Mircea Duduleanu

Octavianus Augustus

Mircea Duduleanu s-a născut la 15 iulie 1920 în oraşul Craiova.

Deşi militar de carieră, fiind însă atras de frumuseţea artei poetice şi a înţelepciunii exprimate de folclorul românesc şi al altor popoare, s-a preocupat de fenomenele lor artistice, culturale şi educative publicînd mai multe lucrări tematice, cu tablouri comparate, istorice şi geografice, cu texte şi în limbile de circulaţie universală: Munca reflectată în proverbele lumii, **Editura Albatros, Bucureşti, 1972;** Proverbe şi cugetări despre dragoste, **Editura Albatros, Bucureşti, 1974;** Femeia în proverbele şi cugetările lumii, **Editura Albatros, Bucureşti, 1975;** Proverbele lumii despre calităţi şi defecte, **Editura Albatros, Bucureşti, 1978.**

Ca redactor principal publică, în colaborare, sub egida Bibliotecii Centrale Universitare, Indicele bibliografic al Analelor Universităţii Bucureşti (1952–1973) **apărut în 1981.**

În 1983 i se publică la Editura Albatros romanul istoric Acvila şi capul de lup, **imagine a civilizaţiei dacă şi romană din sec. I e.n.**

MIRCEA DUDULEANU

OCTAVIANUS AUGUSTUS

EDITURA ŞTIINŢIFICĂ ŞI ENCICLOPEDICĂ
București, 1985

Fiului meu Octavian

Cuvînt înainte 9
Testamentul lui Augustus 23
Notă 32

Partea I:

1. Pe scutul de aur din Curie stă scris cine sînt 35
2. Ţinînd într-o mînă trăsnetul şi într-alta sceptrul 47
3. Cea mai bună moarte e să mori pe neaşteptate 53
4. Eu i-am salvat ca ei să mă piardă 71
5. Copilul obraznic ... din cale afară! 92
6. Un sîngeros măcel fără rost şi un straşnic asediu inutil 119
7. O moarte pe cît de meritată pe atît lipsită de glorie 137
8. Primul salt spre culmi 142
9. Nici cu întreg parfumul din Syria! 156
10. Divus Iulius privea satisfăcut de pe înălţimile Olimpului 172
11. Fulvia ridică spada împotriva ginerelui!... 187
12. E Venus în persoană! Merge să-l întîlnească pe Bacchus! 195
13. Am învins chiar în ciuda lui Neptun! 202
14. Grîul nu se cultivă cu insigne onorifice 219
15. Iapozii şi-au ucis soţiile şi copiii, apoi s-au sinucis 225
16. A iubi şi a fi înţelept totodată cu greu îi este îngăduit chiar unui zeu . 228
17. Generalul meu! De ce-mi sfidezi aceste răni? 237
18. Deodată se răspîndi vestea că Antonius îşi părăsise armata 258
19. Fiecare este făuritorul propriului său destin 264

Partea a II-a:

20. În caseta de aur şi pe Iupiter îl ţii captiv 279
21. Numai cei temători şi neputincioşi disprețuiesc puterea... 284
22. Pe calea celui mai riguros *cursus honorum* 306
23. O Romă din marmură sub protecţia sacră a lui *Genius Augusti* . . . 322
24. Zeiţă, înmulţeşte neamul nostru şi fă ca legea căsătoriei să ne dea noi copii 337
25. Pămîntul lipsea oamenilor, iar oamenii lipseau pămîntului 345
26. Datorită ţie sîntem în viaţă, datorită ţie ne bucurăm de libertate . 349
27. Eu iau partea cea mare, fiindcă mă numesc leu! 357
28. Să mai tremure şi guvernatorii de teama celor guvernaţi! 363
29. Getulii liberi se războiau cu noi ... fiindcă nu-i încorporasem statului roman! 369

30. Mai şuieră, viperă, dacă poţi! 381
31. Să nu ridici spada cînd poţi folosi cuvîntul 397
32. Pentru soldatul roman castrul ţine locul patriei absente 405
33. Nici cea mai mare bogăţie nu valorează cît un prieten adevărat . . . 420
34. Smaraldul meu de Etruria! 424
35. Groaznic de spus şi de auzit! 445
36. Dacă piesa v-a plăcut, aplaudaţi!... 455

Postfaţă 461

Cronologia unor evenimente mai de seamă legate de viaţa şi activitatea lui Augustus 475

Bibliografie 484

Préface 9
Le testament d'Auguste 23
Note 32

Première partie:

1. Sur le bouclier en or de la Curie il est écrit ce qui je suis 35
2. Je tenais dans une main la foudre et dans l'autre le sceptre 47
3. La meilleure mort est celle où l'on meurt soudainement 53
4. Je les ai sauvés pour qu'ils me fassent périr 71
5. L'enfant impertinent ... par trop! 92
6. Un sanglant massacre sans aucun sens et un terrible siège inutile . 119
7. Une mort tant méritée que dépourvue de gloire 137
8. Le premier saut vers les cimes 142
9. Pas même avec tout le parfum de Syrie! 156
10. *Deus Iulius* regardait avec contentement du haut de l'Olympe . . 172
11. Fulvie lève son épée contre son gendre 187
12. C'est Vénus en personne! Elle va rencontrer Bacchus! 195
13. J'ai vaincu malgré Néptune 202
14. Le blé ne se cultive point avec des insignes honorifiques 219
15. Les japodes ont tué leurs femmes et leurs enfants et ensuite ils se sont suicidés 225
16. Aimer et être sage à la fois, il est rarement permis même à un dieu 228
17. Mon général! Pourquoi défiez-vous mes blessures? 237
18. Tout à coup courut le bruit qu'Antoine avait abadonné son armés . . 258
19. Chacun est le créateur de son propre destin 264

Seconde partie:

20. Dans une cassette en or on peut enfemer Jupiter même 279
21. Seuls les craintifs et les incapables méprisent le pouvoir 284
22. Sur le chemin du plus rigoureux *cursus honorum* 306
23. Une Rome en marbre sous la protection sacrée du *genius Augusti* . . 322
24. Dèesse, augmente notre peuple et fais que la loi du mariage nous procure de nouveaux enfants 337
25. La terre manquait aux gens et les gens manquaient à la terre 345
26. Grâce à vous nous sommes en vie, grâce à vous nous jouissons de liberté 349
27. J'en prendrai la plus grande part puisque je m'appelle lion! 357
28. Que les gouverneurs tremblent aussi de la peur des gouvernés . . 363

29. Les gétules libres luttaient contre nous puisqu'on ne les avait pas incorporés à l'Etat romain 369
30. Siffle encore, vipère, si tu le peux 381
31. Ne pas tirer l'épée lorsqu'on peut employer la parole ! 397
32. Pour le soldat romain le *castrum* remplace la patrie absente. . . . 405
33. La plus grande richesse ne vaut pas un vrai ami 420
34. Mon émeraude d'Etrurie 424
35. C'est affreux de le dire et de l'entendre ! 445
36. Si la pièce vous a plu, applaudissez ! 455
Postface 461
Cronologie de quelques événements parmi les plus importants de l'époque d'Auguste 475
Bibliographie 484

Cuvînt înainte

Istoria, „cea dintîi carte a unei naţiuni", cum îi spunea Nicolae Bălcescu, sau „tribunalul lumii" cum o numea Schiller, este, ca obiect al cunoaşterii, o înlănţuire de generaţii şi de fapte ce se află într-o reală şi permanentă interdependenţă. De aceea nu putem înţelege un anume moment istoric fără a-l privi prin oglinda trecutului său. Marele istoric Nicolae Iorga spunea cu alte cuvinte: „Fiecare popor are sufletul său, format în sute de mii de ani, din firea pămîntului, din freamătul codrilor, din floarea albă a primăverii, din raza soarelui, din ceaţa toamnelor şi gerul iernilor, din toate frămîntările, suferinţele, silinţa, gloria, din nesfîrşit de multe amintiri îngrămădite pe urma morţilor, care astfel n-au murit întregi, ci din adîncul zăcerii lor sprijină răsfăţarea la lumină a urmaşilor ce au venit din ei şi trăiesc după dînşii".

Strălucita şi surprinzătoarea ascensiune a lui Augustus este tot astfel legată prin numeroase şi întortocheate liane nu numai de secolul care i-a precedat, dar chiar de vremuri mai îndepărtate. Aşadar, „răsfăţarea la lumină" a lui Augustus, pe care o va depăna în amintirile sale din prezenta carte, nu poate fi pe deplin înţeleasă fără acele „multe amintiri îngrămădite pe urma morţilor" dinaintea sa. Iată de ce am socotit necesară o scurtă incursiune în trecuta istorie a Romei, cu precădere în secolul dinaintea lui Augustus.

. . . . . .

Conform datei tradiţionale, Roma a luat fiinţă în anul 753 î.e.n. Oraşul care va deveni Cetatea Eternă parcurge o primă etapă, a Regalităţii, care ia sfîrşit în anul 509 î.e.n. Ea a creat în conştiinţa romanilor o asemenea repulsie, încît nici atunci cînd unii conducători ai statului au deţinut întreaga putere, nu s-au încumetat să-şi ia titlul de rege.

După proclamarea Republicii, prerogativele puterii regale trec în mîinile patricienilor, descendenţi ai gînţilor şi familiilor care

alcătuiseră senatul din timpul Regalității. Această aristocrație, care se socotea cea mai îndreptățită a conduce în locul monarhului îndepărtat, a creat un regim prin care monopoliza întreaga putere politică, legislativă, juridică și religioasă. Din rîndul celor cîtorva familii de aristocrați, mari proprietari funciari, se aleg anual la început doi pretori care, ceva mai tîrziu, sînt înlocuiți cu doi consuli ce conduc destinele micului oraș înlocuind astfel funcția regală. Alături de marii latifundiari se află și plebeii cultivatori de pămînt sau mici meșteșugari. Plebea nu putea avea acces la consulat fiind astfel îndepărtată de la putere. Aspirațiile plebeilor de a cuceri egalitatea în drepturi se manifestă prin presiuni asupra aristocrației care acceptă pînă la urmă crearea unei magistraturi plebeene. Astfel ia ființă colegiul de tribuni ai plebei cu un număr de doi, apoi de cinci membri care au misiunea de a se împotrivi abuzurilor de putere ale magistraților aristocrați. Tribunii plebei dispuneau de puteri foarte întinse putînd bloca orice acțiune a aristocrației prin dreptul lor de veto. Privilegiile patricienilor sînt amenințate. În curînd plebea va cere dreptul de a participa la consulat. După multe dificultăți întîmpinate pentru găsirea unor forme de conducere mai democratice se ajunge în anul 367 î.e.n., prin legile liciniene, ca unul dintre cei doi consuli să fie plebeu. Poporul repurta o mare victorie, iar Roma se îndrepta spre un regim mai democratic, magistraturile fiind deschise tuturor cetățenilor. Echilibrul creat nu durează însă mult, deoarece numai plebea bogată va beneficia de victoria dobîndită. Aceasta, în strînsă legătură cu patricienii, monopolizează atît senatul, cît și celelalte magistraturi constituind astfel oligarhia noii nobilimi ce se află la cîrma unei Republici aristocratice. Poporul, întrunit în comiții, se putea pronunța numai prin *da* sau *nu* asupra unor propuneri pe care magistrații le supuneau votului, dar nu avea posibilitatea unor inițiative proprii. În secolul V î.e.n. una dintre comiții, *comitia centuriata*, în care patricienii aveau o vădită preponderență justificată prin averea lor și jocul ierarhiei censitare, își exercită dreptul de vot, dreptul de a alege magistrații superiori, de a hotărî asupra războiului și păcii. În secolul III î.e.n., plebeii, grupați pe triburi, votează în adunările lor, *comitia tributa*, hotărîri obligatorii numai pentru ei și aleg magistrații inferiori. Mai tîrziu hotărîrile luate de plebei devin obligatorii pentru întregul popor, rolul adunărilor plebei crescînd simțitor. Cu toate acestea plebea nu va reuși să îngrădească, nici să slăbească influența și puterea aristocrației, atît datorită sistemului de vot favorabil celor bogați, cît și din cauza naturii atribuțiilor deținute de către magistrați care puteau să influențeze, dacă nu chiar să hotărască asupra chestiunilor ce urmau a fi supuse votului din adunări. Senatul, format din urmașii acelorași familii de patricieni din timpul Regalității, continuă să rămînă instituția supremă ce confirmă legile

şi magistraţii aleşi în adunările poporului, controlează finanţele, conduce politica externă şi, mai tîrziu, supraveghează administrarea provinciilor prin numirea guvernatorilor. Cu o astfel de organizare politico-socială este lesne de înţeles de ce conflictele dintre bogaţi şi săraci, dintre patricieni şi plebei vor continua şi se vor agrava de-a lungul secolelor sub diverse şi variate forme.

Paralel cu organizarea structurii sale interne, tînărul oraş-stat este obligat să facă faţă numeroaselor primejdii din partea triburilor vecine sau mai îndepărtate. Printr-un ingenios sistem de alianţe, dar şi în urma unor grele războaie, uneori lăsînd răni adînci în trupul firav al micului stat, Roma reuşeşte după trei secole de eforturi să-şi impună dominaţia în Latium. Cei mai grei paşi erau făcuţi. A urmat apoi o expansiune rapidă, încît în mai puţin de un secol ajunge să deţină hegemonia asupra întregii Italii. Romanii nu se opresc însă aici. Ei întrevăd posibilitatea unor noi cuceriri. După înfrîngerea cartaginezilor în cele trei războaie punice, Roma, deşi slăbită, capătă un mare prestigiu în întreaga lume de pe ţărmurile Mediteranei. Această lume va sucomba curînd în faţa forţei militare romane. Numeroasele victorii obţinute de către Roma pe cîmpurile de bătălie din ultimele două secole dinaintea erei noastre o va transforma dintr-un oraş-stat într-o mare putere. Consecinţele nu vor întîrzia să se arate. Proprietatea funciară a aristocraţiei senatoriale creşte continuu prin ocuparea unei părţi a teritoriilor cucerite, dar şi prin acapararea unor terenuri aparţinînd micilor cultivatori. Aceştia sărăcesc şi îşi caută refugiul în oraşe unde treptat se transformă într-o pătură parazitară. Un alt factor important în economia statului o constituie creşterea numărului de sclavi, care cu timpul ia proporţii uriaşe, înlocuind în mare parte munca agricultorilor şi a micilor meseriaşi din oraş. Cuceririle din ultimele două secole dinaintea erei noastre fac ca Republica romană să devină cel mai mare stat sclavagist al antichităţii. Folosirea mîinii de lucru a sclavilor duce la accentuarea pauperizării şi, firesc, la creşterea nemulţumirilor din rîndul plebei. Astfel, în această perioadă se intensifică tot mai mult acţiunile ce urmăresc introducerea unor reforme agrare. Totodată ia proporţii şi mişcarea democraţilor, urmărind slăbirea influenţei aristocraţiei senatoriale. Pe de altă parte se va accentua antagonismul dintre cele două clase: sclavi şi stăpîni care va duce la numeroase forme de rezistenţă ale celor oprimaţi.

Noi aspecte apar în viaţa socială a Romei odată cu extinderea sa teritorială. Se ivesc interesele unei categorii de oameni îmbogăţiţi în urma comerţului, a perceperii impozitelor sau a altor îndeletniciri fructuoase. Este vorba de pătura cavalerilor ce va juca mai tîrziu un rol foarte important. Acum creşte şi numărul liberţilor şi al peregrinilor stabiliţi la Roma. Aceste categorii so-

ciale nu pot fi nici ele neglijate în explicarea unor întîmplări ce au avut loc spre sfîrşitul Republicii romane.

Cetatea Eternă, care continuă să-şi menţină trăsăturile caracteristice oraşului-stat, trece din ce în ce prin mai mari dificultăţi provocate de întinderea statului pe cele trei continente ce îşi dau întîlnire în bazinul Mării Mediterane. Sistemul rigid de conducere a unei cetăţi trebuie să facă acum faţă conducerii şi administrării unor întinse provincii cu populaţii oprimate, să răspundă complexelor probleme de politică externă şi totodată să rezolve complicatele aspecte social-economice interne. Toate acestea au dus, în secolul dinaintea lui Augustus, la tensiuni, rivalităţi şi conflicte nu numai între popoarele supuse şi metropola asupritoare, nu numai între clasele şi păturile antagonice, dar chiar în mijlocul conducătorilor din Roma, ceea ce va face ca această zbuciumată perioadă să fie numită secolul revoluţiilor şi războaielor civile. Este perioada marii crize a Republicii romane care ia sfîrşit de-abia în anul 31 î.e.n. Ne vom opri doar asupra cîtorva dintre evenimentele mai caracteristice.

În anul 133 î.e.n., tribunul plebei Tiberius Sempronius Gracchus, constatînd ruinarea ţărănimii romane şi creşterea numărului celor lipsiţi de pămînt, iniţiază ample reforme. El cerea, printre altele, ca nici unui cetăţean roman să nu i se acorde din *ager publicus*, pămîntul statului, mai mult de cinci sute *iugera* (aproximativ o sută douăzeci şi cinci hectare), iar restul să fie dat în arendă agricultorilor săraci. Adunarea Poporului votează o lege în acest sens, dar ea nu se va aplica, deoarece intervin marii proprietari din senat şi Gracchus este ucis pe Capitoliu împreună cu cîteva sute de adepţi ai săi. Aceeaşi soartă o va avea, un deceniu mai tîrziu, fratele său Caius Sempronius Gracchus care iniţial reuşeşte ca în comiţii să fie votate unele legi în favoarea plebei urbane. Aristocraţia senatorială intervine din nou. Au loc crîncene lupte de stradă şi Gracchus piere împreună cu aproape trei mii de susţinători ai săi. Aceste acţiuni au constituit cea mai de seamă încercare de introducere a unor reforme democratice din istoria Republicii romane. Deşi nu au dus la măsuri practic aplicate, acţiunile fraţilor Gracchi au scos în evidenţă necesitatea unor schimbări sociale. Ca urmare iau fiinţă două curente politice: facţiunea popularilor, ce tindea să lărgească puterea plebei susţinînd interesele acesteia, şi facţiunea optimaţilor, curent conservator, care urmărea menţinerea privilegiilor aristocraţiei senatoriale. Popularii se sprijineau pe comiţiile tribute, optimaţii, pe senat. Nici unii, nici alţii nu aveau un program sau o organizare precisă; şi unii şi alţii erau conduşi de reprezentanţi ai aceleiaşi oligarhii senatoriale. (Doar Caius Marius, făcînd parte din gruparea popularilor, aparţine acelor *homines novi*, dar şi el se apropie, prin căsătorie, de ginta patriciană Iulia.)

Confruntarea permanentă dintre populari și optimați se transformă în anul 88 î.e.n. într-un sîngeros război civil care va dura, cu unele întreruperi, mai mulți ani. Senatul îl numise pe Lucius Cornelius Sylla, consul în acel an, în fruntea armatei ce trebuia să poarte război împotriva lui Mithridates al VI-lea Eupator, regele Pontului, unul dintre cei mai primejdioși dușmani ai Romei în Orient. (Cucerind Asia Mică, au fost uciși într-o singură zi din porunca sa optzeci de mii de romani și italici ce se aflau în această regiune.) Împotriva hotărîrii senatului, Adunarea Poporului îl numește comandant pe Caius Marius. Dar Sylla, reprezentant al optimaților, nu se supune acestei decizii și se îndreaptă spre Roma pe care o ocupă fără mare greutate. Susținătorii lui Marius din gruparea popularilor sînt învinși și se retrag în Spania. În anul 87 î.e.n., cînd Sylla se îndreaptă spre Orient, popularii, sub conducerea lui L. Cornelius Cinna, intră în Roma și preiau puterea. Sylla este declarat dușman al poporului. Un an mai tîrziu, Marius moare în timpul celui de-al șaptelea consulat al său. Reîntors în Italia, Sylla îi înfrînge pe populari în luptele din 83 și 82 î.e.n. El ocupă din nou Roma, iar aristocrația senatorială se grăbește a-l numi dictator pe viață. Puterile extraordinare acordate de senat lui Sylla îi permit acestuia să instituie proscripțiile în urma cărora sînt uciși peste șase mii de cetățeni romani, rivalii săi politici. Reformele lui Sylla au vizat restabilirea rolului de hegemon al aristocrației senatoriale care îl susținuse în ascensiunea sa. Dictatura lui Sylla a constituit prima încercare de a readuce la putere monarhia.

Din cauza incapacității magistraturilor, specifice orașului-stat, de a se adapta situațiilor complexe create de stăpînirea unor teritorii în afara cetății, apar noi frămîntări. Astfel, nemulțumirile italicilor aliați, *socii*, care se vedeau amenințați de a li se ocupa terenurile, acordate de senat coloniilor, i-au împins să se ridice în anul 91 î.e.n. contra stăpînitorilor din Roma. Războiul a fost cîștigat, într-adevăr, de armatele romane, dar oligarhia senatorială este obligată să facă unele concesii: italicilor li se recunosc drepturile cetățenești, iar municipiile din Italia se vor organiza în viitor după modelul metropolei. În acest secol frămîntat au loc schimbări înnoitoare, dar ele apar nu în urma adaptării structurilor orașului-stat, ci sub presiunile impuse de împrejurări inevitabile. Aristocrația conservatoare, dornică să-și mențină supremația în stat, se cramponează de formule învechite, inadecvate transformărilor sociale ce nu pot fi înțelese. De aceea răbufnirile care apar sub diferite forme, într-un climat de permanentă instabilitate, duc la conflicte, violență, asasinate, răscoale. Se vor ivi și situații necunoscute pînă acum în care unii oameni politici, învestiți cu puteri extraordinare, vor folosi forța armată de sub comanda lor pentru atingerea scopurilor personale.

Caius Marius, care se situase în fruntea popularilor, a avut şi marele merit de a introduce importante reforme în armata romană. Cetăţenii romani erau mai înainte chemaţi sub arme doar pentru o anumită perioadă, cînd existenţa statului era în primejdie. Marius a schimbat, odată cu componenţa socială a armatei, şi durata stagiului militar. Soldaţii vor servi în continuu un anume număr de ani ce va duce la crearea armatei permanente al cărui rol devine treptat din ce în ce mai însemnat. La ieşirea din armată veteranii vor fi împroprietăriţi şi drept recunoştinţă, ei îşi vor sprijini protectorii ori cu arma în mînă, ori prin alte mijloace. În felul acesta unii comandanţi de armate vor dispune de importante forţe care le va da posibilitatea să joace un rol de seamă în politica statului.

Contradicţiile existente în sînul marelui stat sclavagist au dus la numeroase forme de rezistenţă a sclavilor faţă de stăpînii lor, culminînd nu de puţine ori prin lupte sîngeroase. În acest secol premergător lui Augustus, a avut loc cea mai puternică răscoală a sclavilor. Ea a fost condusă de Spartacus care, evadînd în anul 73 î.e.n. din şcoala de gladiatori din Capua, cu alţi vreo şaptezeci de celţi şi traci, ajunge în curînd să strîngă în jurul său aproape şaizeci de mii de sclavi răsculaţi. După repurtarea unor răsunătoare victorii asupra armatelor comandate de consulii Romei, este înfrînt în anul 71 î.e.n. de către legiunile puse sub comanda lui Marcus Licinius Crassus. Spartacus piere luptînd. Şase mii de luptători sclavi sînt crucificaţi de-a lungul căii Appia. Roma stăpînilor de sclavi, înspăimîntată de această nemaiîntîlnită rezistenţă a celor oprimaţi, îşi va aminti multă vreme de victoriosul marş al „armatei" lui Spartacus ce străbătuse în lungul ei întreaga Italie.

Gruparea optimaţilor condusă de oligarhia senatorială a fost confruntată cam în aceeaşi perioadă şi cu un alt gen de răscoală. Quintus Sertorius, ce făcea parte din ordinul cavalerilor, se alătură în anul 87 î.e.n. taberei popularilor lui Marius. În anul 82 î.e.n. a fost numit pretor în Spania. Doi ani mai tîrziu este îndepărtat însă de către optimaţi. El îşi găseşte refugiul în Mauretania. Triburile lusitane răsculate împotriva Romei, ştiindu-l în conflict cu senatul, îl cheamă în sprijinul lor. Sertorius va fi astfel cîţiva ani conducătorul unui regim ce se declara independent de Roma şi care intenţiona să-şi extindă autoritatea asupra întregii Spanii. El obţine mai multe victorii împotriva generalilor trimişi de senat să-l îndepărteze. Moare însă în anul 72 î.e.n., asasinat de către unul dintre ofiţerii săi. Un an mai tîrziu Cnaeus Pompeius, care în 76 î.e.n. fusese înfrînt de Sertorius, lichidează ultimile rămăşiţe ale răscoalei.

Dar de unde nu gîndeai apăreau primejdiile pentru aristocraţia senatorială! Populaţia Romei se agită împinsă de foametea ce se

abătuse asupra cetății. Această situație se datora capturării celor mai multe dintre convoaiele cu grîne de către pirații ce bîntuiau Mediterana. Senatul se dovedește incapabil de a rezolva situația. Adunarea Poporului intervine și, la propunerea tribunului plebei Aulus Gabinius, îi acordă lui Cnaeus Pompeius împuterniciri extraordinare pentru a duce lupta contra piraților. Pompeius, într-un timp record, desființează pirateria capturînd peste douăzeci de mii de pirați și peste o mie de corăbii.

De remarcat pentru această perioadă, rolul crescînd al comițiilor și mai ales al tribunilor plebei. Puterea pe care aceștia o dețineau acum fusese smulsă treptat oligarhiei senatoriale ce se afla zdruncinată și dezorientată în fața multiplelor și complexelor probleme pe care nu mai era capabilă să le rezolve prin vechile metode decît cu mare greutate. Această stare de lucruri explică și încercarea unor influenți și ambițioși oameni politici de a acapara puterea în detrimentul senatului. Vom da ca exemplu doar alianța dintre Crassus, Pompeius și Caesar asupra căreia insistăm mai mult, întrucît a fost apreciată de istorici ca un eveniment de însemnătate excepțională, deoarece ea a marcat sfîrșitul Republicii și începutul monarhiei.

Marcus Licinius Crassus, născut în anul 114 î.e.n., aparținea unei familii senatoriale și luptase alături de Sylla. În urma proscripțiilor decretate de către acesta Crassus devine cel mai avut om din acel timp pentru care a fost numit și *Dives*, bogatul. El este cel care l-a învins pe Spartacus. În anul 70 î.e.n. este ales consul împreună cu Pompeius.

Cnaeus Pompeius, supranumit și *Magnus* pentru serviciile aduse Romei, s-a născut în anul 106 î.e.n. dintr-o ilustră familie senatorială. În 83 î.e.n. luptă împotriva popularilor sprijinindu-l pe Sylla. După înfrîngerea piraților i se încredințează, în anul 66 î.e.n., războiul împotriva lui Mithridates al VI-lea Eupator pe care îl înfrînge trecînd apoi la reorganizarea Orientului. Senatul se va opune ratificării măsurilor luate de el în această regiune.

Caius Iulius Caesar, cel mai de seamă bărbat de stat din întreaga istorie a Romei antice, s-a născut în anul 100 î.e.n. Mama sa, Aurelia, se înrudea cu Caius Cotta și Marcus Cotta ce ocupaseră pe rînd înalta funcție de consul și care se împotriviseră dictaturii lui Sylla. Caesar era nepotul Iuliei, soția lui Marius, și luase în căsătorie pe Cornelia, fiica lui L. Cornelius Cinna, un alt opozant al dictatorului. Deși făcea parte din ginta patriciană Iulia, tradițiile și legăturile de familie îl situau ca simpatizant al popularilor. De aceea Sylla îl va persecuta declarîndu-l dușman public. Numai după multe insistențe ale prietenilor lui Caesar, Sylla revine asupra măsurii luate spunîndu-le acestora: „Bine, îl iert, dar fiți siguri că va veni ziua cînd acest tînăr va ruina regimul aristocratic, fiindcă în el văd mai mulți Marius". Tînărul își dă

seama că nu poate conta prea mult pe cuvîntul sîngerosului dictator, încît cel mai bun lucru era să părăsească în grabă Roma, ceea ce şi făcu. Exilîndu-se de bunăvoie, pleacă voluntar în armatele lui Marcus Minnucius Thermus, guvernatorul provinciei Asia. Aici se distinge în luptele pentru cucerirea cetăţii Mitylene şi i se acordă coroana civică (anul 80 î.e.n.). Ceva mai tîrziu ia parte la campania desfăşurată contra piraţilor din Cilicia. Tocmai în acest timp primeşte vestea despre neaşteptata moarte a lui Sylla care survenise la un an după abdicarea, din anul 79 î.e.n., de la conducerea statului. Caesar s-a întors la Roma încercînd să intre în viaţa politică. El îi dă în judecată pe Cnaeus Cornelius Dolabella, în anul 77 î.e.n. şi pe Caius Antonius, în anul următor, ambii făcînd parte din gruparea optimaţilor. Dar citadela aristocrată consolidată de Sylla era încă destul de puternică şi orice încercare de a o asalta era prematură. Dîndu-şi seama că nu era încă momentul de a se avînta în viaţa politică, prudentul Caesar rămase deocamdată în expectativă. Spre a nu fi bănuit de unele intenţii împotriva oligarhiei senatoriale luă hotărîrea să plece din nou în Orient. Avea atunci vreo 25 de ani. El s-a îndreptat spre Rhodos, locul unde tinerii romani puteau, în şcolile de retorică, să-şi perfecţioneze elocinţa, arma cea mai importantă în activitatea politică. După un timp, Caesar se înapoiază la Roma. Urmează ascensiunea sa politică obţinînd diferite magistraturi şi titluri (questor în 68 î.e.n., edil în 65 î.e.n., Pontifex Maximus în 63 î.e.n., pretor în 62 î.e.n., guvernator al Hispaniei în 61 î.e.n., consul în 59 î.e.n.).

În anul 60 î.e.n. cel mai bogat om al Romei, Marcus Licinius Crassus, împreună cu Caius Iulius Caesar, cel mai „sărac" om al Romei, dacă ne gîndim la enormele sale datorii ce depăşeau suma de opt sute talanţi, şi împreună cu Magnus Cnaeus Pompeius, cel mai popular general al Romei, au încheiat o alianţă ce a fost numită mai tîrziu, în mod convenţional, primul triumvirat, în comparaţie cu al doilea triumvirat din anul 43 î.e.n. Cei care au trăit acest eveniment, cît şi istoricii antici din secolele următoare, nu au cunoscut şi deci nu au folosit acest termen. El a fost numit *conspiratio*, complot, de către Titus Livius; *societas*, asociere, de către Suetonius; prietenie sau legătură, de către Dio Cassius, iar Velleius Paterculus îi spune acord, cînd, în termeni foarte aspri, arată că acesta „a fost fatal nu numai Romei şi lumii întregi, dar, rînd pe rînd, şi celor ce-l încheiaseră". Într-adevăr, triumviratul a însemnat o gravă ştirbire a autorităţii senatului, ca supremă instituţie republicană, fiind încheiat în scopul realizării unor interese personale şi obţinerea preponderenţei în conducerea statului. Se poate spune, ţinînd seama de acţiunile triumvirilor, că fiecare dintre ei tindea să ajungă la puterea supremă. Totuşi credem că este exagerată părerea lui Paterculus, dacă ne gîndim că pe timpul exer-

citării puterii de către triumviri au fost decretate o serie de legi folositoare statului, plebei, ordinului ecvestru, populațiilor din provincii. Cît despre tragicul sfîrșit al „celor care îl încheiaseră" nu putem să-l punem în întregime pe seama alianței dintre ei.

Triumviratul a luat ființă în secret, fără o bază legală. Dar, după cum se spune, secretul cunoscut de către doi oameni deja nu mai este un secret, cu atît mai mult cel încheiat între cei trei nu a rămas mult timp necunoscut. El a fost privit cu teamă și suspiciune în primul rînd de către aristocrația senatorială, deși triumvirii aparțineau aceleiași categorii sociale. S-a luat chiar de la început atitudine împotriva triumvirilor. Cicero, spre exemplu, califică supunerea față de cei trei ca pe o sclavie. Mulți socoteau triumviratul ca o tiranie, iar Marcus Terentius Varro îl numea, într-o satiră, „monstrul cu trei capete".

Pentru a lupta împotriva senatului, triumvirii au fost obligați să se sprijine pe adunările populare și astfel rolul acestora va crește treptat.

În anul următor înființării triumviratului au fost promulgate o serie de legi al căror inițiator a fost Caesar, deși Pompeius se bucura de o mai mare autoritate în fața senatului. Legile din anul 59 î.e.n. atingeau aspecte ale vieții publice dintre cele mai diferite. Astfel, au fost votate două legi agrare prin care se continua tradiția popularilor vizînd în parte deziderateie din timpul fraților Gracchi, deși nu se poate vorbi de adoptarea unei linii cu adevărat democratice. Au mai fost votate legea prin care se limitau privilegiile guvernatorilor de provincii, precum și legea privitoare la micșorarea sumelor impuse celor ce luau în arendă impozitele. Prin această lege triumvirii și-au cîștigat simpatia multora din ordinul ecvestru care încercaseră în repetate rînduri, dar fără succes, obținerea unei astfel de hotărîri din partea senatului. Ratificarea măsurilor luate de către Pompeius în Orient, cît și acordarea de pămînt veteranilor săi, se datorează tot intervenției lui Caesar care, în afară de faptul că putea conta pe sprijinul larg al plebei, mai avea și atuul omului înzestrat cu un deosebit spirit al clarviziunii și înțelepciunii prin care îi depășea cu mult pe cei doi colegi ai săi.

Nu putem afirma că legile cu un oarecare caracter democratic erau promulgate, la intervenția triumvirilor, numai în interesul unor pături sociale ale căror deziderate fuseseră neglijate pînă atunci. Ei urmăreau prin aceasta atît consolidarea poziției lor ce o doreau dominantă, cît și slăbirea autorității oligarhiei senatoriale. Într-adevăr, dacă senatul reacționează la început mai activ și mai prompt, cu timpul el opune o rezistență din ce în ce mai scăzută.

Pentru anul 58 î.e.n., Caesar și-a atribuit guvernarea Galliilor Cisalpină și Transalpină. Dar pentru aș menține autoritatea la

Roma, pe îndelungata sa absenţă de cinci ani, trebuia să-şi consolideze poziţia printr-o serie de măsuri. Una dintre ele a fost şi aceea de a facilita alegerea unui aristocrat, Publius Clodius Pulcher, ca tribun al poporului, deşi categoria socială din care făcea parte nu i-o permitea. Ca urmare el va acţiona în sprijinul lui Caesar. Clodius, un demagog şi oportunist notoriu, a fost socotit ca susţinător al intereselor lui Caesar în special şi totodată al celorlalţi triumviri, deşi mai tîrziu s-a opus unor acţiuni întreprinse de cei trei conducători încercînd în acelaşi timp să ocupe poziţia dominantă în stat. Clodius a jucat un rol important în perioada frămîntărilor din deceniul al şaselea înaintea erei noastre şi a făcut să fie votate o serie de legi în favoarea plebei, dar şi în interesul său. El a fost un îndîrjit rival al lui Cicero pe care, într-un timp, reuşeşte chiar să-l exileze din Roma.

Expediţiile întreprinse de Caesar împotriva gallilor în anii 58—50 î.e.n. duc la cucerirea în întregime a Galliei şi contribuie la creşterea prestigiului victoriosului general. În această perioadă de timp, mai precis în aprilie 56 î.e.n., are loc întîlnirea dintre Caesar, Pompeius şi Crassus în localitatea Luca din Etruria în urma căreia între cei trei se stabileşte un nou acord menit să întărească autoritatea triumviratului. Cu această ocazie s-a hotărît ca Pompeius şi Crassus să fie aleşi consuli pentru anul următor, iar după expirarea mandatelor, Pompeius să primească guvernarea Spaniei şi Crassus a Syriei pentru o perioadă de cîte cinci ani. Pentru aceeaşi perioadă se prelungesc şi împuternicirile lui Caesar în provinciile sale. Prin acordul de la Luca o serie de probleme controversate păreau a fi rezolvate. Pompeius şi Crassus îşi consolidau poziţiile prin funcţii oficiale în stat, iar Caesar evita pericolul de a-şi pierde influenţa putînd termina cucerirea Galliei. La scurt timp însă apar semnele destrămării triumviratului. Legătura de familie, care contribuise la consolidarea alianţei dintre triumviri, dispare în anul 54 î.e.n. prin moartea Iuliei, fiica lui Caesar, ce-i fusese dată ca soţie lui Pompeius. Un an mai tîrziu Crassus este înfrînt şi ucis de către parţi în bătălia de la Carrhae.

În vremea cînd Caesar se afla în Gallia, Pompeius rămîne la Roma conducînd de aci Spania prin legaţii săi. Poziţia sa se consolidează din ce în ce mai mult ţinînd seama de obţinerea unor împuterniciri care pînă atunci nu puteau fi cumulate. Astfel, în anul 57 î.e.n. i se acordaseră puteri extraordinare pentru aprovizionarea Romei cu alimente. În calitate de proconsul guverna Spania şi, conform regulilor în vigoare, trebuia să se afle acolo. Totuşi Pompeius rămîne la Roma fără aş depune mandatul de proconsul şi ocupă în plus înalta funcţie de consul în anii 55 şi 52 î.e.n. Unii istorici apreciază că după înţelegerea de la Luca se poate vorbi, pentru cîţiva ani, de Principatul lui Pompeius. Astfel, adevăratul predecesor al lui Augustus, din punct de vedere

al puterii politice, nu ar fi fost Caesar, ci chiar Pompeius. Dată fiind complexitatea evenimentelor din acea vreme teoria rămîne însă discutabilă.

Tulburările sociale care au loc la Roma în acest timp, soldate de multe ori cu sîngeroase lupte de stradă între populari şi optimaţi, determină senatul să intervină numindu-l pe Pompeius în anul 52 î.e.n. *consul sine collega,* cu scopul restabilirii ordinei în cetate. Ca o consecinţă, acesta se apropie de aristocraţia senatorială care îl socotea ca pe unul dintre reprezentanţii de nădejde ai legalităţii republicane. Nu însemna totuşi că acordul cu unul dintre foştii triumviri ducea şi la apropierea optimaţilor de Caesar, recunoscut ca şef al popularilor. Mai mult, senatul urmărea să-l folosească pe Pompeius ca obstacol în drumul ce ducea la acapararea puterii de către cel ce îşi crease o mare faimă prin victoriile obţinute contra gallilor. Situaţia din ce în ce mai încordată îndrepta evenimentele spre o inevitabilă ruptură dintre cei doi aliaţi.

Caesar, ajungînd către sfîrşitul mandatului său acordat pe timp de cinci ani, risca să fie înlocuit, la expirare, printr-un alt proconsul numit de către senat. Pe de altă parte senatorii se opuneau ca el să-şi depună candidatura la consulat în absenţă. Trebuia să se prezinte la Roma, după expirarea termenului şi după ce lăsa la vatră soldaţii din legiunile sale, pentru a încerca apoi să obţină consulatul în calitate de persoană particulară, aşa cum cerea legea. Dar în această calitate, lipsit deci de orice împuternicire, era foarte posibil să fie dat în judecată de către duşmanii săi pentru o învinuire oarecare. Cato se şi pregătea să facă acest lucru imediat după trimiterea la vatră a trupelor lui Caesar. Problema mandatului acestuia ajunge în anul 51 î.e.n. în centrul preocupărilor aristocraţiei senatoriale. Optimaţii mai credeau încă în eficacitatea vechilor tradiţii şi rînduieli, în puterea acelui *senatus consultum* sau a dreptului de veto. Ei urmăreau să se ia o astfel de hotărîre încît Caesar, înapoiat la Roma, să ajungă la discreţia adversarilor lui politici. Numai că acesta, deşi aflat încă în depărtata Gallie, era foarte bine informat; cunoştea toate manevrele senatului, dar fără să-şi facă prea mari griji din pricina lor. Ca mai toţi generalii cuceritori din acea vreme, care prădau fără milă populaţiile supuse, Caesar ajunsese în scurt timp, din omul plin de datorii, unul dintre cei mai bogaţi cetăţeni. Acest fapt îi permitea să arunce mari sume de bani pentru atingerea ambiţioaselor sale ţeluri, pentru cîştigarea de noi adepţi, chiar pentru coruperea unor magistraţi care erau împotriva sa. Merită a fi semnalat cazul tribunului plebei Caius Curio care încă de la înfiinţarea triumviratului îşi îndreptase atacurile împotriva acestuia, iar în anul 51 î.e.n. prezintă chiar un amplu proiect de măsuri împo-

triva lui Caesar. Dar pe neașteptate „intransigentul" tribun trece de partea adversarului, adică de partea aceluia care se obligase să-i achite enorma datorie de două milioane și jumătate de denari. Pentru a nu da nimic de bănuit Curio se ridică atît împotriva lui Caesar, cît și a lui Pompeius. Tactica sa a avut succes, mai ales că între timp propune și două legi ce erau în vederile popularilor, dintre care una se referea la acuta problemă a distribuirii de grîne plebei.

Între timp Pompeius se apropie și mai mult de oligarhia senatorială.

Cum a acționat Curio în sprijinul lui Caesar? În anul 51 î.e.n. senatul a cerut numirea unui succesor al lui Caesar pentru Gallia, după expirarea mandatului său ce trebuia să aibă loc în anul următor. Curio a insistat, ca și Pompeius să-și depună mandatul „deoarece — pretindea el — ei nu au dat dovadă de încredere unul în celălalt și deci nu va fi liniște în stat pînă cînd amîndoi nu vor deveni persoane particulare". Lucrurile se complică și se tergiversează, mai ales că șovăielnicul senat nu se putea dispensa de autoritatea lui Pompeius.

În primăvara anului 50 î.e.n. Pompeius, îmbolnăvindu-se, părăsește Roma pentru a se stabili în apropiere de Neapolis. După vindecarea sa, populațiile orașelor prin care trece generalul aduc jertfe de mulțumire zeilor și îl întîmpină cu flori. Am relatat această mică întîmplare, deoarece, după părerea lui Plutarh, manifestația de dragoste din partea oamenilor i-a întărit lui Pompeius încrederea în sine constituind astfel una dintre principalele cauze care l-au determinat să sprijine senatul și să ia atitudine împotriva lui Caesar.

Către sfîrșitul anului 50 î.e.n. consulul Caius Marcellus amenință în senat că va cere declararea lui Caesar ca dușman al poporului, dacă nu-și va depune imediat împuternicirile extraordinare acordate pentru guvernarea Galliilor și nu-și va trimite trupele la vatră. Dar Curio intervine din nou punînd la vot vechea sa propunere cu privire la împuternicirile lui Caesar și Pompeius. Spre surprinderea tuturora, și mai ales a lui Pompeius, propunerea lui Curio este sancționată cu trei sute șaptezeci voturi pentru și doar douăzeci și două contra. Marcellus părăsește în grabă ședința și după o altă încercare nereușită prin care alarma senatul că ambițiosul Caesar ar fi trecut Alpii în fruntea a zece legiuni cu scopul de a ocupa Roma, îi cere insistent lui Pompeius să apere patria în pericol.

Încercările, în special ale lui Cicero, de a aplana conflictul care se întrezărea nu duc la nici un rezultat.

La începutul anului 49 î.e.n., Caesar trimite o scrisoare senatului prin care se angaja să-și lase soldații la vatră și, înapoindu-se la Roma, să dea socoteală de acțiunile sale în fața poporului, cu

condiția ca și Pompeius să renunțe la împuternicirile sale. Au loc dezbateri furtunoase. Pînă la urmă, printr-un *senatus consultum ultimum*, Caesar este demis din funcție, iar cei doi consuli împreună cu Pompeius sînt împuterniciți să ia toate măsurile pentru apărarea Republicii. Tribunii poporului, care se opuseseră acestei hotărîri, sînt alungați din senat. Împreună cu Caius Curio ei se îndreaptă în grabă spre Caesar. Acesta trece Rubiconul, rîul ce despărțea provinciile sale de Italia, și se îndreaptă spre Roma. Astfel a început războiul civil care va lua sfîrșit de-abia în anul 45 î.e.n.

Pompeius nu avea suficiente forțe pentru a-i rezista lui Caesar care ocupă Roma și obține din partea poporului dictatura, apoi consulatul. Pompeius, părăsind orașul însoțit de un mare număr de senatori, se îndreaptă spre Brundisium. Caesar nu reușește să-l ajungă, încît rivalul său trece nestingherit în Grecia unde concentrează noi forțe în vederea recuceririi Italiei. Dar Caesar, cu spiritul său pătrunzător și capacitatea de a se orienta în cele mai complicate situații, nu s-a grăbit să-l urmărească imediat pe Pompeius. În schimb s-a îndreptat spre Hispania unde, printr-un atac fulgerător, distruge puternica armată pompeiană ce se ridica la șapte legiuni. Numai după această victorie își va deplasa trupele în Grecia pregătindu-se pentru confruntarea cu Pompeius. Modul cum au fost conduse operațiunile împotriva acestui experimentat comandant de oști, a scos încă o dată în evidență geniul militar al lui Caesar. Bătălia de la Pharsalos, care s-a desfășurat la 9 august anul 48 î.e.n. și în care Pompeius este definitiv învins, se înscrie fără tăgadă în rîndul celor mai strălucite acțiuni din istoria militară a tuturor vremurilor. Pompeius fuge în insula Lesbos și de aci în Egipt sperînd că va găsi protecție din partea regelui Ptolemaios al XIII-lea. Regele însă dă ordin să fie ucis, crezînd în mod greșit că odioasa lui crimă va fi pe placul lui Caesar. Acesta sosește după scurt timp la Alexandria și constată cu sinceră durere moartea celui care îi fusese rînd pe rînd prieten, rudă și dușman.

Caesar intervine în conflictul dinastic dintre asasinul lui Pompeius și sora acestuia, Cleopatra. Armata egipteană a regelui îl asediază pe Caesar în Alexandria punîndu-l într-o situație foarte dificilă. Datorită însă unor trupe romane sosite grabnic în sprijin, egiptenii sînt învinși la 27 martie anul 47 î.e.n. în bătălia de pe Nil, iar Cleopatra a VII-a, devenind unica suverană a Egiptului, îi va mulțumi ... așa cum se cuvine celui care o ajutase în ocuparea tronului ...

Dar lupta contra optimaților nu luase sfîrșit. După înfrîngerea lui Farnaces al II-lea, fiul lui Mithridates al VI-lea, în mai anul 47 î.e.n., și după reorganizarea posesiunilor romane în Orient, Caesar se îndreaptă în aprilie 46 î.e.n. spre Africa unde se re-

grupaseră forţele optimaţilor sub conducerea lui Marcus Porcius Cato. Acesta este înfrînt la Thapsus şi se sinucide refuzînd cu mîndrie oferta de graţiere a lui Caesar. Pierea astfel unul dintre cei mai devotaţi apărători ai principiilor republicane, acela pe care Cicero îl numea cu deosebită admiraţie: *gravissimus atque integerrimus vir.*

Trei luni mai tîrziu Caesar intră victorios în Roma unde este numit dictator pe timp de zece ani. Războiul civil ia sfîrşit în anul 45 î.e.n. prin zdrobirea ultimilor partizani ai optimaţilor la Munda, în Hispania. În acelaşi an Caesar este numit *dictator perpetuus, consul sine collega,* censor pentru următorii trei ani şi tribun al poporului pe viaţă.

În sfîrşit, după atîtea frămîntări şi lupte sociale, în lumea romană se instaurează pacea. Caesar a înţeles mai bine ca oricine că descompunerea politică din ultima vreme se datora nu atît oamenilor, cît mai ales neadaptării instituţiilor faţă de transformările ce duseseră la crearea imensului stat roman. El dă dovadă de o mare clemenţă iertîndu-i pe cei care i se împotriviseră şi trece la reorganizarea statului prin pregătirea unor foarte importante reforme care de multă vreme îşi aşteptau aplicarea. Caesar însă nu a avut satisfacţia să-şi vadă roadele înţeleptei sale conduceri, deoarece la 15 martie anul 44 î.e.n. este asasinat în plenul senatului.

Pacea care de-abia se instaurase este din nou tulburată. În această atmosferă de mari tensiuni sociale, de haos şi crîncene războaie civile apare pe arena politică a statului personajul principal al acestei cărţi: AUGUSTUS. În memoriile sale sînt prezentate atît unele aspecte din viaţa sa, cît şi cele mai semnificative evenimente care au dus la impresionantul proces de metamorfozare a statului roman, petrecut în timpul şi sub influenţa lui Augustus, dar şi sub impulsul unor ireversibile circumstanţe sociale şi politice. Este vorba de crucialul moment istoric care a însemnat trecerea de la *Republică* la *Imperiu,* eveniment poate tot atît de important ca fundarea Romei sau crearea Imperiului roman.

Pentru o mai uşoară orientare a cititorului pe parcursul memoriilor, prezentăm mai întîi un document de o însemnată valoare istorică: *Testamentul lui Augustus.*

Deoarece Augustus ar putea fi încă stăpînit, în povestirile sale, de unele tendinţe disimulatorii, manifeste şi în testamentul său politic, s-ar putea ca unele afirmaţii ale lui, supuse unor limite ale gîndirii şi concepţiilor despre viaţă din vremea sa, să fi rămas totuşi prea puţin lămurite. Pentru aceste motive am găsit necesară existenţa unei *postfaţe.*

AUTORUL

Testamentul lui Augustus[1]

I. La vîrsta de 19 ani am alcătuit, fără a fi sfătuit de către altcineva în afară de mine însumi şi pe cheltuiala mea, o armată cu ajutorul căreia am redat libertatea Republicii oprimate de tirania unei grupări de răzvrătiţi. Drept recompensă, senatul, prin decrete onorifice, m-a admis în rîndul său în timpul consulatului lui C. Pansa şi A. Hirtius dîndu-mi titlul de consular; mi-a acordat totodată şi *imperium* şi, pentru a nu se mai repeta vreo altă nenorocire, m-a însărcinat să veghez asupra salvării statului îm-

---

[1] Acest act a fost gravat după moartea împăratului pe o placă de aramă şi aşezat pe mausoleul lui Augustus, aşa cum fusese dorinţa acestuia. Împăratul Tiberius îl-a intitulat: *Res gestae divi Augusti, quibus orbem terrarum imperio populi Romani subiecit et impensae quae in rem publicam populumque Romanum fecit.* („Lista faptelor divinului Augustus, cu ajutorul cărora el a supus poporului roman întreaga lume, şi a cheltuielilor pe care le-a făcut în folosul statului şi al poporului roman"). Pe locul mausoleului aparţinînd lui Augustus nu s-a găsit această listă a realizărilor sale. Au fost descoperite în schimb trei cópii ale acestui document. Prima dintre ele a fost găsită pe locul vechii aşezări Ancyra (azi Ancara), fixată pe zidul templului ridicat în cinstea lui Augustus şi a zeiţei Roma. Ea cuprinde textul latinesc, în paralel cu textul în limba greacă. A doua copie s-a găsit la Apollonia, iar a treia pe locul fostei Antiohii din Pisidia. Edmond Guillaume, Theodor Mommsen, W. M. Ramsay, Jean Gagé, A. Premerstein şi alţi istorici sau arheologi au tradus, reconstituit şi cercetat textul latin completîndu-l, unde acesta lipsea, cu unele conjecturi după textul grecesc.

În aşa zisul său testament politic, Augustus îşi caracterizează activitatea şi puterea deţinută, acesta constituind totodată versiunea oficială cu privire la forma statului creat de către el. Documentul este important pentru faptul că include unele evenimente care nu se întîlnesc în nici o altă relatare a istoricilor antici, cît şi pentru aceea că lasă posibilitatea să se întrevadă abilitatea lui Augustus în modul de prezentare a propriilor fapte. El se străduieşte şi reuşeşte să-şi prezinte realizările într-o manieră singulară, în sensul că, deşi documentul nu cuprinde nici un neadevăr, totuşi uneori adevărul este ocolit în mod intenţionat. De ce? În ce scop a făcut-o? Ce metode a folosit? Cui îi este adresat el? Cînd a fost întocmit? La toate aceste întrebări ne va răspunde chiar Augustus în memoriile alăturate.

preună cu consulii Hirtius și Pansa. Cei doi consuli pierind în război, poporul, în același an, m-a ales consul și, pentru cinci ani, triumvir împuternicit cu organizarea Republicii.

II. Pe ucigașii tatălui meu i-am trimis în exil pedepsind crima lor conform legilor în vigoare; cum ei declarașeră război Republicii, i-am învins de două ori în bătălii în toată regula.

III. Am mers cu armele pe pămînt și pe mare susținînd pretutindeni războaie civile și străine; victorios, i-am iertat pe toți cetățenii care au supraviețuit luptei. Cît despre popoarele străine, cînd am putut să le cruț fără primejdie, am preferat să le ocrotesc decît să le distrug. Aproximativ cinci sute de mii de romani mi-au depus jurămîntul militar și, dintre aceștia, peste trei sute de mii, la liberarea din serviciu, au fost așezați de către mine în colonii sau reîntorși în municipiile lor. Tuturor le-am asigurat loturi de pămînt sau le-am dat, pentru a-și cumpăra, o anumită sumă de bani din economiile mele. Am capturat șase sute de nave, fără a le mai socoti pe cele mai mici decît triremele.

IV. De două ori am primit onorurile ovației și de trei ori pe acelea ale marelui triumf. De douăzeci și unu de ori am fost proclamat *imperator*. Cu toate că senatul mi-a decernat în continuare multe alte triumfuri, eu m-am abținut de a le sărbători și m-am mulțumit să depun laurii în Capitoliu executînd în totul legămintele pe care mi le-am luat, în numele Republicii, în fiecare război. Cu ocazia victoriilor obținute pe pămînt și pe mare sub comanda mea sau de către generalii de sub auspiciile mele senatul a decretat de cincizeci și cinci de ori să fie aduse sacrificii de mulțumire zeilor nemuritori. Opt sute nouăzeci de zile au fost destinate pentru aceste sacrificii a căror durată a fost reglementată de senat. În triumfurile mele au fost conduși înaintea carului meu nouă regi sau copii de regi. Am fost de treisprezece ori consul pînă în momentul cînd scriu acestea și cînd mă aflu în al treizeci și șaptelea an al puterii mele tribuniciare.

V. Dictatura, pe care senatul și poporul mi-au oferit-o în absența mea, apoi și în timp ce mă aflam la Roma, sub consulatul lui M. Marcellus și L. Arruntius, nu am acceptat-o. Dar orașul suferind groaznic de foame, eu nu am refuzat de a mă însărcina cu grija aprovizionării și, grație activității mele și cheltuielilor făcute de către mine, în puține zile am îndepărtat primejdia și am salvat poporul de orice teamă; cum el îmi oferi consulatul pentru acel an cît și pentru toată viața, eu nu l-am acceptat.

VI. Sub consulatul lui M. Vinicius și Q. Lucretius, apoi sub cel al lui P. Lentulus, în sfîrșit, pentru a treia oară sub cel al lui Paulus Fabius Maximus și Q. Tubero, cu acordul poporului și senatului roman, eu am primit, cu puteri dintre cele mai întinse, supravegherea legilor și moravurilor. Cînd, mai tîrziu, s-a urmărit a mi se încredința din nou puteri asemănătoare, eu nu le-am accep-

tat; cînd după aceea senatul m-a numit pentru a rezolva alte probleme, eu le-am dus la bun sfîrşit în virtutea puterii mele tribuniciare cu care eram învestit. Ocupînd această putere mi-am asociat de cinci ori cîte un coleg cu asentimentul senatului.

VII. Am fost numit triumvir, timp de zece ani fără întrerupere, pentru a organiza Republica. Am ocupat rangul de *princeps* al senatului, pînă în ziua cînd scriu aceste rînduri, adică timp de patruzeci de ani. Am fost Mare Pontif, augur, membru în colegiul quindecemvirilor şi în acel al septemvirilor, în colegiul fraţilor Arvali şi în acela al preoţilor Titieni.

VIII. În timpul celui de al cincilea consulat al meu, din ordinul poporului şi senatului, am mărit numărul patricienilor. De trei ori am întocmit lista senatorilor. În cel de al şaselea consulat am executat verificarea censului avîndu-l drept coleg pe Agrippa; trecuseră patruzeci şi doi de ani de cînd nu se mai procedase la recensămîntul poporului roman. La acest recensămînt numărul cetăţenilor romani se ridica la patru milioane şaizeci şi trei de mii. Am executat aceeaşi operaţiune a doua oară singur, în cadrul puterii consulare, sub consulatul lui C. Censorinus şi C. Asinius; la această numărătoare am găsit patru milioane două sute treizeci şi trei de mii de cetăţeni romani. Am efectuat un al treilea recensămînt, în cadrul aceleiaşi puteri, avîndu-l coleg pe fiul meu Tiberius Caesar, sub consulatul lui Sextus Pompeius şi al lui Sextus Apulleius, iar numărul cetăţenilor recenzaţi a fost de data aceasta de patru milioane nouă sute treizeci şi şapte de mii. Prin noile legi, introduse din iniţiativa mea, am readus obiceiurile strămoşilor ce au fost date uitării în vremea noastră şi am lăsat posterităţii exemple demne de imitat.

IX. Senatul a decretat ca la fiecare cinci ani, prin gura consulilor şi a preoţilor, să se facă în faţa zeilor legăminte solemne pentru securitatea mea şi, cu ocazia acestor legăminte, să aibă loc totdeauna spectacole oferite cînd de către unul dintre cele patru mari colegii sacerdotale, cînd de către consuli. Particularii, ca şi oraşele, toţi cetăţenii statului, nu încetau de a aduce sacrificii zeilor pentru sănătatea mea, în toate locurile consacrate.

X. Numele meu, în virtutea unui *senatus consultum*, a fost înserat în cîntul Salienilor şi o lege a decis ca să devin sacrosanct şi să deţin pe viaţă puterea tribuniciară. Poporul îmi oferea pontificatul suprem pe care tatăl meu îl exercitase înaintea mea; dar eu nu am vrut să iau locul celui care mai era încă în viaţă. Cîţiva ani mai tîrziu am luat în primire acest sacerdoţiu devenit liber prin moartea celui care îl acaparase pe timpul disensiunilor noastre civile; pentru a lua parte la adunările care mă învestiseră cu înaltul sacerdoţiu, din toată Italia alergase spre Roma o mulţime aşa de mare că nimeni nu-şi amintea să fi văzut vreodată una asemănătoare; era sub consulatul lui P. Valgius şi C. Valgius.

XI. În amintirea întoarcerii mele, senatul a consacrat, înaintea porții Capeene, în apropierea templului Onoarei și Virtuții, un altar zeiței Bunei Întoarceri și a dispus ca pe acest altar preoții și fecioarele vestale să aducă în fiecare an sacrificii în ziua cînd, sub consulatul lui Q. Lucretius și M. Vinicius, eu revenisem din Syria la Roma și această zi, după numele meu, s-a chemat Augustalia.

XII. Printr-un decret al senatului, cei care ocupau primele magistraturi ale statului, la fel și o parte dintre pretori și tribuni, în frunte cu consulul Q. Lucretius, au fost trimiși în întîmpinarea mea. Cînd, după ce terminasem în mod fericit treburile din Hispania și Gallia, am revenit din aceste provincii la Roma sub consulatul lui Tib. Nero și al lui P. Quintilius, senatul, cu ocazia întoarcerii mele, a decretat să se ridice pe Cîmpul lui Marte un altar pentru *Pax Augusta* la care magistrații, preoții și fecioarele vestale să aducă sacrificii în fiecare an.

XIII. Poarta templului lui Ianus Quirinus care, după cum au vrut-o părinții noștri, să nu se închidă decît atunci cînd pacea domnește pe întreg întinsul pămînturilor și mărilor supuse romanilor, nu fusese închisă, în timpul atîtor secole care se scurseseră de la fundarea Romei, decît de două ori, după cum subliniază documentele noastre, sub Principatul meu, senatul a proclamat de trei ori să fie închisă.

XIV. Pe cei doi fii ai mei, Caius și Lucius Caesar, pe care soarta mi i-a răpit așa de timpuriu, senatul și poporul, vrînd a mă cinsti, i-a desemnat consuli, deși nu aveau decît 15 ani, pentru a intra în funcție cinci ani mai tîrziu. Senatul decretă de asemenea ca, din ziua cînd vor fi conduși în Forum, ei să poată asista la dezbaterile lui cu privire la treburile publice; cît despre cavalerii romani, aceștia i-au proclamat, într-un unanim glas, și pe unul și pe altul conducători ai tineretului, după ce le dăruiseră fiecăruia dintre ei cîte un scut și o lance de argint.

XV. Fiecărui plebeu roman i-am dat, potrivit testamentului tatălui meu, cîte trei sute de sesterți, iar în numele meu, în cel de al cincelea consulat, cîte patru sute de sesterți din prada de război, iar în cel de al noulea consulat al meu am dăruit fiecărui plebeu, din averea mea, sub formă de dar, cîte patru sute de sesterți, și în cel de al unsprezecelea consulat am cumpărat de douăsprezece ori din banii mei grîne pentru a fi distribuite; în anul al doisprezecelea al puterii mele de tribun am dat pentru a treia oară cîte patru sute de sesterți de cap de om. Aceste daruri au fost primite de cel puțin două sute cincizeci de mii de oameni. În anul al optsprezecelea al puterii mele de tribun și în cel de al doisprezecelea consulat am dat unui număr de trei sute douăzeci de mii de locuitori ai Romei cîte șaizeci denari de om. Soldaților mei stabiliți în colonii le-am dat în cel de al cincilea consulat al meu cîte o mie de sesterți de om, din prada de război, iar acest dar triumfal

l-au obținut o sută douăzeci de mii de oameni stabiliți în colonii. În cel de al treisprezecelea consulat am dat plebeilor, care obținuseră tot atunci grîne pe seama statului, cîte șaizeci de denari; aceștia erau ceva mai mult de două sute de mii de oameni.

XVI. Pentru loturile de pămînt care fuseseră împărțite de către mine soldaților, în cel de-al patrulea consulat al meu, și mai tîrziu sub consulatul lui M. Crassus și Cn. Lentulus Augur, am plătit municipiilor o despăgubire. Pentru pămînturile pe care municipiile Italiei mi le-au pus la dispoziție, suma a fost în jur de șase sute milioane sesterți și pentru pămînturile furnizate de provincii în jur de două sute șaizeci milioane din aceeași monedă. Eu am fost primul și singurul care am procedat astfel, dintre toți cei care pînă la mine au format colonii în Italia și provincii. Mai tîrziu, sub consulatul lui Tib. Nero și Cn. Piso, al lui C. Antistius și D. Laelius, al lui C. Calvisius și L. Pasienus, al lui C. Lentulus și M. Messala, al lui L. Caninius și Q. Fabricius am acordat veteranilor care se înapoiaseră în municipiile lor o mare sumă de bani și am cheltuit în acest scop (....) milioane sesterți.

XVII. De patru ori am ajutat cu proprii mei bani tezaurul public și am pus la dispoziția magistraților tezaurului o sută cincizeci milioane sesterți. Sub consulatul lui M. Lepidus și L. Arruntius am depus, în numele lui Tib. Caesar și al meu personal, o sută șaptezeci milioane sesterți în tezaurul militar, creat în urma sfatului meu, pentru plata sumelor datorate soldaților care serviseră în armată douăzeci de ani și mai mult.

XVIII. În anul consulatului lui Cn. și P. Lentulus grînarul public era gol, (...) am cumpărat grîu pe cheltuiala mea și l-am împărțit la o sută de mii de oameni (...).

XIX. Curia și templul Minervei Chalcidiene ce face parte din Curie, templul lui Apollon pe Palatin cu porticele sale, templul divinului Iulius, Lupercaliul, porticul vecin cu circul Flaminius, portic pentru care am permis de a-i pune numele acelui Octavius care clădise mai înainte unul asemănător pe același loc, Pulvinariul, vecin cu circul Maximus, templul lui Iupiter Feretriens și cel al lui Iupiter Tonans de pe Capitoliu, templul lui Quirinus, al Minervei, al Iunonei, al lui Iupiter Libertas pe Aventin, al Larilor de pe înălțimea căii Sacre, ai zeilor Penați în Velia, al Tinereții, al Zeiței Mame pe Palatin au fost clădite de către mine.

XX. Capitoliul și teatrul lui Pompeius au fost și unul și celălalt restaurate de către mine, cu mari cheltuieli, și nu mi-am înscris numele pe nici unul din aceste două monumente. Am reparat apeductul care din vechime căzuse în ruină în mai multe puncte și am dublat volumul din *Aqua Marcia*, abătînd un nou izvor într-o conductă care o aduce la Roma. Forul Iulian și basilica situată între templul lui Castor și cel al lui Saturn, începute și aproape terminate de către tatăl meu, au fost duse la bun sfîrșit

de către mine și cînd un incendiu a distrus această basilică, am mărit spațiul pe care îl ocupase și am reînceput construcția; ea urma să poarte numele celor doi fii ai mei și am prescris moștenitorilor mei de a o termina, în cazul cînd nu voi mai reuși s-o fac chiar eu. Fiind pentru a șasea oară consul am restaurat în oraș, printr-un decret al senatului, optzeci și două de temple, fără a uita nici unul dintre cele care aveau nevoie de reparații. În cel de al șaptelea consulat, am reparat, de la Roma pînă la Ariminum, calea Flaminia și am refăcut toate podurile peste care trecea, cu excepția podului Minucius.

XXI. Pe un teren, care îmi aparținea cu titlul privat, am construit, cu banii proveniți din prăzile de la dușmani, templul lui Marte Răzbunătorul și Forum-ul lui Augustus. Teatrul care se află în apropierea templului lui Apollon a fost ridicat de către mine pe un teren pe care-l cumpărasem, în mare parte, de la particulari și am dorit ca el să poarte numele lui M. Marcellus, ginerele meu. Daruri, provenind din capturile de la dușmani, au fost consacrate de către mine pe Capitoliu în sanctuarul divinului Iulius, în cel al Vestei și în templul lui Marte Răzbunătorul. Aceste daruri m-au costat în jur de o sută milioane sesterți. În cel de al cincilea consulat al meu, am restituit municipiilor și coloniilor Italiei, aurul coronar în greutate de treizeci și cinci de mii libre ce mi se oferise pentru triumfurile mele, iar în continuare, de cîte ori eram proclamat *imperator*, refuzam aurul coronar pe care municipiile și coloniile Italiei mi-l decernau cu aceeași grabă cu care o făcuseră în ocaziile precedente.

XXII. Am organizat de trei ori jocuri cu gladiatori în numele meu și încă de cinci ori în numele fiilor și nepoților mei; la aceste jocuri au luptat aproximativ zece mii de oameni. Am oferit poporului spectacole, organizînd, de două ori, în numele meu și a treia oară, în numele nepotului meu, demonstrații ale atleților veniți de pretutindeni. Am organizat de patru ori spectacole în numele meu și de douăzeci și trei de ori în numele altor magistrați. În timpul consulatului lui C. Furnius și C. Silanus, în calitate de șef al colegiului quindecemvirilor, avînd coleg pe M. Agrippa, am organizat în numele acestui colegiu jocurile seculare. În cel de al treisprezecelea consulat al meu am organizat pentru prima dată jocuri în cinstea lui Marte Răzbunătorul, care după aceea au fost organizate anual de către consuli potrivit unei hotărîri a senatului și legii. În circ, în Forum sau în amfiteatru, am oferit poporului în numele meu sau al fiilor și nepoților mei, de douăzeci și trei de ori, lupte cu animale sălbatice, aduse din Africa, dintre care au fost ucise aproape trei mii cinci sute.

XXIII. Am oferit poporului spectacolul unei lupte navale, de cealaltă parte a Tibrului, acolo unde se află astăzi Pădurea Caesarilor și pentru aceasta am dispus să se sape pămîntul pe o lungime

de o mie opt sute picioare și o lățime de o mie două sute. Treizeci de trireme sau bireme, dotate cu pinteni, și un număr și mai mare de nave mici s-au înfruntat în această luptă.

XXIV. După victorie, am redat templelor din toate orașele provinciei Asia podoabele pe care și le însușise, devastînd templele, cel împotriva căruia purtasem războiul. Numărul statuilor mele de argint, în picioare, călare sau în carul tras de patru cai, se ridica la Roma la circa optzeci. Le-am făcut să dispară și să fie topite; sumele rezultate din acestea au servit drept ofrande în aur pe care le-am consacrat templului lui Apollon, în numele meu și în numele acelora care vruseseră să mă onoreze ridicînd aceste statui.

XXV. Am restabilit pacea pe mare, curățind-o de piratii care o bîntuiseră și, la sfîrșitul acestui război, am înapoiat stăpînilor lor, pentru a-și lua pedeapsa pe care o meritau, în jur de treizeci de mii de sclavi care fugiseră de la cei cărora aparțineau și care ridicaseră armele împotriva Republicii. Întreaga Italie, într-o spontană manifestare, mi-a prestat jurămînt și mi-a cerut să iau comanda în războiul pe care l-am terminat prin victoria de la Actium. Același jurămînt mi-a fost prestat de către provinciile Gallia, Hispania, Africa, Sicilia și Sardinia. Această formulă de jurămînt a fost atunci repetată de către peste șapte sute de senatori; din acest număr, (...) pînă în prezent, au devenit consuli și în jur de o sută șaptezeci au ajuns la prețură.

XXVI. Toate provinciile poporului roman care se învecinau cu populații încă nesupuse statului nostru au văzut împinse de către mine limitele lor. Am pacificat provinciile Gallia și Hispania, precum și Germania, care se mărginesc cu oceanul de la Gades pînă la gurile rîului Albis. Alpii, începînd cu teritoriul vecin Adriaticii pînă la Marea Tyrheniană, au fost adăugați statului de către mine și nu am purtat nici un război nedrept cu vreun popor. Din ordinul meu, comandantul flotei, pornind de la gurile rîului Rhenus, a navigat pînă la (...) într-o regiune unde nici un roman nu ajunsese nici pe pămînt, nici pe mare. Cimbrii, Cheruscii, Semnonii și alte triburi germanice din aceeași regiune au solicitat, prin solii, prietenia mea și a poporului roman. Din porunca mea și sub auspiciile mele două armate au fost conduse în același timp în Ethiopia și în Arabia care se numește *Felix*. Cele două popoare pe care le-am atacat au avut pierderi crîncene pe cîmpul de bătălie și noi am făcut un mare număr de prizonieri. În Ethiopia armele romane au fost purtate pînă la orașul Nabata care se află în apropiere de Meroe. În Arabia, armata mea a ajuns la hotarul Sabeilor pînă la orașul Mariba.

XXVII. Eu am adăugat Egiptul la statul roman. Într-un moment cînd aș fi putut să transform Armenia Mare, după uciderea regelui ei, Artaxias, într-o provincie, am preferat, după exemplul strămoșilor noștri, să transfer acest regat lui Tigranes, fiul lui

Artavasdes şi nepot al regelui Tigranes, şi l-am numit cu aceasta pe Tib. Nero care pe atunci era fiul meu vitreg. Mai tîrziu, cînd triburile armene s-au separat de noi şi s-au răsculat, le-am supus prin fiul meu Caius şi am predat Armenia lui Ariobarzanes, fiul lui Artavasdes regele mezilor, iar după moartea acestuia, fiului său Artavasdes. După asasinarea acestuia l-am făcut rege al Armeniei pe Tigranes care se trage din familia regilor Armeniei. Toate provinciile situate dincolo de Marea Adriatică în partea Orientului, la fel ca şi Cyrenaica, fuseseră în mare parte abandonate unor regi străini; eu le-am reluat, aşa cum făcusem mai înainte cu Sicilia şi Sardinia pe care un război înrobitor le despărţise de statul nostru.

XXVIII. Am întemeiat colonii militare în Africa, în Sicilia, în Macedonia, în cele două Hispanii, în Achaia, în Asia, în Syria, în Gallia Narbonensis. Cît despre Italia, douăzeci şi opt de colonii, care în cursul vieţii mele au fost oraşe înfloritoare şi populate, au fost întemeiate din iniţiativa mea.

XXIX. Un mare număr de steaguri romane, pierdute de către alţi generali, am reluat de la hispani, galli şi dalmaţi, după ce au fost învinşi duşmanii care le acaparaseră. I-am silit pe parthi să înapoieze şi armamentul şi stindardele, capturate de la trei comandanţi romani şi să ceară, în genunchi, prietenia poporului roman. Toate aceste stindarde au fost depuse în templul lui Marte Răzbunătorul.

XXX. Populaţiile pannoniene, la care, înainte de Principatul meu, nimeni nu pătrunsese, au fost învinse de Tib. Nero care era atunci fiul meu vitreg şi legatul meu; eu le-am supus statului roman şi am împins limitele provinciei Illyria pînă la Danubius. O armată a dacilor, care străpunsese această limită, a fost învinsă şi distrusă, sub auspiciile mele; mai tîrziu armata mea, condusă dincolo de acest fluviu, a constrîns triburile Daciei să se supună ordinelor poporului roman.

XXXI. Adeseori mi-au fost trimise solii din India de către regii acestei ţări; niciodată pînă atunci nu fuseseră văzuţi alături de vreun conducător al romanilor. Prin vocea trimişilor lor, bastarnii, sciţii şi regii sarmaţilor care locuiesc pe cele două maluri ale Tanaisului, cît şi regii albanilor, hibernilor şi mezilor au cerut prietenia noastră prin solii lor.

XXXII. Au venit să se refugieze lîngă mine, rugîndu-mă, regii Parthiei, Thiridathes şi apoi Phraates, fiul regelui Phraates, regele mezilor, Artavasdes, regele albanilor, regii bretannilor Dumnobellaunus şi Tim (...), ai sicambrilor, ai marcomanilor şi suebilor şi mulţi alţi şefi. Regele parthilor, Phraates, fiul lui Orodes, i-a trimis la mine în Italia pe toţi fiii şi nepoţii lui, nu în urma vreunei înfrîngeri, ci pentru că, dîndu-şi toate rudele drept ostatici, nădăjduia să obţină prietenia noastră. Sub Principatul meu, multe alte

populaţii, care nu avuseseră niciodată cu poporul roman vreun fel de relaţii diplomatice şi nici o legătură de prietenie, s-au putut convinge de cinstea noastră.

XXXIII. Mie, nu altcuiva, mi s-au adresat parthii şi mezii, prin gura celor mai valoroşi oameni ai popoarelor lor, trimişi la mine ca soli, cu scopul de a obţine ca rege, parthii, pe Vonones, fiul lui Phraates, nepotul regelui Orodes, şi mezii, pe Ariobarzanes, fiul regelui Artavasdes, nepotul regelui Ariobarzanes, şi ei i-au primit din mîinile mele.

XXXIV. Punînd capăt războaielor civile, în timpul cărora cu consimţămîntul general reunisem în mîinile mele toate puterile, eu am remis senatului şi poporului roman, în cel de al şaselea şi al şaptelea consulat, conducerea treburilor publice. Pentru meritele mele, printr-o hotărîre a senatului, am fost numit *Augustus*; s-a decretat ca usciorii casei mele să fie împodobiţi în chip public cu lauri, deasupra intrării să fie aşezată o coroană civică, iar în Curia Iulia a fost depus un scut de aur pe care se afla o inscripţie ce spunea că senatul şi poporul roman mi le-a dăruit pentru curaj, clemenţă, dreptate şi pietate. Din acel moment îi întreceam pe toţi prin autoritatea mea, dar niciodată nu am avut o putere mai mare, în vreuna din magistraturi, în comparaţie cu colegii care le exercitau împreună cu mine.

XXXV. În timpul celui de-al treisprezecelea consulat al meu, senatul, ordinul equestru şi întreg poporul roman mi-au acordat titlul de Părinte al Patriei şi au decis ca acest titlu să fie înscris la intrarea în locuinţa mea, în Curie şi în Forum Augustus, pe carul tras de patru cai care a fost construit în cinstea mea, în urma unei hotărîri a senatului. Eu eram, în timp ce am scris acestea, în cel de al şaptezeci şi şaselea an al vieţii mele.

Notă

• Personajul de care ne ocupăm în această lucrare a purtat în descursul vieţii sale mai multe nume: *Octavianus Thurinus*, în timpul copilăriei şi al primei tinereţi; *Caius Caesar Octavianus*, după adoptarea lui de către Caesar; *Imperator Iulius Caesar Octavianus*, în urma unei hotărîri a senatului din anul 29 î.e.n.; *Imperator Caesar Augustus divi filius*, începînd din anul 27 î.e.n. Pentru acest motiv am intitulat prezenta carte cu numele pe care i l-au atribuit majoritatea istoricilor: OCTAVIANUS AUGUSTUS.

• Augustus şi-a descris cu adevărat viaţa într-o lucrare formată din treisprezece cărţi ajungînd cu povestirea întîmplărilor pînă la războiul purtat de către el împotriva cantabrilor şi asturilor în jurul anului 26 î.e.n. Aceste memorii însă nu s-au păstrat.

• Prezenta carte se încadrează în lucrările istorice-oglindă ce reconstituie cu fidelitate atmosfera, culoarea şi climatul psihologic şi social al unor vremi trecute. Cu excepţia primului şi ultimului capitol, care se abat numai în parte de la întîmplări trăite, dar care respectă adevărul istoric, cît şi a visului în care Augustus îl întîlneşte pe Caesar, evenimentele descrise se bazează totdeauna pe fapte reale. Memoriile sînt prezentate în 36 de capitole. În prima parte (capitolele 1—19) se află redate cronologic principalele evenimente ce s-au scurs de la asasinarea tatălui său adoptiv, Caius Iulius Caesar (anul 44 î.e.n.), pînă la bătălia navală de la Actium inclusiv (anul 31 î.e.n.). În a doua parte a memoriilor (capitolele 20—36) sînt prezentate în continuare, pînă în ziua morţii sale (19 august anul 14 e.n.), manevrele politice în urma cărora Augustus a obţinut în decursul anilor împuternicirile care l-au situat în fruntea statului roman, apoi unele dintre înfăptuirile sale mai importante cum ar fi: alcătuirea corpului de magistraţi şi funcţionari ai administraţiei statului, reorganizarea vieţii la Roma, reorganizarea Italiei şi a provinciilor, reforma religiei, a finanţelor, a justiţiei, a armatei, politica internă, politica externă, încheind cu unele amintiri consacrate prietenilor şi relaţiilor de familie.

• Augustus a fost unul dintre puţinii conducători de state despre a cărui viaţă, cît şi despre forma şi caracterul cîrmuirii sale, istoricii din toate timpurile au avut păreri dintre cele mai controversate. Aceste opinii, uneori surprinzător de diferite, se datorează atît complexităţii particularităţilor noului regim creat de către Augustus, împreună cu sensul şi filosofia lumii în care el a trăit, cît şi aproximativei fidelităţi a spiritului istoric din concepţia unora dintre cei care s-au ocupat de această epocă. Astfel unii afirmă că „Augustus nu a introdus în stat un regim de felul regalităţii sau dictaturii, ci a avut doar titlul de *princeps*" (Cornelius Tacitus); „Augustus a reintrodus vechea formă de stat..., a fost restabilită puterea legilor, autoritatea justiţiei şi măre-

ția senatului, puterea magistraților și-a recăpătat importanța de altădată (Velleius Paterculos); „Augustus s-a dovedit a fi unul dintre cei mai mari și binefăcători conducători de popoare" (Leon Homo); „Regimul instaurat de către Augustus a fost o Republică" (M. Hammond); „Augustus a fost un adevărat restaurator al Republicii" (Ed. Meyer); „O dată cu sfîrșitul războaielor civile Augustus apare ca un *princeps* eliberator fiind apreciat drept restauratorul Republicii" (A. Magdelain); „Augustus a acționat sincer cînd a instaurat Republica (Guglielmo Ferrero); „Printre titlurile obținute de către Augustus nu există nici unul care să fie capabil a exprima caracterul monarhic al noii lui guvernări" (Eugène Albertini); „Geniul lui Augustus s-a tradus în audiența acordată de către el tuturor glasurilor imensei comunități romane" (Pierre Grimal) ... Alții spun că „Puterea... a trecut în mîinile lui Augustus și, începînd din acel moment, s-a întemeiat monarhia propriu-zisă" (Dio Cassius); „Augustus a vrut să înșele poporul cu mirajul unui sistem de guvernare" (E. Gibbon); „Imperiul întemeiat de către Augustus a însemnat sfîrșitul vieții romane și începutul dispariției ei" (J. J. Ampère); „Augustus a inventat un fel de regalitate deghizată" (Gaston Boissier); „Armata, justiția, religia, legea, finanțele, magistrații, toate resursele, toate forțele vii ale statului erau în mîinile lui Augustus... monarh absolut" (Victor Duruy); „Noua structură a statului nu prezintă decît fațete republicane destinate a masca naivilor veritabila structură monarhică a regimului" (A. Aymard); „Restaurarea Republicii nu a fost decît o ficțiune" (V. Gardthausen); „Cînd Augustus a instaurat pacea, aceasta a fost o pace a despotismului" (R. Syme); „Principatul lui Augustus a constat într-o monarhie creată pe cultul monarhului" (Jérôme Carcopino); „Augustus împărtășește concepțiile monarhice ale lui Caesar pe care pînă la urmă reușește să le pună în aplicare" (Jean Gagé); „Republica nu era, pe timpul lui Augustus, decît un decor, o etichetă decentă pentru a masca realitatea monarhiei absolute" (G. Bloch); „Cu toate că Republica fusese restabilită oficial, există multe fapte care ne permit să vorbim despre esența monarhică a puterii lui Augustus" (N. A. Mașkin) ... Alți istorici au alte păreri: „Acest regim de la începutul imperiului este o diarhie, întrucît puterea este împărțită între împărat și senat" (Theodor Mommsen); „În realitate, Principatul odată consolidat, era o dictatură militară" (Dumitru Tudor) ș.a.m.d. Aceste păreri diametral opuse, susținute de cele mai multe ori prin fapte reale și argumente dintre cele mai logice, fac ca epoca dominată de Augustus, cît și unele aspecte ale caracterului și personalității acestuia, să constituie, după scurgerea a două mii de ani de la cele întîmplate, o temă încă de actualitate. Acest interes este stîrnit mai ales de nebuloasa în care plutesc întîmplările acelor foarte îndepărtate vremuri comentate și interpretate din această cauză atît de diferit. De aceea, acolo unde un anume eveniment este prezentat de către documentele istorice în mod contradictoriu, am căutat, prin afirmațiile lui Augustus, personajul principal care și-a pus sigiliul pe această epocă, să dăm varianta cea mai verosimilă, cea mai apropiată de adevăr și însușită de majoritatea istoricilor.

• Am folosit stilul autobiografic în scopul de a prezenta o lectură mai atrăgătoare. Urmărind a nu-i denatura sensul de autobiografie, am evitat trimiterile în subsolul cărții la izvoarele folosite. Pentru păstrarea frumuseții stilului folosit de către unii autori pe care i-am cercetat, am menținut textul din lucrările lor într-o oarecare măsură neschimbat (legenda asupra lui Curtius din *Civilizația romană* de Pierre Grimal, proscripțiile din *Războaiele civile* de Appian, portretul lui Augustus din *Viețile celor doisprezece Cezari* de Suetonius și alte cîteva. În același scop am redat, neschimbate și uneori integral, discursurile lui Augustus și ale lui Antonius în fața senatului sau armatei, ori luările de cuvînt ale altor personaje prezente în lucrare. Textele extrase au fost luate din *Istoria romană* de Cassius Dio, dar și din alte surse. Notele explicative din subsolul acestei cărți aparțin, bineînțeles, autorului lucrării, nu povestitorului. Ele au fost extrase din diferite documente ale istoricilor antici sau ale unor cercetători mai noi și din *Mic Dicționar mitologic greco-roman* de Anca Balaci.

Versurile lui Ovidius au fost luate din poemele acestuia traduse unele de Th. A. Naum, altele de Emil Manu, D. Florea Rarişte, ori Ion Florescu. Testamentul lui Augustus a fost tradus integral din *Histoire des Romains* de Victor Duruy, Paris, vol. IV, 1882. Tot din această lucrare, vol. III, 1881, şi vol. IV, 1882, au fost luate şi majoritatea ilustraţiilor.

● Aduc, pe această cale, un înalt omagiu repauzatului profesor doctor docent Dumitru Tudor care, prin competenţa sa de ilustru om de ştiinţă, a prezentat, în scopul reuşitei lucrării de faţă, o serie de sugestii dintre cele mai preţioase. Îmi exprim totodată profundul regret pentru dispariţia acestui istoric român de prestigiu.

● Mulţumesc în acelaşi timp conducerii Editurii Ştiinţifice şi Enciclopedice, Emiliei Tomescu, redactoare a acestei cărţi, şi conferenţiarului doctor Octavian Toropu, referent al lucrării, pentru sprijinul acordat. De asemenea, mulţumesc conducătorilor şi salariaţilor instituţiilor de cultură, ca Biblioteca Academiei R.S.R., Biblioteca Centrală de Stat şi mai ales Biblioteca Centrală Universitară din Bucureşti, cu filialele sale, care, timp de mai mulţi ani, mi-au pus la dispoziţie cu toată bunăvoinţa un bogat material documentar necesar întocmirii acestei cărţi.

AUTORUL

1. Pe scutul de aur din Curie stă scris cine sînt

Niciodată nu am purtat haine decît din cele ţesute în casă de soţia mea, de fiica sau nepoatele mele. Totuşi, în dimineaţa aceasta, după ce m-am trezit anume mai devreme ca de obicei, mi-am îmbrăcat o mantie peticită, iar pe cap mi-am tras o glugă la fel de urîtă. Un ochi mai atent ar fi observat poate că peticele de diferite culori erau cusute... cu aţă albă, la întîmplare, nu neapărat pentru a acoperi vreo gaură sau ruptură a mantiei... În picioare mi-am pus încălţările cu toc mai mare decît cel ce se poartă obişnuit, pentru a părea şi eu mai înalt... Într-atît m-a urmărit ideea că sînt prea scund, încît nici acum, la bătrîneţe, nu umblu decît cu toc înalt. M-a obsedat această idee, aşa cum l-a obsedat calviţia pe marele şi divinul Caesar. Cel puţin în ultima vreme el găsise modalitatea de a şi-o ascunde. Acordîndu-i-se printre alte distincţii, şi cununa de lauri[1], senatorii, gata să-şi manifeste devotamentul sub orice formă, s-au grăbit să stipuleze printr-un decret dreptul dictatorului de a o purta în orice împrejurare. Atît i-a trebuit divinului! De atunci nu şi-a mai dat jos de pe cap cununa de lauri!... Şi oamenii de geniu, chiar şi cei mai puternici au... slăbiciunile lor!...

Înainte de a părăsi neobservat camera în care dorm, unde îmi ţin dealtminteri îmbrăcămintea cu care ies în public, pentru a o avea la îndemînă în caz de urgenţă, mi-am aruncat privirea în oglindă. Într-adevăr, puteam rivaliza cu cel mai de plîns dintre

[1] Confecţionată din aur, ea era o distincţie acordată în mod cu totul excepţional.

bătrînii ce întind mîna după pomană în Forum[2]. Obrajii căzuți, ochii spălăciți și fața brăzdată în dungi de mersul vremii, îmi inspirau milă. Mă priveam cu ochiul drept, fiindcă cel stîng de la o vreme încoace nu prea mă mai ajută. *Eheu, fugaces labuntur anni*[3] Unde ești, frumosule Thurinus, tînărul chipeș de altădată!? Unde sînt ochii tăi limpezi și strălucitori!? Ce plăcere îmi făcea ca, fixînd pe cineva, să-l văd cum lasă ochii în jos, ca în fața orbitoarelor raze ale lui Phoebus[4]. Îmi amintesc că odată, observînd cum un soldat nu se putea uita în ochii mei, l-am întrebat: De ce lași privirea în jos? El mi-a răspuns: „Nu pot rezista ochilor tăi fulgerători" ... Și mai spun unii că Timpul este un zeu blînd ... Desigur că ei nu știu ce vorbesc. Timpul este un asasin dintre cei mai odioși care te face să mori cîte puțin în fiecare zi. Chiar din clipa în care ne naștem, începem să murim treptat, treptat ...

În ultima vreme observ cu durere că spectrul morții îmi apare din ce în ce mai des. Ar trebui să nu mă tem de moarte, fiindcă nici o tunică de zale nu mă poate apăra împotriva ei. Dacă mă tem, moartea devine un chin obsedant și fără sfîrșit. Mai bine să apuc o altă cale: să-i alung misterul și să mă obișnuiesc cu ea ...

Așa cum eram îmbrăcat și dezamăgit de chipul din oglindă, am plecat în grabă să cerșesc mila poporului. M-am îndreptat spre templul divinului Caesar din Forum, ridicat chiar pe locul unde corpul acestuia fusese incinerat. Dar nu am rămas aci, fiindcă trecea prea multă lume. Am urcat pe colina Capitolină.

Deși razele soarelui de-abia mijeau roșietice pe treptele impunătorului templu închinat lui Iupiter Tonans[5], cîțiva mizerabili cerșetori o și luaseră înainte instalîndu-se pentru a cere de pomană în locurile cele mai bine plasate. M-a cuprins furia! *Etiam medicus medico invidet!*[6] Stăpînit de invidia care roade omul, la fel cum roade rugina fierul, mi-am găsit pînă la urmă un loc pe o treaptă undeva mai la o parte, sub privirile amenințătoare ale zdrențăroșilor mei „colegi" de breaslă. În curînd forfota cuprinse întregul Forum dominat de mărețul templu.

---

[2] La început era un loc deschis în care se vindeau mărfurile, un fel de piață. Mai tîrziu în Forum se țineau întrunirile politice și se rezolvau chestiunile judiciare, comerciale și altele. Aci era concentrată viața întregului popor roman.

[3] Vai, cum aleargă anii!

[4] Una dintre cele mai de seamă divinități ale mitologiei grecești adoptată de timpuriu de către romani sub denumirea de Apollon. Acesta avea multiple atribute, dar era considerat mai ales zeu al luminii. Pe vremea lui Augustus i se aduceau onoruri deosebite fiind zeul său preferat.

[5] Era considerat de către romani ca stăpîn al zeilor și al oamenilor; divinitate supremă, dătătoare de viață și de lumină. Fiindcă stăpînea tunetul și trăznetul Iupiter purta o serie de epitete ca *Tonans, Fulgurator, Fulminator* și deoarece templul său se afla la Roma pe Capitoliu, i se spunea și *Capitolinus* (identificat cu Zeus din mitologia greacă).

[6] Pînă și cerșetorul îl invidiază pe alt cerșetor!

De cîte ori privesc de la înălțimea acestui edificiu construcțiile din jur, rămîn în extaz ca în fața unei nepieritoare opere. Pe bună dreptate, Augustus, poporul te-a numit Părinte al Patriei. Pe bună dreptate, Augustus, te făleşti că ai găsit o Romă din cărămidă şi lași în urma ta o Romă din marmură. Doar într-un singur an ai reconstruit şi împodobit cu cele mai de preț podoabe nu mai puțin de optzeci de sanctuare, ori temple mai mici, pe care le-ai găsit distruse de incendii sau pur şi simplu abandonate şi căzute în ruină. Le-ai restaurat nu numai cu gîndul de a înfrumuseța Roma, dar şi din dorința de a pune vechile culte la loc de cinste. Nu mai vorbesc de mărețul templu închinat lui Apollon pe Palatin sau de cel unde mă aflu eu acum şi de atîtea edificii noi şi construcții edilitare cu care ai împodobit şi înzestrat Cetatea Eternă! . . . Se vor mai fi găsind oare în sanctuarul lui Iupiter Capitolinus pietrele scumpe şi perlele pe care le-ai dăruit tu şi care valorau aproape cincizeci milioane de sesterți? . . . Dar cine ar îndrăzni să se atingă de ele!? . . .

Furat de măreția unor astfel de realizări nici nu mai ştiu cît timp trecuse de cînd mă aflam la post. Ştiu doar că mă ridicasem în picioare, ca şi cum aş fi dorit să îmbrățişez dintr-o privire întreagă panoramă. Gluga îmi căzuse peste gîrbovițil mei umeri. Înțepenit cu mîna întinsă după pomană, cu capul dat pe spate într-un gest teatral şi ochii aținți spre imensul mozaic de marmură policromă, s-ar fi zis că mă aflam acolo nu pentru a cerşi, ci pentru a arăta trecătorilor una din minunile lumii.

Nu ştiu cît timp se scursese de cînd încremenisem aşa, extaziat. Fără să-i văd sau să-i aud, trecătorii urcau sau coborau pe lîngă mine treptele marelui templu. Deodată am simțit că îmi cade în palmă un ban. M-am trezit din reverie şi am privit. Era un *aureus*[7], o piesă veche de aur întîlnită rar în ultima vreme şi foarte prețuită. (Tatăl meu adoptiv, care era „cineva" la Roma, îi stabilise un nou etalon şi noi efigii). Surprins de aurul ce-mi strălucea în palmă, mi-am ridicat ochii spre binefăcătorul meu. Acesta mă privi zîmbind reverențios şi-mi zise vădit emoționat: „Unui asemenea cerşetor, o asemenea pomană! — apoi continuă pe ton sentențios: Păstrează moneda, deoarece în curînd vei avea nevoie de ea pentru a o da lui Charon[8]".

La auzul acestei prevestiri am simțit cum mi se strînge inima de spaimă, în timp ce instinctiv închideam aurul în palmă. Mi-am

---

[7] Monedă emisă înaintea reformei monetare a lui Caesar. Se folosea în tranzacțiile comerciale şi ca etalon de valoare pe timpul imperiului. Cîntărea 7,80 grame aur pur.

[8] Personaj subpămîntean din mitologia greacă. Era prezentat sub înfățişarea unui bătrîn zdrențăros care trecea cu luntrea sa sufletele morților peste rîul Styx în Infern. Primea drept plată un ban care se punea în gura celui mort.

tras grăbit și încurcat gluga peste față. Era însă prea tîrziu. Fusesem descoperit, iar omul care recunoscuse în mine pe cel ce reclădise Roma din marmură dispăruse . . .

Dar de unde știa necunoscutul acela că mi se apropia sfîrșitul? Sau fusese și el printre aceia care asistaseră la recensămîntul încheiat de către mine acum cîteva zile pe Cîmpul lui Marte[9]? În timpul recensămîntului un trăznet căzuse asupra statuii mele făcînd să dispară prima literă a inscripției gravată pe ea. Aceasta era litera *C* de la numele pe care l-am împrumutat de la tatăl meu adoptiv: *Caesar*. Litera *C* înseamnă o sută și oracolul prezicea că doar o sută de zile mai aveam de trăit. Totodată, oracolul mă liniștea prevestind că voi fi așezat în rîndul zeilor, deoarece *aesar*, tot de la Caesar, însemna în limba etruscă zeu. Slabă consolare! Ce mă mai încălzește pe mine că după moartea mea voi fi zeificat!

Ne aflăm în anul 767 *ab U.c.*[10] Am pornit pe cel de-al 76-lea an al vieții. Cam mult! Chiar foarte mult! Am rămas doar cu Livia, soția mea, care are vreo zece ani mai puțin ca mine. Încolo, nu mai văd în jur nici un prieten, nici un colaborator, nici un dușman. Au murit cu toții. Mi-au murit și mulți dintre nepoți. Am rămas singur . . .

N-aș putea spune că nu vreau să mai trăiesc. Cît ar fi un om de vîrstnic, tot ar mai vrea să trăiască un an, doi, deși bătrînețea este purtată cu atîta greutate. Omul vrea să trăiască, deoarece altă viață nu-i este cunoscută, iar cea pămînteană e frumoasă, e dulce, e totul pe pămînt. Și totuși, noi romanii nu o prețuim pe cît ar merita. Sînt destul de mulți cei care renunță extrem de ușor la viață. Auzi de cîte unul care și-a înfipt pumnalul în piept pe mormîntul prietenului, fiindcă nu putea să trăiască fără el; mai auzi de cîte o soție care a preferat să moară odată cu soțul ei decît să-i supraviețuiască. În timpul conducerii mele, dacă îl găseam pe cineva vinovat de vreo faptă foarte gravă, îi trimiteam vorbă că poate n-ar fi rău de și-ar pune capăt zilelor pentru a scăpa de rușine. A doua zi mi se raporta că vinovatul, deschizîndu-și venele, a ținut să-mi mulțumească din toată inima pentru că i-am permis să-și aleagă modul cel mai simplu de a muri! Unii mă lăsau chiar moștenitor, drept recunoștință că îi trimisesem la o moarte atît de ușoară! . . . Peste două mii de ani, să zicem, cînd oamenii vor afla despre astfel de fapte nu le va veni să creadă!

---

[9] Se afla la marginea Romei în bucla pe care o face Tibrul la nord de Capitoliu. Inițial a fost rezervat concentrărilor militare. Tot aici se desfășurau apoi operațiunile censitare (alcătuirea, pe baza recensămîntului executat o dată la cinci ani, a listei de cetățeni). Mai tîrziu aici au apărut străzi comerciale cu diferite edificii private. Aici aveau loc cursele de care și întrecerile gimnaștilor. (Marte era zeul războiului; identificat cu Ares din mitologia greacă).

[10] Anul 14 e.n., anul morții lui Augustus. *Ab Urbe condita:* de la întemeierea Romei (de către Romulus cu 754 de ani înaintea erei noastre).

O sută de zile! Doar o sută de zile mai am de trăit. Zeii mi-au făcut o mare favoare anunţîndu-mă cînd voi părăsi această lume. Nimeni nu a ştiut vreodată ziua sorocului. Acesta e secretul zeilor. Mie însă mi l-au destăinuit, fiindcă ne cunoaştem de atîta amar de ani!... Nu sînt eu *Pontifex Maximus*[11], cel care le-a slujit atîta vreme? Cine le-a ridicat atîtea temple, sanctuare şi statui dacă nu eu? Şi atunci, nu merit această favoare a zeilor? Deşi, drept să spun, nu mă încîntă deloc. Dar după cum o viaţă întreagă mi-a plăcut să cred în toate visele şi în toate oracolele care îmi prevesteau fericirea, mărirea şi gloria, să-mi placă acum şi funesta prevestire a sfîrşitului.

Zeii, plictisiţi şi ei de-atîta umbră ce am făcut pămîntului, vor fi zis: „Pînă aici, Augustus, ajunge! Ai trăit destul!" Aşa încît, de cîteva zile au început a-mi număra zilele invers, începînd cu o sută. Şi sînt convins că nu vor greşi numărătoarea. Doar sînt zei!... Cît despre umbra ce am făcut-o pămîntului, ei nu ar trebui să mi-o măsoare ca pe a oricărui muritor mărunt. Şi ce dacă sînt eu scund? Nu ştiu ei oare că şi un corp mic poate proiecta o umbră mare? Umbra mea se întinde pe trei continente. Cîte capete încoronate nu a umbrit ea!...

Pentru momentul cînd zeii vor termina numărătoarea, eu sînt pregătit de mult. La cîrma statului l-am desemnat pe fiul meu adoptiv Tiberius. Cea mai mare parte a documentelor sînt întocmite. Testamentul l-am scris şi l-am dat în păstrare vestalelor[12]. În acest act sînt desemnaţi moştenitorii averii mele, cît şi sumele de bani lăsate poporului roman şi soldaţilor din garda personală sau celor din îndepărtatele legiuni. Am lăsat scris şi unele recomandări în legătură cu înmormîntarea mea. Am întocmit mai multe situaţii lămuritoare asupra armatei cu efectivele şi locul unde se află sub arme, a sumelor de bani ce se găsesc în tezaurul public şi în caseta palatului, cît şi a impozitelor şi datoriilor ce urmează a fi încasate. Dar cel mai important document îl constituie testamentul meu politic, dacă pot să-i zic astfel unei treceri în revistă a faptelor mele grupate în treizeci şi cinci de capitole şi însoţite de o evidenţă

---

[11] Mare Pontif (Preot), preşedintele colegiului de preoţi din Roma, cea mai înaltă funcţie religioasă din stat. Ca şef al religiei veghea asupra desfăşurării cultului imperial şi în general asupra întregului cult roman.

[12] Slujitoare a zeiţei Vesta, divinitate a focului şi a căminului (identificată cu zeiţa Hestia din mitologia greacă). În vremurile îndepărtate focul se obţinea prin frecarea a două lemne sau cu ajutorul cremenei. Astfel aprins el era păstrat într-o casă şi întreţinut de tinere fete între şase şi zece ani. De aci fiecare îl lua pentru diverse trebuinţe. Mai tîrziu s-a construit un templu anume, unde focul ardea continuu menţinut de şase vestale. Ele îşi îndeplineau obligaţiile pînă la vîrsta de treizeci de ani, după care se puteau întoarce la familiile lor şi chiar să se căsătorească. Pentru privilegiile de care se bucurau multe rămîneau toată viaţa în templu; erau foarte bogate şi foarte respectate. Orice ofensă adusă unei vestale era aspru pedepsită.

a distribuțiilor pe care le-am făcut. El reprezintă activitatea mea politică ce a dus la crearea celui mai puternic stat din lume. Asupra acestui document voi mai reveni.

După cîte s-ar părea totul este pregătit și pus la punct, astfel încît urmașii mei să preia o situație dintre cele mai clare asupra marelui edificiu pe care l-am clădit. Dar dacă banii lăsați în tezaure și soldații așezați pe frontiere pot fi luați în primire la numărătoare, fără greș, nu tot astfel stau lucrurile cu omul cel mai mare și puternic din lume. Aici lucrurile se complică foarte mult. Despre un astfel de om, care a cîrmuit un imens stat aproape o jumătate de secol, cît și despre opera sa este firesc să se fi spus multe și adevărate, dar și exagerate; să se fi spus și bune și rele. Acuzațiile, calomniile și zvonurile, cît și pamfletele infamante răspîndite în senat în timpul vieții mele, contra mea, nici nu m-au supărat prea mult, nici nu m-au intimidat peste fire. Îmi amintesc că îi scriam odată lui Tiberius, ce se arăta îngrijorat în fața defăimărilor ce mi se aduceau, că nu e cazul să se alarmeze din pricina acelora care mă calomniază. Este suficient dacă putem obține să nu ne facă cineva rău. Așa îl sfătuiam pe Tiberius. Cît despre cei care au încercat să-mi facă rău, au pierit de mîna călăului. Mă gîndesc însă la ce se va spune și ce se va scrie cînd nu voi mai fi eu și cînd nu voi mai putea ca prin prestigiul și personalitatea mea să-i pot tempera pe eventualii detractori. Unele fapte ale mele sînt așa de bizar și contradictoriu comentate în prezent, încît nu știu mai tîrziu, purtate din gură în gură, ce se va alege de ele. Dacă eu nu știu ce să mai cred despre toate acestea, îmi închipui în ce derută se va afla viitorimea care ar încerca să mă cunoască, atît pe mine cît și opera mea. De aceea mă voi strădui să fac ordine în cele ce se spun despre mine, așa cum m-am străduit să pun ordine în haosul de neînchipuit ce se întinsese asupra Romei și a celor vreo optzeci de milioane de supuși ai săi. Doar nu degeaba mi-a fost recunoscută, chiar de către cei mai aprigi dușmani ai mei, marea calitate de om al ordinei și disciplinei. Socotind de datoria mea să aduc lumină asupra unora din întunecatele și încîlcitele evenimente pe care le-am trăit, m-am hotărît să-mi verific și să-mi completez acum memoriile pe care le voi lăsa posterității și care vor constitui o informare cît mai exactă nu numai asupra vieții și activității mele, dar și asupra unuia dintre momentele cruciale din istoria poporului roman, unde nu am fost doar simplu spectator, ci chiar personajul cu cel mai important rol.

Pentru ca posteritatea să înțeleagă mai bine motivele ce m-au îndemnat la întocmirea acestor memorii, voi da cîteva exemple de opinii cu totul diferite privind unele evenimente din timpul vieții mele. Mă voi referi mai întîi la întîmplări petrecute în primii ani ai carierei politice. Așa de pildă, unii pretind că, aflînd vestea morții marelui Caesar, am plecat din Macedonia spre Roma călă-

torind fără zgomot, fără fast, fără armată. *Dicebatur contra*[13]: Plecînd din Macedonia am luat cu mine toţi banii trimişi pentru organizarea expediţiei ce se pregătea împotriva parthilor, sau poate a dacilor, şi am debarcat apoi în Calabria. Parcurgînd coloniile de veterani înfiinţate de către divinul Caesar, am ţinut discursuri prin oraşele pe unde treceam, în faţa soldaţilor şi poporului, am împărţit bani şi am hotărît ca două legiuni să mă urmeze la Roma. Care e adevărul? . . .

Unii pretind că, în timp ce aliatul meu Hirtius în fruntea a douăzeci de cohorte lupta contra lui Antonius, eu, înspăimîntat de primele lovituri date de duşman, am fugit de pe cîmpul de luptă părăsind steagurile şi timp de cîteva zile nimeni nu m-a mai văzut în tabără. *Dicebatur contra:* Mi-a fost lăudat curajul dovedit alături de Hirtius cu ocazia luptei împotriva lui Antonius. Luînd steagul uneia dintre legiuni în mînă, m-am băgat acolo unde învălmăşeala şi lupta corp la corp erau mai aprige. Care e adevărul? . . .

Unii pretind că dispariţia de pe scena politică a celor doi consuli, Hirtius şi Pansa, alături de care luptam împotriva lui Antonius, ar fi constituit un eveniment deosebit de favorabil mie. De aceea m-au acuzat de o dublă crimă. Ei spuneau că Hirtius n-a pierit în luptă, ci că l-aş fi ucis eu într-o învălmăşeală, iar pentru a scăpa şi de Pansa, care era grav rănit, i-am pus otravă pe răni. *Dicebatur contra:* Cei care erau în preajma mea în timpul acelor lupte, spun că au asistat la durerea şi spaima ce mă cuprinseseră în momentul cînd i-am văzut pe cei doi consuli murind, deoarece rămîneam astfel singur, fără sprijinul lor, într-o luptă care încă nu era decisă. Era absurd, spun oamenii de bună-credinţă, ca un tînăr care încă nu împlinise 20 de ani, crescut în spiritul cinstei şi al onoarei, departe de tulburările şi crimele ce însîngeraseră Roma, să ucidă deodată doi consuli, generali cu experienţă de care avea atîta nevoie într-o luptă contra lui Antonius, unul dintre cei mai viteji comandanţi pe care i-a avut Caesar. Care e adevărul? . . .

Unii pretind că după victoria împotriva lui Antonius, la Mutina, Decimus Brutus mi-a trimis o solie prin care îmi mulţumea că îl salvasem cerîndu-mi totodată o întrevedere. Eu însă i-aş fi respins cu indignare mulţumirile comunicîndu-i că nu venisem ca să-l salvez pe el, ci să lupt împotriva lui Antonius. Drept urmare, Brutus mi-ar fi interzis să trec rîul şi să pornesc, în urmărirea lui Antonius, peste Apenini. *Dicebatur contra:* Brutus i-ar fi trimis o depeşă lui Cicero, la Roma, în care îi scria că el n-a avut încredere în mine, pînă nu ne-am întîlnit şi n-am discutat împreună. Dacă eu i-aş fi ascultat sfaturile şi aş fi trecut Apeninii, spunea el, l-am fi putut sili pe Antonius să intre într-o capcană, unde l-am fi nimicit cu siguranţă. Care e adevărul? . . .

---

[13] Se spune, dimpotrivă.

Unii pretind că, în a doua fază a luptelor de la Philippi contra lui Cassius și Brutus, am fost din nou învins. *Dicebatur contra:* În a doua fază a luptelor de la Philippi am respins trupele inamicului care încercau să mi se opună și le-am azvîrlit înapoi pînă în tabăra lor. Care e adevărul? . . .

Unii pretind că înscrierea lui Cicero, cu acordul meu, pe lista proscripțiilor, fapt ce a dus la uciderea lui, a așternut pe numele meu o pată pe care nu a reușit s-o șteargă întreaga strălucire a marilor mele merite. De ce? Fiindcă Cicero s-a purtat foarte frumos cu mine și m-a susținut în senat numindu-mă deseori *divus adolescens*[14], iar eu, la rîndul meu, l-am considerat ca un tată. *Dicebatur contra:* Mi-ar fi fost absolut imposibil să stăpînesc ura lui Antonius și a soției sale, Fulvia, împotriva lui Cicero și deci să-i pot opri pentru a nu-l mai trece pe acesta în lista proscripțiilor. De asemenea, mi-ar fi fost foarte greu să uit strigătul de bucurie al oratorului la vestea asasinării marelui Caesar și regretul său de a nu fi putut participa direct pentru a lovi și el în trupul marelui dispărut. Nu puteam uita nici aluzia lui Cicero, cînd, folosind cu abilitate un joc de cuvinte, s-a exprimat despre mine astfel: „Tînărul merită să fie lăudat, împodobit și ridicat", adică pur și simplu să mi se ridice viața. Care e adevărul? . . .

Voi continua acum să prezint cîteva păreri ce se bat cap în cap privitoare la activitatea mea ca om de stat și conducător al Republicii.

Unii spun că iubirea și recunoștința față de marele Caesar, cît și dorința de a-i răzbuna moartea, m-au împins la războaiele civile și la sîngeroasele proscripții. *Dicebatur contra:* Iubirea față de Caesar și situația grea prin care trecea Republica au fost doar simple pretexte pentru a pune mîna pe conducerea statului. Care e adevărul? . . .

Unii spun că am ajuns să cîrmuiesc de unul singur, fiindcă cei doi colegi cu care împărțisem conducerea statului nu s-au dovedit la înălțimea așteptărilor: Lepidus îmbătrînind în trîndăvie, iar Antonius în desfrîu. *Dicebatur contra:* Mi-am însușit cu forța demnitatea de consul în pofida dorinței senatului[15], am corupt legiunile unui general atrăgîndu-le de partea mea, am îndreptat împotriva Romei armatele pe care le primisem în cu totul alt scop și mi-am înșelat colegii cu care împărțisem conducerea, pe Lepidus cu pretextul prieteniei, iar pe Antonius printr-o ipocrită înrudire dîndu-i

---

[14] Divinul adolescent.

[15] Forul cel mai înalt al Romei care a reprezentat puterea de bază în timpul Republicii. Pe timpul regalității era format dintr-un număr de o sută de senatori, trei sute la sfîrșitul perioadei regale, șase sute pe timpul lui Sylla și nouă sute pe timpul lui Caesar.

pe sora mea de soție, toate numai cu scopul de a rămîne singurul stăpîn al statului. Care e adevărul?...

Unii spun că în anul *727 ab U.c.*[16], la intervenția mea, Republica a fost restabilită în drepturile ei sacre. *Dicebatur contra:* În acel an am introdus dictatura personală în conducerea statului. Care e adevărul?...

Unii spun că am instaurat pacea mult visată, *Pax Augusta*, făcînd să trăiască în armonie zeci de milioane de oameni timp de mai multe decenii, fapt neîntîlnit nicăieri în istoria atît de frămîntată a popoarelor. *Dicebatur contra:* Pacea pe care am instaurat-o eu a fost pătată de atîta sînge, încît pe nedrept a fost numită *Pax Augusta*. Care e adevărul?...

Unii spun că mi-am arătat bunătatea și generozitatea față de toate categoriile sociale și că numai rareori am recurs la forță. După Actium am dat dovadă de clemență și am iertat multe din greșelile rivalilor mei politici. *Dicebatur contra:* M-am arătat fără milă față de dușmanii capturați în luptă dovedind o cruzime rar întîlnită. Chiar față de membrii familiei mele am fost intransigent și uneori necruțător. Care e adevărul?...

Unii spun că am fost modest, iar ambițiile le-am cîntărit și frînat cu înțelepciune și prudență. *Dicebatur contra:* Am vrut să mi se închine toate popoarele și să mi se ridice statui și temple cu flamini[17] la fel ca unui zeu. Care e adevărul?...

Unii spun că am participat direct, cînd a fost necesar, în războaiele purtate, fiind chiar rănit de două ori. *Dicebatur contra:* Am fost un mediocru comandant de oști și alții mi-au adus succesele pe cîmpul de luptă. Care e adevărul?...

În sfîrșit, îmi voi face acum portretul văzut atît de către apologeții mei, cît și de către detractorii mei.

Unii spun că am făcut mult bine, am fost drept cu cetățenii, integru fără excepție, cu grijă față de plebe, blînd, generos, cinstit și virtuos. Mi-am iubit foarte mult soția, rudele și soldații. Am pus mare preț pe prietenia sinceră și dezinteresată. Legăturile mele extraconjugale au fost determinate numai de rațiuni de stat căutînd ca prin relațiile cu unele rude sau soții ale unor oameni politici să mă informez asupra anumitor stări de lucruri. Am fost foarte cumpătat la mîncare și de felul meu beam foarte puțin cu toate ca trăiam în mijlocul unei societăți ce se deda desfrîului și orgiilor de tot felul. *Dicebatur contra:* Am făcut mult rău, după cum mi-o cereau interesele mele meschine, am fost milos din calcul, în realitate fiind extrem de crud numindu-mă chiar asasin al lui

---

[16] Anul 27 î.e.n.

[17] Colegiu de preoți. Existau trei flamini *(Flamen maior)* ai divinităților principale: Iupiter, Marte, Quirinus și doisprezece *(Flamen minor)* în slujba altor zei. Flaminul suprem era cel al lui Iupiter, ales din rîndul patricienilor.

Cicero. Am dominat oamenii prin teroare înşelîndu-i cu viclenii, ori linguşiri, după cum îmi dictau ambiţiile mele lipsite de scrupule. Am făcut caz de cele mai înalte virtuţi, în realitate fiind un vicios ipocrit. Am fost un soţ infidel avînd preferinţă pentru fecioare, mai ales pentru cele syriene pe care mi le procura chiar Livia, soţia mea. Deşi normal, în raporturile mele cu alte femei, faţă de Livia m-am comportat... în sfîrşit...

Acestea au fost doar cîteva aspecte contradictorii asupra vieţii şi activităţii mele, unele mai grave, altele mai puţin însemnate. Denaturarea unora dintre evenimentele petrecute aparţine rivalilor mei politici care au căutat pe toate căile să mă discrediteze în scopul îndepărtării mele de pe arena vieţii publice. Chiar dacă nu au folosit totdeauna cele mai corecte şi cinstite arme pentru a duce lupta împotriva mea, eu, ca om de stat, nu-i condamn, în război, ca şi în dragoste, fiind permise orice fel de arme. Dar mai am şi un motiv personal care mă opreşte să-i învinuiesc în vreun fel pe aceşti falsificatori ai adevărului. Mă gîndesc astfel la unele împrejurări cînd chiar eu am fost pus în situaţia de a ocoli adevărul sau de a prezenta voit echivoc unele din faptele mele. Aşadar cum aş putea să acuz pe alţii pentru ceea ce eu însumi am săvîrşit?! Însă eu am cel puţin scuza că am făcut-o din înalte raţiuni de stat. La ce anume mă refer?

Printre documentele întocmite de către mine spre a folosi urmaşilor, aşa cum arătam ceva mai înainte, se află unul căruia i-am acordat o mare însemnătate şi care ar putea fi socotit ca un fel de testament politic, fiindcă însumează cele mai de seamă fapte ale mele realizate în folosul statului şi poporului roman. L-am terminat de redactat chiar în cursul acestui an[18]. Doresc ca după moartea mea, să fie adus la cunoştinţa poporului căruia i-am dedicat întreaga viaţă şi activitate.

Deşi în acest document, subliniez, nu se va întîlni absolut nici un neadevăr, trebuie să recunosc că nici nu am spus întotdeauna adevărul. O parte din evenimentele la care am participat nu sînt prezentate tocmai exact, iar alte întîmplări sau nume ale unor rivali le-am trecut cu bună ştiinţă sub tăcere. Spre exemplu evit să spun numele lui Antonius atunci cînd scriu: *In templis omnium civitatum provinciae Asiae victor ornamenta reposui, quae spoliatis templis is cum quo bellum gesseram perivatim possederat*[19]. Nici pe Lepidus nu-l pomenesc atunci cînd vorbesc despre omul care, folosindu-se de tulburările civile, a primit, fără nici un merit pontificatul suprem. Iar atunci cînd mă refer la războiul pur-

[18] Anul 14 e.n.

[19] După victorie, am redat templelor, din toate oraşele provinciei Asia, podoabele pe care şi le însuşise, devastînd templele, cel împotriva căruia purtasem războiul.

tat contra lui Sextus Pompeius, ce înfometase Roma blocînd cu corăbiile sale orice transport de grîne, eu scriu ca despre o acţiune dusă de mine în scopul curăţirii mărilor de piraţi.

În documentul de care este vorba am ţinut să scot mereu în evidenţă tendinţele şi convingerile mele republicane. Pentru aceasta m-am folosit numai de fapte real petrecute, dar pe care le-am prezentat într-un anumit fel. Aşadar, eu arăt că după încetarea războaielor civile am fost învestit de către senat şi popor cu puterea supremă. Ca urmare, mi s-a acordat denumirea de *Augustus* prin care, ce-i drept, îi întreceam pe toţi prin autoritatea mea, deşi nu eram învestit cu o putere mai mare decît a colegilor mei de magistratură. Cu toate acestea am trecut conducerea statului în sarcina magistraturilor republicane. Aceasta este o prezentare voit echivocă a unor anumite stări de lucruri, deşi din punct de vedere formal nu se află în contradicţie cu adevărul. Eu mai scriu în documentul pomenit că am procedat întotdeauna conform obiceiurilor moştenite din străbuni evitînd consulatul pe viaţă, evitînd orice împuterniciri extraordinare şi respingînd dictatura.

Am prezentat aici doar cîteva formulări din lista realizărilor mele, formulări care, deşi nu contravin cu evenimentele reale, nu spun întotdeauna întregul adevăr. Confuziile din unele expresii pe care le-am folosit nu se observă decît dacă se face o confruntare atentă cu întîmplările care au avut loc. Nu mi-a fost deloc uşor să ascund adevărul sub aparenţa sincerităţii. Lipsa de precizie ce se observă în unele paragrafe ale documentului este rezultatul unei îndelungate munci de şlefuire a diferitelor expresii, în scopul de a ascunde, prin ambiguităţile folosite, substratul real al faptelor.

Dar ce m-a determinat să nu spun lucrurilor pe nume, cînd, la aducerea lor la cunoştinţa poporului eu voi privi de undeva de sus, din rîndul zeilor? Sau tocmai teama că nu voi mai fi trecut în rîndul lor m-a împiedicat să spun adevărul? Răspunsul la aceste întrebări e scris pe un scut de aur şi din acest răspuns vor rezulta înaltele raţiuni de stat care m-au *obligat* la redactarea într-un mod cu totul aparte a listei faptelor mele.

Pe cînd mă aflam în plină ascensiune, senatorii, unii din convingere, alţii din linguşire se grăbeau a-mi aduce tot felul de laude încărcîndu-mă cu nenumărate onoruri. Odată, ce le-a trecut lor prin cap, au dat dispoziţii să se confecţioneze, pentru cinstirea mea, un frumos scut de aur şi să fie aşezat în Curie[20]. În urma unei hotărîri a senatului pe acest scut au fost gravate următoarele cuvinte: *VIRTUS, CLEMENTIA, IUSTITIA, PIETAS*[21]. Acestea erau calităţile pe care mi le atribuia senatul şi pentru care îmi

[20] Sediul unde aveau loc şedinţele senatului.
[21] Curaj, clemenţă, dreptate, pietate.

oferise scutul de aur. Ele erau calităţile fundamentale ale romanului ideal, trăsături prin care trebuie să se remarce *cetăţeanul ideal*. De aceea faptele descrise de mine trebuiau să aibă la bază aceste virtuţi prin care îmi justificam programul unei noi guvernări. Documentul nu prezintă amintirile unui oarecare conducător, ori a'e unei persoane particulare ce a trăit într-o anumită epocă, ci faptele conducătorului politic ideal, aşa cum trebuia să fie văzut şi înţeles de către poporul roman şi de toate popoarele ce aparţineau statului roman. Documentul este un act oficial al cîrmuirii din care va rezulta că am concentrat în mîinile mele o mare putere nu din dorinţa de a uzurpa Republica, ci pentru a o restaura. Senatul şi poporul roman mi-au acordat de bună voie puterea, fiindcă eu întruchipam în persoana mea cele mai înalte virtuţi ale cetăţeanului roman şi ca atare am fost socotit cel mai capabil pentru a salva statul din greaua situaţie prin care trecea redîndu-i libertăţile după care tînjea, instaurînd pacea mult visată şi aducînd bunăstarea generală.

Acesta să fie adevărul? . . .

Deoarece adevărul e greu de descifrat din rîndurile listei faptelor mele, m-am hotărît să-mi povestesc în această scriere întreaga mea viaţă aşa cum a fost în realitate, fără echivocuri, ambiguităţi, confuzii sau trecerea sub tăcere a unor fapte, chiar dacă unele dintre ele nu-mi vor face o prea mare cinste. Voi scrie fără ură şi părtinire, simţăminte care nu mai au acum, la sfîrşitul vieţii, vreun temei nici chiar faţă de duşmani, mai ales că ei au fost înlăturaţi aproape în întregime de multă vreme. Voi fi cît se poate de sincer pentru a ajuta posteritatea la cunoaşterea mea, ca om, şi la înţelegerea cît mai exactă a unor extrem de importante evenimente din istoria poporului roman.

După naşterea Romei, cu mai bine de o jumătate de mileniu în urmă, şi după instaurarea regimului republican, un alt mare eveniment petrecut în viaţa Cetăţii Eterne a fost trecerea statului de la forma tradiţională de Republică, la o nouă structură mai adecvată stadiului de dezvoltare la care ajunsese pe vremea mea. Dacă mă întreabă cineva al cui conducător sînt eu, îi răspund pe tonul cel mai natural şi acum, după ce am condus statul aproape o jumătate de secol, că eu sînt conducătorul Republicii.

Despre care Republică e vorba? Poate e vorba de o monarhie, se întreabă oamenii foarte miraţi şi contrariaţi.

Despre care monarhie e vorba, întreb eu foarte mirat şi contrariat! Am fost eu regele Romei? . . .

„Desigur, fiindcă Republica a murit!" exclamă unii.

„Nicidecum, fiindcă Republica trăieşte!" exclamă alţii.

Şi unii şi alţii vor afla din memoriile mele dacă Republica a murit sau dacă mai trăieşte. Ceea ce este sigur şi nu are nevoie de vreo explicaţie, e faptul că eu am trăit şi peste o sută de zile

voi muri. E timpul deci să mă grăbesc a-mi scrie memoriile, mai bine zis să le revăd şi să le duc pînă la sfîrşit pe acelea pe care deja le-am scris de mai multă vreme şi o voi face nu din simple aduceri aminte, ci după însemnări strînse în decursul anilor şi păstrate cu deosebită grijă în biblioteca mea. De aceea să nu mire pe nimeni luxul de amănunte cu care vor fi povestite unele întîmplări. (Unde eşti tu, bunul meu prieten Agrippa, să vezi ce mult îmi folosesc acum însemnările? Tu, care te arătai furios pe această „boală" a mea, cum o numeai în derîdere, pe cînd eram tineri ofiţeri la Apollonia, fiindcă serile, în loc să stau cu tine la palavre, mă închideam în cameră notîndu-mi isprăvile din cursul zilei.)

Voi căuta să fiu cît mai limpede în expunerea şi judecarea faptelor ce le voi zugrăvi într-un mod cît se poate de realist şi fără artificii retorice pe care le-am detestat toată viaţa. Sper că această ultimă scriere a mea să fie de folos omenirii şi memoriile mele să-mi supravieţuiască.

Mai sper să nu-mi pierd, pe parcursul întocmirii acestui ultim document al vieţii mele, entuziasmul necesar ducerii lui la bun sfîrşit, aşa cum mi s-a întîmplat cu mulţi ani în urmă, cînd începusem plin de avînt să scriu o tragedie pe care o intitulasem *Ajax*. Întrebat într-o zi de cineva cum merge cu tragedia, i-am răspuns că *Ajax* s-a aruncat într-un burete[22]. Dispariţia ei n-a constituit însă . . . o tragedie!

2. Ţinînd într-o mînă trăsnetul şi într-alta sceptrul

Din celebra arteră *Via Sacra* se desprinde o străduţă, sus pe Palatin[1], numită *Ad Capita Bubula*[2]. Într-o casă modestă de pe această străduţă m-am născut eu, Octavius Thurinus, la a noua zi înaintea calendelor lui octombrie din anul 691 *ab U.c.*[3] Pe vremea aceea la cîrma statului se afla în funcţia de consul Marcus Tullius Cicero.

Numele de Octavius provine de la strălucita familie Octavia ce era cunoscută odinioară în oraşelul Velitrae din Latium, ţara

[22] Renunţînd la ea, Augustus dăduse dispoziţii să fie ştearsă cu buretele de pe sulurile de papirus.

[1] Una din cele şapte coline ale Romei.

[2] La capetele de bou.

[3] 23 septembrie anul 63 î.e.n.

volscilor colonizată de romani. Că fusese o familie de seamă, se poate deduce și după numele de Octavius pe care îl purta cel mai populat cartier din Velitrae. Aci se putea vedea și un altar închinat unui războinic, pe nume tot Octavius, care săvîrșise mari fapte de vitejie. Se spune că acesta tocmai aducea sacrificii zeului Marte, cînd, deodată, s-a anunțat o năvală a dușmanului. Fără să mai stea pe gînduri, Octavius cel războinic luă de pe focul anume pregătit mărunțaiele animalului sacrificat așa cum se găseau, jumătate crude, le tăie și plecă la luptă, de unde se întoarse învingător.

Celălalt nume e legat de victoria repurtată de tatăl meu aproape de localitatea Thurinum împotriva unor fugari, eveniment petrecut la scurt timp după nașterea mea. Multă vreme, copil fiind, am purtat la piept acest nume gravat pe un medalion de aramă. Nu am înțeles însă niciodată de ce Marcus Antonius îl socotea ca un nume înjositor. Cînd îmi scria, pe timpul rivalității noastre de mai tîrziu, mă numea Thurinus cu intenția de a mă insulta. În același scop, desigur, spunea că strămoșul meu, din partea tatii, fusese libert, un frînghier din Thurium, iar bunicul, zaraf. Cît despre tata gurile rele ziceau că fusese și el cînd zaraf, cînd samsar. Antonius îmi disprețuia și originea după mamă, deși era înrudit cu ea, pretinzînd că unul din strămoșii ei fusese african care vindea parfumuri sau care, într-un timp, ținea o brutărie. Alt rival al meu, Cassius, unul dintre cei care jucaseră un rol important în asasinarea marelui Caesar, mă socotea nepot de brutar și de zaraf scriindu-mi odată cam așa: „Făina mamei tale, din cea mai rea moară din Aricia[4], a frămîntat-o zaraful din Nerulum cu mîinile murdare de număratul banilor de schimb".

Dar cu privire la originea mea, realitatea este cu totul alta. Deși nu pretind a mă trage dintr-un neam prea de sus, totuși trebuie știut că strămoșii mei din partea tatii aparțineau ordinului cavalerilor[5], că străbunicul făcuse serviciul militar în Sicilia, pe timpul celui de-al doilea război punic, în calitate de tribun militar[6], iar bunicul a ocupat mai multe funcții municipale. Cît despre tatăl meu, el a fost un om cu stare și s-a bucurat de considerația cetățenilor. Încredințîndu-i-se prin tragere la sorți Macedonia, el a administrat această provincie cu multă cinste și pricepere. A purtat lupte grele cu tracii de la miazănoapte pe care i-a învins

[4] Oraș din Latium, unde se născuse Marcius Atius Balbus, bunicul lui Augustus, după mamă.

[5] În timpul Regalității și la începutul Republicii *ordo equester* era categoria socială alcătuită din cetățeni pe care averea lor (censul equestru) îi autoriza să servească în cavalerie. După Gracchi, cavalerii devin un ordin care formează o elită financiară alături de cea senatorială. Ca semn distinctiv purtau inelul de aur acordat de către stat și *toga angusticlava*.

[6] Ofițer superior, în genere comandant de cohortă.

meritînd astfel titlul de *imperator*[7]. Dar nu a avut norocul să se bucure de onorurile ce i se cuveneau, deoarece, la înapoierea din Macedonia, a murit pe neașteptate în drum spre Roma, unde tocmai venea pentru a-și depune candidatura la consulat. Eu aveam pe atunci doar 4 ani. Tata mai lăsa în urma lui două fete: Octavia cea mare, din prima sa căsătorie și pe Octavia cea mică, sora mea cea bună, din a doua căsătorie cu mama mea, Atia. Voi vorbi acum și despre originea mea din partea mamei. Ea era fiica lui Marcius Atius Balbus și a Iuliei. În familia bunicului meu Balbus se puteau număra mulți senatori, el însuși îndeplinind funcții importante. Cît despre originea bunicii mele nici nu mai trebuie să vorbesc, ci să arăt doar că era sora divinului Caesar. Acesta, cu ocazia discursului funebru rostit la moartea unei rude a lui, spunea: „Mătușa mea, după neamul mamei ei, descinde din regi, iar după neamul tatălui, din zeii nemuritori, pentru că din Ancus Marcius[8] coboară familia regală a Marcilor, nume pe care îl purta și mama mea, iar din Venus[9] coboară ginta Iulia din care face parte familia noastră. Este așadar, în neamul nostru, și maiestatea regilor, care au așa de mare putere asupra oamenilor, și veneratia zeilor care îi stăpînesc pe regi". Înrudirea cu Caius Iulius Caesar ne-a ridicat familia din nou în rîndul patricienilor; Octavii mai făcuseră cîndva parte din această înaltă clasă socială fiind integrați în familiile romane de către regele Tarquinius Priscus și mai tîrziu primiți în rîndul patricienilor de către regele Servius Tullius.

Dacă am insistat atîta asupra originii mele, am făcut-o numai pentru a spulbera impresia creată în legătură cu aceasta de către rivalii mei. În fapt pe mine m-a interesat prea puțin originea, dovadă sînt prietenii mei cei mai buni și colaboratorii cei mai apropiați pe care mi i-am ales după meritele lor, nu după sîngele lor. Ca să-l dau de exemplu numai pe bunul și devotatul meu prieten Marcus Vipsanius Agrippa, de origine foarte modestă, căruia pînă la urmă i-am încredințat-o ca soție chiar pe unica mea fiică.

. . . . . .

Cu toate că m-am născut la Roma, copilăria mi-am petrecut-o la bunici, în orășelul Velitrae.

La nașterea mea, înainte și după nașterea mea, au apărut tot felul de semne prevestitoare ale gloriei și fericirii mele viitoare. Unii zic că sînt un superstițios. Dar cum puteam rămîne indi-

---

[7] Titlu onorific acordat de către soldați comandantului lor în urma obținerii unei victorii însemnate pe cîmpul de luptă.

[8] Unul dintre cei șapte regi care au condus Roma între anii 753 și 509 î.e.n.

[9] Zeița frumuseții și a dragostei (identificată cu zeița Afrodita din mitologia greacă).

ferent în fața prezicerilor sau a răstălmăcirii unor vise, cînd ele s-au adeverit aproape toate în decursul anilor?

Cu mult înaintea venirii mele pe lume un oracol prezisese, în urma unui trăsnet ce căzuse pe zidurile orășelului Velitrae, că un cetățean din această localitate va ajunge la cîrma statului. Fără a mai pierde timpul, locuitorii din Velitrae au pornit războiul contra romanilor. Dar prezicerea care se referea la mine, a costat multe vieți, compatrioții mei fiind nimiciți de către romani. Cum s-ar zice, tributul ascensiunii mele a fost plătit cu sînge chiar înainte de a mă fi născut.

Și părinții mei au văzut în vis, înaintea nașterii mele, semne ale măreției ce mă aștepta. Mama mea a visat cum măruntaiele ei se ridicau spre stele cuprinzînd și pămîntul și cerul, iar tatăl meu a visat că o rază de soare ieșea din pîntecele mamei.

În ziua în care m-am născut eu, avea loc în senat judecarea procesului conjurației lui Catilina. Din cauza mea, care întîrziam să vin pe lume, a întîrziat și tatăl meu să se ducă la senat. Cînd Publius Nigidius a auzit motivul întîrzierii senatorului Octavius, dar mai ales cînd a aflat ora nașterii mele, a spus că s-a născut stăpînul lumii.

Aveam vreo 3 ani cînd tatăl meu se afla în război cu tracii. Intrînd într-o pădure sfîntă l-a consultat pe Bacchus[10], conform ceremonialului baștinașilor, în legătură cu viitorul ce-mi era hărăzit. I s-a prezis la fel că voi deveni stăpînul lumii. În timpul slujbei s-a ridicat o flacără spre cer, un semn ce i se arătase numai lui Alexandru cel Mare cu ocazia unor sacrificii aduse de către el în aceleași locuri. Noaptea următoare tatăl meu m-a visat înveșmîntat ca Iupiter, pe cap cu o coroană de raze, ținînd într-o mînă trăsnetul și într-alta sceptrul. Doisprezece cai albi trăgeau carul împodobit cu lauri, în mijlocul căruia tronam eu.

Pentru că veni vorba de Iupiter cel Foarte Mare și Foarte Bun, voi aminti și visul lui Quintus Catulus în care l-a văzut pe stăpînul zeilor luînd la o parte, din mijlocul unor copii care se jucau în fața altarului, pe unul dintre ei căruia i-a pus în sîn un stindard. Cînd Catulus a vrut să ia copilul din brațele lui Iupiter, acesta l-a împiedicat spunîndu-i că nu-l dă fiindcă îl crește și-l păstrează pentru apărarea Republicii. A doua zi, întîlnindu-mă, spuse mirat, fără să mă mai fi văzut vreodată, că semănam întru totul cu copilul ce-l visase.

Și acum încă un vis în care apăream amîndoi: Iupiter și cu mine. De data aceasta visul l-a avut chiar Cicero care povestea că văzuse noaptea în vis cum cobora din înălțimea cerului un băiat cu înfățișare distinsă ce purta la gît un lanț de aur. Cred că nu

[10] Zeul vinului și al viței de vie (identificat cu zeul Dionysos din mitologia greacă).

e greu de ghicit cine era băiatul căruia Iupiter i-a înmînat apoi un bici în fața porților Capitoliului. La scurtă vreme Cicero m-a zărit lîngă marele Caesar, în timpul unor sacrificii, și a declarat că eu aveam întocmai chipul băiatului pe care îl văzuse în vis.

Și cîte încă nu se povestesc despre mine, cînd eram doar de-o șchioapă! Odată, se zice, am dispărut pur și simplu din leagăn. După îndelungi căutări, m-au găsit în vîrful unui turn înalt, culcat cu fața spre răsăritul soarelui, semn al măreției și puterii. Cînd mai crescusem puțin și începusem să vorbesc, asta se întîmpla la Velitrae în casa bunicilor, am poruncit broaștelor, care nu mai încetau cu orăcăitul, să tacă, iar de atunci e liniște prin acele locuri. În sfîrșit, odată, cînd mă aflam într-o pădure, unde luam masa, un vultur s-a repezit din înălțimi și mi-a smuls bucata de pîine pe care o țineam în mînă. Pe neașteptate însă m-am pomenit cu el coborînd încet și înapoindu-mi pîinea.

Eu am dat totdeauna crezare viselor și faptelor miraculoase fiind stăpînit de superstiții, credințe și practici religioase la fel ca și ceilalți oameni care au trăit pe vremea mea.

Dacă despre măreția și puterea mea prevestirile s-au adeverit întocmai, nu tot astfel aș putea spune și despre fericirea mea. În primul rînd pentru simplul motiv că încă din copilărie am fost o fire bolnăvicioasă suferind de tot felul de maladii care mai de care mai chinuitoare. Nu suportam ușor nici frigul, nici căldura. Sufeream de vezică și pînă nu eliminam pietricelele nu-mi veneam în fire. Curenții de aer, mai ales Austrul, îmi dădeau dureri de cap și nu știu cum se făcea că de ziua mea de naștere trebuia să fiu neapărat bolnav de ceva. Cu o astfel de șubredă sănătate nu poți fi pe deplin fericit, oricît de puternic și oricît de mult aur a-i avea. Ce-i folosește bolnavului patul de aur?!... Un proverb din îndepărtata Asie zice că sănătatea, libertatea și liniștea sufletească sînt cele care ne apropie de fericire. Cu prima condiție a fericirii am văzut cum stăm, iar despre libertate, ce să mai vorbesc!... Un om care a trăit o viață întreagă în suflet cu spectrul amenințător al idelor lui martie[11] și care pentru paza personală a creat un corp de gardă ce număra aproape zece mii de oameni, se poate numi cu adevărat liber? Un conducător nu poate fi liber și sub alt aspect. Este știut, ca o regulă fără excepție, că nu poți conduce oamenii decît slujindu-le. Eu am fost slujitorul a optzeci milioane de supuși-stăpîni! Cît despre liniștea sufletească, a treia condiție a relativei fericiri, cititorul va avea ocazia să se convingă singur, pe parcursul lecturii, în ce măsură am avut eu parte de ea...

Și totuși am o presimțire. Prevăd că oamenii vor fi așa de siguri că am dus o viață cum nu se poate mai fericită, încît se

[11] Ziua de 15 martie cînd Caesar a fost asasinat în senat.

vor întîmpina pe stradă sau în amfiteatru urîndu-şi: „Să fii fericit ca Augustus!"[12] Aceasta, desigur, o vor spune după moartea mea, deoarece nu e înţelept a te grăbi să-l socoţi pe cineva fericit cît timp mai e încă în viaţă.

Dar să lăsăm moartea la o parte, fiindcă deocamdată nu am decît patru anişori. Zeii m-au şi pus la încercare să vadă cum mă comport în faţa pierderii neaşteptate a tatălui meu. După moartea lui au urmat zile nu dintre cele mai bune. Cînd aveam 12 ani a murit bunica mea căreia i-am rostit discursul funebru în faţa adunării, aceasta fiind prima mea manifestare publică. Ziceam însă că nu mai vorbesc despre moarte . . .

De mic copil mi-a plăcut să studiez şi ca urmare am avut mulţi dascăli greci angajaţi să mă instruiască, dintre care cel mai apropiat a fost Apollodoros din Pergam. Am studiat cu interes retorica şi filosofia, dar mi-a plăcut mai mult literatura greacă. Evenimentele tragice, în mijlocul cărora am fost aruncat de tînăr, m-au împiedicat să-mi desăvîrşesc cunoştinţele într-unul din centrele culturale ale vremii, cum erau insula Rhodos sau Atena.

Cînd am împlinit 17 ani şi am îmbrăcat *toga virilis*[13], Caius Iulius Caesar, fratele bunicii mele, apreciindu-mi iscusinţa, aceea pe care puteam s-o am la vîrsta mea, şi caracterul meu, m-a adoptat şi m-a luat pe lîngă el în scopul de a mă introduce în încîlcitele probleme ale vieţii publice. Deşi aveam o sănătate destul de şubredă, a trebuit să-l urmez în luptele ce le-a purtat în Africa şi apoi în Hispania. Cu toate că nu am participat direct la aceste războaie, divinul Caesar m-a făcut părtaş la onorurile şi triumful care îi reveneau de drept numai lui. E adevărat că aveam şi eu unele merite. De-abia refăcut după o boală destul de grea, am luat drumul plin de primejdii, fără a fi însoţit de vreo gardă specială, pentru a-l ajunge pe tatăl meu adoptiv în Hispania şi nu am rămas chiar inactiv pe timpul expediţiei aducînd unele servicii care m-au făcut imediat remarcat. Înapoiat la Roma am fost onorat, desigur, la sugestiile marelui meu protector, acordîndu-mi-se demnitatea de preot şi apoi de *Praefectus Urbis*[14].

Aveam vreo 18 ani cînd am aflat că marele Caesar m-a trecut în testamentul său ca moştenitor direct apreciindu-mă drept „un tînăr cu mari posibilităţi intelectuale, sensibil, dar foarte ambiţios şi hotărît". El regreta că nu mă pot însă lăuda cu o sănătate corespunzătoare consolîndu-se că dealtminteri nici el, la vîrsta mea,

---

[12] Expresia se folosea, după moartea lui Augustus, ca o urare ce şi-o făceau romanii între ei.

[13] *Toga virilis* era semnul distinctiv al celui care avea calitatea de cetăţean roman. Pînă la 17 ani copiii purtau *toga praetexta* tivită cu purpură. Ordinul senatorial purta *toga laticlava*, iar ordinul ecvestru, *toga angusticlava*.

[14] Comandantul militar al Capitalei. Avea în subordine cohortele urbane.

nu tusese mai zdravăn. Avea mare încredere că voi fi un demn continuator al politicii desfăşurate de el spunînd că, dacă voi apuca să trăiesc, îmi va transmite puterea pe care cu siguranţă voi şti s-o folosesc şi s-o păstrez. Ca dovadă a încrederii ce-mi acorda, m-a trimis la Apollonia, localitate în Macedonia, unde se concentrau trupele pentru noi expediţii plănuite de el. Era vorba să pornească ori împotriva parthilor, ori împotriva dacilor. Aceştia din urmă constituiau pe Danubius un mare obstacol în calea cuceririlor romane. Triburi foarte războinice, ele se aflau pe vremea aceea unite într-un puternic stat condus de regele Burebista. Parthii, vecinii noştri de peste Eufrat, distruseseră la Carrhae aproape în întregime armata romană care îi atacase sub conducerea lui Crassus ce piere şi el în luptă. Înfrîngerea de la Carrhae din anul 701 *ab U.c.*[15] a constituit un dezastru pentru Roma. Divinul Caesar pregătea contra lor o expediţie de pedepsire urmînd să recupereze steagurile pierdute. Dar totul a rămas numai în fază de proiect. Recuperarea steagurilor şi îmbunătăţirea relaţiilor cu parthii am realizat-o eu de-abia peste vreo trei decenii.

La Apollonia misiunea mea era să supraveghez instruirea trupelor şi mai ales a cavaleriei. În timpul cît am stat în mijlocul armatei, mi-am creat numeroase legături de prietenie în rîndul comandanţilor, iar soldaţii îmi arătau multă simpatie şi devotament. Aşa se explică de ce, ca la un semnal, mi-au oferit spadele lor drept sprijin în marea nenorocire ce se abătuse asupra mea: Caius Iulius Caesar fusese asasinat...

Nu împlinisem încă 19 ani, cînd mi-am dat seama că mă aşteptau de acum înainte zile dintre cele mai grele. Trebuia să-mi înfrîng durerea şi să îndur răul pentru a suporta lovitura şi a spera în zile mai bune. *Fortiter malum qui patitur, idem post patitur bonum.*[16]

3. Cea mai bună moarte e să mori pe neaşteptate

Demosthene[1] spunea că e cumplit pentru un copil să-şi piardă părintele, dar frumos să moştenească renumele părintesc.

[15] Anul 53 î.e.n.

[16] Cine îndură curajos răul atrage apoi şi binele.

[1] Om politic şi vestit orator atenian (384—322 î.e.n.). A pronunţat o serie de discursuri, pe care le-a numit „Filipice", împotriva regelui Filip al II-lea al Macedoniei ce atacase Atena ameninţînd întreaga Grecie.

Într-adevăr, ştirea morţii marelui Caesar, care mi-a fost ca un părinte chiar înainte de a mă adopta prin testamentul său, a însemnat pentru mine o lovitură de nedescris. Într-o lume în care totul se clătina, aveam nevoie de un reazem. Îl găsisem în persoana divinului Caesar care, luîndu-mă de tînăr pe lîngă el, mi-a acordat întreaga atenţie şi dragoste ca unui adevărat copil al său. S-ar părea că odată cu dispariţia lui, pierdusem şi preţiosul sprijin. În realitate, de-abia după moarte mi-a devenit cu adevărat cel mai puternic reazem. Pentru mine nu a fost numai frumos, cum spune Demosthene, dar şi extrem de folositor faptul că, odată cu numele, moşteneam şi renumele lui. Sînt convins că fără marea sa faimă, care desigur va dăinui peste milenii, eu nu aş fi ajuns să scriu aceste rînduri de pe poziţia în care mă aflu acum. Mărirea şi gloria mea au fost consecinţe directe ale măririi şi gloriei celui ce îmi acordase încrederea şi cinstea de a mă numi fiul său. Mai cu seamă, la intrarea mea pe arena politică a zdruncinatei Rome, renumele lui a fost cel care m-a ajutat în ascensiunea atît de rapidă şi care a surprins întreaga lume. Nici nu pornisem bine din Apollonia, pentru a-mi lua în primire moştenirea pe care mi-o lăsase divinul meu părinte, că m-am şi trezit înconjurat de numeroşi prieteni de care nu auzisem pînă atunci. Şi numărul lor creştea, pe măsură ce mă apropiam de Roma, ca un şuvoi în urma unei ploi torenţiale. Prietenii, în adevăratul sens al cuvîntului, sînt cei pe care ţi-i faci după ce ai mîncat împreună cu ei un car cu sare; cu trecerea vremii se formează prietenia sinceră. De aceea, aceşti necunoscuţi erau de fapt prietenii tatălui meu adoptiv. După asasinarea lui, ei îşi revărsau asupră-mi întreaga dragoste pe care i-o purtaseră aceluia ce îşi sacrificase viaţa pentru îmbunătăţirea soartei lor. Prietenii lui şi deci ai mei erau plebeii, dar mai ales veteranii şi soldaţii încă sub arme. Ei au fost reazemul meu în momentele de cea mai mare cumpănă. Prin aceşti oameni se reflecta renumele aceluia care, numindu-mă fiul său, m-a făcut să ajung la rîndul meu Părintele Patriei şi al poporului roman. Pentru toate acestea i-am purtat toată viaţa cea mai profundă recunoştinţă. De aceea, nu pot să trec mai departe la istorisirea vieţii mele fără a închina un elogiu aşa de binemeritat divinului meu părinte. Din prezentarea pe scurt a faptelor sale va reieşi însăşi faima pe care şi-a creat-o acest mare geniu al omenirii.

Caius Iulius Caesar a fost omul cel mai complet pe care l-a produs pînă acum Roma; acela în care se manifestau în modul cel mai armonios calităţile de orator viril, fără falsele străluciri ale unei elocinţe improvizate, scriitor sobru, general neîntrecut şi genial om de stat. Spiritul său, deschis la lecţiile vieţii, n-a uitat nici unul din sfaturile pe care aceasta i le-a dat. Gîndirea sa, totdeauna calmă în mijlocul celor mai vii agitaţii, nu era întu-

necată nici de mînie, nici de pasiuni. El vedea evenimentele în adevărata lor lumină şi mergea drept spre ţintă în aşa fel ca un succes posibil să devină un succes sigur. Defectele sale nu i-au tulburat niciodată înţelepciunea; niciodată plăcerile nu i-au stînjenit planurile şi acţiunile. Nici chiar victoriile obţinute nu l-au ameţit. Dominînd întreaga lume de la înălţimea unde îl ridicase Fortuna[2], el n-a lăsat să fie cuprins de fumurile îmbătătoare ale orgoliului care nu o dată au întunecat inteligenţa oamenilor superiori.

Faţă de duşmani el a folosit o armă nouă, necunoscută în Roma: clemenţa. Repudiind sîngeroasele moravuri ale romanilor de altădată, el s-a purtat cu blîndeţe iertîndu-i pe toţi cei care îi făcuseră vreun rău. Caesar a aruncat în foc toate scrisorile şi documentele compromiţătoare găsite în tabăra inamicilor şi n-a pronunţat confiscarea averilor decît a celor ce aparţineau *cetăţenilor* înrolaţi în trupele duşmane ale unui rege numid, pe care faptă o numea trădare faţă de Roma, ori contra ofiţerilor lui Pompeius. Dar şi în acest caz şi-a arătat mărinimia faţă de familiile lor dispunînd ca soţiilor acestora să nu li se ia averea primită de la părinţi, iar copiilor să li se lase o parte din moştenire. În sfîrşit, printr-o amnistie generală, el a încercat, în ultimul an al vieţii, să şteargă orice urmă a războiului civil purtat contra pompeenilor. Clemenţa lui era atît de naturală, încît ea răzbate şi din scrierile sale unde nu se întîlneşte nici măcar un cuvînt jignitor faţă de adversarii săi.

Printre calităţile tatălui meu adoptiv trebuie să evidenţiez marele său talent de a transforma oamenii şi situaţiile de moment în instrumente utile pentru atingerea scopurilor urmărite. Folosindu-se cu pricepere de împrejurările favorabile ce i s-au ivit şi de mediocritatea multora dintre adversari, el singur, cu un ţel bine definit în mijlocul unor încurcă-lume, a reuşit, printr-o voinţă puternică şi liniştită, să îndrepte lucrurile către scopul pe care îl atinge întotdeauna. Ce a însemnat uimitorul devotament al gallilor în timpul războiului civil contra pompeenilor, dacă nu această abilitate de a-şi apropia forţele vii? Este darul suprem al unui comandant. Comportîndu-se, după caz, cînd cu blîndeţe, cînd cu asprime, el îşi crease faţă de cei din jurul său un ascendent şi o autoritate care îi permiteau să poată cere totul prietenilor şi soldaţilor săi. Prin curajul său bine calculat şi printr-o iscusită prudenţă a fost totdeauna stăpîn pe legiunile ce le comanda considerînd în acelaşi timp armata ca pe propria sa familie. Dar el nu a fost numai un general foarte curajos, ci şi un strateg neîntrecut. Dacă aş da ca exemplu numai planul bătăliei de la

[2] Zeiţa norocului, a soartei (identificată cu zeiţa Tyche din mitologia greacă).

Pharsalos, cînd a ştiut să facă inutile toate manevrele strategice ale lui Magnus Pompeius, un foarte experimentat conducător de oşti, precum şi succesul obţinut prin punerea în aplicare a acestui plan, care a dus la definitiva înfrîngere a reprezentantului optimaţilor, ar fi suficient pentru a se vedea că aceste fapte de arme se înscriu indiscutabil în rîndul celor mai remarcabile bătălii din istoria războaielor. Prin felul original în care a condus armatele şi a ştiut să se poarte cu soldaţii, i-a făcut pe aceştia să-l urmeze cu o dragoste şi un devotament rar întîlnite. Unul dintre centurionii săi, căzînd în mîinile pompeenilor în Africa, deşi ameninţat cu moartea, a refuzat de a se înrola în rîndurile duşmanilor. „Dă-mi zece din tovarăşii mei — îi spunea el lui Scipio — trimite împotriva noastră cinci sute din ai tăi şi, vei vedea ce vom şti noi să facem." Numai cu astfel de oameni a putut marele Caesar să aibă atîtea victorii.

El a condus Roma doar cinci ani. În acest timp a purtat şapte războaie şi n-a stat în Cetate mai mult de cincisprezece luni. Cu toate acestea, în răstimpul a două campanii gîndul îl purta la reformele de care statul avea nevoie. Simpla enumerare a celor întreprinse de el presupune o viaţă de fecundă meditaţie.

Una din marile sale realizări a fost cuprinderea în graniţele statului roman a nenumărate seminţii pe care nu le-a socotit învinse, ci le-a împăcat şi contopit sub un singur nume, prin ridicarea barierei care izola Roma de celelalte popoare. Pînă la el, aristocraţia semeaţă şi lacomă, în mîinile căreia se afla puterea şi care, pentru plăcerea sau mărirea ei, urmărise să profite singură de cei înfrînţi, refuzase cu îndîrjire să-i ridice pe treptele demnităţii umane rezervîndu-şi astfel dreptul de a-i trata după bunul ei plac. Odată cu divinul Caesar începe marea operă de romanizare a lumii. Pînă cînd şi armata, aşa-numitul „instrument de opresiune" era deschisă tuturor străinilor, în rîndurile ei aflîndu-se şi germani, şi hispani, şi galli.

Devotat tradiţiilor familiei sale de apărătoare a intereselor populare, marele Caesar a fost un demn urmaş al unchiului său Marius care reprezentase partidul popularilor. Răsturnînd de la putere partidul optimaţilor, reprezentat prin cele vreo cîteva sute de familii nobiliare, el s-a îndepărtat de cei ce acaparaseră puterea. Lupta în care îl angajase această aristocraţie i-a lărgit orizontul făcîndu-l să vadă că salvarea Republicii presupunea mai mult decît ceea ce urmăriseră Gracchii şi Marius prin salvarea din mizerie a plebei romane. El a înţeles că în locul unor legi ce conduceau oraşul-cetate, era nevoie de forme noi care să transforme nu numai mentalitatea, dar şi componenţa senatului, predominat de aristocraţia închistată şi învechită, într-o adunare care să reprezinte toate provinciile, întreg statul. În urma războiului civil pieriseră mulţi senatori. Marele Caesar a numit în locul lor

pe unii din bravii lui comandanţi şi chiar pe fiii unor liberţi[3] care îl serviseră cu devotament. A numit în senat şi o seamă de provinciali, mai ales hispani şi galli din regiunile de multă vreme romanizate. (Aristocraţia arogantă se răzbuna încercînd să-şi bată joc de ei. „Gallii şi-au schimbat nădragii cu laticlava" spuneau aristocraţii şi prin anunţuri afişate în pieţe invitau poporul să nu arate noilor senatori drumul spre Curie.)

Tatăl meu adoptiv a urmărit să pună conducerea statului în mîna unui şef permanent, interesat să facă a domni dreptatea, pentru a face să domnească pacea. Fiindcă eu m-am străduit să continui opera începută de el, mulţi vor fi înclinaţi să creadă că, lăudîndu-i iniţiativele, nu fac altceva decît să-mi justific unele din măsurile luate de mine mai tîrziu în conducerea statului. Eu n-am îndrăznit niciodată să mă compar cu genialul Caesar, deoarece, ştiut fiind că începutul este totdeauna cel mai greu, poate că el a realizat în cinci ani cît a stat la cîrma Romei mai mult decît am realizat eu în aproape cincizeci de ani ai cîrmuirii mele.

Multe dintre reformele lui au fost făcute în interesul plebei, ceea ce i-a atras o mare popularitate pe care unii încearcă s-o pună pe seama măreţiei spectacolelor ce le oferea şi a dărniciei lui fără margini. (La înapoierea triumfală din Gallia cucerită şi pacificată a oferit fiecărui cetăţean cîte patru sute de sesterţi, grîu şi ulei, fiecărui soldat cîte douăzeci şi cinci de mii sesterţi, centurionilor[4] dublu, iar tribunilor militari de patru ori pe-atît. El a oferit poporului roman cel mai mare banchet de care s-a vorbit vreodată: aproximativ două sute de mii de plebei au luat loc în jurul celor douăzeci şi două de mii de mese încărcate cu toate bunătăţile şi stropite din abundenţă cu cel mai ales vin. Mulţi aristocraţi priveau, cu mînie în suflet şi ruşinea citindu-li-se pe faţă, cum noua conducere a genialului Caesar începea prin sărbători, petreceri şi veselie, pe cînd conducerea statului de către unii dintre reprezentanţii lor, cum fusese Sylla, începuse nu cu vin, ci cu sînge).

Una dintre importantele reforme a fost aceea legată de viaţa cultivatorilor de pămînt. Tulburările din ultimii cincizeci de ani duseseră la decăderea agriculturii şi la depopularea regiunilor. Marele Caesar a interzis tuturor cetăţenilor între douăzeci şi patruzeci de ani să rămînă mai mult de trei ani în afara Italiei, cu excepţia, bineînţeles, a celor ce prestau serviciul militar. În distribuirea pămînturilor el i-a favorizat pe cei cu o familie numeroasă: cei cu cel puţin trei copii aveau dreptul la terenurile cele mai fertile.

---

[3] Sclavi eliberaţi.

[4] Ofiţeri inferiori, comandanţi a o sută de soldaţi.

Populația liberă era în descreștere. Pentru a-i mări numărul el a folosit două mijloace foarte eficace: interesul și mîndria. Capii de familie care aveau trei copii la Roma, patru în Italia și cinci în provincii erau scutiți de unele impozite. Mamelor care își dovedeau fecunditatea le-a dat dreptul de a merge în litieră, de a se îmbrăca în haine de purpură și de a purta la gît un colier de perle.

O altă măsură în sprijinul celor împovărați a fost reducerea cu un sfert a datoriilor pe care le aveau și anularea dobînzilor.

Unii pretind că nu toate reformele au fost în favoarea poporului, ba mai mult, ele erau în interesul aristocrației. Acestia se gîndesc desigur la desființarea colegiilor, cu excepția celor existente încă în vechime. În aceste uniuni religioase și profesionale puteau intra chiar și sclavii și deci ar fi constituit o primejdie pentru noua conducere instaurată de părintele meu, cît și pentru stăpînii de sclavi. În realitate însă, aceste colegii serveau nu numai nemulțumiților, cum ar fi fost sclavii, dar și unor ambițioși fie pentru a-și ascunde comploturile, fie pentru a le da frîu. O altă măsură împotriva plebei a fost, se zice, reducerea numărului cetățenilor ce primeau grîne în mod gratuit, de la trei sute douăzeci de mii la o sută cincizeci de mii. O astfel de măsură fusese luată și de către alții mai înainte și avea scopul de a îndepărta de Roma pe cei ce trăiau în trîndăvie obligîndu-i să populeze regiunile agricole ce sufereau din cauza lipsei mîinii de lucru.

Trecînd peste aceste cîteva reforme discutabile, voi înșirui alte măsuri menite să consolideze viața statului roman. El a reorganizat activitatea judecătorească și a înăsprit legile ce pedepseau crimele și violența. Guvernarea provinciilor a fost redusă la un an pentru un propretor și la doi pentru un proconsul[5]. Marele Caesar a hotărît ca guvernatorii să fie plătiți de stat, pentru a nu-și mai lua singuri plata din stoarcerea provinciilor pe care le conduceau. El a creat legi care urmăreau să micșoreze fastul și luxul insultător al celor bogați mergînd pînă la confiscarea bunurilor și obiectelor de preț ale acestora. Caesar începuse reorganizarea finanțelor restabilind vămile în Italia pentru mărfurile străine. El l-a numit pe astronomul din Alexandria, Sosigenes, să corecteze calendarul ce se găsea în mare dezordine din vina pontifilor, încît sărbătorile secerișului nu mai cădeau vara și nici ale culesului viilor, toamna. Astfel anul a fost potrivit după mersul soarelui și fixat la trei sute șaizeci și cinci de zile trei ani consecutiv, iar al patrulea la trei sute șaizeci și șase de zile. Pentru aceasta a fost

[5] După deținerea funcției de pretor sau consul, la Roma, timp de un an, magistratul putea fi trimis ca guvernator sau comandant al armatei într-una din provincii în calitate de propretor, ori proconsul.

nevoie ca anul 709 *ab U.c.*[6], numit „ultimul an al confuziei", să aibă patru sute patruzeci și cinci de zile.

Multe au fost reformele divinului Caesar și multe mai avea el în proiect. Chiar nobilii din partidul optimaților le socoteau excelente adăugînd însă că aceste măsuri deveneau rele, fiindcă erau luate de un singur om în locul Republicii. Dar Republica fusese avertizată de a trece la aceste reforme timp de un secol și ea nu se dovedise capabilă s-o facă împreună cu întreaga nobilime ce o conducea.

Pentru toate înfăptuirile sale Caius Iulius Caesar a primit nenumărate onoruri și senatul împreună cu poporul i-au acordat diferite împuterniciri. În anul 706 *ab U.c.*[7] a fost ales *tribun al poporului*[8], ceea ce îi asigura inviolabilitatea și îi dădea dreptul de *veto*. În același an i-a fost încredințată funcția de prefect al moravurilor ce echivala cu puterea nelimitată de *censor*[9]. El a fost numit *imperator*, asigurîndu-i autoritatea militară, și de mai multe ori *dictator*[10]. În anul 710 *ab U.c.*[11] a devenit *dictator* pe viață fiind în același timp și *consul*[12]. În calitate de primul între senatori conducea dezbaterile din acest înalt for. I se acordase și titlul de *eliberator*, fiind numit *Părinte al Patriei*. Încă din anul 669 *ab U.c.*[13] marele Caesar devenise *pontif al lui Iupiter*, iar în anul

---

[6] Anul 45 î.e.n.

[7] Anul 48 î.e.n.

[8] Magistrat ce îndeplinea funcții politice. Această puternică magistratură a fost creată în anul 494 î.e.n. în scopul de a apăra interesele plebei. Ei sînt în număr de doi, de opt, apoi de zece. Erau numiți dintre plebei de către comiții pe timp de un an. (Comițiile erau adunări ale plebeilor). Aveau dreptul de *intercesio* (anularea unei hotărîri a poporului) și de *veto*. Își exercitau atribuțiile în Roma, pe care nu aveau voie s-o părăsească, și pe un spațiu de o milă în jurul orașului.

[9] Censorii, în număr de doi, erau aleși pentru cinci ani. Aveau misiunea de a recensa cetățenii și bunurile, în scopul de a se efectua încadrarea sistematică a fiecăruia după censul său, adică după averea sa. În anul 312 î.e.n., prin *lex Ovinia*, cei doi censori primesc dreptul de a admite noi membri în senat, dar și de a-i exclude pe senatorii vinovați de încălcarea moravurilor. Caesar preia funcția de censor adoptînd titlul de *praefectus morum*, prefect al moravurilor, care revine mai tîrziu împăraților în calitate de *censor perpetuus*.

[10] Magistratură cu totul excepțională care se conferea în primele veacuri ale Republicii pe timp limitat, de obicei pe șase luni. Ea nu se mai întîlnește după cel de-al doilea război punic (202 î.e.n.) pînă în secolul I î.e.n. cînd reapare temporar cu un conținut apropiat de cel al tiraniei grecești.

[11] Anul 44 î.e.n.

[12] Cea mai înaltă magistratură romană. Se acorda la două persoane care exercitau puterea supremă în Republică pe timp de un an; intrau în funcție la 1 ianuarie. Consulatul a fost creat pentru a înlocui Regalitatea. La origine accesibil numai patricienilor, consulatul a devenit treptat accesibil și plebeilor. Consulii, aleși în comițiile centuriate, prezidau senatul și comițiile centuriate avînd dreptul de a prezenta proiecte de legi.

[13] Anul 85 î.e.n.

691 *ab U.c.*[14] a fost ales *Mare Pontif*. Deasupra casei sale a fost ridicată o cupolă, așa cum se ridica deasupra templelor. Originea divină a ginții Iulia, pietatea și demnitatea ei sacerdotală i-au atras încă de cînd era în viață *zeificarea*. Statuia i-a fost așezată alături de statuile celor șapte regi legendari ai Romei, iar senatul hotăra în anul 710 *ab U.c.*[15], într-un mod cu totul excepțional, ca figura divinului meu părinte să fie bătută pe monede încă în timpul vieții sale. Printre alte privilegii el dispunea de dreptul de a alege jumătate din numărul magistraților. Senatul a impus tuturor magistraților să jure, înainte de a intra în funcțiune, că nu vor întreprinde nimic împotriva hotărîrilor divinului Caesar care aveau putere de lege. Pentru paza sa, mulți cavaleri și senatori s-au oferit a-l sluji în garda personală, iar întreg senatul a jurat să vegheze asupra vieții lui ferindu-l de orice primejdie.

Cine citește aceste rînduri rămîne uimit de dragostea și devotamentul onorabilului corp senatorial. Dar cîți dintre senatori erau convinși că tatăl meu merita, drept recompensă a realizărilor sale, onorurile ce i le acordau și puterea ce depășise orice măsură a gîndului? Alături de bucuria pe care unii o simțeau în fața ascensiunii binefăcătorului lor, se strecura invidia celor mai mulți văzîndu-se despuiați de puterea ce o dețineseră pînă atunci. Marele Caesar cunoștea în ce măsură recompensele îi fuseseră acordate cu sinceritate și din convingere, ori de teamă și din ipocrizie. El nu se lăsa înșelat de secreta perfidie care inspira lașitatea celor ce-l ridicau în slăvi. Pe aceștia îi trata cu disprețul cuvenit, ceea ce nu făcea decît să-și atragă o ură și mai înverșunată. Nu și-a închipuit însă niciodată că lașitatea ar inspira atîta curaj încît spadele nobilimii frînte la Pharsalos, Thapsus și Munda se vor transforma în pumnalele pe care invidia și dușmănia celor îndepărtați de la putere le-au înfipt în trupul genialului bărbat de stat.

În timpul vieții mele, de cîte ori mai adăugam o înfăptuire la celelalte realizări, gîndul mă purta cu ani în urmă amintindu-mi de modul îngrozitor în care pierise tatăl meu adoptiv. Priveam cu atenție în jur, pentru a surprinde de unde și de la cine ar fi putut să-mi apară „recunoștința" pentru meritele mele, fiindcă pînă la un punct și eu am trecut prin situațiile pe care le-a trăit marele Caesar în ultimul an al vieții lui.

Deși tatăl meu a fost cel mai mare om politic al vremurilor și din fire destul de modest, el și-a supraestimat într-o oarecare măsură atît puterea ce o deținea, cît și forțele ce-l sprijineau. Susținătorii unei Republici care își trăise traiul fuseseră învinși pe cîmpul de luptă, unde divinul Caesar era întruchiparea zeului Marte, dar nu depuseseră armele pe scena perfidiei și urei în culisele că-

[14] Anul 63 î.e.n.
[15] Anul 44 î.e.n.

reia se pregătea cel mai odios complot căruia omul de bună-credință și asemuit cu zeița Îndurării și Iertării n-a putut fi îndurat și iertat pentru geniul și meritele sale. Pe măsură ce puterea lui se consolida, creștea și ura celor învinși, iar atacurile împotriva lui se înmulțeau din zi în zi. La menținerea acestei stări de spirit extrem de încordate și primejdioase a participat însuși marele Caesar, prin indiferența față de agitația aristocrației pe care o vedea dezorientată și neputincioasă, cît și prin disprețul față de dușmanii lui.

Iată un exemplu. Într-o zi senatorii s-au prezentat în fața templului închinat zeiței Venus Genitrix, unde se afla tatăl meu adoptiv, pentru a-i prezenta mai multe decrete ce cuprindeau însemnate onoruri pentru el. Ori fiindcă nu se simțea bine cu sănătatea, ori fiindcă încetase a le mai acorda atenție celor care nu meritau respectul său, divinul Caesar nu i-a primit ridicîndu-se din scaun așa cum s-ar fi cuvenit. Acest gest, pe care și l-ar fi permis numai un rege, a atras ura senatorilor, pentru că „rege" era titlul cel mai odios din vocabularul conservatorilor republicani, titlu spre care gîndeau că țintește părintele meu, sau fiindcă simțeau adîncul dispreț pe care el îl purta perfidiei și lașității senatorilor. Indiferent de motivul pentru care i-a primit astfel, a fost totuși o imprudență. (Acest gest al său părea cu atît mai de neiertat, cu cît marele Caesar însuși a fost cuprins de furie cînd l-a văzut pe Pontius Aquila că nu s-a ridicat în timp ce el trecea în triumf pe lîngă scaunele tribunilor. Dictatorul, văzîndu-l șezînd, i-a spus: „Ei bine, tribune Aquila, cere-mi acum Republica". Mai multe zile după aceea n-a rezolvat nimănui vreo cerere fără a zice: „Numai dacă va aproba și Pontius Aquila"). Dacă tatăl meu adoptiv ar fi menajat senatul acordîndu-i mai multă demnitate, ar fi reușit poate să-l facă a se considera ca reprezentant legal al poporului și el și-ar fi asigurat o mai mare autoritate propriei sale puteri. După cum se va vedea, eu am învățat mult din această lecție ferindu-mă să fac o asemenea greșeală.

După jignirea adusă senatorilor s-a mai petrecut un fapt tot atît de regretabil. Pe cînd se întorcea de la serbările latine, poporul se adunase în jurul său aclamîndu-l. Statuia lui se afla așezată pe *tribuna rostrata*[16]. Un cetățean ieșind din mulțime a depus pe această statuie o coroană de lauri legată cu o panglică albă ce reprezetna diadema regilor. Tribunii poporului, Caius Epidius Marulus și Lucius Caesetius Flavius, au dat ordin să fie smulsă cununa, iar cel care îl numise pe marele Caesar *rege* a fost trimis la închisoare, sub pretextul că fac aceasta în folosul tatălui meu adoptiv care îi

[16] Tribună din Forum destinată cuvîntărilor. Începînd din anul 338 î.e.n., cînd Antium devine colonie romană, a fost împodobită cu ciocurile corăbiilor (*rostra*) luate ca pradă de la antiați.

amenința totdeauna pe cei ce vorbeau de vreo domnie. Intrînd în Roma, a fost întîmpinat la porțile cetății de alți oameni care îl numeau *rege*, deși plebea murmura nemulțumită la auzul acestui cuvînt ce era socotit nefast. Marele Caesar le-a răspuns celor ce-l ridicau la înaltul rang, că ei se înșală asupra numelui său. „Eu nu sînt rege, ci Caesar", a mai spus el. Marulus, unul dintre cei doi tribuni citați mai înainte, i-a prins pe cei ce strigaseră *rege* și i-a dat în judecată. La început tatăl meu s-a mulțumit doar să se plîngă spunînd că tribunii îndeamnă plebea la răscoală. Aceștia însă au prezentat Adunării Poporului o plîngere scrisă prin care se arăta că ei nu mai au întreaga libertate și siguranță pentru a-și spune cuvîntul în interes public. Înainte de a lua vreo măsură împotriva lor, divinul Caesar a vorbit cu tatăl lui Caesetius ca acesta să-i poruncească fiului său să renunțe la tribunat. Tatăl întîrziind s-o facă, dictatorul i-a chemat pe tribuni în fața senatului și i-a acuzat de răspîndirea zvonului că el ar aspira la domnie. A adăugat că pentru acest fapt ar trebui condamnați la moarte, dar că va fi suficient dacă vor fi scoși din senat și din funcție. Unii senatori s-au grăbit să ceară pedeapsa capitală. Prin intermediul lui Helvius Cinna, unul dintre tribunii poporului, Caesar s-a mulțumit să-i îndepărteze din magistratura ce o dețineau, cît și din senat. Se știe însă că funcția de tribun al poporului e inviolabilă și sacrosanctă, atît după lege, cît și printr-un vechi jurămînt. Fiindcă tatăl meu adoptiv n-a așteptat încheierea termenului magistraturii lor, pentru a-i putea trage legal la răspundere, s-a stîrnit o indignare generală și a dat ocazia dușmanilor săi să-l ponegrească în tot locul acuzîndu-l de tiranie.

Și acum o altă întîmplare folosită de către oamenii de rea-credință împotriva marelui Caesar. Cu o lună înainte de asasinarea lui, se desfășurau sărbătorile Lupercaliilor[17]. El asista de pe *tribuna rostrata*, așezat pe jilțul său aurit și purtînd pe cap cununa de aur. Marcus Antonius alergînd gol și uns cu ulei, după cum obișnuiau să participe preoții acestei sărbători, s-a îndreptat spre divinul meu tată, l-a salutat cu titlul de rege și l-a încins cu diadema spunînd: „Acest dar ți-l face poporul prin mijlocirea mea". Părintele meu a răspuns că numai Iupiter este regele romanilor și a respins diadema. Plebea s-a bucurat cînd acesta, la insistențele lui Antonius, din nou i-a respins-o. Dușmanii lui Caesar pretindeau că refuzul său era doar de formă și în vorbe, fiindcă în realitate de-abia aștepta să fie numit rege.

---

[17] Sărbători cu jocuri și alergări ce se desfășurau la 15 februarie ale fiecărui an în cinstea străvechii divinități Faunus sau Lupercus. Acesta era considerat drept protectorul muncilor agricole, al turmelor și al păstorilor (identificat cu zeul Pan din mitologia greacă).

În acest timp, iţele calomniei, invidiei şi urei se împleteau în taină, ţesînd giulgiul răzbunării, sub voalul nevinovat al dorinţei de a menţine Republica în formele tradiţionale.

Martie, anul 710 *ab U.c.*[18]

Preferînd un război cu arme adevărate în locul unui război de culise, divinul Caesar se pregătea să părăsească Cetatea lumii şi a intrigilor. Supunerea lui Burebista, dar mai ales victoria împotriva parthilor i-ar fi asigurat în acelaşi timp triumful total împotriva uneltitorilor săi. Din Asia se va întoarce mai temut, mai strălucitor şi mai adorat decît un rege. Învingător, generalul va intra călare pe calul care băuse din apele lui Danubius şi ale Tigrului, la fel cum băuse din ale Tamisei şi de pe malurile africane şi va aşeza deasupra „Babilonului" din Occident coroana pe care Alexandru cel Mare o aşezase deasupra Babilonului din Orient. Cine ar mai fi îndrăznit atunci să-i conteste onorurile prea binemeritate? Duşmanii din Roma, care sperau că săgeata parthilor va putea face mai mult decît ura lor neputincioasă, vor sucomba pe cîmpul de bătălie din Asia. La înapoierea sa triumfală nu va mai găsi decît prieteni şi admiratori. Aşa înţelegea Caesar să-şi pedepsească duşmanii. Dar Fortuna vroia altfel. Destinul marelui bărbat, pe care acesta de-atîtea ori îl forţase şi îl ignorase, îi era scris în însăşi Cărţile Sibylline. Doar cu cîteva zile înaintea plecării divinului Caesar din Roma s-a răspîndit zvonul că în aceste cărţi ale destinului, pontificii quindecemviri[19] ar fi găsit scris un oracol al Sibyllei[20] după care parthii nu puteau fi niciodată învinşi de altcineva decît de un rege. Dacă aceasta era prevestirea, unii credeau că ar fi în folosul victoriei ca tatăl meu să fie numit rege pentru populaţiile din provinciile supuse, fapt care i-ar fi conferit o mai mare autoritate în Orient, rămînînd ca la Roma să poarte doar titlul de dictator ce îi fusese atribuit de altfel pe viaţă. Se mai zvonea că în şedinţa senatului convocată pentru idele lui martie, tatăl meu adoptiv pregătea o ceremonie cu substrat religios în cadrul căreia colegiul quindecemvirilor, ce descoperise prevestirea, avea datoria să ceară proclamarea lui ca rege. Unchiul său, Aurelius Cotta, fost consul, iar acum pontif quindecemvir, urma să facă propunerea.

De nu s-ar fi iscat acest zvon, aristocraţia dezorientată şi temătoare ar fi continuat să ţească nehotărîtă giulgiul răzbunării, pînă cînd marele Caesar părăsea Roma scăpînd de pînza morţii. Aşa însă, iţele s-au înnodat repede. Conjuraţii care pînă la acest zvon doreau moartea lui, dar ezitau şi amînau mereu mîrşava faptă

---

[18] Anul 44 î.e.n.

[19] Magistraţi însărcinaţi cu păstrarea cărţilor sibylline.

[20] Femeie înzestrată cu darul profeţiei, preoteasă a zeului Apollon. Cea mai vestită era Sibylla din Cumae pe care se credea că ar fi consultat-o şi Aeneas.

din cauza stimei pe care le-o inspira încă personalitatea tatălui meu adoptiv, cît și de teama că ar putea fi zdrobiți de cei rămași credincioși lui, s-au grăbit aproape contra voinței lor să acționeze înainte de proclamarea acestuia ca rege și înainte de a fi fost dat în vileag complotul despre care începuse deja să se vorbească și care în curînd s-ar fi descoperit. Conspiratorii din rîndul senatorilor își dădeau seama, pe de o parte că ar fi fost obligați să voteze o asemenea importantă propunere, fără a li se cere probabil părerea, fiindcă trebuia respectată prevestirea, iar pe de altă parte știau că nu vor putea totuși să tacă și să accepte, după părerea lor, desființarea Republicii, ori mai precis: desființarea lor. De unde pînă la zvonul ivit se adunau cîte doi, trei căutînd zadarnic prilejul și modalitatea săvîrșirii odioasei crime, acum nu știau cum să împlinească fapta mai repede pentru a ieși din încurcătura în care se aflau.

Dar cine erau acești josnici complotiști? Unii dintre ei se socoteau nemulțumiți, deoarece credeau că serviciile aduse marelui Caesar, sau Republicii, nu fuseseră recompensate după dorința lor. Alții erau dintre cei care, din contră, primiseră averi și onoruri mari și nemaiavînd ce aștepta de la binefăcătorul lor, credeau că e mai bine să scape de un stăpîn ce ocupa așa multe dregătorii și care îi punea în umbră. Alături de ei se aflau, nu mai puțin înverșunați, cei care, raționînd în gol, mai credeau într-o Republică ce apusese, în loc de a privi evenimentele în perspectiva viitorului. Apoi veneau gălăgioșii din Forum care nu mai puteau ajunge la putere prin răzvrătitoarele lor discursuri, apoi conservatorii care găseau că tot ce era nou, chiar ce era deosebit de necesar, era împotriva intereselor generale și vechilor obiceiuri. Alții, vechi consuli, pretori, guvernatori de provincii, care, fiecare dintre ei, avuseseră doi sau trei ani de „domnie", nu se puteau obișnui cu ideea de a se trezi, tocmai ei, cuceritorii lumii, în umila situație pe care o comparau cu a populațiilor servile din Orient totdeauna prosternate cu capul la picioarele unui om, unui rege. Printre ei se găseau oameni de bună-credință care doreau sincer o Republică democratică, așa cum fusese pe vremea străbunilor. Unul dintre aceștia era și visătorul Cicero. După ce se ridicase prin talentul său oratoric, acum îi exaspera pe cei din jur cu tăcerea sa. Amuțind în fața puterii lui Caesar, mai de voie, mai de nevoie, el se mulțumea să scrie epistole amare prietenilor săi, ori cărți sumbre, ca prima *Tusculană* în care vorbea despre disprețul față de moarte și în care mocnea ura față de „uzurpatorul" Republicii. Alte personalități, numite în funcții înalte, arătau în intimitate aceeași mînie, după ce se bucuraseră din plin de favorurile unicului stăpîn, cum era Turfanius, care comanda în Sicilia, Cornificius, în Africa, Servilius Isauricus în Asia, ori Sulpicius în Grecia. Acum vorbeau pe ascuns despre marea nenorocire ce se abătuse asupra Republicii.

Ei aveau dreptate să regrete măreţia trecutului lor şi frumuseţea discursurilor care nu se mai pronunţau acum în Forum. Dar mai puţină elocinţă oratorică şi mai multă siguranţă a oamenilor care trăiseră decenii de zbucium şi teroare în plină Republică, era un schimb care convenea lumii întregi. Adevăratul şi principalul conducător al conjuraţiei era Caius Cassius Longinus, generalul care salvase restul armatei lui Crassus şi care, aproape fără trupe apărase Syria împotriva parthilor. A luptat apoi alături de Pompeius comandînd flota acestuia, dar după Pharsalos marele Caesar l-a iertat, ba mai mult, l-a numit pretor şi i-a încredinţat guvernarea Syriei. Totuşi, el nu i-a iertat dictatorului că îl numise înaintea lui la pretura urbană pe Marcus Iunius Brutus. Se credea destinat pentru a juca un rol însemnat la Roma. Divinul Caesar îl depăşise însă, iar Cassius, un om ambiţios şi duşmănos, nu putea suporta a fi al doilea. De aceea nu-şi ascundea nici convingerile politice, nici sentimentele faţă de binefăcătorul său. Cînd s-a discutat acordarea de onoruri divine tatălui meu adoptiv, el a fost singurul care a protestat. Şi-a dat însă seama că nu putea duce un război deschis împotriva marelui om de stat. El se hotărî să-l îndepărteze asasinîndu-l. Dar nu putea s-o facă singur. Avea nevoie de complici. Unde-i putea găsi? Desigur, în tabăra pompeenilor faţă de care avea o mare influenţă. Îl încercă pe intransigentul Brutus care, datorită concepţiilor sale republicane şi tradiţiilor familiei sale, trebuia să-i împărtăşească ucigaşul plan.

Marcus Iunius Brutus se zicea că ar fi fost chiar fiul divinului Caesar şi unele fapte par a întări această spusă. Cînd se născuse Brutus în anul 676 *ab U.c.*[21] mama acestuia, Servilia, era în intime legături cu tatăl meu adoptiv care i-a purtat o foarte vie şi îndelungată afecţiune. Copilul a crescut şi-l întîlnim mai tîrziu în tabăra lui Pompeius de la Pharsalos. Aci însă nu se arăta prea doritor a participa la luptă. Se spune că în timp ce întreaga tabără se pregătea de zor pentru marea confruntare, el citea liniştit pe Platon şi îşi făcea adnotări referitoare la preceptele filosofice ale acestuia care îl pasionau mai mult decît războiul, deşi la cei vreo treizeci de ani ai lui ar fi trebuit să-l atragă mai mult luptele decît teoriile filosofilor. În timpul luptelor de la Pharsalos, marele Caesar ceruse cu insistenţă comandanţilor săi să-l cruţe pe Brutus poate pe motiv că îl socotea fiul său, ori că se gîndea la mama lui. Deşi aceste motive sînt doar presupuneri, cînd Brutus s-a repezit cu pumnalul spre divinul meu părinte, împreună cu ceilalţi conspiratori, se zice că acesta i-ar fi strigat: „Şi tu, fiul meu!", iar cînd, după moartea lui, i s-a citit testamentul s-a aflat că tînărul era desemnat printre principalii moştenitori. Dar să nu intrăm prea mult în viaţa intimă a oamenilor!... Fapt cert este că Brutus a

[21] Anul 78 î.e.n.

fost atras în conspirație. Pe ascuns, aristocrația îl incita împotriva „tiranului". Pe statuia lui Brutus cel de odinioară, care îi îndepărtase pe regi și din care se spunea că descindea tînărul, apăreau tot felul de inscripții ca acestea: „Brutus, te-ai lăsat cumpărat?", „Brutus, ești mort?", „Nedemni urmași mai ai!" sau „Nu ești tu urmașul lui, Brutus?" N-a trebuit prea mult timp ca tînărul să cadă pradă cursei întinse, cu atît mai mult cu cît Brutus, deși îl iubea pe tatăl meu, sau în sfîrșit... pe tatăl lui, ura de moarte tirania. Intr-o scrisoare de mai tîrziu, plină de noblețe și mîndrie, el spunea: „Dacă tatăl meu s-ar fi ridicat din mormînt, pentru a smulge puterea supremă ce aparținea legilor și senatului, nu l-aș fi suportat". (Se referea la tatăl cel adevărat, desigur. Dar care era tatăl cel adevărat?!...) Pentru a păstra senatului puterea, ce în mod eronat o confunda cu libertatea, Brutus a intrat în rîndul conjuraților pentru a-l ucide pe cel care, chiar dacă nu-i fusese tată, în orice caz îi fusese ca un tată. La fel ca toți fanaticii obsedați de o singură idee, el se credea instrumentul unei răzbunări necesare, încît ziua cînd a luat această hotărîre o sărbători ca pe ziua eliberării lui. Fanatismul său orb se putea citi și în răspunsul: „Voi apăra patria pînă la moarte", pe care i-l dădu lui Cassius, cînd acesta îi șopti insidios la ureche: „Ce vom face în fața senatului, în cazul cînd lingușitorii lui Caesar ar depune un proiect privitor la domnie [...] cînd ne vor chema în calitate de pretori?"

După ce Cassius l-a îmbrățișat pe Brutus, care se dovedea plin de zel, fiecare dintre ei au început să strîngă în jurul lor alți senatori dispuși să participe la complot. Ei au fost recrutați atît din rîndul dușmanilor divinului Caesar, cît și din rîndul „prietenilor" săi. Cei mai mulți au participat din motive pur personale. Astfel, Servius Sulpicius Galba, fost guvernator al Galliei, a trecut de partea conjuraților, deoarece, fiind girant al averii lui Pompeius, avusese din această cauză un conflict cu marele Caesar; Trebonius care era nemulțumit, deoarece pentru meritele sale se alesese doar cu promisiunea unei viitoare funcții de consul; Lucius Tillius Cimber, deși copleșit cu favoruri, se arătă și el nemulțumit din cauza exilării fratelui său și a refuzului dictatorului de a-l ierta; Lucius Minucius Basilus, unul din ofițerii apreciați de tatăl meu adoptiv, era indignat că nu i se acordase și lui o provincie, deși primise în schimb o mare sumă de bani. Au mai participat la conjurație: Decimus Brutus Albinus, unul dintre cei mai valoroși generali ai marelui Caesar, pentru care motiv acesta îl prețuia în mod deosebit tratîndu-l ca pe un bun prieten și pe care îl recompensase din plin, apoi Quintus Ligarius, care uitase clemența lui Caesar, Rubrius Ruga, Pontius Aquila, Sextius Naso, Caecilius Bacilianus și fratele său, Antistius Labeo, Petronius, Turullius, în total vreo șaizeci, prea mulți pentru a ucide un om care nu era însoțit de nici o gardă. Favonius, pe care Brutus încercase a-l atrage în complot,

i-a răspuns că e preferabilă monarhia decît un război civil. Cicero, deşi socotea necesară moartea rivalului său chiar înainte de Pharsalos, n-a fost atras în conspiraţie ştiindu-se că ar fi ezitat în faţa fanatismului şi ambiţiilor lipsite de scrupule ale senatorilor.

În afara motivelor pe care le-am arătat că au condus la încheGarea conjuraţiei, a fost şi opoziţia senatorilor faţă de războiul contra parthilor, deşi formal îl aprobaseră. Amintirea dezastrului de la Carrhae nu se ştersese încă din memoria oamenilor. La aceasta se mai adăuga şi teama că moravurile dăunătoare ale Orientului ar fi putut molipsi Roma.

Conjuraţia odată formată, mai era nevoie să se aleagă locul şi momentul cel mai potrivit. Ca loc a fost stabilit chiar incinta unde trebuia să se ţină şedinţa senatului. Aici Caesar nu avea nici un fel de gardă. (Doar nu era să se teamă şi să se păzească de cei pe care chiar el îi promovase în cel mai înalt for! ...) Fiindcă în Curie senatorii intrau neînarmaţi, complotiştii nu aveau de cine să le fie frică, în timp ce ei puteau să se strecoare, cu pumnalele ascunse, la brîu, în tocurile de piele. Mai mult, unii conspiratori erau aşa de convinşi de măreţia faptei lor, încît credeau că ceilalţi senatori, văzînd cele ce se petrec, vor sări cu tot elanul la desăvîrşirea crimei. În ce priveşte momentul, era nevoie ca asasinii să se grăbească, deoarece părintele meu, după cîteva zile părăsea Roma. Aşadar, a fost aleasă chiar ziua ultimei şedinţe fixată de divinul Caesar. Spre o mai mare siguranţă, conjuraţii hotărîră să aducă gladiatorii pentru acea zi în teatrul lui Pompeius sub pretext că vor da un spectacol cu lupte. Şedinţa urma să aibă loc în imediata apropiere a teatrului.

Cassius era de părere că odată cu marele Caesar ar fi trebuit îndepărtaţi şi Antonius împreună cu Lepidus, devotaţii generali ai dictatorului. Dar Brutus s-a opus. El susţinea că, odată tiranul căzut, libertatea va renaşte de la sine. Dacă ar fi fost ucişi mai mulţi, s-ar fi crezut că e o acţiune a pompeenilor de răzbunare asupra duşmanilor lor. Părerea lui Brutus a fost însuşită, aşa că Antonius mai avea de trăit paisprezece ani, iar Lepidus exact cincizeci.

Numai bietul meu părinte mai avea de trăit doar o zi. Moartea i-a fost prevestită în chip şi fel. Cu mai multe luni înaintea asasinării lui, veteranii colonizaţi în Capua îşi construiau locuinţe pe loturile repartizate. În timpul săpăturilor pentru temeliile caselor, au descoperit, într-un templu ce se credea că fusese închinat lui Capys, cel ce întemeiase oraşul Capua, o tablă de aramă pe care era scris în greceşte: „Cînd casele lui Capys vor fi dezgropate, un descendent din familia Iulius va fi ucis de mîna celor de un sînge cu el şi va fi în curînd răzbunat prin mari nenorociri ale Italiei." Această întîmplare fusese relatată chiar de Cornelius Balbus, unul dintre prietenii şi oamenii de încredere ai tatălui meu

adoptiv. El mai află, cu cîteva zile înaintea morţii sale, că o herghelie de cai, rămaşi fără paznici, nu mai vroiau să pască şi nechezau a jale mare. (După trecerea Rubiconului marele Caesar socotea caii ca pe nişte animale sfinte.) Cu o zi înainte idelor lui martie mai multe păsări negre, ce apăruseră dintr-o pădure din apropiere, au urmărit o altă pasăre mai mică ce se ascunsese în Curie cu o ramură de lauri în cioc. Acolo, păsările cele mari au prins-o şi au sfîşiat-o. În ultima sa noapte divinul s-a visat pe crestele unor nori atingînd mîna lui Iupiter. În aceeaşi noapte soţia sa Calpurnia a trecut printr-un adevărat coşmar părîndu-i-se că locuinţa se prăvălise asupra lor, iar marele Caesar, rănit de un pumnal înfipt în piept, alergase în braţele ei. Au mai apărut şi alte semne rău-prevestitoare. Părintele meu, în calitate de Mare Pontif, avea în grija sa scuturile zeului Marte. Acestea s-au auzit în timpul nopţii lovindu-se între ele în mod ameninţător, iar uşile camerei unde dormea el s-au deschis singure. Calpurnia, speriată de aceste nefaste semne, l-a implorat a doua zi dimineaţa să rămînă acasă. Caesar, care se simţea cu trupul moleşit după o noapte de agitaţie şi nesomn, înclina să-i dea ascultare. Pînă la urmă a părăsit totuşi locuinţa în timp ce o ultimă prevestire încerca să-l oprească: statuia sa, aşezată în mijlocul casei, a căzut dintr-o dată de pe piedestal, transformîndu-se în ţăndări. Dar tatăl meu, care era un om superior sub toate aspectele, nu lua seama la astfel de prevestiri. Nu era deloc superstiţios, ba mai mult, le lua şi în rîs. Un prezicător, pe nume Spurinna, îl avertizase să se ferească de idele lui martie. Întîlnindu-l în acea zi fatală, îi spuse acestuia cu ironie: „Ce ne facem cu prezicerile tale? Nu vezi că ziua despre care aveai atîtea temeri a sosit şi că eu mai trăiesc încă?" Spurinna i-a răspuns plin de neîncredere: „A sosit, dar nu a trecut!" Divinul Caesar nu ţinea seama nici de semnele care apăreau în timp ce erau luate auspiciile[22]. Victimele sacrificate în acest scop se arătau potrivnice. Cînd tatăl meu adoptiv se afla în pragul senatului, la una din păsările ce fusese despicată, aşa cum se obişnuieşte la intrarea magistraţilor în Curie, haruspiciul[23] a descoperit că îi lipsea inima, iar capul era desprins de măruntaie. Acesta l-a avertizat că îl pîndeşte moartea. Rîzînd, marele Caesar i-a spus că astfel de semne au apărut şi cînd se afla în război cu fiii lui Pompeius, în Hispania. Văzînd insistenţele preotului, care i-a răspuns că şi atunci se aflase în primejdie de moarte, dar acum semnele erau mai grave, a poruncit să se sacrifice o nouă pasăre. Dar

[22] Semne trimise de zei, şi în primul rînd de Iupiter, care preziceau hotărîrile luate de către aceştia în legătură cu desfăşurarea vreunei acţiuni ce era proiectată sau chiar începută de către oameni. Existau auspicii private, folosite de particulari, dar cele mai importante erau cele referitoare la activitatea publică.

[23] Prezicătorul care citeşte viitorul în măruntaiele păsărilor.

și de această dată semnele erau nefavorabile. Totuși nu a ținut seama de ele.

Divinul Caesar avea o atît de mare încredere în destinul său (poate că și aceasta e o formă de superstiție), încît a refuzat să creadă în primejdia ce îl pîndea, chiar cînd i s-a adus la cunoștință că se pregătește un complot împotriva lui. Se mulțumea să spună: „Roma se preocupă mai mult decît mine de viața mea!" În ajunul asasinării sale plecase cu „bunul său prieten", Decimus Brutus, unul dintre complotiști, să ia împreună masa de seară la Lepidus. Aici, printre altele, a venit vorba și despre moarte. Marele Caesar s-ar fi exprimat astfel: „Cea mai bună moarte este aceea care apare pe neașteptate. E mai bine să mori deodată decît să te temi mereu de ea." Cînd cineva l-a informat că Brutus ar urzi un complot împotriva lui, Caesar a spus: „Brutus va mai avea de așteptat pînă la pieirea acestui trup mizerabil." Totuși, într-o zi cînd cei din anturajul său încercau să-i îndrepte bănuielile spre Antonius și Dolabella, el le-a răspuns, făcînd aluzie la Cassius și Brutus, că nu aceștia sînt tipul de oameni de care se teme el, ci aceia care sînt slabi și au fața palidă. Într-adevăr, Antonius era un prieten credincios, iar Dolabella, pe care marele Caesar îl trata cu o favoare care nu justifica nici vîrsta lui, nici serviciile sale, era un nobil tînăr și foarte superficial. Dacă acesta i-ar fi reproșat ceva tatălui meu adoptiv, ar fi fost doar faptul că nu decretase proscripțiile, ca de pe urma lor să-și poată plăti și el datoriile de care era plin. Cu un astfel de caracter el putea fi socotit totuși suspect. Dovadă că și tatăl meu adoptiv, fără a se teme, se păzea însă de el. În timp ce, aflîndu-se în afara Romei, trecea pe lîngă vila lui Dolabella, soldații din cohorta care îl însoțea, în loc de a-l urma liniștiți în spate, îi înconjurară calul pe care se afla. (Deși în interiorul Cetății renunțase la garda sa de hispani, cînd era plecat, mergea însoțit de ostași. Cu un an în urmă, călătorind în Campania, din oraș în oraș, fusese urmat de două mii de soldați.)

Artemidorus, care îl găzduise cîndva pe divinul Caesar în Cnydos, oraș din Grecia, se afla acum la Roma, unde dădea lecții de literatură greacă. Aflînd despre complot, i-a înmînat părintelui meu la intrarea în senat un sul de papirus spunîndu-i doar atît: „Citește aceste rînduri singur, dar repede." N-a avut inspirația să-l informeze că pe acel sul se aflau amănuntele complotului, așa încît, marele Caesar ocupat cu altele, nu s-a grăbit să-l citească.

Dar mai mult decît asupra divinului Caesar, care nu se arăta deloc speriat, teama pusese stăpînire, în ziua fatală, mai cu seamă pe cei care îi urzeau moartea! Aceștia, aflînd despre intenția divinului meu tată adoptiv de a amîna ședința, s-au gîndit că fuseseră descoperiți. Cînd au mai aflat și despre rezultatul auspiciilor luate pentru el și că acesta aflase despre nefastele semne, intrară în pa-

nică. Unul dintre complotiști, Casca, îngheță de groază cînd cineva îi șopti la ureche că zadarnic se ferea de el, fiindcă Brutus îi spusese cum merg lucrurile. Acesta de fapt se referise la cu totul altceva. Senatorul Popilius Lenas, salutîndu-i pe Cassius și Brutus cu un aer foarte grăbit, contrar obiceiului său, le spuse în taină: „Îi rog pe zei să ajungeți la bun sfîrșit asupra faptei la care meditați, dar vă sfătuiesc să nu mai pierdeți o clipă, deoarece planul vostru nu mai este un secret." Ceva mai tîrziu, același senator, care știa totul, a fost văzut stînd de vorbă cu marele Caesar la intrarea în Curie. Acesta părea foarte atent la ce spunea Lenas. Conspiratorii, neputînd înțelege cuvintele lui, s-au temut că el îi denunțase. Se priveau înspăimîntați! Înfățișarea gravă care se citea pe fețele lor era ca o înțelegere tacită de a nu mai aștepta să fie prinși și dați pe mîna lictorilor[24]. Mai bine să-și facă singuri seama, își spuneau ei în gînd. Deja Cassius și alți cîțiva complotiști băgaseră mîna sub togă pentru a-și trage pumnalele care pînă în acea clipă avuseseră altă destinație. Dar, deodată, Brutus înțelese că de fapt era vorba de o rugăminte pe care Lenas i-o făcea dictatorului. El nu spuse nimic conjuraților, fiindcă aceștia erau amestecați printre ceilalți senatori ce nu cunoșteau secretul. Dar, prin veselia pe care o afișă pe față, îi liniști într-o oarecare măsură. Apoi, Lenas, sărutînd mîna tatălui meu adoptiv, se retrase.

Această scenă, pe care aș putea-o numi comică, dacă nu s-ar fi terminat cu tragica moarte a părintelui meu, avusese loc la intrarea lui în senat. Dar am afirmat mai înainte că el avea de gînd să nu se prezinte dorind să amîne ședința pe altă zi. Complotiștii, aflînd despre aceasta, l-au trimis la el acasă pe Decimus Brutus pentru a-l convinge să vină și să ceară personal amînarea. „Să n-o facă prin Antonius, așa cum dorea, fiindcă ar putea fi acuzat de îngîmfare." Brutus îi mai spuse că senatorii se arătau foarte dornici să-l vadă. El se lăsă convins în pofida lacrimilor Calpurniei.

Dictatorul își făcu apariția în senat. Trebonius îl ținea de vorbă pe Antonius la intrare pentru ca acesta să nu poată interveni în apărarea tatălui meu adoptiv. Cînd marele Caesar se instală în jilțul său aurit, conspiratorii se apropiară de el salutîndu-l. Tullius Cimber, de curînd numit guvernator în Bithynia, se apropie și el rugîndu-l pe dictator să revină asupra exilului în care se afla fratele lui. La refuzul părintelui meu, îl prinse de toga de purpură ca și cum ar fi vrut să-l implore. Acesta însă era semnalul. „Ce mai întîrziați, prieteni!" strigă el smulgîndu-i partea de

[24] Oameni care îi însoțeau pe magistrați și care purtau ca insemne fascii de nuiele în mijlocul cărora se găsea o secure ce materializa puterea suverană a magistratului în funcțiune. În interiorul orașului securea era scoasă din fascii. Lictorii executau hotărîrile magistraților îndeplinind și sarcina de călăi. Consulul în funcție era precedat de 12 lictori.

la gît a togăi. Casca dădu prima lovitură de pumnal. Îl răni la piept. Marele Caesar îi prinse mîna strigînd: „Sceleratule, ce faci?" Casca ceru ajutorul fratelui său, în timp ce tatăl meu adoptiv, smulgînd toga din mîna lui Cimber, îl lovi la rîndul lui pe Casca. Atins de mai multe pumnale, victima îşi rotea privirea în jur căutînd un apărător. Cassius îl lovi în faţă, Brutus în coapsă, iar Bucolianus între omoplaţi. Cînd îl văzu pe Brutus ridicînd pumnalul împotriva sa, îi dădu drumul lui Casca, pe care îl ţinea încă de braţ, şi îşi acoperi faţa cu toga lăsîndu-se pradă pumnalelor. Caius Iulius Caesar se prăbuşi. Cum asasinii loveau toţi deodată, fără a se feri, înghesuindu-se în jurul său, unii dintre ei au fost răniţi. Brutus, care dorise a lua parte directă la uciderea tatălui meu adoptiv, a fost rănit la mînă.

Marele om de stat, invincibilul comandant de oşti, temutul dictator, cel mai puternic şi strălucit bărbat al Romei era mort!...

Iubitul meu părinte! în faţa morţii nu ţi-a servit la nimic nici geniul, nici mărirea, nici puterea! *Debilis ac fortis veniunt ad lumina mortis. Pulvis et umbra sumus!*...[25]

4. Eu i-am salvat, ca ei să mă piardă[1]

„Fugi, încuie-te! Fugi, încuie-te!" se auzea strigînd pe străzi, iar oamenii înspăimîntaţi alergau care încotro.

Panica îi cuprinsese pe toţi.

Ştirea morţii divinului Caesar cutremură întreaga Romă care se umplu de vaiete şi jale.

Oamenii ferecau porţile şi se pregăteau să se apare împotriva unor duşmani necunoscuţi. Lumea înspăimîntată se urcase pe acoperişurile caselor.

Prăvăliile erau devastate.

Spectatorii ce se aflau în teatrul lui Pompeius aflară primii tragica veste şi părăsiră în goană mare clădirea. Erau cu toţii îngroziţi.

Nimeni nu ştia nimic precis. Unii credeau că gladiatorii i-au ucis pe senatori. Alţii spuneau că veteranii care luptaseră alături de tatăl meu adoptiv se pregăteau să jefuiască oraşul.

---

[25] Şi cel slab şi cel puternic ajung în faţa morţii. Sîntem pulbere şi umbre!...

[1] Vers din tragedia lui Pacuvius intitulată *Armorum iudicium* (Judecata armelor) care a fost pronunţat în timpul jocurilor funerare şi bocetelor ce urmăreau să inspire milă şi indignare în faţa asasinării lui Caesar.

Se produse o învălmăşeală de nedescris în care au fost ucişi cîţiva cetăţeni şi unii străini, ba chiar şi cîţiva senatori, aşa cum se întîmplă cînd au loc tulburări politice.

Deşi ştia că are încă destui duşmani, marele Caesar nu admitea să fie însoţit de garda militară, ci doar de garda ce i se cuvenea în funcţia sa de consul. În dimineaţa fatală plecase de acasă urmat de o mare mulţime de oameni: magistraţi, cetăţeni din oraş, străini, veterani, liberţi, sclavi şi alţi admiratori. La vestea morţii lui neaşteptate, toţi aceştia dispăruseră ca înghiţiţi de pămînt. Leşul celui mai de seamă bărbat ce a trecut cîndva prin veacuri, al celui care cu cîteva clipe mai înainte fusese respectat şi recunoscut ca unic conducător al celui mai întins stat din lume, zăcea, la picioarele statuii lui Pompeius, în prezenţa doar a trei sclavi. Unde îi erau prietenii? Unde se aflau cei pe care îi răsplătise cu dregătorii, onoruri, daruri şi bani? Unde erau cei cărora, prin clemenţa sa rar întîlnită le întinsese mîna iertîndu-i că luptaseră împotriva lui? Dar cei care îi cerşeau ocrotirea şi trăiau de pe urma dărniciei lui? Dar senatorii? Unde erau senatorii? Cum de n-a încercat nimeni să-l apere? Conspiratorii să fi fost vreo şaizeci. Numărul senatorilor se ridica însă la nouă sute. Cei mai mulţi luptaseră alături de el. Onoarea de a ocupa înalta funcţie din incinta Curiei cui o datorau aceşti nerecunoscători senatori dacă nu marelui Caesar? În timp ce ilustrul bărbat se zbătea, ca o fiară încolţită, împotriva pumnalelor ce-l loveau fără milă, senatorii au rămas neclintiţi în scaunele lor, apoi, ca la un semnal, cînd Brutus încercă să le vorbească, au dat buzna speriaţi afară ascunzîndu-se ca nişte laşi.

Totuşi, doi senatori au schiţat gestul de a-l apăra pe marele om de stat. Numele lor merită să fie păstrat: Sabinus Calvinius şi Censorinus.

Cei trei sclavi aşezară cadavrul în lectică. În timp ce îl duceau cum puteau spre casă, o mînă a aceluia care fusese Părintele Patriei atîrna inertă în afară balansîndu-se ca şi cum ar fi vrut să spună într-o ultimă prevestire adresată trădătorilor şi paricizilor: „Luaţi seama! Nemesis[2] e pe aproape! . . .“

Deşi eu mă aflam departe de sîngeroasa scenă descrisă, am avut grijă ca prevestirea tatălui meu adoptiv să se îndeplinească întocmai . . .

După săvîrşirea crimei, asasinii alergară în Forum încercînd prin gesturi şi strigăte să liniştească mulţimea speriată dînd asigurări că fapta comisă era pentru recîştigarea libertăţii, aşa cum odinioară Brutus cel Bătrîn desfiinţase monarhia îndepărtîndu-i

[2] Personificarea răzbunării divine. Ea îi urmăreşte şi îi pedepseşte pe muritori pentru crimele săvîrşite.

pe regii tirani. Dar poporul nu le ieşi în întîmpinare chiar cum se aşteptau ei. Mulţimea continua să se agite arătîndu-se neîncrezătoare în vorbele ucigaşilor. Aceştia începură să se teamă şi, speriaţi, dădură fuga să ocupe Capitoliul, împreună cu gladiatorii şi numeroşii sclavi cărora li se promiseseră libertatea şi care cu toţii fuseseră din timp pregătiţi de către conspiratori pentru orice eventualitate. Complotiştii se temeau atît de plebe, cît şi de veteranii tatălui meu. Aceştia, după eliberarea din serviciul militar, veniseră la Roma să-şi ia în primire loturile de pămînt repartizate. Cu această ocazia ei se pregăteau să-l conducă în mare alai pe divinul Caesar ce urma să plece peste cîteva zile în Orient.

Din dorinţa de a-şi cîştiga poporul de partea lor, conjuraţii se hotărîră să trimită mulţimii daruri băneşti. Oamenii lui Cassius adunară în Forum pe mulţi dintre cei plătiţi. Dar aceştia, deşi primiseră bani, nu aveau curajul de a proslăvi fapta ucigaşilor, fiindcă se temeau de popularitatea şi faima pe care le avea marele bărbat dispărut. Se mulţumeau în schimb să strige în gura mare că ei doresc pace, deoarece numai dacă exista pace, ucigaşii puteau fi amnistiaţi.

Către seară, mai mulţi senatori urcară pe Capitoliu aprobînd fapta comisă, deşi unii dintre ei nici nu făcuseră parte din conspiraţie. Printre aceştia se afla Cicero, Cinna, Lentulus, Sphinther, Favonius, Aquinus, Murcus, Patiscus şi chiar tînărul Dolabella, ginerele lui Cicero. (Dolabella fusese numit de Caesar să-l înlocuiască în funcţia de consul, pentru anul în curs, după ce el va fi părăsit Roma în vederea campaniei împotriva parthilor sau poate a dacilor). Toţi aceştia, agitînd pumnalele, se grăbeau să se alăture la grupul conjuraţilor, cu gîndul de a profita şi ei de urmările îndepărtării marelui Caesar şi de unele recompense cu care bănuiau că vor fi răsplătiţi făptaşii crimei.

Mai tîrziu, atît eu cît şi alţi sprijinitori şi simpatizanţi ai marelui defunct, ne-am îngrijit a-i „răsplăti" după cum se cuvenea, nu numai pe asasini, dar şi pe aceşti pescuitori în ape tulburi care se comportau ca şi cînd ar fi participat direct la complot.

Cicero, ajuns în mijlocul conjuraţilor pe Capitoliu, se plîngea că nu fusese invitat să participe la vesela sărbătoare a idelor lui martie, regretînd totodată de a nu fi putut şi el să lovească în trupul „tiranului". Dacă un moderat ca Cicero îndrăznea să vorbească astfel, ne putem da seama ce ar fi fost în stare să spună şi să facă ceilalţi, în caz că nu ar fi întîmpinat încă din prima zi rezistenţa poporului şi a simpatizanţilor marelui dispărut.

În ziua următoare idelor lui martie, pretorul Lucius Cornelius Cinna a fost primul care s-a arătat mulţimii adunate în Forum prin grija oamenilor lui Cassius. El s-a asociat ucigaşilor, deşi fusese numit în funcţie de divinul Caesar şi era chiar rudă cu acesta.

Ajuns în mijlocul adunării, în timp ce își scotea mantia de pretor în semn de dispreț față de cel ce i-o dăruise, îl atăcă pe binefăcătorul său numindu-l tiran. Totodată îi laudă pe asasini pentru fapta săvîrșită numindu-i ucigași de tirani. El cerea mulțimii să-i recheme din Capitoliu și, considerîndu-i ca pe niște salvatori ai patriei, să fie recompensați. Spre surpriza lui Cinna, cei care primiseră bani pentru a se alătura cauzei conjuraților nu se grăbiră să-l sprijine. Ei se temeau de cei din jurul lor care nu fuseseră corupți de Cassius.

După Cinna a luat cuvîntul Dolabella. Defunctul îl numise în mod excepțional consul în locul lui pentru restul anului, deși nu avea vîrsta. Îmbrăcat cu mantia înaltei funcții și înfățișîndu-se mulțimii cu insignele magistraturii, contrar formalităților care nu fuseseră încheiate, deoarece încă nu intrase în atribuțiile sale, Dolabella vorbi ca și cum chiar el ar fi fost unul dintre conspiratori. Merse pînă acolo încît îndrăzni să propună ca ziua în care marele Caesar fusese ucis să fie declarată sărbătoare publică.

Oamenii cumpărați de Cassius văzînd că doi magistrați cu funcții importante, Cinna și Dolabella, un pretor și un consul, îi susțineau pe asasini, prinseră curaj și cerură conspiratorilor să coboare în mijlocul lor.

Din templul de pe Capitoliu coborîră în Forum doar Cassius și Marcus Brutus care se arătau încîntați că puteau conta pe sprijinul unui consul împotriva adversarilor. În locul vreunui discurs mai înflăcărat, prin care să-și atragă poporul, ei se mulțumeau să se laude unul pe altul și să compare fapta săvîrșită cu aceea a strămoșilor care îi îndepărtaseră cîndva pe regi. Pînă la urmă cei doi asasini, dîndu-și seama de atmosfera apăsătoare din mijlocul mulțimii, care nu se arăta prea entuziasmată de fapta lor, găsiră cu cale să se refugieze din nou pe Capitoliu.

Cam așa se petreceau lucrurile în gruparea dușmanilor marelui Caesar. Care era situația în rîndul sprijinitorilor săi?

Dintre cei mai atașați, și care ocupa funcția de consul în acel an, era Marcus Antonius, unul dintre destoinicii generali ai tatălui meu adoptiv. Cînd acesta a fost asasinat, Antonius fugise aruncîndu-și toga de consul spre a nu fi recunoscut. Gîndindu-se că se uneltea și împotriva lui și neștiind de ce forțe dispuneau conspiratorii, stătuse ascuns toată ziua luînd măsuri să-i fie păzită locuința.

Un alt susținător era Marcus Aemilius Lepidus, comandantul trupelor de cavalerie și socotit de mulți ca fiind mîna dreaptă a celui dispărut. Auzind trista veste pe cînd se afla în Forum, se gîndi să acționeze cît mai neîntîrziat. El dispunea de o legiune ce se afla pe o insulă de pe Tibru și pe care o transportă imediat într-o tabără din oraș, pentru a interveni mai ușor la nevoie.

Lepidus a fost primul care a cerut pedepsirea asasinilor. Eu nu am uitat mai tîrziu acest gest şi l-am tratat cu blîndeţe, deşi n-ar fi meritat.

Antonius, aflînd despre acţiunea lui Lepidus, prinse curaj. Chiar în prima noaptea după asasinat s-a grăbit să meargă la Calpurnia, soţia marelui dispărut, căreia îi ceru, spre mai mare siguranţă, să-i predea documentele defunctului şi banii de care dispunea. Astfel intră în posesia principalelor acte şi a sumei de patru mii de talanţi. A pus mîna şi pe tezaurul public ce se ridica la şapte sute de milioane de sesterţi pe care îl mută la el acasă.

Primejdia comună îi făcu pe Antonius şi Lepidus să-şi unească forţele. Cred că vroiau sincer să-l răzbune pe Caesar, dar urmăreau în acelaşi timp să profite cît mai mult de ocazia ivită. Nu era exclus să fi dorit chiar să pună mîna pe putere. Antonius i-a dat în căsătorie ceva mai tîrziu fiului lui Lepidus pe fiica sa şi i-a promis acestuia că îl va susţine să ocupe înalta funcţie de Mare Pontif pe care o deţinuse defunctul. Antonius, cunoscut pînă acum doar ca un vrednic comandant de oşti şi un om iute la mînie, s-a dovedit în aceste împrejurări foarte prudent şi foarte bun diplomat. La început a reuşit să manevreze cu mare abilitate ambele tabere. Astfel, cînd delegaţii conspiratorilor au fost trimişi la el pentru negocieri, acesta le-a răspuns că nu va întreprinde nimic din ură personală, dar fiind obligat de jurămîntul făcut divinului Caesar că va fi păzitorul lui şi la nevoie răzbunătorul lui, sacrilegiul comis prin uciderea celui ce fusese declarat persoană sacrosanctă îl obliga să ceară senatului discutarea faptei. Îi invită apoi pe conspiratori să participe la dezbaterile care trebuiau să aibă loc în senat asigurîndu-i că se va supune hotărîrilor ce vor fi luate de comun acord în Curie.

Conspiratorii se arătară mulţumiţi de atitudinea lui Antonius fiind convinşi că senatul, care era alături de ei, va hotărî în favoarea lor.

După două zile de la idele lui martie Antonius, în cadrul împuternicirilor pe care i le da funcţia sa de consul, convocă senatul, dar departe de Capitoliu, adică de locul unde se aflau conspiratorii şi oamenii lor. Senatorii au fost chemaţi în templul lui Tellus[3], în apropierea locuinţei lui Antonius, după ce în Forum fuseseră masaţi, soldaţii lui Lepidus. Din această cauză nici Cassius, nici Marcus Brutus n-au îndrăznit să se prezinte în adunare.

Poporul se adună în jurul templului. Se auzeau voci care îi strigau lui Antonius să se ferească de primejdie. Acesta, drept răspuns, îşi desfăcu mantia de consul lăsînd să se vadă sub ea o platoşă protectoare. Veteranii ce luptaseră sub comanda marelui

[3] Sau Terra, veche divinitate şi personificare a Pămîntului (identificată cu Gaea din mitologia greacă).

Caesar cereau, agitîndu-se amenințători, să se respecte hotărîrile deja luate în vederea colonizării lor. Sprijinitorii fostului dictator, prin crainici trimiși la cei ce primiseră gratificații bănești, cît și la cei care fuseseră împroprietăriți sau căpătaseră diferite alte beneficii din partea defunctului meu tată adoptiv, îi cîștigară repede pe mulți dintre ei. La apariția lui Antonius și a lui Lepidus, aceștia au fost aplaudați cu simpatie. Plebea nu dorea însă un nou război civil. Fiindcă nici una din tabere nu putea conta deci pe forță în rezolvarea conflictului ce apăruse, au fost obligați să ajungă la un compromis.

Antonius a prezidat ședința invitîndu-i pe senatori să-și spună părerea. Au avut loc dezbateri furtunoase. Majoritatea vorbitorilor căutau în fel și chip să-i apere pe ucigași. Unii îi numeau pe asasini tiranoctoni pretinzînd să li se aducă cinstiri, iar alții cereau să li se aducă numai mulțumiri, ca unor binefăcători ai patriei. Mai erau și alții care vroiau doar să li se cruțe viața. Unul dintre senatori ceru să se hotărască: ori Caesar să fie declarat tiran, ori ucigașii să fie puși la adăpost, din milă. S-au auzit într-adevăr și voci care se opuneau cinstirii unor asasini, dar cei care în cugetul lor îi socoteau pe făptași ca pe niște criminali de rînd nu îndrăzneau să se opună salvării acestora din considerație pentru marile familii aristocrate.

Printre cei care s-au pronunțat în favoarea conspiratorilor a fost și Cicero. El le-a cerut senatorilor să rămînă uniți, deoarece numai de ei depindea restaurarea concordiei și deci a libertății, ori provocarea unor noi lupte civile care implicit trebuia să ducă la înscăunarea unui alt stăpîn. Aluzia la „stăpînul" Caesar era limpede. Oratorul i-a îndemnat să renunțe la dușmăniile și rivalitățile dintre ei, pentru a ajunge la pacea de odinioară, la prietenie și bună înțelegere. Dacă s-au comis unele greșeli, spunea Cicero, nu era acum momentul cel mai prielnic, pentru a se iniția vreo cercetare asupra lor, nici să se aducă acuzații, nici să se dea pedepse. Deci după părerea oratorului odioasa crimă împotriva tatălui meu adoptiv făcea parte din „unele greșeli" care puteau fi trecute cu vederea, deoarece, mai pretindea el, pentru ca senatorii să ajungă la cea mai corectă rezolvare a situației, trebuia ca ei să închidă ochii asupra anumitor fapte, „așa cum obișnuim să procedăm cu copiii noștri... fiindcă nu este bine — zicea el — pentru greșeli care nu sînt prea grave, să-l pedepsim fără milă pe cel vinovat, ci mult mai potrivit este să-i trezim conștiința cu blîndețe și înțelegere". Încercînd astfel să minimalizeze odioasa faptă a conjuraților, Cicero o compara cu „urmările unei grindini sau ale unui uragan" și că cel mai înțelept lucru era ca aceasta să fie dată uitării.

Eu însă, rămas pentru a doua oară orfan de tată, n-am putut da uitării nici grindina, nici uraganele în spatele cărora oratorul

căuta să ascundă odioasa crimă. Poate de aceea, mai tîrziu, cînd capul însîngerat al lui Cicero zăcea pe masa unde se ospăta Antonius, s-a spus că eu aş fi fost principalul vinovat al pieirii lui, fiindcă nu am fost în stare să-l iert. Dar pînă vom ajunge acolo, să vedem ce mai propunea talentatul orator. Încercînd să-şi convingă auditoriul că unica lui conduită a fost totdeauna grija faţă de interesul public, faţă de libertate şi restaurarea concordiei, el propunea să se acorde vinovaţilor nu numai impunitatea pentru faptele săvîrşite contra legilor, dar mai cerea să se respecte pînă şi onorurile pe care asasinii le primiseră de la victima lor.

Tatăl meu adoptiv obişnuia ca, înanite de a pleca din Roma într-o nouă expediţie, să facă numiri în diferite magistraturi, cum ar fi fost spre exemplu guvernatori de provincii, consuli sau pretori. Antonius, după ce a ascultat părerile senatorilor şi ştiind ce înalte funcţii primiseră aceştia de la marele Caesar, a cerut cuvîntul şi le-a spus că dacă vor continua să laude fapta conjuraţilor, se va ajunge la concluzia că cel ucis a domnit prin constrîngere, ca un adevărat tiran, şi nu mai rămînea decît să i se arunce trupul în Tibru. În această situaţie, actele şi decretele lui de numiri în funcţii vor fi anulate, deoarece îşi vor pierde valabilitatea toate faptele sale. Aşadar, cei care sînt încă în funcţie, cît şi cei care au fost numiţi în magistraturi pentru viitorii cinci ani, vor pierde orice drept de a le mai exercita. Aflînd aceasta, senatorii vizaţi, şi nu erau puţini la număr, s-au grăbit să spună că ei nu doresc noi numiri şi e mai bine, pentru a nu se produce tulburări în popor cu ocazia altor alegeri, să deţină în continuare funcţiile cu care fuseseră învestiţi. Aşa au vorbit cei care deţineau titluri datorate lui Caesar, cît şi senatorii de origine mai modestă care se bucurau de înalta lor poziţie căpătată tot bunăvoinţei defunctului. Chiar şi Dolabella, ce doar cu o zi mai înainte se arătase de partea conjuraţilor, se întoarse împotriva celor care, de dragul salvării asasinilor, puneau în primejdie magistraturile în funcţie. Mulţi dintre cei numiţi de Caesar erau conştienţi că în cazul unor eventua'e noi alegeri nu vor mai fi stăpîni pe situaţie. Cu atît mai mult Dolabella care, conform legilor, ar fi trebuit să mai aştepte vreo cincisprezece ani pînă să aibă voie să-şi depună candidatura la consulat şi nici nu era sigur dacă propunerea de a fi ales ar fi fost susţinută de popor.

În timp ce senatorii continuau discuţiile, mulţimea adunată în Forum îi chema în mijlocul ei pe Antonius şi Lepidus. Aceştia părăsiră pentru un moment senatul. Părerile plebei erau împărţite. Unii cereau pacea. Acestora Antonius le răspunse că atîta timp cît nici lui Caesar nu i-au folosit jurămintele şi asigurările pentru menţinerea păcii, el nu vedea cum ea s-ar fi putut asigura în actuala situaţie. Alţii cereau răzbunare. Acestora Antonius le răspunse că el ar fi primul care ar cere răzbunarea, dacă nu ar fi consul.

Funcţia ce deţine îl obligă însă a se îngriji mai degrabă de ceea ce este util decît de ce este drept, încheie el manevrînd cu şiretenie cînd pe unii, cînd pe alţii. Auzind răspunsul în doi peri al lui Antonius, poporul se adresă lui Lepidus. Unii cereau pacea. Acesta răspunse tot cam în genul lui Antonius, anume că pacea nu poate fi asigurată prin jurăminte, atîta timp cît cei care au jurat s-o păstreze au călcat-o şi totuşi sînt consideraţi cei mai buni fii ai patriei. Alţii cereau răzbunare. Lepidus le răspunse că membrii senatului se tem acum ca anumite persoane să nu vatăme cumva statul. Acesta este însă un lucru luat în considerare de către senatori pentru binele tuturora. La fel ca Antonius, Lepidus ticluia şi el vorbele cu mai multe înţelesuri, pentru a fi şi pe placul oamenilor care îi sprijineau pe conspiratori şi pe placul simpatizanţilor celui dispărut.

Antonius, după ce îşi dădu seama că în adunările poporului nu se petrecea nimic demn de luat în considerare, se înapoie în senat. El observă că unii dintre senatori, vrînd să renunţe la funcţiile lor primite de la un „tiran", pentru a le redobîndi într-un mod mai legal, mai democratic, intenţionau să depună în Curie insignele magistraturilor ce le deţineau. Deşi Antonius cred că îşi dădea seama că această renunţare la onorurile dobîndite era făcută cu prefăcătorie, doar de ochii lumii, ceru printr-un crainic să se facă linişte şi vorbi astfel: „Dacă vom depune de bunăvoie magistraturile noastre, înseamnă că vom mărturisi că noi, nişte bărbaţi cu atîta vază şi prestigiu, am devenit nedemni de ele. Şi cîte bîrfeli se vor auzi la repezeală, pe acestea nu le luaţi în consideraţie şi nu socotiţi că vor face înconjurul cetăţilor şi populaţiilor, a regilor şi a dinaştilor? Căci toate cîte, ca să spunem aşa, Caesar le-a cucerit pentru voi prin putere şi forţă de la răsărit la apus, le-a întărit prin legi şi le-a asigurat prin măsuri de bunăvoinţă şi libertate. Dintre toţi, ciţi credeţi că se vor îndura să dărîme cîte au primit, afară de vreţi să izbucnească pretutindeni războaie?" Apoi, referindu-se la defunctul meu tată adoptiv, continuă: „În cazul cînd corpul lui Caesar ar fi tîrît prin oraş, batjocorit fără să fie înmormîntat, căci aşa este rînduiala legilor pentru tirani, credeţi că acest fapt va fi trecut cu vederea de cei ce au luptat alături de el? Şi vor mai socoti ei că sînt în siguranţă cele luate din campaniile împotriva celţilor şi britanilor, în timp ce este batjocorit cel care li le-a dat? Ce va face, în sfîrşit, poporul însuşi? Ce vor face italioţii? Cîtă urgie va cădea asupra voastră din partea oamenilor şi zeilor, dacă insultaţi pe cel care v-a adus în stăpînire regiuni necunoscute ce se întind pînă la Ocean? Şi nu va fi oare acuzată şi condamnată inconsecvenţa noastră, dacă vom socoti demni de cinste pe cei ce au ucis un consul în plin senat, un bărbat sacrosanct într-un loc sfînt, de faţă fiind adunat tot senatul,

sub înseşi privirile zeilor, în timp ce este disprețuit cel ce devenise prețuit pînă şi de dușmani pentru calitățile sale? Vă sfătuiesc să vă lepădați cu totul de aceste fapte, ca şi cum ar fi nelegiuite şi nici nu s-ar fi petrecut la noi. Şi mai aduc în fața voastră propunerea să ratificați toate înfăptuirile şi planurile lui Caesar." Aşa grăi Antonius în legătură cu faptele părintelui meu şi intențiile unora dintre senatori. Cît despre ucigaşii acestuia, el nu îndrăznea să ceară pe față a fi pedepsiți, fiindcă nu se simțea destul de puternic pentru a-i înfrunta: nu avea nici sprijinul întregului popor care oscila între împăcare şi răzbunare, nu dispunea nici de o armată, aşa cum avea Lepidus o legiune întreagă şi pe care îl ştia avid de putere şi oricînd gata să-i devină rival; nu avea nici cel puțin atîția oameni cu care să-i înfrunte pe gladiatorii ce se aflau la dispoziția conjuraților. De aceea era nevoit să nu ceară totuşi pedepsirea celor despre care spunea că uciseseră „un bărbat sacrosanct într-un loc sfînt". Dar nici nu vroia să se observe că trecea cu vederea crima comisă. De aceea, prefăcîndu-se conciliant față de vinovați, dintr-un sentiment de bunăvoință şi umanitate, ceru să nu li se acorde laude publice celor care au păcătuit, fiindcă acest lucru nu ar fi nici sacru, nici drept şi nici potrivit cu aprobarea şi ratificarea faptelor lui Caesar. Cel mult să fie salvați de hatîrul rudelor şi prietenilor lor.

Toți cei prezenți au votat pînă la urmă un senatusconsult care suna astfel: „Să nu se facă nici o anchetă judiciară în legătură cu uciderea lui Caesar; să fie ratificate toate faptele şi planurile sale, deoarece sînt avantajoase statului".

Am relatat cît mai exact părerile lui Cicero, Antonius şi Lepidus despre odioasa crimă săvîrşită asupra tatălui meu adoptiv la idele lui martie, pentru ca cititorul acestor însemnări să-şi facă o idee cît mai precisă încă de la început asupra ipocriziei şi vicleniei unor înalți demnitari ai Romei şi de asemenea să poată înțelege la momentul potrivit de ce i-am îndepărtat eu mai tîrziu pe acești trei oameni influenți acționînd direct sau indirect asupra lor. Am insistat de asemenea asupra modului de a gîndi şi simți al membrilor celui mai înalt for, pentru a se şti încă de la început de ce am acționat mai tîrziu fără menajamente asupra multora dintre „distinşii" senatori. Senatori care, unii prieteni, unii rude ai asasinilor, se străduiseră să sublinieze în documentul întocmit că ratificările faptelor celui dispărut le-au aprobat „deoarece sînt avantajoase statului". Cu alte cuvinte o aprobau nu fiindcă aparțineau unui conducător luminat, ci fiindcă ar fi fost în interesul bunului mers al treburilor statului. Ca şi cum ei erau statul!...

Au mai fost votate în acelaşi timp şi alte două hotărîri care asigurau veteranilor loturile de pămînt deja primite de la marele Caesar, cît şi cele unde urmau a fi colonizați ceilalți.

Straniu spectacol! Toţi senatorii se arătau de acord că pe bună dreptate fusese ucis „tiranul" care, conducînd de unul singur, îşi permisese a lua decizii după bunul său plac, şi în acelaşi timp toţi care îl condamnaseră se înţelegeau să păstreze actele şi hotărîrile tiraniei deoarece erau „avantajoase statului" ...

Decizia senatorilor privind amnistia vinovaţilor a fost primită cu aplauze generale. Amnistia era o consecinţă normală a emoţionantului acord. Ea a fost proclamată şi nimeni nu se gîndea că totodată fusese indirect decretată şi amnistia lui Caesar!

Dar şedinţa senatului nu luase încă sfîrşit. Din cele ce voi relata în continuare, se va vedea odată în plus, chiar prin cele declarate de unul dintre senatori, absurdul mod de a judeca al „creierului" Cetăţii Eterne.

Tatăl meu adoptiv îi dăduse în păstrare testamentul său lui Lucius Calpurnius Piso care îi era socru. El ceru în senat aprobarea de a da citire acestui important document. Dar mulţi senatori se opuseră, sub pretextul că prin aceasta s-ar putea da naştere la cine ştie ce tulburări ale plebei. Piso insistă. Senatorii îl ameninţară spunînd că prin citirea testamentului s-ar afla ce mare avere deţine defunctul. În acest fel vroiau să arate că averea fusese acaparată în detrimentul poporului. Dar Piso nu se lăsă. El vorbi astfel: „Cei care afirmă că a fost suprimat un tiran, acum ne tiranizează ei în locul unuia singur; ei mă împiedică să-l înmormîntez pe pontiful suprem, mă ameninţă cînd vreau să citesc testamentul, vor să-i confişte de îndată averea ca pe a unui tiran. Hotărîrile lui cu privire la ei le ratifică, dar pe cele lăsate cu privire la el însuşi nu le ratifică şi acest lucru îl fac nu Brutus, nu Cassius, ci aceia care i-au aţîţat pe ei la omor. Asupra înmormîntării hotărîţi voi, dar asupra testamentului voi hotărî eu şi nu voi trăda niciodată ceea ce mi s-a încredinţat, decît dacă cineva mă va ucide şi pe mine." S-a produs zarvă mare! Cei care se aşteptau să primească ceva din partea defunctului îl susţineau pe Piso. Pînă la urmă s-a hotărît ca testamentul să fie adus la cunoştinţa publică, iar marele Caesar să fie înmormîntat prin grija şi cheltuiala statului.

. . . . . .

Cele relatate în acest capitol nu au o directă legătură cu viaţa şi activitatea mea. Eu eram departe de Roma, unde, în timp ce urmăream antrenamentul trupelor de cavalerie şi studiam în linişte literatura greacă, nici prin gînd nu-mi trecea că în aceste zile devenisem moştenitorul celui mai puternic om din lume. Am găsit totuşi că e necesar să introduc aceste informaţii în memoriile mele, pentru a-l ajuta pe cititor să înţeleagă starea de plîns a societăţii din vremea aceea şi să-şi dea seama mai uşor cine erau conducătorii statului şi ce însemna poporul roman.

Despre conducători am vorbit. Am vorbit despre acești oameni nerecunoscători, ambițioși și ipocriți care, fără să țină seama de nevoile poporului, dar pretinzînd că guvernează în numele lui, urmăreau doar interese personale prin acapararea de înalte funcții, onoruri și bogății nelimitate. Existau de bună seamă și excepții. Poate că la această stare de lucruri contribuise chiar divinul Caesar, dacă îmi este îngăduit să vorbesc astfel despre el. Trebuie totuși să spun că n-a știut întotdeauna să-și aleagă colaboratorii și să-și apropie prietenii. De aceea Cicero își permisese să spună că un tiran nu poate să aibă prieteni. Mulți roiau în jurul tatălui meu arătîndu-se a fi foarte devotați, dar prieteni sinceri care să-l fi susținut în conducerea statului se pare că nu a avut, poate cu excepția lui Antonius. Nici unul dintre cei pe care îi încărcase de funcții și onoruri nu i-a rămas pînă la urmă credincios. Drept răspuns la generozitatea lui a întîlnit doar lipsa de recunoștință, iar proverbiala sa clemență nu i-a făcut mai buni și îndatoritori pe cei care, în loc de a fi pedepsiți, fuseseră iertați.

Nu se poate spune că nu a avut totuși nici un prieten. A avut numeroși prieteni credincioși în rîndurile soldaților, mai ales în rîndurile veteranilor scăpați teferi din îndelungatul război purtat contra gallilor. Tatăl meu le cunoștea numele tuturor celor care de dragul lui și în ochii lui mergeau vitejește la moarte. „Deseară îmi vei mulțumi ori de voi fi mort, ori de voi fi viu" îi spunea soldatul Crastinus în dimineața bătăliei de la Pharsalos. Și cîte alte exemple nu s-ar putea da! Numele lui Caesar, înconjurat de aureola gloriei cîștigate pe cîmpul de bătălie, producea o atît de mare admirație în rîndul luptătorilor săi, încît aceasta se transformase într-un adevărat cult. Nu cunosc în istorie un alt comandant care să fie stîrnit o asemenea dragoste din partea soldaților lui. În ce mă privește pe mine, care le-am adus soldaților și veteranilor mei mai multe servicii decît tatăl meu, n-am reușit să mi-i apropii în aceeași măsură, fiindcă niciodată n-am fost nici un strateg genial și nici un comandant așa de curajos precum a fost el. Dar fiindcă nimeni nu are toate virtuțile posibile, divinul Caesar n-a avut calitatea prin care să știe cum să se înconjoare de oamenii ce erau gata să-și dea viața pentru el. Poate fiindcă acești prieteni credincioși, atît de capabili și minunați în ziua bătăliilor, atît de bravi în fața dușmanului, erau incapabili să facă față unei dregătorii în care ar fi fost înscăunați. Așa s-ar explica de ce nici unul dintre ei n-a fost numit de Caesar consul, pretor sau guvernator de provincie. Matius, unul dintre cei mai sinceri și credincioși prieteni ai lui, n-a ocupat niciodată o funcție politică de seamă și de n-ar fi fost corespondența purtată de el cu Cicero, nici nu am fi aflat vreodată de numele lui. În privința alegerii prietenilor și colaboratorilor eu m-am descurcat mai bine decît tatăl meu adoptiv.

Aşadar, despre conducătorii poporului am vorbit. Despre poporul roman, care avea datoria să-şi aleagă magistraţii, nu după cei ce îl plăteau mai bine, ci după nevoile şi legile existente, voi vorbi în continuare arătînd cît de uşor putea fi păcălit şi corupt de cei ce îl zăpăceau cu tot felul de discursuri şi promisiuni. Dar în fond cine era acest popor ce se lăsa aşa uşor influenţat, ce trecea aşa uşor de la un sentiment la altul, ce se lăsa cu atîta uşurinţă purtat de diferite curente? Mai era el animat de dorul libertăţii şi de menţinerea Republicii, ori nu era decît un popor ce se lăsa foarte lesne cumpărat? Plebea din Roma nu mai era formată exclusiv din cetăţenii care odinioară ştiau să lupte pentru idealurile şi drepturile lor politice. Acum se afla amestecată cu oameni veniţi din toate colţurile lumii şi nu e greu de ghicit că ei nu erau dintre cei mai cinstiţi. Unii deveneau cetăţeni cu ajutorul banului, iar cei săraci foloseau diferite şiretlicuri. Deşi marele Caesar luase drastice măsuri împotriva măririi numărului plebeilor săraci, distribuirea gratuită de alimente, care se făcea acestora numai la Roma, aduna în cetate, venind din întreaga Italie, numeroşi cerşetori sau oameni cărora nu le plăcea munca şi care se mulţumeau doar cu o bucată de pîine. Dacă la ea se mai adăuga şi cîte un spectacol din cînd în cînd, tot gratuit, se înţelege, această plebe nu mai avea nici o pretenţie. Era îndreptăţit într-un fel Cicero să spună că poporul nu cere nimic şi nu doreşte nimic, iar mîinile romanilor sînt hărăzite probabil să aplaude şi nu să apere patria. La Roma se mai aflau şi numeroşi cetăţeni din alte regiuni care luptaseră cîndva alături de genialul lor comandant şi care, în calitate de veterani, aşteptau să intre în posesia loturilor de pămînt promise. În vremurile mai vechi, aceştia se răspîndeau, mulţumiţi că terminaseră războiul, la casele lor din ţinuturile natale. Acum însă, aşteptau să fie împroprietăriţi cu loturi de pămînt ce erau luate de la alţii. De aceea veteranii se pregăteau să le ocupe în cete cu centurionii în frunte. Ei se găseau adunaţi în temple sau în alte locuri, sub îndrumarea conducătorului ce urma să-i aşeze în noua colonie. Pregătindu-se de plecare, îşi vînduseră lucrurile personale şi capturile luate în luptă, iar banii îi cheltuiau prin taberne. În această situaţie ei ar fi fost uşor cumpăraţi de cei ce aveau nevoie de agitaţie. Coloniştii erau în stare s-o stîrnească. Existau de bună seamă şi excepţii în rîndul plebei şi al veteranilor, ca şi în rîndul conducătorilor.

. . . . . .

Conjuraţii, aflînd de amnistia acordată de senat, au trimis să adune mulţimea la ei pe Capitoliu. După ce aceasta se strînse, Brutus a vorbit mai întîi despre felul cum conducea dictatorul treburile statului. El le-a amintit cum acesta nu predase în mîinile poporului nici magistraturile din oraş, aşa cum îl obliga legea, nici guvernarea provinciilor, nici comenzile militare, nici funcţiile pon-

tificale, nici înfiinţarea coloniilor. Senatul nu mai delibera cu privire la nimic, zicea el, iar poporul nu mai era chemat să aprobe nimic, ci totul se făcea după porunca dictatorului, care nu se mai sătura de abuzuri, ca şi Sylla. Referindu-se apoi la încălcarea de către el însuşi a legilor strămoşeşti, Brutus le-a vorbit despre modul samavolnic în care fuseseră îndepărtaţi, fără a fi judecaţi, tribunii poporului Caesetius şi Marullus. Funcţia lor era sacră şi inviolabilă şi nu era îngăduit nici cel puţin să fie chemaţi în judecată pentru hotărîrile lor, cît timp se aflau în exerciţiul funcţiunii. Cine a îndrăznit să păcătuiască vreodată împotriva persoanelor inviolabile, se întreba indignat Brutus? După această acuzaţie el îl învinui pe tatăl meu adoptiv că pusese mîna pe veniturile statului, că deschisese fără voia senatului tezaurul şi îşi însuşise banii neatinşi pînă atunci şi, în sfîrşit, că îl ameninţase cu moartea pe unul din tribunii poporului care încercase să-l oprească.

Brutus s-a referit în continuare la modul cum a înţeles Caesar să-i colonizeze pe veterani. Acesta, avînd nevoie de paznici şi luptători împotriva patriei însăşi, n-a trimis veteranii la casele lor, n-a cumpărat pămînt pentru ei, nici n-a plătit preţul de răscumpărare acelora cărora le-a fost luat, ci din contră, s-a purtat cu populaţia Italiei după obiceiul tîlharilor luîndu-i pămîntul, casele, mormintele pe care altădată nimeni n-ar fi avut îndrăzneala să le atingă nici cînd acestea aparţineau duşmanului de alt neam. Caesar a împărţit pămîntul celor care erau de acelaşi neam cu veteranii. I-a colonizat încă fiind sub arme şi pe unităţi militare pentru a putea lupta eventual împotriva celor izgoniţi din aşezările lor care, îndîrjiţi de nedreptăţile ce li s-au făcut, sînt gata oricînd să-i atace pe coloniştii. Dar dictatorul asta a şi dorit. El n-a vrut de fapt ca veteranii să capete pămîntul pe care aceştia ar fi putut să-l primească şi în alte regiuni mai îndepărtate, ci a urmărit ca foştii lui soldaţi să aibă mereu duşmani care să stea la pîndă. În felul acesta coloniştii deveneau păzitorii siguri ai puterii lui tiranice făcîndu-i părtaşi la nedreptatea comisă. „Părtaşii la crimele tiranului, care îi alungau din casele lor pe unii oameni cu nimic vinovaţi, au aceleaşi temeri ca şi tiranul şi sînt oricînd gata să-i sară în ajutor, pentru a nu pierde ceea ce în mod necinstit au cîştigat", spunea Brutus denaturînd faptele. Apoi acesta îi asigură pe veterani, care începuseră să se agite, că el şi ceilalţi conjuraţi, apărători ai drepturilor cetăţeneşti, le garantează stăpînirea pămîntului ce le fusese deja repartizat, încît coloniştii vor avea şi în viitor toate cîte le-au căpătat, iar pentru împăcarea lor cu cei de un neam cu ei, Brutus şi Cassius se vor strădui să-i despăgubească din banii statului cu prima ocazie, numai ca veteranii să aibă proprietatea asupra pămîntului sigură şi nerevendicabilă.

Plini de admirație față de acești hotărîți bărbați care se dovedeau a ține așa de mult cu poporul, veteranii, încrezători, trecură de partea conjuraților lăudînd vorbele lor ca fiind pline de adevăr, după ce cu o zi înainte, tot ei cereau răzbunarea fostului lor comandant suprem condamnîndu-i pe ucigași.

A doua zi în zori consulii chemară poporul în Forum, unde i se aduse la cunoștință hotărîrile luate de senatori în legătură cu amnistia vinovaților și împroprietărirea veteranilor. Cicero s-a adresat mulțumii insistînd asupra foloaselor aduse de amnistie, asupra nevoii de a fi cu toții uniți asigurînd astfel pacea atît de necesară în acele vitrege clipe. Vocea sa, care își regăsise puterea și influența de altădată, părea să cîștige toate inimile. Dar vederile sale politice erau ca totdeauna prea limitate, încît el visa la o idilă care ar fi fost posibilă între niște lupi furioși. „Lupii" își strînseră mîinile de sînge ude și se îmbrățișară, fiindcă, în entuziasmul general, „oile" cele multe, încîntate de vorbele lui Cicero, insistaseră ca Brutus și Cassius, împreună cu ceilalți conspiratori, că coboare de pe Capitoliu în Forum. Aceștia sosiră, dar numai după ce Antonius și Lepidus le trimiseră ca ostatici pe copiii lor. Conjuraților au fost întîmpinați cu bucurie și aplauze. Pentru a fi în mai mare siguranță, Brutus s-a mutat după aceea în locuința lui Lepidus, cu care era și rudă, iar Cassius s-a mutat la Antonius. Într-una din zile, pe cînd Cassius era invitatul lui Antonius la masă, din vorbă în vorbă acesta îl întrebă pe oaspete: „Nu cumva ai și acum un pumnal ascuns la subsuoară?" Cassius i-ar fi răspuns: „Ba da, și încă unul foarte lung dacă și tu năzuiești să devii tiran".

Pînă aici totul se petrecuse ca și cum nici o primejdie nu-i mai pîndea nici pe senatori, nici pe plebei. Totuși, cele două tabere ale conducătorilor erau pe poziție și se supravegheau îndeaproape. Încă nu erau rezolvate toate problemele ce se creaseră prin uciderea pe neașteptate a tatălui meu. Nu se spusese încă totul și, sub aparența unei prietenii oficiale, fiecare își făcea calculele stăpînit de cele mai sălbatice pasiuni. Defunctul nu fusese declarat tiran. I se mențineau în vigoare toate actele și hotărîrile pe care le luase în timpul vieții, iar testamentul său rămînea valabil. Nu i se putea confisca deci averea și statul era obligat să-i facă funeraliile publice. Testamentul marelui Caesar a fost adus în Forum, iar poporul a cerut să fie imediat citit. Actul cuprindea mai multe surprize. În primul rînd, divinul Caesar mă adopta ca fiu pe mine care eram strănepotul său. Știindu-mă fire bolnăvicioasă, defunctul se gîndise că s-ar putea să mor eu înaintea lui, încît îl prevăzuse ca moștenitor de gradul al doilea pe Decimus Brutus, ceea ce întărea presupunerea că îl considera fiul său. În cazul cînd Calpurnia i-ar fi adus pe lume un fiu, el îi numea ca tutori chiar pe cîțiva dintre cei care participaseră la conjurație. Deși marele

dispărut trecuse în testamentul său numeroşi moştenitori, aşa cum se obişnuieşte[4], printre care şi pe Marcus Antonius ce ne era rudă (mama sa Iulia fiind sora repauzatului şi bunica mea), cît şi pe Lucius Pinarius şi Quintus Pedius, alte rude ale noastre, numele Cleopatrei n-a fost pomenit şi nici al lui Caesarion, care trecea drept fiu al marelui Caesar şi al Cleopatrei şi care probabil că era. Această omisiune este semnificativă şi ne ajută să înţelegem cît de nedrepţi au fost oamenii cu tatăl meu adoptiv acuzîndu-l de fapte ce îi erau total străine. Omisiunea dovedea netemeinicia zvonurilor care circulau în legătură cu marea influenţă ce ar fi avut-o Cleopatra asupra defunctului, cît şi asupra intenţiei acestuia de a muta capitala statului la Alexandria. Legăturile amoroase ale ilustrului bărbat nu aveau nici un fel de influenţă asupra treburilor publice.

În testament, mărinimosul meu tată adoptiv prevăzuse a se dărui fiecărui roman locuitor în capitală cîte trei sute de sesterţi, iar poporului îi lăsa palatul cu minunatele sale grădini de dincolo de Tibru. La auzul moştenirii ce i se lăsa, mulţimea izbucni în strigăte de recunoştinţă dar şi de ameninţare la adresa celor ce îndrăzniseră a-l numi tiran pe acela care se arăta aşa de iubitor faţă de Roma. Poporul era revoltat la culme şi pentru faptul că Decimus Brutus, care fusese prevăzut în rîndul al doilea de moştenitori, era unul dintre cei ce loviseră cu pumnalul în trupul binefăcătorului său, o faptă îngrozitoare şi nelegiuită.

Un rug, unde urma să fie ars trupul defunctului, a fost ridicat pe Cîmpul lui Marte. Dar elogiul funebru trebuia rostit în Forum. Corpul celui neînsufleţit a fost purtat cu mare alai pe un pat de fildeş şi depus acolo în faţa tribunei rostrate, la cererea lui Piso. O mulţime nesfîrşită îl păzea cu armele în mîini. Oamenii începeau să regrete că aplaudaseră amnistierea criminalilor. Plînsetele şi bocetele nu mai încetau, iar cei care îl păzeau îşi loveau armele între ele în semn de profundă indignare. Marcus Antonius a fost numit să ţină elogiul funebru în calitate de consul pentru un consul, de prieten pentru un prieten, de rudă pentru o rudă şi ca moştenitor trecut în testament. El a pronunţat un minunat discurs. Influenţat de mînia crescîndă a poporului, Antonius n-a mai ţinut seama de hotărîrile mai înainte luate în senat şi s-a arătat foarte îndîrjit faţă de asasini. Cu vorbe frumos meşteşugite şi uneori prefăcute el a arătat de la început că este de datoria lui să nu treacă cu vederea nimic din cele ce se cuvin a fi

[4] Exista obiceiul să fie trecuţi în testament mai mulţi moştenitori, din vanitatea de a se arăta că testatorul avusese în viaţa sa numeroşi prieteni cărora le împărţea averea. Erau trecuţi mai ales oameni de vază. Unii moştenitori nici nu se cunoşteau între ei şi se mirau aflîndu-se într-un astfel de testament.

spuse. A evocat întreaga activitate a marelui dispărut despre care spunea că „poporul ar ridica-o în slavă într-un singur glas dacă, într-adevăr ar putea să aibă o singură gură". De aceea, zicea el, ar fi fost mai potrivit ca laudele aduse unui bărbat atît de însemnat să nu fie rostite de către el, de către un singur om, ci de întregul popor care a avut parte de roadele virtuţilor lui Caesar. Antonius dorea ca elogiul său să fie ascultat de către mulţime nu cu un sentiment oarecare, ci cu interesul pe care oamenii îl dovedesc atunci cînd e vorba de un important eveniment petrecut chiar în sînul familiei lor. El cerea ascultătorilor să nu ţină seama de darul său de vorbitor şi de unele lipsuri ale discursului pe care îl va pronunţa, ci de faptul că se va strădui să înlocuiască eventualele lipsuri printr-o expunere cît mai amplă şi sinceră.

După această introducere, Antonius s-a referit mai întîi la originea tatălui meu despre care spunea că este părintele întregii Rome, fiindcă cei din care coboară el au fost vlăstare divine şi au fost primii care au pus temeliile oraşului. Referindu-se apoi la unele calităţi ale repauzatului meu tată adoptiv, Antonius a vorbit despre surprinzătoarea forţă cu care îl înzestrase natura şi despre vastele cunoştinţe pe care le avea în multe domenii. Caesar îşi concepea totdeauna planurile cu o deosebită prudenţă, iar hotărîrile luate cu mare repeziciune erau totdeauna bine argumentate. Spirit pătrunzător, ştia cu mare abilitate să descopere ce era tăinuit şi să profite de împrejurările cele mai oportune pentru ducerea la bun sfîrşit a acţiunilor pe care le întreprindea. Antonius, inspirat probabil de proverbul care zice *de mortuis nil nisi bene*[5], mai şi exagera uneori, ca de exemplu atunci cînd afirma că tatăl meu era chibzuit în economii şi cuminte în cheltuieli, cînd, de fapt, era recunoscut prin risipa averii sale din care cauză trăise multă vreme plin de datorii. Dar consulul nu greşea cînd îi lăuda generozitatea. De asemenea nu exagera cu nimic vorbind despre dragostea cu care marele Caesar îşi înconjura rudele, dar şi despre faptul că îi îndepărta fără milă pe cei ce îşi mînjiseră mîinile cu sînge. Antonius mai spunea despre tatăl meu adoptiv că a adus tot felul de servicii semenilor săi dăruindu-le unora bani, altora pămînturi, cinstindu-i pe unii prin acordarea de magistraturi importante, pe alţii cu funcţii sacerdotale. Antonius, în continuare, îl lăuda vorbind despre admirabila sa comportare faţă de prieteni. Referindu-se la mărinimia lui, prin care îi răsplătea însutit pe cei ce îi făcuseră cîndva vreun serviciu, el sublinia că şi faţă de cei care îi fuseseră duşmani ştia să se poarte astfel, încît îi atrăgea prin tot felul de binefaceri, în loc de a se arăta crud şi neiertător. „N-au fost cu nimic pedepsiţi cei ce i-au adus jigniri lui Caesar pe cînd acesta era doar un simplu cetăţean particular,

[5] Despre morţi nu se vorbeşte decît de bine.

ba chiar cei care ridicaseră armele împotriva lui fuseseră iertaţi, iar unii dintre ei cinstiţi cu tot felul de funcţii publice şi onoruri." Această afirmaţie era o aluzie directă la mulţi dintre conjuraţii care luptaseră cîndva în tabăra lui Pompeius contra tatălui meu adoptiv. Antonius a vorbit pe larg şi despre conflictul cu Pompeius la gîndul, probabil, de a spulbera afirmaţia din cuvîntarea rostită mai înainte de Brutus care, îl acuza pe Caesar că a pornit cu armele chiar împotriva patriei aducînd pieirea lui Pompeius şi a multor alţi cetăţeni fugăriţi în Lybia şi Hispania. „Cît despre Pompeius, spunea Marcus Antonius, Caesar l-a văzut cum acesta, după ce părăsise Italia, se pregătea să întemeieze un regat al lui în Macedonia, unde strămutase banii poporului roman pentru a plăti cu ei populaţiile supuse pînă atunci şi pe care le obliga să lupte contra Romei." Caesar a încercat zadarnic, prin soli trimişi în numele lui şi în numele funcţiei sale, să-l convingă pe Pompeius să reintre în legalitate oferindu-i toate garanţiile. Acesta însă, nerespectînd legăturile care îl uniseră cu Caesar, chiar şi pe cele de rudenie, a ridicat armele împotriva poporului în numele căruia acţiona tatăl meu. Aşa a început sîngerosul război civil ce s-a terminat cu înfrîngerea lui Pompeius. „Dacă am fi dispuşi să analizăm pe rînd toate acţiunile lui Caesar, spunea Antonius, am putea dovedi că Pompeius, cel mai mult slăvit, nu era decît un copil. În aşa măsură a fost depăşit de Caesar în toate acţiunile militare." Prin această comparaţie, Antonius vroia să scoată în evidenţă talentul şi curajul marelui strateg sub steagul căruia luptase şi el, ştiut fiind de toată lumea că Magnus Pompeius era socotit unul dintre cei mai străluciţi generali pe care îi avusese Roma. În continuare, vorbitorul a elogiat acţiunile lui Caesar în calitatea sa de om de stat arătînd reformele şi legile emise în folosul poporului şi insistînd asupra strălucitului său renume cîştigat pe cîmpul de bătălie. „El acţiona atît de fulgerător, încît ieşea învingător înainte ca Roma să fi avut timp să afle cum se desfăşuraseră operaţiile. Învingîndu-i pe galli, Caesar a deschis drumul spre Germania şi Britannia. Nu numai apele fluviului Rhodanus[6] sînt brăzdate de corăbiile noastre, sau cele ale fluviului Araris — spunea consulul — ci şi cele ale Moesei, ale fluviului Rhenus[7], ba chiar şi valurile oceanului. Locuri despre care nu ştiam că există, nici măcar din auzite, astăzi sînt aduse sub stăpînirea noastră. Caesar a fost acela care prin măreţia sa de suflet, prin curajul lui de neînfrînt a făcut ca aceste ţinuturi, înainte vreme cu totul necunoscute, să devină accesibile, iar cursuri de ape niciodată explorate să fie astăzi navigabile." Toate aceste merite, arăta Antonius, au făcut ca ilustrul defunct să fie foarte iubit de către popor şi

[6] Ronul.
[7] Rinul.

în consecinţă să fie încărcat cu atîtea onoruri cum nimeni altul nu primise vreodată. Atunci poporul s-a gîndit să-i încredinţeze marelui Caesar pentru totdeauna întreaga conducere a statului roman. Titlurile şi funcţiile i-au fost atribuite de bunăvoie şi din dragoste faţă de cel ale cărui mari merite depăşeau de fapt cu mult toate aceste onoruri. Prin astfel de cuvinte, vorbitorul lua din nou apărarea ilustrului meu tată adoptiv în faţa acuzaţiilor lui Brutus care spusese mulţimii că însuşirile de *sacru* şi *inviolabil* i-au fost acordate lui Caesar nu de bunăvoie, ci din constrîngere. În continuare, Antonius arăta că în scopul îmbinării armonioase a tuturor magistraturilor la un loc, Caesar a fost numit „Mare Pontif, pentru a împăca voinţa zeilor, Consul, pentru a mulţumi poporul, Imperator, pentru a fi pe placul soldaţilor, Dictator, pentru a ţine în frîu duşmanul." Dar la ce bun toate aceste însuşiri cînd, pe scurt, voi singuri l-aţi numit Părinte al Patriei, pentru a nu mai fi silit să citez şi celelalte magistraturi şi demnităţi cu care l-aţi onorat!" Antonius deplîngea dispariţia ilustrului om de stat nu în urma vreunei boli sau căzut în vreo bătălie, ci omorît chiar în inima oraşului său, asasinat cu pumnalele în Curie, „lipsit de arme, el, marele războinic; lipsit de apărare, el, care a instaurat pacea; în faţa tribunalelor, el, judecătorul; sub privirea magistraţilor, el, magistratul; el se află acum mort, aici, de unde de atîtea ori s-a adresat poporului".

Cuprins de mare durere, Antonius dădu citire jurămîntului făcut de toţi senatorii prin care se legau să-l păzească pe tatăl meu din toate puterile lor. În cazul cînd i s-ar fi întîmplat vreo nenorocire, iar cei ce făcuseră acest jurămînt nu l-ar fi răzbunat, aceştia să fie daţi pieirii. Apoi consulul declară că este gata să-l răzbune pe Caesar, aşa cum jurase sub blestem. Acest angajament îi surprinse pe senatori care începură să murmure. Pentru a-i linişti, Antonius se grăbi să-şi ascundă dorinţa răzbunării spunînd că, pentru a înlătura primejdia care e aproape, ei nu trebuie să se azvîrle în sălbatica furtună a răzmeriţei, ca altădată, ce ar aduce nimicirea nobilimii romane, ci să-l însoţească pe defunct cu cîntece de laudă şi bocete pe ultimul său drum.

Cu cît se înflăcăra mai mult vorbind, indignarea punea stăpînire pe Antonius. Strîngîndu-şi în aşa fel mantia sa de consul încît să-şi poată mişca mai cu uşurinţă braţele, plecîndu-şi capul apoi ridicîndu-l de pe patul de fildeş pe care era întins cadavrul, începu un cîntec de proslăvire a victimei înşiruindu-i toate măreţele fapte săvîrşite, printre care şi aceea de a fi răzbunat patria de ruşinea păţită cu trei secole în urmă, cînd asupra Romei au năvălit barbarii care i-au pus foc. Începu apoi să-l plîngă şi să-l bocească pe Caesar ca pe un prieten lovit de o soartă nemiloasă, rugîndu-i pe zei să-i ia lui sufletul pentru a-l aduce la viaţă pe tatăl meu adoptiv. Poporul începu şi el să bocească, reluînd cîn-

tecul de jale al lui Antonius. Acesta, stăpînit de o durere fără margini, dezgoli trupul lui Caesar, apoi, ridicînd în vîrful unei sulițe haina străpunsă de pumnale și roșie de sînge, continuă să se jeluiască: „O, togă sfîșiată în bucăți pe care ai îmbrăcat-o numai, pe cît se pare, pentru a fi înjunghiat în faldurile ei! O, ce durere! De ce mi-a fost dat să văd părul tău alb muiat în sînge!" Așa își încheie consulul strălucitul său elogiu funebru.

Tumultul creștea. Antonius reușise să îndîrjească mulțimea care, cuprinsă de jale, se tînguia prin coruri și bocete după obiceiul strămoșesc înșirînd faptele și tragicul sfîrșit al defunctului. Se auziră glasuri ce îi înfierau pe conjurați.

Poporul, trecînd de la tînguiri la mînie, începu să se agite amenințător. Se auzeau voci furioase: Cum, chiar și Decimus pe care Caesar îl adoptase ca fiu și îl lăsase moștenitor fusese părtaș la crimă?! Plebea nu mai putu răbda această nerecunoștință mai rea decît ascuțișul trădării.

În aceste momente de tensiune, cineva așeză deasupra patului celui mort o statuie făcută din ceară care îl reprezenta pe tatăl meu. Pe statuie se zăreau cele douăzeci și trei de răni primite de dictator. Pentru a fi mai bine văzute de întreaga mulțime, statuia era răsucită în toate părțile. Poporul credea că însuși victima se ridicase de pe patul funebru, pentru a-i cere să fie răzbunat. În fața acestui spectacol atît de jalnic, plebea, cuprinsă de furie, începu să strige învinuindu-i atît pe ucigași, cît și pe ceilalți senatori care îngăduiseră asasinarea celui în cinstea căruia Adunarea Poporului decretase să se țină rugăciuni publice în fiecare an și pe a cărui Sănătate și Noroc oamenii juraseră de atîtea ori. Atît de mare era furia ce cuprinsese poporul, încît au hotărît să răzbune moartea lui. Ucigașii acestuia erau de-acum urmăriți peste tot. Elogiul funebru rostit de Antonius stîrnise întru atît ura cetățenilor, dînd grai rănilor tăcute din trupul repauzatului, încît ar fi urnit și pietrele din Roma la revoltă.

În căutarea asasinilor, mulțimea l-a întîlnit pe Helvius Cinna care era tribun al poporului și unul dintre admiratorii dictatorului. Oamenii au crezut că acesta este pretorul Cornelius Cinna, despre care am arătat că fusese cel dintîi ce se alăturase asasinilor luîndu-le apărarea și acuzîndu-l de tiranie pe marele Caesar. Cuprinși de furie și fără a-l mai asculta, cînd Helvius încercă să-i lămurească despre nenorocita potrivire de nume, mulțimea îl sfîșie în bucăți, iar capul i-l înfipseră în vîrful unei sulițe și-l plimbară prin oraș.

În timp ce conspiratorii părăseau în grabă Roma, plebea alergă și dădu foc Curiei în care tatăl meu adoptiv fusese ucis. Dacă soldații nu s-ar fi opus și consulii nu ar fi aruncat pe cîțiva de

pe vîrful Capitoliului[8], cu siguranţă că şi teatrul lui Pompeius şi alte edificii din jur ar fi fost date pradă flăcărilor. Înapoindu-se la trupul neînsufleţit, cetăţenii care îl proslăveau îl luară pe sus şi se îndreptară cu el spre Capitoliu pentru a-l incinera ca pe o divinitate chiar în templul lui Iupiter. Preoţii ce-l slujeau pe marele zeu s-au opus. Plebea îl aduse din nou în Forum şi-l aşeză pe locul unde cîndva se aflase palatul regilor. Oamenii începură să ridice rugul adunînd de peste tot vreascuri, lemne, scaune şi rupînd băncile ce se aflau în jur. Pe toate le depuneau cu mare pompă. Veteranii aruncară deasupra armele, coroanele şi celelalte daruri militare ce le primiseră de la tatăl meu înălţînd rugul cu propriile lor suliţe. Chiar şi matroanele depuneau podoabele şi *toga praetexta* a copiilor lor deasupra impresionantului rug pe care fu suit trupul aceluia care avusese un rol cu totul excepţional. Se spune că înşişi fiii lui Zeus, Castor şi Polux, simbol al vitejiei şi dragostei frăţeşti, au apărut cu prima torţă aprinsă. Poporul petrecu întreaga noapte în jurul rugului care lumina cu flăcările lui întregul Forum şi împrejurimile. Osemintele tatălui meu adoptiv au fost ridicate de liberţii săi şi depuse în monumentul funerar al strămoşilor.

În timp ce astfel se stingea marele Caesar, pe cer se aprindea o stea cu coadă[9] care timp de şapte zile s-a văzut strălucind în jur de a unsprezecea[10] oră. Oamenii strigau că era sufletul tatălui meu adoptiv ce fusese primit în cer în rîndul zeilor. Mai tîrziu, eu i-am ridicat în templul lui Venus o statuie de bronz cu o stea de aur pe cap, în scopul de a face să dureze în veci această credinţă a poporului care îl aşezase printre zeii nemuritori.

Marelui doliu ce acoperea Roma i-au răspuns durerea şi regretele tuturor semeniilor. Ca şi Alexandru cel Mare, tatăl meu adoptiv a fost plîns de toţi cei pe care îi învinsese. Reprezentanţii de la Roma ai provinciilor supuse şi-au manifestat cu sinceritate regretul la ştirea morţii lui. Mulţi străini au venit în Forum, unde îl jeleau fiecare după obiceiul lor plîngîndu-l pe cel care le fusese protector. Dintre aceştia, iudeii aflaţi la Roma şi-au manifestat cel mai mare regret rămînînd nopţi în şir lîngă rugul defunctului. Ei aveau o mare admiraţie faţă de el şi i se arătau recunoscători, fiindcă îl învinsese pe Pompeius care îi asediase şi le profanase cetatea.

Cea mai sîngeroasă tulburare ce a avut loc la puţină vreme de la incinerarea tatălui meu adoptiv a fost provocată de un anume

---

[8] De pe stînca Tarpeia *(saxum Tarpeium)*.

[9] Cometa Halley.

[10] Seara, între orele 8 şi 10. La romani, orele, indiferent de durata lor, atît cele din timpul zilei, cît şi cele din timpul nopţii se numărau de la 12, cu ajutorul numeralului ordinar; ora a 6-a reprezenta mijlocul intervalului, adică amiaza, respectiv miezul nopţii.

Herophilos, de meserie *equarius medicus*[11]. El se dădea drept nepotul lui Marius, care fusese unchiul lui Caesar, pentru care motiv era iubit de popor. Îşi luase numele lui Marius, deşi se pare că era grec, originar dintr-un oraş din sudul Italiei. De aceea era numit falsul Marius. I se mai spunea şi Amatius, care era traducerea în limba latină a numelui său, Herophilos. Presupus nepot al popularului Marius el se bucura de mare simpatie din partea plebei. Marele Caesar l-a expulzat din Roma. După moartea acestuia, falsul Marius s-a înapoiat şi, din dorinţa de a atrage mulţimea, se arăta foarte îndurerat de pierderea tatălui meu adoptiv. Pentru a-şi dovedi dragostea ce i-o purta, a ridicat un altar pe locul unde fusese incinerat dictatorul. În jurul lui se strînseseră numeroşi simpatizanţi ai defunctului. Ei îi urmăreau pe conjuraţi devenind spaima acestora. Se zvonise că falsul Marius avea de gînd să-i ucidă atît pe Cassius cît şi pe Brutus şi chiar pe susţinătorii lor.

După admirabilul discurs funebru ţinut la căpătîiul divinului Caesar, Antonius îşi căpătase mulţi simpatizanţi în rîndurile plebei, dar pierduse în acelaşi timp încrederea senatorilor. Avînd însă nevoie de sprijinul acestora pentru a-şi atinge anumite scopuri, vroia să intre din nou în graţiile lor. Falsul Marius i-a oferit ocazia. Folosindu-se de puterea sa, Antonius l-a arestat pe instigator şi a ordonat uciderea lui fără nici un fel de judecată. Senatul şi poporul erau uluiţi de fapta nelegală şi lipsită de scrupule a unui consul. În timp ce senatorii erau bucuroşi că Antonius, prin drastica măsură, se dovedea din nou susţinător al conspiratorilor, poporul se arăta indignat că tocmai cel pe care îl socotea răzbunătorul marelui Caesar săvîrşise o faptă atît de josnică. Antonius cîştiga simpatia senatului, dar pierdea admiraţia poporului. Mulţimea, în timp ce punea stăpînire pe Forum, nu mai înceta cu ocările la adresa consulului trădător. Soldaţii trimişi împotriva lor i-au scos afară cu forţa. Aceasta făcu să crească mai mult ura plebei împotriva lui Antonius. Între timp, unele dintre statuile defunctului fuseseră date jos de pe socluri şi trimise la topit. Plebea, cuprinsă de furie, a dat foc atelierelor unde erau topite statuile. Mai mult, oamenii cereau autorităţilor, din admiraţie faţă de Amatius, să i se consacre acestuia un altar, pentru a aduce acolo jertfe divinului Caesar. Soldaţii lui Antonius au intervenit din nou. Au avut loc ciocniri sîngeroase. Unii dintre sprijinitorii mişcării falsului Marius au căzut luptînd, iar cei capturaţi au fost ucişi: oamenii liberi aruncaţi de pe stînca Tarpeia, iar sclavii răstigniţi. Mişcarea a fost astfel definitiv înăbuşită către sfîrşitul lunii aprilie. Un rol însemnat în lichidarea mişcării l-a jucat Dolabella care,

[11] Medic veterinar.

printre altele, a dat ordin să fie distrusă columna cu inscripţia *Pater Patriae*[12] ridicată în cinstea tatălui meu adoptiv de către oamenii lui Amatius. La picioarele acestei columne se aduna poporul aducînd jertfe aceluia pe care îl adorau ca pe un zeu.

Cicero, dovedindu-se un neîmpăcat duşman al părintelui meu, şi-a arătat toată admiraţia faţă de Dolabella, ginerele său, spunînd că aruncările de pe stîncă, răstignirile, înlăturarea columnei şi nivelarea locului unde aceasta fusese ridicată erau fapte măreţe şi demne de un erou. Într-o scrisoare trimisă „eroului", Cicero îi spunea: „Tu ai scăpat oraşul de groază şi statul de primejdie făcînd nu numai o faptă bună pentru prezent, dar dînd şi un exemplu pentru viitor".

Atenţie, Cicero? Nemesis nu mai e departe!... Într-adevăr, cel ce va reuşi să răzbune moartea divinului Caesar şi a celor ce au pierit din dragoste pentru el, se apropia de Cetatea Eternă; în curînd soseam la Roma împreună cu fiica lui Nix[13], pentru a cîntări fericirea şi nenorocirile oamenilor, faptele lor bune, dar şi fărădelegile săvîrşite abătînd asupra lor pedeapsa cuvenită. *Nil inultum remanebit!*[14]

5. Copilul obraznic... din cale afară!

Ca trestia cea firavă se clătina înspăimîntată Cetatea lumii.

În timp ce Roma era cuprinsă de nelinişte şi nesiguranţă, un libert al mamei mele alerga să-mi aducă la Apollonia tragica şi zguduitoarea veste a morţii „vlăstarului zeilor", cum îl numise Antonius în elogiul său funebru pe Caius Iulius Caesar.

Era pe înserat cînd funesta ştire căzu ca un trăsnet în tabăra din Macedonia. Caesar fusese asasinat în plin senat! Era de necrezut!...

De şase luni mă aflam în fruntea unităţilor de călăreţi a căror pregătire o supravegheam îndeaproape. În acelaşi timp mă antrenam şi eu pentru luptă. Mă ataşasem mult de aceşti bravi ostaşi simţindu-mă în mijlocul lor ca într-o mare familie. Soldaţii şi ofiţerii, care mă priveau ca pe fiul comandantului lor suprem, îmi acordau toată atenţia şi simpatia. Respectul şi dragostea ce i le purtam cu toţii marelui Caesar, simbol al vitejiei şi măiestriei militare, cît şi sentimentul de mîndrie că făceam parte din cea mai

---

[12] Părintele Patriei.
[13] Fiica lui Nix era Nemesis, personificarea răzbunării divine.
[14] Nimic nu va rămîne nepedepsit!

falnică și de temut armată din lume, au contribuit desigur la strîngerea legăturii dintre noi. Legături care au dus la consolidarea unor prietenii atît de trainice, încît numai moartea le-a mai putut despărți. Cînd spun aceasta, mă gîndesc, cuprins de o mare duioșie, la tînărul ofițer de atunci, pe nume Agrippa, care mi-a fost cel mai bun și devotat prieten pînă în clipa cînd a închis ochii.

În situația confuză în care mă aflam, fiindcă n-am cunoscut la început prea multe amănunte asupra celor petrecute la Roma, comandanții legiunilor adunate la Apollonia m-au asigurat de sprijinul lor, garantîndu-mi siguranța personală dacă rămîneam în mijlocul trupelor pe care le comandau. Salvidienus, alt prieten al meu (precizez: *la ora aceea*, și veți afla mai tîrziu de ce am ținut să fac această precizare), fiul unui cultivator sărac, el însuși păstor în tinerețe, dar pe care marele Caesar îl ridicase din grad în grad ajungînd unul dintre ofițerii fruntași, m-a sfătuit, împreună cu Agrippa, să accept protecția armatei din Macedonia.

În același timp aflu plăcut surprins că locuitorii din Apollonia îmi ofereau averea și bunurile lor, în cazul cînd aș fi avut nevoie de ele. După mai mulți ani, drept recunoștință pentru generozitatea lor, le-am declarat cetatea liberă și scutită de orice impozit.

Dacă aș fi acceptat serviciile armatei, faptul ar fi echivalat cu o declarație de război făcută senatului, mai ales că se putea ușor ghici intenția soldaților, rămași devotați, de a trece la pedepsirea ucigașilor. Cu spiritul meu rezervat, ce mă făcea să acord prudenței o importanță tot atît de mare pe cît acorda tatăl meu adoptiv îndrăznelii, nu m-am pripit să accept propunerea celor din tabără, mai ales că nici nu știam dacă mîrșava crimă fusese săvîrșită cu asentimentul întregului senat, ori era fapta doar a unui grup restrîns de trădători. Nu știam de asemenea cum întîmpinase poporul această crimă: o deplîngea sau se bucura de ea? Poate că asasinii fuseseră între timp prinși urmînd a fi judecați, ori poate că își primiseră deja pedeapsa.

După scurt timp am început să primesc din partea rudelor și cunoștințelor de la Roma tot felul de recomandări și sfaturi. Cei mai temători, cum erau mai ales mama și tatăl meu de-al doilea, Marcius Philippus, îmi cereau să vin la Roma cu mari precauții, fără vreo dorință a răzbunării și să mă comport ca un cetățean particular ce nu are nici o pretenție din partea nimănui. Arătîndu-mi primejdia la care m-aș expune dacă aș proceda altfel, mi-l dădeau ca exemplu chiar pe divinul Caesar care învinsese atîți dușmani, dar care nu se putuse apăra de cei mai atașați oameni din jurul său.

Alții îmi scriau că ar fi bine, pentru propria-mi siguranță, să rămîn în mijlocul armatei, pînă ce se vor mai lămuri lucrurile.

Unii mă sfătuiau pur şi simplu să renunţ la adopţiune şi la moştenire de teama adversarilor. Eu socoteam însă că, în calitatea mea de fiu şi moştenitor al acestuia, renunţarea şi pasivitatea mea ar fi fost o ruşine şi un act de mare laşitate.

Pînă la urmă m-am hotărît să plec singur la Roma, deşi ofiţerii şi prietenii nu încetau să-mi explice la ce primejdii mă expuneam. Într-o bună dimineaţă, cu toate insistenţele lor de a rămîne împreună, i-am îmbrăţişat în semn de rămas bun pe toţi aceşti minunaţi oameni şi am părăsit tabăra pentru a merge să-mi iau în primire primejdioasa moştenire.

. . . . . .

În timp ce în tabăra de la Apollonia se petreceau cele povestite şi în timp ce eu mă îndreptam spre Roma, Antonius căuta prin noi măsuri să capete încrederea senatului, pentru a-şi crea libertatea de acţiune prin care să-şi ducă la îndeplinire ascunsele lui planuri.

După lichidarea mişcării falsului Marius, în faţa căruia senatorii se arătaseră încîntaţi, Antonius propuse, în interesul aristocraţiei, o lege prin care dictatura era desfiinţată pentru totdeauna. Senatul o primi cu satisfacţie.

În această vreme, Sextus Pompeius, fiul mai mic al lui Magnus Pompeius, continua lupta contra trupelor trimise de marele Caesar în Hispania. Antonius, cunoscînd simpatia senatorilor faţă de Pompeius, fostul lor susţinător, propuse ca Sextus să fie numit comandant suprem al flotei romane şi, rechemîndu-l la Roma, să i se acorde o despăgubire nici mai mică, nici mai mare de cincizeci de milioane sesterţi, în schimbul averii care îi fusese confiscată tatălui său. Încîntat de aceste propuneri făcute în favoarea unuia din duşmanii divinului Caesar, senatul le aprobă aplaudîndu-l îndelung pe Antonius. Niciodată senatorii nu întîlniseră un consul mai înţelegător şi mai apropiat de vederile lor!... Profitînd de ocazie, consulul se plînse că poporul i se arată ostil şi îl urmăreşte ca pe un trădător. Pentru acest motiv, el ceru permisiunea de a-şi alcătui o gardă personală mai numeroasă. Senatul se grăbi a-şi da acordul.

Pe de altă parte, cunoscînd influenţa lui Cicero în senat, Antonius îi trimise o scrisoare prin care încerca să-l îmbuneze şi să şi-l apropie. Acesta, bucuros de atitudinea lui, îl lăuda în gura mare peste tot.

Consulul în funcţiune, avînd de-acum aprobarea senatului, îşi alcătui, în locul unei gărzi, o întreagă armată ce ajunse repede la şase mii de oameni. Şi nu orice fel de oameni! El strînse în jurul său elita de veterani şi ofiţeri pe care îi cunoştea din timpul campaniilor întreprinse alături de dictator. Pe unii îi numi comandanţi, întărindu-i cu autoritatea ce li se cuvenea, şi le acordă o

deosebită consideraţie dezvăluindu-le chiar o parte din planurile sale, bineînţeles din cele mai puţin secrete.

Văzînd toate acestea senatorii se cam speriară şi, sub pretext că ar isca invidia multora, îl sfătuiră să mai reducă din efective. Era însă prea tîrziu! Antonius, dispunînd de o astfel de forţă, putea să nesocotească de acum cererile senatului căruia îi cîntase destul în strună. El promise că după ce se vor potoli agitaţiile plebei, va reduce „garda" ...

Stăpîn pe situaţie, Antonius se îndepărta din nou într-un răstimp foarte scurt de gruparea senatorială, deoarece complicitatea cu aristocraţia i-ar fi subminat autoritatea faţă de plebe şi de veterani. Avea nevoie de sprijinul acestora. Ştia că atît conspiratorii cît şi susţinătorii lor nu renunţaseră la restaurarea Republicii. El îl auzise pe Cicero văicărindu-se că „tiranul e mort, dar tirania mai trăieşte încă!"

Conducător de unul singur, consulul începu să ia măsuri cu de la sine putere. Profitînd de faptul că senatul recunoscuse valabilitatea tuturor dispoziţiilor marelui Caesar, el le-a folosit după bunul său plac luînd diferite hotărîri dintre cele mai abuzive.

Calpurnia, soţia defunctului, îi pusese la dispoziţie consulului, odată cu sumele de bani amintite, toate registrele, actele oficiale, notiţele cu diferite proiecte, cît şi o copie a testamentului ce se afla, oficial, în păstrarea lui Piso. Antonius se folosi de toate aceste documente în interesul său. În această acţiune îl folosea pentru falsificarea unora dintre înscrisuri pe Faberius. Acesta era fostul secretar personal al lui Caesar şi participase alături de el la războiul din Hispania. După moartea stăpînului său, fiind implicat în nişte afaceri murdare, trecuse de partea lui Antonius, pentru a scăpa de urmărire.

Din momentul cînd s-a văzut în posesia documentelor, consulul, pierzînd orice simţ al măsurii, a şters multe din prevederile testamentare înlocuindu-le cu altele pe care nu le prevăzuse tatăl meu adoptiv. Astfel, a numit noi senatori devotaţi lui, a acordat noi magistraturi, vindea unora libertatea, altora imunitatea, dăruia sume de bani veteranilor sau storcea contribuţii de la diferite persoane particulare, ca şi cum toate aceste măsuri ar fi fost prevăzute de fostul dictator. Dar nu se limita numai la persoane. Acţionînd tot în numele defunctului, începuse să vîndă chiar teritorii întregi, ca în cazul Armeniei pe care o cumpărase Deiotarus. De asemenea, a acordat independenţa unor populaţii în schimbul unor mari sume de bani, aşa cum s-a întîmplat cu locuitorii Cretei. Se părea că cel ce se afla acum mort, era mai puternic decît în timpul vieţii, fiindcă măsurile pe care marele Caesar nu îndrăznise a le lua, Antonius le înfăptuia în numele lui şi, chipurile, conform actelor şi însemnărilor acestuia. De aceea Cicero, referindu-se la măsurile arbitrare ale lui Caesar, îi scria

lui Atticus: „Noi nu am fost în situația de a deveni sclavii lui, însă am devenit sclavii tăbliţelor sale cu însemnări".

În urma acestor scandaloase abuzuri şi a traficului de influenţă, Antonius, care la idele lui martie avea datorii ce se ridicau la opt milioane de sesterţi, ajunse la calendele lui aprilie să se trezească în posesia unei averi de o sută cincizeci şi cinci de milioane sesterţi!...

Consulul nu s-a oprit însă aici. Mai existau şi alte vaci de muls: provinciile!

Conform dispoziţiilor tatălui meu adoptiv, lui Cassius îi fusese repartizată spre guvernare, pentru anul ce urma, provincia Syria, iar lui Marcus Brutus, Macedonia. Antonius ar fi dorit să guverneze el bogata Syrie, dar nu îndrăznea să o ceară direct senatului fiind convins că nu i s-ar fi aprobat. Consulul se afla în mare duşmănie cu colegul său Dolabella. Aceasta o ştia şi senatul. Dar tocmai pentru a îndepărta bănuielile senatorilor, îl convinse pe Dolabella, ştiindu-l foarte ambiţios, să ceară a-i da lui spre guvernare Syria, deşi era încă foarte tînăr, pentru a porni din această provincie războiul contra parthilor. În acest scop mai cerea, la îndemnul lui Antonius, şi comanda trupelor concentrate de marele Caesar în Macedonia. Dar după legile în vigoare asemenea cereri trebuiau adresate spre aprobare poporului, nu senatului. Lucrurile se complicau. Pînă la urmă, Antonius, prin diferite manevre şi folosindu-se de împuternicirea pe care o avea, a smuls aprobarea comiţiilor din Adunarea Poporului, încît Dolabella deveni guvernatorul Syriei şi comandantul suprem al armatei destinate a purta războiul plănuit de tatăl meu adoptiv împotriva parthilor.

După reuşita acestor manevre Antonius pregătea senatului o nouă lovitură. Creîndu-se precedentul în cazul Syriei consulul ceru înaltului for să i se acorde guvernămîntul Macedoniei. El ştia că senatorii, de voie de nevoie, îi vor aproba, mai ales că această provincie în curînd nu va mai dispune de vreo armată ce ar fi trebuit s-o pună la dispoziţia lui Antonius şi care ar fi constituit un pericol pentru ei, trupele de acolo urmînd să plece spre Syria, contra parthilor. Aşa s-a şi întîmplat, numai că armata se mai afla cantonată încă în Macedonia, în timp ce senatorii se întrebau miraţi cum de renunţase aşa de uşor Antonius la această însemnată forţă militară!...

În schimbul celor două importante şi bogate provincii, Syria şi Macedonia, răpite asasinilor lui Caesar de către Antonius, senatorii, influenţaţi de acesta, le-au repartizat altele sărace şi fără însemnătate: lui Cassius, Cyrenaica ce se afla la apus de Egipt, iar lui Marcus Brutus, Creta care de-abia îşi cumpărase independenţa.

. . . . . .

Traversînd Marea Ionică, ar fi trebuit să debarc la Brundisium care era în dreptul Apolloniei. Gîndindu-mă însă că vreunul din conspiratori mi-ar putea întinde acolo vreo cursă, m-am îndreptat la început spre orăşelul Lupiae din Calabria, unde am aflat că senatul confirmase toate actele defunctului, deci şi testamentul său. De data aceasta prudenţa mea era neîntemeiată, fiindcă, după ce trimisesem iscoade care să mă informeze despre starea lucrurilor, am intrat în Brundisium, unde am fost întîmpinat cu mare simpatie de numeroşi veterani ai celui dispărut. Aceştia, din dragoste faţă de tatăl meu adoptiv, m-au şi numit *Caesar*, iar eu din acel moment mi-am însuşit pentru tot restul vieţii acest nume ilustru. O mulţime de soldaţi, oameni liberi şi chiar sclavi s-au adunat în jurul meu. Însoţit de această mulţime m-am îndreptat spre Roma, după ce am adus cuvenitele jertfe. Pe drum mi s-au alăturat alţi oameni. Dintre aceştia, cei mai mulţi erau foşti luptători ce primiseră loturi de pămînt şi care, părăsindu-şi aşezările, îmi ieşeau în cale jeluindu-l pe fostul lor comandant şi acuzîndu-l pe Antonius că îi lăsase nepedepsiţi pe asasini. Ei cereau răzbunare oferindu-mi în acest scop spadele lor. Eu le-am adus laude şi mulţumiri pentru devotamentul arătat, dar nu m-am lăsat furat de sentimentele furtunoase ce le manifestau şi le-am cerut să se întoarcă liniştiţi acasă, fiindcă nu sosise încă momentul răzbunării. Prudenţa mea de data aceasta era justificată. Deşi nu mă temeam că vreunii ar fi putut să mă ucidă în mijlocul mulţimii ce mă înconjura şi care creştea mereu ca un şuvoi, nu era exclus ca printre cei ce mă însoţeau să se afle şi trimişi ai duşmanului. Eu nu cunoşteam aproape pe nimeni din această mare mulţime. În plus, trebuie să recunosc că am trecut şi prin unele oraşe ai căror locuitori nu se arătau chiar aşa de ospitalieri şi binevoitori.

Principalii asasini, Cassius şi Brutus, de teama puterii crescînde a lui Antonius, părăsiseră Roma, unde nu erau cinstiţi de popor aşa cum speraseră ei după încercarea de a „salva" patria. Senatul, vrînd să ascundă faptul că aceştia fugiseră din oraş, le încredinţă aprovizionarea Romei cu alimente ce urmau a fi strînse din diferite regiuni, pînă în anul viitor, an pentru care li se încredinţase guvernarea provinciilor. Primirea călduroasă ce li se făcuse asasinilor în unele oraşe constituia o primejdie de care eram obligat să ţin seama. Aşa stînd lucrurile, mi-am continuat drumul, fără agitaţii, fără vreun fel de fast şi fără să-mi manifest vreo pretenţie, în afara aceleia de a îndeplini ultimele dorinţe ale ilustrei victime.

Ajungînd la Neapolis, m-am abătut pe la tatăl meu vitreg, Marcius Philippus, pentru a mă consulta în legătură cu moştenirea ce urma s-o primesc. În vecinătate cu el se afla domeniul lui Ci-

cero. Am socotit ca o datorie din partea mea să-i fac o vizită marelui orator, deşi îi cunoşteam sentimentele neprietenoase.

Din documentele rămase de la Cicero, am aflat mai tîrziu părerea sa despre mine; părere transmisă prietenului şi confidentului său, Atticus, la cîteva zile după întrevederea noastră. El îi scria astfel: „Am fost salutat aici cu prietenie şi respect de către Octavius, pe care oamenii săi îl numesc Caesar; Philippus însă nu-l numeşte aşa şi nici eu. El este înconjurat de mulţi dintre cei care ameninţă pe ai noştri cu moartea spunînd că nu pot trece cu vederea fapta săvîrşită. Ce crezi, ce se va întîmpla oare atunci cînd băiatul va sosi la Roma, unde eliberatorii noştri nu sînt deloc în siguranţă?" Avea oratorul vreo presimţire? În orice caz, cînd află despre cumnatul meu, C. Claudius Marcellus, că încerca să mă atragă de partea grupării senatoriale, Cicero se arătă optimist declarînd pe neaşteptate că eu îi eram complet devotat. Nutrea probabil gîndul de a mă folosi drept unealtă a grupării sale, iar eu l-am lăsat să creadă această enormitate.

Atît Philippus, cît şi Marcellus, mă sfătuiau să renunţ la moştenirea lăsată de marele Caesar, dar după felul puţin convingător în care îmi vorbeau, am înţeles că o făceau mai mult de ochii lumii. Marcellus contribuise cîndva la ruptura lui Caesar cu senatul, iar acum încerca să stabilească o legătură între mine şi senat. Cicero se arăta încîntat de acest plan pe care îl socotea minunat, dar în care eu nu aveam nici o încredere. Puteam uita aşa uşor că de sub mantiile senatorilor fuseseră împlîntate cele douăzeci şi trei de pumnale în trupul celui care îmi dăduse numele lui, înfiindu-mă? Dar senatul, putea uita aşa uşor că eu eram fiul preferat şi moştenitorul „tiranului"?

Către sfîrşitul lunii aprilie intram în Roma, cînd încă nu împlinisem nouăsprezece ani, vîrstă la care îmi era aşa de greu să fac faţă uneltirilor unor oameni ce se arătaseră extrem de periculoşi.

Apariţia mea a provocat noi complicaţii în viaţa politică a Romei şi aşa destul de frămîntată.

Am ajuns acasă. Prima grijă a iubitoarei mele mame, al cărei copil intra neştiutor nu în Roma, ci de bunăvoie în gura lupului, a fost să reînnoiască sfatul, împreună cu ceilalţi tutori ai mei, de a mă lăsa păgubaş. Păgubit de moştenire poate că m-aş fi lăsat, fiindcă nu mă interesa pentru folosul meu personal moştenirea, întrucît aveam o avere frumuşică ce-mi rămăsese de la Octavius, adevăratul meu tată. Dar nu puteam să-l las păgubit de răzbunare pe cel care dintre atîţia mă numise tocmai pe mine fiul lui; fiul celui mai ilustru bărbat al vremurilor! Pentru a-l putea răzbuna, aveam însă nevoie de bani. Aşadar, le-am răspuns tuturor celor care se arătau foarte îngrijoraţi de soarta mea că, renunţînd la drepturile ce mi se cuvin prin moştenire şi adopţiune, ar însemna să nedreptăţesc poporul în privinţa banilor ce îi reveneau şi pe care se părea că

Antonius uitase să-i împartă. Fiind ales de marele Caesar pentru ducerea la îndeplinire a acestor obligaţii, pentru mine era nu numai o datorie de a-i împlini ultimele dorinţe, dar şi de a înfrunta primejdiile ce mă ameninţau chiar riscîndu-mi viaţa. În felul acesta mă voi dovedi demn de cel care cu un deosebit curaj a înfruntat atîtea pericole. Cei din jur se arătau foarte neîncrezători în mine punînd teribilele mele planuri probabil pe seama unei tinereţi lipsită de judecată. Numai mama, care ca orice mamă ce-l crede pe copilul ei capabil de cele mai eroice fapte, m-a îmbrăţişat plină de bucurie şi urîndu-mi noroc m-a îndemnat să duc la îndeplinire, cu toată dîrzenia, hotărîrea pe care o luasem. Ea mă ruga să mă feresc totuşi de primejdie punînd mai mult preţ pe răbdare decît pe curaj.

Chiar din prima seară mi-am anunţat prietenii, rudele şi cunoştinţele să vină cu cît mai mulţi oameni a doua zi în Forum. Lucius Antonius, fratele consulului Marcus Antonius, care era în acea vreme tribun al poporului, m-a prezentat mulţimii. Eu am declarat în faţa pretorului, aşa cum eram obligat, că accept moştenirea şi adopţiunea. Secretarii oficiali mi-au înregistrat declaraţia. Din acel moment m-am numit Caius Caesar Octavianus, după obiceiul prin care cel adoptat putea să-şi ia numele celui care îl adoptase. Apoi, m-am suit la tribună, de unde am rostit primul meu discurs adresat poporului. N-am fost niciodată un bun orator. Nici chiar acum, cînd vorbesc senatorilor sau mai rar mulţimii şi cînd îi privesc pe cei ce stau smeriţi în faţa mea, nu mă exprim degajat şi prea sigur de mine, din care cauză obişnuiesc să-mi citesc discursurile. Mă gîndesc ce simţeam atunci, tinerel cum eram şi fără pic de experienţă, vorbind în faţa unei mulţimi despre care nu eram încă sigur că mă va primi cu braţele deschise. Am avut totuşi succes, fiindcă nu întotdeauna contează cum vorbeşti, ci mai ales ce vorbeşti. A fost suficient să promit solemn plebeilor că le voi da cei trei sute de sesterţi prevăzuţi pentru fiecare în testamentul părintelui meu, că nu mai încetau cu aclamaţiile.

Spuneam la început că îmi făcusem obiceiul să-mi notez pe cîte o tăbliţă sau papirus problemele pe care le aveam de discutat cu cineva, obicei pe care îl foloseam pînă şi în convorbirile mele mai importante cu Livia, soţia mea. Aceste însemnări le-am păstrat în bibliotecă împreună cu alte documente din timpul îndelungatei mele conduceri a statului roman. Fără aceste notiţe n-aş fi reuşit să reconstitui acum cu exactitate evenimentele pe care le povestesc. E greu să-ţi scrii memoriile... din memorie, cînd ele se referă la fapte ce s-au petrecut în mai mult de o jumătate de secol. Spun toate acestea, fiindcă urmează să prezint conţinutul unui papirus pe care mi-am notat ceea ce aveam să-i spun lui Antonius în legătură cu evenimentele petrecute.

Cînd am sosit eu la Roma, el era absent. Străbătea Italia pentru a-şi cîştiga prieteni, dar mai ales pentru a-şi asigura sprijinul veteranilor. S-a înapoiat pe la mijlocul lunii mai. I-am cerut o întrevedere. Întîlnirea a avut loc în grădinile pe care i le dăruise marele Caesar. Acestea fuseseră mai înainte proprietatea lui Magnus Pompeius. Lăsîndu-mă să aştept multă vreme în faţa porţii, pînă să mă primească, nu mi-a fost greu să înţeleg, chiar înainte de a-l întîlni, cam ce fel de sentimente nutrea unchiul meu Marcus Antonius pentru mine. Trecînd cu vederea acest prim gest de indiferenţă pe care îl manifesta faţă de urmaşul celui ce îi fusese comandant, prieten şi rudă, l-am salutat plin de respect şi după unele discuţii banale, aşa cum se obişnuieşte la începutul unor convorbiri, i-am grăit astfel: Tată Antonius, fiindcă binefacerile divinului Caesar faţă de tine şi recunoştinţa ta faţă de el te îndreptăţesc să-mi fii tată, din ceea ce ai făcut tu pentru acesta, o parte o aprob şi îţi voi fi recunoscător; altă parte nu pot însă decît s-o condamn. Îţi voi vorbi cu sinceritatea la care mă îndeamnă durerea mea. N-ai fost de faţă la asasinarea lui, deoarece ucigaşii te-au ţinut afară, căci altfel sigur l-ai fi salvat sau ai fi împărtăşit aceeaşi soartă. Dacă din aceste două lucruri ţi s-ar fi întîmplat cel din urmă, bine a fost că nu te-ai aflat de faţă. Cînd apoi unii au încercat să pună la vot acordarea de onoruri ucigaşilor, ca şi cînd aceştia ar fi suprimat un tiran, te-ai opus cu energie. Şi pentru aceasta îţi aduc cele mai calde mulţumiri, fiindcă tu ştiai bine că aceşti oameni-unelte au să te suprime şi pe tine, nu de teama că tu îl vei răzbuna pe marele Caesar, ci, după cum susţin ei, ca să nu fii urmaşul lui în tiranie. Şi totuşi ei nu erau asasinii unui tiran, ci simpli asasini. De aceea s-au şi refugiat pe Capitoliu, după cum aleargă păcătoşii la un altar sau duşmanii într-o cetate. De unde atunci se explică amnistierea lor şi suprimarea oricărei trageri la răspunderi pentru asasinat, decît prin coruperea de către aceştia a unei părţi din senat şi din Adunarea Poporului? Iar tu, în calitatea ta de consul, trebuia să ţii seama de pornirea majorităţii. Dar dacă ai vrut să alegi o altă cale, însăşi funcţia ce ocupai îţi dădea toată puterea ca să pedepseşti o crimă ca aceasta şi să aduci pe cei rătăciţi pe calea cea bună. Tu însă ai trimis ucigaşilor, strînşi pe Capitoliu, drept chezăşie a impunităţii lor, rude de-ale tale. Dar, hai să zicem că oamenii mituiţi te-au silit să faci acest lucru. Cînd totuşi după citirea testamentului şi după cuvîntarea cuvenită ţinută de tine, poporul, avînd încă proaspătă amintirea lui Caesar, a alergat cu torţe aprinse la casele ucigaşilor, însă pentru a cruţa pe vecini, au hotărît să vină a doua zi înarmaţi, de ce nu te-ai aliat cu poporul şi nu te-ai aşezat în fruntea lui cînd a vrut să dea foc şi să lupte cu armele? Şi de ce n-ai intentat proces asasinilor, dacă era nevoie de proces contra unor criminali prinşi asupra faptului, tu, care erai prieten al defunctu-

lui, erai consul şi erai Antonius? Marius[1] a fost ucis din ordinul tău pentru a-ţi spori puterea; pe ucigaşii divinului Caesar i-ai lăsat să scape cu fuga, pe unii chiar în provinciile pe care le deţin pe nedrept[2], după ce l-au ucis pe acela care îi numise în funcţii. Voi consulii, tu şi Dolabella, aţi făcut bine că aţi luat pentru voi Syria şi Macedonia, deşi lucrurile erau altfel aranjate. Şi ţi-aş mulţumi pentru această faptă, dacă nu aţi fi atribuit ucigaşilor prin vot imediat Cyrenaica şi Creta, dacă n-aţi fi cinstit pe aceşti fugari cu conducerea de provincii, ca să lupte veşnic împotriva mea, şi dacă n-aţi fi trecut cu vederea pe Decimus, care are în stăpînirea sa Gallia învecinată, deşi, este, ca şi ceilalţi, unul dintre asasinii tatălui meu. Dar, ar putea spune cineva, şi aceasta s-a făcut cu buna ştiinţă a senatului. Tu însă ai pus la vot hotărîrea, ai prezidat şedinţa senatului, tocmai tu, care aveai datoria, chiar în propriul tău interes, s-o dezaprobi. Faptul de a li se acorda amnistie însemna doar salvarea lor de către persoane binevoitoare; dar acordarea de provincii înseamnă un dar pentru cei ce au păcătuit faţă de tatăl meu adoptiv şi au înfrînt propunerea ta. Ca să-ţi vorbesc aşa, poate în nepotrivire cu vîrsta mea şi cu respectul ce ţi-l datorez, m-a îndemnat durerea. Am vorbit totuşi către cel mai bun prieten al marelui Caesar, către cel pe care l-a învrednicit cu cea mai înaltă funcţie şi putere. El te-ar fi adoptat poate, dacă ar fi ştiut că tu vei primi să fii un Aenead în locul unui Heraclid[3]. Această nedumerire pare că a avut-o, cînd s-a gîndit multă vreme asupra urmaşului său. Pentru viitor, Antonius, te conjur pe zeii prieteniei şi pe divinul Caesar însuşi, să voieşti a schimba cîte ceva din cele întîmplate, fiindcă tu vei putea face aceasta dacă vrei; în caz contrar, cel puţin să mă ajuţi colaborînd cu mine atunci cînd, cu sprijinul poporului şi al prietenilor care au rămas credincioşi marelui dispărut, voi urmări pe ucigaşi. Iar dacă te reţine de la aceasta vreo îndatorire faţă de aceşti oameni sau faţă de senat, să nu-mi faci greutăţi.

M-am oprit. Mai aveam de discutat o problemă care mă interesa foarte mult, dar parcă nu mai îndrăzneam să vorbesc, după atîtea cîte îi zisesem. Pînă la urmă mi-am luat inima în dinţi şi am continuat: Tu cunoşti situaţia mea familială şi îndeosebi tot ce priveşte împărţirea sumei de bani lăsată de tatăl meu, cu po-

---

[1] Este vorba de Amatius, acesta fiind numele său adevărat.

[2] Încă din luna aprilie, Decimus Brutus s-a îndreptat spre Gallia Cisalpină ce-i fusese repartizată spre guvernare. Trebonius, alt asasin, plecase în provincia Asia, iar Tillius Cimber, şi el participant la conjuraţie, îşi luase în primire Bithynia.

[3] Antonius pretindea că strămoşul său a fost Anteon, fiul unuia dintre Heraclizi, descendenţi ai lui Hercules, vestit erou care, după moarte, a fost primit în rîndul zeilor. Caesar pretindea că strămoşul său a fost Aeneas fiul lui Anchises şi al Aphroditei.

runcă de moarte, spre a fi dată poporului, cît şi graba necesară în această acţiune, pentru ca să nu par nerecunoscător faţă de divinul Caesar din cauza amînării ei şi nici ca toţi oamenii desemnaţi pentru colonii, oameni care aşteaptă în oraş, să nu fie reţinuţi din cauza mea. De aceea, din toate lucrurile care, imediat după asasinarea sa, au fost transportate din casa lui care era primejduită, la tine, pentru a fi în siguranţă, doresc să opreşti tot ce este mai de preţ şi toate bijuteriile şi să primeşti de la noi pe deasupra tot ce vei mai voi. Pentru a putea face împărţirea însă, fii bun şi redă-mi tot aurul monedă pe care ilustrul Caesar îl adunase pentru războaiele plănuite şi care îmi va ajunge spre a fi distribuit la trei sute de mii de oameni. Pentru celelalte cheltuieli aş împrumuta de la tine, dacă aş avea curajul să cer, ori prin mijlocirea ta de la vistieria statului, dacă ai îngădui. Proprietatea cealaltă[1] va fi imediat scoasă în vînzare.

Terminînd ce avusesem de spus priveam chipul lui Antonius pe care se citea uimirea faţă de îndrăzneala cu care îi vorbisem. Trebuie să recunosc că îi judecasem cam aspru faptele, iar pretenţiile mele erau destul de îndrăzneţe, dacă mă gîndesc că eu eram un tînăr particular, fără nici un fel de autoritate, iar el era un bărbat trecut de patruzeci de ani, care ocupa o funcţie atît de importantă în stat. Aşa se şi explică furia care l-a cuprins şi asprimea cu care mi-a răspuns. La început m-a luat mai pe departe spunîndu-mi că nici chiar pe timpul regilor nu se obişnuia ca aceştia să lase conducerea statului urmaşilor lor. Tot astfel nici Caesar nu m-a numit pe mine să conduc Roma. Aşadar, nu aveam nici un drept să-i cer socoteală pentru treburile publice pe care le rezolvase pînă acum în interesul poporului şi nu de dragul meu. De aceea mă scutea de mulţumirile pe care i le aduceam, zicea el ironizîndu-mă. Cu toate acestea pretindea că îmi făcuse şi mie un mare serviciu cerînd senatului să nu-l socotească pe Caesar tiran. Numai aşa se menţinuseră în vigoare toate hotărîrile defunctului, printre care şi testamentul său. Numai datorită lui eu am reuşit să fiu socotit fiul lui Caesar şi să am dreptul asupra moştenirii pe care acesta mi-o lăsase. El se lăuda că luptase din răsputeri ca tatăl meu adoptiv să aibă parte de glorie nepieritoare şi trecuse prin mari primejdii care îl pîndeau din partea unor oameni sîngeroşi ce complotaseră şi împotriva lui. Numai datorită sacrificiilor lui eu mă bucuram acum de familie, nume, influenţă şi avere. Iar eu, îmi reproşa Antonius, în loc să-i fiu recunoscător pentru toate acestea, îndrăzneam să-i cer socoteală. Cu privire la fapta conjuraţilor, el mi-a spus că o trecuse cu vederea pentru a-i linişti pe senatori şi a-i determina să ratifice actele defunctului din al cărui rod mă înfruptam şi eu acum. Cît despre cererea mea de a mă

[1] Aceea care îi fusese lăsată lui Octavian de către Caesar.

împrumuta cu bani din tezaurul public, mă mințea că tatăl meu adoptiv lăsase goală vistieria statului. Referindu-se la sumele de bani luate de la Calpurnia, Antonius pretindea că le împărțise în întregime mai multor magistrați, pentru a-i determina astfel să voteze hotărîrile în favoarea lui Caesar. Mă sfătuia în continuare să procedez și eu la fel împărțind averea ce-mi revenea nu poporului, ci acelora care se arătaseră nemulțumiți de conducerea tatălui meu adoptiv. Poporul, după părerea lui, nu merita flatările și grija pe care i-o purtam eu, fiindcă „plebea este nestatornică asemenea unui val ce se rostogolește pe mare: unul vine altul trece". Antonius se arăta disprețuitor față de popor care „a aruncat la pămînt pe cei ce l-au măgulit, după ce l-a înălțat pe treapta celei mai mari cinstiri". Pentru a-și arăta disprețul și față de mine, un tînăr neștiutor, mi-a zis că trebuia să fi învățat și eu aceste lucruri în școala de unde de-abia ieșisem vrînd să insinueze că eram un neisprăvit care nici măcar studiile nu mi le terminasem.

Era rîndul meu să mă înfurii pentru felul cum mă trata Antonius. De-abia ne întîlnisem și ne despărțeam, se pare, pentru totdeauna. Ruptura s-a produs iremediabil, deși interese comune ne obligau să fim uniți. Antonius m-a urît probabil din clipa în care a aflat că devenisem primul moștenitor al marelui Caesar. Și dacă nu din acest moment, e sigur că în urma întrevederii avute mi-a devenit dușman. Cît despre mine, profund rănit de amarele lui ironii, n-aș putea să spun că îi răspundeam cu altfel de sentimente. Cu toate acestea, mai tîrziu, nu i-am purtat nici o ură. Altfel nu i-aș fi încredințat-o ca soție pe sora mea Octavia, pe care o iubeam așa de mult, oricît de mari ar fi fost interesele ce m-ar fi obligat să accept această căsătorie.

Antonius era un om inteligent, încît nu i-a fost greu să priceapă obstacolele pe care era în stare să i le așeze în fața proiectelor lui un „copil obraznic", așa cum mă numea în diverse ocazii, și care se părea că nu era destinat să rămînă doar un simplu particular.

Dușmănia lui deveni fățișă în momentul cînd a văzut simpatia ce mi-o arăta poporul care începuse să primească de la mine banii prevăzuți în testamentul divinului Caesar. Pentru obținerea acestor bani am trecut imediat la vînzarea averii ce-mi revenea prin moștenire. Eu ceream poporului să mă ajute în această acțiune și dădusem dispoziții ca bunurile mele să fie vîndute cu prețuri cît mai mici, pentru a obține cît mai neîntîrziat banii pe care îi predam apoi tribunilor urmînd a fi imediat împărțiți.

În fața acestei situații Antonius îi determină pe unii oameni de rea-credință să-mi intenteze o serie de procese. Mulți m-au dat în judecată pretinzînd că au și ei dreptul la moștenire, fiindcă tatăl meu adoptiv le luase averile cu forța. Unii pretindeau că le datoram diferite sume de bani pe care acesta le împrumutase de

la ei. Alții mă dădeau în judecată fiindcă pămînturile ce le moștenisem de la tatăl meu adoptiv fuseseră bunuri vîndute la mezat și aparținuseră cîndva unor persoane exilate sau ucise. Plîngerile le prezentau lui Antonius și lui Dolabella, în loc de a fi înaintate autorităților competente. Cei doi consuli le dădeau curs, iar eu pierdeam proces după proces, deși aduceam acte doveditoare arătînd că bunurile pe care le moșteneam fuseseră cumpărate de către marele Caesar de la stat. Degeaba invocam eu hotărîrea senatului care aprobase ca valabile toate actele tatălui meu adoptiv! Înscenările și nedreptățile ce mi se făceau se țineau șir. De-abia reușeam, cu banii obținuți din vînzări, să plătesc amenzile la care eram supus.

In această gravă situație, Pedius și Pinarius, ce fuseseră lăsați moștenitori împreună cu mine și care din cauza acestor procese aveau și ei de suferit, s-au plîns lui Antonius cerînd să le facă dreptate. Acesta le-a răspuns că era nedrept ca cetățenii ce își pierduseră averile în timpul ultimelor frămîntări să fie prejudiciați în folosul meu care m-am trezit deodată în posesia unei mari averi, a unei averi străine ce o foloseam într-un mod necuvenit. Le promise totuși acestora că le va cruța partea lor din moștenire.

Văzînd cum stau lucrurile, pentru a ieși din impasul în care mă aflam m-am hotărît să-mi vînd și propria-mi avere moștenită de la tatăl meu adevărat, Octavius. Am pus în vînzare și averea mamei și chiar pe a lui Phillipus, soțul ei. Pedius și Pinarius mi-au dat și ei partea cuvenită lor, ce fusese cruțată de Antonius. Am vîndut-o și pe aceasta. Aveam nevoie de bani, pentru a împărți poporului sumele promise de Caesar. La fel cum făcuse și el în tinerețe, cînd trăia numai din datorii, am făcut numeroase împrumuturi începînd să mă ruinez angajînd și sacrificînd astfel prezentul în profitul viitorului. Riscul era foarte mare. Un altul în situația mea ar fi cedat la presiunile lui Antonius care vroia să mă țină în umbră. Eu însă, întrezăream în spatele acestui risc, în spatele familiei și prietenilor mei ce tremurau de spaimă, sprijinul poporului și al soldaților care mă aplaudau admirîndu-mi generozitatea și curajul. Am persistat. Și roadele începeau să se vadă. Cît timp pusesem în vînzare moștenirea primită de la marele Caesar și cît timp întîmpinam atîtea greutăți în ducerea la capăt a acestei acțiuni, mulțimea îmi arătase o simpatie mai mult din milă față de nedreptățile ce sufeream. Cînd a văzut însă că, din dorința de a-i plăti fiecărui cetățean cei trei sute de sesterți promiși, am început să-mi vînd nu numai propria avere, dar și a rudelor și prietenilor mei și pe deasupra să mă mai și împrumut, poporul a fost cuprins de o nemărginită simpatie lăudîndu-mi dărnicia și admirîndu-mi tăria de a suporta atîtea suferințe pentru binele lui. Plebea își dădea acum seama că darurile primite nu mai veneau din partea defunctului, ci direct din partea mea și în urma sacrificiilor făcute de mine. Mulțimea vedea în acțiunile mele nu obligația pe

care o aveam de a duce la îndeplinire, ca urmaş ce mă numeam, voinţa defunctului, ci dragostea şi devotamentul meu faţă de cetăţenii Romei. Ca urmare, poporul a început să se agite şi să nu mai îngăduie la nesfîrşit nelegiuirile consulului îndreptate contra mea.

În timp ce eu obţineam un mare succes, prin ataşamentul ce-l manifesta plebea faţă de mine, Antonius, după ce îşi bătuse joc de pretenţiile mele la moştenire, sfîrşi prin a-mi supraveghea foarte deaproape întreaga-mi comportare. El înmulţi obstacolele în calea mea. După procesele puse la cale prin intermediul altora, interveni direct încercînd să se opună legii curiate prin care mi se ratificase adopţiunea, iar într-o zi merse atît de departe încît, în timp ce vorbeam poporului, a pus lictorii să mă smulgă de pe tribuna pe care mă aflam suit. Această luptă neegală şi necinstită, această violenţă la care se preta Antonius nu făceau decît să mărească popularitatea mea, în timp ce a lui se micşora din zi în zi.

Dintr-o întîmplare care a avut loc în acel timp se va vedea ataşamentul plebei faţă de mine. Marcus Iunius Brutus, în speranţa că va îmbuna poporul, pentru a-l rechema pînă la urmă la Roma, organiză prin intermediul pretorului Caius Antonius, fratele consulului, jocuri fastuoase pregătite cu mare risipă de bani. În timpul jocurilor un grup de oameni plătiţi începură să strige cerînd ca Brutus şi Cassius să fie rechemaţi în cetate. Spectatorii, ce asistau gratuit la frumoasele jocuri şi care se lăsau uşor influenţaţi, se arătară dispuşi să-i susţină. Dar deodată a năvălit în teatru un mare număr de plebei neîngăduind să se continue spectacolul pînă cînd astfel de cereri nu vor lua sfîrşit.

În urma acestui nou succes, Antonius se arătă şi mai îndîrjit. Iată o dovadă. În aceeaşi lună eu am organizat jocurile instituite de ilustrul Caesar în cinstea victoriei sale de la Thapsus. Cu ocazia acestor *ludi victoriae Caesaris* am dat dispoziţii să fie adus în teatru jilţul de aur al tatălui meu adoptiv, care se afla înainte acolo, dar care acum era scos afară. Totodată, am hotărît să fie adusă şi cununa de lauri a acestuia. Tribunii plebei, instigaţi de Marcus Antonius, s-au opus, fapt la care nu mă aşteptam, iar eu pînă la urmă a trebuit să renunţ. Am rămas dezamăgit că plebeii, ce-mi ascultaseră cu atîta bucurie cuvîntările prin care îmi arătam intenţia de a răzbuna moartea părintelui meu şi dorinţa de a împărţi banii lăsaţi prin testament, de data aceasta n-au mai sărit să ţină de jilţul binefăcătorului lor, ori să fluture cununa de lauri a imperatorului. Am înţeles cu această ocazie că prea mult nu se putea conta pe mulţimea care dorea bani, dorea răzbunare, dar care nu mai era animată de nici un spirit combativ şi n-ar fi fost capabilă să mă urmeze într-un război deschis împotriva tagmei aristocraţiei senatoriale. Din acest moment m-am gîndit că sprijinul sigur era doar forţa, iar aceasta n-o puteam găsi decît în rîndul soldaţilor. Deocamdată însă, în afara unor rude şi prieteni fri-

cași și a unei mulțimi capricioase ce se clătina ca valurile mării, vorba rivalului meu, nimeni nu-mi garanta succesul în lupta la care ma angajasem.

În această vreme probabil că Antonius gîndea cam la fel. După cum eu nu puteam spera prea mult de la plebe, tot astfel el nu se putea bizui pe nobilimea senatorială ce nu dispunea de nici o forță militară. Marcus Iunius Brutus și Cassius, care făceau parte din gruparea extremistă a senatului, se aflau pe picior de război cu Antonius. Aceasta se citea ușor printre rîndurile unei scrisori trimise consulului, unde îi reproșau tonul amenințător și jignitor folosit în edictele sale. Ei spuneau că nu e permis unui consul să se adreseze astfel unor pretori și că oamenii liberi nu pot fi siliți să facă nimic prin amenințări. Totodată, după felul cum îi scriau asasinii, se vedea că nici ei, în afara bunăvoinței aristocrației municipale, n-aveau forțele necesare pe care să se bizuie într-un eventual conflict împotriva lui Antonius, deși războiul civil era deviza aripei extremiste. De aceea, în vara anului 710 *ab U.c.*[5] Brutus și Cassius s-au gîndit să strămute pregătirile de război în Orient. S-au hotărît așadar să se îndrepte spre provinciile repartizate inițial de marele Caesar: Macedonia și Syria pe care intenționau să le ocupe cu forța călcînd astfel hotărîrile grupărilor moderate și neutre din senat ce le repartizaseră Cyrenaica și respectiv Creta.

Antonius avea nevoie de ajutorul armatei, poate nu atît în lupta începută contra mea, fiindcă mă știa sprijinit doar de plebea pe care el nu dădea doi bani, cît pentru a duce lupta contra asasinilor tatălui meu adoptiv. Unul dintre ei era și Decimus Brutus, guvernatorul Galliei Cisalpine. Antonius dorea să primească această provincie dîndu-și seama că Macedonia, ce-i fusese repartizată între timp, era prea departe de Roma pentru a putea interveni la nevoie de acolo. Mai întîi însă trebuia să pună mîna pe cele șase legiuni din Macedonia pentru a le trece peste mare în Italia. Dar această armată, cea mai bine instruită și completată cu numeroase trupe auxiliare, plus călărimea pe care o comandasem eu înainte de a veni la Roma, era destinată lui Dolabella. El trebuia s-o folosească în războiul contra parthilor. Lui Antonius îi era cu atît mai greu să ajungă la comanda acestor trupe, cu cît chiar el contribuise, prin manevrarea senatului, ca Dolabella să fie numit comandantul lor. Pînă la urmă consulul a găsit o soluție: a răspîndit zvonul că Macedonia era invadată și pustiită de daci. Pentru salvarea provinciei, el a cerut senatului să-i încredințeze comanda trupelor de acolo. Senatorii s-au opus și au trimis oameni să se informeze în ce măsură știrea iscată avea vreun temei. Aceștia s-au întors spunînd că Macedonia nu era atacată de nimeni, dar circula zvonul

[5] Anul 44 î.e.n.

că dacii s-ar pregăti pentru a invada provincia. Știrea era inventată probabil tot de Antonius, ce îi cumpărase pe informatori. În sfîrșit, consulul cîștigă Gallia Cisalpină și fu numit comandant suprem al forțelor din Macedonia, dar nu atît ca urmare a stratagemei folosită de el, cît mai ales datorită mie. Eu am influențat Adunarea Poporului să fie numit Antonius, deși senatul continua să se opună. Apoi acesta se grăbi să trimită prin fratele său, Caius Antonius, ordinul de intrare în subordinele lui a trupelor cantonate la Apollonia.

Spre surprinderea tuturor, eu l-am susținut pe Antonius în îndeplinirea planurilor sale. Aveam motive întemeiate. Știam că Decimus Brutus dispunea de legiunile din Gallia Cisalpină pe care deja o guverna. Era primejdios ca unul din asasini să fie stăpîn în această fortăreață, de unde putea să domine și să amenințe Roma. Eu mai știam de asemenea că puteam conta pe mulți prieteni din legiunile din Macedonia ce intrau sub ordinele lui Antonius. Acesta nu bănuia că dacă ar fi încercat să le folosească și împotriva mea, ar fi fost mai puțin stăpîn pe ele decît aș fi fost eu.

Mă așteptam ca Marcus Antonius, ajuns guvernatorul unei provincii-cheie și comandant suprem al unei armate de elită, va ști să se arate recunoscător și să mă susțină la rîndul său. Dar zadarnică așteptare. Floarea rară a recunoștinței nu putea să crească în grădina consulului. Ce vreau să spun? Murise de curînd unul dintre tribunii poporului. În locul vacant aș fi dorit să fie ales Flaminius. Poporul însă credea că aș fi vrut ca eu să ocup această funcție, dar că nu îndrăzneam să-mi depun candidatura, fiindcă nu aveam vîrsta care se cerea. Dar mai era și alt obstacol. Tribunii poporului erau aleși numai din rîndul plebei, iar eu eram patrician. Cu toate aceste obstacole, plebea vroia să treacă peste ele și să mă aleagă pentru înalta funcție. Senatul intră în panică. Odată numit tribun al poporului eu aș fi devenit foarte puternic și aș fi avut dreptul după lege să-i chem în fața judecății pe asasinii tatălui meu adoptiv. Antonius, care îmi era așa de obligat, în loc să mă susțină, a trecut de partea senatului. Urmărea probabil să-i îmbuneze pe cei ce se arătau furioși din cauza legii votate de popor cu privire la Gallia Cisalpină și la armatele din Macedonia ce îi fuseseră acordate consulului împotriva voinței lor. Așadar, Antonius cel nerecunoscător a publicat un edict consular prin care mi se interzicea să acționez împotriva legii. Dacă voi încerca să întreprind totuși ceva, el spunea că se va opune cu toată autoritatea de care dispunea. Plebea care mă susținea hotărî să forțeze alegerea mea ca tribun. Antonius amînă însă alegerile mulțumindu-se cu numărul tribunilor existenți.

După ce acceptase sprijinul meu, al unui tînăr ce se arăta „obraznic din cale afară", Antonius se dovedi ingrat și dușmănos... din cale afară. Mi-am dat seama că pe un astfel de om

nu mai puteam conta de acum înainte. Orice înțelegere cu el nu se putea sprijini pe încredere și sinceritate. După ce mă făcuse să pierd o ocazie atît de rară, ocazia de a obține o funcție extrem de importantă ce-mi fusese oferită de plebea în care investisem un prețios capital, m-am hotărît să-mi iau revanșa. Susținîndu-l în obținerea armatelor și provinciei mult rîvnite de el, eu riscasem să-mi pierd creditul în fața poporului care vedea că îl ajut pe cel ce pînă ieri îl acuzasem de cîrdășie cu asasinii, pe cel care nu era deloc în grațiile plebei. Mulțimea aprobase cererile lui de dragul meu, iar eu, tot de dragul meu, adică pentru a micșora puterea unui om ce se arăta neloial și primejdios, trebuia să-i iau înapoi ceea ce îi dădusem: armatele și provincia.

Cititorul acestor rînduri, care a înțeles la ce strîmtoare mă aflam: fără nici o dregătorie cît de mică, lipsit de o armată pe care să mă sprijin și dezavuat de întregul senat, se va mira că un tînăr particular își propunea să-i răpească armata și guvernarea unei provincii celui care în funcția de consul ocupa cea mai înaltă magistratură din Roma. Și totuși pînă la urmă am reușit.

În primul rînd trebuia să-i iau legiunile din Macedonia. În mod direct nu puteam s-o fac, atîta timp cît Antonius fusese numit comandant de către senat. Dar ca să-i subminez autoritatea în fața armatei, încît la un moment dat să-i întoarcă spatele, aceasta puteam s-o fac. De aceea, am trimis în ascuns mai mulți oameni de încredere în calea legiunilor ce debarcau în Italia. Ei s-au strecurat în rîndul soldaților sub pretext că le vindeau alimente sau sub diverse alte motive. Aveau misiunea de a informa oștirea despre toate obstacolele ce mi le pusese în cale consulul cu privire la obținerea adopțiunii și a moștenirii făcîndu-i să înțeleagă modul dușmănos și disprețuitor în care Antonius se comporta cu urmașul divinului Caesar pe de o parte, iar pe de altă parte să le spună despre toleranța cu care el îi tratase pe asasinii fostului și îndrăgitului lor comandant suprem. Emisarii mei trebuiau să răspîndească manifeste în rîndul ostașilor și să-i atragă pe cei mai îndrăzneți de partea mea. Pe alții i-am trimis, în același scop, prin coloniile de veterani înființate de părintele meu.

Efectul produs de această inițiativă a fost mai mare decît speram, așa cum se va vedea în curînd. A depășit chiar limita. Unii soldați au fost atît de indignați de cele ce auziseră, încît, din cauza atitudinii ostile față de Antonius și-au pierdut viața. Dar pînă a afla despre efectul creat asupra legiunilor „mele" din Macedonia, să vedem ce se întîmpla cu armata de care dispunea Antonius la Roma, fiindcă nu pot numi altfel numeroasa „gardă" pe care și-o formase consulul în jurul său. Am arătat la momentul potrivit că Antonius numise în fruntea acestei armate numeroși comandanți pe care îi ridicase la rangul de tribuni militari cărora le arăta o

deosebită atenție și le împărtășea chiar unele din planurile lui. Deși tratați cu multe menajamente, tribunii militari, martori la felul cum comandantul lor se comporta față de fiul lui Caesar, i-au cerut să-i primească în audiență ca să-și spună doleanțele. Mai întîi, pentru ca șeful lor să nu-i socotească lipsiți de respectul ce trebuia să i-l arate, l-au lăudat ca pe cel mai potrivit bărbat și cel mai destoinic comandant chemat să rezolve greaua situație care se crease după moartea lui Caesar. Ei își manifestau teama față de acțiunile asasinilor ce ocupau provincii și strîngeau bani și armate pregătindu-se de război. Dacă la această primejdie, spuneau ei, se mai adaugă și neînțelegerile și cearta dintre mine și generalul lor, dușmanii vor reuși să ne învingă. De aceea îl rugau, atît din obligația sfîntă față de tatăl meu adoptiv, cît și în interesul consulului, dar și pentru ocrotirea lor, care i se arătau devotați încît nu li se putea nimic reproșa, să se împace cu mine și să participăm împreună la pedepsirea asasinilor părintelui meu.

Antonius le-a vorbit timp îndelungat. El a trecut în revistă evenimentele petrecute după asasinarea marelui Caesar vrînd să scoată în evidență că amnistia acordată conjuraților n-o susținuse din dorința de a-i salva pe criminali, ci pentru a obține în schimb ca numele lui Caesar să nu se stingă, onorurile ce i s-au decernat înainte să rămînă nepieritoare și hotărîrile luate de el, neschimbate. Toate acestea le-a întreprins pentru ca eu, fiul celui dispărut, împreună cu prietenii mei, cu toți ofițerii și soldații să trăim în siguranță. Antonius spunea că toate aceste concesii smulse de el senatului nu ar fi fost posibile fără amnistierea asasinilor. Aceasta nu însemna însă iertarea lor, ci numai amînarea pedepsirii ucigașilor. De aceea el s-a străduit și a reușit să ridice poporul împotriva conjuraților chiar cu ocazia înmormîntării defunctului, cînd, expunîndu-i trupul însîngerat, i-a dezvelit rănile provocate de ucigași. L-a jelit apoi ca pe un om ce fusese asasinat mișelește proclamîndu-l chiar zeu. Ca urmare, și-a atras dușmănia senatului punîndu-și viața în primejdie, dar a reușit să-i facă pe asasini să fugă înspăimîntați din Roma. Ei caută acum să se întărească punînd mîna pe armate și provincii. Antonius spunea că de aceea a fost obligat să ia noi măsuri. Le-a explicat apoi tribunilor cu lux de amănunte și denaturînd unele fapte, cum a reușit el ca printr-o măiastră șiretenie să obțină, cu sprijinul poporului pe care îl ridicase împotriva conjuraților (vorbă să fie!), atît comanda legiunilor din Macedonia, cît și Gallia Cisalpină unde se afla ascuns unul dintre principalii asasini. Bineînțeles că Antonius n-a pomenit nimic despre sprijinul important pe care i-l acordasem eu. Ba mai mult, și-a încheiat expunerea chemîndu-i pe tovarășii lui de arme să ia parte la acțiunile ce le va mai întreprinde în folosul tuturor. Îi asigura pe toți că le va comunica la timp hotărîrile ce le va lua în continuare, dar care nu trebuie să fie cunoscute și de mine, cel ce mă purtam

așa de „obraznic" cu el. În concluzie, consulul respingea cererea tribunilor de a ne împăca. Numai că aceștia, arătîndu-se de acord cu toate cele întreprinse de comandantul lor, au insistat totuși să ajungem la o înțelegere. Neavînd încotro, pînă la urmă Antonius s-a lăsat convins. Apoi, tribunii anunțîndu-mă și pe mine, au aranjat o întîlnire între noi doi pe Capitoliu.

Dar cu cine să te înțelegi?! La scurt timp după această întrevedere, care trebuia să ducă la unirea noastră împotriva conjuraților, așa cum doreau sincer soldații, Antonius s-a arătat indignat față de atitudinea unora dintre tribunii și ostașii din garda sa. El pretindea că aceștia, trecînd de partea mea, unelteau acum împotriva lui. După ce a mai aflat și despre emisarii trimiși de mine în mijlocul legiunilor sale ce debarcaseră între timp la Brundisium, m-a acuzat că nutresc gînduri dușmănoase față de el și că îi puneam viața în primejdie. Oamenii cu judecată, ce înțelegeau mai bine realitatea lucrurilor, și-au dat seama că acestea erau doar calomnii prin care Antonius vroia să mă compromită, fiindcă în fond eu, lipsit de forțele necesare, aveam nevoie de sprijinul lui. Dovadă era faptul că la început îl ajutasem să cîștige o puternică armată și o importantă provincie. Dar printre cei stîrniți de Antonius erau și unii care credeau că într-adevăr urmăream pieirea acestuia, după atîtea nedreptăți și pagube materiale ce-mi provocase. Ei mă acuzau că era neîngăduit să uneltesc împotriva unui consul în funcțiune.

Auzind cum eram pe nedrept judecat, m-a cuprins furia. Și fiindcă cel ce merge cu lupii învață să urle, ori cum spunea Vergilius: „*Mala vicini pecoris contagis laeduni*"[6], am început să strig în gura mare că nu doream pieirea lui Antonius, ci el îmi punea în pericol viața, din invidie, fiindcă vedea dragostea ce-mi purta poporul, singura dar cea mai de preț avere a mea. Pornit împotriva lui, m-am dus pînă și la el acasă continuînd să-i aduc cu înversunare în fața locuinței tot felul de acuzații însoțite de blesteme. Luînd martori zeii, l-am chemat afară, la judecată. Nu mi-a răspuns nimeni! Încercînd să dau buzna în casă peste el, i-am strigat înfocat că primesc ca judecători pe înșiși prietenii lui. Fiind oprit să intru, m-am luat la harță cu străjile. Mă jeleam și îl batjocoream pe „consulul în funcțiune" cum îmi venea la gură. Pînă la urmă am plecat mîniat căutînd alți martori mai de nădejde: plebeii. Chemînd mulțimea în jurul meu, i-am spus că dacă voi cădea ucis, să știe că am pierit de mîna lui Antonius. Plebeii, văzînd durerea smulsă din inimă cu care le vorbeam, au început să regrete neîncrederea ce o arătaseră. Poporul era din nou al meu, deși se aflau probabil unii oameni care, din cîte îmi dădeam seama, aveau impresia că totul era numai o prefăcătorie; că de fapt eu

[6] Bolile rele ale turmei vecine vatămă prin molipsire.

mă înțelesesem cu Antonius, atunci cînd ne-am întîlnit la insistențele tribunilor, să acționăm uniți împotriva dușmanilor comuni. Ce bine ar fi fost, dacă așa ar fi stat lucrurile! Însă din nenorocire...

Dar nu era nici o nenorocire!... La puțin timp am aflat vești foarte îmbucurătoare trimise de emisarii mei tainici ce se aflau în mijlocul soldaților celor patru legiuni ce debarcaseră la Brundisium venind de la Apollonia. Ei îmi comunicau că armata e de partea mea. Soldații se arătau împotriva noului lor comandant, Antonius, deoarece acesta nu făcuse nimic pentru pedepsirea asasinilor ilustrului Caesar. Dar nici la Roma situația consulului nu era mai bună. În jurul lui se formase o vie opoziție. Mulți dintre senatorii ce fuseseră obligați să aprobe unele din decretele propuse de el erau încurajați de faptul că între noi apăruse o gravă ruptură care ne slăbea forțele. În plus, ei se bucurau de progresele lui Sextus Pompeius ce își formase o puternică flotă, cît și de noutățile primite din Orient, unde Trebonius, unul din asasini și guvernator al provinciei Asia, întărea orașele în sprijinul lui Cassius și Marcus Iunius Brutus. Mai mult, Cassius era solicitat de legiunile din Syria să se prezinte la conducerea acestei provincii ce îi fusese inițial repartizată. El se grăbi să plece în Orient.

Marcus Iunius Brutus se afla în golful Puteoli unde organizase, cu o deosebită măreție, jocurile pe care le datora plebei romane în funcția sa de pretor, fără a îndrăzni totuși să apară la ele. Cicero îl implora să nu părăsească Italia îndemnîndu-l să profite de neînțelegerea ivită între mine și Antonius. Acesta nu-l ascultă. Oratorul, cuprins de teamă, se lăsă influențat și se îmbarcă la rîndul lui pornind spre Grecia, cu intenția să aștepte acolo sfîrșitul anului odată cu care înceta și funcția de consul a lui Antonius. Dar ajuns la Siracuza s-a răzgîndit. Deși avea șaizeci și trei de ani, s-a hotărît să se înapoieze la Roma, „pe cîmpul de bătălie", de unde să continue lupta și la nevoie să moară pentru convingerile lui. Era către sfîrșitul lunii august.

În prima zi a lunii septembrie Antonius convocă senatul pentru a cere sancționarea unui decret prin care se hotăra adorarea ca zeu a marelui Caesar. Încă din timpul vieții tatălui meu adoptiv el susținuse răspîndirea acestui cult. Știa bine că adorarea celui dispărut avea efect asupra veteranilor și plebei.

Cicero de-abia sosise. Sub pretext că era obosit în urma călătoriei întreprinse, la care se mai adăuga și starea șubredă a sănătății sale, el nu s-a prezentat la ședința senatului convocată de consul. Acesta a socotit absența lui drept o împotrivire tacită față de propunerea pentru deificarea ilustrului defunct. Antonius, proferînd tot felul de invective și amenințări la adresa oratorului, a mers pînă acolo încît spunea că va trimite soldații să-l aducă forțat și că îi va da foc casei dacă nu va veni. Senatorii, auzindu-l astfel vorbind, l-au înduplecat să nu-și transforme amenințarea în

fapt. Cicero a aflat despre toate acestea considerîndu-le ca o jignire la adresa lui.

Decretul referitor la adorarea tatălui meu adoptiv ca zeu a fost votat.

Ziua următoare a avut loc o nouă şedinţă a senatului. De data aceasta a lipsit Antonius, din ce motive, nu se ştie, lăsîndu-l pe Dolabella, celălalt consul şi ginere al lui Cicero, să prezideze adunarea. În schimb, oratorul s-a prezentat la şedinţă şi a pronunţat un important discurs contra lui Antonius, primul dintr-o serie de cuvîntări pe care chiar el le-a numit ceva mai tîrziu *Filipice*, după modelul discursurilor lui Demosthene. „Războiul de cuvinte", cum îl numea Cicero, se declanşase. După ce a făcut o expunere a motivelor plecării şi după aceea, a grabnicei sale întoarceri, se angaja în faţa senatului să lupte cu toate forţele ce i-au mai rămas pentru întărirea Republicii. Scoţînd în evidenţă la început unele realizări ale lui Antonius, ca de pildă amnistierea conspiratorilor, propunerea legii cu privire la desfiinţarea dictaturii şi înăbuşirea mişcării falsului Marius, Cicero a trecut apoi la criticarea hotărîrilor luate de consul contra intereselor statului. Îi cerea lui Antonius să ţină seama de voinţa poporului, care este împotriva constrîngerii şi a armelor, îndemnîndu-l să-şi reamintească de exemplele iluştrilor săi strămoşi, să fie mereu preocupat de menţinerea păcii, cît şi de restabilirea libertăţii. În încheiere sublinia că cele arătate de el nu erau spuse cu intenţia de a se răzbuna pe Antonius. Dar cine se scuză se acuză!

Vorbind astfel, Cicero vroia să-şi ascundă duşmănia ce îi purta consulului şi care s-a putut observa clar prin denaturarea faptelor prezentate pe parcursul celor paisprezece *Filipice* culminînd cu cererea oratorului ca Antonius să fie declarat duşman al patriei.

Consulul, furios, a rămas o vreme în afara Romei, în care timp şi-a pregătit răspunsul. Pe la jumătatea lui septembrie a revenit şi a convocat senatul. De data aceasta era rîndul lui Cicero să lipsească de la adunare. Mai tîrziu, în *Filipica* a cincea el afirma că ar fi dorit să vină la şedinţă, dar că prietenii lui, de teamă să nu i se întîmple ceva, l-au împiedicat. Într-adevăr, consulul înconjurase în acea zi cu numeroşi soldaţi locul unde fusese convocat senatul.

Antonius i-a adus lui Cicero tot felul de acuzaţii. Astfel, l-a acuzat de crimă împotriva complicilor lui Catilina, dînd ordin să fie executaţi în mod abuziv şi ilegal, l-a învinovăţit de moartea lui Clodius, de provocarea războiului dintre marele Caesar şi Pompeius şi chiar de organizarea complotului împotriva tatălui meu adoptiv şi asasinarea acestuia. Consulul vroia să aţîţe împotriva lui Cicero toate taberele din senat aducînd dovezi că fiecare dintre ele aveau să-i reproşeze o greşeală sau o crimă. El urmărea

astfel să-l prezinte tuturor, şi poporului şi veteranilor, ca pe o jertfă căreia umbra lui Caesar îi cerea sacrificarea.

În faţa unor astfel de acuzaţii Cicero părăseşte Roma (era rîndul lui!...) retrăgîndu-se la una din vilele sale din apropiere de Neapolis unde a compus a doua *Filipică* ce nu a fost pronunţată, din prudenţă, ci doar publicată de-abia după plecarea lui Antonius spre Gallia Cisalpină. Respingînd acuzaţiile ce-i fuseseră aduse, el scria că în ultimii douăzeci de ani n-a existat nici un duşman al Republicii care să nu fi dus un adevărat război împotriva sa. La rîndul său, l-a învinuit pe Antonius de cele mai groaznice crime denaturînd faptele în scopul de a-şi compromite şi înjosi adversarul.

Conflictul dintre Antonius şi „noul Demosthene", aşa cum i se spunea lui Cicero, a agravat raporturile consulului cu conspiratorii care s-au accentuat în momentul cînd Antonius a ordonat ca sub statuia tatălui meu adoptiv să se facă menţiunea că ea fusese consacrată marelui Caesar ca părinte, pentru meritele sale. În felul acesta îi declara indirect pe conjuraţi ca paricizi.

Pe la începutul lunii octombrie, Antonius părăseşte în grabă Roma îndreptîndu-se spre Brundisium, de unde îi sosiseră ştiri despre nemulţumirile soldaţilor din cele patru legiuni de curînd debarcate. Temîndu-mă ca nu cumva să instaureze disciplina în rîndul lor şi să se îndrepte cu ele spre Roma, pentru a pune stăpînire pe oraş, m-am grăbit să plec după ajutoare prin coloniile înfiinţate de părintele meu promiţîndu-le veteranilor cîte cinci sute de sesterţi. La scurtă vreme strînsesem în jurul meu aproape zece mii de oameni. Îi numesc oameni şi nu ostaşi, fiindcă nu se aflau nici complet înarmaţi, nici organizaţi pe centurii sau cohorte şi nu aveau nici ofiţeri care să-i comande. Era ca un fel de gardă personală cu care m-am grăbit să ajung înaintea lui Antonius la Roma. Problema se punea cum voi reuşi să intru cu ei în Cetate, deoarece, conform unor vechi prevederi legale era interzis ca vreun comandant să intre cu armata în capitala Republicii. Dar norocul mi-a surîs de această dată. Tribunul poporului, Canutius, care era în duşmănie cu Antonius, devenise ca urmare prietenul meu. În timp ce eu cantonasem oamenii în apropierea Romei, lîngă templul lui Marte, şi mă gîndeam cum să pătrund în oraş, Canutius, ştiind ce urmăream, s-a adresat mulţimii spunîndu-i că vin ca prieten al poporului şi duşman al lui Marcus Antonius. Cei care se temeau că acesta ar putea ajunge tiran, spunea el, va trebui să mă sprijine, fiindcă eu nu dispuneam de alte forţe în afara veteranilor ce mă însoţeau şi care, prin prezenţa lor, l-ar opri pe consul să treacă la vreun act represiv. După ce linişti plebea, ce era înfricoşată de „armata" pe care o aveam cu mine, Canutius mi-a ieşit în întîmpinare şi m-a introdus în oraş împreună cu numeroasa mea gardă. Unii cetăţeni se bucurau văzîndu-mă, fiindcă sperau să fiu

alături de ei împotriva lui Antonius. Se aflau însă şi dintre cei care credeau, după cum am mai spus, că la mijloc era o înţelegere la care ajunsesem pe Capitoliu, sub presiunea soldaţilor, pentru ca Antonius să devină stăpîn absolut, iar eu să am mînă liberă spre a-i pedepsi pe asasini. Odată intrat în oraş, m-am îndreptat spre templul lui Castor şi Pollux pe care veteranii l-au înconjurat purtînd pumnalele ascunse la brîu. Aflînd de sosirea noastră, s-a adunat o mare mulţime de oameni. După ce Canutius le-a vorbit despre Antonius şi primejdia ce o prezenta, eu am luat apoi cuvîntul şi, amintind despre cele suferite din partea consulului, i-am asigurat că numai de teama acestuia m-am înconjurat de atîţia veterani. Am încheiat declarînd solemn că eu voi fi servitorul poporului... şi dacă adăugam: *pentru toată viaţa*, n-aş fi greşit deloc. Dar cui putea să-i treacă prin minte atunci că eu voi fi acela care îl voi sluji pînă la adînci bătrîneţi, cînd, în acele momente de mare tensiune nici nu se ştia cîte zile mai aveam de trăit în mijlocul primejdiilor care mă pîndeau de peste tot? Cine ar fi putut crede că eu, lipsit de orice experienţă politică, voi ajunge într-o bună zi să obţin puterea supremă prin îndepărtarea rînd pe rînd a unor impresionante forţe de care mă izbeam ca o muscă de zidul unei cetăţi? Eu, un tînăr de nouăsprezece ani neîmpliniţi, să-l învinge pe Antonius, cel mai vestit general al lui Caesar!? Eu, fără nici o funcţie în stat, să devin mai puternic decît senatul care conducea de secole poporul roman!? Eu, care, trăgînd spada împotriva asasinilor tatălui meu, ridicam la luptă legiunile romane, credincioase marelui Caesar, pentru a se măcelări în războaie fratricide cu legiunile romane de sub comanda asasinilor, eu să ajung într-o zi la instaurarea păcii generale, la pacificarea a optzeci de milioane de oameni!? Eu, cel ignorat de toate grupările aflate în competiţie pentru puterea supremă şi batjocorit de Antonius în toate felurile, eu să ajung într-o zi conducătorul celui mai întins şi puternic stat din lume!? Era cel puţin absurd ca eu sau altcineva să se gîndească în aceste clipe la aşa ceva!...

Deocamdată, în acele momente nu ştiam cum să ies dintr-o încurcătură ce se ivise pe neaşteptate. Veteranii, care mă urmaseră cu devotament la Roma, credeau că rostul lor era să mă împace cu Antonius sau să mă păzească de duşmani şi eventual să-l răzbune pe fostul lor conducător suprem. Au rămas însă uimiţi aflînd de intenţia de a mă răfui cu Antonius care cîndva le fusese comandant, iar acum ocupa înalta demnitate de consul. Unii mi-au spus aceasta direct, în faţă, alţii ziceau că vor să se înapoieze la vetrele lor sub pretextul de a se reîntoarce după ce îşi vor lua cu ei armele. Cu forţa nu aveam cum să-i opresc. I-am luat deci cu vorba bună şi m-am arătat de acord să se întoarcă acasă. Nu numai că nu le-am arătat supărarea mea, dar i-am şi lăudat şi le-am mulţumit că mă însoţiseră. Totodată am făcut apel la zeul

acela galben și strălucitor care îi orbește pe toți dăruindu-le la plecare noi sume de bani. Le-am făgăduit recompense și mai bogate în viitor, cînd, de va fi nevoie, va trebui să le cer din nou sprijinul. Dar și atunci o voi face chemîndu-i ca prieteni, nu ca ostași.

Unii se lăsară pe loc influențați de vorbele mele, încît mai bine de o mie de oameni, din cei vreo zece mii, se hotărîră să mă slujească în continuare. Ceilalți plecară. Însă odată ajunși acasă și dîndu-și seama de munca grea ce-i aștepta pe ogoare, iar pe de altă parte amintindu-și de recompensele destul de mari primite pentru nimica toată, dar mai ales de cele și mai mari pe care sperau să le primească în viitor, așa după cum le promisesem, după scurtă vreme s-au întors la mine, sub frumosul pretext că plecaseră doar pentru a-și lua armele. În acest timp, cu bani mulți asupra mea, cutreieram Ravenna și alte ținuturi învecinate recrutînd numeroși ostași pe care îi îndreptam în tabăra de la Arretium din Etruria.

Ce se întîmpla în această vreme în tabăra legiunilor de la Brundisium? Lipsit complet de tactul pe care îl arătasem eu față de niște soldați nesupuși, Antonius, la auzul reproșurilor armatei că îi lăsase nepedepsiți pe asasinii marelui Caesar, a început să-i certe pe soldați pentru lipsa lor de recunoștință, fiindcă, zicea el, în loc să-i trimită în primejdiosul război cu parthii, îi adusese în liniștita Italie. Dar nu numai că ei nu se grăbeau să-i mulțumească pentru acest serviciu, însă pe deasupra nici nu voiau să-i demaște pe emisarii trimiși de un „tînăr fără judecată" (acesta fiind, desigur, eu). Nu-i nimic! Îi va descoperi el însuși, spunea Antonius, iar legiunile vor pleca în bogata provincie Gallia după ce va dărui fiecărui soldat patru sute de sesterți. Văzîndu-l cît era de zgîrcit, ostașii izbucniră într-un rîs ironic. Antonius se înfurie și mai tare. Soldații se împrăștiară gălăgioși. Consulul, mîniat la culme, spuse doar atît: „Vă voi învăța eu să ascultați!" În armata romană se obișnuia ca trupele ce se răzvrăteau sau fugeau din fața dușmanului să fie pedepsite cu decimarea. Acesta era un drept al comandantului. Antonius nu făcu uz de acest drept în întregime, fiindcă nu se afla pe cîmpul de luptă. Totuși, cerînd tribunilor militari să-i dea numele celor răzvrătiți, ucise pe cîțiva dintre ei crezînd că în felul acesta va reintroduce disciplina. Însă departe ca soldații să se sperie, ei se înfuriară cumplit și începură să-l dușmănească. Oamenii trimiși de mine în mijlocul ostașilor continuară să-i ațîțe răspîndind în rîndurile lor nenumărate manifeste. Emisarii mei, dînd dovadă de mult curaj într-o situație în care de ar fi fost denunțați ar fi fost imediat dați pe mîna călăului, îi îndemnau pe soldați ca, în amintirea marelui Caesar, să-l părăsească pe Antonius cel crud și zgîrcit și să se alăture lui Caesar cel tînăr, cel bun și foarte darnic. Antonius, foarte mînios, promise zadarnic mari recompense denunțătorilor. Nimeni nu scoase o vorbă! Cînd con-

sulul mai află şi de armata strînsă de mine de prin colonii începu să se teamă. Adună din nou soldaţii şi îşi manifestă regretul pentru cele întîmplate, deşi legea i-ar fi permis să fie mai aspru, spunea el, pentru a se respecta disciplina militară. A adăugat apoi că, în ce priveşte suma de patru sute de sesterţi pe care îi oferise nu era un dar, ci un semn de salut cu ocazia primei lor întîlniri. Antonius vorbise cu dibăcie de data aceasta găsind o justificare onorabilă zgîrceniei lui şi dovedindu-se din nou abilul diplomat care manevrase aşa de bine cînd senatul, cînd plebea, cînd chiar buna mea credinţă. El n-a mai promis vreun dar în plus, pentru a nu lăsa impresia că a cedat în faţa soldaţilor. Apoi îi schimbă din funcţie pe unii ofiţeri care i se păreau mai suspecţi. Arătîndu-se acum prietenos faţă de soldaţi, îi organiză pe unităţi şi-i trimise la Ariminum, oraş situat pe coasta de est a Italiei, la sud de Ravenna. Apoi îşi formă o cohortă pretoriană[7] din cei mai devotaţi ostaşi, în fruntea căreia se îndreptă spre Roma.

Cam aşa a păţit Antonius la Brundisium, fiindcă, uitînd că soldaţii nu mai ţin seama de disciplină, cînd comandantul nu mai ţine seama de legi, se purtase prea dur reproşînd soldaţilor afecţiunea ce o purtau încă aceluia care fusese nu numai conducătorul lor suprem, dar şi cel mai mare general al timpurilor ce îi purtase din victorie în victorie.

Profit de acest incident pentru a scoate încă o dată în evidenţă reaua-credinţă a lui Cicero, provocată de duşmănia personală faţă de Antonius şi nu din raţiuni de stat. Oratorul, vorbind despre conflictul acestuia cu soldaţii, spunea în *Filipica* a treia că a ucis trei sute de ostaşi, iar mai multor centurioni le-a tăiat gîtul chiar în locuinţa sa la picioarele soţiei lui, Fulvia! ...

Ajuns la Roma, Antonius convocă senatul cu intenţia de a mă acuza de înaltă trădare urmărind a mă declara duşman al patriei, întrucît îndrăznisem să-mi formez o armată, fără a fi avut în acest scop vreo calitate oficială. Dar n-apucă să intre bine în senat, că primi vestea despre trecerea uneia dintre legiunile sale, numită Martiana, de partea mea pe cînd mărşăluia spre Ariminum. În timp ce, dezorientat, întîrzia să intre în adunare, mai primi o lovitură şi legiunea a patra trecuse cu întreg efectivul de partea „copilului fără judecată". Pînă la urmă se prezentă totuşi în faţa senatorilor, a căror ostilitate o simţi imediat. Uitînd să-mi aducă vreo acuzaţie în faţa uluitoarelor veşti aflate, vorbi puţin şi părăsi în grabă nu numai Curia, dar şi Roma, îndreptîndu-se direct spre Alba, cu intenţia de a-şi recupera legiunile care dezertaseră şi se aflau acum

[7] Comandantul suprem al unei armate avea dreptul la o gardă personală aproximativ de tăria unei cohorte.

acolo. În loc de a fi primit cu ovații, cum sînt de obicei întîmpinați comandanții de către trupe, a fost întîmpinat cu sulițe și săgeți aruncate de pe zidurile orașului. Dîndu-și seama de îndîrjirea soldaților, se grăbi să trimită la Ariminum legiunilor ce-i rămăseseră credincioase cîte două mii de sesterți pentru fiecare ostaș, după care se îndreptă spre localitatea Tibur. Spre deosebire de Roma, aici a fost întîmpinat cu simpatie de către cetățenii orașului. De asemenea, nutrind sentimente de prietenie, se strînseră în jurul lui și numeroși veterani care îi depuseră de bunăvoie jurămîntul de credință. De la Tibur, Antonius s-a îndreptat cu mare alai spre Ariminum, localitate ce se afla în imediata apropiere a Galliei Cisalpine. El dispunea aici de o armată formată din cele două legiuni din Macedonia, plus o legiune de veterani.

Antonius ar mai fi putut conta eventual pe forțele din unele provincii apusene, care se aflau sub comanda susținătorilor marelui Caesar. Astfel, Munatius Plancus guverna Gallia Transalpină, unde se aflau trei legiuni, Lepidus guverna Gallia Narbonensis și Hispania Citerior, cu patru legiuni, iar Asinius Pollio, Hispania Ulterior, cu două legiuni.

Care era situația provinciilor și armatelor în Orient? Cei doi principali complotiști: Marcus Iunius Brutus (a nu se confunda cu Decimus Brutus ce se afla în Gallia Cisalpină) și Cassius Longinus, refuzînd provinciile acordate de senat, Cyrenaica și respectiv Creta, erau în drum, primul spre Macedonia, iar al doilea spre Syria care le fuseseră destinate inițial chiar de către victima lor. Un alt asasin, Trebonius, ce îl ținuse de vorbă pe Antonius în fața intrării senatului în timp ce tatăl meu era atacat de către ceilalți criminali, guverna provincia Asia. Consulul Dolabella se îndrepta și el în grabă spre Syria, ce îi fusese repartizată în locul lui Cassius. Trebonius care, împreună cu legiunile din Syria, îl aștepta pe Cassius, nu i-a permis lui Dolabella să intre în această provincie și nici în Pergam. Consulul atacă furios zidurile cetății în fața cărora fusese oprit, dar nu reuși să le cucerească. Trebonius îi promise că îl va primi la Ephes, dar, în timp ce Dolabella se îndrepta spre acest oraș, el își trimise oamenii să-l urmărească. Odată cu venirea nopții urmăritorii se întoarseră la Smirna rămînînd pe urmele consulului doar cîțiva oameni. Aceștia au fost prinși într-o cursă de Dolabella care, după ce îi ucise, porni spre Smirna cucerind orașul prin surprindere în aceeași noapte. Soldații lui îl prinseră pe Trebonius în timp ce dormea. Acesta ceru să fie condus la Dolabella. Unul dintre centurioni îi spuse în batjocură că n-are decît să plece singur, dar va trebui să-și lase capul acolo, deoarece avea poruncă să i-l prezinte lui Dolabella. Apoi îl ucise tăindu-i capul pe care consulul dădu ordin să-l așeze chiar pe estrada de unde Trebonius

împărţea dreptate cetăţenilor. Locuitorii oraşului, dar mai ales soldaţii care ştiau că acesta participase la asasinarea părintelui meu, îşi băturâ joc în fel şi chip de trupul lui, iar apoi i-au luat capul şi, rostogolindu-l pe caldarîmul oraşului de la unul la altul ca pe o minge, l-au făcut de nerecunoscut. În acest chip sălbatic a pierit primul dintre asasinii lui Caius Iulius Caesar! . . .

În timp ce Antonius îşi concentra forţele la Ariminum, în coasta lui Decimus Brutus care îi ocupa provincia ce-i fusese repartizată, Gallia Cisalpină, eu îmi adunam forţele la Alba, unde reuşisem să înjghebez, în afara celor două legiuni cu efective complete şi bine instruite ce-l părăsiseră pe Antonius, încă două legiuni de veterani şi una de recruţi, dar incomplete şi mai puţin pregătite pentru luptă. Comandanţii legiunilor mele, ştiind că eu nu deţineam nici o funcţie în stat, care să-mi dea dreptul de a dispune de o armată, mi-au cerut să mă proclem propretor[8], aducîndu-mi în acest scop lictorii purtînd securi înfăşurate cu fascii, semn al acestei magistraturi, şi să iau comanda armatei. Eu le-am mulţumit tuturor, dar le-am cerut să aştepte răspunsul senatului la o epistolă trimisă de mine înaltului for, prin care solicitam să hotărască în această chestiune. Comandanţii mei s-au arătat nemulţumiţi că nu le luam în seamă propunerile. Eu ştiam că dacă aş fi primit funcţia ce-mi acordau ostaşii, senatorii, care nu-mi erau deloc binevoitori, se vor opune acuzîndu-mă de îngîmfare şi chiar violenţă. Le-am împărtăşit acest gînd şi comandanţilor spunîndu-le că în cazul în care eu mă voi arăta modest şi dispus să pun armata la dispoziţia senatorilor, aceştia se vor grăbi singuri să mă numească în fruntea legiunilor, de teamă să nu primesc oferta din partea soldaţilor. Comandanţii legiunilor au fost de acord cu planul meu. În paralel, am făcut tot posibilul să mi-l apropii pe Cicero cunoscînd marea influenţă pe care o avea asupra senatului. I-am trmis mai multe scrisori rugîndu-l să revină la Roma pentru a dirija senatul în scopul unei cît mai bune cîrmuiri a statului şi pentru a lupta împotriva lui Antonius care era duşmanul nostru comun. Îl asiguram de întreg devotamentul şi supunerea mea. Numindu-l tatăl meu, îi scriam că eu sînt convins că el va reuşi să salveze Republica.

Cicero s-a lăsat ademenit! . . .

Si leonina pellis non satis est, assuenda vulpina . . .[9]

---

[8] Pretura era o importantă magistratură care exercita jurisdicţia pentru cetăţeni, dar şi pentru peregrini (străini). Mai întîi a existat doar unul singur *(praetor urbanus)*, apoi numărul lor creşte pînă la 16 pe timpul lui Caesar.

[9] Dacă nu ajunge pielea de leu, să o înădim cu cea de vulpe.

6. Un sîngeros măcel fără rost şi un strașnic asediu inutil

Niciciînd în viaţa vreunui stat nu cred că s-au întîlnit atîţia vrăjmaşi interni, grupaţi la un moment dat în atît de multe tabere, cum se aflau în Republica romană către sfîrşitul anului morţii lui Caesar. Fiecare tabără luptînd pentru sine şi în contradicţie cu celelalte, folosind cele mai felurite şi ascunse arme, era gata să atace, ori să se apere, să se unească, ori să trădeze, neprecupeţind sîngele cetăţenilor de acelaşi neam, împinşi să se ucidă între ei după ce fuseseră corupţi, manevraţi, înşelaţi, cumpăraţi şi atraşi prin cele mai felurite mijloace.

Taberele se aflau răspîndite pe întreg cuprinsul statului, gata de răfuială:

Marcus Antonius, la Ariminum.
Decimus Brutus Albinus, în Gallia Cisalpină.
Eu, la Alba.
Sextus Pompeius, în Sicilia.
Munatius Plancus, în Gallia Transalpină.
Marcus Aemilius Lepidus, în Gallia Narbonensis.
Asinius Pollio, în Hispania.
Lucius Tuillius Cimber, în Bithynia.
Marcus Iunius Brutus, în Macedonia.
Caius Cassius Longinus, în Syria.
Dolabella, în Asia.
Cornificius, în Africa.
Senatul, în frunte cu Cicero, agitîndu-se în Curie.
Poporul oscilînd în Forum şi
Soldaţii, *victimele*, cu lancea la picior aşteptînd ordinul să se măcelărească.

Pe la începutul lunii decembrie, Cicero revine la Roma. Lui nu i se părea că situaţia era chiar aşa de gravă, deoarece conducătorii celor două mari partide părăsiseră oraşul: Brutus şi Cassius, principalii autori ai conspiraţiei, reprezentanţii optimaţilor, se aflau la adăpost în Orient; Antonius şi Lepidus, duşmanii acestora, reprezentanţii popularilor şi ai simpatizanţilor marelui Caesar se aflau departe în cele două Gallii. Oratorul se gîndea aşadar că „oamenii cinstiţi" rămaşi în Cetate vor putea, cu abilitate şi energie, să-şi recapete influenţa pentru a fi capabili să stăpînească şi să conducă Roma. Cicero, trecînd în fruntea aristocraţiei conservatoare, visa la întoarcerea frumoaselor zile ale consulatului său. În acelaşi timp îşi dădea totuşi seama că spada, şi nu elocinţa, va decide victoria. Dar senatorii „cinstiţi", în care îşi punea el

speranța, nu aveau nici un soldat la dispoziție. Exista însă la Alba un tînăr ce reușise să-l sperie chiar pe consulul în funcțiune, Antonius, făcîndu-l să părăsească în grabă Roma, iar acest tînăr dispunea de o apreciabilă armată. Gîndul lui Cicero zbura nădăjduind către mine și la armata mea. Va fi așa de greu să mă cîștige cauzei sale? se întreba el. Deloc, se gîndea probabil, fiindcă eu nu reprezentam decît un nume, un steag pe care îl foloseau veteranii ca un punct de adunare. Auzind că nu am altă ambiție decît de a duce la îndeplinire ultimele dorințe ale defunctului meu părinte, Cicero spera că, odată consumată această ambiție, în același timp cu totala mea ruinare, eu voi fi dat repede uitării. Cîteva elogii și cîteva onoruri vor fi suficiente pentru a satisface vanitatea unui tînăr de nouăsprezece ani care va ști să răspundă cu docilitatea impusă de vîrsta lui. Oratorul își imagina că eu mă voi grăbi să pun senatului la dispoziție legiunile de care avea nevoie, iar după victorie, înaltul for va putea desființa amenințătorul instrument. Acestea erau speranțele în care se legăna bătrînul consular, deși sînt sigur că se aflau destui dintre cei ce îl preveneau că eu, cu toate că eram foarte tînăr și fără experiență, dovedisem deja o prudență și o îndrăzneală ce depășeau vîrsta mea.

Către sfîrșitul lunii decembrie a avut loc o ședință a senatului în care P. Servilius Casca a cerut viitorilor consuli să ia toate măsurile de siguranță, astfel ca în prima zi a anului următor senatul să-și poată desfășura activitatea în liniște. După el a vorbit Cicero, pronunînd *Filipica* a treia în care a propus să se aducă laude lui Decimus Brutus, deoarece acesta continua să se împotrivească lui Antonius ce urmărea îndepărtarea sa din Gallia Cisalpină, de asemenea să mi se aducă și mie laude, fiind socotit, după părerea lui, ca un eliberator ce am reușit să-l îndepărtez pe Antonius din Roma. El credea că *divus adolescens*, pe care cerul îl zămislise pentru apărarea patriei, va deveni unealta politicii senatului și deci un aliat al ucigașilor lui Caesar. (Nu greșea, numindu-mă apărător al patriei, ci doar anticipa să-mi acorde acest important atribut pe care îl voi avea însă mai tîrziu, dar în nici un caz cu sprijinul lui sau al actualului senat și nici în cîrdășie cu ucigașii marelui meu binefăcător.) După ce m-a ridicat pe mine în slăvi, a elogiat legiunea a IV-a și legiunea Martiana pentru faptul că trecuseră de partea mea. Vorbind despre Antonius, l-a caracterizat ca tiran și dușman al patriei, fiindcă a început un război nelegiuit, amenințînd sanctuarele și căminele oamenilor, și fiindcă armata de sub ordinele lui jefuiește orașele italice. Oratorul își asigura auditoriul că întregul popor roman și întreaga Italie ard de dorința de a apăra libertatea. La scurt timp el a pronunțat în fața poporului *Filipica* a patra, informîndu-l asupra celor discutate în ședința senatului și continuînd să-mi aducă mie aceleași laude ditirambice. Cît despre Antonius, acesta era comparat cu Spartacus și

Catilina. Cu toată străduania sa n-a reuşit să determine senatul de a-l declara duşman al patriei pe cel care, deşi doar pentru cîteva zile, mai ocupa încă cea mai înaltă funcţie în stat.

În vreme ce Cicero îl ataca pe Antonius prin *Filipicele* sale, acesta trecea Rubiconul, ce desparte Italia de Gallia Cisalpină, pregătindu-se să-l asedieze pe Decimus Brutus în oraşul Mutina.

. . . . . .

Ziua întîi a Anului Nou[1]. Noii consuli, Aulus Hirtius şi Caius Vibius Pansa, îşi luau funcţiile în primire, mîndri că deţineau pentru anul în curs conducerea statului, dar fără ca vreunul din ei să bănuiască măcar că peste cîteva luni această foarte înaltă magistratură le va aduce amîndorura moartea.

Aulus Hirtius făcea parte dintr-o cunoscută familie senatorială. El participase alături de tatăl meu adoptiv la campaniile din Gallia. Imediat după moartea divinului Caesar, noul consul se declarase pentru împăcarea grupărilor rivale. Treptat el s-a îndepărtat de sprijinitorii defunctului, încît, la luarea în primire a funcţiei de consul, se afla alături de gruparea senatorială duşmănoasă marelui Caesar.

Caius Vibius Pansa, deşi se ridicase numai datorită tatălui meu adoptiv şi deşi era căsătorit cu fata consularului Quintus Fufius Calenus, susţinător al lui Antonius, se afla pe o poziţie destul de echivocă, influenţat fiind de presiunile exercitate de Cicero.

După aducerea cuvintelor jertfe, în prima zi a noului an s-a deschis şedinţa senatului. Conform obiceiului, noii consuli au făcut o expunere generală asupra situaţiei politice a statului aducînd în discuţie şi asediul de la Mutina. Printre primii care a luat apoi cuvîntul, a fost Quintus Fufius Calenus care a propus să fie trimisă o solie de pace la Antonius. În faţa unei astfel de propuneri, Cicero s-a ridicat cu indignare rostind cea de-a cincea *Filipică*. El dezlănţui un nou şi violent atac împotriva fostului consul cerînd să fie imediat declarat duşman al patriei. Totodată oratorul a făcut şi unele propuneri în sprijinul soldaţilor mei. Deşi mai înainte vreme Cicero se ridicase împotriva oricăror reforme agrare, de data aceasta a venit cu propunerea ca veteranii de sub comanda mea, atît ei cît şi copiii lor, să fie scutiţi de serviciul militar, după războiul ce se întrevedea, iar apoi să li se acorde loturi de pămînt. Consulii în funcţiune să cerceteze dacă, în coloniile unde fuseseră stabiliţi veteranii tatălui meu adoptiv, există şi dintre cei ce deţin pămînturi împotriva legii lui Caesar. Aceste terenuri, propunea Cicero, trebuia să fie împărţite în aşa fel încît să nu aducă prejudicii persoanelor particulare. Loturi de pămînt mai mari, zicea el, trebuie să primească soldaţii din legiunea Martiana şi din legiunea

[1] Anul 43 î.e.n.

a IV-a, fiindcă îl părăsiseră pe Antonius, dușmanul poporului. Cicero uita însă că soldații erau aceia care luptaseră cîndva alături de marele Caesar și care acum cereau răzbunarea fostului lor comandant. Într-adevăr, era un foarte curios spectacol să privești cum senatul, ca o îndreptățită ispășire a crimei săvîrșite prin asasinarea tatălui meu adoptiv, urma să satisfacă dorința „tiranului" de colonizare a veteranilor săi, în scopul de a consolida „libertatea" pe care chiar dictatorul i-o răpise. Însă propunerea lui Cicero n-a fost acceptată de senat, deoarece oratorul o prezentase într-un moment cînd predomina gruparea senatorilor care căutau o împăcare cu Antonius, în scopul evitării unui nou război civil.

Prima ședință s-a prelungit pînă seara tîrziu. A doua zi, în zori, au continuat dezbaterile. Poate că Antonius, la insistențele lui Cicero, ar fi fost declarat dușman, dacă n-ar fi intervenit Salvius, tribun al poporului, care s-a opus prin veto-ul său. Susținătorii lui Cicero au început să se agite aducîndu-i tribunului injurii dintre cele mai grave. Pe de o parte ei ar fi vrut să atîțe poporul împotriva lui Salvius, chemîndu-l pe acesta să dea socoteală plebei, dar pe de altă parte se temeau de atitudinea poporului știind că nu era așa de ușor să fie declarat dușman un asemenea bărbat de seamă, fără a fi adus mai întîi în fața judecății, dar mai ales știind că însăși Adunarea Poporului îi acordase lui Antonius Gallia Cisalpină pentru care era acum acuzat că vroia s-o ocupe cu forța. Senatorii își amînară deci votul în urma veto-ului intervenit luînd, în schimb, o serie de hotărîri în favoarea mea, tot la propunerea lui Cicero. Era prima victorie pe care o repurtam. Astfel, s-a decis să fiu primit în senat cu dreptul de a vota alături de ceilalți consulari, adică alături de unii dintre cei care trecuseră deja prin funcția de consul, cea mai înaltă dintre magistraturile statului. Succes neașteptat! Dar nu era totul! În afară de această mare favoare, mi s-a acordat *imperium*, contrar obiceiurilor statornicite, iar în calitate de propretor am fost numit oficial comandantul legiunilor mele avînd drepturi egale cu ale celor doi consuli care fuseseră numiți la comanda trupelor ce urmau a fi recrutate împotriva lui Antonius. Totodată, senatul ratifica promisiunile făcute de mine soldaților și obliga tezaurul public să le plătească sumele de bani stabilite.

Propunînd să mi se acorde magistraturi cu zece ani mai devreme de împlinirea vîrstei impuse de legile statului, Cicero, în scopul de a nu se aduce obiecții asupra fragedei mele vîrste, le-a amintit senatorilor de împuternicirile extraordinare acordate cîndva învingătorului de la Zama, cît și de Alexandru cel Mare care cucerise Asia cu zece ani mai înainte de a avea vîrsta cerută de legile ce acordă fasciile consulare. Pentru a fi cît mai convingător, oratorul se arăta chezaș pentru credința mea, pentru idealurile patriotice de care eram stăpînit, spunînd că el mi le cunoaște pînă în cele

mai secrete gînduri ale mele. Se angaja, prin cuvîntul său, că nu voi înceta niciodată să fiu cel care mă arătasem şi pînă atunci, adică ceea ce el dorise ca eu să fiu întotdeauna. Senatul, mai timid decît înflăcăratul bătrîn care, recăpătîndu-şi verva lui de altădată, redevenise foarte curajos, mi-a acordat tot ceea ce fusese cerut. Mai mult, s-a adăugat celorlalte hotărîri, dispoziţia de a mi se ridica o statuie ecvestră, cinste cu totul deosebită, dacă ne gîndim că în istoria Romei doar Sylla şi Magnus Pompeius mai obţinuseră o asemenea onoare.

Cititorul se va mira de bună seamă aflînd despre asemenea favoruri acordate de către senatori fiului dictatorului ucis sub ochii lor, favoruri acordate unui tînăr de nouăsprezece ani. De aceea trebuie să arăt că în ultima vreme, căutînd să-mi fac aliaţi în rîndul membrilor senatului, reuşisem să-mi atrag sprijinul nu numai al unor senatori de vază din mijlocul acelor *homines novi*[2], dar chiar din rîndul consularilor optimaţi cum era Cicero, Servilius sau Marcellus. Să nu uităm însă nici ascendentul pe care mi-l da numele ilustrului Caesar. Succesul pe care mi-l asigurase el era recunoscut deopotrivă şi de Antonius şi de Cicero. Avînd de partea mea poporul şi dispunînd de o însemnată forţă militară reuşisem să-mi atrag şi alte categorii de oameni, aşa cum erau cei din ordinul cavalerilor, deşi în acel timp nu jucau un rol politic prea însemnat refuzînd să participe efectiv la viaţa politică; ei erau preocupaţi în primul rînd de afacerile lor şi buna lor stare. „Să fim mai curînd lipsiţi de libertăţile noastre, decît de bunurile noastre", spunea Atticus, bunul prieten al lui Cicero, care îi împrumuta cu bani şi pe optimaţi şi pe adversarii lor. Aşa stînd lucrurile, reuşisem ca ordinul cavalerilor să nu-mi fie potrivnic. În afara lor, îmi apropiasem numeroşi alţi oameni de afaceri şi oameni influenţi din provinciile italice, cît şi unii nemulţumiţi, cum ar fi fost fiii ambiţioşi ai familiilor ruinate ce făceau parte din aristocraţia italică locală. La toţi aceştia trebuie adăugaţi şi prietenii mei ce mă secondau de aproape cum era Salvidienus Rufus, care a jucat în acest timp un rol însemnat, ori Agrippa, deşi era tot atît de tînăr şi lipsit de experienţă ca şi mine. Numai dacă însumăm aceste numeroase forţe ce mă sprijineau în lupta pe care o angajasem, vom înţelege de ce, pentru prima dată în frămîntata şi îndelungata istorie a poporului roman un adolescent fusese primit în senat să voteze alături de consulari şi obţinea împuterniciri extraordinare care se aflau în contradicţie cu acele tradiţii pentru păstrarea cărora luptau susţinătorii lui Brutus, Cassius, Cicero şi ceilalţi „iubitori" ai democraţiei republicane. Ca să nu mai vorbesc că bunăvoinţa înaltului for mersese pînă acolo, încît se dăduse în

[2] Oameni noi.

acest timp și un senatus-consult prin care se interzicea să mi se mai spună copil! . . .

. . . . . .

Cicero continua lupta împotriva lui Antonius căutînd pe toate căile ca acesta să fie declarat dușman al poporului. Dar fostul consul, de-abia eliberat din funcție, deși departe de Roma, nu era lipsit de apărători. În primul rînd familia lui și prietenii rămași devotați alergau peste tot în apărarea acuzatului. Mama sa, Iulia, cît și soția sa, Fulvia, și fiul lui îi întîmpinau pe senatorii de vază ce se îndreptau spre Curie rugîndu-i să nu se lase influențați de Cicero. Îmbrăcați în haine negre aceștia se aruncau la picioarele senatorilor văicărindu-se în chip și fel și rugîndu-se să-l apere pe cel care le era așa de drag. Mulți dintre senatori au fost puternic impresionați de înfățișarea jalnică și de bocetele lor. Astfel, Calpurnius Piso, care era socrul marelui Caesar, s-a ridicat în senat în apărarea lui Antonius. La acuzația că acesta delapidase avutul public, Piso a arătat că legea l-ar declara hoț, dar nu dușman al poporului și l-ar pedepsi, dacă e vinovat, după procedura știută. Cît despre comanda asupra Galliei Cisalpine, Piso susținea, pe bună dreptate, că provincia i-a fost acordată lui Antonius de către popor, fiind de față și Cicero care atunci nu s-a opus, iar acum se arată împotriva celui ce are legea de partea lui. Dar nici nu trebuia să i se încredințeze provincia lui Decimus Brutus care e urmărit de popor pentru asasinarea lui Caesar. Poporul e singurul în măsură de a hotărî cine e prieten sau dușman al patriei. La acuzația că Antonius a ucis cîțiva ostași, Piso a spus că într-adevăr așa stau lucrurile, dar că a făcut-o în calitatea sa de comandant suprem ales de către senat, funcție în care nu e dator să dea seama pentru astfel de fapte. Și cine erau acești soldați uciși? Ei făceau parte din legiunile pe care senatul le-a dat lui Antonius, iar ele s-au răzvrătit și au trecut de partea tînărului Caesar. Cicero nu numai că nu condamnă dezertarea acestor legiuni, dar mai propune să fie răsplătite din vistieria statului pentru această ispravă! . . . La acuzația lui Cicero că Antonius ar fi urmărit să ocupe Roma cu armata, dar s-a temut din cauza mea care i-o luasem înainte cu o altă armată, Piso susținea că aceasta era numai o simplă bănuială a oratorului și că pe baza unei astfel de presupuneri se grăbea să-l înfiereze pe Antonius ca dușman al poporului. În schimb, eu, care am intrat în Cetate cu soldații, fără a avea vreo funcție oficială, nu sînt socotit dușman. Piso se întreba ironic, dacă nu cumva Antonius, care dispunea de treizeci de mii de ostași, a renunțat să ocupe Roma de teama celor trei mii de soldați pe care îi aveam eu?! . . . Trei mii de ostași neînarmați, nedisciplinați și care, după părerea vorbitorului, mă urmaseră doar pentru a mijloci o împăcare între mine și Antonius și care repede m-au părăsit văzînd că eu sînt pornit să mă războiesc cu fostul lor general. Piso se mai în-

treba nedumerit, cum de și-a lăsat Antonius mama, soția și fiul ca ostatici, tocmai în orașul pe care se gîndea să-l cucerească?!... În sfîrșit, el propunea să i se încredințeze lui Antonius Gallia Cisalpină, iar Decimus Brutus să fie trimis fără trupe în Macedonia. Cele trei legiuni ale sale împreună cu cele două legiuni ce trecuseră de partea mea să fie aduse la Roma și puse la dispoziția senatului care va avea astfel forțe suficiente pentru a nu mai depinde de nimeni.

Senatul a hotărît însă ca Brutus să rămînă la conducerea Galliei, iar Antonius să primească Macedonia. Deși Piso n-a reușit să convingă senatul pentru a-i lăsa Gallia spre guvernare lui Antonius, totuși, datorită lui, acesta n-a fost declarat dușman al patriei. Mai mult, la propunerea lui Fufius Calenus, s-a hotărît trimiterea unei solii la Antonius. Din aceasta făceau parte marele jurist Servius Sulpicius Rufus, Calpurnius Piso și Marcius Philippus, tatăl meu vitreg. Se pare că în mod intenționat senatul l-a numit pe Cicero să redacteze propunerile către Antonius. Oratorul, denaturînd într-o oarecare măsură hotărîrile luate, îi impunea lui Antonius să renunțe la asedierea Mutinei și să se întoarcă în Italia, dar să nu se apropie de Roma la mai mult de două sute de mille[3].

Cu ocazia pronunțării celei de-a șasea *Filipică*, „noul Demosthene" anunța poporul despre hotărîrile senatului subliniind că în cazul cînd Antonius nu va accepta propunerile înaltului for, poporul trebuie să aleagă războiul.

La cîteva zile de la luarea acestor decizii, mai exact în a șaptea zi înaintea idelor lui ianuarie din anul 711 *ab U.c.*[4], după cum am găsit notat într-una din însemnările mele, intram în tabăra de la Arretium purtînd însemnele de propretor. Aducînd jertfele ce se cereau cu prilejul inaugurării funcției mele, le-am vorbit soldaților astfel: Această cinste am obținut-o tot de la voi și nu de acuma, ci de cînd mi-ați dat comanda, fiindcă senatul mi-a dat-o datorită vouă. De aceea vă asigur că eu nu voi uita să fiu recunoscător și dacă zeii mă vor ajuta în acțiunile mele, vă voi răsplăti odată cu împlinirea celorlalte făgăduieli.

În timp ce solia era în drum spre Antonius, Cicero, de teamă ca senatul să nu renunțe la hotărîrile luate, a pronunțat cea de-a șaptea *Filipică* în care făcea o furibundă propagandă în favoarea războiului, cerînd să se intensifice pregătirile pentru luptă. Într-adevăr, cetățenii au fost obligați să depună o sumă echivalentă cu a douăzeci și cincea parte din avere, iar senatorilor li s-a impus să contribuie cu cîte patru sesterți pentru fiecare țiglă ce se afla pe casele lor de la Roma, indiferent dacă erau locuite de ei sau închiriate. Orașele contribuiau și ele, în mod gratuit, cu armamentul

[3] O mille romană avea 1 481,5 m.
[4] 7 ianuarie anul 43 î.e.n.

şi hrana necesare trupelor. Deşi Cicero pretindea că toţi cetăţenii manifestau „o arzătoare dorinţă în apărarea libertăţii şi în lupta împotriva odioasei sclavii", în realitate oamenii erau nemulţumiţi de aceste impozite excepţionale care apăsau mai ales pe umerii celor puţin înstăriţi. Mai exista şi sentimentul de nesiguranţă care îi stăpînea, fiindcă nu ştiau cine va învinge şi cum se va comporta cu ei învingătorul.

Solia plecată din Roma a ajuns la Antonius. Acesta, aflînd de hotărîrile senatului, le-a spus plin de indignare delegaţilor că el este foarte mirat de atitudinea conducătorilor din Cetate care, în loc să-l numească pe Cicero tiran, îl socotesc tiran pe Caesar sub pretext că dorea să devină rege. Deşi Caesar, zicea furios Antonius, cînd l-a avut în mînă pe Cicero, ca prizonier de război, i-a lăsat viaţa, oratorul, drept mulţumire, a trecut de partea ucigaşilor, în loc să fie alături de prietenii defunctului. Vrînd să arate nestatornicia lui Cicero, care era într-adevăr una din trăsăturile lui caracteristice, Antonius le-a spus solilor că pe vremea cînd Decimus Brutus era prieten cu Caesar îl ura, iar acum, cînd s-a dovedit unul dintre asasinii cei mai îndîrjiţi, îl apără prin toate mijloacele. Mai mult, pretinde ca Decimus să rămînă în provincia care nu i-a fost acordată lui, după moartea lui Caesar, şi este împotriva celui ce a primit-o printr-o hotărîre luată de popor. De asemenea, Antonius îl acuza pe bătrînul orator că zdruncină ordinea de stat, provocînd indisciplina trupelor, fiindcă propune recompense unor soldaţi dezertori, în loc să-i recompenseze pe cei care i-au rămas credincioşi lui. Antonius le-a cerut solilor să comunice senatului că el se va supune acestui for, care reprezintă patria, dar să-i amintească lui Cicero că Gallia i-a fost acordată de popor prin lege şi atîta timp cît Decimus nu se supune legii, îl va urmări cu armele şi-l va trage la răspundere pentru asasinat, pe el singur în locul tuturor, numai să se termine odată cu ura pe care a răspîndit-o Cicero în senat.

În timp ce solia făcea drumul întors, consulul Hirtius a sosit cu armata sa în tabăra trupelor mele de la Arretium. Cu toate forţele de care dispuneam acum, ne-am îndreptat spre nordul Italiei aşezîndu-ne tabăra lîngă localitatea Forum Cornelii, ce se afla pe Via Aemilia, între Ariminum şi Mutina. Antonius începuse asedierea lui Decimus Brutus care se întărise în Mutina. Hirtius şi cu mine ne pregăteam să acţionăm împotriva lui Antonius, deşi războiul nu fusese declarat.

Februarie, anul 711 *ab U.c.*[5] Dintre cei trei soli trimişi la Antonius se înapoiau la Roma doar doi. Servius Sulpicius murise încă pe cînd se îndrepta spre Gallia. Senatul a luat în discuţie răspunsul lui Antonius. Au fost prezentate două propuneri: a lui

[5] Anul 43 î.e.n.

Cicero, care nu înceta să ceară ca generalul să fie declarat *hostis*[6], şi a consularului Lucius Caesar care credea că este îndeajuns ca fapta celui în cauză să fie apreciată ca *tumultus*[7]. Părerea acestuia din urmă a fost acceptată de către senat, fiindcă era susţinută şi de Pansa, care conducea şedinţa.

A doua zi, Cicero, rostind cea de-a opta *Filipică*, a învinuit de necunoaşterea limbii latine pe cei care foloseau termenul de *tumultus*, în locul cuvîntului *bellum*[8] şi ceea ce era mai grav, după părerea lui, aceştia nici nu-şi dădeau seama de adevărata situaţie în care se aflau, deoarece nu există răscoală fără război. Îndelungata istorie a Romei a arătat-o de atîtea ori. (Se ştie că termenul de *tumultus* are două sensuri: el înseamnă şi *război*, în faţa căruia se cere un sacrificiu din partea tuturor cetăţenilor, dar şi *dezordine* care nu merită a i se spune război. Oratorul interpreta cuvîntul în primul sens, iar senatul în cel de-al doilea.) Cicero se împotrivea oricăror tratative. El cerea soldaţilor lui Antonius să treacă de partea mea, ori de partea lui Decimus sau a celor doi consuli. În caz contrar ei vor fi socotiţi duşmani ai Romei. După cum vedem, pentru oratorul stăpînit de o patimaşă ură, atît eu, cît şi Decimus, Hirtius şi Pansa eram în aceeaşi măsură apărători ai Republicii! ...

A urmat o nouă şedinţă în care, sub influenţa lui Cicero, a fost dat un *senatus consultum ultimum*[9], dar nici cu această ocazie el n-a reuşit să smulgă senatului hotărîrea de a-l declara pe Antonius duşman al poporului. În decretul prin care eu împreună cu cei doi consuli eram însărcinaţi să despresurăm Mutina, senatul vorbea doar de a potoli o răzmeriţă.

Moartea lui Servius Sulpicius îl determină pe Cicero să pronunţe cea de a noua *Filipică*. Pansa ceruse în senat să se ridice o statuie în memoria defunctului. P. Servilius s-a opus acestei propuneri. Oratorul ia cuvîntul arătînd că Sulpicius a murit ca un erou, fiindcă şi-a dat viaţa pentru apărarea Republicii şi deci trebuie să i se ridice statuia care să fie aşezată în Forum, iar mormîntul pe colina Esquilin.

Prin luna februarie senatul este informat despre succesul repurtat în luptă de către Marcus Iunius Brutus împotriva lui Caius Antonius, fratele lui Marcus Antonius. Cicero rosteşte cea de-a zecea *Filipică* în care aprobă acţiunile lui Brutus.

Tot în această vreme este adusă la cunoştinţa senatului moartea lui Trebonius ce fusese executat din ordinul lui Dolabella în împrejurări pe care le-am arătat mai înainte. Pansa convoacă se-

---

[6] Duşman.
[7] Răscoală.
[8] Război.
[9] *Senatus consultum;* hotărîre a senatului ca răspuns la intervenţia unui magistrat.

natul. Calenus propune ca Dolabella să fie declarat dușman al patriei, iar războiul împotriva parților să fie încredințat lui Cassius. Cicero, în *Filipica* a unsprezecea, îl aprobă pe Calenus, trebuind să ia atitudine împotriva lui Dolabella, fostul său ginere. Acesta e declarat dușman al patriei, iar consulii primesc ordin să ducă război împotriva lui. Totodată, lui Marcus Iunius Brutus i s-a încredințat atît Macedonia cît și Illyria primind și comanda trupelor existente în ambele provincii. Lui Cassius i s-a încredințat guvernarea Syriei. Toți comandanții trupelor romane ce se găseau de la Marea Ionică și pînă în Orient au primit ordin să se supună hotărîrilor pe care le vor lua în această regiune Brutus și Cassius.

În luna martie a continuat în senat lupta dintre sprijinitorii lui Antonius pe de o parte și ai lui Cicero pe de altă parte. Fiindcă Antonius avea mulți prieteni în rîndul senatorilor, s-a hotărît, într-o ultimă tentativă de menținere a păcii, să se trimită generalului o nouă solie. Urmărind probabil să-l îndepărteze din Roma, Cicero a fost propus să facă parte din delegație. La început el s-a arătat de acord, dar, dîndu-și seama de primejdie, s-a răzgîndit cerînd senatului, în cea de-a douăsprezecea *Filipică*, să se renunțe la trimiterea unei noi delegații care nu ar fi făcut decît să-i dea timp lui Antonius pentru a cuceri Mutina prin înfometare.

Cu toată împotrivirea lui Cicero a doua solie a fost trimisă, dar Antonius s-a arătat tot atît de îndîrjit ca și la sosirea primei delegații. Bucurîndu-se de moartea lui Trebonius, el se solidariza cu Dolabella. În același timp își manifesta regretul că va trebui să lupte contra lui Hirtius care uită cît bine i-a făcut Caesar. În scrisoarea sa de răspuns Antonius mă numea pe mine un copilandru care îmi datorez situația, numelui tatălui meu adoptiv, iar pe Cicero un *lanista*[10]. Decimus Brutus era socotit ca un otrăvitor, și senatul era comparat cu tabăra lui Pompeius. Antonius anunța senatul că va lupta contra asasinilor lui Caesar, răzbunînd moartea acestuia, deși e gata oricînd să asculte propunerile unei noi solii, cu toate că nu mai speră în sosirea ei.

Răspunsul lui Antonius și jignirile cu care era presărat l-au făcut pe Cicero să profite de ocazie pentru a-și ataca din nou rivalul rostind *Filipica* a treisprezecea. Acuzațiile lui Cicero la adresa lui Antonius au pus capăt șovăielilor multora dintre senatori care acum s-au declarat de acord cu oratorul. Pe la jumătatea lunii martie, consulul Pansa, în fruntea a patru legiuni părăsește Roma, conform ordinului dat de senat, pentru a-l ataca pe Antonius, îndreptîndu-se către tabăra unde mă aflam eu cu Hirtius. Nu mai exista nici o posibilitate de împăcare. Unele dintre forțele militare existente în diferite regiuni se aflau încă în expecta-

[10] Instructor de gladiatori.

tivă. Prin intermediul adversarilor lui Antonius senatul a reuşit să obţină ca Lepidus, Munatius Plancus şi Asinius Pollio să rămînă neutri, deşi erau cunoscuţi ca simpatizanţi ai fostului consul.

În astfel de împrejurări începea în nordul Italiei primul război civil la care luam eu parte. La începutul acestui război mă găseam într-o situaţie destul de neplăcută. Trebuia să lupt împotriva lui Antonius care urmărea, ca şi mine, pedepsirea asasinilor tatălui meu. Luptînd împotriva generalului, îl sprijineam pe Decimus Brutus care era unul din principalii asasini ai marelui Caesar şi pe care aş fi dorit să-l văd pedepsit. Deşi acceptasem să lupt alături de cei doi consuli, deci respectam dispoziţiile senatului, unele dintre hotărîrile luate de înaltul for mă îndreptăţeau să fiu extrem de neliniştit. Mă îngrijorau în primul rînd puterile nelimitate pe care cei doi principali conspiratori, Cassius şi Marcus Iunius Brutus, le primiseră din partea senatului asupra tuturor forţelor aflătoare într-una din importantele regiuni ale Republicii odată cu acordarea guvernămîntului asupra celor mai mari şi bogate provincii. Ce semnificaţie avea oare aceasta dacă nu întărirea grupării care uneltise împotriva tatălui meu adoptiv, refacerea şi consolidarea partidului pompeienilor? Ce oare însemna declararea lui Dolabella, cu atîta uşurinţă şi grabă, ca duşman al patriei, numai fiindcă ucisese pe Trebonius, unul dintre conspiratori? Dar menţinerea lui Decimus Brutus, alt conspirator, în provincia cheie din nordul Italiei, călcînd o hotărîre luată de Adunarea Poporului, nu însemna consolidarea puterii duşmanilor divinului Caesar, deci şi ai rivalilor mei? Acum, cînd retrăiesc aceste evenimente, îmi dau seama şi mai bine, deşi nici atunci nu mi-a fost greu să înţeleg vicleşugul pe care senatul îl folosea cu mine, un biet adolescent, prin atribuirea atîtor onoruri. Tocmai prin faptul că mi se acordaseră atîtea favoruri, cum nu se mai întîmplase în istoria Romei, trebuia să mă facă să bănuiesc că ele ascundeau gînduri dintre cele mai necinstite. M-au numit propretor şi mi-au acordat comanda trupelor recrutate de mine? Dar importanta funcţie îmi fusese recunoscută deja de soldaţii care mă socoteau comandantul lor, iar senatul n-a făcut decît să confirme, din teamă, o stare de fapt, într-un moment cînd înaltul for nu dispunea nici măcar de un pedestraş. Şi ce însemna un propretor alături de cei doi consuli ce deţineau întreaga putere în stat? Este ştiut că atunci cînd consulii au comanda trupelor, propretorul nu înseamnă nimic. Dovadă e chiar felul în care consulul Hirtius s-a prezentat la mine în tabără, la Arretium. Probabil în urma unor instrucţiuni secrete ale senatului, el mi-a cerut să împărţim comanda trupelor insistînd să-i dau cele două legiuni care îl părăsiseră pe Antonius, acestea constituind baza armatei noastre. Făcîndu-mă că nu înţeleg scopul ascuns pe care îl urmărea senatul, deposedîndu-mă de cele mai bune legiuni, am acceptat fără nici o obiecţie. Ce era să

fac?! Mă alăturasem senatului într-un moment cînd acesta îmi putea fi aliat, întrucît urmărea ca şi mine slăbirea puterii lui Antonius care mi se dovedise potrivnic. Trebuia să accept deocamdată compromisul. Atîta timp cît mă mai aflam în mijlocul soldaţilor mei devotaţi, mai puteam nutri speranţa că lucrurile se vor schimba în favoarea mea. Zeii s-au arătat binevoitori. Deja se şi vorbea că la Mutina zeiţa Minerva[11] vărsase sînge. La Roma, Mama zeilor, a cărei statuie se înalţa mîndră pe Palatin privind spre Răsărit, se spunea că îşi întorsese subit faţa spre Soare-apune, ca şi cum n-ar mai fi vrut să vadă locurile în care stăpîneau ucigaşii tatălui meu. Poate că zeii se lăsau influenţaţi de către divinul Caesar care, intrînd în rîndul lor, îi ruga să mă protejeze! Devenise Olimpul adept al taberei pe care o reprezentam eu pe pămînt? Minunile se împlinesc pentru cei care cred în ele. Eu am fost unul dintre cei care am crezut în ele şi de aceea pînă la urmă am izbîndit. Înţelepţii senatori contau prea puţin pe posibilităţile mele, ca să nu spun chiar că mă desconsiderau. I-am lăsat să creadă astfel pentru a nu-i stîrni împotrivă-mi. Aşteptam momentul favorabil spre a ieşi din încurcătură. Aşteptam minunea care pînă la urmă s-a împlinit. (Cum aş putea s-o numesc altfel moartea neaşteptată, într-un timp foarte scurt, a celor doi consuli care de fapt îmi luaseră comanda legiunilor? Dar renunţarea lui Antonius de a mai asedia Mutina, într-un moment cînd aceasta îşi consuma ultimele fărîme de pîine?). Să vedem însă cum s-au petrecut lucrurile.

Pe timpul iernii, Decimus Brutus suferise cumplit din cauza lipsei de alimente ce se resimţea în urma strașnicei asedieri efectuată de către Antonius asupra cetăţii Mutina. Nimic nu putea să intre sau să iasă din oraş. Plasele întinse de Antonius de-a latul rîurilor Secchia şi Panaro interceptau pînă şi aceste ultime comunicaţii pe care înotătorii îndrăzneţi, folosiţi de Decimus, le stabiliseră mai înainte. Totuşi mai rămăsese o cale de comunicaţie unde Antonius nu putea fi stăpîn: calea aerului. Porumbeii călători aduceau în tabăra noastră mesajele desperate ale asediaţilor. De acord cu Hirtius am hotărît să-l atacăm pe Antonius înainte ca foamea să-i deschidă porţile şi să pună astfel mîna pe armata lui Decimus. Dar situaţia nu era chiar aşa de simplă. Antonius dispunea de o numeroasă călărime cu ajutorul căreia ne hărţuia neîncetat. E adevărat că mare lucru nu putea realiza, deoarece terenul desfundat şi şuvoaiele formate din timpul iernii stinghereau foarte mult acţiunile călăreţilor. Ne-am decis să aşteptăm sosirea lui Pansa şi a legiunilor lui.

---

[11] Zeiţa înţelepciunii, a artelor şi a strategiei războiului (identificată cu zeiţa Athena din mitologia greacă).

La Roma, profitînd de absența consulilor, Cicero ținea numeroase adunări populare, pregătea arme și strîngea bani pentru ducerea războiului. Partizanii lui Antonius erau supuși la cele mai grele dări. Publius Ventidius, un fost ostaș al tatălui meu adoptiv și prieten al lui Antonius, revoltat față de măsurile drastice luate de Cicero, plecă spre coloniile întemeiate de marele Caesar și adună două legiuni în sprijinul lui Antonius. Apoi se îndreptă în fruntea lor spre Roma cu gîndul de a-l prinde pe Cicero. În Cetate se iscă o mare panică. Oratorul părăsi pe furiș orașul. Aflînd despre aceasta, Ventidius renunță și porni spre Antonius. Dar Hirtius și cu mine i-am tăiat calea obligîndu-l să se îndepărteze de teatrul de luptă. El s-a îndreptat apoi spre Picenum, unde, după ce a mai recrutat încă o legiune, a rămas să vadă cum se desfășoară evenimentele.

Hirtius și cu mine îl așteptam nerăbdători pe Pansa. Pentru a-i veni în ajutor, înlesnindu-i trecerea prin strîmtorile Apeninilor, i-am trimis în întîmpinare pe Carsuleius care luptase cîndva la Alexandria alături de divinul Caesar și care îmi era un slujitor foarte devotat. Pentru acțiunea ce avea de întreprins, i-am dat cohorta mea de gardă și legiunea Martiana.

Carsuleius l-a întîlnit pe Pansa și împreună au trecut nestingheriți prin strîmtori ajungînd în zorii zilei pe Via Aemilia care duce de la Placentia la Bononia. Se părea că Antonius nu-i urmărise, atîta timp cît strîmtorile erau nesupravegheate. Ieșiseră deja din munți: cohorta mea de gardă, legiunea Martiana și vreo cinci cohorte de recruți dintr-o legiune a lui Pansa. Mergeau liniștiți pe șoseaua pavată, cînd deodată observară, în mlaștina ce se întindea de o parte și de alta a drumului, cum se mișca păpurișul. Deveniră bănuitori. Privind mai cu atenție văzură strălucind ici-colo în mlaștină cîte un scut sau cîte un coif. Pînă să-și dea seama ce se întîmplă, s-au trezit în față, pe șosea, cu o unitate a lui Antonius. Era cohorta lui de gardă. Pansa și Carsuleius s-au oprit pentru un moment surprinși. Șoseaua era blocată în fața lor, iar în dreapta și stînga mlaștina era plină de soldații a două dintre legiunile generalului. În spate, strîmtorile împiedicau o retragere rapidă și în ordine. Trebuia angajată lupta. Cohortei de gardă a lui Antonius i-a fost opusă cohorta mea de gardă. Legiunea Martiana a fost împărțită în două și trimisă spre mlaștină, o parte sub comanda lui Pansa, o parte sub comanda lui Carsuleius. Se întîlneau astfel în luptă soldații ce nu de mult se găsiseră împreună în tabăra de la Brundisium unde Antonius îi mustrase pe unii dintre ei pentru atitudinea lor potrivnică și nedisciplinată. Ce a urmat, parcă nici nu îndrăznesc să povestesc! . . .

Soldații din legiunea Martiana cerură ca recruții din cohortele consulului să nu ia parte la luptă, fiindcă mai mult i-ar fi stingherit din cauza nepriceperii lor în mînuirea armelor. Apoi se avîn-

țară în mlaștină hotărîți să-i pedepsească pe cei care se arătaseră indiferenți și nepăsători față de uciderea camarazilor la Brundisium și care rămăseseră mai departe sub comanda lui Antonius. Aceștia nu erau nici ei mai puțin porniți să se răzbune. Ei erau hotărîți să-i pedepsească pe cei ce îi trădaseră părăsindu-i și intrînd în rîndurile armatei mele. Luptînd mai mult pentru ambiția lor decît pentru comandantul lor, frații de arme, cetățenii de același neam se năpustiră plini de furie unii asupra celorlalți, fără obișnuitele strigăte de luptă, fiindcă nu se puteau speria în acest chip unii pe alții. Nici cînd loveau, nici cînd cădeau nu se auzea vreun strigăt. În apa sau mîlul mlaștinei care le ajungea pînă la genunchi sau pînă la brîu și chiar mai sus, luptau pînă la ultima suflare, unii mai viteji ca alții. Cei mai buni soldați ai marelui Caesar își înfigeau în piepturi spadele sau pumnalele cu precizia și iscusința pe care le-o dădea îndelungata lor experiență de luptă căpătată în atîtea încăierări cu barbarii. Nu trebuia să-i încurajeze nimeni. Se îndemnau singuri. Fiecare era propriul său comandant. Ostașii de nădejde ai tatălui meu adoptiv adunați la Apollonia cu un an în urmă, pentru a înscrie în războiul cu dacii sau cu parthii o nouă pagină glorioasă în istoria Romei, se ucideau între ei fără ezitare, fără milă. Mlaștina se acoperea treptat cu cadavrele celor care, cu mîlul negru pe față ca niște măști ale morții, nu se mai puteau deosebi unii de alții. Erau toți... o apă și un pămînt!...

În timp ce se retrăgeau, recruții de pe șosea priveau uluiți la „măiestria" cu care se ucideau frații lor mai mari.

Via Aemilia, la fel ca mlaștina ce o înconjura, era acoperită de arme, muribunzi sau morți. Trupurile ciumpăvite ale celor mai buni dintre cei mai buni soldați ai divinului Caesar, pe care îi alesesem în garda mea personală, în cohorta mea pretoriană, înroșiseră cu sîngele lor șoseaua pavată. Cohorta mea de gardă nu mai exista! Ea pierise în întregime de gît cu garda lui Antonius, cu cei mai buni dintre cei mai buni soldați ai marelui Caesar, de gît cu camarazii lor.

În timp ce Carsuleius căpăta o ușoară superioritate asupra trupelor lui Antonius, soldații lui Pansa rezistau din ce în ce mai greu presiunilor adversarului. Cînd însă consulul fu rănit de o suliță înfiptă în pîntece și transportat la Bononia, soldații începură să se retragă. Cei care scăpaseră cu viață din legiunea Martiana se regrupară gata a reîncepe lupta, deși erau zdrobiți de oboseală. Antonius însă nu-i mai atacă dîndu-și seama de pierderile mari ce i le-ar fi putut provoca îndîrjiții mei ostași pe care era destul de greu să-i învingă. În schimb, produse un adevărat măcel în mijlocul cohortelor de recruți ale lui Pansa.

Consulul Hirtius, aflînd toate acestea, se îndreptă în grabă spre locul încăierării în fruntea celeilalte legiuni care îl părăsise pe An-

tonius, legiunea a IV-a. Era spre seară. După o zi de luptă grea, resturile legiunilor lui Antonius se îndreptau spre tabără. Mărşăluiau fără precauţii cîntînd victoria. Deodată le apare în faţă Hirtius cu legiunea mea proaspătă, completă şi în desăvîrşită ordine. Nu e greu de bănuit ce a urmat. N-au scăpat, dintre cei care de-abia se bucuraseră de izbînda obţinută, decît cei ce s-au ascuns în păpurişul mlaştinei din apropiere, unde Hirtius nu îndrăzni să se bage.

Pierise mai bine de jumătate din efectivele cu care intrasem în luptă noi şi Antonius. Nu se putea spune cine era învingător. Ceea ce se putea însă spune, era faptul că miile de morţi de acelaşi neam care zăceau pe Via Aemilia, ori în mlaştinile din jur constituiau o ruşine atît pentru senatul roman, în frunte cu Cicero, care ne trimisese să ne măcelărim unii pe alţii, cît şi pentru noi, comandanţii celor două tabere adverse, fiindcă dădusem frîu liber patimilor şi ambiţiilor ce ne stăpîneau şi pe noi şi pe soldaţii noştri inconştienţi. Mii de italici ucişi, fără ca măcar o suliţă barbară sau o săgeată a vreunui duşman potenţial al Romei să-i fi atins...

În cursul acestei tragice zile eu i-am ţinut piept cu succes lui Caius Antonius care vroia să vină în ajutorul fratelui său mai mare.

A doua zi ne-am îndreptat cu toţii din nou spre Mutina. Antonius n-a mai îndrăznit să ne atace mulţumindu-se cu hărţuielile călăreţilor. Aştepta ca oraşul să se predea din moment în moment din cauza foametei. Dar Hirtius şi cu mine tocmai din această pricină urmăream să-l atragem în luptă. Văzînd că el evită lupta am ocupat o poziţie în apropierea Mutinei, într-un teren accidentat şi deci mai puţin supravegheat de trupele lui Antonius. Acesta, crezînd că vrem să pătrundem în cetate, a aruncat în grabă asupra noastră forţele a două legiuni. A început lupta pe care o aşteptam. Generalul a chemat alte legiuni în ajutor. Dar pînă cînd să sosească acestea, soldaţii comandaţi de mine au repurtat o frumoasă victorie. Consulul Hirtius a reuşit să pătrundă chiar în tabăra lui Antonius, dar a căzut în luptă în timp ce se apropia de cortul generalului. Am reuşit să ridic trupul neînsufleţit al consulului, înainte ca Antonius să mă respingă şi să-şi ocupe din nou tabăra. În urma ciocnirilor avute victoria înclina de partea mea. Dar la căderea serii mă vedeam singur, fără sprijinul celor doi consuli. Pe timpul nopţii taberele de luptă au rămas sub arme.

Spre surprinderea tuturor, Antonius, în urma pierderilor suferite, a renunţat la asediul Mutinei, deşi prietenii îl sfătuiau că, dacă va evita lupta deschisă cu trupele mele şi va rămîne în jurul cetăţii, aceasta nu va mai rezista multă vreme şi-l va captura pe Decimus cu întreaga sa armată. Deşi i s-ar fi putut reproşa multe în felul lui de a se comporta, pe cîmpul de luptă Antonius s-a do-

vedit totdeauna un valoros general. Totuşi, de data aceasta a greşit. Poate că aşa îl îndemnaseră zeii care mă ocroteau pe mine! De fapt avea şi el unele argumente care păreau destul de întemeiate. Conta pe o regrupare a mai multor forţe cu ajutorul cărora să reînceapă lupta. El aştepta să apară Ventidius cu cele trei legiuni ale sale, dar conta mai ales pe Lepidus şi Plancus care, deşi neutri deocamdată, erau principalii lui susţinători. Temîndu-se de un eventual insucces într-o nouă ciocnire cu trupele mele, credea că, dacă ar apărea ca învins în ochii lui Lepidus şi Plancus, aceştia îl vor dispreţui şi nu-i vor mai acorda încrederea necesară. Aşadar, după această chibzuinţă ce nu s-a dovedit la înălţimea celui care fusese cîndva cel mai apropiat colaborator al marelui strateg Caesar, generalul s-a îndreptat spre munţii Alpi.

Decimus, văzîndu-se eliberat din neiertătorul cleşte al lui Antonius, în loc să se bucure de norocul nesperat ce dăduse peste el, a fost deodată cuprins de o nouă teamă: prezenţa mea la porţile Mutinei. (Nici nu împlinisem douăzeci de ani că şi băgasem spaima în inimile a doi comandanţi de armate; a doi guvernatori de provincii apreciaţi şi susţinuţi cu ardoare de importante cercuri ale societăţii romane.) Dovadă a groazei ce-i strecurasem în suflet lui Decimus, a fost una din măsurile luate de el imediat după plecarea lui Antonius: a poruncit să se distrugă podurile de peste rîu, pentru a-mi îngreuna pătrunderea în oraş. În acelaşi timp a urcat în barcă o solie care avea misiunea să-mi aducă la cunoştinţă că recunoştea în persoana mea pe adevăratul salvator al său. Cu aceasta eram de acord, dar cînd am mai auzit susţinînd că numai un spirit rău îl împinsese în complotul urzit împotriva tatălui meu adoptiv, aceasta n-am mai crezut-o. Sînt eu superstiţios, o recunosc, dar nu cred decît în spiritele bune. Încît, fără a lua în seamă recunoştinţa pe care se grăbea să mi-o dovedească, i-am răspuns supărat celui care îşi pătase mîinile cu sîngele marelui Caesar: Eu n-am venit aici să-l salvez pe Decimus, ci ca să mă războiesc cu Antonius cu care mi-ar fi fost îngăduit cîndva chiar să mă împac. Dar întreaga mea fiinţă mă opreşte cînd e vorba să-l văd sau să stau de vorbă cu Decimus. Din parte-mi, poate să rămînă teafăr, cît timp aceasta este pe placul celor de la Roma.

Cu toate că îmi era foarte uşor să-l capturez atît pe el cît şi întreaga lui armată, l-am lăsat liber şi m-am îndreptat spre Bononia, unde se afla Pansa. De aci, amîndoi am înaintat senatului cîte un raport asupra noii situaţii create.

Ce se întîmpla în această vreme la Roma? După sîngeroasa luptă de pe Via Aemilia, s-a zvonit că unul din consuli fusese învins. Prietenii lui Antonius, pentru a provoca o mişcare a plebei contra lui Cicero, spuneau că oratorul se pregăteşte ca în a

zecea zi înaintea calendelor lui mai[12] să fie ales dictator. Desigur, zvonuri neîntemeiate. Apoi, chiar în această zi s-a primit ştirea unui prim succes repurtat de către noi împotriva lui Antonius. La scurt timp Cicero a primit rapoartele noastre. Pe cel întocmit de Pansa, oratorul l-a citit în faţa Adunării Poporului, fiindcă era trimis de către un consul. Pe al meu l-a prezentat doar în senat. Ştirea învingerii lui Antonius i-a umplut de bucurie pe senatori. Plebea s-a îndreptat spre casa lui Cicero de unde l-au condus cu aclamaţii pe Capitoliu. S-ar fi zis că adevăratul învingător era bătrînul consular care îndemnase senatul la luptă. „Această zi m-a recompensat pentru toate greutăţile întîmpinate", scria el lui Marcus Iunius Brutus. În culmea fericirii, a rostit cea de-a paisprezecea şi ultima sa *Filipică*, prin care cerea senatului ca, pentru înfrîngerea definitivă a lui Antonius, să se aducă jertfe şi rugăciuni timp de cincizeci de zile, cîte nu decretaseră romanii niciodată în vreun alt război. Se vedea cît de colo cu cîtă patimă îl ura pe fostul consul. Pansa, deşi încă în viaţă, era foarte grav rănit. Cicero a cerut senatului ca armatele acestuia şi ale lui Hirtius, pierit în luptele pe care le-am descris, să fie încredinţate lui . . . Decimus Brutus! Să nu uităm că în armatele celor doi consuli se aflau şi legiunile mele pe care cu atîta uşurinţă Cicero le dădea acum pe mîna unuia dintre principalii vinovaţi de moartea iubitului meu tată adoptiv. Dar să vedem ce mai propunea omul pentru care mai tîrziu n-am făcut nimic spre a-l salva de pe lista proscripţiilor, aşa cum am fost acuzat . . . El a cerut nici mai mult, nici mai puţin ca Decimus să fie numit singurul comandant în fruntea legiunilor ce trebuia să-l urmărească pe Antonius. Care legiuni? Desigur că Cicero se gîndea la legiunile mele şi ale celor doi consuli, fiindcă Decimus nu se putea spune că mai avea vreo armată, în urma îndelungatului asediu în care se aflase. Chiar el mărturisise că nu putea fi vorba în armata sa de soldaţi, ci doar de nişte sărmane umbre, de nişte fantome leşinate.

Generosul orator s-a grăbit totodată să asigure imediat celor două legiuni ce-l părăsiseră pe Antonius, numai acestora, suma de 20 000 de sesterţi pentru fiecare soldat din tezaurul statului şi permisiunea de a purta pe cap la festivităţi o coroană din ramuri de măslin.

În entuziasmul general ce cuprinsese Roma, după alungarea lui Antonius, onorabilul corp senatorial, în frunte cu onorabilul Cicero care manevra în ultimul timp înaltul for după bunul său plac, m-a dat cu totul uitării. Despre mine nu se amintea absolut nimic în decretele date de senat. Nici nu se pomenea de numele meu. Se ignora total faptul că Decimus fusese eliberat de mine din

[12] 22 aprilie.

strînsoarea lui Antonius. Tabăra pompeienilor prindea curaj. Armatele concentrate de Marcus Iunius Brutus în Macedonia, de Cassius în Asia, succesele lui Sextus Pompeius pe mare și cele două legiuni din Africa pe care senatul le aștepta să sosească la Roma, îi dăduseră acestuia o încredere așa de mare în puterea sa, încît îl făcea să zică probabil: „Ce nevoie avem noi de acest *copil*?" ... Dacă așa stau lucrurile, mi-am zis, vă voi face eu, preacinstiți senatori, să vă amintiți toată viața de jignirile ce mi le-ați adus. Eram tare mînios în aceste zile! Dar și cam speriat! Odată ce mă aflam deposedat de legiunile mele și odată ce Antonius era definitiv îndepărtat, tabăra pompeienilor ar fi ieșit învingătoare. De aceea trebuia să schimb tactica. Trebuia să mă apropii de Antonius care în fond urmărea, ca și mine, îngenuncherea pompeienilor și pedepsirea unor asasini odioși. La această hotărîre a mea au contribuit și sfaturile pe care mi le-a dat consulul Pansa pe patul de moarte. Cu puțin înainte de a-și da sufletul m-a chemat și mi-a vorbit îndelung mai întîi despre perfidele planuri ale senatului. El susținea că senatorii se temeau atît de Antonius, cît și de mine și s-au bucurat cînd au observat dezbinarea dintre noi sperînd să ne vadă luptîndu-ne și fărămițîndu-ne forțele. În momentul cînd eu mă înconjurasem de o armată puternică, spunea Pansa, ei s-au grăbit să mă atragă de partea lor copleșindu-mă cu onoruri pompoase, dar lipsite de o reală importanță. Apoi mi-au dat comanda în comun cu cei doi consuli în scopul de a-mi lua legiunile. După înfrîngerea lui Antonius senatorii puteau foarte ușor să mă înlăture și pe mine aducîndu-i apoi pe pompeieni la conducerea statului. Acesta era planul senatului. Pansa mi-a dezvăluit și intențiile pe care le avea el și Hirtius. Astfel, după ce l-ar fi înfrînt pe Antonius, care prea se îngîmfase în ultimul timp, gîndul consulilor era să mă împace cu el. Pansa îmi spunea, cu inima plină de o caldă sinceritate, că el îi fusese marelui Caesar tot așa de bun prieten cum își era lui însuși. De aceea dorea împăcarea mea cu Antonius. Această dorință era ca o înaltă recunoștință a prieteniei ce îi purtase tatălui meu adoptiv atît Hirtius cît și el. Acum, cînd Antonius fusese pus pe fugă, iar Hirtius nu mai era în viață și fiind conștient că nici el nu mai avea zile multe de trăit, îmi mărturisea toate acestea, nu pentru a-i fi recunoscător după moartea sa, ci pentru a-mi fi mie de folos. Pansa mai spunea că m-am născut într-un ceas norocos, așa cum arătau întîmplările de pînă acum, și voi reuși pînă la urmă să ies din încurcătura în care mă aflam. În ce privește armata pe care o comanda, el mi-a spus că, așa cum se și cuvine, îmi predă legiunile mele spre a le lua sub comandă, iar dacă doresc îmi va da și recruții pe care îi strînsese împreună cu Hirtius. Credea însă că ar fi mai bine ca aceștia să

ne predați questorului[13] Torquatus, fiindcă n-aș putea conta prea mult pe ei, deoarece se dovedeau foarte credincioși senatului, iar comandanții lor nu prezentau mare încredere. Pansa observase că aceștia fuseseră trimiși de Roma să ne supravegheze. Mă sfătuia că ar fi mai bine să mă lipsesc de ei, pentru a nu-mi descoperi intențiile înainte de a mi le pune în aplicare. Vorbind acestea, consulul i-a predat recruții lui Torquatus, după care a închis ochii pentru totdeauna. Questorul s-a grăbit să predea la rîndul său armata primită de la Pansa lui Decimus, așa cum avusese instrucțiuni din partea senatului.

Moartea celor doi consuli care dispăruseră într-un război fratricid, inutil și ridicol, mă întristase peste măsură. Deși mă aflam la adăpostul scuturilor unor foarte devotați soldați, deși pentru un moment n-aveam de ce mă teme, mă simțeam totuși foarte singur. Trebuia să deschid ochii mari, fiindcă dușmanii erau mulți și extrem de primejdioși. Trebuia să fiu extrem de prudent. Chiar exagerat! *Abundans cautela non nocet.*[14]

7. O moarte pe cît de meritată pe atît lipsită de glorie

În a șasea zi înaintea calendelor lui mai[1] a ajuns la Roma vestea morții lui Pansa și unele amănunte asupra luptelor de la Mutina. După mai multe ședințe ținute cîteva zile în șir, Antonius a fost declarat dușman al poporului. În sfîrșit, Cicero reușise! Lui Decimus Brutus i s-a acordat triumful, iar mie mi s-a acordat doar ovația. Senatul a mai luat și alte hotărîri: Cassius a obținut comanda asupra trupelor existente în provinciile din Asia si totodată i s-a încredințat conducerea războiului împotriva lui Dolabella; Marcus Iunius Brutus putea să intervină în sprijinul lui Cassius; Sextus Pompeius a fost chemat de la Massalia încredințîndu-i-se comanda întregii flote din Mediterana.

După cum se vede, partida pompeienilor se întărea în mod alarmant. Puterea se afla în mîinile grupărilor senatoriale extremiste care menținеau strînse legături cu ucigașii tatălui meu adoptiv. În

---

[13] Pe timpul Republicii funcționează doi questori ca ajutori ai consulilor în administrarea tezaurului public. Numărul crește mai tîrziu, dar rolul lor se micșorează pe timpul Imperiului.

[14] Prudența exagerată nu dăunează.

[1] 26 aprilie.

locul lui Hirtius și Pansa, la conducerea statului a fost numit propretorul Marcus Cornutus. Cicero se bucura de o foarte mare influență asupra șovăielnicului senat. Aceasta nu pentru că ar fi deținut vreo funcție sau o anume împuternicire, ci fiindcă datorită insistențelor lui, dușmanul numărul unu, Antonius, fusese pus pe fugă.

Partizanii optimaților ieșeau la iveală în număr din ce în ce mai mare. Ei se agitau și strigau cît îi ținea gura că în sfîrșit redobîndiseră libertatea de altădată. La scurt timp s-a înființat o comisie formată din zece bărbați, cu Cicero în frunte, care avea misiunea să ancheteze abuzurile lui Antonius. Senatul urmărea în acest fel anularea unor decrete ale acestuia și implicit ale actelor marelui Caesar, în numele căruia Antonius luase o serie de hotărîri. Comisia decemvirilor a decretat că tot ce fusese primit de cineva în timpul consulatului lui Antonius să fie declarat și consemnat în scris. Printre cei anchetați a fost și Fulvia, soția fostului consul, căreia i s-a cerut să dea socoteală de toate bogățiile obținute pe căi necinstite. Deși prieten cu Cicero, Atticus, despre care spuneam că-i sprijinea cînd pe cei dintr-o tabără, cînd pe ceilalți, s-a grăbit să-i ofere Fulviei serviciile sale. Decemvirii s-au ocupat și de răsplătirea soldaților și veteranilor oferind mai puțin decît sumele promise de mine, iar pe alții nerăsplătindu-i cu nimic. Ei urmăreau să bage zîzania în rîndul soldaților mei, în scopul de a-i dezbina și a-mi slăbi puterea. Comisia decemvirilor a luat în discuție și împroprietărirea soldaților. Din nou s-au iscat nemulțumiri, deoarece veteranii ambelor tabere cereau ca din comisie să fac parte neapărat și eu. Cicero s-a arătat de acord cu dorința ostașilor. Totuși, decemvirii au amînat rezolvarea problemei agrare, încît pînă la urmă nu s-a făcut nimic.

În acest timp, Marcus Aemilius Lepidus, Munatius Plancus și Asinius Pollio, guvernatorii provinciilor apusene și care într-un fel făceau parte din tabăra neutrilor, continuau să asigure senatul de devotamentul lor pentru cauza libertății, dar, după cum se va vedea nu prea tîrziu, cei care au crezut în astfel de declarații se înșelaseră, iluziile fiindu-le repede spulberate.

Eu vroiam să mai verific încă o dată sentimentele ce le aveau senatorii pentru mine. Arătîndu-le că nu sînt mînios față de jignirile aduse și că doresc să mențin colaborarea cu înaltul for, am cerut printr-o scrisoare să mi se acorde un triumf pentru faptele mele de arme. Doar fusesem declarat de armată *imperator*, alături de cei doi consuli, după succesele obținute mai ales împotriva lui Caius Antonius, fratele lui Marcus Antonius. Senatul nu numai că nu mi-a aprobat triumful, dar m-a luat și în rîs mirîndu-se cum de îndrăznesc să cer eu, un copilandru, acordarea celor mai înalte onoruri. Parcă se dăduse totuși nu de mult un decret, tot de către

acest senat, ca să nu mi se mai spună copil! ... Atitudinea senatului m-a hotărît în sfîrşit să mă apropii de singurul aliat posibil, Antonius, cu toate că bănuiam nenumăratele greutăţi pe care mi le va face şi el.

Dar fiindcă veni vorba de Caius Antonius, vreau să descriu pe scurt împrejurările în care a pierit. Caius se războia cu Marcus Iunius Brutus pentru Macedonia. Acesta din urmă, avînd forţe mai puternice, înconjură legiunea de care dispunea Caius şi o prinse într-o capcană. Dar în loc să-l atace, Brutus dădu ordin să se dea onorul adversarilor. Aceştia nu răspunseră însă la salut. Totuşi au fost lăsaţi să iasă din capcană fără a fi atacaţi. Apoi Brutus i-a învăluit din nou pe soldaţii lui Caius, dar nici de data aceasta nu-i atacă, ci le dădu din nou onorurile. Cei încercuiţi au fost cuprinşi atunci de admiraţie faţă de acela care îi cruţa pentru a doua oară tratîndu-i ca pe nişte cetăţeni liberi. Ca urmare, legiunea lui Caius a trecut de partea lui Brutus pe care îl socotea un om înţelept şi blînd. Caius a fost obligat să se predea şi el odată cu soldaţii săi. Brutus l-a tratat cu bunăvoinţă, pînă în momentul cînd a descoperit că nerecunoscătorul încerca mereu să-i corupă ostaşii subminîndu-i autoritatea. În această situaţie a dat poruncă să fie ucis ... Am ţinut să descriu împrejurările în care a pierit Caius Antonius, pentru a dezvălui caracterul dubios al acestuia şi pentru a dovedi că numai un astfel de om a putut insinua că în lupta ce am dat-o contra lui, eu aş fi fugit din faţa duşmanului părăsind steagurile şi timp de cîteva zile nimeni nu m-a văzut în tabără.

Primul semn de apropiere pe care am vrut să i-l arăt lui Antonius a fost comportarea mea faţă de ostaşii lui pe care îi luasem prizonieri în timpul ultimelor lupte. Dovedindu-mă prietenos faţă de comandanţii lor, le-am cerut să intre în armata mea sau, dacă doreau, să se înapoieze la Antonius. Un alt semn de bunăvoinţă a fost atitudinea mea faţă de Ventidius despre care spuneam mai înainte că urmărea să-şi unească forţele cu ale prietenului său, Antonius. Deşi îmi mutasem tabăra în apropierea celor trei legiuni ale lui, de unde puteam să-l atac şi să-l învinge uşor, l-am lăsat să plece dîndu-i a înţelege că nu-i purtam nici un fel de duşmănie. Ventidius a înţeles acest fapt. La Mutina îl făcusem prizonier şi pe Publius Decimus, unul dintre comandanţii devotaţi ai lui Antonius. Eu l-am tratat cu toată cinstirea şi l-am lăsat liber. Văzînd aceasta, Publius m-a întrebat ce sentimente nutresc eu de fapt pentru generalul său. Faţă de cei care vor să priceapă am dat destule semne foarte limpezi, i-am răspuns eu. Unul din aceste semne era şi faptul că nu mă grăbeam deloc să-l urmăresc pe Antonius, deşi Decimus Brutus îmi ceruse să trec Apeninii şi împreună cu el să-l prindem într-o capcană din care generalul n-ar mai fi putut scăpa. Eu m-am opus, nu numai pentru motivul că urmăream o împăcare cu Antonius şi în acest scop n-avea rost să-l

atac, dar mai ales fiindcă nu vroiam să colaborez cu asasinii tatălui meu adoptiv. Mai tîrziu mi-am auzit vorbe cum că am păstrat legătura cu cei din tabăra adversă, fiindcă n-am refuzat totuşi să discut cu Decimus. Aceste vorbe mi-au ieşit probabil şi din cauză că eu, avîndu-l în mînă pe Decimus la Mutina, în loc să-l ucid ca pe unul dintre conspiratori, l-am lăsat liber dîndu-i posibilitatea să-l urmărească pe Antonius. Cum se explică aceasta, spuneau gurile rele, cînd eu mă angajasem să-i pedepsesc pe ucigaşii marelui Caesar?! Dar în situaţia de aliat al senatului, cum eram socotit atunci, nu puteam să acţionez asupra lui Decimus care era susţinut de înaltul for. A trebuit deci să accept unele întîlniri şi discuţii cu el, fără ca aceasta să însemne însă vreun fel de apropiere sau colaborare cu tabăra asasinilor.

În paralel cu acţiunile mele de apropiere faţă de Antonius am luat legătura şi cu doi dintre guvernatorii provinciilor apusene care se menţineau încă în afara conflictului. Astfel, le-am scris lui Lepidus şi lui Asinius Pollio cîte o epistolă în care le-am vorbit despre jignirile la care am fost supus de către senatori, despre numirea în funcţii a asasinilor tatălui meu şi despre primejdioasa întărire a poziţiei optimaţilor. Le ceream să ţină seama de toate acestea şi, chiar dacă vor continua de formă să dea ascultare senatului, aşa cum făcuseră pînă în prezent, va trebui, spre propria lor siguranţă, să-şi unească forţele şi să ia seama la uneltirile duşmanilor. Le-am dat de exemplu pe Antonius care a păţit ce a păţit din cauza imprudenţei şi a prea marei încrederi în el însuşi. Le recomandam să ia exemplu atitudinea soldaţilor noştri care, de teama duşmanilor, preferă, după terminarea stagiului, să se aşeze împreună într-o colonie străină păstrîndu-şi armele, decît să se îndrepte fiecare spre casele părinteşti.

Ar fi trebuit să-i scriu la fel şi celui de-al treilea guvernator din Occident, lui Munatius Plancus, care se menţinuse şi el o vreme departe de război, dar n-am mai putut interveni, fiindcă în ultimul moment trecuse de partea lui Decimus înştiinţînd senatul că va acţiona cu toată energia împotriva rătăcitorului Antonius. În acest timp însă, „rătăcitorul" se orientase foarte bine trecînd fără prea mare greutate peste Alpi, cu permisiunea lui Culleo, numit de Lepidus să străjuiască strîmtorile munţilor, şi îşi instalase tabăra în apropierea acestuia fără a se înconjura de vreo întăritură. Solii mergeau încontinuu de la o tabără la alta. Antonius îi amintea lui Lepidus despre prietenia dintre ei şi de serviciile ce i le făcuse în trecut. Lepidus îi promise că nu-l va ataca, deşi se temea de senat care îi poruncise a lupta împotriva lui. Adevărata apropiere între cei doi generali au realizat-o soldaţii care mai întîi pe ascuns, apoi pe faţă treceau dintr-o tabără într-alta ca cetăţeni şi camarazi de arme ce luptaseră cîndva cot la cot. Soldaţii lui Lepidus îşi arătau admiraţia şi respectul faţă de Antonius care

se vedea că nu are nici un gînd agresiv lăsîndu-şi tabăra fără nici o supraveghere. Pentru a se întîlni mai uşor, ostaşii au construit din bărci un pod peste rîu, deşi tribunii militari încercau să-i oprească. Lepidus se făcea că nu observă toate acestea. Pînă la urmă, într-una din nopţi, soldaţii lui Lepidus au pus stăpînire pe locurile întărite ale taberei lor şi au deschis porţile lui Antonius care plecă spre cortul lui Lepidus urmat de armata celor două tabere. Acesta sări din pat şi îmbrăţişîndu-şi vechiul prieten promise că va fi de partea lui şi a soldaţilor ce îi cereau pace şi îndurare. Unii povestesc că, lipsit de curaj cum era, Lepidus a căzut la picioarele lui Antonius, dar eu nu cred aşa ceva, atîta vreme cît nu-l duşmănise niciodată pe Antonius şi deci n-avea motiv de teamă.

„Rătăcitorul" de peste Alpi, despre care Munatius Plancus spunea că îl va urmări chiar dacă ar încerca să fugă peste mare, ajunse deodată un comandant de temut avînd sub ordine, în afara trupelor sale cu care pornise contra lui Decimus, şapte legiuni ale lui Lepidus, trei legiuni ale lui Ventidius, o excelentă şi numeroasă călărime, cît şi alte trupe auxiliare şi un foarte important arsenal de război. Lepidus rămînea comandant numai cu numele, fără ca aceasta să stînjenească relaţiile de prietenie dintre el şi Antonius.

Pentru că participasem şi eu la împăcarea celor doi comandanţi, prin epistola trimisă lui Lepidus în care îl sfătuiam să ţină seama de atitudinea şi dorinţele soldaţilor, m-am bucurat de noua alianţă. I-am scris lui Antonius despre satisfacţia pe care mi-o da acest important eveniment şi l-am asigurat că sînt gata să-l ajut împotriva lui Decimus. Dar n-a mai fost nevoie, fiindcă în timp ce puterea lui Antonius creştea, forţele lui Decimus se fărămiţau treptat, treptat.

Antonius porneşte în urmărirea lui Decimus. Generalului i se alătură şi Asinius Pollio cu două legiuni şi tot el intervine pentru împăcarea oscilantului Munatius Plancus care, de-abia aliat cu Decimus, se răsgîndeşte şi îi pune la dispoziţie generalului cele trei legiuni ale sale.

Decimus avea zece legiuni. Dar ce legiuni! Patru dintre ele erau constituite din soldaţii care avuseseră de suferit asediul lui Antonius. După ce au părăsit Mutina ei au mîncat prea mult dintr-o dată, încît acum foarte mulţi erau bolnavi de o dizenterie din cele mai rele. Celelalte şase legiuni erau formate din recruţi care încă nu erau bine instruiţi şi antrenaţi pentru a suporta greutăţile unei campanii. Decimus Brutus înţelese că în fruntea unei astfel de armate nu avea nici o şansă, dacă s-ar fi împotrivit celor vreo douăzeci şi cinci de legiuni ale lui Antonius. De aceea se hotărî să plece spre Marcus Iunius Brutus, ce se afla în Macedonia îndreptîndu-se către Ravenna şi Aquileia. De teama însă de a nu fi

interceptat de către mine, a ales un alt drum mai ocolit. Dar recruții neputînd să mai suporte lipsurile și greutățile marșurilor lungi și anevoioase au trecut de partea mea. La scurt timp și celelalte legiuni l-au părăsit trecînd de partea lui Antonius. Rămăsese numai cu garda personală formată din vreo trei sute de călăreți galli. Dorind să se strecoare cît mai neobservat, a renunțat și la gardă permițîndu-le călăreților să plece la casele lor, după ce le-a împărțit banii ce-i mai avea asupra sa. Din zece legiuni de care dispunea inițial, mai rămăseseră cu el doar zece călăreți. Travestit în haine gallice s-a îndreptat din nou spre Aquileia în speranța că nu va fi recunoscut. Dar soarta i s-a arătat potrivnică. A fost prins de oamenii unui șef de trib celtic, pe nume Camillus. Decimus îi făcuse acestuia cîndva multe servicii. De aceea șeful tribului s-a arătat a-i fi prietenos mustrîndu-i pe cei care îl aduseseră legat. Pe de altă parte l-a anunțat pe Antonius. Acesta i-a cerut lui Camillus să-l omoare și să-i trimită capul. Apoi a dat poruncă să fie înmormîntat. Generalul m-a anunțat despre moartea lui Decimus spunînd că l-a ucis sacrificîndu-l umbrei lui Caesar. Era al doilea conspirator care pierea, după Trebonius. Un alt ucigaș al tatălui meu adoptiv, Lucius Minucius Basilus, fusese ucis de către sclavii săi. Era al treilea. Un al patrulea, Pontius Aquila, pierise în fața Mutinei. *Sera tamen tacitis poena venit pedibus.*[2]

8. Primul salt spre culmi

Războiul civil din nordul Italiei luase sfîrșit. Numeroasele grupări ostile, ce se aflau risipite înaintea luptelor de la Mutina pe întreg teritoriul Republicii, s-au grăbit să-și definească poziția. După o perioadă de nesiguranță, oscilație, dezorientare și teamă începea să se contureze existența a două mari tabere care își disputau puterea și în jurul cărora polarizau cei ce ajunseseră la concluzia că singuri nu vor putea continua lupta. Una dintre aceste importante tabere era aceea a optimaților care se cramponau de menținerea vechilor forme de conducere a Republicii. Era formată din aristocrația senatorială, cu Cicero în frunte, și din conspiratorii de la idele lui martie, reprezentați de Cassius și Brutus. Deși la începutul războiului se părea că optimații dețineau inițiativa în marea confruntare ce se întrezărea, ei se găseau, după Mutina, în

[2] Deși întîrzie, pedeapsa vine totuși cu pași tăcuți.

inferioritate față de cea de-a doua mare tabără a popularilor și susținătorilor politicii marelui Caesar. La această tabără aderaseră foștii consuli Marcus Antonius și Dolabella cît și trei guvernatori de provincii: Marcus Aemilius Lepidus, Asinius Pollio și Munatius Plancus, alături de care mă aflam și eu.

La sfîrșitul războiului nu se putea vorbi încă de două blocuri definitiv consolidate și în măsură a se confrunta între ele cu toate forțele unite, dar se contura perspectiva unor alianțe mai temeinice.

Teritorial, gruparea optimaților era stăpînă în partea de răsărit a Republicii, iar noi, gruparea popularilor, în apus.

În urma primului război civil erau dați lipsă la apel, din gruparea aristocraților, doi consuli și patru conspiratori. Din tabăra noastră, doar Caius Antonius, fratele lui Marcus Antonius. Soldați pieriseră cam tot atîția și dintr-o tabără și dintr-alta.

Dovadă că gruparea optimaților de sub conducerea senatului se afla în inferioritate și în mare derută, este chiar modul în care a acționat la aflarea știrii despre puternica armată ce și-o formase Antonius. De teamă ca acesta să nu-și unească forțele cu ale mele, devenind astfel extrem de primejdios, senatul a trimis vorbă în ascuns lui Cassius și Brutus să vină în ajutor cu întreaga armată de care dispuneau. Apoi dădu poruncă să fie aduse din Africa două legiuni. Edictele decemvirilor care îl anchetau pe Antonius erau rupte în mod demonstrativ, iar alegerea noilor consuli se amîna de pe o zi pe alta.

Momentul de slăbiciune în care se afla Roma trebuia exploatat. I-am scris astfel lui Cicero că aș dori să-mi depun candidatura pentru unul din posturile de consul care încă nu era ocupat după moartea lui Hirtius și Pansa. Îi ceream totodată să candideze și el pentru cealaltă funcție de consul, fiindcă era mai în vîrstă și avea o mare experiență în conducerea treburilor statului. El va conduce de fapt senatul, pe cînd eu mă voi folosi de acest titlu spre a depune în mod onorabil armele, în care scop mai cerusem nu de mult să mi se acorde triumful. (Conform tradiției, și într-un caz și într-altul, cel în cauză nu avea voie să intre cu armata în cetate). Dornic de putere, Cicero a primit cu simpatie propunerea mea încercînd să convingă senatul că ar trebui să-mi arăte mai mare atenție avînd în vedere că eram comandantul unei importante armate. Mai bine să mi se acorde o funcție înaltă, chiar dacă nu aveam vîrsta, decît să mă știe că port dușmănie senatului pentru jignirile aduse. Iar pentru a mă împiedica să iau, odată numit în funcție, vreo măsură împotriva intereselor înaltului for, spunea Cicero, să mi se dea drept coleg un om cu experiență, dintre cei mai în vîrstă și capabil să mă strunească ... Încercarea n-a reușit. Senatorii s-au opus luînd în rîs pofta de putere a bătrînului orator. Prietenii conspiratorilor s-au opus și ei de teama că odată ajuns eu consul, îi voi pedepsi pe vinovați.

După acest insucces, m-am gîndit să acţionez cu sprijinul armatei. I-am incitat pe soldaţi împotriva senatului amintindu-le jignirile ce-mi fuseseră aduse. În acelaşi timp îi îndemnam să ceară sumele de bani care le fuseseră promise şi neachitate. La statul meu, soldaţii au format o delegaţie de centurioni care a plecat la Roma să-şi ceară drepturile. Senatul aprobă să li se dea jumătate din sumele promise şi numi zece delegaţi pentru împărţirea premiilor fără a mă fi delegat şi pe mine, aşa cum era normal. În faţa acestei noi jigniri, am adunat armata şi după ce le-am înşirat insultele ce mi le-a adus senatul în ultima vreme, am continuat: Voi ştiţi şi pricina pentru care nu de mult a fost înfrînt Antonius, cît şi ce măsuri au luat optimaţii împotriva acelora care au primit anumite daruri de la Iulius Caius Caesar. Ce garanţie există pentru voi mai întîi, în privinţa loturilor de pămînt şi a banilor pe care i-aţi primit de la el, şi în al doilea rînd pentru mine în ceea ce priveşte siguranţa mea personală, cît timp prietenii asasinilor stăpînesc senatul? În ce mă priveşte, sînt gata să suport ultimele consecinţe, oricum ar fi ele; fiindcă este frumos să înduri orice, cînd este vorba de a-ţi răzbuna părintele. Sînt îngrijorat însă din pricina soartei voastre, deoarece sînteţi într-o situaţie foarte grea, fiindcă vă ameninţă primejdiile din cauza mea şi a tatălui meu adoptiv. V-aţi încredinţat că sînt lipsit de ambiţii personale, din moment ce am refuzat să primesc pretura oferită de voi cu toate atributele ei. Acum însă văd un singur mijloc de salvare atît pentru voi, cît şi pentru mine şi anume dacă, fiind ajutat de voi, aş putea fi ales consul. Numai atunci tot ce vi s-a dat din partea tatălui meu adoptiv va rămîne în mod sigur în mîna voastră, vi se vor da coloniile datorate şi vi se vor plăti în întregime premiile. Eu voi pedepsi pe asasini şi vă voi scuti de alte războaie în viitor.

Cuvintele rostite de mine au avut în rîndul soldaţilor un efect deosebit. În urale nesfîrşite ei au hotărît trimiterea la Roma a unei delegaţii de centurioni spre a cere să mi se acorde consulatul. Dar, sub motivul neîndeplinirii vîrstei cerută de lege, senatorii s-au opus cererii delegaţiei. Centurionii, care se aşteptau la acest refuz, au răspuns că şi în trecut s-au făcut excepţii şi statul nu a avut decît foloase de tras din numirea unor tineri la cîrma lui. Ei au dat mai multe exemple, printre care pe Corvinius, Pompei şi Dolabella. Senatorii însă nu s-au lăsat înduplecaţi. Unul dintre centurioni, furios, a scos spada şi a zis: „Dacă voi nu-i veţi oferi consulatul lui Caesar, atunci, iată, aceasta i-l va da." Cîţiva senatori n-au putut suporta îndrăzneala cu care centurionul îi ameninţa şi l-au doborît atît pe el cît şi pe ceilalţi care, uitînd de condiţia lor, trecuseră peste ceea ce era permis unor ostaşi. Delegaţia s-a înapoiat fără nici un rezultat. Era a doua încercare eşuată. Numai că de data aceasta soldaţii, aflînd de mustrările făcute centurionilor,

s-au mîniat peste măsură și mi-au cerut să-i conduc la Roma unde, în cadrul unor comiții extraordinare, mă vor alege consul ei înșiși, ca pe un vrednic fiu al marelui Caesar.

Alea iacta est[1], mi-am zis repetînd cuvintele tatălui meu adoptiv pe care le rostise cu ani în urmă tot de pe malul Rubiconului, unde mă aflam eu acum, într-o împrejurare asemănătoare. La fel ca și acesta, am trecut înarmat rîul îndreptîndu-mă spre Roma. Eram însoțit de opt legiuni; de corpul meu electoral care îmi pregătea primul salt spre glorie; primul meu asalt asupra Eternei Cetăți a lumii ale cărei ziduri începeau să se clatine din ce în ce mai mult, pe măsură ce se auzeau mai puternic, de pe băncile unui senat ce-și trăise traiul, ropotul de pași al „alegătorilor" mei..

Pe unde vor mai fi ei, dacă vor mai fi existînd?! Puțin probabil însă. De-abia îmi mai țin eu pana în mînă, cînd scriu aceste rînduri, eu care atunci eram poate cel mai tînăr dintre devotații mei alegători și aleși soldați!...

Într-adevăr, zidurile Romei se clătinau de zarva și panica stîrnite la vestea apropierii mele în fruntea unei armate pline de mînie. Oamenii erau cuprinși de o mare spaimă. O spaimă pe care Cicero o strecurase în sufletul cetățenilor și o alimentase permanent cu abilitate și cu elocința sa oratorică stîrnită de ura pătimașe pe care i-o nutrea lui Antonius. Dar în locul lui Antonius, dușmanul declarat al patriei, iată că sosea tînărul Caesar, aliatul declarat al senatului! Așa se scrie istoria! Istoria nu e numai mama științelor, dar e și mama neprevăzutului. Și acest neprevăzut îi făcea pe bieții oameni îngroziți să-și conducă soțiile și copiii la țară în locuri mai sigure, să-și ascundă avutul, să se pregătească de luptă, de moarte. Fiindcă nu se știa nimic sigur, tulburarea era cumplită. Oare mă îndreptam spre Roma doar pentru a cere consulatul, ori pentru a trece prin foc și sabie senatul, orașul? Senatorii își pierduseră cu desăvîrșire cumpătul. Și cum se întîmplă în astfel de ocazii, se grăbeau să dea vina unii pe alții. Unii ziceau că mi s-a luat armata, după ce mi-o încredințaseră pentru urmărirea lui Antonius. Alții se văicăreau că mi s-a refuzat în mod jignitor triumful care mi se cuvenea, apoi și consulatul. Mai erau unii care susțineau că din invidie am fost împiedicat să particip alături de cei zece delegați la împărțirea premiilor, iar alții se plîngeau că așa le trebuie colegilor lor, dacă n-au respectat acordarea la timp și în întregime a sumelor de bani promise soldaților ce se îndreptau acum

[1] Zarurile au fost aruncate. În anul 49 î.e.n. Caesar a trecut Rubiconul, care forma hotarul dintre Italia și provincia Gallia Cisalpină, îndreptîndu-se spre Roma împotriva lui Magnus Pompeius. Trecerea peste acest hotar în Italia a vreunui comandant în fruntea unei armate era interzisă prin lege, în scopul evitării unor acțiuni agresive împotriva Romei. Expresia, rămasă celebră, vrea să spună că, luînd o hotărîre gravă după o îndelungată șovăială, nu mai rămîne decît ca „soarta să decidă".

furioşi asupra oraşului. La gîndul că mi se putea alătura şi Antonius, cu numeroasa lui armată, groaza îi aducea la desperare pe cei ce intraseră căzuţi de spaimă, sub băncile Curiei. Aşa le trebuia, dacă se grăbiseră să intre în conflict cu mine şi armata mea, în timp ce ei nu dispuneau de nici o forţă militară. Cicero, animatorul, care pînă atunci era văzut peste tot îmbrăcat în haină de război, îmbărbătîndu-i pe cetăţeni să lupte pentru libertate, dispăruse parcă l-ar fi înghiţit pămîntul. Într-o zi, care nu era prea departe, îl va înghiţi pămîntul cu adevărat! Adică urma să ajungă acolo unde îmi dorise mie cînd spusese cu dublu înţeles: „*Laudandum adolescentem, ornandum, tollendum*"[2]. Ce naiv şi Cicero! Credea oare că nu-mi cunosc limba maternă şi nu ştiu că *tollere* înseamnă „a ridica în slavă", dar şi „a ridica (a lua) viaţa" cuiva? La noi, la romani, există obiceiul ca mortul să fie mai întîi ridicat, apoi împodobit şi la urmă să i se ţină un panegiric. Eu am înţeles macabra aluzie a oratorului şi l-am făcut şi pe el să înţeleagă mai tîrziu că nu mi-a convenit deloc felul cum mă „onora" asigurîndu-l că mă voi feri să am noroc de „urarea" lui. Desigur, Cicero nu putea recunoaşte cele spuse şi de aceea le-a pus pe seama unor intrigi răutăcioase. El însă nu m-a putut convinge. Şi cu toate că mai tîrziu a fost „ridicat", nu eu am fost cel care am făcut-o; cel mult să fi pus o proptea, spre a nu cădea din „slava" în care urma să-l salte Antonius...

De-abia trecuse un an de cînd, modest, timid şi supus, intram, ca să zic aşa, prin poarta din dos a Romei, pentru a-mi lua în primire primejdioasa moştenire, sfătuit de rude şi prieteni să nu fac agitaţie, să nu ridic nici o pretenţie şi să stau cît mai departe de frămîntările ce aveau loc. Trecuse de atunci de-abia un an, iar acum mă trezeam băgînd groaza în sufletul locuitorilor Cetăţii, cînd încă nici nu intrasem pe poarta Romei; pe poarta principală de data aceasta. De unde pînă acum senatorii mi se arătaseră destul de ostili, deodată s-au schimbat cuprinşi de spaimă şi nu mai ştiau ce hotărîri să ia pentru a mă îmbuna atît pe mine, cît şi armata ce mă însoţea. S-au grăbit să-mi asigure în primul rînd candidatura la consulat în absenţă, iar soldaţilor să li se împartă imediat, în loc de zece mii de sesterţi, întreaga sumă făgăduită, adică douăzeci de mii de sesterţi pentru fiecare om şi nu numai celor două legiuni de care tot vorbea Cicero mai înainte, ci tuturor celor opt legiuni ale mele. Cît despre împărţirea premiilor, o voi face eu însumi, după cum hotărau ei, nu cei zece bărbaţi numiţi cîndva „din greşeală". Decretînd toate acestea au trimis soli care să alerge cît mai repede în calea mea şi să-mi aducă la cunoştinţă mărinimia senatului.

---

[2] Tînărul merită să fie lăudat, împodobit şi ridicat.

Dar nu părăsise bine orașul solia trimisă la mine, că pe neașteptate senatorii au fost cuprinși de regrete. Cum de au putut ei să se înspăimînte așa de rău și să cedeze așa de ușor în fața mea?! Ei nu trebuie să admită tirania fiului, după ce cu atîtea sacrificii îndepărtaseră tirania tatălui. Spuneau că nu trebuie să se formeze obiceiul ca toți cei ce doresc să obțină vreo înaltă funcție, să folosească pentru aceasta violența. Ar trebui să pună mîna pe arme și să apere libertatea, așa cum făcuseră romanii de atîtea ori în istoria lor. Dacă eu și armata mea nu mă voi teme de pregătirile lor de luptă, atunci vor rezista asediului pînă ce vor primi întăriri. Cînd le mai sosi vestea că întăririle începeau să sosească, deoarece la Ostia debarcaseră cele două legiuni chemate din Africa, hotărîrea lor de a-mi rezista deveni de nestrămutat. Deodată își făcu apariția și „războinicul" Cicero. Senatorii prinseră mai mare curaj. Toate decretele date în favoarea mea și a armatei mele au fost anulate la fel de repede cum fuseseră la început luate. Toți bărbații capabili de a mînui o armă au fost mobilizați de îndată. Cele două legiuni din Africa au fost răspîndite în Roma ocupînd podurile de peste Tibru și locurile cele mai vulnerabile. Pretorii erau la datorie, repartizați în întreg orașul printre soldați. În sfîrșit, pentru orice eventualitate, senatul se îngrijea să fie pregătite în port corăbiile și banii necesari spre a lua drumul mării, de ar fi fost înfrînți.

Hannibal ad portas! . . . Hannibal ad portas! . . .[3] Dar nici atunci cînd acest neîmpăcat dușman al poporului roman jefuia Italia amenințînd să șteargă Roma de pe fața pămîntului cred că nu se iscase atîta panică și nu se făcuseră atîtea pregătiri de luptă ca în așteptarea mea; a unui tînăr de douăzeci de ani care se întorcea victorios din război în capitala patriei lui, pentru a șterge, nu orașul, de pe fața pămîntului, ci unele jigniri ce-i fuseseră aduse și pentru a-și cere unele drepturi ce i se cuveneau, drepturi recunoscute de poporul roman.

Cum se putea explica această ridicolă și absurdă situație? La ce concluzie puteam să ajung? În primul rînd că adevăratul dușman care băgase spaima în populația orașului nu eram eu, ce mă aflam încă departe de zidurile Cetății, ci trebuia căutat în mijlocul Romei, în Curie, în mijlocul senatului. Acesta era Cicero care mobiliza oamenii, îi supunea la noi impozite, la munci obligatorii și împînzea orașul cu trupe transformîndu-l într-o tabără gata pentru luptă. În al doilea rînd nu poporul era cel cu adevărat înspăimîntat, așa cum se va vedea în curînd, ci cîteva sute de familii ale aristocrației romane care aveau într-adevăr motiv să se teamă și nu

[3] Hannibal e la porți! Romanii, cuprinși de spaimă după ce au fost înfrînți de Hannibal la Cannae, ce se afla la vreo sută de mile de Roma, au lansat acest strigăt care se referă la o primejdie iminentă.

pentru că le ameninţam libertatea, aşa cum susţineau, ci pentru că simţeau cum pierd puterea ce o deţinuseră de secole. Pofta de putere se dovedea mai mare decît dorinţa de libertate.

În timp ce Roma era în plină alarmă, eu mi-am continuat marşul şi mai hotărît, după ce am aflat că senatorii cînd, speriaţi, se dădeau de ceasul morţii, cînd, curajoşi, se îndîrjeau să mă înfrunte. Ştiindu-i capabili de orice mîrşăvie, aşa cum o dovediseră din plin faţă de bietul meu părinte, mă gîndeam îngrijorat ce s-o fi ales de mama şi sora mea, pe care nobilii romani puteau să le ia ca ostateci şi să-mi stinghereasca astfel planurile. Mai tîrziu am aflat că le căutaseră peste tot, aşa cum bănuisem, dar ele se aflau undeva la loc sigur, încît senatul pierdea şi ultima şansă de a-mi opri înaintarea.

Poporul n-avea nici un amestec în răfuiala mea cu senatul. De aceea am trimis călăreţii înainte să liniştească populaţia şi să-i dea asigurări că nu o pîndeşte nici o primejdie. Plebeii să fie liniştiţi, fiindcă eu lupt nu numai pentru drepturile mele şi ale armatei mele, dar şi pentru drepturile lor.

Am ajuns în sfîrşit în faţa impunătoarelor ziduri ale Cetăţii de pe cele şapte coline. Mi-am instalat tabăra dincolo de colina Quirinal, ce se află mai departe, la miazănoapte de vestitele coline ale Capitoliului şi Palatinului. Am dat poruncă severă ca nici un soldat să nu provoace vreun act de agresiune sau să-şi arate în vreun fel ostilitatea. Efectul s-a văzut imediat. Toţi au rămas uimiţi de purtarea lor atît de paşnică. După cum mă aşteptam, primul a fost poporul care, plin de recunoştinţă faţă de blîndeţea mea, s-a îndreptat în mare număr spre tabără lăudîndu-mi purtarea şi asigurîndu-mă de devotamentul lui de totdeauna. Oamenii de seamă ai oraşului se grăbiră şi ei să-mi iasă în întîmpinare salutîndu-mă plini de respect.

A doua zi mi-am făcut intrarea în Cetatea Eternă, însoţit doar de garda personală, fără ca cineva să se opună, ori măcar să ridice un deget împotriva mea. Din nou mulţimea mă întîmpină şi mă conduse pe tot parcursul drumului salutîndu-mă cu bucurie şi sinceră simpatie. Deodată le-am zărit pe mama şi sora mea. Îmi ieşiseră în întîmpinare fericite că mă vedeau sănătos. Erau însoţite de fecioarele ce slujeau în templul zeiţei Vesta şi care le protejau prin autoritatea lor atît în faţa poporului, cît şi a senatului.

În entuziasmul general al mulţimii ce mă însoţea, am avut şi o altă bucurie. Soldaţii celor două legiuni de curînd sosite din Africa, fără să mai ţină seama de comandanţii lor, mi-au trimis o solie de pace şi supunere după care au trecut de partea mea. Eu i-am primit bucuros, se înţelege, în rîndul armatei mele, iar pe comandanţi i-am iertat. Unul dintre comandanţi, pretorul Marcus Cornutus, care fusese numit provizoriu în locul consulilor Hirtius şi Pansa, s-a sinucis.

Senatorii se aflau din nou dezarmați. Nu le mai rămăseseră decît pumnalele ascunse sub togă al căror ascuțiș îl pipăiau sperînd că istoria se repetă. E adevărat că istoria se repetă, însă eu îi supravegheam cu ochii în patru, pentru a nu se mai repeta idele lui martie la care le fugea lor gîndul. Dar ce spun eu, cu ochii în patru! Îi supravegheam cu patruzeci și patru de mii de ochi ai soldaților de pe colina Quirinal care la un singur semnal al meu i-ar fi măcelărit fără milă.

Într-un tîrziu, aflînd că sînt dispus să stau de vorbă cu adversarii mei, și-a făcut apariția și „neînfricatul" Cicero! Să-l fi văzut cum se mai apăra și cum se mai lăuda că el fusese cel dintîi care propusese să fiu ales consul. Privindu-l ironic i-am răspuns că fusese în schimb cel din urmă dintre prietenii mei care îmi ieșise în întîmpinare...

Multe năstrușnicii s-au mai petrecut în vremea aceea! Îmi amintesc de un zvon care se iscase peste noapte, după care cele două legiuni, ce trecuseră cîndva de la Antonius la mine, de data aceasta mă părăseau trecînd de partea senatului. Și fiindcă oamenii cred în general cu ușurință ceea ce doresc, tot așa au crezut și vrăjmașii mei, fără a mai verifica în ce măsură se adeverea zvonul. Pretorii și senatul, sperînd prostește că ar putea să-mi țină piept cu aceste două legiuni, Martiana și a IV-a, care de fapt îmi erau cele mai devotate, se pregăteau din nou de luptă. Astfel, l-au trimis chiar în acea noapte pe Manius Aquilius Crassus, de la Picenum, pentru a strînge noi trupe, iar pe tribunul Apuleius, unul din devotații lui Cicero, l-au pus să răspîndească în rîndul poporului vestea defecțiunii ivite în tabăra mea. Tot în acea noapte senatul s-a întrunit în grabă spre a delibera. Cicero îi întîmpina la intrare îmbărbătîndu-i cu vorbe înflăcărate. Dar chiar a doua zi s-a aflat că nu era nimic adevărat din cele ce se zvoniseră. Senatorii au încremenit de spaimă, iar pe „îndrăznețul" orator... ia-l de unde nu-i! Dispăruse din nou ascuns într-o litieră.

Rîzîndu-le în nas pentru naivitatea lor prostească, i-am iertat pe toți, mulțumindu-mă să le fac senatorilor doar o mică demonstrație de forță. Am ridicat tabăra aliniindu-mi cele zece legiuni ca și cum m-aș fi pregătit să intru cu ele în Roma. În Roma care înghețase, deși era în toiul verii! Apoi am dat ordinul de marș și le-am cantonat în tabără pe Cîmpul lui Marte, mai aproape deci de oraș. Deși nu mi-a plăcut să mă țin de farse, de data aceasta mă jucam și eu de-a pisica și șoarecele. „Pisica" avea doar douăzeci de ani pe-atunci!...

Am adunat apoi toți banii aflați pe colina Ianiculum, cît și sumele impuse cetățenilor și strînse la propunerile lui Cicero în scopul războiului pregătit împotriva mea și le-am împărțit cîte zece mii de sesterți fiecărui soldat ce se afla pe Cîmpul lui Marte.

Săvîrşind toate acestea, am părăsit deocamdată Roma pînă la alegerile de consul.

În a paisprezecea zi înaintea calendelor lui septembrie din anul 711 *ab U.c.*[4] am fost ales consul. Era o dată memorabilă care marca nu numai primul meu consulat, obţinut împotriva voinţei senatului la vîrsta de numai douăzeci de ani, dar şi începutul ascensiunii mele ce a culminat mai tîrziu cu titlul de Părinte al Patriei pe care am slujit-o plin de credinţă pînă acum, la adînci bătrîneţi, cînd scriu aceste rînduri cu inima răscolită de amintirea unei tinereţi extrem de zbuciumate, dar şi extrem de palpitante. O tinereţe cum puţini oameni au avut parte să trăiască . . .

Spuneam atunci cînd am descris greutăţile materiale prin care am trecut, ajungînd să-mi vînd ultimele bunuri, că o rudă a mea, Quintus Pedius, mi-a dăruit partea lui de moştenire ce-i revenea de la tatăl meu adoptiv, pentru a mă salva din situaţia critică în care mă aflam. El a fost primul om faţă de care mi-am arătat recunoştinţa ce-i datoram. Aşa încît, conform cererii mele, a fost ales consul odată cu mine.

Intrînd din nou în Roma cea mult disputată, după ce obţinusem cea mai înaltă funcţie în stat mai uşor şi mai repede decît visasem, am adus jertfele aşa de binemeritate de către zeii care mi se arătaseră extrem de favorabili. Cu această ocazie au zburat pe deasupra capului meu doisprezece vulturi, tot atîţi cît legenda spune că i se arătaseră lui Romulus, întemeieterul Cetăţii.

Eu fusesem adoptat ca fiu al marelui Caesar conform testamentului lăsat de către el. Dar la noi, la romani, există şi o altă formă de adopţiune mai statornică, mai legală, care se face într-un cadru sărbătoresc în faţa poporului adunat pe curii[5], în prezenţa Marelui Pontif. Cei adoptaţi astfel au puteri egale cu copiii legitimi în faţa rudelor părinţilor adoptivi. De aceea, după aducerea jertfelor, am repetat adopţiunea tatălui meu conform acestei legi curiate, pentru a nu mai exista nici un fel de suspiciuni şi discuţii asupra drepturilor mele şi sub acest aspect.

Prima măsură importantă pe care am socotit necesar s-o iau imediat după intrarea mea în funcţia de consul a fost trimiterea în judecată a asasinilor divinului Caesar, măsură de care se temuseră întotdeauna optimaţii şi sprijinitorii conspiratorilor şi care era totdeauna argumentul principal pe care îl aduceau cînd se punea problema numirii mele în funcţii importante. După votarea legii

---

[4] 19 august anul 43 î.e.n. (În aceeaşi zi de 19 august, dar după 56 de ani de la acest „prim salt spre culmi", ca un capricios joc al Fortunei, cum ar spune Augustus, el cobora pentru totdeauna de pe înălţimile gloriei atinse.)

[5] Poporul roman era în vechime împărţit în triburi *(tribus)*, triburile în curii *(curiae)*, curiile în ginţi *(gentes)* şi ginţile în familii *(familiae)*. Curiile erau împărţite pe criteriu politic, iar ginţile erau unităţi constituite pe rudenie de sînge.

lui Pedius cu privire la judecarea asasinilor, imediat a început cercetarea cazurilor. Au fost trimiși judecății atît asasinii, cît și complicii lor. Venise vremea să trec la înfăptuirea principalului scop pentru care intrasem în lupta politică, să trec la îndeplinirea promisiunii făcute în atîtea rînduri poporului și mai ales veteranilor marelui Caesar care cereau cu insistență pedepsirea ucigașilor tatălui meu adoptiv. S-a fixat pentru toți cei vinovați o singură zi în care să fie judecați, iar crainicii au adus-o la cunoștință publică. Judecătorii, supravegheați îndeaproape de mine, n-au dat nici o sentință de achitare, cu excepția unuia singur care, de bună seamă, făcea parte din ordinul senatorial... Unii dintre asasini nu se aflau însă la Roma, iar alții au fugit care încotro, încît condamnarea lor s-a făcut în lipsă.

O altă măsură pe care am luat-o, și care s-a dovedit extrem de binevenită, a fost anularea hotărîrii senatului cu privire la declararea ca dușmani ai poporului atît a lui Antonius și Lepidus, cît și a lui Dolabella. Această măsură a deschis drumul spre alianța ce urma să se încheie în curînd între mine, Antonius și Lepidus. Ea era cu atît mai necesară, cu cît Cassius și Brutus adunaseră o numeroasă armată ce se ridica la douăzeci de legiuni. Nu mai vorbesc de bogatele resurse materiale de care dispuneau în Grecia și Asia.

După aceste măsuri prin care debutam în funcția de conducător al treburilor statului, am părăsit din nou Roma în așteptarea pe de o parte a hotărîrilor senatului și pe de altă parte a modului cum va reacționa Antonius de a cărui armată aveam mare nevoie în continuarea planurilor de pedepsire a ucigașilor marelui Caesar.

Cu toate că eram extrem de atent la cea mai mică mișcare suspectă a vrăjmașilor mei, cu toată grija soldaților ce aveau ochii ațintiți asupra celor care mi-ar fi putut face vreun rău, totuși, în aceste zbuciumate zile am scăpat ca prin urechile acului de a n-o lua pe drumul fără întoarcere al ilustrului dispărut. A fost primul atentat la viața mea. Pretorul Quintus Gallus, comandantul gărzilor din Roma, mi-a cerut o audiență în care solicita să-l numesc propretor în Africa. Era doar un pretext, fiindcă, apropiindu-se de mine, a încercat să mă ucidă. Dar zeii mei protectori erau prezenți. După neizbutita lui tentativă, poporul i-a devastat casa, colegii de pretură l-au destituit din funcție, iar senatul l-a condamnat la moarte. Eu însă l-am iertat, poruncindu-i doar să părăsească orașul. N-am mai aflat nimic despre el, fiindcă, luînd drumul mării, a dispărut fără urmă.

În toamna anului 711 *ab U.c.*[6] au avut loc tatonările cu privire la împăcarea dintre mine și Antonius. Deși existau între noi unele

[6] Anul 43 î.e.n.

animozităţi şi amintirea vorbelor urîte pe care ni le spusesem era încă trează în mintea noastră, totuşi interesele care ne obligau să ne împăcăm şi să ne unim forţele erau mult mai puternice. Dacă Apusul era în mîinile noastre, Răsăritul era stăpînit de duşmanii noştri, Cassius şi Brutus. Dolabella fusese ucis. Conspiratorii deţineau importante forţe militare cu ajutorul cărora puteau oricînd să ne atace şi să ne nimicească dacă nu eram uniţi. Aceasta era principala cauză care ne-a făcut pe amîndoi să trecem cu vederea neînţelegerile din trecut evitînd astfel primejdia care ne ameninţa. Al doilea motiv, care ne-a îndemnat să ne întindem frăţeşte mîinile, a fost dorinţa soldaţilor noştri de a-i pedepsi pe asasinii fostului lor comandant suprem, idee pe care o împărtăşeam amîndoi, cît şi dorinţa lor de a ne vedea împăcaţi.

Întîlnirea a avut loc în apropiere de Bononia, pe o mică insulă de pe rîul Lavinus. Pe unul din maluri se aflau cinci legiuni care mă însoţeau pe mine, pe celălalt mal, cinci legiuni ale lui Antonius, dovadă a „încrederii" pe care o aveam unul în celălalt! Trecînd pe podul ce fusese întins, Lepidus a pus primul piciorul pe insulă, după care ne-a făcut semn cu mantia, pentru a ne apropia şi noi. Ne-am apropiat de mal fiecare însoţiţi de cîte o gardă de trei sute de oameni. Altă dovadă de „încredere"! Am ajuns pe insulă. Gărzile ne urmăreau de pe mal. Au început convorbirile care n-au fost deloc uşoare, dovadă că au durat două zile. Pînă la urmă, de comun acord, am decis crearea celui de-al doilea triumvirat a cărui putere era încredinţată pe termen de cinci ani lui Antonius, lui Lepidus şi mie. Puterea acestei noi forme de conducere era asemănătoare cu a consulilor. Intrînd în triumvirat eu am renunţat la funcţia de consul, fiind numit în locul meu Ventidius, prietenul lui Antonius. Am trecut apoi la împărţirea provinciilor care au fost repartizate astfel: Gallia Gisalpină, mărul discordiei de la Mutina, şi Gallia Transalpină, deţinută mai înainte de Munatius Plancus ce oscilase cînd spre o tabără, cînd spre alta, îi reveneau lui Antonius care îşi vedea visul împlinit. Hispania, ce o avusese Asinius Pollio şi Gallia Narbonensis, pe care o comandase şi mai înainte Lepidus, i-au revenit acestuia. Mie, ce mai rămăsese: Libya, Sicilia, Sardinia şi insulele din jur. Lepidus a fost desemnat consul pentru anul următor şi numit să se îngrijească de nevoile capitalei unde îşi stabilea reşedinţa, în timp ce provinciile urma să le conducă prin înlocuitori. Din cele zece legiuni ale sale i-au fost lăsate doar trei cu care să menţină ordinea la Roma, iar celelalte au fost împărţite patru lui Antonius şi trei mie, astfel încît să dispunem fiecare dintre noi doi de un număr de douăzeci de legiuni. În timp ce Lepidus rămînea la Roma, Antonius şi cu mine trebuia să începem lupta împotriva lui Cassius şi Brutus.

Din cadrul tratativelor n-a fost uitată, bineînţeles, nici baza puterii noastre: armata. Armata care, în timp ce ne urmărea să nu

ne încăierăm noi pe insulă, privea mirată la o altă încăierare ce avea loc în văzduh: un vultur se repezise la doi corbi ce-l înconjurau. După o scurtă luptă îi sfîşie, apoi se aşează pe cortul unde ne tocmeam noi. Semn rău, îşi ziceau soldaţii. În curînd discordia va apare între comandanţii de pe insuliţă. Dacă voi spune că cei doi corbi sfîşiaţi îi reprezentau pe Antonius şi Lepidus, cred că nu mai e nevoie să arăt cine era... vulturul!... În timp ce pentru noi se arătau în înălţimi semne rele, jos în cort se luau hotărîri care însemnau pentru soldaţi cele mai bune semne. Astfel am hotărît ca, în afara premiilor în bani, la sfîrşitul războiului împotriva conjuraţilor să li se dăruiască ostaşilor teritoriile aparţinînd unui număr de optsprezece oraşe dintre cele mai bogate şi frumoase din Italia, unde îşi vor înfiinţa coloniile. Printre acestea se numărau: Capua, Rhegium, Venusia, Beneventum, Nuceria, Ariminum, Vibonia şi altele.

Mai rămăsese o categorie de oameni care trebuia neapărat să fie „răsplătiţi" şi nu i-am uitat nici pe aceştia imediat ce am ajuns la Roma, ba chiar înainte de sosirea noastră...

Odată măsurile aprobate, le-am adus la cunoştinţa trupelor, în calitatea mea de consul, luîndu-i în felul acesta ca martori la înţelegerea stabilită. Soldaţii m-au aclamat îndelung şi, în culmea bucuriei, săreau şi se îmbrăţişau fericiţi că în sfîrşit ne văzuseră împăcaţi. Sau poate se bucurau pentru frumoasele gospodării şi roditoarele pămînturi ale celor optsprezece oraşe italice promise!...

Cu ocazia alianţei noastre militare am avut surpriza să aflu că se mai pregătea o alianţă al cărui iniţiator cred că a fost Antonius. (Dacă cel mai mare dintre zei, Iupiter prea bunul şi prea marele stăpîn al Olimpului, mi-ar fi spus că plec la Bononia pentru a fi împeţit, fiind deja logodit cu fiica lui Publius Servilius Isauricus, n-aş fi crezut în ruptul capului. Eu, care cred orbeşte în zei!...) După ce entuziasmul armatei s-a mai potolit, m-am trezit cu o delegaţie a soldaţilor lui Antonius care propunea ca, în scopul întăririi prieteniei, ar fi bine dacă m-aş căsători cu Clodia, fiica vitregă a comandantului lor pe care Fulvia, soţia acestuia, o avusese cu Clodius. O clipă am ezitat, deoarece, cunoscînd resentimentele lui Antonius faţă de mine, m-am gîndit că într-o zi s-ar putea să mă aflu din nou în conflict cu el. Dar numai o clipă, fiindcă imediat mi-am amintit de tatăl meu adoptiv pe care nimic nu-l împiedicase să lupte împotriva lui Pompeius, deşi acesta îi era ginere. Aşa încît am acceptat propunerea pe care mi-o făceau soldaţii lăsînd timpul să-şi mai spună şi el cuvîntul.

Să vedem acum cine erau în fond cei doi asociaţi ai mei, Antonius şi Lepidus?

Ca persoană particulară Marcus Antonius era un om care prin caracterul şi comportarea sa cît şi prin soarta pe care a avut-o a

stîrnit curiozitatea şi interesul multora din vremea lui. Nu cred că greşesc spunînd că şi în viitor figura sa va atrage atenţia oamenilor. El a fost unul dintre puţinii aristocraţi romani care, din pasiune pentru femei, a ignorat opinia publică atunci cînd prima dată s-a căsătorit cu liberta Fadia, deoarece căsătoriile dintre persoanele născute libere şi cele care cîndva fuseseră sclave erau interzise de legile romane. A urmat apoi căsătoria cu vara lui, Antonia, apoi cu ambiţioasa Fulvia. Faptul că era căsătorit nu-l împiedica să uimească lumea prin excentricele sale aventuri cu dansatoarea Cytheris. După moartea Fulviei s-a căsătorit cu sora mea Octavia, în timp ce făcuse o mare pasiune pentru Cleopatra pe care a luat-o în căsătorie, cînd încă nu divorţase de Octavia.

Ca soldat era viteaz, capabil să îndure lipsurile, cu înalt spirit de sacrificiu şi priceput strateg, deşi în arta militară nu se compara cu geniul lui Caesar. Era iubit de ostaşi, dar violent din fire, trecea uşor la fapte necugetate, la pedepse aplicate fără discernămînt care l-au îndepărtat nu o dată de legiunile lui.

Ca om politic Antonius nu a excelat niciodată. Cu toate că avea o îndelungată experienţă şi găsea uşor soluţiile pentru a se descurca din situaţiile cele mai încîlcite, el era lipsit de clarviziune şi se dovedea foarte inconsecvent. Se lăsa uşor influenţat de soţie sau prieteni. Chiar eu am exercitat o oarecare înrîurire asupra sa în primii ani ai triumviratului, deşi rolul principal în această perioadă l-a jucat el. Fiindcă de partea lui se găseau mulţi aristocraţi republicani, se credea că Antonius era un partizan al tradiţiilor republicane. În realitate el urmărea interesul personal. Atitudinea sa faţă de cursul istoriei nu dovedeşte nici un fel de manifestare a vreunui program sau sistem politic. Din unele comportări de mai tîrziu se puteau deduce aspiraţiile lui de a domina statul roman. Încerca să-l imite pe marele Caesar, dar în timp ce tatăl meu adoptiv avea un program precis de măsuri politice, Antonius vroia să pună mîna pe putere doar prin forţă, iar politica sa era legată doar de împrejurările momentului.

Marcus Aemilius Lepidus, spre deosebire de Antonius, a fost o figură lipsită de orice valoare morală sau politică. Despre el nu pot să spun decît că era unul dintre cei mai răutăcioşi, indolenţi şi laşi cetăţeni ai Republicii. Lipsit de hotărîre şi de orice talent el şi-a datorat poziţia înaltă pe care a ocupat-o numai ca urmare a unor împrejurări favorabile; poziţie la care zeiţa Fortuna se părea că îl ridicase pentru un timp, doar spre a-i pregăti o cădere dintre cele mai zgomotoase, cum spune aşa de frumos Horatius într-una din odele sale: *Celsae graviore casu decidunt turres*[7].

După hotărîrile luate pe insuliţa concordiei, ne-am îndreptat toţi trei spre Roma. Primul am intrat în Cetate eu, iar la interval

[7] Turnurile înalte se prăbuşesc într-o cădere mai grea.

de cîte o zi au urmat Antonius, apoi Lepidus. Fiecare dintre noi eram însoţiţi de garda pretoriană şi de cîte o legiune complet înarmată. Mulţimea nu s-a mai arătat aşa de entuziasmată ca atunci cînd îmi lăsasem eu armata la porţile oraşului. Oamenii priveau speriaţi la soldaţii noştri care înaintau tăcuţi ocupînd cele mai propice poziţii de unde se putea supraveghea întreaga Cetate ce semăna cu o tabără de luptă.

Puterea noastră a fost sancţionată cu cinci zile înaintea calendelor lui decembrie[8] printr-o lege specială, propusă de tribunul poporului Publius Titius; de unde şi numele de *Lex Titia*, fără ca în prealabil proiectul ei să mai fi fost supus aprobării poporului. De fapt fusese aprobată de popor încă de la Bononia, de poporul îmbrăcat în haină militară care dacă acum nu delibera în Forum, era totuşi pe aproape, cocoţat pe colinele Romei. Spun aceasta ca un fel de justificare a actului nostru de forţă, prin care preluasem toţi trei conducerea supremă a statului trecînd peste voinţa senatului şi ignorînd legislaţia tradiţională şi aşa de multă vreme căzută în desuetudine.

Mai vorbesc de „voinţa" senatului! În acele zile, voinţa senatorilor cuprinşi de o mare spaimă se manifesta printr-o prefăcută şi umilă supuşenie ajungînd pînă acolo încît ne implorau a duce la bun sfîrşit hotărîrile pe care le luasem decretînd sacrificii în cinstea noastră, pentru ca zeii să ne aibă în paza lor... Parcă nu mai puteau de bucurie în urma pierderii puterii!... Fiindcă, am uitat să spun, odată cu puterile nelimitate pe care le obţinusem, de noi depindea acum numirea magistraţilor şi senatorilor, promulgarea legilor, fixarea impozitelor nu numai în Italia, dar şi în provincii, cît şi jurisdicţia supremă fără drept de apel.

Nobilimea senatorială era înspăimîntată nu numai la vederea legiunilor noastre ce ocupaseră Roma, dar şi fiindcă în vremea aceea multe semne rău-prevestitoare i se arătaseră. Ploua cu pietre, iar trăsnete nesfîrşite căzeau pe temple şi statui. Se auzeau strigăte puternice de soldaţi şi tropot de cai, dar nici unii, nici alţii nu se vedeau. În schimb au fost văzute arme de tot felul cum se ridicau spre cer zăngănind ameninţător. Nenumărate roiuri de albine s-au aşezat pe vîrful templului închinat zeului Aesculapius, fiul lui Apollon pe care acesta îl zămislise cu muritoarea Coronis. Un stol mare de vulturi s-a lăsat pe templul zeiţei Concordia. (Cînd se ivesc mulţi vulturi, acesta e semn de nenorocire, dar cînd se arată numai unul, aşa cum se aşezase un vultur singur pe vîrful cortului de la Bononia, e semn de viitor strălucit, ce-mi fusese prevestit mie.) Dar nu numai păsările anunţau nenorocirile ce se vor abate asupra oraşului. Se iviseră şi unele animale, cum erau lupii ce ajunseseră pînă în Forum sau cîinii care urlau la fel ca

[8] 27 noiembrie.

lupii şi o vacă ce scotea sunete pe gură ca şi oamenii. Aflînd despre toate acestea senatorii au chemat mai mulţi prezicători din Etruria, vestită pentru cei mai bun preoţi ce descifrau semnele. Cel mai bătrîn dintre ei a prezis reîntoarcerea la vremurile Regalităţii adăugînd că, în afară de el, toţi vor ajunge în sclavie. Apoi îşi ţinu respiraţia pînă cînd îşi dădu duhul...

Nici pentru colegii mei de triumvirat semnele nu se arătau mai favorabile. Un val de lapte înconjura tabăra lui Antonius, curgînd prin şanţul unde ar fi trebuit să fie doar apă. Cîntece stridente răsunau în noapte. Toate acestea erau interpretate în sensul că va fi distrus din cauza voluptăţilor de care se va bucura peste măsură. Lui Lepidus i-a fost prevestită puterea ce o va deţine, dar şi răsturnarea lui, printr-o sabie a unui centurion în jurul căreia se încolăcise un şarpe şi printr-un lup care, după ce s-a strecurat în tabără, a pătruns în cort repezindu-se şi dîndu-i peste cap masa unde chiar în acel moment prînzea. Şi să nu crezi în semnele trimise de zei!... Cum să nu crezi cînd lupul, aşa cum s-ar fi cuvenit după obiceiurile celor de un sînge cu el, ar fi trebuit să-l sfîşie de viu. Dar nu s-a întîmplat aşa, fiindcă, mai tîrziu, cînd Lepidus a încercat să mă trădeze, eu l-am iertat spunîndu-i că ar fi trebuit să-l sfîrtec de viu pentru mîrşava lui faptă. dar dacă un lup s-a milostivit de el şi nu a făcut-o, cu atît mai mult n-am s-o fac eu!...

Terminînd cu această înfloritură a mea, odată cu înşiruirea prevestitoarelor semne din care de sigur că nu vor fi lipsit nici de aici unele înfloriturі ale imaginaţiei superstiţiosului popor roman, printre ai căror fii mă număr şi eu, mă pregătesc acum să istorisesc, cu inima cît puricile, despre o faptă atît de înfiorătoare, încît cu mare plăcere aş fi renunţat, dacă nu m-aş fi angajat de la început că voi povesti chiar şi acele întîmplări ce nu-mi fac mare cinste.

Sper ca posteritatea să nu mă judece prea aspru pentru o faptă de nebunie din tinereţea mea pe care sînt gata acum s-o mărturisesc cu toată sinceritatea. *Ignosce fatenti!*[9]

9. Nici cu întreg parfumul din Syria!...

Drept să spun, nu ştiu cum să încep!...

Cititorul acestor memorii, care cunoaşte evenimentele din vremurile povestite aici de către mine, se va fi întrebat dacă voi avea îndrăzneala să amintesc despre acel groaznic eveniment ce a avut

[9] Iartă celui care mărturiseşte!

loc imediat după formarea triumviratului. Într-adevăr mi-a trebuit mult curaj să scriu despre valul de sînge în care a fost scăldată atunci Roma. Au trecut de la înfricoşetoarea întîmplare cincizeci şi şase de ani. Deşi s-a scurs atîta vreme, parcă văd şi acum pe străzile oraşului cadavrele victimelor şi capetele lor atîrnînd pe rostre, aşa cum poruncisem noi, cei trei stăpîni ai Cetăţii.

Pe lîngă alte hotărîri luate cu ocazia întîlnirii de lîngă Bononia, noi am decis decretarea proscripţiilor prin care urmăream atît pedepsirea ucigaşilor marelui Caesar, cît şi a duşmanilor noştri. M-am gîndit un moment să amintesc doar în treacăt despre această sinistră hotărîre. Pînă la urmă mi-am zis că, deşi o mărturisire completă ar fi aparent în defavoarea mea, e mai bine să-mi descarc sufletul povestind ca şi pînă acum cele întîmplate, cu atît mai mult cu cît m-am angajat de la început că nu voi trece nici chiar peste acele fapte care m-ar putea ruşina. Dar mai am un motiv pentru a nu ascunde adevărul, oricît de dureros ar fi el. Se ştie că oamenii în general sînt dispuşi să se arate mai îndulgenţi sau chiar să uite faptele urîte ale celor dispăruţi; aceasta pe de o parte. Pe de altă parte, ei sînt înclinaţi să ia apărarea celor slabi şi să se arate ostili celor puternici, celor care reuşesc să se ridice. De aceea participarea lui Antonius şi a lui Lepidus, care nu mai sînt de mult în viaţă, la sîngeroasa proscripţie se pierde în negura acelor vremuri şi parcă nimeni nu-şi mai aminteşte de rolul jucat de către ei atunci. Mie în schimb, rămas singurul ţap ispăşitor în viaţă, îmi mai ajung şi acum la ureche unele aluzii cu privire la amestecul meu în ororile de atunci. Ele sînt vorbe scoase de către detractorii care caută în chip şi fel să-mi umbrească meritele. Unii ar fi în stare să spună că nici cel mai puternic parfum din Syria n-ar putea să-mi îndepărteze mirosul neplăcut al sîngelui cu care mi-am pătat mîinile în vremea proscripţiei... Sigur că sînt şi dintre cei care îmi acordă un rol secundar şi mă găsesc mai puţin vinovat decît „colegii" mei de triumvirat.

Eu m-am căit că am participat la sîngeroasa proscripţie şi îmi fac *mea culpa*[1]. Totuşi nu pot lăsa posteritatea să creadă că am luat parte în aceeaşi măsură cu Antonius şi Lepidus la ticăloşiile săvîrşite, dar nici nu vreau să mă scuz acuzîndu-i pe ei. În primul rînd, eu nu aveam prea mulţi duşmani pe care să-i văd dispăruţi, fiindcă pur şi simplu nu avusesem cînd să mi-i fac, atîta timp cît nu trecuseră nici doi ani de cînd intrasem în vîltoarea luptelor politice. Duşmanii mei erau doar ucigaşii tatălui meu adoptiv. În schimb Antonius şi Lepidus, fiindcă ani îndelungaţi ocupaseră sub marele Caesar magistraturi şi funcţii militare din cele mai de seamă, îşi creaseră nenumăraţi duşmani pe care i-au ucis cu ocazia proscripţiei. Prin expunerea faptelor mele din capitolele anterioare

[1] Îmi recunosc greşeala.

se poate vedea că eu evitam să-mi fac dușmani, ba mai mult, urmăream să fiu cît mai iubit de oameni. Dovadă e simpatia de care mă bucuram în mijlocul poporului și armatei, dar chiar și în rîndul unora dintre senatori. Dacă am fost socotit de unii părtaș egal cu Antonius și Lepidus este și din cauză că împărtășeam puterea în mod egal cu ei. De nu s-ar fi menționat în proclamația dată, că urmau a fi pedepsiți cu moartea cei care l-au ucis pe tatăl meu adoptiv, poate că m-aș fi opus proscripției. Și chiar dacă am dorit pedepsirea acestora, atunci cînd am fost ales consul și singur m-am găsit în situația de a lua măsuri împotriva lor, eu am constituit comisii de judecată pentru a fi trași la răspundere asupra crimei lor conform legilor statului. Mai mult! Cu toate că aveam la dispoziție mijloacele prin care să-i urmăresc și să-i prind, pentru a-i aduce în fața tribunalului, n-am făcut-o mulțumindu-mă să-i condamn în lipsă.

Deși unii dintre „prietenii" mei m-au acuzat de cruzime, aș vrea să infirm această părere amintind că eu fusesem crescut și educat de către marele Caesar în spiritul clemenței pe care el însuși a dovedit-o de atîtea ori și care i-a fost recunoscută de toți oamenii cinstiți. Că nu eram crud din fire, pot s-o dovedesc și prin mărinimia cu care îl iertasem pe acel Quintus Gallius care atentase la viața mea și pe care însuși senatul, care nu-mi era deloc favorabil, îl găsise așa de vinovat, încît îl condamnase la moarte. Eu l-am făcut scăpat, după cum am mai spus, poruncindu-i să părăsească orașul. Cît despre felul blînd și omenos în care m-am purtat, pe timpul îndelungatei mele conduceri a statului, cînd puteam lua orice măsură împotriva oricui, cititorul va avea ocazia să se convingă singur. Au fost, desigur, și cazuri excepționale, cînd, pentru binele statului, m-am arătat neiertător. Am mers pînă acolo, încît a trebuit să-i pedepsesc, cu inima strînsă de durere, chiar pe unii membri dragi ai familiei mele, pentru binele general. Aceasta nu înseamnă că a fi necruțător, cînd situația te obligă, e totuna cu a fi crud.

Numărul celor care au pierit pe timpul proscripției din porunca mea a fost incomparabil mai mic decît numărul oamenilor pe care i-am salvat de la moarte. E adevărat că față de cei care și-au denunțat, pentru a fi uciși, prietenii, rudele apropiate sau stăpînii, m-am arătat neiertător, după cum m-am arătat foarte îngăduitor cu cei care căutau să-i salveze. Îmi amintesc de un caz. Un libert, Philopoimen, îl ascunsese la el în casă pe Titus Vinius, ce fusese proscris și care acum se afla băgat într-o ladă, la ideea Tanusiei, soția acestuia. Tanusia, cu ocazia unei serbări populare, a aranjat în așa fel lucrurile, cu sprijinul Octaviei, sora mea, ca să fiu și eu invitat la teatru unde avea loc festivitatea. Aruncîndu-se la picioarele mele, Tanusia mi-a dezvăluit fapta, aducînd și lada pe care a deschis-o, scoțîndu-l afară din ea pe Vinius. Eu i-am iertat pe toți. Zic pe toți, fiindcă și tăinuitorii celor proscriși erau pedep-

siți cu moartea. Mai mult, pentru fapta sa, lui Philopoimen i-am acordat rangul de cavaler.

Citind această lungă „introducere", cu privire la rolul jucat de mine pe timpul proscripției, niște rău intenționați ar putea să spună că cine se scuză de a fi greșit, nu face decît să se acuze. Iar eu, înainte de a trece la descrierea acelor timpuri de tristă amintire, aș putea să le răspund: *Quem poenitet peccasse paene est innocens*[2].

Cum s-au petrecut evenimentele?

Odată încheiate convorbirile de lîngă Bononia, Antonius, Lepidus și cu mine ne-am îndreptat spre Roma. Încă din drum am trimis o primă listă cu un număr restrîns de vinovați ce urmau să fie uciși. Zic, un număr restrîns, fără a preciza cîți anume, întrucît, cercetînd însemnările făcute în acele vremuri, găsesc într-unele că e vorba de doisprezece proscriși, iar în altele, de șaptesprezece. Cert este că patru dintre aceștia, luați prin surprindere, au fost imediat omorîți. Ceilalți erau și ei urmăriți peste tot. Spaima i-a cuprins pe mulți dintre cei care fuseseră în conflict mai ales cu Antonius și Lepidus. Fiindcă nu se afișase încă nici o listă de proscripție, fiecare dintre ei credea că este urmărit. Dîndu-și seama de zarva ivită, colegul meu, consulul Pedius, cutreiera orașul în plină noapte, însoțit de crainici, pentru potolirea spiritelor dînd asigurări că doar un număr foarte restrîns era în primejdie. Din cauză că se zbuciumase mult pentru a aduce liniștea în oraș, obosise atît de rău, încît bietul Pedius a murit chiar în cursul acelei nopți, aș putea spune, ca o victimă nevinovată a proscripției.

Prima noastră grijă, odată ajunși la Roma, a fost redactarea și afișarea decretului privitor la proscripție și a listelor celor proscriși. Pentru mai buna înțelegere a motivelor care ne împingeau la o hotărîre atît de gravă, voi reda în întregime conținutul acestei proclamații. Ea suna astfel:

„Marcus Lepidus, Marcus Antonius și Octavius Caesar, aleși să orînduiască și să îndrepte treburile publice, dau următoarea proclamație: Dacă cei ticăloși, din pricina nesinceritații firii lor, n-ar fi căutat în ceasuri de restriște pentru ei să obțină mila prin rugăminți, iar după obținerea salvării să devină dușmanii binefăcătorului lor, Caius Caesar n-ar fi pierit ucis de aceia cărora le-a cruțat viața, după ce îi luase prizonieri în luptă, ori de aceia pe care îi copleșise cu onoruri și daruri, acordîndu-le în același timp prețuirea lui, noi înșine n-am fi fost siliți să tratăm cu asprime pe aceia care ne-au împroșcat cu insulte și ne-au declarat vrăjmași ai patriei. Acum cînd experiența ne-a convins că prin bunăvoință nu poți să înlături răutatea acelora care au pus la cale pierderea noastră și care și-au pătat mîinile în sîngele lui Caius Caesar, noi am preferat să le-o luăm înainte dușmanilor noștri, decît să ajun-

[2] Cine se căiește că a greșit e aproape nevinovat.

gem noi victimele lor. Nimeni să nu ne considere nedrepți, cruzi sau exagerați în măsurile luate, ci să aibă în vedere ceea ce a suferit Caius Caesar și ceea ce am pătimit noi. Aceia pe care Caius Caesar însuși îi făcuse prizonieri și cărora le dăruise viața, desemnînd pe unii dintre ei prin testament ca succesori, tocmai aceia i-au luat viața, atunci cînd a fost învestit cu magistratura supremă. Măcar că fusese ales *Pontifex Maximus*, cu toate că subjugase stăpînirii romanilor națiunile cele mai puternice, cu toate că el a fost cel dintîi muritor care a trecut Coloanele lui Hercules[3], cu toate că el străbătuse o mare[4] ce pînă la el nu văzuse nici un navigator, cu toate că descoperise o regiune[5] pînă atunci necunoscută romanilor, a căzut în plin senat, în fața altarelor zeilor, străpuns de douăzeci și trei de lovituri de pumnal. Ceilalți, după acest sălbatic atentat, în loc de a-i pedepsi pe vinovați, le-au îngăduit să pună stăpînire pe magistraturi și pe conducerea provinciilor, fapt care le-a permis să dispună de tezaurul public, să ridice trupe împotrivă-ne și să obțină ajutor de la popoarele barbare, dușmani hotărîți ai Romei și Statului. Ca urmare, ei au trecut prin foc și au dărîmat din temelii orașele credincioase poporului roman, pe care nu le-au putut convinge să treacă de partea lor; iar acele orașe pe care le-au supus prin teroare le-au înarmat împotriva noastră, împotriva patriei. Pe unii dintre aceștia noi i-am și pedepsit, iar ceilalți, cu ajutorul zeilor, își vor primi pedeapsa cuvenită. Deși cele mai însemnate din sarcinile impuse nouă au fost aduse la îndeplinire și pot fi cercetate de toți, ne referim la acțiunea noastră din Hispania, din Gallia și din teritoriul nostru, ne mai rămîne un lucru de făcut: să pornim împotriva ucigașilor lui Caius Caesar aflați dincolo de mare[6]. Cetățeni, întrucît noi ne pregătim să ducem pentru voi un război în țări străine, ni s-a părut un lucru păgubitor, atît pentru noi, cît și pentru voi, ca inamicii noștri comuni să rămînă în urma noastră, tot căutînd să profite astfel în absența noastră și tot pîndind un moment prielnic în vicisitudinile războiului. Tărăgănarea la nesfîrșit a unei astfel de situații nu e cu putință, ci mai curînd sarcina noastră este de a-i extermina pe cei care, ei cei dintîi, ne-au declarat război și care au decretat că noi și armatele noastre sîntem adevărații vrăjmași ai patriei. Nesocotind dreptatea zeilor și netemîndu-se nici de ura semenilor lor, aceștia au hotărît pieirea atîtor mii de bărbați. Noi nu ne vom răzbuna pe un număr atît de mare de cetățeni. Noi nu vom sacrifica pe toți acei care s-au declarat vrăjmașii noștri sau care au conspirat împotriva noastră. Noi nu vom cuprinde în listele de proscripție

[3] Strîmtoarea Gibraltar.
[4] Marea Mînecii.
[5] Anglia de azi.
[6] Marea Ionică.

pe toți aceia care au excelat fie prin bogăție, fie prin magistraturile pe care le-au îndeplinit, așa cum a procedat magistratul care ne-a precedat, învestit înaintea noastră cu puterea supremă și care, ca și noi, a primit sarcina să restabilească liniștea în Republică înlăturînd dezordinile civile și căruia pentru succesele repurtate i-ați decernat titlul de *felix*[7]. Noi nu vom călca pe calea lui, deși, în mod natural, trei inși au mai mulți dușmani decît unul. Noi nu vom pedepsi decît pe cei mai ticăloși și vinovați, și aceasta atît pentru propriul vostru interes, cît și pentru al nostru. În mijlocul neînțelegerilor noastre, cum e și firesc, voi veți fi pradă tuturor nenorocirilor. De asemenea, se cuvine să se dea oarecare satisfacție armatei care a fost umilită și adusă în stare de deznădejde prin tot felul de jigniri și care a fost defăimată ca vrăjmașă a patriei de către aceia ce au fost adevărații vrăjmași ai Republicii. Fără îndoială că i-am fi putut prinde și i-am fi putut ucide, în măsura în care îi întîlneam, pe aceia pe care i-am condamnat la moarte, dar noi preferăm să înscriem numele lor pe listele de proscripție decît să-i prindem fără să fie avertizați. Am luat această măsură pentru voi, pentru ca nu cumva soldații noștri, trecînd peste hotărîrile fixate de noi, din pricina resentimentelor lor, să se năpustească asupra celor nevinovați. Dimpotrivă, cunoscînd numele celor condamnați la moarte, soldații sînt opriți de a sacrifica pe alții, conform ordinului. Așadar, nimeni să nu dea adăpost, să nu tăinuiască și să nu-i ajute să fugă pe cetățenii trecuți în aceste liste și să nu se lase corupt de ei. Acela care se va dovedi că a salvat pe un proscris, că a dat sprijin sau că l-a ascuns va fi trecut și el în lista proscrișilor. Cei care vor ucide pe cei proscriși au obligația de a ne aduce nouă capetele ucișilor, în schimbul următoarelor răsplătiri: 100 000 de sesterți dacă aducătorul este cetățean liber; dacă e sclav, 40 000 de sesterți, eliberarea lui și acordarea acelorași drepturi civile de care se bucura stăpînul lui. Aceleași răsplătiri se stabilesc și pentru denunțători. Numele celor răsplătiți va fi tăinuit pentru a-i feri de publicitate."

Nu cred că mai e cazul să comentez această proclamație. Aș vrea totuși să subliniez că ideea proscripției le-a aparținut lui Antonius și Lepidus. Ca o dovadă este faptul că de două ori se amintește în proclamație hotărîrea de a-i pedepsi pe cei care *ne* declarașeră dușmani ai patriei. Este știut că numai ei doi se găseau în această situație.

Cifra exactă a celor care au pierit nu se poate ști, fiindcă dintre cei proscriși unii au fost șterși de pe liste și adăugați alții, unii au fost uciși fără a fi fost proscriși, iar alții au fost iertați sau au scăpat cu fuga. Mulți au pierit denunțați de soțiile și copiii lor sau

---

[7] Norocosul. Este vorba de Caesar. Impresionînd prin succesele obținute în atîtea războaie din care ieșise totdeauna victorios, a fost numit *felix*.

de către cei mai buni prieteni, iar alţii au fost salvaţi de vrăjmaşii lor. Unii au fost cruţaţi chiar de către urmăritorii lor. Au fost pedepsiţi cu moartea unii dintre trădătorii stăpînilor sau prietenilor, deşi denunţătorii trebuia să fie răsplătiţi, conform decretului. Unii s-au sinucis înainte de a cădea în mîinile urmăritorilor, iar alţii, scăpînd, au ocupat mai tîrziu funcţii înalte. Aşadar, au fost tot felul de situaţii în care unii, deşi se credeau în siguranţă, au fost ucişi, iar alţii, deşi nu mai aveau nici o speranţă, au scăpat teferi. Tristele zile ale proscripţiei se caracterizau astfel printr-o mare instabilitate şi un haos de nedescris care au zguduit din temelie cea mai puternică cetate din lume. Din întîmplările ce au avut loc, unele mai ciudate şi mai neaşteptate decît altele, se va vedea în continuare modul în care ea s-a desfăşurat şi ce urmări a avut.

Largus, fiind proscris, a fost prins de centurioni din întîmplare, în timp ce aceştia căutau alt vinovat. Impresionaţi că cetăţeanul căzuse în mîinile lor fără a fi fost urmărit, îl lăsară să fugă în pădure. Dar alţi călăi îl văzură şi alergară să-l prindă. Largus s-a întors atunci în fugă la centurionii care îl făcuseră scăpat şi le-a cerut să fie ucis de către ei, pentru a primi aceştia, nu ceilalţi, recompensa ce li se cuvenea, deoarece se arătaseră la început plini de milă faţă de el. În felul acesta cel proscris a răsplătit generozitatea centurionilor care îl ucideau.

Haterius, senator proscris, a fost denunţat de un sclav, căruia, drept răsplată, i s-a acordat imediat libertatea. Dar el începu să ridice pretenţii asupra averii ce rămăsese copiilor victimei făcîndu-le tot felul de necazuri. Copiii erau văzuţi peste tot plîngîndu-şi trista soartă. Această faptă a fostului sclav înfurie poporul care ni se adresă nouă, triumvirilor. Noi am hotărît ca acela ce ridicase pretenţii neadmise să devină din nou sclav al copiilor celui ucis.

Lucius era fratele mamei lui Antonius. Triumvirul îl trecuse pe lista proscripţiei, deoarece acela fusese de acord să-i fie declarat nepotul ca duşman al poporului. Mama lui Antonius îl ascunse pe Lucius. Centurionii aflară, dar un timp n-au zis nimic, fiind vorba de mama triumvirului. Pînă la urmă au forţat-o să-l denunţe. Ea a alergat în Forum şi i s-a adresat astfel fiului său: „Comandante, mă denunţ pe mine, fiindcă l-am primit pe Lucius pe care îl adăpostesc şi acum şi pe care îl voi adăposti pînă în clipa cînd ne vei ucide pe amîndoi, deoarece edictele voastre de proscripţie prevăd aceleaşi pedepse pentru cei care adăpostesc pe proscrişi ca şi pentru proscrisul însuşi." Antonius i-a răspuns că ea se dovedeşte a fi mai degrabă o soră bună decît o mamă înţelegătoare, întrucît ea nu trebuia să-l ascundă pe Lucius în această situaţie, ci se cuvenea să-l împiedice la timpul potrivit, pentru a nu-l declara pe fiul ei duşman public. Pînă la urmă Lucius a fost iertat.

Paulus era fratele lui Lepidus. Acesta l-a trecut totuşi pe lista proscrişilor. El a scăpat cu viaţă, fiind cruţat de centurionii ce îl menajau ca pe fratele unuia dintre triumviri, şi s-a refugiat la Marcus Brutus, de unde nu a îndrăznit să se înapoieze nici după încetarea prigoanei, deşi fusese iertat şi rechemat la Roma.

Selicius făcuse parte din completul de judecată, numit de către mine în momentul cînd am devenit consul, pentru cercetarea vinovăţiei conjuraţilor. El a fost singurul care s-a opus la condamnarea acestora. Eu nu l-am pedepsit atunci, dar acum se afla pe lista celor proscrişi. Pentru a se ascunde, se alătură într-o zi unor ciocli care duceau un mort la groapă. Dar ieşind pe una din porţile Romei, străjile observară că parcă erau mai mulţi ciocli ca de obicei. Au fost opriţi, pentru a căuta în coşciug dacă nu cumva cineva se preface a fi mort. În acest timp, cioclii se certau cu Selicius, pe motiv că n-avea ce căuta acolo nefiind gropar de meserie. În felul acesta el a fost descoperit şi ucis de către centurioni.

Rufus era proprietarul unei foarte frumoase vile ce se afla situată în apropierea de casa Fulviei, soţia lui Antonius. Ea dorise de mult să cumpere această vilă, dar proprietarul refuzase. Temîndu-se de răzbunarea acestei femei, Rufus s-a grăbit, nu să i-o vîndă, ci să i-o dăruiască. Zadarnic! El a fost trecut pe lista proscripţiei şi omorît. Cînd călăii prezentară lui Antonius capul victimei, triumvirul spuse să fie dus soţiei, fiindcă el nu avusese nimic cu cel ucis. Ea a poruncit să i se atîrne capul în faţa vilei lui, în loc de a fi dus în Forum, aşa cum suna decretul. (Fulvia a fost una dintre primele femei romane care a luat parte în mod activ la viaţa politică a Romei, fapt neîntîlnit pînă atunci în Cetate.)

Antilius, însoţit de numeroşi prieteni şi sclavi, se îndrepta spre templu pentru a aduce sacrificii. Pe drum află că e pe lista proscrişilor. Cortegiul care îl urmase dispăru într-o clipă. Rămas singur, Antilius alergă la mama sa cerîndu-i să-l adăpostească. Aceasta însă refuză. Văzînd că pînă şi mama lui îl respinge, cuprins de jale, se refugie în munţi. Fiind însă prins de nişte tîlhari care îl supuneau la cele mai grele munci, s-a predat singur unor centurioni ce treceau prin apropiere. Aceştia i-au tăiat capul.

Aemilius, care nu ştia că e proscris, privea cum un centurion îl urmărea pe un condamnat. Curios să afle cine era cel urmărit, îl întrebă pe centurion cine e proscrisul. Ostaşul, recunoscîndu-l printre cei de pe listă, îi răspunse: „Şi tu, şi el" după care amîndorura le tăia capul.

Virginius, un talentat orator, fiind în primejdie de a fi ucis de sclavii săi, le spuse că dacă i-ar lăsa viaţa, le-ar da o sumă de bani mai mare decît recompensa aşteptată. Dacă îl vor ucide, vor fi urmăriţi de păcatul săvîrşit trăind toată viaţa cu spaima în suflet. Sclavii s-au lăsat convinşi fugind împreună cu oratorul. Pe drum însă a fost recunoscut de centurioni care, după o scurtă încăierare

cu sclavii, l-au capturat. Folosind aceleași argumente cu ajutorul cărora scăpase de a fi ucis de către sclavi, Virginius îi convinse și pe aceștia că, dacă îl vor însoți pînă la țărmul mării, unde era așteptat de soție cu o corabie plină de bogății, vor primi o mare sumă de bani. Centurionii căzură de acord. Dar, surpriză! La țărm nici o soție, nici o corabie. În schimb acolo aștepta un sclav care îl informă pe Virginius că soția a plecat spre Sicilia, la Sextus Pompeius, crezînd că soțul ei se îndreptase și el într-acolo încă mai dinainte. Oratorul propuse soldaților să-l urmeze. Se urcară cu toții într-o barcă și reușiră să ajungă și ei în Sicilia. Aci li s-a dat centurionilor suma promisă, iar aceștia au rămas în serviciul lui Virginius pînă la încetarea proscripției.

Marcus fusese proscris fiindcă era unul dintre comandanții din subordinile lui Marcus Iunius Brutus. Mai tîrziu, după ce noi l-am învins pe Brutus, Marcus s-a travestit în sclav și astfel a fost cumpărat de către Barbula. Fiind un om instruit și foarte capabil, Marcus ajunse în curînd să conducă treburile gospodărești ale stăpînului și chiar să-i administreze averea. Barbula, observînd iscusința acestuia care depășea cu mult pe a oricăruia dintre sclavi, intră la bănuială că omul său de încredere ar putea fi unul dintre proscriși. Îi ceru să mărturisească promițîndu-i că nu-l va denunța. Marcus neagă totul. Barbula plecă la Roma luîndu-l cu el și pe suspect crezînd că de teama de a nu fi descoperit, priceputul sclav va refuza să-l însoțească. Totuși acesta îl urmă fără nici o obiecție. Ajunși în oraș, unul din prietenii lui Barbula, recunoscînd în Marcus pe comandantul proscris, îl informă pe stăpînul acestuia. Dar Barbula, în loc de a-l denunța, a intervenit pe lîngă mine, prin intermediul lui Agrippa, pentru a-l ierta. Eu am dat poruncă să fie șters de pe lista neagră, iar apoi am devenit buni prieteni, Marcus purtîndu-mi o adîncă recunoștință fiindcă îi salvasem viața. Au trecut anii și s-a iscat conflictul dintre mine și Antonius. La Actium, Barbula a luptat alături de rivalul meu, iar Marcus alături de mine. Antonius, ca și Brutus cu ani în urmă, a fost învins. Barbula, ca și Marcus cu ani în urmă, a fost prins. Ce curioasă schimbare de situație! Dar lucrurile nu s-au oprit aici. Barbula, ca și Marcus cu ani în urmă, s-a prefăcut a fi sclav. Marcus, ca și Barbula cu ani în urmă, l-a cumpărat făcîndu-se la rîndul său că nu-l recunoaște. Barbula, ca și Marcus cu ani în urmă, a tăcut chitic. Marcus, ca și Barbula cu ani în urmă, interveni pe lîngă mine, iar eu, ca și atunci cînd l-am iertat pe Marcus, acum l-am iertat pe Barbula, deși luptase împotriva mea. Mai că nu-ți vine să crezi, cititorule! Dar dacă ți-aș mai spune că mai tîrziu Marcus și Barbula au fost colegi îndeplinind amîndoi în același an funcția de consul? Va fi fost chiar așa?! Văd pe însemnările mele în dreptul acestei informații niște semne de întrebare ...

Cu toate măsurile noastre de supraveghere au fost situații cînd unii dintre cei condamnați au încercat să opună rezistență organizîndu-se în adevărate unități de luptă. Astfel, Ventulinus își alcătui la Rhegium o numeroasă armată formată din proscrișii însoțiți de sclavii lor și dintre cei ce părăsiseră furioși unele din cele optsprezece orașe ale căror teritorii noi le promisesem soldaților drept răsplată. A fost trimisă împotriva lui armata, dar el continua să reziste cu îndîrjire. N-a încetat lupta decît după ce și-a văzut fiul și pe alți proscriși îmbarcați luînd drumul Siciliei. Năpustindu-se într-o ultimă încăierare asupra soldaților, a pierit în luptă cu ei.

Un alt caz de rezistență organizată l-a dovedit Hirtius care, fugind din Roma urmat de sclavii lui, cutreiera Italia strîngînd în jurul său nenumărați fugari și răzvrătiți. Ajungînd conducătorul unei adevărate armate, deveni stăpîn pe regiunea Bruttium. Fiind trimise oștile împotriva lui, acesta s-a refugiat în Sicilia.

De mai multe ori, pe parcursul prezentării felului cum au pierit sau cum s-au salvat unii dintre proscriși, a venit vorba despre Sicilia. Cei care reușeau să fugă, se refugiau fie în Africa la Cornificius, fie în Orient la Cassius și Brutus, dar mai ales la Sextus Pompeius ce stăpînea Sicilia. Condamnat în lipsă de către judecătorii numiți imediat după ce am luat puterea consulară, el devenise un îndîrjit dușman care, pentru a ne îngreuna conducerea Cetății, împiedica aprovizionările venite de pe mare punînd corăbiile să patruleze în lungul coastelor. El merse pînă acolo încît anunța prin afișe lipite pe zidurile Romei, alături de decretele noastre prin care recompensam pe denunțători cu o sută de mii sesterți, că el acorda două sute de mii sesterți pentru fiecare proscris salvat. Îi adăpostea pe condamnați punîndu-le la dispoziție îmbrăcăminte, hrană și bani. Profitînd de haosul creat numeroși sclavi își părăseau stăpînii și se refugiau tot în Sicilia. Sextus i-a înrolat în armata sa, iar mai tîrziu a pretins să li se acorde libertatea.

Prin aplicarea proscripției noi urmăream, oficial, pedepsirea vrăjmașilor marelui Caesar. Totodată hotărîsem să ducem război împotriva principalilor autori ai conspirației, Cassius și Brutus. Pentru aceasta aveam nevoie de mari sume de bani. Am încercat inițial să ni le procurăm prin confiscarea averilor celor proscriși. Dar lucrurile de valoare din casele lor erau jefuite de soldații trimiși să-i execute. Le-am scos atunci în vînzare bunurile imobiliare. Și aici am întîmpinat greutăți. În primul rînd centurionii pretindeau ei, drept răsplată, loturile de pămînt și casele cele mai bune. În al doilea rînd averile pe care le-am scos totuși la licitație se vindeau foarte greu din mai multe motive: oamenii de afaceri ce dispuneau de bani se fereau să participe la astfel de licitații; unii care aveau bani și ar fi vrut totuși să cumpere, se temeau să nu fie urmăriți că sînt bogați și apoi să fie proscriși din această cau-

ză; alţii evitau licitaţiile pur şi simplu, fiindcă socoteau ruşinos şi necinstit să profite de nenorocirea ce se abătuse pe capul proscrişilor. Aşa încît se aflau de vînzare multe terenuri şi case, dar care, neavînd cumpărători, erau date pe preţ de nimic. Noi n-am reuşit să strîngem deci banii doriţi. În această situaţie am folosit tot felul de mijloace pentru procurarea sumelor necesare. Ţinînd seama de nevoia absolută a finanţării războiului, uneori nu ne-am mai uitat dacă mijloacele erau sau nu cele mai corecte. În afara lansării unui împrumut, am introdus un nou impozit direct care îi viza însă numai pe senatori, cavaleri, liberţi şi peregrini[8]. Senatorii au fost obligaţi şi la prestaţii în natură. Ei trebuia să repare drumurile pe cheltuiala lor şi să furnizeze sclavi pentru corăbiile noastre. În sfîrşit, a fost afişată încă o listă de proscripţie în care sentinţa de data aceasta nu mai prevedea pierderea vieţii ci doar pierderea averii.

Interesul şi graba noastră pentru pregătirea războiului împotriva lui Cassius şi Brutus erau aşa de mari, încît n-am mai ţinut seama de nici un fel de menajament. Astfel, în edictul pe care l-am dat au apărut şi numele a o mie patru sute de femei foarte bogate care erau obligate să participe cu o anumită sumă de bani la cheltuielile războiului. În acest scop ele trebuia să-şi declare întreaga avere, iar pentru declaraţiile inexacte se instituiau pedepse. Bogătaşele Romei, alarmate de acest edict, au încercat să intervină pe lîngă noi folosindu-se de Octavia, sora mea, şi de Fulvia, soţia lui Antonius. Aceasta din urmă numai că nu le-a azvîrlit afară pe uşă. Adînc jignite, au dat năvală în Forum şi îndepărtînd străjile s-au oprit înaintea tribunei numind pe una dintre ele să le reprezinte în faţa noastră, a triumvirilor. Aceasta, pe nume Hortensia, a vorbit astfel: „La început am mers pe calea care se potrivea unor femei de rangul nostru adresîndu-ne soţiilor voastre şi cerîndu-le sprijinul. Fiindcă am fost respinse în mod nedemn de Fulvia, ne-am adunat aici, în Forum, spre a cere dreptate. Voi ne-aţi răpit părinţii, copiii, soţii şi fraţii, sub pretext că erau vrăjmaşii voştri. Dacă acum ne răpiţi şi averea, ne veţi aduce într-o situaţie incompatibilă cu moravurile, rangul şi sexul nostru. Dacă ne învinuiţi şi pe noi, aşa cum i-aţi învinuit pe bărbaţii noştri, că ne-am arătat ostile vouă, înscrieţi-ne pe lista de proscripţie, aşa cum aţi procedat şi faţă de ei. Iar dacă noi, femeile, n-am decretat pe nici unul dintre voi ca duşman al poporului, dacă nu am distrus casa nimănui, dacă nu am mituit nici una din armatele voastre, dacă nu am aţîţat pe nimeni împotriva voastră, dacă nu am fost piedică pentru nimeni ca să dobîndească magistratura şi

[8] Străini care se stabileau temporar sau definitiv la Roma. Ei nu puteau căpăta dreptul de cetăţenie, dar se foloseau de aşa-numitul drept peregrin, iar un pretor numit special se ocupa de problemele lor.

onorurile, de ce să fim părtaşe la pedepse, noi, care nu am fost părtaşe la nedreptăţile comise împotriva voastră? Dacă noi, femeile, nu luăm parte nici la magistraturi, nici la onoruri, nici la comanda provinciilor şi nici la vreuna din funcţiile pe care voi le disputaţi cu preţul atîtor nenorociri, de ce ne obligaţi la contribuţii băneşti? Răspunsul vostru este: Ne aflăm în stare de război. Dar cînd nu au fost războaie? Aş vrea să ştiu, cu prilejul cărui război au fost puse la contribuţie femeile? Natura liberează la toate popoarele pe femei de asemenea contribuţii. O singură dată mamele noastre au venit în ajutorul statului, atunci cînd din pricina carthaginezilor patria întreagă şi Roma s-au aflat în mare primejdie. Dar şi atunci contribuţia lor a fost voluntară: ele nu au cedat nici din pămîntul lor, nici din domeniile stăpînite de ele; nu au dat nici zestrea şi nici locuinţele lor, care sînt indispensabile unor femei libere, ci numai podoabele lor casnice, fără să le fi evaluat, în prealabil, fără să se teamă de denunţători şi acuzatori, de constrîngeri şi violenţă, ci aşa cum le-a dictat voinţa lor. În momentul de faţă, care este pericolul ce ameninţă stăpînirea sau patria? Dacă ar fi fost vorba de un război împotriva gallilor sau parthilor aţi fi văzut că, pentru salvarea noastră comună, noi, femeile, nu am fi fost mai prejos decît mamele noastre. În timpul războaielor civile noi nu avem de dat nici o contribuţie; noi nu dăm ajutoare unora împotriva celorlalţi. Noi nu am contribuit cu nimic nici pe timpul lui Caesar şi Pompeius. Nu am fost silite la nici o contribuţie nici de Marius, nici de Cinna şi nici măcar de Sylla, tiranul patriei. Iar voi susţineţi că puneţi ordine în Republică".

Datorită intervenţiei acestei îndrăzneţe femei, a doua zi am dat un nou edict care obliga să-şi declare averea numai un număr de patru sute de femei, în loc de o mie patru sute.

Cu ocazia proscripţiei, Antonius şi Lepidus, fără a ţine seama de legăturile de familie şi de tradiţiile de pietate şi fidelitate ale poporului roman, au trecut pe lista condamnaţilor chiar unele din rudele lor apropiate. În acest fel ei vroiau să le ia duşmanilor orice speranţă de scăpare şi să-i convingă pe soldaţi că nu-şi cruţă nici pe cei mai dragi, atunci cînd ei aparţin unei grupări politice potrivnice. Aşadar, Antonius l-a trecut printre primii proscrişi pe unchiul său, Lucius Antonius, iar Lepidus şi-a trecut pe listă pe fratele lui, Paulus Lepidus. În ochii cetăţenilor gestul lor era socotit ca o faptă extrem de ruşinoasă. Antonius şi Lepidus înţelegeau prea bine acest lucru, încît, deşi cei doi proscrişi deveniseră vrăjmaşii lor, fiindcă îi declaraseră duşmani ai poporului, pînă la urmă au fost iertaţi.

Nu tot astfel s-a întîmplat cu Cicero. Deşi m-am opus pe cît mi-a fost cu putinţă, Antonius nu s-a lăsat înduplecat şi l-a trecut pe lista celor proscrişi fiind îndemnat şi de soţia sa, Ful-

via. Ei vroiau neapărat să li se prezinte capul celui care compusese *Filipicele* şi mîna care le scrisese. În acest timp mi-am amintit şi eu, nu atît de dorinţa oratorului de a mă vedea îndepărtat de pe arena politică, ci de strigătul lui bucuros, cînd i s-a adus vestea uciderii tatălui meu adoptiv, şi de regretul său că nu se aflase în senat pentru a lovi şi el în trupul victimei. Totuşi am deplîns moartea lui pe care am găsit-o inutilă. Deşi era un personaj cu mare trecere, deşi era un orator cu multă putere de convingere, atîta timp cît în Forum se aşternuse liniştea, fiindcă nimeni, pe timpul proscripţiei, nu mai îndrăznea să se ridice pentru a-şi spune opiniile, era inutil să fie ucis un orator lipsit de tribună; să fie ucisă o voce fără ecou. În schimb, prin moartea lui, Roma pierdea pe unul dintre cei mai mari oratori pe care i-a avut vreodată. Ţinînd seama de incontestabilul rol pe care l-a jucat el în istoria Romei, intenţionat l-am lăsat la urmă, în trista mea povestire despre perioada proscripţiei, deşi n-a fost deloc ultimul în ierarhia valorilor spirituale romane.

Cicero avea 64 de ani fără o lună, cînd, găsindu-se împreună cu fratele său, Quintus, la vila sa de la Tusculum, a aflat că fusese proscris împreună cu fiul său, cu fratele său şi fiul acestuia. El şi-a trimis fiul în Grecia, la Brutus, după care s-a îndreptat spre Astura, la o altă vilă a sa aşezată pe o insulă în apropierea ţărmului mării, unde trebuia să se întoarcă şi Quintus ce plecase, la aflarea ştirii, după hrană şi banii de care aveau nevoie. Ei intenţionau să se îndrepte apoi spre Grecia. Între timp, fiul lui Quintus a căzut în mîinile călăilor. Aceştia l-au supus la torturi, pentru a spune unde se ascundea tatăl său. Cu toate chinurile groaznice pe care le suporta, tînărul n-a scos o vorbă. Quintus, care era în apropiere şi asista la atrocităţile călăilor, n-a mai putut suporta oribilul spectacol şi s-a predat ucigaşilor pe care i-a rugat să-l omoare pe el mai întîi, spre a nu asista la moartea copilului său. Dar fiindcă şi fiul adresa aceeaşi rugăminte, asasinii le făcură pe voie amîndurora. Tatăl şi fiul au fost ucişi în acelaşi timp la un semnal al centurionului.

De la Astura, Cicero s-a îmbarcat plecînd spre Circeii. După mai multe zile petrecute pe corabie, cu vîntul împotrivă-i şi neputînd suporta răul de mare, chinuit însă mai mult de regrete şi mîhniri, a cerut să fie debarcat şi condus la Capua. „Vreau să mor în patria mea pe care de atîtea ori am salvat-o!" a zis el. Apoi intenţiona să revină la Roma, să pătrundă pe ascuns la mine în casă şi să se sinucidă în faţa zeilor căminului meu, pentru a da inimii sale ocazia unei ultime şi arzătoare răzbunări. Deocamdată sclavii îl duseră în locuinţa sa de la Formiae. Cicero binecuvîntase de multe ori vîntul care îl adusese înapoi la Velia, cu vreun an în urmă, după ce încercase să fugă din pricina lui Antonius. Întîmplarea aceea îi dăduse prilejul de a se afirma din nou

rostind *Filipicele* de la tribuna care, amuțită o bună vreme, îi reda puterea și strălucirea. În pofida vîrstei înaintate și a vicisitudinilor unei vieți zbuciumate el devenise în acea vreme adevăratul conducător al statului, deși nu era învestit cu nici o înaltă magistratură. În senat, Cicero le inspirase celor timizi încrederea și celor lași, curajul. În mijlocul Romei, îmbrăcat în haină de război, spre a arăta tuturora iminentul pericol ce-l constituia pentru Republică Antonius, el îndemnase la strîngerea de noi impozite, la participarea voluntară a oamenilor pentru completarea tezaurului secătuit și suscitase devotamentul celor săraci făcîndu-i să lucreze în mod gratuit la crearea arsenalului de arme necesare ducerii războiului ce se apropia.

De data aceasta, vîntul neprielnic care îl ducea către Capua nu i-a fost mai puțin de folos, deși i-a adus moartea, dar o moarte care, dintre toate nenorocirile din viața lui a fost singura ce a îndurat-o cu adevărat bărbățește, cu o dîrzenie de neclintit.

Curînd, asasinii care îl urmăreau peste tot, au sosit la locuința lui. În fruntea lor se afla centurionul Herennius și tribunul militar Popillius Laenas care cîndva fusese apărat de orator și scăpase astfel dintr-un grav proces de omucidere. Cicero de-abia se suise în lectică fiind purtat de sclavii lui credincioși printr-o pădurice care ducea spre țărmul mării de unde urma să se îmbarce din nou. Cei rămași în casă îi asigurară pe urmăritori că nu-l mai văzuseră de mult pe stăpînul lor. Asasinii, nehotărîți, nu știau încotro s-o apuce. În acest timp un tînăr, pe nume Philogonus, pe care chiar Cicero îl instruise în știința literaturii, îi spuse tribunului că oratorul era dus în lectică spre mare pe niște cărări ascunse. Tribunul Laenas cu cîțiva soldați se îndreptă astfel pentru a-i ieși în cale, iar centurionul Herennius porni în grabă pe cărarea indicată. Zgomotul pașilor și armelor acestora îl făcură pe Cicero să-și dea seama că fusese descoperit. El porunci sclavilor să se oprească. Soldații se iviră lîngă lectică. Ținîndu-și bărbia în mîna stîngă, după obiceiul pe care îl avea, își aținti privirea fixă spre ucigași. Cu părul răvășit și plin de praf, cu fața palidă și trasă îi făcu pe soldați să se oprească ezitînd. Unii spun că Herennius, trăgînd spada, i-a tăiat capul. Alții spun că Laenas i-a retezat capul lovindu-l de mai multe ori pînă să i-l desprindă de trup, din cauza nepriceperii lui. Tot el i-a tăiat și mîna.

Vestea morții lui Cicero s-a răspîndit ca fulgerul pe mare și prin ștafete călări. La aflarea acestei știri Antonius s-a arătat plin de bucurie feroce. Același Laenas a adus capul și mîna lui Cicero pe care le-a așezat pe masă în fața lui Antonius și Fulviei în timp ce se ospătau. Fulvia, luînd capul însîngerat i-a înțepat cu un ac limba oratorului care rostise despre ea atîtea vorbe ce n-o măguliseră deloc, dar care i se potriveau pe deplin. Capul și mîna lui

Cicero au fost duse și atîrnate în Forum, pe locul unde acesta își rostise discursurile lui pline de talent și elocință. Oamenii alergau să vadă tristele resturi ale celui mai mare orator roman; alergau, plîngînd și gemînd, într-un număr mai mare decît pe vremea cînd se adunau să-l asculte vorbind.

Eu am regretat nespus pierderea acestui mare om. Cu toate că pe timpul conducerii mele lumea n-a prea îndrăznit să vorbească deschis despre Cicero, eu l-am numit mai tîrziu pe fiul său augur, apoi l-am ajutat să devină consul și în sfîrșit i-am încredințat provincia Syria în calitate de proconsul, toate acestea ca un fel de reparație a marii pierderi suferite de poporul roman.

Lui Cicero i s-au adus numeroase critici dintre cele mai aspre cu privire la activitatea sa politică și nici eu nu l-am scutit de ele pe parcursul capitolelor anterioare. El a fost acuzat de lipsa clarviziunii politice și este adevărat, dacă ne gîndim cu cîtă ușurință l-am manevrat eu, un tînăr de douăzeci de ani. I s-a imputat nestatornicia în sentimente și idei pe care le avea despre anumiți oameni. Dacă m-aș referi numai la sentimentele lui față de mine și ar fi suficient pentru a constata temeinicia acestei afirmații. Astfel, după ce mă numise „divinul adolescent", ar fi dorit să mă vadă îndepărtat de pe arena politică, pentru ca după aceea să ceară a mi se acorda funcții și onoruri extraordinare, ca mai tîrziu să încerce a-mi smulge legiunile pe care le comandam. S-a mai spus despre el, pe bună dreptate, că se crampona de formule politice învechite, că s-ar fi dovedit incapabil în rolul de conducător la care avea pretenția, că era nedecis în momentele de mare importanță, că și-a schimbat în nenumărate rînduri orientarea politică trecînd cînd la o grupare, cînd la alta pierzîndu-și în acest fel simțul realității politice. El credea că statul se poate guverna prin discursuri în care era neîntrecut. Dacă ar fi avut calitatea unui adevărat om de stat și ar fi stăpînit arta de a înțelege adevăratele frămîntări ce se vădeau pe timpul său, el ar fi trebuit să-și pună frumoasele facultăți și talentul său în serviciul unor idei noi ajutîndu-l pe marele Caesar în realizarea importantelor reforme si prevenind astfel sîngeroasa proscripție în care și-a găsit un atît de tragic sfîrșit.

În ciuda acestor defecte Cicero a jucat fără îndoială un rol de seamă în istoria Romei. Are meritul de a fi luptat pentru libertate, așa cum o vedea el; s-a înșelat în privința libertății pe care o visa, dar aceasta se datora unei nobile speranțe că libertatea încă nu murise. În multe din faptele lui s-a văzut interesul pe care îl purta patriei. Îmi amintesc de vorbele pe care i le spuneam mult mai tîrziu unui nepot de-al meu și asupra cărora rămîn și acum statornic. Intrînd într-o zi în camera acestuia, l-am

văzut citind una din scrierile lui Cicero. Surprins, nepotul meu încercă să ascundă opera sub haină. Eu i-am luat-o și i-am citit în picioare un pasaj din ea, după care i-am redat-o tînărului spunîndu-i: Cicero a fost un om de mare cultură, fiul meu; da, un om de mare cultură care și-a iubit într-adevăr patria.

Cicero a fost nu numai om de stat și mare orator, dar și un strălucit scriitor. Cu o foarte vie inteligență și cu un puternic simț de pătrundere a faptelor el a lăsat posterității lucrări de o incontestabilă valoare morală care vor constitui totdeauna un îndrumar în viață. Înțeleptele lui cugetări care răzbat din operele sale literare și filosofice prevăd că vor fi folosite ca ghid în viață și peste o mie, și peste două mii de ani.

Parcă aud peste multe secole vorbindu-se despre înaltul sentiment al prieteniei, citîndu-l pe Cicero:

„Prietenia este un desăvîrșit acord de sentimente asupra celor divine și umane, unit cu bunăvoință și iubire reciprocă; și cred că zeii, după înțelepciune, n-au făcut omului un dar mai frumos."

„A scoate prietenia din viață, e ca și cum am scoate soarele din lume, fiindcă n-am primit nimic mai bun de la zeii nemuritori, nimic mai plăcut ca prietenia."

„A avea un prieten înseamnă a avea un alt eu. A trăi și a iubi este același lucru."

„Prietenia foarte veche trebuie să fie foarte plăcută, ca și vinurile vechi."

„Prietenul statornic se verifică în situații nesigure."

Parcă aud peste multe secole citîndu-l pe Cicero cu privire la un alt nobil și înalt sentiment: dragostea de patrie:

„Care dragoste e asemănătoare dragostei de patrie? Iubim pe cei care ne-au dat viață, pe părinții noștri, ne sînt dragi copiii noștri, dar toate aceste felurite iubiri le cuprinde dragostea de patrie. Care bun cetățean ar refuza să moară pentru ea, dacă ar putea sluji prin moartea lui?"

„Acela care își apără patria, chiar cînd îl așteaptă ura, moartea, pedeapsa, acela trebuie socotit într-adevăr un OM."

„Dulce este cuvîntul pace, și ea însăși este binefăcătoare; însă este o mare deosebire între pace și robie; pacea este libertatea netulburată, robia este cea mai mare nenorocire care trebuie respinsă nu numai prin război, dar chiar și prin moarte."

„PATRIAE SOLUM OMNIBUS CARUM EST."[9]

---

[9] Pămîntul patriei e scump tuturor.

10. Divus Iulius privea satisfăcut de pe înălțimile Olimpului

Deși inima nu e o față de masă pe care o întinzi tuturor, așa cum glăsuiește un proverb oriental, eu am povestit întîmplările din vremea proscripției printr-o deschisă mărturisire, atît din dorința de a-mi cîștiga încrederea celor ce vor veni după mine, dar și pentru a dezarma calomnia.

Oribila noastră hotărîre de a ucide atîția oameni fără a fi judecați a avut urmări așa de tragice, încît i-a determinat chiar pe unii din adversarii tatălui meu să spună că, în comparație cu acele zile nenorocite ale proscripției, „tirania" lui Caesar fusese vîrsta de aur a Romei! Și ca o dovadă a groazei prin care trecuse aristocrația romană, senatul s-a grăbit, în momentul cînd noi am anunțat sfîrșitul prigoanei, să ne decerneze coroane civice ca unor adevărați salvatori ai patriei! . . .

În prima zi a anului 712 *ab U.c.*[1], Plancus și Lepidus și-au luat în primire funcțiile de consuli.

Pentru a justifica prea asprele pedepse pe care le primiseră vinovații, trebuia arătat poporului că aceasta se făcuse nu pentru a fi răzbunat un muritor, ci un zeu. De aceea noi am înălțat în Forum, pe locul unde trupul lui Caius Iulius Caesar fusese ars, un templu în cinstea lui dîndu-i un flamin și un colegiu de preoți iulieni. Totodată am stabilit să i se aducă sacrificii publice. Acela care s-ar fi refugiat în templul divinului Caesar, cerînd ocrotire noului zeu, nu putea fi alungat sau urmărit. Toți cetățenii erau obligați să-i sărbătorească ziua de naștere încununați cu lauri. Ziua în care fusese asasinat a fost decretată ca zi nefastă. Locul unde el căzuse pradă conjuraților a fost închis pentru totdeauna. Noua clădire a senatului a primit numele de Iulia de la Iulius Caesar. În sfîrșit au fost consfințite, sub luare de jurămînt, toate actele divinului meu tată adoptiv.

Odată îndeplinite aceste măsuri și după ce am încredințat pe timp de mai mulți ani principalele magistraturi oamenilor noștri de încredere, Lepidus a rămas la Roma, iar eu m-am îndreptat spre Rhegium și Antonius spre Brundisium unde corăbiile nu așteptau decît un vînt prielnic spre a ne transporta armatele peste Marea Ionică pentru confruntarea cu principalii conspiratori, Cassius și Brutus.

Dacă în Italia de bine de rău era acum liniște, în provincii însă dușmanii noștri continuau lupta. Trei erau principalele focare de război: Sicilia, Africa și Orientul.

---

[1] Anul 42 î.e.n.

Unul dintre cei mai primejdioşi vrăjmaşi era Sextus Pompeius care, ocupînd o poziţie strategică prin stăpînirea Siciliei, se afla înfipt în coasta Italiei gata oricînd s-o invadeze şi să ne pericliteze astfel spatele, după ce am fi ajuns în Macedonia. Fiindcă am avut de furcă mai mulţi ani cu el, mă voi opri asupra lui insistînd asupra unor amănunte. El era unul din fiii lui Magnus Pompeius, cel învins de marele Caesar la Pharsalos. După moartea tatălui său s-a refugiat împreună cu fratele mai mare în Hispania continuînd războiul împotriva tatălui meu adoptiv. Fratele său fiind ucis în luptă, Sextus s-a adăpostit la unele căpetenii locale. El şi-a alcătuit o nouă armată continuînd lupta împotriva lui Asinius Pollio, şi după moartea divinului Caesar. Asinius a fost învins, dar mai mult datorită întîmplării. În urma unei propuneri a lui Antonius, despre care am vorbit la momentul potrivit, senatul i-a aprobat lui Sextus reîntoarcerea la Roma, i-a acordat importante despăgubiri şi l-a numit comandantul flotei. Sextus însă nu s-a grăbit să vină în Italia. După ce eu am obţinut titlul de consul şi am hotărît judecarea duşmanilor marelui Caesar, printre cei judecaţi şi condamnaţi în lipsă a fost şi Sextus, iar ceva mai tîrziu, a fost trecut pe lista celor proscrişi. În această situaţie el şi-a format o puternică flotă cu ajutorul căreia ataca oraşele de pe ţărmurile Italiei prin incursiuni îndrăzneţe jefuind şi provocînd mari daune, la fel cum procedau piraţii. Către sfîrşitul anului 711 *ab U.c.*,[2] Sextus a debarcat în nordul Siciliei asediindu-l la Messina pe guvernatorul insulei, Bithynicus. Cei care fugiseră în Sicilia de teama proscripţiei l-au convins pe Bithynicus să nu i se împotrivească. După ocuparea Messinei au trecut şi alte oraşe de partea lui Sextus şi astfel a devenit stăpînul întregii insule. Faţă de aristocraţia romană se bucura de o mare popularitate, întrucît era socotit ca un continuator al luptei optimaţilor împotriva sprijinitorilor marelui Caesar. În scurtă vreme s-au adunat în jurul lui numeroşi reprezentanţi ai nobilimii pe care acesta o adăpostea împotriva proscripţiei. Dar îi adăpostea totodată şi pe sclavii care, profitînd de tulburările ce aveau loc, fugeau de la stăpînii lor în număr din ce în ce mai mare. Cu ajutorul acestora, cu ajutorul foştilor soldaţi ce luptaseră alături de tatăl său şi chiar cu ajutorul multor piraţi, Sextus Pompeius îşi formase o armată şi mai ales o flotă de temut.

Un alt focar de război era Africa ce îmi fusese repartizată mie, ca şi Sicilia dealtfel, după formarea triumviratului. Într-una din provinciile africane, Numidia, îl trimisesem să guverneze în numele meu pe Sextius. I-am poruncit totodată să-i ceară lui Cornificius, omul senatului şi guvernator al Libyei, să părăsească această pro-

[2] Anul 43 î.e.n.

vincie învecinată care îmi fusese încredințată tot mie. Cornificius a refuzat și de aci s-a iscat războiul între ei. Repeziciunea cu care s-au desfășurat luptele a lăsat impresia unui război de scurtă durată, dar el a fost destul de sîngeros. Pînă la urmă Sextius, cu ajutorul lui Arabion, unul dintre regii locali aliat cu el, l-a învins pe Cornificius care a fost omorît.

Al treilea focar de război era Orientul unde situația se prezenta foarte complicată și care în curînd urma să se transforme în teatrul unui nou și sîngeros război civil pe scena căruia se vor încleșta într-o ultimă mare confruntare legiunile romane ale vechii Republici cu legiunile romane ale noii Republici. Orientul fusese, doar cu cîțiva ani în urmă, cîmpul de acțiune unde Magnus Pompeius își cîștigase o mare glorie. Numele lui era aci încă foarte respectat. Nu întîmplător se refugiaseră în răsărit Brutus și Cassius, unde găsiseră un azil sigur.

Brutus părăsise Roma oprindu-se la Atena într-o vreme cînd Antonius era urmărit de senat, iar eu cedam legiunile mele consulilor Hirtius și Pansa. În această situație, neîntrezărind vreo primejdie, nu găsea mai nimerit decît să audieze deocamdată cursurile unor învățați atenieni fiind înconjurat de numeroși tineri ai aristocrației romane. Ei se aflau acolo la studii și se simteau măguliți de prezența lui Brutus căruia îi arătau o admirație demnă de un conducător al optimaților. Brutus le răspundea prin acordarea de funcții și onoruri, fără a ține seama de merite sau vîrstă. De exemplu Horatius, la numai douăzeci de ani, fusese numit tribun militar, iar fiul lui Cicero a primit comanda unei legiuni pe care reușise să și-o alcătuiască.

Pe măsură ce veștile despre creșterea puterii mele și a lui Antonius soseau la Atena, Brutus începu să se gîndească la o posibilă confruntare. Renunță deci la audierea lecțiilor și trecu la formarea unei armate capabilă să ne țină piept. De îndată ce s-a aflat că Brutus își forma o nouă armată, resturile legiunilor lui Magnus Pompeius, care după Pharsalos rătăceau prin Grecia, se adunară în jurul său. Un questor ce transporta spre Roma impozitele Asiei, ce se ridicau la unsprezece mii de talanți, i-a predat importanta sumă lui Brutus care o folosi în scopuri militare. Devenind din ce în ce mai puternic, Brutus s-a îndreptat spre Macedonia unde guvernatorului Quintus Hortensius îi înceta tocmai mandatul. Acesta l-a recunoscut succesorul său legal predîndu-i conducerea. Brutus devenea astfel stăpîn pe o importantă provincie în apropiere de Italia. În curînd ocupă și partea din Illyria vecină cu Macedonia, unde comandant era Vatinius. Trupele acestuia îl părăsiră trecînd de partea lui Brutus. Tot astfel s-a întîmplat și cu armata lui Caius Antonius, pe care fratele său, după cum știm deja, o trimisese împotriva lui Brutus. Apoi, după o expedi-

ţie în Tracia, supuse şi această regiune, încît acest periculos duşman se afla stăpîn de la Marea Ionică pînă la Pontul Euxin[3].

Cassius, părăsind Roma de teama simpatizanţilor lui Caesar, se îndreptă spre Syraa. În scurt timp i se alăturară legiunile care primiseră poruncă din partea senatului să dea ascultare deplină lui Cassius şi Brutus. Trei legiuni aparţineau lui Statius Murcus, trei legiuni lui Marcius Crispus şi două legiuni lui Caecilius Bassus. La aceste opt, se mai alăturară o armată de tăria a patru legiuni trimisă din Egipt de către Cleopatra, pentru a-l sprijini însă pe Dolabella. Acesta se îndrepta spre Syraa cu două legiuni şi o flotă comandată de Figulus. Dar Cassius ajunse înainte, iar Dolabella, aflînd despre numeroasa armată a lui Cassius, se îndreptă spre oraşul Laodiceia care era de partea lui şi care se afla pe o peninsulă fortificată dispunînd şi de un port pe unde se putea uşor aproviziona. Pentru a-l putea asedia, Cassius bloca mai întîi istmul cu un puternic meterez ridicat din pietre şi alte materiale luate de la case, de la vile şi chiar de la morminte. Apoi trimise emisari în Phenicia, Lycia şi Rhodos cît şi la Cleopatra pentru a-i procura corăbiile necesare blocării lui Dolabella pe mare. Cu excepţia sidonienilor din Fenicia, ceilalţi au refuzat să-l ajute. Cleopatra, în virtutea amintirilor care o legau de marele Caesar, îl sprijinea pe Dolabella, aşa încît, sub pretextul foametei şi ciumei care bîntuiau atunci Egiptul, se sustrase de la orice sprijin cerut de către asasinul tatălui meu adoptiv. În acea vreme insula Cipru era stăpînită de regina Egiptului, unde, în calitate de reprezentant al ei, se afla comandant Serapion. Acesta, fără a-şi anunţa stăpîna, trimise lui Cassius, din proprie iniţiativă, corăbiile de care dispunea. Cu flota pe care o înjghebase, Cassius îl atacă pe Dolabella. După prima confruntare nedecisă, acesta a fost învins abia în a doua luptă navală. Cassius trecu apoi la asaltul întăriturilor oraşului, fără a reuşi să-l ocupe, cu toate loviturile de berbec ce-i zguduiau zidurile. Pînă la urmă îi corupse pe centurionii ce păzeau intrările. Aceştia deschiseră porţile, iar el, după o scurtă luptă, puse stăpînire pe Laodiceia. Dolabella, de teamă să nu fie prins de viu şi extrădat, îi ceru lui Marsus Octavius să-i taie capul şi să i-l ducă lui Cassius, pentru a nu fi şi el pedepsit. Dar Marsus, după ce îi tăie capul, se sinucise şi el. Cassius i-a iertat pe cei care luptaseră alături de Dolabella, dar oraşul a fost impus la biruri grele. Pe Statius Murcus l-a numit comandantul flotei, fiindcă îl sprijinise cu corăbiile sale.

După înfrîngerea lui Dolabella, Cassius se îndreptă în grabă împotriva Cleopatrei care pregătea o flotă puternică ce urma să ne fie trimisă nouă în ajutor. Dar n-a mai ajuns în Egipt, fiindcă

[3] Marea Neagră.

Brutus, aflînd despre hotărîrea noastră de a porni războiul contra lor, îl chemă să-şi unească forţele cu ale lui.

. . . . . .

Antonius împreună cu mine, înainte de a trece cu grosul forţelor peste Marea Ionică, i-am trimis în Macedonia pe Decidius Saxa şi Caius Norbanus cu un număr de opt legiuni. Aceştia au străbătut Tracia, şi-au instalat tabăra în apropierea localităţii Philippi, apoi au ocupat strîmtorile Corpililor şi Sapeilor, ce dominau cîmpia de la Philippi, singurul loc pe unde putea trece din Asia spre Europa.

. . . . . .

Tracia era stăpînită de doi regi: fraţii Rhascuporis şi Rhascus. Primul era de partea lui Cassius şi Brutus, cel de-l doilea de partea noastră. Fiecare avea sub comandă cîte trei mii de călăreţi. Ei au adus servicii însemnate celor două tabere.

. . . . . .

Cassius şi Brutus s-au întîlnit în Asia şi au hotărît să-şi coordoneze astfel acţiunile, încît să fie în stare să înlăture primejdia ce venea din partea noastră. Brutus era de părere să pornească neîntîrziat spre Macedonia, pe al cărui teritoriu socotea că e cel mai potrivit să ne întîmpine şi să treacă eventual chiar în Italia. Cassius era de părere că deocamdată noi nu puteam să-i atacăm fiind ocupaţi cu numeroase treburi la Roma şi avîndu-l în coasta noastră pe Sextus Pompeius care ne supraveghea orice mişcare. El a propus ca mai întîi să-şi asigure spatele legînd noi alianţe cu dinaştii de prin partea locului şi supunînd populaţiile ce li se arătau duşmănoase. Brutus s-a lăsat convins. El s-a îndreptat spre Lycia, iar Cassius spre Rhodos care nu vroise să-l ajute împotriva lui Dolabella. (Lycia şi Rhodosul aveau datorii de recunoştinţă faţă de marele Caesar ce le dovedise multă simpatie socotindu-i aliaţi ai Romei.)

Brutus i-a învins pe lycieni care au încercat zadarnic să opună rezistenţă la hotarele ţării lor. Apoi, cu excepţia oraşului Xanthos, majoritatea localităţilor s-au supus fără împotrivire. După ce xanthienii i-au închis porţile cetăţii, au trecut chiar la atac şi Brutus din puţin a scăpat să nu fie nimicit. Pînă la urmă însă, datorită vitejiei soldaţilor săi, situaţia a fost restabilită şi oraşul cucerit. Departe de a se preda, xanthienii au dat foc locuinţelor şi s-au aruncat în flăcări pierind împreună cu femeile şi copiii lor. Din întreaga populaţie n-au mai supravieţuit decît vreo sută şi cincizeci de oameni. Lycia a fost apoi în întregime ocupată.

Nici Rhodosul n-a avut o soartă mai bună. Cassius i-a învins pe rhodieni într-o primă luptă navală lîngă Myndos şi apoi chiar în apropierea coastelor insulei. Un merit deosebit i-a revenit lui Statius Murcus care s-a dovedit pe tot timpul războiului un foarte iscusit comandant de flote. Cassius îşi făcuse studiile şi învăţase

limba greacă la Rhodos. El n-a pedepsit cu moartea, pentru nesupunerea lor, decît un număr de cincizeci de fruntaşi ai insulei. În schimb, le-a luat toate corăbiile şi a confiscat tot aurul şi argintul din tezaurul public şi din temple, cît şi de la particulari. A fost rugat să li se lase cel puţin statuile zeilor. „Vă voi lăsa Soarele!" le-a răspuns Cassius. Rhodienii s-au consolat citind în aceste vorbe o prevestire involuntară a morţii apropiate ce-l pîndea pe cuceritor.

Cassius şi Brutus erau acum stăpîni pe întreg Orientul. Ei dispuneau de o armată aşa de numeroasă, cum niciodată Roma nu condusese pe vreun cîmp de bătălie. În afara celor nouăsprezece legiuni care numărau aproape optzeci de mii de pedestraşi, Cassius dispunea de peste zece mii de călăreţi iberi, celţi, arabi, mezi şi parthi, iar Brutus, cam tot de atîţi călăreţi galli, lusitanieni, traci, illyri, parthi şi thessalieni. Aceşti aproape o sută de mii de oameni şi douăzeci de mii de cai trebuiau hrăniţi, iar soldaţii şi ofiţerii plătiţi după poftele şi lăcomia lor. De aceea Brutus, dar mai ales Cassius au jefuit Orientul într-un chip sălbatic. Ariobarzanes, regele Cappadociei a fost ucis, nu atît pentru că rămăsese devotat marelui Caesar, care îi dăduse sub stăpînire o parte a Armeniei, ci pentru a-i lua bogăţiile şi toate resursele materiale. Iudeea a fost impusă la o contribuţie de şapte sute de talanţi şi, fiindcă plata se făcea cu întîrziere, au fost vînduţi chiar oamenii liberi, aşa cum se vînd sclavii. La fel au păţit şi unii cetăţeni din Tars, vînduţi ca sclavi pentru a acoperi marea sumă de o mie cinci sute de talanţi, după ce locuitorii fuseseră nevoiţi să predea averile oraşului şi să topească obiectele sacre pentru a face din ele monede. Provincia romană Asia a fost obligată să plătească într-un singur an impozitul pe zece ani înainte. Aceste fapte aparţineau lui Cassius căruia Brutus, în întîlnirea lor de la Sardes, îi reproşa că prin astfel de jafuri este compromisă cauza pentru care ei luptau împotriva noastră. El îi spunea, din cîte am aflat şi eu, că ar fi fost mai bine să-l lase în viaţă pe Caesar, deoarece acesta, dacă mai închidea ochii în faţa nedreptăţilor săvîrşite de prietenii lui, în schimb el n-a jefuit pe nimeni.

Cam astfel se prezenta situaţia în Orient, cînd Cassius şi Brutus s-au întîlnit pentru a doua oară, pe la mijlocul verii anului 712 *ab U.c.*[4] alarmaţi în urma debarcării pe coasta Macedoniei a generalilor noştri, Saxa şi Norbanus. Dîndu-şi seama de primejdia ce îi pîndea, au pornit în marş cu toate forţele împotriva noastră. (Într-una din nopţi lui Brutus i s-a arătat o figură stranie şi înfiorătoare. Stoicul general a întrebat fără să tremure dacă apariţia era om sau zeu. Fantoma i-a răspuns că e duhul său rău, pe care îl va revedea în cîmpia de la Philippi. A doua zi Brutus i-a povestit neliniştit epicurianului Cassius despre viziunea avută. Acesta a în-

[4] Anul 42 î.e.n.

cercat să-l liniştească, vorbindu-i despre netemeinicia viselor şi a aparițiilor misterioase). În drum spre Macedonia, Cassius şi Brutus au fost împiedicați să străbată regiunea muntoasă prin singura cale accesibilă, fiindcă Saxa şi Norbanus ocupaseră deja strîmtorile. De aceea a trebuit să facă un mare ocol pe cărări prăpăstioase şi neumblate ce le-au fost deschise de regele trac Rhascuporis. Astfel, au ajuns în cîmpia ce se întindea pe vreo zece mile de la miazănoapte spre miazăzi şi care era în lățime de vreo patru mile de la răsărit spre apus. În partea de răsărit a marii cîmpii se întindeau pe trei laturi munții împăduriți ce formau un imens arc de cerc pe care natura se părea că îl pregătise în mod special ca arenă a unor sîngeroase lupte.

Saxa şi Norbanus, fiind surprinşi de duşmanul ce coborîse în cîmpie pe căi nicicînd umblate, au fost obligați, după o scurtă ciocnire, să părăsească strîmtorile şi pozițiile avantajoase pe care le ocupaseră şi să se întărească la Amphipolis. Ei ne-au anunțat despre cele întîmplate cerîndu-ne să le venim cît mai grabnic în ajutor. N-am putut însă porni imediat, fiindcă eu m-am izbit la Rhegium de Sextus Pompeius, care încerca să debarce în Italia, iar Antonius era stingherit de flota redutabilului Statius Murcus. După o oarecare întîrziere am reuşit totuşi să traversăm fără pierderi întreaga noastră armată peste Marea Ionică. Eu m-am găsit tocmai atunci să mă îmbolnăvesc, dar aşa de rău, încît a trebuit să rămîn în urmă, la Dyrrhachium.

Cassius şi Brutus ocupaseră deja cea mai bună poziție de luptă cu orientarea spre apus, către cîmpie. Ei aveau în spate orașul Philippi situat pe o înălțime prăpăstioasă. Cassius şi-a aşezat tabăra pe două coline în apropierea mării pe unde putea fi uşor aprovizionată armata, iar Brutus s-a instalat la dreapta lui, spre miazănoapte, pe o altă colină. Aceste înălțimi dominau cîmpia spre care ei ar fi putut coborî uşor în cazul unui eventual atac avînd asigurate şi flancurile; cel din dreapta, spre miazănoapte, protejat de munți, cel din stînga, spre miazăzi, protejat de mlaştinile care se întindeau pînă la mare. Spațiul rămas liber între cele două tabere era întărit cu palisade, ziduri şi şanțuri adînci.

După debarcarea armatei, Antonius înainta grăbit pentru a ocupa înaintea inamicului cetatea Amphipolis. Aceasta era însă deja ocupată şi fortificată de Norbanus care îi deschise imediat porțile. Îşi lăsă în oraş o parte din materialul de luptă împreună cu o legiune şi continuă înaintarea. În curînd zări taberele întărite ale lui Cassius şi Brutus. S-a oprit în fața lor desfăşurîndu-şi întreaga armată în plină cîmpie. Antonius îşi dădea seama de poziția dezavantajoasă pe care o avea față de inamicul instalat pe coline, dar altă situație nu exista. S-a mulțumit să se fortifice cît mai bine ridicînd ziduri şi săpînd şanțuri care se umpleau repede

cu apa ce se găsea la mică adîncime. Inamicul rămase surprins de atîta îndrăzneală.

Forţele de care dispuneam noi erau comparabile cu ale adversarului. Dacă nu dispuneam decît de treisprezece mii de călăreţi, faţă de douăzeci de mii ai inamicului, în schimb legiunile noastre, aproape egale la număr cu ale lui Cassius şi Brutus, erau complete şi formate din soldaţi mai bine instruiţi, avînd o îndelungată experienţă de luptă. Pe mare însă, adversarul era net superior dispunînd de o imensă flotă formată din corăbiile de sub comanda lui Statius Murcus şi din cele ale lui Domitius Ahenobarbus. Aceştia făceau aproape imposibilă aprovizionarea pe mare a trupelor noastre.

Deşi nu eram complet restabilit, după un timp am ajuns şi eu, purtat în lectică, pe cîmpia de la Philippi. Prezenţa mea i-a însufleţit în mod simţitor pe soldaţi. Antonius a luat comanda trupelor de la miazăzi, adică a celor instalate în faţa lui Cassius, iar eu, a celor ce se aflau la miazănoapte, în faţa lui Brutus. La început au avut loc doar mici atacuri urmate de unele contraatacuri. Atît eu cît şi Antonius eram nerăbdători să angajăm lupta decisivă, deoarece aprovizionările se făceau extrem de greu şi foametea începea să-şi arată colţii. În afară de aceasta ne temeam şi de soarta Italiei rămasă la discreţia lui Sextus Pompeius. Dimpotrivă, adversarul, care primea de pe mare încontinuu noi forţe şi alimente din belşug, avea tot interesul să amîne cît mai mult lupta. Mai ales Cassius era cel care spera să ne învingă foametea şi epidemiile. Spre norocul nostru trupele duşmane, alcătuite în parte din populaţiile supuse, dădeau semne de nelinişte. Se arătau nemulţumite că lupta se amîna întruna. Mulţi dintre soldaţii străini ameninţau cu părăsirea taberei. Forţaţi de această situaţie, Cassius şi Brutus au hotărît să înceapă ostilităţile. Noi, care nu aveam sorţi de izbîndă dacă am fi atacat taberele lor bine fortificate şi instalate pe înălţimi, ne-am bucurat văzîndu-i că ies la luptă în plină cîmpie.

Soldaţii celor două oştiri potrivnice şi-au luat armele, au părăsit întăriturile şi s-au aliniat unii în faţa altora. Trompetele au sunat atacul. S-a aşternut apoi pentru un moment o linişte de mormînt. Doar pentru o clipă! Răcnetele au izbucnit apoi sălbatic din piepturile ostaşilor romani care dădeau astfel semnalul începerii unei noi ere în istoria celui mai puternic stat din lume. Strigătele disperate ale unei Republici care murea se amestecau cu strigătele victorioase ale unei Republici care se năştea . . .

Eram încă bolnav cînd a trebuit să mă tîrăsc pînă în faţa trupelor mele, fără să-mi pot duce nici scutul, nici spada. Cu mîna apăsîndu-mi ficatul, a cărui durere o simţeam pînă în omoplat, priveam bătălia fără să pot înţelege prea bine urmările ce le va avea asupra statului. Eu nu ştiam atunci că, odată cu lichidarea la Philippi a majorităţii aristocraţiei, începea era transformărilor care va duce la crearea noii Republici.

Acum nu mai sufăr de ficat, după ce ani în şir, în urma sfaturilor ce mi le-a dat medicul meu, am luat zilnic cîte o gură sau două de miere. Dar poate că nu mai sufăr, fiindcă o viaţă întreagă am gustat din ceva mai dulce ca mierea: dulceaţa gloriei şi măririi de care am avut parte. Aceasta nu înseamnă însă că odată cu vîrsta mi-au trecut toate suferinţele. Din contră! Chiar acum simt cum mi-a înţepenit din nou degetul arătător, tocmai de la mîna cu care scriu. Mă doare groaznic! De aceea voi întrerupe un timp povestirea mea, deşi se află într-un moment atît de palpitant, pentru a-mi fixa degetul într-un mic tub făcut dintr-un corn. Aşa mă mai slăbeşte durerea. Ca să-i fac loc tubuleţului, va trebui mai întîi să scot de pe deget un inel. Acest inel, ce-mi fusese dăruit de marele Caesar, l-am pus pe deget chiar atunci, înaintea luptei din cîmpia de la Philippi, spre a-mi aduce noroc. Îl mai purtasem şi înainte, din cînd în cînd, dar din acea clipă l-am purtat tot timpul. Nu m-aş mira dacă vreunul din detractorii mei, citind acest rînduri, ar spune că nu tubul de corn, pe care îl puneam în deget, îmi alina durerea, ci faptul că îmi scoteam inelul făcea să mă simt mai bine, mai uşurat... Eu ştiu ce vor să insinueze ei. Vor să spună că purtînd în deget inelul de la tatăl meu adoptiv, purtam totodată în inima dorinţa stăpînirii de unul singur a statului roman; vor să spună că mi-am însuşit şi am continuat politica lui Caesar, care dorea să ajungă rege, fapt ce mi-a adus destule dureri şi suferinţe... Or fi avînd dreptate!... De fapt se spune că nu există dulce fără acru; unde e miere e şi fiere!...

În ziua bătăliei decisive de la Philippi soldaţii simţeau nevoia să-şi vadă comandantul în mijlocul lor. Aşadar trebuia să apar, viu sau mort, în primele rînduri ale luptătorilor. Fiindcă gestul acesta era împotriva celei mai elementare prudenţe, poate n-aş fi făcut-o, dacă vraciul care mă îngrijea nu mi-ar fi spus că i se arătase în vis zeiţa Minerva cerîndu-mi să părăsesc tabăra şi să-i urmez pe soldaţi la atac. Deoarece m-am grăbit întotdeauna să îndeplinesc voinţa zeilor, mi-am părăsit lectica în care zăceam şi m-am îndreptat spre trupe, în timp ce pe drum mă tot miram cum e posibil ca zeiţa protectoare, întruchipare a înţelepciunii celei mai desăvîrşite, să mă îndemne, pentru siguranţa mea, la părăsirea zidurilor şi întăriturilor taberei de nepătruns, trimiţîndu-mă printre războinicii care semănau moartea la fiecare pas! Însă Minerva ştia ea ce ştia!... După mai multe ore de încleştare pe viaţă şi pe moarte, Messala, unul dintre comandanţii lui Brutus, a depăşit flancul stîng al trupelor mele, obligîndu-ne să dăm înapoi. Unii soldaţi au luat-o chiar la fugă. Messala, continuînd înaintarea, a ajuns tocmai în tabăra noastră pe care a pus stăpînire. (Mai tîrziu, după ce luptele au luat sfîrşit şi am intrat din nou în tabără, am văzut nişte resturi ale unei lectici. Ere lectica mea ciuruită de suliţele duşmanilor care mă credeau zăcînd înăuntru. De aceea se şi răspîndise

zvonul că fusesem ucis.) Dacă eu am fost respins în prima zi a bătăliei de la Philippi, încît Brutus credea că lupta era cîştigată, Antonius a repurtat o frumoasă victorie împotriva lui Cassius. De mai multă vreme generalul construia în secret un drum prin mlaştinile dintre mare şi colinele ocupate de duşman. A trimis apoi prin stufăriş mai multe cohorte care au ajuns în apropiere de înălţimile ocupate de Cassius. Acesta, văzînd cele ce se petreceau, a construit un dig tot prin mlaştină care a tăiat drumul făcut de Antonius izolîndu-i cohortele trecute prin stufăriş. Generalul, furios, s-a îndreptat cu nenumărate forţe, ce aduceau diferite unelte din fier şi tot felul de scări, pentru a dărîma digul. El trecea curajos cu trupele chiar prin spaţiul care despărţea cele două armate pregătite de luptă. Văzînd atîta îndrăzneală din partea lui Antonius, soldaţii lui Cassius n-au mai suportat să le defileze pe sub nas duşmanul şi, cuprinşi de indignare că trebuia să privească inactivi la mişcarea nestingherită a trupelor lui Antonius, au pornit din proprie iniţiativă la atac. Generalul care de-abia aştepta să înceapă lupta, a ripostat cu toată forţa. Socotind primejdios să se înapoieze în cîmpie, fiindcă ar fi produs dezordine în rîndul trupelor prin întoarcerea armatei pe vechile poziţii, a continuat înaintarea atăcînd cu un elan şi o îndrăzneală nemaipomenite colinele pe care se afla Cassius. În timp ce grosul armatelor începea lupta în cîmpie, Antonius, printr-un avînt plin de îndrăzneală a reuşit să cucerească mai multe fortificaţii şi pînă la urmă să intre chiar în tabăra duşmană. Aflînd că tabăra, cu toate ce se aflau înăuntru, a căzut în mîna lui Antonius, soldaţii lui Cassius ce luptau în cîmpie au început să dea înapoi şi pînă la urmă s-au împrăştiat în dezordine.

Rezultatul primei zile de luptă era nedecis, fiindcă nu avusese loc nici o victorie deplină, nici o înfrîngere totală. Cele două armate care se ciocniseră au avut şi succese şi insuccese, au pus pe fugă şi au fost luaţi la fugă şi din ambele părţi taberele fuseseră pierdute. Comandanţii armatelor nu şi-au putut da seama imediat de toate acestea. Din cauza frontului de luptă foarte întins şi a norului imens de praf ce se ridicase în timpul bătăliei, era foarte greu să se observe mişcarea trupelor, înaintarea sau retragerea lor. Aşa s-a întîmplat că Brutus, învingîndu-mă pe mine, a crezut într-o victorie pe tot frontul, iar Cassius, din contră, văzîndu-se pus pe fugă, a crezut că bătălia fusese pierdută. Acesta din urmă s-a refugiat într-un loc întărit şi a trimis pe centurionul Titinnius să vadă unde se afla Brutus pe care îl credea învins. Acelaşi lucru făcuse şi Brutus trimiţînd un grup de călăreţi să-l caute pe Cassius. Centurionul s-a întîlnit cu călăreţii şi cu toţii s-au îndreptat fără grabă să aducă vestea victoriei lui Brutus. Cassius i-a zărit de departe şi a crezut că sînt călăreţi duşmani. De teamă că nu cadă în mîna lor, i-a întins pumnalul libertului Pandarus poruncindu-i să-l omoare. Aşa a murit Cassius, ucis de pumnalul pe care îl

implîntase în trupul divinului Caesar. Titinnius, dîndu-şi seama că încetineala lui a creat confuzia ce a dus la pieirea comandantului său, care îi era şi prieten, s-a sinucis peste cadavrul acestuia. Se spune că, înainte de a muri, Cassius a avut viziunea marelui Caesar ce se îndrepta spre el călare, acoperit cu mantia-i de purpură. „Şi totuşi te-am ucis", i-ar fi zis Cassius înainte de a-şi da sufletul. Brutus l-a jeluit îndelung, dar n-a ordonat să i se facă vreo înmormîntare pompoasă, ci i-a trimis în ascuns trupul la Thasos, pentru a nu-şi descuraja soldaţii, dar pentru a nu afla nici noi despre moartea survenită prinzînd astfel mai mult curaj.

Noi aveam într-adevăr, mare nevoie de curaj în situaţia extrem de critică în care ne aflam. Dacă pe uscat lupta nu fusese decisă, pe mare suferisem o grea înfrîngere. În timp ce Domitius Calvinus transporta pe mare două din legiunile noastre, dintre care una era renumita legiune Martiana, Statius Murcus, în fruntea flotei sale de o sută treizeci de trireme[5], l-a atacat producîndu-i mari pierderi şi făcînd mulţi prizonieri. La această nenorocire se adăuga foametea ce era din ce în ce mai puternic resimţită, capturarea de către duşman a puţinelor resurse pe care le mai aveam în tabără şi ploile de toamnă ce făceau să mustească apa pe întinse porţiuni ale cîmpiei unde ne aflam. În plus ne-am mai trezit şi cu inundarea unei părţi a lucrărilor noastre de apărare prin abaterea de către Brutus a cursului unui rîu din apropiere. Situaţia noastră era aşadar desperată. Trebuia să dăm lupta decisivă cu orice preţ, nu numai pentru obţinerea victoriei, dar pentru propria noastră salvare.

Brutus, cunoscînd greutăţile în care ne zbăteam, se ferea de a da lupta corp la corp şi socotea că e mai cuminte să aştepte între zidurile fortificate, chiar dacă ar fi fost asediat. Dar soldaţii lui şi chiar unii dintre comandanţi, din nesocotinţă, nu împărtăşeau părerile generalului, care, spre nenorocirea sa, pînă la urmă a cedat îndemnurilor armatei. După ce a aflat că Rhascuporis îl părăsise plecînd în ţara lui şi că galaţii lui Dejotarus, sub comanda generalului Amyntas, trecuseră de partea noastră, s-a gîndit că ar putea să-l părăsească şi alte unităţi care luptaseră cîndva sub marele Caesar şi pe care noi le îndemnam, prin manifeste răspîndite în rîndul lor, să dezerteze şi să se alăture fiului acestuia. Împotriva voinţei sale, Brutus a scos armata în linie de bătaie în afara fortificaţiilor, după ce timp de vreo douăzeci de zile noi încercasem în toate chipurile, dar fără nici un rezultat, să-l obligăm la luptă.

Înainte de începerea ultimei bătălii, restabilit aproape complet după boala ce suferisem, am trecut printre rîndurile luptătorilor şi le-am vorbit încurajîndu-i astfel: Ostaşi! I-am găsit pe duşmani. Îi avem în afara întăriturilor pe aceia pe care îi căutam. Nici

[5] Corabie cu trei rînduri de vîsle.

unul dintre voi să nu facă de rîs propria sa făgăduială şi să nu rămînă mai prejos de ameninţările pe care le-a făcut. Nici unul dintre voi să nu prefere moartea prin foame, pieire fără de scăpare şi dureroasă, decît să lupte cu întăriturile şi corpurile duşmanilor care cedează îndrăznelii, fierului şi desperării. Atît de mult ne zoresc împrejurările, încît nu putem amîna nimic pentru ziua de mîine. Trebuie să se hotărască azi totul printr-o victorie deplină sau o moarte nobilă. Dacă învingeţi, puteţi obţine într-o zi şi într-o singură bătălie, alimente, bani, corăbii, prada taberelor duşmane şi pe deasupra recompensele promise. Vom învinge, dacă de la prima ciocnire ne vom gîndi la pricinile care ne zoresc, apoi dacă, după ce vom fi rupt linia de bătaie a duşmanilor, îndată le vom tăia drumul de retragere spre porţile taberei şi îi vom arunca în prăpastie, ori îi vom urmări în cîmpie, pentru ca războiul să nu mai renască şi duşmanii să nu se mai refugieze în inactivitate. Ei, dintr-un sentiment de slăbiciune a lor, îşi pun speranţa nu în succesul bătăliilor, ci în abţinerea de la luptă.

A fost o bătălie teribilă! S-au folosit mai puţin săgeţile, suliţele şi pietrele. Lupta se ducea corp la corp, spadele tăind în carne vie. Peste tot se auzeau numai gemete. Un adevărat măcel! Rîndul luptătorilor căzuţi era înlocuit cu altul din spate. Şi oamenii cădeau întruna presărînd pămîntul cu trupurile lor, fără să mai aibă timp să se tînguiască. Unul ucidea pe altul ca imediat să fie şi el mort. Moartea fulgerătoare nici nu le mai dădea răgaz să simtă durerea. Alţii erau răniţi şi înghesuindu-se cu cei teferi se împiedicau, se amestecau şi îşi stinghereau loviturile. Comandanţii alergau încurajîndu-şi soldaţii prin zelul lor. După mai multe ore de încleştare pe viaţă şi pe moarte, în care timp nimeni nu se clintise de pe linia de luptă, soldaţii mei au reuşit să urnească din loc frontul duşmanilor. Aceştia s-au dat înapoi mai întîi pas cu pas continuînd cu îndîrjire să reziste, apoi, cînd linia lor a fost străpunsă în mai multe locuri, a început retragerea. După ce s-au retras cei din faţă, au urmat celelalte rînduri, mai întîi în ordine, apoi învălmăşindu-se unii peste alţii împinşi din faţă de soldaţii mei şi din spate de ai lor. A început debandada şi pînă la urmă au luat-o grăbiţi la fugă. Cohortele mele, prinzînd mai mult curaj, s-au îndreptat, aşa cum le poruncisem la începutul luptei, către porţile taberei. Aici, deşi se aflau sub ploaia săgeţilor trimise de la înălţimea zidurilor, i-au oprit pe vrăjmaşi să se retragă în interiorul fortificaţiilor obligîndu-i să se refugieze spre mare sau în munţi. Eu am repurtat o frumoasă victorie, cu toate că au existat „prieteni" care şi-au permis să spună că şi de data aceasta am fost învins. Antonius a ieşit şi el învingător. Dealtfel, trebuie să-i recunosc curajul de care a dat dovadă, dar mai ales iniţiativa ce a avut-o pe tot timpul bătăliei de la Philippi. În vreme ce eu mă

apropiam de tabăra dușmanului, el învăluia legiunile din aripa stîngă a liniei vrăjmașe nimicindu-le. Brutus ar fi putut fi prins de călărețiii traci, ce îl urmăreau, dacă Lucilius, un prieten al acestuia, n-ar fi folosit un șiretlic. El s-a oprit din fugă pentru a se lăsa prins. Călărețiii l-au ajuns. Atunci a strigat: „Eu sînt Brutus!" Tracii l-au condus, fără să-l cunoască, la Antonius. Cînd s-a prezentat înaintea lui, Lucilius i-a zis: „Brutus n-a fost prins! Virtutea nu va cădea niciodată în mîna nelegiuirii! Eu i-am înșelat pe acești soldați și sînt aici în fața ta." Călărețiii s-au rușinat auzind aceste vorbe, dar Antonius i-a liniștit spunîndu-le: „Nu mi-ați vînat o pradă neînsemnată, ci mai importantă chiar decît ați crezut, în măsura în care un prieten este mai bun decît un dușman." Apoi l-a încredințat pe Lucilius unui ostaș... Spre a-l ucide? Nici vorbă! Ostașul l-a condus în cantonament. Admirîndu-i devotamentul, generalul l-a luat pe lîngă el și i-a acordat mai tîrziu funcții de încredere.

Antonius și cu mine am continuat lupta pentru desăvîrșirea victoriei. În timp ce eu mă opuneam celor din tabăra lui Brutus oprindu-i să iasă la atac, generalul s-a năpustit asupra fugarilor pentru a-i împiedica să se regrupeze. Rhascus, fratele lui Rhascuporis, l-a ajutat în această urmărire, fiindcă era un bun cunoscător al regiunii. Antonius a ocupat cele mai importante puncte din dispozitivul de luptă al lui Brutus. Acesta, după ce se refugiase în munți cu mai multe legiuni, a încercat zadarnic să se întoarcă în tabără sau să coboare spre mare. A doua zi a vrut chiar să reia lupta, dar cele patru legiuni pe care le mai avea sub comandă și care pînă atunci se arătaseră pline de curaj, nu mai nutreau acum decît speranța unei împăcări. În această situație, Brutus l-a rugat pe prietenul și dascălul său de retorică, Straton Epirotul, să-l ucidă. (Se zice că fantoma care îi spusese că se vor mai întîlni la Philippi a apărut în noaptea ce precedase ultima bătălie trecînd prin fața lui Brutus tristă și mută. Acesta a înțeles că i se apropia sfîrșitul.) Cînd Straton l-a rugat să se mai gîndească dacă trebuie sau nu să se dea morții cu atîta ușurință, Brutus a chemat un sclav. Dar Straton i-a spus: „Nu vei găsi, Brutus, mai puțin zel la un prieten decît la sclavi pentru executarea ultimei tale dispoziții, dacă ai luat acum hotărîrea aceasta". Brutus s-a repezit cu atîta putere în spada cu care se apropia în mînă Straton, încît a fost străpuns dintr-o parte într-alta a corpului murind pe loc. Înaintea acestui moment tragic el ar fi spus: „Virtute, tu nu ești decît un cuvînt!" Brutus murea astfel stăpînit cu desperare de ideea libertății, filosofiei și virtuții. Era cea mai potrivită ispășire pentru acest visător care trecuse prin timp fără a-l vedea; pentru acest gînditor care, crezînd că se poate opune unor transformări ce se desfășurau de aproape un secol, credea că poate opri mersul isto-

riei cu o lovitură de pumnal. El nu făcuse în fond decît să dezlănţuie un şir de calamităţi înspăimîntătoare asupra patriei sale. Aristocraţia republicană l-a numit, după Cassius, cel de-al doilea martir. Nici unul dintre ei nu merita această onoare.

În afara acestor doi principali conspiratori, mulţi şi-au pus capăt zilelor după înfrîngerea suferită la Philippi. Quintilius Varus, pe care divinul Caesar îl întîlnise de două ori în rîndurile inamicilor lui şi pe care de două ori îl lăsase liber, s-a lăsat ucis de către un libert al său. Antistius Labeon, unul dintre conspiratori, şi-a săpat el însuşi în cort o groapă pe măsura corpului întinzînd apoi gîtul sclavului care îl ucise. Printre cei care s-au sinucis a fost şi Livius Drusus, tatăl Liviei care mai tîrziu a devenit soţia mea. Un tată împreună cu fiul său mi-au înaintat o cerere de graţiere. Eu le-am cerut să tragă la sorţi cine va muri. (Fiindcă le-am respins cererea şi într-un alt caz n-am aprobat să fie dat corpul unuia dintre cei ucişi pentru a fi înmormîntat, zicînd că de această treabă vor avea grijă corbii, s-a spus că la Philippi m-am purtat cu mai multă cruzime decît Antonius.) Sorţii au căzut asupra tatălui care urma a fi ucis. Dar fiul a preferat să se sinucidă, decît să beneficieze de o salvare ruşinoasă. Au fost numeroşi cei care şi-au pus singuri capăt zilelor. Unii din prietenii lui Brutus s-au sinucis lîngă trupul neînsufleţit al acestuia. Era o adevărată epidemie a sinuciderilor care se explica pe de o parte prin recunoaşterea vinovăţiei sinucigaşilor, iar pe de altă parte prin certitudinea ce o aveau asupra soartei care îi aştepta, de ar fi căzut vii în mîinile noastre.

Mulţi dintre oamenii de seamă ce-i urmaseră pe Cassius şi Brutus pentru izbînda „libertăţii şi democraţiei" au pierit în luptă, aşa cum a fost cazul lui Lucius Cassius, nepotul lui Cassius, sau Porcius Cato, fiul lui Cato, ori unicul fiu al lui Lucullus sau unicul fiu al lui Hortensius. Acesta din urmă îl omorîse mai demult, din porunca lui Brutus, pe Caius Antonius, fratele lui Marcus Antonius, care acum a poruncit ca Hortensius să fie ucis chiar pe mormîntul lui Caius.

Unii s-au refugiat la Thasos, unde s-au predat lui Antonius după ce i-au încredinţat vistieria militară, alimente numeroase şi întreg materialul de război.

Alţii s-au refugiat în insula Samothrace.

Statius Murcus a ajuns cu numeroasa lui flotă la Sextus Pompeius unde fugiseră şi alţi duşmani ai noştri.

Domitius Ahenobarbus, nevrînd să se supună nici uneia dintre tabere, a rătăcit cu corăbiile prin Marea Ionică, pînă cînd Asinius Pollio l-a convins mai tîrziu să treacă de partea lui Antonius.

Regele trac Rhascus, care capturase pentru noi mulți dușmani ce se refugiaseră în munți, a intervenit, deși nu era cazul, pentru iertarea fratelui său Rhascuporis care părăsise cîmpul de luptă. S-a dovedit cu această ocazie că ei nu se dușmăneau, dar văzînd cele două mari armate că aveau sorți egali de izbîndă, s-au împărțit fiecare la cîte una din tabere, cu gîndul că învingătorul îl va salva pe învins, iar țara lor va scăpa teafără. Așa s-a și întîmplat.

Porcia, soția lui Brutus, aflînd despre moartea acestuia, nu putea să-și pună capăt zilelor, fiindcă era îndeaproape păzită de sclave. A înghițit atunci cărbuni aprinși... stingîndu-se apoi din viață.

Ofițerii și soldații, ce aveau prea puțin de-a face cu ideea de *libertas* pentru care pretindeau că luptă Cassius și Brutus, s-au predat imediat în număr de vreo paisprezece mii. Noi i-am iertat și i-am încadrat în armata noastră. Afară de aceștia, mulți au pierit uciși în luptă sau au fugit risipindu-se în întreg Orientul.

Soldații noștri au fost lăsați să-și însușească bunurile aflate în fortificațiile dușmanului, iar a doua zi după victorie le-am împărțit darurile promise: 2 000 de sesterți pentru fiecare soldat, 10 000 pentru centurioni și 20 000 tribunilor militari.

În bătălia de la Philippi cred că au participat vreo două sute de mii de luptători: pedestrași, călăreți, marinari și trupe auxiliare. Niciodată înainte de Philippi nu s-a mai întîmplat să lupte între ele două armate romane așa de puternice și atît de numeroase. Concetățeni, prieteni, rude sau tovarăși de arme și vorbind aceeași limbă, folosind aceeași tactică sau avînd aceeași instrucție, ei au luptat unii împotriva altora și nu contra unor popoare barbare sau dușmănoase. Pe tot timpul cît am stat eu la cîrma statului roman, m-am străduit și am reușit ca astfel de nenorociri să nu mai aibă loc.

Cea de a zecea zi înaintea calendelor lui noiembrie din anul 712 *ab U.c.*[6] a fost ziua victoriei de la Philippi care a însemnat desființarea aproape în întregime a puterii aristocrației senatoriale și pedepsirea celor mai mulți dintre ucigașii tatălui meu adoptiv. Dacă răzbunarea este o plăcere a zeilor, marele Caesar trebuia să fie mulțumit. Din înălțimea Olimpului unde fusese ridicat, el i-a văzut, în mai puțin de trei ani, pe mai toți „eroii" de la idele lui martie morți în timpul proscripțiilor sau în luptele ce au avut loc, ori uciși de propriile lor mîini cu pumnalele pe care le înroșiseră în sîngele divinului Iulius. *Qui gladio ferit gladio perit!...*[7]

---

[6] 23 octombrie anul 42 î.e.n.
[7] Cine scoate sabia de sabie va pieri.

11. Fulvia ridică spada împotriva ginerelui!...

Honores, onera![1]

După luptele de la Philippi au fost decretate la Roma nenumărate onoruri în cinstea învingătorilor. Dar înainte de a ne bucura de cinstirile pe care atît eu cît şi Antonius le meritam după învingerea asasinilor marelui Caesar, trebuia să ne gîndim la obligaţiile pe care ni le luasem faţă de cei ce ne duseseră la victorie. Soldaţii aşteptau nerăbdători darurile şi loturile de pămînt promise, iar pe mine mă aşteptau, din această pricină, nenumărate necazuri.

În timp ce ne aflam încă în Macedonia, eu şi cu Antonius am trecut la reîmpărţirea provinciilor pe care le aveam sub oblăduire, excluzîndu-l pe Lepidus ce nu participase cu noi la luptă şi pe care îl bănuiam de unele legături cu Sextus Pompeius, dar căruia ne gîndeam să-i dăm totuşi Africa în caz că ar fi ridicat pretenţii. Gallia Cisalpină, fiindcă se găsea în vecinătatea Italiei, n-am mai socotit-o provincie şi deci n-am mai tras-o la sorţi. I-am aplicat acelaşi regim ca şi Italiei care fusese totdeauna exclusă de la împărţire.

Ne-am repartizat apoi celelalte sarcini. Eu trebuia să duc războiul împotriva lui Sextus Pompeius, care era o permanentă ameninţare pentru Italia, şi să împart loturile de pămînt veteranilor. Antonius se obliga să obţină din Asia cea inepuizabilă sumele de bani pe care le datoram încă soldaţilor şi să pregătească războiul contra parthilor. După ce ne-am înţeles asupra acestor obligaţii şi le-am aşternut în scris semnîndu-le şi parafîndu-le cu peceţile personale, ne-am îndreptat eu spre Italia, iar Antonius spre Orient. Mă întreb şi acum de unde atîta curaj şi încredere în noi, pentru a ne imagina că vom putea să rezolvăm nişte probleme aşa de dificile? N-aveam nici un petic de pămînt şi nici un ban! Cu toate acestea ne angajam să împărţim pămînt şi să plătim o sumă de circa 200 000 de talanţi unui număr de vreo sută şaptezeci de mii de soldaţi, iar pe deasupra mai vroiam să purtăm şi două războaie, unul mai greu decît altul. De fapt, cele ce au urmat au dovedit exageratele noastre pretenţii.

Şi cel puţin să fi fost sănătos, pentru a putea îndura greutăţile ce mă aşteptau. Dar în timp ce mă îndreptam spre Italia, m-am îmbolnăvit din nou. Eram aşa de bolnav, încît la Roma se şi dusese vestea că murisem. Spre neplăcuta mea surpriză am aflat atunci că nu erau chiar aşa de puţini cei care se bucurau de aflarea acestei

[1] Onoruri, obligaţii!

ştiri. Nu m-a încîntat desigur nici părerea celor ce credeau că n-ar fi vorba de vreo boală, ci că pregăteam o nouă lovitură care urma să le aducă tot felul de nenorociri. Veştile rele circulă repede. Oamenii au fost cuprinşi de spaimă. Unii îşi ascundeau avuţiile, alţii se gîndeau unde să se refugieze, iar mulţi îşi pierduseră complet cumpătul, ca şi cum în curînd urma să-i dau pe mîna călăului. La gîndul că s-ar putea isca vreo tulburare, m-am grăbit să trimit un mesaj Senatului prin care îl asiguram că mă voi comporta cu aceeaşi blîndeţe ce dovedise şi tatăl meu adoptiv de atîtea ori. Ceva mai tîrziu mi-am făcut apariţia la Roma şi am început să mă ocup de treburile obşteşti ale Cetăţii pe care Lepidus le neglija din cauza indolenţei şi lipsei lui totale de interes.

În prima zi a anului 713 *ab U.c.*[2] şi-au luat în primire funcţiile de consuli Publius Servilius Isauricus şi Lucius Antonius, fratele cel mic al lui Marcus Antonius. Amîndoi însă se aflau sub influenţa autoritarei Fulvia, soţia lui Antonius, care nu de mult devenise soacra mea. Lepidus, numit cu conducerea urbei, era complet ignorat. La început relaţiile mele cu „consulul" Fulvia s-au desfăşurat normal, fiindcă o socoteam atît pe ea cît şi pe Lucius ca rude şi părtaşi la conducerea treburilor statului. Dar n-a trecut mult timp ca între noi să se iţte grave neînţelegeri. Cauza principală a învrăjbirii a fost împărţirea loturilor de pămînt către veterani. Fiecare dintre noi dorea ca această răsplătire a soldaţilor să-i revină lui. Lucius acţiona în alianţă cu Fulvia. Eu nu puteam să renunţ la privilegiul de a distribui loturile de pămînt soldaţilor care luptaseră alături de mine şi chiar legiunilor lui Antonius. Nu numai că eram cel mai îndreptăţit s-o fac, fiindcă era o promisiune de care trebuia să mă achit, dar repartizarea pămînturilor însemna şi o creştere a influenţei mele în rîndurile veteranilor, ca să nu mai spun că acela care întemeia o *colonie* devenea de drept şi patronul ei. Aşadar am trecut la acţiune şi, ca un prim semn al ruperii dintre noi, i-am trimis soacrei înapoi pe fiica ei, neprihănită, aşa cum o luasem de soţie. Nu mi-am făcut de loc probleme din faptul că nimeni nu mă credea, cînd declaram sus şi tare că i-o înapoiam pe Clodia la fel cum îmi fusese încredinţată, deşi stătuse atîta timp cu mine în casă. Eu îmi făceam alte probleme cunoscînd firea violentă a soacrei Fulvia şi a socrului Antonius, de a căror rudenie îmi dădeam seama că trebuia într-o zi să mă debarasez, dar într-un mod cît mai onorabil.

Am început împărţirea pămînturilor ce aparţineau oraşelor destinate în acest scop prin hotărîrea de la Bononia. Cu această extrem de delicată problemă au fost numiţi oameni de încredere ai mei şi ai lui Antonius. Pentru a da satisfacţie soldaţilor, locuitorii a şaisprezece oraşe (Rhegium şi Vibo fuseseră scutite) au fost obli-

[2] Anul 41 î.e.n.

gaţi să-şi părăsească aşezările. Veteranii le-au luat nu numai pămîntul ce-l împărţisem, dar odată cu el şi sclavii care îl lucrau şi vitele şi uneltele! Nu mai spun că soldaţii mai pretindeau şi unele sume de bani de care ar fi avut nevoie cu ocazia instalării pe loturile primite. Era firesc ca toate aceste abuzuri, care depăşeau orice limită, să ducă la nemulţumiri dintre cele mai grave. Locuitorii oraşelor năpăstuite cereau să se întemeieze colonii şi în alte regiuni, iar pentru pămîntul luat să fie despăgubiţi. Cei deposedaţi luau drumul Romei împreună cu soţiile şi copiii arătînd mizeria în care se aflau şi îndemnînd populaţia la răzmeriţă. Poporul, înfometat de Sextus Pompeius care împiedica pe mare transporturile cu grîu ce veneau din Africa sau din răsărit, devasta casele celor bogaţi, insulta soldaţii, nu mai dădea ascultare magistraţilor.

Văzînd toate acestea, Fulvia şi Lucius şi-au schimbat atitudinea. Au renunţat la ideea de a împărţi veteranilor loturile promise şi au trecut de partea populaţiei expropriate. Lucius le promitea soldaţilor care încă nu primiseră pămînt că fratele său îi va despăgubi din sumele de bani ce le strîngea pentru ei în Asia. Italicii prinseră curaj, văzîndu-se sprijiniţi chiar de un consul, şi se hotărîră să-şi apere ogoarele cu mîna pe armă. În nenumărate locuri au izbucnit lupte sîngeroase. Veteranii pe de altă parte îmi reproşau că nu-mi respect promisiunile. Situaţia devenea din ce în ce mai critică. Toată lumea mă găsea pe mine vinovat de cele ce se întîmplau. Pînă şi unii dintre soldaţi, cîştigaţi de către promisiunile Fulviei şi ale lui Lucius, m-au părăsit, deşi pentru ei îmi făcusem atîţia duşmani în rîndul italicilor expropriaţi. În zadar încercam să mă arăt imparţial în conflictele dintre veterani şi cei ce trebuia să-şi părăsească gospodăriile. Nemulţumirile creşteau. Am încercat să protejez populaţia prin exceptarea de la împărţire a unor categorii de proprietăţi, am scos în vînzare bunurile ce mai aparţineau proscrişilor, am împrumutat bani de la temple pentru a face noi daruri veteranilor. Cu toate acestea situaţia rămînea încordată. Pînă acolo se ajunsese, încît de mai multe ori mi-a fost chiar şi viaţa în primejdie. Îmi amintesc că odată, la rugămintea prietenilor, i-am înapoiat poetului Vergilius pămîntul care îi fusese luat. Din această cauză centurionul Milienus Toron s-a repezit să mă ucidă. Altă dată de-abia am scăpat din mijlocul unei încăierări ce se iscase între veteranii nemulţumiţi că îi exceptasem pe unii senatori de la expropriere şi veteranii care se arătau binevoitori faţă de mine luîndu-mi apărarea.

Odată cu pretenţiile exagerate ale soldaţilor scădea şi disciplina acestora. Într-una din zile ei erau adunaţi pe Cîmpul lui Marte pentru obişnuita împărţire de loturi. Fiindcă întîrziam să-mi fac apariţia, ei, care se adunaseră încă din timpul nopţii, au început să se agite. Centurionul Nonius i-a mustrat spunîndu-le că întîrziam să vin din cauza bolii. Mai întîi soldaţii l-au luat în rîs, apoi

au început să arunce cu pietre în el. Acesta a luat-o la fugă şi s-a aruncat în Tibru. Răzvrătiţii l-au scos din apă, l-au ucis şi i-au aruncad cadavrul pe drumul pe unde trebuia să trec eu. Prietenii mei m-au sfătuit să nu mai merg în acea zi pe Cîmpul lui Marte. M-am dus totuşi, de teamă ca absenţa mea să nu provoace noi tulburări. Cînd l-am văzut pe Nonius zăcînd mort în mijlocul drumului, i-am mustrat pe vinovaţi, dar mai mult de formă, punînd incidentul pe seama imprudenţei unora dintre ei. Apoi le-am împărţit pămînturile şi le-am acordat recompense mai mari decît acelea la care se aşteptau.

Indisciplina soldaţilor mergea aşa de departe, încît se părea că o revoltă era iminentă. Astfel, mă găseam odată la teatru, cînd unul dintre soldaţi se aşează în rîndul de bănci rezervat ordinului cavalerilor. Spectatorii au început să murmure indignaţi de obrăznicia acestuia. Pentru a potoli spiritele, am ordonat ca vinovatul să fie scos afară din clădire. Dar, după spectacol, veteranii m-au înconjurat cu strigăte şi ameninţări acuzîndu-mă că poruncisem să fie ucis soldatul, pentru a face pe plac mulţimii. A trebuit să-l aduc pe cel în cauză şi să-l arăt că era în viaţă. Atunci au început să strige că îl aruncasem în ergastulă[3] şi, fiindcă soldatul le spunea că nu e nimic adevărat, au început să-l ameninţe şi să-l numească mincinos, laş şi trădător. Soldaţii ar fi dorit ca haina militară să le dea nu numai pămînt, ci şi inviolabilitatea!

Fulvia şi Lucius radiau de bucurie văzînd greutăţile prin care treceam. Ei strîngeau în jurul lor pe cei nemulţumiţi şi-i asmuţeau împotrivă-mi. Fulvia, care era o femeie autoritară, încrezută şi perfidă, urmărea aşa cum o sfătuise Mannius, să provoace un nou război civil care l-ar fi obligat pe Antonius să se reîntoarcă în Italia şi astfel să-l despartă de Cleopatra, regina Egiptului, pentru care generalul făcuse o mare pasiune. Contrar obiceiurilor romane, Fulvia era văzută deseori în mijlocul poporului sau în mijlocul veteranilor, umblînd cu spada încinsă la şold, dînd ordine în stînga şi în dreapta. Lucius agita şi el spiritele împotriva mea pretinzînd că eu sînt vinovat de toate nenorocirile care se iviseră.

Îndepărtat de veteranii care mă acuzau pentru că îi scutisem de expropriere pe unii dintre proprietari, duşmănit de proprietarii care mă socoteau vinovat de izgonirea de pe pămînturile lor, părăsit de poporul înfometat care mă vedea incapabil de a le asigura alimentele necesare, mă simţeam încolţit din toate părţile. M-am gîndit la o înţelegere cu Fulvia şi Lucius ce inspirau încredere tuturor. Dar nici prietenii pe care i-am îndemnat să intervină pentru o împăcare, nici delegaţia de veterani trimişi în acelaşi scop şi nici senatorii, pe care îi luam drept arbitrii în conflictul nostru,

[3] Închisoare.

n-au reușit să-i înduplece. Nu-mi rămînea altceva de făcut decît să mă îndrept într-o ultimă încercare către foștii mei luptători ce-mi fuseseră cîndva așa de devotați și din cauza cărora de fapt mă aflam acum izolat și dușmănit. Le-am cerut să vină în număr cît mai mare la Roma, pentru rezolvarea neînțelegerilor existente. Fără să țină seama de senat sau de Adunarea Poporului ei s-au strîns pe Capitoliu. Le-au fost citite convențiile încheiate cîndva între mine și Antonius. Ei le-au confirmat în adunare, iar eu m-am obligat să le duc la îndeplinire. Totodată l-am demascat pe Lucius spunîndu-le veteranilor că acesta încearcă să răstoarne puterea triumvirilor prin provocarea unui nou război și subminează nu numai autoritatea conducătorilor, dar chiar și măsurile luate pentru recompensarea soldaților. În ce mă privește, le-am declarat eu, sînt gata să respect acordul încheiat cu Antonius și îi chem bucuros ca judecători ai faptelor mele atît pe senatori cît și pe veterani. Foștii luptători au hotărît să fie ei arbitri și judecători ai părților în conflict. Au format o delegație pe care au trimis-o la Fulvia și Lucius cu misiunea de a-i anunța să se prezinte pentru a fi supuși judecății, împreună cu mine, la Gabii, într-o anume zi. Eu m-am grăbit să fiu acolo la data hotărîtă. Lucius și Fulvia nu numai că nu s-au prezentat, sfidînd hotărîrile luate, dar și-au arătat tot disprețul față de Adunarea veteranilor care trebuia să-i judece numind-o în bătaie de joc Senatul *Caliga*[4]. Soldații, în frunte cu comandanții lor, i-au găsit vinovați pe cei doi votînd contra lor și declarîndu-se de partea mea. Au mai hotărît să ne pregătim de război. Aproape toți veteranii erau alături de mine. Situația începea să se schimbe în favoarea mea.

Lucius și Fulvia erau totuși destul de primejdioși. De partea lor se aflau nu numai locuitorii italici pe care îi deposedasem de pămînt, dar și populația altor orașe, încît aproape întreaga Italie se ridica împotriva mea. Aristocrația potrivnică triumviratului se afla de asemenea alături de consulul Lucius. Mulți senatori și cavaleri s-au îndreptat spre tabăra lui. Unii dintre ei formaseră un fel de suită pentru Fulvia care ținea peste tot cuvîntări provocatoare. Consulul avea mulți simpatizanți și la Roma. El a strecurat în oraș mai multe cohorte cu ajutorul cărora a respins un corp de călăreți trimis de mine împotriva sa și a ocupat apoi Cetatea. Nici Lepidus, nici celălalt consul, Servilius, n-au opus vreo rezistență. În acest timp mai multe orașe se răsculaseră împotriva mea. În vreme ce Lucius intra în Roma, eu asediam localitatea Sentinum, după ce încercasem zadarnic să ocup Nursia care rezista cu îndîrjire. Aflînd

[4] Încălțăminte purtată de soldații romani; era confecționată dintr-o talpă fixată de picior prin curele.

că Lucius complota împotriva triumviratului, cerînd pedepsirea mea şi a lui Lepidus, şi că obţinuse chiar aprobarea Adunării Poporului să ducă război împotriva mea, m-am îndreptat în grabă spre Roma lăsîndu-l pe Salvidienus Rufus să continue asediul. Populaţia capitalei, sătulă de atîtea tulburări şi dorind să rămînă neutră în acest conflict, nu i-a acordat consulului nici un sprijin. Aşa încît el a fost obligat să părăsească urbea, iar eu am intrat în Roma fără ca cineva să mi se împotrivească. L-am urmărit apoi, dar nu l-am mai ajuns.

Salvidienus Rufus a ocupat în lipsa mea oraşul Sentinum pe care l-a trecut prin foc şi sabie. Nursia, pentru a nu păţi la fel, s-a predat, dar locuitorii, care susţineau că cei ce căzuseră în lupta împotriva mea îşi sacrificaseră viaţa pentru libertate, au fost pedepsiţi cu amenzi mari. Din această cauză foarte mulţi au preferat să părăsească Italia. Celelalte răscoale iscate în alte regiuni au fost înăbuşite de prietenul meu Marcus Vipsanius Agrippa care a jucat un rol important în acest război. (Agrippa era predestinat să aibă un rol foarte însemnat în întreaga mea ascensiune politică şi chiar în viaţa mea particulară).

Părăsind Roma Lucius a plecat spre Gallia Cisalpină împotriva lui Salvidienus care, după înăbuşirea răsmeriţelor, se îndreptase într-acolo pentru a strînge noi forţe. Dar consulul n-a mai ajuns în Gallia fiind silit de trupele noastre să se întoarcă din drum. În această situaţie s-a îndreptat spre Perusia, oraş ce se află în Etruria.

Lucius reunise şaptesprezece legiuni formate din recruţi, mai bine zis din locuitorii italici care îşi pierduseră pămînturile şi care participau pentru prima dată la luptă. Eu nu dispuneam decît de zece legiuni, dar alcătuite din vechi soldaţi experimentaţi care pe deasupra îl mai aveau în frunte şi pe destoinicul Agrippa.

După mai multe lupte duse în jurul cetăţii Perusia, Lucius s-a văzut izolat de restul Italiei. Oraşul a fost asediat vreme îndelungată. Din cauza lipsei oricărei posibilităţi de aprovizionare a izbucnit o foamete care, prin amploarea ei, a devenit proverbială: *Fames Perusina*[5]. Cei care au suferit cel mai mult au fost sclavii cărora s-a interzis a li se mai da vreun aliment. Ei rătăceau prin cetatea asediată hrănindu-se cu iarbă şi frunze. Asediul s-a prelungit pînă în anul următor, anul 714 *ab U.c.*[6], cînd foametea şi-a spus cuvîntul. Lucius Antonius, constrîns de strigătele desperate ale soldaţilor, a fost obligat să predea oraşul. Aşa a luat sfîrşit cel

[5] Foamete perusină.
[6] Anul 40 î.e.n.

de-al treilea război civil la care participasem în decurs de numai trei ani.

Urmările războiului au fost pentru Perusia dezastruoase. Unul din locuitori şi-a dat foc casei şi de aci tot oraşul a fost mistuit de flăcări, astfel încît soldaţilor mei lăsaţi liberi în cetate nu le-a rămas prea multe de prădat. Populaţia a avut totuşi foarte mult de suferit din cauza cruzimii soldaţilor care s-au comportat ca şi cînd ar fi fost într-o ţară străină, nu în Italia. În ceea ce priveşte distrugerea Perusiei, eu am fost acuzat că am dat dovadă de o mare cruzime. Bine cel puţin că, aşa cum s-a spus, a fost ultimul act de cruzime din cariera mea de conducător! Acuzaţiile ce îmi erau aduse se datorau unor născociri după care eu aş fi condamnat la moarte vreo trei sute, alţii zic chiar patru sute de senatori şi cavaleri, ce îl urmaseră pe Lucius, sacrificîndu-i pe altarul divinului Caesar ca pe nişte vite. În realitate senatorii şi cavalerii din Roma, luînd-o înaintea locuitorilor din Perusia, care veneau să-mi ceară iertare, s-au prezentat în faţa mea înspăimîntaţi şi cu o înfăţişare vrednică de milă. Eu i-am aşezat printre prietenii şi centurionii mei care, în timp ce îi supravegheau, le-au dat onorurile cuvenite. Este adevărat însă că pe magistraţii din conducerea oraşului i-am dat pe mîna călăului.

Pe Lucius l-am iertat dîndu-i voie să plece la fratele său. El a preferat să se îndrepte spre Hispania a cărei conducere i-o acordasem eu mai înainte. De data aceasta era însoţit de energicul Calvinius care a ştiut să menţină provincia sub o strictă supunere.

I-am iertat de asemenea şi pe soldaţii făcuţi prizonieri în Perusia şi i-am înrolat în armata mea. Înainte însă de a-i primi la mine în tabără, am ordonat ca recruţii să fie separaţi de veteranii pe care îi avusese Lucius în cetate şi care primiseră deja pămînt de la mine. Vroiam să-i separ spre a-i mustra pentru lipsa lor de loialitate şi recunoştinţă. Dar, surpriză! M-am trezit cu soldaţii mei că s-au opus să-i cert pe foştii lor camarazi, ba mai mult, i-au salutat pe veteranii lui Lucius care luptaseră cîndva alături de ei. Culmea e că nici nu m-au lăsat să le vorbesc, pînă cînd n-am promis iertarea lor deplină şi necondiţionată. Acest incident m-a pus serios pe gînduri. Ajunsesem la discreţia unor soldaţi care îmi ordonau mie ceea ce trebuia să fac! Această întîmplare cît şi „tribunalul" de la Gabii, alături de alte incidente despre care am povestit, dovedeau autoritatea crescîndă a soldaţilor faţă de comandanţii lor, iar pentru mine erau tot atîtea lecţii care m-au învăţat cum să mă port cu armata. Mai tîrziu, mult mai tîrziu, am avut grijă ca legiunile să se găsească instalate cît mai departe de Italia, tocmai la frontierele statului, sub o severă disciplină şi sub ameninţarea permanentă a adevăraţilor inamici ai patriei, spre a

le pieri pofta să-şi impună voinţa şi să mai dea ordine comandanţilor lor. Dar deocamdată trebuia să rabd şi să înghit obrăzniciile veteranilor. Aşadar, i-am iertat pe toţi, ba mai mult, fiindcă soldaţii lui Lucius aveau nevoie de cantonamente pe timpul iernii şi de provizii, am numit oameni anume pentru a se ocupa de ei.

Fulvia a scăpat cu fuga împreună cu cei doi fii ai săi şi de la Brundisium s-a îndreptat spre Grecia.

Iulia, mama lui Lucius şi Marcus Antonius, a ajuns în Sicilia unde Sextus a primit-o cu toate onorurile.

Unii dintre comandanţii care luptaseră împotriva mea s-au îndreptat spre Antonius, iar alţii s-au refugiat la Sextus. Printre aceştia se afla şi Tiberius Claudius Nero ce comandase o armată în Campania. El fugea împreună cu soţia sa Livia Drusilla, care peste un timp urma să devină soţia mea, şi cu micuţul Tiberius, fiul lor, în vîrstă atunci doar de doi ani. Acum, cînd scriu aceste rînduri, el are cincizeci şi şase de ani şi cînd se va termina numărătoarea celor o sută de zile pe care le mai am de trăit, va fi ales probabil de senat în locul meu la conducerea statului.

Incapabilul Lepidus pretindea şi el să fie „împroprietărit". I-am acordat conducerea provinciei Africa şi i-am dat sub ordine şase dintre cele mai nedisciplinate legiuni sau care îl simpatizau prea mult pe Marcus Antonius.

Populaţia Italiei a avut foarte mult de suferit de pe urma exproprierilor. Prima expropriere fusese făcută de Sylla pentru împroprietărirea celor o sută douăzeci de mii de veterani ai săi. A doua, ca o îndreptăţită soartă, îi deposeda pe cei care profitaseră de prima. Fiii veteranilor lui Sylla cedau locul soldaţilor noştri. Printre cei care şi-au pierdut pămîntul au fost şi poeţii aşa de mult apreciaţi şi onoraţi de mine: Horatius şi Vergilius. Acesta din urmă a obţinut de două ori restituirea ogoarelor ce îi fuseseră invadate. Dar nu toţi proprietarii deposedaţi aveau talentul lui Vergilius care, cu ajutorul frumoaselor lui versuri, reuşise a-şi recăpăta averea. Cei mai puţin năpăstuiţi se puteau socoti aceia care rămîneau simpli cultivatori pe ogoarele ce le stăpîniseră cîndva. Alţii cerşeau şi mureau pe drumuri ori, constrînşi de a se stabili în colonii îndepărtate, lăsau în urma lor pe mîini străine căminul şi mormintele străbunilor.

Ofellus, un personaj din *Satirele* lui Horatius, este reprezentarea fidelă a multora dintre oamenii ce au suferit în acele vremuri, dar care nu au fost capabili să spună ca el: „*Fortiaque adversis oppomite pectora rebus*"[7].

[7] În faţa soartei potrivnice răspunde cu un bărbătesc curaj.

12. E Venus în persoană! Merge să-l întîlnească pe Bacchus...

Antonius şi Cleopatra! Două personaje a căror dramatică viaţă a influenţat într-un fel şi viaţa mea. Sfîrşitul lor atît de trist a însemnat începutul îmbucurător al unei ere noi de pace şi prosperitate pentru statul roman.

Nu cred că destinul omului se lasă influenţat, dar dacă nasul Cleopatrei ar fi fost, să zicem, mai mare, soarta mea, şi de ce nu chiar a lumii întregi, ar fi fost poate alta!... Dacă Antonius nu se lăsa captivat de farmecele Cleopatrei, nu se ştie unde am fi ajuns...

Lui Marcus Antonius i-am acordat în memoriile mele un spaţiu destul de întins, dat fiind importantul lui rol jucat de către el în istoria Romei într-o perioadă extrem de zbuciumată. Aş vrea doar să adaug la caracterizarea pe care i-am făcut-o mai înainte, că, deşi o fire dură şi violentă, era totuşi foarte sensibil în relaţiile cu sexul frumos. El avea în jur de patruzeci de ani cînd s-a îndrăgostit de Cleopatra, al cărui farmec îl impresionase foarte puternic, deşi ea era doar o copilă. În acele zile, Antonius, chipes comandant al unei unităţi de călăreţi, îl însoţise pe Gabinius în campania de la Alexandria. Cu această ocazie trupele romane îl restabileau pe tronul Egiptului pe Ptolemeus Auletes.

Cleopatra a VII-a, ultima reprezentantă a dinastiei Ptolemeilor, primise o aleasă educaţie ce se împletea cu o foarte bogată cultură. Ştia să vorbească bine cinci sau şase limbi şi avea frumoase cunoştinţe despre literatura şi filosofia greacă. Tipul femeii interesate, ea punea totdeauna pe primul plan scopurile politice. Cleopatra urmărea să facă din Egipt un mare şi puternic stat, indiferent de mijloacele folosite, începînd cu pretenţiile asupra originii ei divine şi mergînd pînă la atragerea în mrejele sale a unor conducători de state sau comandanţi romani, cum fusese cazul marelui Caesar şi apoi al lui Antonius. În politica internă ea se bucura de sprijinul preoţilor egipteni şi chiar al populaţiei, îndeosebi în Egiptul de sus, fiindcă luase unele măsuri de protejare a supuşilor faţă de birurile mari şi abuzurile administratorilor săi. O deosebită atenţie a acordat cultivării pămîntului care făcea ca în anii buni să se ajungă la un surplus de grîne care aduceau mari venituri prin vînzarea lor peste mare.

. . . . . .

După ce ne-am luat rămas bun pe cîmpia de la Philippi, Marcus Antonius s-a îndreptat spre Atena, în timp ce eu porneam, bolnav din nou, spre Italia. El a traversat Grecia asistînd la jocuri, la festivităţi şi la lecţiile de retorică. Ajungînd în Asia, în mijlo-

cul moliciunii şi voluptăţii oraşelor unde romanii renunţau la orice pudoare pe care o mai păstrau la Roma, Antonius îşi petrecea vremea înconjurat de cîntăreţi, comedianţi şi dansatoare. Femei în costume de bacante şi bărbaţi deghizaţi în satiri l-au însoţit la întoarcerea în Ephes. Întîlnindu-i aici pe unii dintre cei care fuseseră de partea lui Cassius şi Brutus, Antonius s-a arătat foarte binevoitor. Aceia care se refugiaseră în templul zeiţei Artemis[1] au fost iertaţi. Bunăvoinţa lui s-a arătat mai cu seamă faţă de cei ce opuseseră rezistenţă şefilor conspiraţiei. Astfel, rhodesienilor le-a dat libertatea odată cu vaste domenii, cum erau insulele Andros, Naxos şi Tenos sau teritoriul oraşului Myndos. Laodiceeia şi Tarsul care îl sprijiniseră pe Dolabella au devenit libere şi au fost scutite de impozite. La fel au fost scutiţi de impozite locuitorii din Lycia dîndu-li-se posibilitatea să populeze oraşul Xanthos care fusese distrus de Brutus. Faţă de cei din anturajul său dărnicia-i era fără limită. Bucătarului, care îi orna banchetele cu cele mai delicioase preparate culinare, îi dăruise casa unui cetăţean din Magnesia, iar pentru interpretarea cu talent a unui cîntec din ţiteră, muzicantului i s-a dat un detaşament de soldaţi cu ajutorul căruia să strîngă pentru el impozitele din patru oraşe. Fermecat de frumuseţea Glaphyrei, mama lui Archelaos Sisinnes, acesta a fost numit rege în Cappadocia.

Pe cît se arăta de generos faţă de cei din anturajul său, pe atît era de neîndurător cu cetăţile şi provinciile pe care le obliga la plata unor mari sume de bani. Cînd magistraţii acestora se plîngeau de apăsătoarele biruri, el le spunea că ar trebui să fie fericiţi, fiindcă nu li s-au luat nici casele nici pămînturile, aşa cum păţeau în acel timp locuitorii Italiei, ci doar aurul care nu depăşea pe cel dat cîndva asasinilor lui Caesar. De aceea le-a impus să plătească în timp de doi ani impozitele ce normal s-ar fi strîns în zece ani. Asia trebuia să predea imensa sumă de două sute de mii talanţi. Dar fiindcă nu se putuseră strînge decît patruzeci de mii, a dublat suma cu obligaţia de a fi plătită la două termene. Cineva ar fi îndrăznit să-i spună: „Dacă ne forţezi să plătim tributul de două ori într-un an, dă-ne atunci două veri şi două toamne; tu ai fără îndoială atîta putere! . . .“

În timp ce astfel încerca Antonius să reglementeze lucrurile în Orient, fără a avea vreun program precis şi fără a avea vreo ordine sau continuitate în acţiunile întreprinse, apare Cleopatra. El o chemase în Cilicia, pentru a-i reproşa că nu participase cu nimic la războiul dus împotriva duşmanilor marelui Caesar. Mai mult, ea îl susţinuse pe Cassius trimiţîndu-i armată şi corăbii spre a lupta contra noastră. Cleopatra s-a grăbit să răspundă chemării venind

[1] Zeiţa vînătorii (identificată cu zeiţa Diana din mitologia romană).

la Tars, pentru a se dezvinovăți, ori mai degrabă spre a-și exercita asupra generalului puterea farmecelor ei. Nimic nu fusese uitat pentru aducerea la îndeplinire a acestui „complot". Ea a urcat pe rîul Cydnus într-o corabie a cărei pupă era de aur, pînzele de purpură și vîslele de argint. Mișcarea ramelor era cadențată de sunetele flautelor acompaniate de ale lirelor. Regina Nilului, strălucitor înveșmîntată, se afla întinsă, ca o întruchipare a zeiței Venus, sub un baldachin cusut cu fir de aur. Ea era înconjurată de copii îmbrăcați ca Amor[2] și de femei în chip de Nereide[3] și Grații[4] ce mînuiau cîrma și parîmele. Parfumurile care ardeau pe navă înmiresmau pînă departe cele două maluri ale rîului. La vederea ei oamenii șopteau extaziați: „E Venus în persoană!" Alții completau: „Merge să-l întîlnească pe Bacchus!"

La acuzațiile aduse de Antonius, regina s-a dezvinovățit spunîndu-i că trupele sale i-au fost trimise ca ajutor lui Cassius de către Serapion, comandantul numit de ea în Cipru, dar fără știrea sa, iar cînd a pregătit o flotă puternică pentru Dolabella, aceasta n-a ajuns la timp atît din cauza furtunii iscate, cît și din pricina lui Dolabella care a fost foarte repede învins. Mai tîrziu, cînd a vrut să-l ajute pe Antonius cu o altă flotă, ea din nou a întîrziat, e adevărat, dar din cauza bolii.

Deși regina nu se mai remarca nici prin tinerețe, nici prin frumusețe, sentimentalul general a fost totuși fermecat de rafinamentul, luxul, cultura și strălucirea acestei femei inteligente. Cînd a mai văzut că această extraordinară ființă ținea piept la orgii ca un soldat, bînd și înjurînd la fel ca el, Antonius a uitat și de Roma și de Fulvia și de banii ce trebuia să-i strîngă pentru veterani și de războiul contra parthilor. A urmat-o subjugat și docil la Alexandria, unde a început să ducă o viață plină de plăceri și excese inimitabile. Fără a mai ține seama de ceea ce era divin sau omenesc, Antonius executa toate hotărîrile Cleopatrei. Astfel, la cererea regînei a trimis de a ucis-o pe sora ei, Arsinoe, care implora îndurare în templul zeiței Artemis din Milet. A dat ordin locuitorilor din Tyr să-l predea pe Serapion, cel care îl ajutase pe Cassius și care acum ceruse protecția orașului Tyr. Antonius a osîndit la moarte mai mulți dușmani ai reginei.

Marele Caesar fusese și el cîndva în grațiile Cleopatrei. Dar spre deosebire de acesta, care se afla în Egipt în calitate de proconsul, de comandant al trupelor romane, Antonius și-a petrecut iarna din 713—714 *ab U.c.*[5] ca persoană particulară ce se soco-

---

[2] Zeul dragostei (identificat cu zeul Eros din mitologia greacă).

[3] Cele cincizeci de fiice ale zeului marin Nereus, personificări ale frumuseții feciorelnice.

[4] Personificări ale grației și frumuseții feminine (identificate cu Charites din mitologia greacă).

[5] Anii 41—40 î.e.n.

tea oaspetele unei țări străine instalat confortabil în reședința regală a Cleopatrei. Părăsindu-și îndatoririle de comandant el renunțase și la semnele exterioare purtate de un general al Romei și la toga romană îmbrăcînd stola grecească pătrată. (La noi se socotește dezonorant ca un cetățean roman să îmbrace veșminte străine.)

În timp ce la Alexandria Antonius își pierdea vremea în petreceri fără sfîrșit, în desfrîu și excese de tot felul, soția și fratele său îmi declarau la Roma război. În timp ce Antonius își punea viața în primejdie alergînd și încăierîndu-se noaptea pe străzile Alexandriei cu bețivii și haimanalele ce-i ieșeau în cale, ținînd-o pe Cleopatra de mînă, travestită în băieței, eu îmi puneam viața în primejdie deposedînd de pămînt cetățenii Italiei, pentru a-i împroprietări pe veteranii mei, dar și pe ai lui.

Nici strigătele Fulviei, nici zăngănitul armelor de pe zidurile Perusiei asediate n-au reușit să-l sustragă pe Antonius din cuibușorul cald al dragostei. Un atac îndrăzneț și prin surprindere al parthilor l-a trezit în sfîrșit.

Syria era supusă unor grele biruri. Decidus Saxa, care fusese lăsat de Antonius în această provincie, se comporta cu multă asprime. Populația s-a răsculat și a făcut apel la ajutorul parthilor. Aceștia atît așteptau! Ei au trecut Euphratul sub comanda lui Quintus Labienus. (Conducătorii optimaților îi dăduseră mai de mult lui Labienus misiunea de a încheia un acord cu parthii. Aceștia i-au sprijinit apoi pe Brutus și Cassius la Philippi. După înfrîngerea conspiratorilor, Labienus s-a temut să se mai întoarcă la Roma rămînînd conducător militar al parthilor). De data aceasta el cucerea, în fruntea vechilor dușmani ai romanilor, întreaga Syrie și o bună parte din provincia Asia. Decidus Saxa a fugit în Cylicia, unde s-a sinucis. Orașele au deschis porțile rînd pe rînd. Apamea și Antiohia au încercat să opună rezistență, dar pînă la urmă au fost înfrînte. Numai orașul Tyr din Fenicia n-a putut fi cucerit. În primăvara anului 714 *ab U. c.*[6] Antonius intra în Tyr, unde îl așteptau scrisorile Fulviei cu veștile despre sfîrșitul războiului de la Perusia și fuga precipitată a prietenilor săi. Pentru a compensa efectul produs de acest eșec, el a socotit necesar să se îndrepte cu forțe însemnate spre coastele Italiei. Așadar, l-a lăsat pe Ventidius Bassus să țină piept parthilor și, luînd drumul mării însoțit de două sute de corăbii pe care i le oferiseră Rhodosul și Cyprul, a ajuns la Atena, unde o întîlnește pe Fulvia. Întrevederea dintre ei, cum era de așteptat, a fost un schimb amar și legitim de reproșuri atît în legătură cu pasionala aventură a lui Antonius din Egipt, cît și cu nesăbuita aventură a Fulviei din Italia.

[6] Anul 40 î.e.n.

Sfîrşitul războiului de la Perusia a fost socotit la Roma ca începutul unei perioade de linişte. Eu, care aduceam pacea, obţinusem dreptul de a intra în Cetate învesmîntat în haine triumfale şi mi se acorda totodată cununa de lauri. Creşterea prestigiului meu, dar şi succesul pe care îl repurtasem asupra rudelor şi prietenilor lui Antonius la Perusia, l-au împins pe acesta la o coaliţie îndreptată împotriva mea pe cît de şubredă, pe atît de ruşinoasă. Părăsind-o pe Fulvia, care rămînea bolnavă de supărare în Grecia, el s-a îndreptat spre Italia, după ce îl cîştigase de partea sa pe Domitius Ahenobarbus care i-a deschis drumul pe Marea Ionică. În acelaşi timp se coalizase şi cu Sextus Pompeius, duşmanul meu de moarte, căruia îi cerea să debarce în sudul Italiei.

La prima vedere situaţia părea destul de gravă. Mi-am dat însă seama că în tabăra duşmană se coalizaseră oameni care pînă mai ieri se aflau în conflict. În timp ce coaliţia reunea un triumvir, un fiu al lui Pompeius şi unul dintre ucigaşii marelui Caesar, eu rămîneam singur reprezentant al unui nou principiu de guvernare care începea deja să-şi capete simpatizanţi. De aceea coaliţia era în fond puţin primejdioasă. Amintirea bătăliei de la Philippi era încă proaspătă în mintea veteranilor, pentru ca ei să dorească a lupta din nou unii împotriva celorlalţi. Dovadă că atunci cînd Agrippa a încercat să-i îndrepte împotriva lui Antonius, ei s-au întors din drum, iar cînd în sfîrşit i-a convins pe cei care fuseseră colonizaţi de către mine să ne urmeze, aceştia au făcut-o cu gîndul de a ne împăca. Aceleaşi sentimente nutreau şi veteranii lui Antonius. Generalul însă, fără a ţine seama de starea de spirit din sînul armatei, a debarcat la Brundisium, unde, spre surpriza lui, a găsit porţile oraşului închise. Locuitorii nu l-au lăsat să intre în cetate pe motiv că se aliase cu Ahenobarbus, unul dintre duşmanii marelui Caesar şi cu Sextus Pompeius care prăda şi înfometa Italia. Antonius a crezut că porţile i-au fost închise din ordinul meu de către cele cîteva cohorte pe care le aveam în cetate. Furios, a înconjurat pe uscat oraşul blocînd şi portul pe mare. Îi trimise apoi vorbă lui Sextus Pompeius să debarce în Italia şi să întreprindă contra mea ce îi va fi cu putinţă. Acesta trimise pe Menodorus, unul din liberţii lui, cu o numeroasă flotă care, sprijinită de patru legiuni, a ocupat Sardinia, provincie ce-mi era repartizată mie. În paralel, Sextus debarcă în sudul Italiei asediind Thurii şi Consentia şi pustiind cu călărimea împrejurimile.

După ce am întîrziat din nou la Canusium, fiind din nou bolnav, m-am îndreptat spre Brundisium pe care l-am găsit încercuit de către Antonius. Deşi aveam o armată mai numeroasă decît a lui, a trebuit să mă opresc în faţa întăriturilor pe care le ridicase în jurul oraşului. În timp ce aşteptam desfăşurarea evenimentelor, soldaţii, aşezaţi faţă în faţă, au început un dialog presărat cu tot felul de acuzaţii. Cocoţaţi pe zidurile de apărare oamenii din gar-

da generalului îi întrebau în derîdere pe ai mei dacă nu cumva veniseră să lupte împotriva comandantului care îi salvase la Philippi! Soldaţii mei îi acuzau că veniseră să lupte contra lor. Veteranii lui Antonius strigau că le fuseseră închise prin viclenie porţile de la Brundisium. Oamenii mei îi învinuiau la rîndul lor că se uniseră cu Ahenobarbus şi Pompeius, duşmanii tatălui meu adoptiv.

Lucius Cocceius era prieten atît cu mine, cît şi cu Antonius. Dîndu-şi seama că soldaţii noştri erau dispuşi mai mult să bîrfească decît să lupte, şi-a luat obligaţia să ne împace. La început n-a reuşit să ne înduplece pe nici unul. Între timp s-a aflat că Fulvia murise. Ca şi cum ea ar fi fost cauza discordiei dintre noi, ne-am grăbit să ne întindem mîna. În scopul împăcării i-am scris şi Iuliei, mama lui Antonius. Aceasta a intervenit pe lîngă fiul ei asigurîndu-l de succesul tratativelor dintre noi. Sub presiunile lui Cocceius şi ale Iuliei, Antonius a cedat. Lui Sextus i-a comunicat să se retragă în Sicilia, iar lui Ahenobarbus i-a încredinţat comanda supremă a Bithyniei îndepărtîndu-l astfel de Italia.

Din iniţiativa soldaţilor şi centurionilor mei s-a format o delegaţie care vroia să ia legătura atît cu Antonius, cît şi cu mine pentru a mijloci împăcarea noastră. Membrii delegaţiei au declarat că ei nu urmăresc să judece neînţelegerile dintre noi, ci ţin neapărat să risipească discordia ivită. Delegaţiei i s-a alăturat Cocceius ca prieten al amîndorura, Pollio din partea lui Antonius şi Maecenas din partea mea. Ei şi-au exprimat dorinţa de a-i da ca soţie lui Antonius pe Octavia, sora mea care de curînd rămăsese văduvă. Eu am fost de acord dovedind astfel bunele intenţii de a colabora cu fostul meu socru care pe neaşteptate îmi devenise cumnat. Armata dorise aşa de mult această împăcare, încît, văzîndu-ne îmbrăţişaţi, n-a mai încetat cu urările de bine o zi şi o noapte.

Împăcarea noastră de la Brundisium, care a avut loc în anul 714 *ab U.c.*[7], a dus la o nouă împărţire a provinciilor. De data aceasta am fixat şi un fel de hotar care delimita ţinuturile. Hotarul trecea de la nord la sud prin oraşul Scodra din Illyria. Toate teritoriile aflătoare la răsărit de acesta pînă pe Euphrat reveneau lui Antonius. Cele de la apus de Scodra pînă la Ocean îmi reveneau mie. Lepidus rămînea în continuare cu Africa.

Aşadar, cînd de-abia aveam douăzeci şi trei de ani ajunsesem conducătorul unei însemnate părţi a statului în care se afla şi leagănul poporului roman: Cetatea Eternă împreună cu Italia. Cu ocazia înţelegerii de la Brundisium, Antonius se angaja din nou să poarte război contra parthilor, iar eu mă obligam să duc mai departe lupta începută de tatăl meu adoptiv împotriva duşmanilor săi, luptă care de atîta vreme nu mai lua sfîrşit şi care, pînă

[7] Anul 40 î.e.n.

la înfrîngerea definitivă a lui Sextus Pompeius, a mai durat cîțiva ani buni.

Am revenit apoi la Roma pentru a celebra căsătoria lui Antonius cu Octavia. Poporul, care dorea așa de mult instaurarea păcii, spera ca această tînără femeie, atît de respectată de toată lumea și pe care eu o iubeam așa de mult, va ști prin virtuțile ei să-l țină pe aventurosul general lîngă ea și să consolideze legătura dintre fratele ei și soțul ei, cei doi bărbați care deveniseră adevărații conducători ai marelui stat roman. Cel de al treilea, Lepidus, conta mai puțin.

Foamea care începea să-și arate colții la Roma a făcut ca primirea noastră să nu fie însoțită de entuziasmul și bucuria la care ne așteptam, după puternica impresie pe care o făcuse în fața lumii întregi împăcarea dintre noi și dispariția primejdiei unui nou război civil.

Generalul, pentru a arăta tuturor că urmărește stabilirea între noi doi a unei păci cît mai trainice, mi-a divulgat un secret care pur și simplu m-a uluit. Era cea mai amară veste pe care o aflam în acei ani: trădarea unuia dintre bunii mei prieteni în care avusesem totdeauna o încredere oarbă. Antonius mi-a înmînat scrisorile lui Salvidienus Rufus pe care le primise la Brundisium. Prin ele Rufus îl anunța în taină că era gata să treacă de partea lui și să-i încredințeze generalului armata de care dispunea. Adică armata în fruntea căreia eu îl numisem comandant încredințîndu-i totodată și guvernămîntul Galliei Narbonensis!... Deși în copilărie păscuse oile lui taică-său, eu îl ridicasem într-un timp foarte scurt la cele mai înalte onoruri. Făcea atunci parte din ordinul cavalerilor, iar la intervenția mea fusese ales și consul, cu toate că nu se număra încă printre membrii senatului. Eu nu știam cum să-mi mai dovedesc prietenia ce i-o purtam. Astfel, cînd a murit fratele lui, pe care el îl iubise foarte mult, i-am făcut cinstea ca trupul celui decedat să fie purtat peste un pod ce traversa Tibrul și care fusese construit din ordinul meu anume în acest scop. Îl ridicasem pe Rufus în cele mai înalte funcții: consul și guvernator de provincie. Unde tindea să ajungă ambiția lui prin actul său mișelav de trădare? Poate că dorea să-mi ia locul! Aceasta deci îi era recunoștința!... La asemenea recunoștință, o binemeritată răsplătăt! L-am chemat urgent din Gallia sub un pretext oarecare și după ce a fost supus cercetării de către senat, am dat ordin să fie tăiat în bucăți. Dovadă de cruzime? Poate! Dar fiindcă nu există un păcat mai mare ca trădarea prieteniei, oricare altă pedeapsă mi s-ar fi părut prea mică, prea ușoară. După decepția ce mi-a provocat-o Rufus am ținut mai bine seama de recomandarea: *Am inimicis tuis separare et ab amicis tuis attende*[8].

[8] Îndepărtează-te de dușmani și ia aminte la prieteni.

13. Am învins chiar în ciuda lui Neptun!

Acum voi relata cum l-am înfrînt pe Sextus Pompeius, ultimul dintre pompeieni, în cel de al patrulea şi cel din urmă război civil pe care l-am purtat contra duşmanilor divinului meu tată.

Sextus, care nu fusese cuprins în înţelegerea noastră de la Brundisium, continua blocada Romei. Foametea devenea din ce în ce mai apăsătoare. Pe mare nici o mişcare nu mai era posibilă, nici un convoi de corăbii nu se mai putea strecura fără a fi interceptat de flota rapidă a lui Pompeius. Ea era comandată de doi liberţi foarte pricepuţi în luptele navale: Menodorus şi Menecrates. Drumurile maritime erau controlate de corăbiile acestora staţionate în porturile din Sicilia, Sardinia şi Corsica. Jefuiau tot ce le ieşea în cale, la fel cum procedau cei mai periculoşi piraţi. Nu numai Roma avea de suferit, dar şi multe oraşe din Italia. Preţul pîinii şi al altor bunuri creştea vertiginos.

Plebea, luînd exemplul soldaţilor, cerea în gura mare ca triumvirii să se împace cu Pompeius. Se spunea că dacă oamenii aveau atîta de suferit, aceasta era numai din cauza neînţelegerilor dintre noi. La o înţelegere cu cel care înfometa poporul şi prăda coastele Italiei, mie îmi era greu să ajung. Antonius mi-a cerut atunci să încep războiul împotriva lui Sextus. Dar un război nu se poate duce fără bani. Fiindcă îmi lipseau banii necesari, am dat un edict prin care îi obligam pe proprietari să predea statului cîte cincizeci sesterţi pentru fiecare sclav, iar cei ce primeau vreo moştenire erau obligaţi să dea o parte din valoarea ei. Acest edict a produs o mare nemulţumire în rîndul celor vizaţi. Ei au început să vocifereze agitîndu-se şi antrenînd şi pe alţii pe care îi ameninţau că le vor da foc caselor dacă nu se vor alătura lor. Plebea era şi ea aţîţată împotriva noastră, a triumvirilor. Vrînd să vorbesc mulţimii răzvrătite, pentru a mă dezvinovăţi de unele acuzaţii ce mi se aduceau, le-am ieşit oamenilor în întîmpinare urmat de cîţiva prieteni şi de cîţiva soldaţi din garda mea personală. Înainte de a-mi da posibilitatea să vorbesc, mulţimea începu să strige şi să arunce cu pietre în mine fără respect sau ruşine. Nici cînd răzvrăţiţii au văzut că-mi provocaseră mai multe răni şi că eu nu mă feream de loviturile lor n-au încetat atacul cu pietre. Dacă nu am ieşit cu capul spart din această întîlnire cu „iubitul" meu popor, aceasta s-a datorat numai lui Antonius care, văzînd că sînt încolţit, îmi veni repede în ajutor. Plebea i-a cerut să nu se amestece. El a refuzat. Atunci o ploaie de pietre s-a abătut şi asupra celuilalt mare conducător al patriei şi al poporului roman ... N-am uitat multă vreme în ce hal am fost atunci batjocoriţi! ... Urmările

au fost destul de neplăcute. Antonius a chemat în grabă un număr mare de soldaţi înarmaţi care s-au năpustit asupra mulţimii adunată pe Calea Sacră, în Forum şi în străduţele învecinate. Au fost mulţi oameni ucişi sau schilodiţi, unii poate chiar nevinovaţi, deoarece se aflau numai din întîmplare prin acele locuri. Cadavrele au fost tîrîte şi aruncate în Tibru, astfel încît vederea lor să nu ducă la alte tulburări. Era un spectacol dezgustător să-i vezi pe soldaţi înghesuindu-se la un loc cu haimanalele oraşului, pentru a-i buzunări pe cei care pluteau morţi pe apa rîului. Am trecut atunci printr-o mare primejdie şi salvarea mea s-a datorat, repet, lui Antonius care m-a smuls furiei poporului şi m-a condus acasă.

Tînăr divorţat cum mă aflam, după ce o trimisesem Fulviei pe fiica ei, m-am căsătorit nu după multă vreme cu Scribonia. De ce m-am grăbit s-o fac? Poate şi pentru motivul că ea era sora lui Lucius Scribonius Libo, a cărui fiică era căsătorită cu Sextus Pompeius. M-am gîndit că această înrudire ar fi putut duce la micşorarea tensiunii existente între mine şi Sextus. Rudenia era cam anapoda, deoarece eu aveam atunci douăzeci şi patru de ani, iar soţia mea era mătuşa lui Sextus care avea deja treizeci şi şase de ani. Aşa cum era ea, înrudirea dintre noi a folosit totuşi o vreme. Scribonius Libo a plecat din Sicilia, cu permisiunea ginerelui Sextus, şi a sosit în Italia, pentru a lua legătura cu mine, cu tînărul său cumnat. Plebeii, plini de speranţe, aflînd că acesta soseşte pentru tratative de pace, m-au rugat să-i trimit în întîmpinare o escortă pentru a-i face siguranţa. M-am înduplecat şi i-am trimis. În acelaşi timp mulţimea înfometată i-a cerut şi Muciei, mama lui Sextus, care se afla la Roma, să plece la fiul ei şi să intervină pentru împăcare ameninţînd-o că altfel îi va da foc casei. Aşa s-a întîmplat că suferinţele prin care trecea poporul şi intervenţia lui Libo ne-au determinat, pe mine şi pe Antonius, să plecăm spre Baiae la o întîlnire cu Sextus. Presiuni erau exercitate şi asupra acestuia. Cei din anturajul său îi cereau cu insistenţă să facă pace. Numai libertul-pirat Menodorus îşi aţîţa mereu stăpînul la război sau îl sfătuia ca măcar să nu se grăbească, pentru că foametea ce se întetea la Roma îl va ajuta să ducă tratative de pe o poziţie mai avantajoasă. Şi avea dreptate. Pompeius însă nu l-a ascultat fiind influenţat de unii care îl acuzau pe Menodorus că vrea să se menţină la conducerea unei flote puternice şi la stăpînirea Sardiniei, lacom după putere cum era. În cele din urmă Sextus se urcă într-o frumoasă galeră cu şase rînduri de vîsle şi, însoţit de un mare număr de corăbii, se îndreptă spre Italia trecînd mîndru pe lîngă oraşul Puteoli sub privirile noastre.

A doua zi în zori au început tratativele între mine şi Antonius pe de o parte şi Pompeius cu Libo pe de altă parte. Dar pentru că cererea lui Pompeius de a face parte din triumvirat, înlocuindu-l pe Lepidus, n-am acceptat-o, noi vrînd să-i permitem doar

întoarcerea în patrie, nu s-a ajuns la nici un rezultat. Totuşi, la presiunile poporului, cît şi ale prietenilor comuni, după un timp am reluat tratativele pe cheiul de la Puteoli, unde jur împrejur se aflau nenumărate corăbii pentru pază. Era în anul 715 *ab U.c.*[1] De data aceasta s-a ajuns la o înţelegere în următoarele condiţii: în primul rînd războiul trebuia să înceteze imediat atît pe mare cît şi pe uscat. Pompeius obţinea guvernămîntul asupra Siciliei, Sardiniei şi Corsicii, precum şi asupra celorlalte insule pe care le stăpînea în acel moment, pe tot timpul cît eu şi Antonius guvernam celelalte provincii romane. I se acorda şi stăpînirea Peloponesului. Trebuia să i se plătească suma de şaptezeci milioane sesterţi ca despăgubire din averea tatălui său ce fusese cîndva scoasă în vînzare. Urma să fie înscris şi în colegiul marilor pontifi. Sextus Pompeius, prezentînd o serie de cereri pentru el, nu i-a uitat nici pe cei care se aflau sub comanda sau la adăpostul lui. Astfel, el a pretins să fie iertaţi şi să li se asigure reîntoarcerea în patrie a celor care se aflau în exil din motive politice, cu excepţia celor care suferiseră o condamnare judecătorească în urma implicării lor în asasinarea marelui Caesar. Se restituiau în întregime bunurile celor care fugiseră numai de frică, iar celor proscrişi li se înapoia a patra parte din avere. Nici unul din sclavii care fuseseră în serviciul militar sub Sextus Pompeius nu mai era obligat să se întoarcă la fostul lui stăpîn fiind cu toţii declaraţi liberi, aproximativ treizeci de mii, iar soldaţii de condiţie liberă din armata lui primeau la terminarea serviciului militar aceleaşi recompense ca şi veteranii noştri. Pe de altă parte Sextus Pompeius se obliga să nu mai primească alţi sclavi fugari şi să-şi retragă toate forţele din numeroasele puncte ocupate pe coasta Italiei. Mai mult, se obliga chiar să protejeze litoralul împotriva piraţilor oprindu-i de la prădăciuni. Trebuia să-şi limiteze efectivele navale la cele existente. În sfîrşit, se angaja să trimită Romei cantităţile de grîu şi impozitele pe care mai înainte le aveau ca obligaţii permanente insulele stăpînite de el. După ce am căzut de acord asupra tuturor acestor puncte, ele au fost scrise, pecetluite şi trimise spre păstrare vestalelor care aveau în grijă cele mai importante documente ale statului. Cînd am fost văzuţi noi, cei trei comandanţi, trecînd pe strîmta punte care ne separa îmbrăţişîndu-ne apoi în semn de prietenie şi pace, un strigăt de bucurie a izbucnit deodată din mijlocul flotei şi a armatei. Se părea că sosise sfîrşitul tuturor nenorocirilor şi suferinţelor. Italia şi Roma nu se vor mai teme de foamete. Exilaţii, proscrişii, fugarii se întorceau în patria lor.

Totodată trupele erau încunoştinţate despre o nouă căsătorie care trebuia să cimenteze împăcarea: fiica lui Sextus se logodea cu nepotul meu. (Octavia avea din prima căsătorie cu Marcellus

[1] Anul 39 î.e.n.

un băiețel, pe Marcus Marcellus, ce împlinise trei anișori cînd a fost logodit cu fetița care era de aceeași vîrstă, dar care n-a ajuns niciodată să-i fie soție).

Evenimentul încheierii tratativelor trebuia sărbătorit. Fiecare dintre noi ne-am grăbit să-i invităm pe ceilalți la petrecere. Trăgîndu-se la sorți zarul a căzut ca Sextus să ne găzduiască el mai întîi. Antonius l-a întrebat bine dispus unde vom cina. Pompeius i-a răspuns: „Veți cina și vă veți desfăta la *Carenae*[2]". (El făcea aluzie la somptuoasa vilă ce aparținuse cîndva tatălui său. Situată în cartierul *Carenae* din Roma, ea devenise proprietatea lui Antonius după ce Magnus Pompeius fusese înfrînt și i se confiscase averea).

Nu-mi amintesc să-l fi văzut pe libertul Menodorus la ospățul dat de Sextus în cinstea noastră. El ar fi trebuit să fie în acea vreme în Sardinia. Cu toate acestea unii povesteau mai tîrziu că libertul s-ar fi apropiat de Pompeius, în timpul banchetului de pe corabie, și i-ar fi șoptit la ureche: „Vrei să tai frînghia ancorei și să te fac stăpîn peste întreg statul roman?" Sextus a reflectat un timp, tentația fiind extrem de mare, după care i-a răspuns: „Trebuia s-o faci fără să mă previi; un Pompeius nu-și poate călca jurămîntul". Acest dialog probabil a fost scornit de cei din anturajul lui Sextus, pentru a arăta că el mai păstra ceva din virtuțile tatălui său. În orice caz, dacă cei doi vorbiseră în șoaptă, la ureche, cine, în afară de ei, putea să audă ce-și spuneau?! ...

Cu ocazia tratativelor de la Puteoli au fost desemnați și consulii pentru următorii patru ani: în primul an Antonius și Libo, în al doilea an eu și Sextus, apoi Ahenobarbus și Sossius și în sfîrșit din nou Antonius împreună cu mine. Mulți republicani sperau că în acel an ar fi fost nimerit să cedăm poporului vechea formă de guvernămînt. Nu-mi mai amintesc ce părere aveam eu la ora aceea, dar cu greu aș fi împărtășit speranțele republicanilor, după ce la ultimele tratative trebuise să cedeze lui Sextus Pompeius o parte din teritoriile ce-mi aparțineau și pe deasupra mai trebuia să conduc statul împărțind cu el, peste doi ani, și consulatul. Cît despre Antonius s-ar putea spune că lui nici nu-i trecea prin gînd să redea puterea poporului. El urmărea să devină singur stăpîn al statului. Afirmația pe care o fac e destul de gravă, dar deloc gratuită. Încă din anul 712 *ab U.c.*[3], cînd a început să bată monede cu chipul său, l-am bănuit că nutrea gîndul de a domina întreaga lume. Reversul acestor monede reprezenta soarele pe fondul unui templu, iar la altele apărea imaginea unui glob peste care

[2] Încăpere din interiorul unei corăbii.
[3] Anul 42 î.e.n.

se vedea sceptrul lui Mercur[4]. Aceste simboluri exprimau năzuința de stăpînire a lumii pe care o domină soarele ce promite oamenilor belșugul. Dorința lui de a deveni singur stăpîn pe destinele poporului și statului roman se va vedea și din politica sa dusă în Orient, unde ajunsese să i se spună „noul Dionysos[5]".

Un alt pretendent la dominație era și Sextus, ultimul vlăstar al republicanului Magnus Pompeius. Sextus întreținea la Syracusa o numeroasă și strălucitoare curte. În locul hlamidei de purpură, ce era purtată de comandanți, el se îmbrăca într-una albastră, aluzie la culoarea mării. Mai ținea în mînă și un trident! În felul acesta vroia să se dea drept fiul lui Neptun[6] a cărui imagine o vedeam pe mai toate monedele bătute de el în Sicilia. Aducea jertfe acestui zeu aruncînd în adîncul mării cai și chiar oameni. S-ar putea spune într-un fel că era îndreptățit s-o facă, atîta timp cît „tatăl" său dovedise romanilor, cărora le țipa stomacul de foame, ce putere dețineau aceia care erau stăpîni peste întinsa mare. Sextus își arăta veneratia în același timp și pentru adevăratul său tată care mai continua să fie considerat în unele cercuri drept unul dintre marii luptători pentru libertate. Un timp, popularitatea fiului sporise. Aristocrați, simpli cetățeni, liberți, ori sclavi se adunaseră în jurul lui sperînd, fiecare în felul său, la zile mai bune. Multora li se părea că Sextus era vrednicul fiu al marelui Pompeius care își dăduse viața pentru Republică. Unii așteptau ca el să debarce în Italia, să ocupe Roma și să ne îndepărteze pe noi, triumvirii, de la conducerea statului. Doar cu un an mai înainte[7] plebea, venind să asiste la un spectacol de teatru, îi arătase o vie simpatie. La apariția statuii lui Neptun, care era socotit ocrotitorul lui Sextus, mulțimea a aplaudat frenetic. (Există obiceiul ca înainte de începerea unei reprezentații să fie aduse în teatru sau la circ statuile zeilor). Curînd însă, cei care își puseseră speranța în el, au rămas decepționați. După zece ani de cînd Sextus părăsise Roma și după viața aventuroasă pe care o ducea în compania unor liberți dubioși, cum era Menodorus și Menecrates ce exercitau asupra lui o nefastă influență, el căpătase obiceiurile mai degrabă ale unui șef de pirați decît ale unui general comandant de oști. Flotele sale, care erau încadrate și comandate de sclavi și liberți, jefuiau așezările de pe țărmul Italiei și convoaiele de nave. Proprietarii italici se vedeau lipsiți de mîna de lucru a zecilor de mii de sclavi ce fugiseră în Sicilia și care constituiau pentru Sextus principala sursă de unde își recruta numeroasa armată de mari-

---

[4] Zeul comerțului și al călătoriilor, protectorul păstorilor (identificat cu zeul Hermes din mitologia greacă).

[5] Zeul vinului și al viței de vie (identificat cu zeul Bacchus din mitologia romană).

[6] Zeul mării (identificat cu zeul Poseidon din mitologia greacă).

[7] Anul 40 î.e.n.

nari. Nobilimea ce se refugiase la el începea să se arate indignată de anturajul declasat în care se învîrtea „fiul" lui Neptun. Acesta, la rîndul lui, se simţea jignit şi îi trata cu aroganţă. Sextus se făcuse vinovat chiar de unele josnice crime. Astfel, îl asasinase pe Bithynicus, renumit prin gloria armelor şi devotat cauzei optimaţilor. Mai tîrziu l-a ucis mişeleşte şi pe Statius Murcus, redutabilul comandant de flote despre care cititorul îşi aminteşte că îl ajutase pe Cassius în cucerirea Laodiceii, iar apoi îmi nimicise mie renumita legiune Martiana, în timp ce aceasta traversa marea spre Macedonia. După înfrîngerea de la Philippi, Murcus trecuse cu întreaga sa flotă de partea lui Sextus şi era în ultimul timp unul dintre cei mai iscusiţi consilieri ai săi. Tocmai de aceea Menodorus îl duşmănea şi reuşise să-l îndepărteze pe Sextus de acesta cu tot felul de intrigi. Pompeius nu-l mai consulta pe Murcus în nici o problemă. Pînă la urmă dădu ordin ca devotatul său consilier, ce se afla bolnav la Syracusa, să fie ucis. Pentru a-şi ascunde crima răspîndi zvonul că fusese omorît de sclavi şi pentru a fi mai uşor crezut că nu are nici un amestec, ucise şi cîţiva dintre ei. În acest fel dovedise că nu era nici un apărător al sclavilor, aşa cum vroia să pară. Toate faptele lui Sextus îi descurajară şi pe cei mai ataşaţi oameni ce se refugiaseră la el şi care, sub pretextul păcii instaurate prin tratativele de la Puteoli, se grăbeau să-l abandoneze. În plus, arogant şi nepriceput cum era, Sextus n-a ştiut să profite nici de numeroasele ocazii favorabile pe care le-a avut în luptă cu mine.

M-am cam îndepărtat de subiect. Am făcut-o fără să vreau, în timp ce mă străduiam să arăt intenţiile de dominaţie ale celor doi rivali ai mei. Dar care dintre ei era mai primejdios? La prima vedere se părea că Sextus ar fi fost inamicul numărul unu, fiindcă urmărea să-l răzbune pe tatăl său care pierise din cauza tatălui meu şi fiindcă eu vroisem în mai multe rînduri să-l îndepărtez cu forţa armelor. În realitate mă temeam nu de nepoţelul meu Sextus, cam cum îmi venea el ca rudă, ci de unchiul şi cumnăţelul meu Antonius, altă rudă stăpînită de dorinţa puterii. Nu de acela care mă duşmănea pe faţă îmi era mie frică, ci de acela care, uitînd un moment de regina Nilului, mi se arăta binevoitor, fiindcă se îndrăgostise acum de sora mea Octavia. Nu-mi era teamă de cel ce se compromisese faţă de toată lumea, ci de Antonius care se bucura de o popularitate mai mare chiar decît a mea. Dovadă că cei ce l-au părăsit pe Sextus şi s-au reîntors la Roma, trecuseră de partea lui Antonius. În calitate de conducător al unor însemnate provincii din Orient el se bucura şi de o mare autoritate. Odată întors la Roma de la Puteoli, generalul a cerut şi a obţinut un *senatus consultum* prin care se ratificau toate hotărîrile lui din trecut, dar mai mult decît atît se aprobau pînă şi cele pe care urma să le ia în viitor! Senatorii, ignoraţi de mine

în ultima vreme, trebuia să se simtă totuşi fericiţi că unul dintre conducătorii statului le cerea un decret!... Votul ce li se solicita însemna o dovadă a existenţei lor de care se putuseră pe bună dreptate îndoi pe timpul tratativelor de la Puteoli, unde nu se vorbise nimic despre ei, după cum nu se vorbise nimic nici despre Lepidus. Cu toate acestea, noi nu uitasem de existenţa senatului. Şi pentru a-l face cît mai viabil, numeam, dacă nu zilnic în orice caz foarte des, noi senatori din rîndul soldaţilor, străinilor şi chiar din rîndul sclavilor. (Astfel de oameni numeam şi în alte funcţii. Odată, unul obţinuse pretura, dar la scurt timp se descoperise că era sclav. Scandalul iscat din această cauză luase asemenea proporţii, încît a trebuit să-l aruncăm de pe stînca Tarpeia, după ce în prealabil îl eliberasem din sclavie, altfel nu i se putea acorda cinstea unei asemenea morţi. La aşa mare respect ajunseseră în acele vremi magistraturile Romei!...).

Văd că iar am început să divaghez ca apele ce rătăcesc prin întortochiatele meandre ale rîurilor. Să revin deci. Plecînd de la Puteoli m-am îndreptat împreună cu Antonius spre Roma. Sextus, încîntat de succesul obţinut, luase drumul Siciliei mai înfumurat ca oricînd. La Roma am fost întîmpinaţi cu o mare bucurie din partea poporului care vedea în noi pe adevăraţii salvatori ai patriei. Entuziasmul era general. Ni s-au adus nenumărate jertfe pentru libertatea oferită unora şi pîinea ce o asiguram altora.

În acest timp am cunoscut-o pe frumoasa Livia de care m-am îndrăgostit aşa de puternic, încît, deşi era însărcinată în luna a şasea, am luat-o de soţie, după ce în prealabil am repudiat-o pe Scribonia care nu-mi făcea nici o cinste. Livia era soţia lui Tiberius Nero. Fiind şi gravidă a trebuit să-i consult pe pontifi dacă era sau nu legitim a mă căsători cu ea. Cercetînd obiceiurile bătrînilor preoţii au fost de acord cu oficierea căsătoriei. La scurt timp Livia îl născu pe Claudius Drusus Nero. Eu l-am trimis tatălui său pe copilul născut de soţia mea!... În curînd tatăl a murit numindu-mă pe mine tutore atît al lui Drusus, cît şi al celuilalt băiat mai mare, pe nume Tiberius. Fiindcă mulţi credeau că sînt ocrotit de zeiţa Fortuna, s-a dus vorba că oamenilor norocoşi li se nasc copiii... la trei luni!...

Pe cînd eu mă îndrăgostisem de Livia, Antonius nu se lăsa mai prejos dovedindu-i toată afecţiunea sa Octaviei. Plecînd împreună din Roma ei s-au oprit la Atena. Îndepărtîndu-se din nou de la obligaţiile sale de comandant al armatei Antonius se comporta ca un simplu particular, fără gardă militară şi fără nici un alai. Ieşea în public îmbrăcat cu haine greceşti însoţit doar de prieteni şi cîţiva sclavi. Audia lecţiile preceptorilor, lua parte la concursurile retorice şi participa la exerciţiile de gimnastică în compania grecilor. Serbările şi petrecerile le organiza împreună cu Octavia. De-abia după ce a trecut iarna generalul şi-a reluat activi-

tatea de comandant. La începutul anului 716 *ab U.c.*[8] el a început pregătirile în vederea războiului cu parthii.

. . . . . .

Condițiile tratatului de la Puteoli s-au dovedit la scurtă vreme a fi greu de respectat atît de o parte cît și de alta. Eu nu aveam nici o încredere în Sextus și „curtea" lui de pirați, încît nu puteam să las aprovizionarea Romei și a legiunilor mele, cît și liniștea Italiei la discreția lor. Pompeius stătea în expectativă gata să-și asmuță bandele asupra convoaielor de corăbii sau a așezărilor de pe țărmurile Italiei. Prilejul i s-a ivit curînd: Antonius a refuzat să-i cedeze lui Sextus, Peloponesul, pînă cînd locuitorii acestei regiuni nu-și achitau sumele de bani pe care i le datorau. Faptul că eu o repudiasem pe Scribonia, sora socrului lui Sextus, a fost încă un motiv de iritare a celui care de-abia aștepta să calce convenția de la Puteoli. El își repara corăbiile, recruta noi vîslași din rîndul sclavilor fugari și, menținînd încă multe garnizoane pe pămîntul Italiei, declara că trebuie să fie pregătit pentru luptă. A dat apoi mînă liberă piraților care au început din nou a prăda corăbiile, în timp ce prețul grîului se scumpea din ce în ce mai mult atît la Roma, cît și în întreaga Italie.

Pacea era violată de ambele părți. Nimic nu mă mai putea opri de a începe războiul contra lui Pompeius. Pentru aceasta însă, aveam nevoie de sprijinul celorlalți triumviri. Așadar, i-am trimis vorbă lui Antonius să vină degrabă la Brundisium, într-o anume zi, pentru a mă sfătui cu el. Lui Lepidus i-am cerut să mă sprijine cu forțele de care dispunea.

În acest timp are loc trădarea lui Menodorus. El era foarte invidiat de către ceilalți liberți, din cauza influenței de care se bucura pe lîngă stăpînul său. Aceștia reușiră, prin diferite intrigi, să-l îndepărteze pe șovăielnicul Sextus de Menodorus. Văzîndu-se căzut în disgrație libertul a trecut de partea mea. El mi-a predat Sardinia și Corsica împreună cu corăbiile lui și cu un număr de trei legiuni. Un moment am ezitat de a-l primi, dar pînă la urmă, socotind că și așa tratativele de la Puteoli fuseseră rupte, l-am acceptat. După ce l-am declarat om liber, i-am dat comanda corăbiilor cu care venise subordonîndu-l în același timp lui Calvisius Sabinus, comandantul flotei mele, un experimentat și devotat militar. Sextus mi-a cerut să i-l predau pe cel care se făcuse vinovat de trădare. Nu puteam să-i satisfac însă cererea, atîta timp cît el nu vroia să predea sclavii ce continuau să fugă în Sicilia. Mai mult, i-am permis lui Menodorus să poarte inelul de aur dîndu-i astfel posibilitatea de a intra în rîndul cavalerilor.

Sub pretextul că nu respectam angajamentele pe care mi le luasem, Sextus i-a ordonat lui Menecrates, celălalt libert coman-

[8] Anul 38 î.e.n.

dant de flotă, să debarce în Campania. Prădînd mai multe cetăţi, printre care şi oraşul Volturnum, a adus mari pagube regiunii. Prima săgeată fusese azvîrlită! Aşa au început ostilităţile. De-abia mă întorsesem din Gallia, unde reprimasem tulburările provocate de unele triburi locale. M-am grăbit să iau măsurile ce se impuneau în faţa agresiunii lui Sextus. În primul rînd am întărit coastele Italiei cu garnizoanele ce trebuia să ţină piept incursiunilor duşmane. Apoi am ordonat să se construiască noi corăbii, în timp ce depozitam în diferite centre echipamentul şi materialele de care aveam nevoie. De asemenea, am rechemat din Illyria mai multe legiuni ordonînd să fie aduse trupe şi din Gallia. Pe Cornificius l-am trimis cu forţele de care dispunea de la Ravenna la Tarentum. Totodată am încercat să explic poporului şi soldaţilor ce asistau la febrilele pregătiri de război, că vina o purta Sextus, deoarece nu respectase tratatul continuînd să înfometeze Roma şi Italia prin numeroasele lui atacuri atît pe mare cît şi pe uscat. Pentru acest motiv am trimis să fie ridicate din templul vestalelor documentele prin care încheiasem pacea. Toate aceste pregătiri m-au împiedicat să fiu prezent în ziua stabilită la Brundisium, unde îi dădusem întîlnire lui Antonius. Acesta, sub influenţa şi la cererea insistentă a Octaviei, a venit la data fixată, dar văzînd că eu lipsesc, nu m-a mai aşteptat. El s-a grăbit să se întoarcă în Grecia, nu înainte însă de a-mi lăsa vorbă să fac totul pentru menţinerea păcii. Lepidus, pe de altă parte, nu se zorea deloc să-mi vină în ajutor; trecuse vara şi el tot se mai îndeletnicea cu organizarea unităţilor pentru luptă. Mi-am dat astfel seama că întreaga greutate a războiului cădea pe umerii mei.

Pregătirile fiind terminate, am pornit cu toate forţele spre Sicilia: eu cu o puternică flotă din Tarentum, iar din Etruria, Calvisius Sabinus şi Menodorus. Concomitent, mai multe legiuni se aflau în marş spre Rhegium. Pompeius mă aştepta cu flota sa la Messina, iar împotriva celorlalţi doi comandanţi ai mei îl trimisese pe libertul Menecrates, duşmanul de moarte al lui Menodorus.

Calvisius, zărind puternica flotă trimisă de Sextus, se opri într-un golf în apropiere de Cumae. Menecrates aruncă ancora nu departe, lîngă insula Aenaria. Noaptea se scurse în linişte. A doua zi flota lui Menecrates atacă navele lui Calvisius care se retraseră spre mal fiind în primejdie de a se ciocni şi sfărîma de stîncile din apropierea ţărmului. Cînd Menodorus şi Menecrates s-au descoperit unul pe altul, de-abia atunci a început adevărata luptă. Suliţele şi săgeţile zburau de la o corabie la alta. Navele celor doi liberţi se izbiră cu putere avariindu-se. Au fost aruncate punţile. S-a încins lupta ca pe uscat, piept la piept. Au căzut de o parte şi de alta mulţi ucişi şi mulţi răniţi. Înşişi comandanţii au fost răniţi. Menodorus era lovit în braţ de o suliţă care i-a fost uşor

scoasă din rană. Menecrates însă se afla grav rănit de o suliță dințată înfiptă adînc în șold. Văzînd că nu mai are putere să lupte și de teama de a nu fi prins, s-a azvîrlit în valurile mării pierind înecat. Menodorus se îndreptă istovit spre țărm. Lupta a continuat sub comanda lui Calvisius și a lui Democharès ce îi luase locul lui Menecrates. Au fost scufundate și incendiate multe corăbii din ambele flote. Dintre cele care au scăpat unele au luat-o la fugă, altele s-au izbit de stînci. Odată cu venirea întunericului a încetat și lupta. Flota lui Pompeius deținuse superioritatea. Totuși, Democharès s-a retras a doua zi spre Sicilia. Calvisius, din cauza grelelor pierderi suferite, n-a îndrăznit să-l urmărească rămînînd pe loc.

În timp ce astfel se desfășura lupta în apropiere de Cumae, pînă la urmă nedecisă, eu am ajuns lîngă Messina, unde l-am întîlnit pe Sextus Pompeius care avea cu el vreo patruzeci de corăbii. Deși cei din jurul meu m-au sfătuit să-l atac, eu avînd o flotă mult mai numeroasă, am hotărît totuși să-l aștept pe Calvisius pentru a dispune de forțe și mai numeroase. Cînd am aflat însă de cele întîmplate la Cumae, m-am îndreptat spre strîmtoarea Messina, spre a-i ieși în întîmpinare lui Calvisius. Sextus a pornit în urmărirea mea, după ce încredințase comanda flotelor lui Democharès și Apollophanes. Cu toate că eram provocat și hărțuit din toate părțile, nici de data aceasta nu m-am angajat în luptă, din cauza spațiului strîmt în care mă aflam. Dar Democharès, ajungîndu-mă din urmă, a reușit să-mi distrugă numeroase corăbii. Fiindcă navigam în apropierea țărmului, multe nave s-au izbit de stînci și s-au scufundat, iar altele s-au lovit între ele umplîndu-se cu apă. Chiar și corabia mea a fost avariată obligîndu-mă să sar pe stîncile din apropiere. În timpul nopții, cei care scăpaseră ca și mine sărind din corăbii, au aprins focuri ca semn de reper pentru cei care se mai aflau încă pe mare. Fiindcă rămăsesem fără hrană eu încurajam oamenii cerîndu-le să aștepte răbdători ivirea zorilor. Spre norocul nostru, legiunea a XIII-a, care se afla în apropiere, aflînd despre dezastrul suferit, s-a îndreptat spre noi la lumina făcliilor trecînd peste munții prăpăstioși chiar în plină noapte. Ne-a găsit. Eram zdrobiți de oboseală, nedormiți și flămînzi. Soldații au luat fiecare pe cîte unul din oamenii mei pentru a-i îngriji. La bucuria pe care mi-a prilejuit-o prezența celei de a XIII-a legiuni, s-a adăugat și vestea sosirii lui Calvisius și Menodorus. După ce am anunțat în toate părțile prin curieri că am scăpat teafăr, m-am culcat, nemaivrînd să știu de nimic, în cortul care fusese ridicat pentru mine din inițiativa ofițerilor legiunii.

A doua zi am rămas uluit de spectacolul pe care mi-l oferea marea. Peste tot numai corăbii distruse. Punînd flota lui Calvisius să facă siguranța în larg, am trecut degrabă la repararea puținelor corăbii care mai puteau fi puse în stare de funcționare.

Flota lui Pompeius nu ne-a atacat. În schimb ne-au atacat stihiile naturii care s-au dezlănțuit într-o furtună îngrozitoare. Uriașele valuri ce se ridicaseră în spațiul strîmt unde ne găseam, ne-au azvîrlit corăbiile de stîncile din apropiere sfărîmînd o bună parte din ele. Vuietul mării se amesteca asurzitor cu urletele celor ce piereau înghițiți în adîncuri. Pe crestele valurilor se ridicau cîrme, scînduri, pînze, bîrne și catarge smulse din corăbii. Printre aceste rămășițe se vedeau naufragiații cu capetele ridicate din valuri. Peste tot pluteau cadavrele marinarilor. Furtuna a continuat și în cursul nopții. Nu puteau să fie salvați în vreun fel nici cei ce se mai țineau pe corăbii, nici cei din apă. Atît vîntul care sufla dinspre munți, cît și vîrtejurile mării împiedecau apropierea de coastă, dar și rămînerea pe loc. După celelalte dezastre, furtuna aceasta năpraznică, pe care nici localnicii cei mai vîrstnici nu o mai cunoscuseră vreodată, a dus la distrugerea aproape în întregime a flotei mele.

Prin grele încercări am mai trecut în acest război contra lui Sextus Pompeius! N-a fost altul care să-mi fi provocat necazuri mai mari. Bani nu mai aveam, corăbii nu mai aveam și nici timp să construiesc altele nu mai aveam. În schimb foametea își arăta colții din ce în ce mai ascuțiți nu numai la Roma, dar și în întreaga Italie. Poporul murmura neliniștit. Nu știam ce să mai fac și încotro s-o mai apuc. Și totuși Sextus trebuia distrus. Trebuia distrus chiar împotriva voinței marelui său protector, zeul Neptun. În primul rînd m-am gîndit să mi-l fac aliat pe Antonius care dispunea de mai multe sute de corăbii. L-am trimis așadar pe Maecenas să ia legătura cu el. Totodată am întărit paza pe țărmurile Italiei pentru a face față unei eventuale debarcări a piraților lui Sextus. Tocmai cînd eram mai îngrijorat, aflu îmbucurătoarea veste a succesului obținut de bunul meu prieten și colaborator, Marcus Vipsanius Agrippa, asupra gallilor din Aquitania. La scurt timp Maecenas îmi aduce știrea că Antonius e dispus să mă ajute. Unii dintre prieteni mă asigurau și ei de sprijinul lor, iar cîteva orașe au început construirea de noi corăbii.

În tot cursul anului 716 *ab U.c.*[9] m-am pregătit intens pentru lupta decisivă cu Sextus. L-am rechemat pe Agrippa din Gallia și i-am încredințat misiunea formării unei puternice flote. Acesta a construit mai întîi un nou port căruia i-a pus numele de Iulius și care se afla lîngă localitatea Cumae din Campania. Pentru această măreață realizare el a săpat mai multe canale legînd între ele lacurile Lucrinus, Avernus și cel Thyrrenaic, iar un alt canal făcea legătura acestora cu marea. Portul propriu-zis se afla ascuns în interior, pe malul lacului Lucrinus, ferit de orice atac prin surprindere. (Acum, după o jumătate de secol de la executarea acestei

[9] Anul 38 î.e.n.

mari lucrări inițiate de Agrippa, portul este pustiu. Acum, după ce de atîta vreme Mediterana a fost pacificată, devenind *mare nostrum*, după cum le place romanilor s-o numească, nu mai există nici un temei ca navele mele să se ascundă înfundîndu-se prin canalele ce duc spre lacurile amintite. N-au mai rămas astăzi decît vilele și unele ansambluri arhitectonice construite în acele vremuri pe malul lacurilor. Aici vin acum, ca și atunci de-altfel, cei care, dorind să-și îngrijească sănătatea, folosesc apele fierbinți ce țîșnesc din munții care se văd înălțîndu-se ca o imensă semilună în jurul lacurilor. Parcă ieri priveam împreună cu prietenul meu Agrippa, plini de o justificată mîndrie, la marele port și la construcțiile din jur!... Au trecut de atunci mai bine de cincizeci de ani! Cînd oare au trecut!...).

Pregătirile de război continuau. Din numeroase șantiere soseau corăbiile ce se aliniau în portul Iulius, unde Agrippa le dota cu tot echipamentul necesar: arme, catapulte, turnuri, proiectile și mașini de luptă. Printre acestea se afla și o cange lungă, imaginată de prietenul meu. Ea era îmbrăcată în fier și avea un cîrlig imens ce se acționa în așa fel, încît să poată, prin aruncare, să se înfigă în corabia adversarului pe care o captura și o ridica apoi cu ajutorul unor frînghii și scripeți. Agrippa, cel care nu lăsa nimic la voia întîmplării, se ocupa asiduu de instruirea echipajelor. Eu strîngeam fondurile necesare purtării războiului, dădeam dispoziții și supravegheam îndeaproape toate pregătirile. În mod special mă ocupam cu recrutarea oamenilor. Vîslașii de pe corăbii erau sclavi. Cei mai mulți dintre ei fuseseră dați de către mine, dar obținusem un număr considerabil și de la prieteni sau alți proprietari înstăriți. Așa am ajuns în anul 717 *ab U.c.*[10]

Odată cu venirea primăverii Antonius pornise de la Atena cu vreo trei sute de corăbii spre Italia, pentru a-mi veni în ajutor, așa cum promisese. Cu vreun an în urmă, cînd mă aflam la mare strîmtoare, numărul mare al navelor cumnatului meu m-ar fi bucurat foarte mult. Acum însă nu mă mai grăbeam parcă așa de mult să-i ies în întîmpinare, poate și pentru că eram în măsură să port singur războiul, dar și pentru un alt motiv destul de serios și grav totodată. Motiv pe care dealtfel i l-am împărtășit și Octaviei. I-am spus că aflasem despre unele încercări ale soțului ei de a se uni cu Lepidus împotriva mea. Octavia m-a asigurat că Antonius îl trimisese într-adevăr pe libertul Kallias la Lepidus, dar nu cu vreun gînd ascuns, ci pentru că dorea să-și căsătorească fiul cu fata aceluia. Pînă la urmă m-a convins și am acceptat să mă întîlnesc cu generalul.

Paralel cu Via Appia curge, în sudul Italiei, rîul Bradanus care se varsă în golful Tarent, lîngă localitatea Metapontum. Pe ma-

[10] Anul 37 î.e.n.

lul acestui rîu m-am întîlnit, nu departe de Metapontum, cu Marcus Antonius. El s-a suit într-o barcă şi, fără nici o gardă, se pregătea să treacă rîul de partea mea. Văzîndu-l că nu se teme de mine, m-am grăbit să-i arăt că am şi eu încredere în el şi am reuşit să trec rîul înaintea lui. Apoi m-am urcat în carul pe care îl lăsase lîngă mal Antonius şi împreună am plecat spre Tarentum unde se afla Octavia. Cei care mă însoţiseră pînă la rîu, printre ei aflîndu-se şi Agrippa cu Maecenas, se priveau miraţi, dar şi cu teamă, în timp ce mă îndreptam fără nici o gardă spre cantonamentul generalului. Cîteva zile în şir ne-am întrecut amîndoi în a ne dovedi o încredere reciprocă şi cît mai sinceră. Cu această ocazie noi am avut grijă să-i luăm înapoi lui Sextus funcţiile promise, adică cea sacerdotală şi aceea de consul, iar pentru noi ne-am atribuit puterea triumviralã încă pe cinci ani, fără a mai consulta senatul sau poporul. Pentru a întări mai mult legătura dintre noi, unul din fiii lui Antonius avut cu Fulvia, Antyllus, a fost logodit cu Iulia, fiica mea pe care o aveam cu Scribonia, singurul meu copil despre care voi mai povesti în aceste memorii, deşi, drept să spun, mare plăcere nu-mi face. Mai importantă a fost însă înţelegerea cu caracter militar de la Tarentum. Eu primeam de la Antonius un număr de o sută douăzeci de corăbii ce îmi erau foarte necesare. Îi cedam în schimb douăzeci de mii de soldaţi cu care el porni neîntîrziat spre Syria pentru a continua războiul cu parthii. Cine putea şti, în timp ce ne îmbrăţişam şi ne luam rămas bun, că nu ne vom mai întîlni decît peste patru ani în neplăcuta postură de a lupta unul contra celuilalt!...

Octavia l-a condus pînă în insula Corcyra, de unde s-a înapoiat la Roma.

În vara anului următor, anul 718 *ab U.c.*[11], totul era pregătit pînă în cele mai mici amănunte, pentru a începe din nou războiul contra ultimului dintre pompeieni. Pe Agrippa l-am numit comandantul flotei în locul lui Calvisius pe care îl destituisem, fiindcă Menodorus fugise de sub comanda lui înapoi la Sextus Pompeius împreună cu şapte corăbii, fără ca el să fi prins de veste. Înainte de a porni pe mare a avut loc purificarea flotei. (La noi, la romani, aceasta se săvîrşeşte după un ceremonial care se respectă cu stricteţe. Pe malul mării se construieşte altarul, unde preoţii aduc jertfe. Echipajele se află aliniate pe punte. Ele asistă într-o tăcere adîncă la săvîrşirea purificării. Preoţii, suiţi în bărci împreună cu victimele, adică împreună cu animalele a căror moarte va răscumpăra viaţa marinarilor ce vor cădea în luptă, fac de trei ori ocolul flotei. Ei sînt însoţiţi în alte bărci de comandanţii care imploră zeii să trimită toate nenorocirile, prevestite flotei, asupra animalelor sacrificate. O parte dintre acestea sînt apoi arun-

[11] Anul 36 î.e.n.

cate în apă, ca ofrande pentru divinităţile din adîncurile mării, iar o parte sînt arse pe altar pentru zeii din înălţimile cerului. Mulţimea adunată pe ţărm se roagă prin cuvinte pioase pentru norocul şi succesul celor ce vor pleca în curînd la război).

Conform unui plan de luptă întocmit de Agrippa, Sicilia stăpînită de Sextus urma să fie atacată din trei direcţii. Am ales intenţionat ca dată a plecării noastre o anume zi din luna iulie, lună care purta numele divinului Caius Iulius Caesar, gîndindu-mă că acesta fusese mereu victorios în război. Aşadar, cu toată încrederea în izbîndă am pornit în acelaşi timp: Lepidus din Africa avînd şaptezeci corăbii de luptă ce erau urmate îndeaproape de alte vreo mie de nave mai mici sau mai mari care transportau douăsprezece legiuni de pedestraşi şi aproximativ cinci mii de călăreţi numizi; Statilius Taurus pornea din Tarentum în fruntea corăbiilor ce mi le dăduse Antonius, iar eu cu numeroasa flotă pregătită de Agrippa plecam din Puteoli. Atent faţă de zeul Neptun, care îmi jucase festa de atîtea ori pînă atunci, am avut grijă să-i aduc şi lui jertfe de pe corabia pretoriană pe care mă aflam implorîndu-l să mă apere împotriva stihiilor ce se stîrneau adesea din adîncurile apelor. Se părea la început că rugile mele îl înduplecaseră, deoarece navigam de două zile cu un vînt prielnic ce ne îndrepta fără primejdii spre obiectivul final: Sicilia. Numai că eu nu eram hărăzit să călătoresc pe o mare liniştită. În a treia zi s-a ridicat pe neaşteptate austrul. Furtuna a cuprins întreaga mare, iar valurile cît casa, izbind furioase în corăbiile care nu mai puteau folosi nici cîrma, nici ancora, mi-au risipit flota pe întinsul nesfîrşit al apelor. Unele s-au sfărîmat de stînci, altele s-au împotmolit în nisip, iar altele s-au răsturnat scufundîndu-se în adîncuri... odată cu măreţele mele planuri de cucerire a Siciliei. În acest timp Statilius Taurus se întorcea din cauza furtunii înapoi la Tarentum. Singur Lepidus a reuşit să debarce începînd asedierea oraşului Lilybaeum, deşi pierduse şi el multe corăbii, mai ales din cele de transport. Eu m-am refugiat în golful Eleata, de unde am dat ordin lui Maecenas să plece la Roma, pentru a preveni tulburările pe care le-ar fi putut stîrni zvonul acestui nou eşec.

Deşi toată viaţa i-am respectat pe zeii atotputernici şi am fost, cum s-ar zice, un om cu frica lui Zeus[12], în acele zile de cruntă deznădejde l-am blestemat pe „tatăl" lui Sextus care, din adîncul înspumatelor valuri, unde îşi are locaşul, se înălţa cu tridentul ridicat ameninţător împotriva mea. Pentru a mă răzbuna şi eu pe ingratul zeu, deşi, drept să spun, am făcut-o cu oarecare teamă, am interzis ca statuia lui să mai fie purtată, alături de ale celorlalţi zei, în teatru sau în arena circului, cînd aveau loc spectacole sau

[12] Stăpînul suprem al oamenilor şi al zeilor din Olimp (identificat cu Iupiter din mitologia romană).

jocuri. Sextus Pompeius în schimb, încrezător în protecţia acestui zeu al mării căruia îi purta culorile şi tridentul, radia de bucurie lăsînd totul pe seama furtunii. El uitase că în astfel de situaţii cel mai bun mijloc de a se apăra era de a ataca şi, în loc de a-mi urmări corăbiile ce rătăceau ca nişte epave pe învolburatele ape sau de a încerca să debarc, imediat după furtună, într-o Italie, unde nemulţumirea generală ce domnea atunci l-ar fi favorizat, el s-a limitat să-şi concentreze forţele la Messina, ca şi cum monştrii cei primejdioşi ai mărilor, Charybda[13] şi Scylla[14], trebuia să apere strîmtoarea în locul lui ...

După vreo lună de pregătiri cu mari eforturi pentru a-mi aduce flota din nou în stare de luptă, nezdruncinat în hotărîrea de a termina odată cu Sextus Pompeius, am reluat ofensiva. În aceste zile piratul Menodorus, trădîndu-şi din nou stăpînul, a trecut pentru a doua oară de partea mea cu cele şapte corăbii luate cînd fugise de la mine. Era nemulţumit de Pompeius care, în loc să-i încredinţeze comanda supremă asupra flotei sale, l-a lăsat să conducă doar acele cîteva corăbii. Menodorus s-a aruncat la picioarele mele cerîndu-mi iertare, iar eu l-am repus în vechile drepturi, dar i l-am subordonat lui Agrippa cu consemnul de a-l ţine sub cea mai strictă supraveghere. Agrippa s-a îndreptat spre Sicilia cu un mare număr de corăbii şi a repurtat o frumoasă victorie risipind flota lui Sextus şi debarcînd în apropierea localităţii Mylae pe care a ocupat-o. Exploatînd această victorie m-am grăbit să debarc cu grosul forţelor în Sicilia. Dar Sextus, regrupîndu-şi flota încă destul de numeroasă, porneşte în grabă după mine ajungîndu-mă tocmai cînd trei din legiunile mele puneau piciorul pe insulă. Acestea au rămas acolo sub comanda lui Cornificius, iar eu, pentru a nu ştiu cîta oară fugărit pe mare, am făcut drumul întors, după ce o noapte întreagă am rătăcit într-o barcă, fără nici o gardă, fără măcar un sclav care să mă însoţească. Numai umbra divinului Caesar mă mai proteja! Cu toată înfrîngerea suferită de mine, Agrippa reuşeşte să ocupe portul Tyndaris, ce se afla la apus de Mylae într-o regiune bogată a Siciliei. Portul prezenta şi avantajul unei excelente poziţii de unde putea ameninţa Messina, cartierul general al lui Pompeius. Pe un alt front, Lepidus reuşise şi el să pună stăpînire pe Lilybaeum şi să ocupe mai multe localităţi. Numai Cornificius, comandantul celor trei legiuni debarcate de mine, se afla într-o situaţie dificilă. Pompeius inter-

[13] Fiică a lui Neptun, sălăşluia pe coasta Siciliei, în apropiere de Messina. Pentru lăcomia sa, Zeus a transformat-o într-un monstru marin.

[14] Un alt monstru ce se afla pe coasta Italiei, în faţa Charybdei, de cealaltă parte a strîmtorii Messina care despărţea Italia de Sicilia.

cepta pe mare convoaiele cu aprovizionări pe care le trimiteam din Italia, în timp ce călăreţii săi hărţuiau legiunile lui Cornificius provocîndu-le pierderi însemnate. Pînă la urmă, printr-un efort nebănuit acesta a reuşit să aducă trupele într-un punct, unde au făcut joncţiunea cu armata lui Agrippa. Acum erau în afara oricărei primejdii. Pentru iscusinţa şi fermitatea ce dăduse dovadă Cornificius, salvînd cele trei legiuni ce se aflaseră la un pas de dezastru, eu i-am făcut multe daruri şi i-am acordat multe onoruri. (Mai tîrziu, la Roma, mîndru de strălucita lui faptă de arme, mergea pe stradă, cînd se ducea să cineze la cineva, purtat într-o litieră încrustată cu fildeş). La scurt timp după consolidarea poziţiilor ocupate de Agrippa pe coasta Siciliei, am sosit şi eu debarcînd trupele între Mylae şi Tyndaris. Reunind sub ordinele mele toate forţele aduse pe insulă, dispuneam de douăzeci şi una de legiuni, douăzeci de mii de călăreţi şi vreo cinci mii de arcaşi şi prăştiaşi. Sextus Pompeius a încercat o vreme să reziste blocînd toate strîmtorile prin care aş fi putut să trec în drum spre Messina transformată de el într-o adevărată fortăreaţă. Eu îi tăiam în schimb căile de aprovizionare de pe uscat şi ocupam rînd pe rînd cetăţile ce îi furnizau hrana. Cînd armata mea începu mişcarea ca un colos ameninţător apropiindu-se de Sextus, stăpînul Siciliei îşi dădu seama că în curînd nu va mai putea să-mi reziste. Deşi deocamdată nu aveau loc lupte prea importante, deznodămîntul nu mai era departe. Înspăimîntat de puternica mea armată, Sextus refuză lupta terestră. El se hotărî să-şi încerce norocul printr-o luptă navală sub protecţia zeului care de atîtea ori îl ajutase pînă atunci. Aşadar, mi-a propus să terminăm pentru totdeauna diferendul dintre noi printr-o ultimă confruntare: o bătălie între flotele noastre. Pompeius se gîndea probabil că eu, înspăimîntat de atîtea insuccese pe mare, nu voi îndrăzni să accept o nouă întîlnire cu „zeul furtunilor" şi că îmi voi retrage pînă la urmă trupele debarcate în Sicilia. Ca să fiu sincer, îmi era într-adevăr groază de o nouă luptă navală, dar socoteam că nu ar fi fost demn de mine să refuz propunerea. De aceea am acceptat. Am hotărît apoi de comun acord ziua pînă cînd trebuia să ne echipăm fiecare dintre noi cîte trei sute de corăbii pe care aveam voie să instalăm tot felul de arme.

La a treia zi înaintea nonelor lui septembrie din anul 718 *ab U.c.*[15], în dreptul oraşelor Mylae şi Naulochos de pe coasta Siciliei, flotele noastre se aflau faţă în faţă. Flota mea era comandată de către iscusitul Agrippa, iar a lui Sextus de către Democha-

[15] 3 septembrie anul 36 î.e.n.

res. Armatele noastre terestre se aflau aliniate pe țărm privind spre mare cu teamă și încordare, fiindcă de rezultatul acestei importante bătălii depindea și soarta lor. Era însă foarte greu să se poată distinge ceva clar prin învălmășeala de nedescris a celor șase sute de corăbii încleștate în luptă. Mai întîi luptătorii de pe nave au început prin a azvîrli săgeți, suliți, pietre și tot felul de proiectile aruncate cu ajutorul mașinilor. Apoi corăbiile s-au repezit unele într-altele izbindu-se în flancuri, ori lovindu-se cu ciocurile de fier. Soldații ce se aflau pe punte pregătiți a se arunca unii asupra altora cu greu își mai păstrau echilibrul. Un succes deosebit au avut cîngile construite de Agrippa cu ajutorul cărora erau agățate și trase navele ușoare ale dușmanului. Cînd corăbiile s-au apropiat unele de altele, marinarii au început să sară de pe una pe alta luptîndu-se ca pe uscat. Deoarece foloseau cam aceleași arme și vorbeau toți aceeași limbă, cu greu se deosebeau prietenii de dușmani. Soldații se ucideau la întîmplare, deoarece parolele pe care le foloseau pentru a se recunoaște între ei deveniseră în timpul încăierării cunoscute și de unii și de alții. Pierderile erau mari de ambele părți. Succesul nu se întrevedea la nici una din flote. Marea era plină de cadavre, de arme și de resturile corăbiilor sfărîmate. Navele de ajutor se amestecau cu celelalte căutînd să-i salveze pe cei căzuți în valuri. Gemetele și văicărelile se auzeau peste întinsul apelor.

Bătălia a durat mai multe ore fără a se ști de partea cui înclină victoria. Într-un tîrziu Agrippa își dădu seama că flota lui Pompeius începe să se destrame. Reunindu-și eforturile el încurajă marinarii, ca și cum succesul era de partea lor, și atăcînd cu și mai mare vigoare reușește să pună dușmanul pe fugă. Corăbiile lui Democharés, sub presiunea neîncetatelor lovituri ale lui Agrippa, s-au grăbit să se retragă prin strîmtoare, dar numai șaptesprezece nave s-au mai putut salva. Cele mai multe au fost scufundate sau date pradă flăcărilor, iar o parte dintre ele, dîndu-și seama de dezastru, s-au predat. Marinarii lui Agrippa văzîndu-se victorioși scoaseră un puternic chiot de izbîndă, iar de pe uscat le răspunse pedestrimea cu alte urale.

Văzînd că pierde lupta Sextus Pompeius a fugit din Naulochos împreună cu cele șaptesprezece corăbii. El s-a îndreptat spre Orient, unde spera să capete sprijinul lui Antonius.

Pentru meritele mele în războiul contra lui Sextus, senatul roman mi-a acordat nenumărate onoruri. Printre altele s-a hotărît să mi se ridice în Forum o statuie de aur așezată pe tribuna rostrata pe care să fie scris: A RESTABILIT PACEA DE MULTĂ VREME TULBURATĂ, PE PĂMÎNT ȘI PE MARE.

14. Grîul nu se cultivă cu insigne onorifice

Pînă vom vedea însă ridicîndu-se în Forum statuia mea de aur, să mai zăbovim puţin în Sicilia, unde era cît pe-aci să zăbovesc eu... pentru totdeauna!...

Nu aş fi vrut să revin asupra persoanei lui Lepidus, dar fiindcă el a fost cauza necazurilor şi primejdiilor prin care am trecut imediat după înfrîngerea lui Sextus, mă voi opri puţin asupra lui.

Marcus Aemilius Lepidus făcea parte dintr-o veche şi renumită gintă. Originea aristocratică l-a favorizat în rapida sa ascensiune. Tatăl său pierise în luptă contra partizanilor lui Sylla şi probabil de aceea marele Caesar l-a ajutat să ocupe cîteva funcţii importante: pretor, guvernator de provincie, consul. Antonius l-a sprijinit apoi să ajungă Mare Pontif. Lepidus a jucat un rol important imediat după asasinarea tatălui meu adoptiv cerînd pedepsirea vinovaţilor, deşi continua să păstreze strînse legături cu conspiratorii. Datorită unor împrejurări favorabile el a ajuns triumvir. Mai tîrziu, fiindcă se dovedise a fi un om uşuratic, nepriceput şi dezinteresat în ce priveşte conducerea treburilor statului, încet, încet a fost lăsat în umbră de către mine şi Antonius luîndu-i pînă la urmă şi provinciile, cu excepţia Africii.

Revin acum la situaţia din Sicilia. Sextus Pompeius părăsise insula fugind în Orient. Cele opt legiuni pe care le abandonase erau masate la Messina, cetate asediată de Lepidus. Comandantul lor nu aştepta decît ocazia unor tratative. El a pretins, pentru a trece de partea triumvirului, să permită soldaţilor celor opt legiuni, ca şi soldaţilor lui Lepidus, jefuirea oraşului care le acordase refugiu. Deşi Agrippa s-a opus cu toată îndîrjirea, Lepidus a consimţit şi ca urmare o noapte întreagă nefericita cetate a fost supusă teroarei şi jafului atît din partea celor care o asediaseră, cît şi din partea celor care o apăraseră.

După ce trupele lui Sextus au trecut de partea sa, Lepidus comanda vreo douăzeci de legiuni. Îşi făcea socoteala că în fruntea unei armate aşa de numeroase, el, care pusese primul piciorul în insulă ocupînd mai multe cetăţi, putea să ajungă la o poziţie mai însemnată decît aceea pe care o deţinuse pînă atunci. Aşa încît, la întrevederea ce a avut loc între noi, a pretins plin de aroganţă să i se adauge guvernării sale şi marea insulă a Siciliei. Eu i-am spulberat însă de la început orice speranţă arătîndu-i că în ultima vreme nu fusese deloc la înălţimea aşteptărilor. Nu m-am sfiit să-i amintesc, în acest sens, despre calculata sa încetineală cu care îmi venise în ajutor, cît şi despre secretele negocieri pe care le pur-

tase cu Sextus împotriva mea. Ne-am despărțit furioși, gata de a începe un nou război civil, cînd trupurile celor uciși la Naulochos mai pluteau încă pe ape. Eu știam că Lepidus, din cauza nepăsării și lipsei de energie care îl caracterizau, nu era simpatizat de soldații săi. În schimb pe mine mă admirau, pentru dîrzenia și perseverența ce arătasem în multe împrejurări. De aceea, folosind metoda de care făcusem uz cu succes și în alte ocazii, am trimis mai mulți ostași de încredere să se strecoare în rîndul soldaților lui Lepidus, pentru a-i convinge să treacă de partea mea. Terenul fiind astfel pregătit m-am dus apoi chiar eu, fără arme și fără nici o gardă, în tabăra pretențiosului meu „colaborator". Am fost primit de soldați ca un adevărat comandant. Unii dintre ei îmi cereau chiar iertare și, după ce le-am vorbit tuturor, au început să mi se alăture. Smulgînd insignele și desfăcînd corturile se pregăteau să mă urmeze, dar Lepidus, uitînd cine sînt, a strîns în grabă mai mulți ostași ce-i erau devotați și i-a trimis împotriva mea. Un centurion care mă însoțea a fost ucis, iar eu m-am trezit cu o săgeată în piept, fără a fi însă grav rănit. Fiind neînarmat a trebuit s-o iau la fugă spre călăreții care mă așteptau în afara taberei. Văzîndu-mă fugind cîțiva soldați de-ai lui Lepidus au început să rîdă. Deși sănătoasă, am simțit atunci cît de rușinoasă e fuga. Imediat m-am întors înarmat și plin de mînie în fruntea călăreților la fel de furioși ca și mine. Aceștia i-au atacat și uciș pe cei care îndrăzniseră să rîdă de comandantul armatei. Am ocupat apoi prin luptă cîteva din pozițiile apărate de oamenii lui Lepidus. La foarte scurt timp a urmat defecțiunea în rîndul legiunilor acestuia. Unitate după unitate treceau de partea mea, în timp ce generalul alerga, implora soldații și le reținea steagurile încercînd să-i oprească. Zadarnic însă! Pînă la urmă l-a părăsit și cavaleria care îi fusese totdeauna devotată. Unul dintre călăreți veni să mă întrebe dacă n-ar trebui să-l ucidă pe cel care acum nu mai era comandantul lor. Am interzis să se atingă cineva de el, deși cu foarte puțin timp înainte Lepidus își îndemnase soldații să mă omoare. Eram prea puternic în acel moment pentru a mai da dovadă de cruzime, așa cum poate făcusem altădată. În fața generozității mele el s-a grăbit să mi se arunce la picioare cerîndu-mi iertare. L-am oprit însă de la acest umilitor gest care îmi amintea că după Mutina se spunea că la fel făcuse în fața lui Antonius și care, o dată în plus, îl făcea să apară ca un om de nimic, un fricos, un laș, un om lipsit total de simțul onoarei. Cu toate acestea, fiindcă fusese cîndva primul care s-a ridicat împotriva asasinilor tatălui meu adoptiv, m-am mulțumit doar să-l îndepărtez din triumvirat lăsîndu-i funcția de *Pontifex Maximus* și întreaga avere, dar obligîndu-l să locuiască la Circei, lîngă Tarracina, în Latium. Rușinea pățită nu l-a atins în nici un fel. A

mai trăit mulți ani, mai mult de douăzeci, murind în anul 741 *ab. U.c.*[1]

După înfrîngerea lui Sextus și îndepărtarea lui Lepidus am ajuns în fruntea unei imense armate: patruzeci și cinci de legiuni, ceea ce însemna vreo două sute de mii de pedestrași, în afara celor vreo patruzeci de mii soldați auxiliari, la care se adăugau aproape douăzeci și cinci de mii de călăreți, plus marinarii aflători pe mai multe sute de nave luptătoare, ca să nu mai vorbesc de cei de pe puzderia corăbiilor de transport. Mi-am dat atunci seama ce mare efort militar îmi ceruse confruntarea cu Sextus care nici măcar nu fusese de talia viteazului său tată, Magnus Cnaeus Pompeius, ce îndrăznise să-i țină piept invincibilului meu tată adoptiv, genialul Caius Iulius Caesar. Cred însă că Sextus devenise atît de puternic și primejdios datorită în mare parte prestigiului tatălui său, tot astfel cum și pe mine m-a ajutat umbra divinului Caesar, deși se spune că nu trebuie să te bizui pe meritele înaintașilor.

Colosala armată în fruntea căreia mă aflam îmi cerea insistent, după obținerea victoriei, aceleași recompense ca după bătălia de la Philippi. Mă găseam în mare încurcătură, ca orice comandant al unei armate folosită în vremuri extrem de tulburi și nesigure. Pentru un astfel de comandant, o armată este, a doua zi după victorie, mai de temut decît în ziua unei mari bătălii, cînd soldații au în față un dușman pe care se pregătesc să-l distrugă în speranța recompenselor ce vor urma. Recompense! De unde recompense atîta timp cît cel învins nu avusese orașe, aur sau alte bogății de prădat, ori pămînturi de împărțit? Am văzut cum Lepidus se acoperise de rușine jefuind cu puțin timp înainte Messina, oraș al Siciliei de multă vreme aflat sub stăpînirea Romei. Drept recompense le-am acordat soldaților cununi și noi insigne onorifice, iar ofițerilor le-am dat dreptul de a purta toga praetexta, toga tivită cu purpură, și rangul de senator în orașele lor de baștină. „Toate aceste frumoase daruri sînt jucării pentru copii; unui soldat îi trebuie bani și pămînt" a răspuns tribunul militar Ofillius. Agitația creștea în rîndul ostașilor care ridicau tot felul de pretenții, amenințau și se dedau la acte de indisciplină. Eu nu m-am lăsat impresionat de îndrăzneala lor. Dîndu-și seama că nu reușesc să mă convingă, au cerut să-i eliberez din armată. Spre neplăcuta lor surpriză, m-am grăbit să le satisfac cererea în primul rînd a celor ce luptaseră la Mutina și Philippi. Astfel am făcut să plece din insulă vreo douăzeci de mii dintre ei promițîndu-le totuși că le voi da pămînt, așa cum doriseră. La scurtă vreme au fost împroprietăriți. Pe cei rămași i-am lăudat pentru credința și devotamentul lor și le-am dat imediat cîte cinci sute denari. Spre a procu-

[1] Anul 13 î.e.n.

ra banii necesari a trebuit să impun oraşele Siciliei la apăsătoarea sumă de una mie şase sute talanţi. Celor care participaseră şi la luptele navale le-am acordat în plus o cunună din frunze de măslin ştiind că soldaţii romani erau sensibili la astfel de recompense; unii le acordau o mai mare importanţă chiar decît banilor. După ce am evitat astfel izbucnirea unei răscoale în rîndul armatei, am împărţit-o trimiţînd o parte sub comanda lui Statilius Taurus în Africa, pentru a lua în stăpînire provincia ce fusese mai înainte sub comanda lui Lepidus, o parte am lăsat-o sub comanda guvernatorului numit de mine în Sicilia, o parte am trimis-o în Italia, iar restul m-a urmat pe mine ceva mai tîrziu, cînd am părăsit insula.

La idele lui noiembrie ale anului 718 *ab U.c.*[2] am intrat în Roma. Aveam 28 de ani. Senatul şi poporul roman mi-au decernat, pentru victoria împotriva lui Sextus, exagerate onoruri. În afara ridicării statuii de aur despre care am mai vorbit, s-a hotărît să se înalţe în cinstea mea un arc de triumf, să mi se dăruiască o locuinţă din fondul public, sus pe Palatin, şi să se sărbătorească în fiecare an ziua în care ieşisem învingător. Totodată mi se acorda dreptul de a intra călare în Roma şi de a purta în permanenţă o coroană de laur, pe lîngă marea cinste de a-mi sărbători triumful. S-a mai propus să mi se dea demnitatea de *Pontifex Maximus* ce urma să-i fie luată lui Lepidus. Eu am refuzat, pentru a nu călca obiceiul care acorda această demnitate pe viaţă. Am refuzat şi alte onoruri acceptînd doar triumful, sărbătorirea anuală a zilei victoriei şi statuia de aur.

Cînd poporul a vrut să-l condamne la moarte pe Lepidus, pentru motivul că îmi pricinuise mari neajunsuri, m-am opus cu toată fermitatea.

Conform străbunelor datini republicane am socotit necesar să dau socoteală senatului şi poporului asupra acţiunilor întreprinse de mine în ultima vreme. Se ştie că un *imperator*, mă refer la calitatea de comandant al armatei, nu are voie să ţină discursuri în *pomerium*[3]. Deşi pe baza unora dintre prerogativele cu care eram învestit puteam să ignor această restricţie, eu am respectat-o totuşi, ceea ce a făcut ca poporul să se bucure văzînd că ţin seama de tradiţiile romane. În discursul meu am subliniat că, izbutind a pune capăt războiului civil, am adus pacea mult dorită de către toţi cetăţenii. Am vorbit şi despre întunecoasa perioadă a proscripţiilor pe care o regretam sincer, dar pe care o consideram necesară

[2] 13 noiembrie anul 36 î.e.n.

[3] Zonă a Romei, ca entitate religioasă, unde sînt valabile auspiciile urbane. Fiind de natură fictivă nu i se cunosc precis limitele, dar se ştie că într-o vreme ocupa Forum-ul, Capitoliul şi Palatinul.

pentru acel moment. Ea a fost impusă de situaţia nesigură în care ne aflam noi triumvirii în faţa unor numeroşi şi periculoşi duşmani ai patriei. Trebuia ca aceştia să fie îndepărtaţi cu orice preţ. Acum ei nu mai existau, aşa încît îi asiguram pe toţi că astfel de nefericite zile nu se vor mai ivi. Ca dovadă, am hotărît să fie arse oricе documente compromiţătoare, cum ar fi fost, de exemplu, epistolele trimise lui Sextus Pompeius de unele persoane de vază. În continuare am arătat că numai nevoile războiului m-au obligat la strîngerea unor mari sume de bani prin dări apăsătoare. Acum era pace. Am făcut cunoscută aşadar suspendarea tuturor datoriilor dinaintea războiului civil faţă de tezaurul public, cît şi a altor restanţe asupra unor impozite. În sfîrşit am anunţat că voi abdica de la împuternicirile mele, restabilind vechile forme de conducere ale Republicii, imediat după ce Antonius va încheia războiul împotriva parthilor sperînd că şi colegul meu, ce împărţea puterea cu mine, să fie de acord a-şi depune prerogativele. Discursul a fost primit cu mare satisfacţie. Cu această ocazie am fost ales tribun al poporului.

În acelaşi timp eu nu i-am uitat nici pe cei cărora le datoram în bună parte succesele şi onorurile de care mă bucuram. Veteranii ce luptaseră alături de mine au primit recompense în bani şi au fost împroprietăriţi. Trebuie să subliniez că, spre deosebire de altă dată cînd pămînturile pentru împroprietăriri erau confiscate în dauna locuitorilor italici, de data aceasta ei au fost despăgubiţi. Agrippa, bunul meu prieten, pentru izbînda contra lui Sextus a obţinut mari domenii funciare în Sicilia. Printre alte distincţii i s-a acordat dreptul de a purta o cunună alcătuită din mici vîsle de aur. Marcus Valerius Messala, pe care cîndva îl trecusem pe lista celor proscrişi, a fost numit augur.

Pentru ca nimeni să nu se îndoiască de sinceritatea promisiunilor mele, am redat magistraturilor urbane vechile lor atribuţii lăsîndu-le posibilitatea să aplice legile Republicii.

Din cauza războaielor civile atît Roma cît şi oraşele Italiei erau deseori prădate de bande de tîlhari. Nimeni nu mai era sigur de viaţa sa. Luînd cele mai drastice măsuri şi aplicînd cele mai aspre pedepse, ordinea şi siguranţa peninsulei au fost în curînd restabilite. Sabinus, numit în acest scop de mine, a reuşit în mai puţin de un an să-i prindă şi să-i ucidă pe vinovaţi, iar cetăţenii, bucurîndu-se din nou de o viaţă sigură şi tihnită, mi-au adus nenumărate laude.

Deoarece puterea la care ajunsesem nu se putea bizui doar pe sprijinul armatei, am căutat să-mi apropii şi populaţia ţinînd seama de interesele generale. Astfel, în timpul războiului cu Sextus mulţi sclavi fugiseră de pe domenii pentru a se înrola în armata acestuia păgubindu-i de munca lor pe stăpînii cărora le aparţinu-

seră. Pentru a termina odată și cu acești foști soldați ai lui Pompeius, am trimis tuturor comandanților militari ordine scrise pe care trebuia să le deschidă toți în aceeași zi. Ele cuprindeau porunca mea de a fi prinși sclavii fugari, oriunde s-ar fi găsit. Aproximativ treizeci de mii de sclavi care luptaseră împotriva Republicii au fost înapoiați stăpînilor de unde fugiseră, pentru a-i pedepsi după fapta săvîrșită. În felul acesta mi-am căpătat simpatia celor care puteau din nou să folosească munca fugarilor în scopul înviorării gospodăriilor agricole și a creșterii fertilității terenurilor.

Cetatea Eternă simțea în sfîrșit că e condusă cu energie și pricepere, spuneau oamenii. În locul unor magistrați care înaintea mea foloseau înaltele lor funcții în interesul unor ambiții personale și al unei îmbogățiri peste măsură, Roma se bucura acum de o administrație care se preocupa cu atenție de buna stare și siguranța cetățenilor ei. Dar nu numai capitala, ci și orașele Italiei, salvate de la foamete și redate ordinei ce se observa peste tot, binecuvîntau autoritatea care acționa în interesul lor. De aceea să nu mire pe nimeni faptul că unele orașe mi-au așezat chipul alături de statuile zeilor lor protectori.

Prestigiul meu a crescut foarte mult în ochii oamenilor datorită în primul rînd energicei mele conduceri, dar și în urma propagandei pe care mi-o făceau cei din preajma mea. Unul dintre aceștia a fost Maecenas care, el însuși admirator al oamenilor de litere și avînd înclinații pentru literatură, a strîns în jurul său mulți tineri poeți de valoare. Ei aveau misiunea de a populariza realizările mele prin intermediul operelor lor. Doi dintre cei mai valoroși poeți au fost Vergilius și Horatius. Sub îndemnul și cu sprijinul lui Maecenas, Vergilius a scris *Georgicele* care aveau un scop bine stabilit. Maecenas a înțeles chiar mai bine decît mine însemnatul rol al literaturii și mai cu seamă al poeziei în răspîndirea anumitor concepții despre societate și modul în care ea trebuie condusă. Vergilius laudă în opera sa trecutul glorios al Romei. Pentru el, Italia este patria unor eroi de seamă, printre care, alături de Decius, Camillus, Scipionii și Marius, mă aflam și eu. Ca și în *Egloge*, poetul, făcînd apel la unele elemente religioase, își exprimă simpatia sa față de oamenii de seamă ai vremii. El vorbește despre nenorocirile prevestite de zei prin numeroase semne cerești în momentul asasinării marelui Caesar și face chiar unele aluzii referitoare la cultul meu. Vergilius îmi preamărește victoriile și, ca și cum ar fi știut greutățile pe care le mai aveam de învins, îi roagă pe zeii pămîntului italic să mă ajute spre a le învinge spunînd: „*Hunc saltem everso iuvenem succurrere saeclo / Ne prohibete!*"[4]

[4] Risipitu-s-a veacul și-acestui tînăr nu-i puneți / Stavili în cale!

15. Iapozii şi-au ucis soţiile şi copiii, apoi s-au sinucis

Într-adevăr, mai aveam numeroase stavile în cale, multe greutăţi de trecut, iar primejdiile mă pîndeau la fiecare pas. Dovadă că nu după multă vreme, aflîndu-mă din nou în război, mi-am primejduit viaţa şi am fost de două ori rănit.

Pentru a-mi spori autoritatea faţă de senat şi pentru a face să crească respectul ce mi-l doream din partea poporului, acum, cînd începusem să desfăşor o activitate mai independentă încercînd a introduce treptat o nouă orientare cu privire la conducerea statului, m-am gîndit la pregătirea şi executarea unei campanii militare împotriva unor duşmani deosebiţi de cei pe care îi avusesem pînă la acea dată. Poporul roman, popor războinic şi plin de curaj, ce cucerise cea mai înfloritoare parte a lumii populate, cu greu înţelegea să se lase cîrmuit de un conducător, oricît de energic şi priceput s-ar fi dovedit el, atîta timp cît nu era în primul rînd un viteaz comandant de oşti care să fi repurtat însemnate victorii contra unor duşmani dintre cei mai primejdioşi. A trebuit să-i fac poporului roman şi această plăcere! Aşa gîndeam atunci, la începutul ascensiunii mele. Mai tîrziu, eu, care nu am fost niciodată o fire războinică evitînd pe cît posibil conflictele armate, m-am străduit să-i determin pe romanii cu veleităţi de neîntrecuţi cuceritori, să-şi dea singuri seama că înţelepciunea şi priceperea unui cîrmuitor, care doreşte şi înfăptuieşte pacea aducătoare de linişte şi bunăstare, poate da oamenilor mai multă fericire decît ascuţişul celei mai temerare şi de neînvins spade. Dar pînă atunci va mai curge multă apă pe Tibru . . .

M-am gîndit la început să pornesc într-un mare război. Forţe aveam. Aş fi vrut să întreprind ceva care să depăşească faptele divinului Caesar sau cel puţin să lupt împotriva unui duşman aflat undeva la capătul lumii aşa cum făcuse el sau Pompeius, iar acum Marcus Antonius. Vroiam să debarc şi să cuceresc Britannia la care rîvnise şi tatăl meu adoptiv. Am renunţat însă la aceste planuri, deoarece mi-am dat seama că în loc de a mă aventura în cucerirea unor prea îndepărtate ţinuturi, trebuia să mă ocup în primul rînd de popoarele ce ameninţau direct Roma. Trebuia mai întîi să realizez securitatea Italiei şi chiar a Greciei care se aflau mereu sub presiunea triburilor ce se agitau la graniţele statului.

Un alt motiv ce mă împingea la război era şi faptul că dispuneam de o considerabilă armată pe care nu puteam s-o las să în-

cezească într-o inactivitate ce ar fi dus treptat la slăbirea disciplinei. Aş fi putut să reduc efectivele lăsînd o parte dintre soldaţi la vatră. Era şi aceasta o rezolvare. Mă gîndeam însă că aşa cum fusese redus triumviratul la doi conducători, tot astfel s-ar fi putut întîmpla să fie reprezentat cîndva doar de unul singur... Cine putea fi acest unic conducător, nu-mi dădeam încă bine seama... *Expertus metuit*[1]. Nu era cît pe-aci să mă îndepărteze Lepidus din triumvirat... ba chiar din viaţă? Aşadar mi-am păstrat prevăzător efectivele intacte şi am pornit contra illyrilor care deseori atacau posesiunile romane. Din acest război, numit şi dalmatic, nu voi reda decît episoadele în care e vorba de felul cum am luptat în primele rînduri ale pedestraşilor şi cum am fost de două ori rănit dînd dovadă de un deosebit curaj, aşa cum s-a spus de către toată lumea. Un curaj „descurajant" pentru toţi „binevoitorii" mei care mă calificaseră ca pe un fricos, mai ales cu ocazia bătăliei de la Philippi.

După ce am stabilit misiunile de luptă pentru o parte din trupe ce acţionau pe diferite fronturi, eu personal în fruntea a mai multor legiuni m-am îndreptat către ţinuturile ocupate de triburile iapozilor. Cu multă uşurinţă i-am adus la supunere pe cei ce trăiau de-a lungul ţărmului Mării Adriatice. Nu tot astfel s-a întîmplat cu populaţia ce se afla aninată pe pantele şi crestele munţilor din apropiere. O foarte îndîrjită rezistenţă au dovedit-o cei ce se fortificaseră în Metulon, principala lor cetate, de unde au respins mai multe atacuri ale pedestraşilor mei. Într-una din luptele purtate atunci, încercînd să ies dintr-un turn de lemn pentru a escalada zidul cetăţii împreună cu alţi soldaţi, am fost rănit la genunchi de o piatră aruncată de duşman. Nu la multă vreme după aceea, în timp ce avea loc o sîngeroasă luptă pentru ocuparea unei noi poziţii, o parte dintre pedestraşii mei au fost puşi pe goană. Văzînd aceasta m-am îndreptat în grabă spre un pod de lemn care ducea către cetatea inamicului. Cînd soldaţii şi-au dat seama la ce primejdie mă expuneam, s-au întors şi au reluat atacul, dar în aşa mare număr, încît podul s-a rupt cu noi, iar eu am fost din nou rănit.

Duşmanul, simulînd că vrea să ducă tratative, m-a determinat să trimit în cetate cîteva unităţi ai căror soldaţi au fost însă ucişi în timpul nopţii. Iapozii s-au arătat extrem de dîrji. După ce au dat foc locuinţelor, şi-au omorît soţiile, copiii şi apoi s-au sinucis. Chiar şi cei puţini pe care am apucat să-i mai prind şi-au luat viaţa. După înfrîngerea iapozilor şi cucerirea Dalmaţiei a urmat

[1] Cel păţit se teme.

supunerea pannonilor și liburnilor. Trecînd apoi Munții Alpi și cucerind cîteva importante obiective, am pus bazele a două colonii ce se vor numi mai tîrziu *Augusta Taurinorum* și *Augusta Praetoria* și care trebuia să bareze pe viitor incursiunile spre Italia. Început în anul 719 *ab U.c.*[2] războiul a luat sfîrșit în anul 721 *ab U.c.*[3]

După succesele obținute pe cîmpul de luptă m-am înapoiat la Roma cu gîndul de a oferi oamenilor și alte satisfacții. Deși s-ar crede că un popor războinic nu este prea receptiv față de frumusețile artistice, romanii, străbătînd pămîntul în lung și în lat și venind în contact cu marile opere artistice create de culturile unor popoare cucerite, și-au însușit treptat o anume sensibilitate în fața frumosului și un ascuțit rafinament în tot ce gîndeau și înfăptuiau. În viața cotidiană romanii puneau mare preț pe foloasele ce le aducea civilizația la care ajunseseră și se mîndreau cu mărețele lor realizări. Eu am căutat să le satisfac și astfel de gusturi. Chiar din acei ani va începe marea operă de reconstrucție și înfrumusețare a Cetății Eterne care a fost una din permanentele mele preocupări.

Agrippa nu era numai un desăvîrșit general. El era și un gospodar foarte priceput. După terminarea războiului dalmatic l-am numit edil[4]. În această calitate el a condus executarea unor însemnate lucrări edilitare. Edificiile statului au fost reparate, drumurile refăcute, apeductele prăbușite au fost reconstruite, canalele de scurgere devenite insalubre au fost și ele curățite, iar plebeilor li s-au pus la dispoziție în mod gratuit numeroase băi. Agrippa, acest general aspru și modest, era convins de valoarea și influența fericită a artelor. El împărtășea părerea lui Plinius ce vorbea cîndva despre avantajul pe care îl prezintă obiectele de artă care, în loc să zacă ascunse de vederile oamenilor prin vilele bogătașilor, ar trebui reunite în expoziții permanente, pentru a delecta ochii și sufletele tuturor iubitorilor de frumos. În acest scop prietenul meu a cheltuit mari sume de bani pentru cumpărarea a numeroase statui, tablouri și alte obiecte de artă pe care le-a așezat în diferite locuri publice spre a fi admirate de toată lumea. Agrippa a reușit într-o bună măsură, prin activitatea lui de edil, să atragă simpatia plebei de partea mea. Totodată, eu făceam unele concesii aristocrației și în primul rînd corpului senatorial. Aceste acțiuni, menite să ducă la apropierea față de mine a tuturor categoriilor sociale, vor în-

---

[2] Anul 35 î.e.n.

[3] Anul 33 î.e.n.

[4] Edilii aveau ca atribuții asigurarea pazei străzilor, templelor, piețelor, dar în special se îngrijeau de construcțiile urbane și organizarea jocurilor.

semna chiar fundamentul pe care se va ridica Republica în viitor. În același timp eu îmi asumam înalta obligație de a respecta în toate acțiunile mele principiul democrației noastre republicane: *Salus populi suprema lex esto*[5].

16. A iubi și a fi înțelept totodată cu greu îi este îngăduit chiar unui zeu

La începutul războiului contra parthilor Marcus Antonius repurtase, prin generalii săi, importante victorii. Spre exemplu, Ventidius i-a învins și îndepărtat pe dușmani de granițele statului. El nu a urmărit însă înfrîngerea totală a acestora temîndu-se probabil de a nu-i stîrni triumvirului invidia, așa cum se mai întîmplă uneori.

După înțelegerea ce avusese loc între noi la Tarentum în anul 717 *ab U.c.*[1], Antonius, părăsind Italia a hotărît ca în anul următor să ia el însuși comanda în războiul cu parthii. Plecînd însă spre Asia a fost cuprins de o nouă și cumplită pasiune pentru Cleopatra uitînd-o pe Octavia și pe cei doi copii pe care îi avea cu ea. S-a întîlnit cu egipteanca în Antiochia, unde a celebrat căsătoria fără a fi desfăcut în mod oficial legătura cu sora mea călcînd în acest fel obiceiurile romane. A recunoscut și copiii pe care îi avea cu ea, pe Alexandros și Cleopatra, iar reginei i-a dăruit Cilycia, Phenicia, Cyprul, o parte din Iudeea, o parte din Arabia. Unele din aceste teritorii erau chiar provincii romane. Antonius însă nu mai ținea seama în acea vreme nici de puterea Romei, nici de senat și legile lui, ci doar de dorințele iubitei sale. Cît privește visul de mărire al Cleopatrei, se putea spune că ea și-l vedea îndeplinit văzîndu-se dintr-o dată stăpîna unui întins și puternic stat egiptean, cum nu gîndise vreodată careva din dinastia Lagizilor. Dar cum pofta de putere e fără saț, egipteanca se gîndea s-ajungă și mai sus, fără a ține seama de ce va urma. *Qui quaerit alta is malum videtur quaerere.*[2]

Pentru campania împotriva parthilor Marcus Antonius dispunea de o numeroasă armată: șaizeci de mii pedestrași, zece mii călăreți și trei mii auxiliari. O parte din aceste forțe erau furnizate de către Artavasdes, regele Armeniei, dușmanul altui Artavasdes,

[5] Salvarea poporului să fie legea supremă.
[1] Anul 37 î.e.n.
[2] Cine umblă după mărire s-ar părea că umblă după nenorocire.

regele Mediei Atropatene. Pînă în depărtata Indie se vorbea despre pregătirile de război ale generalului. Asia tremura la gîndul că va avea de înfruntat invincibila armată romană.

Două posibilităţi de a se îndrepta spre frontiera parthilor avea Antonius. Un drum mai scurt, de la Euphrat spre Tigru traversînd deşertul Mesopotamiei, şi altul mai lung, peste munţi, trecînd prin Armenia şi Media Atropatene. La amintirea dezastrului din anul 701 *ab U.c.*[3], suferit de Crassus în Mesopotamia, triumvirul a hotărît să meargă pe drumul mai lung şi greoi, dar mai sigur. Într-adevăr, a trecut nestingherit prin Armenia şi a asediat apoi Phraata, capitala Mediei. Aici însă a întîmpinat o dîrză rezistenţă fiind obligat pînă la urmă să facă drumul întors. N-a avut soarta lui Crassus, dar, hărţuit permanent de către parthi, a trebuit să susţină timp de douăzeci şi şapte de zile optsprezece lupte în urma cărora drumul de la Phraata pînă în Armenia a fost presărat de cadavrele a vreo douăzeci şi patru de mii de soldaţi. Era în plină iarnă şi lipsa alimentelor se făcea din ce în ce mai simţită. Dacă Artavasdes, Regele Armeniei, n-ar fi părăsit tabăra romană cu cei şase mii de călăreţi ai săi, poate că pierderile romanilor ar fi fost mai mici. Antonius însă nu avea acum timp să-l pedepsească pe rege pentru trădarea lui. A continuat deci retragerea. A mai pierdut pînă în Syria încă opt mii de legionari. Aici îl aştepta Cleopatra cu alimente, îmbrăcăminte şi daruri pentru ofiţeri şi soldaţi. La insistenţele reginei, Antonius s-a îndreptat apoi spre Alexandria renunţînd la luptă.

Cu tot eşecul suferit în această campanie generalul a trimis la Roma mesaje din care lăsa a se înţelege că ieşise victorios. Eu am avut însă grijă ca adevărul să fie cunoscut de către senat, deşi în faţa poporului am decretat serbări şi sacrificii în cinstea lui. I-am lăudat şi meritele despre care nu se poate spune dealtfel că nu le-ar fi dovedit el personal ca general şi comandant.

În timp ce Antonius se afla din nou la Alexandria, în anul 719 *ab U.c.*[4], ducînd o viaţă plină de petreceri şi desfătări alături de aleasa inimii lui, sora mea încerca să-l smulgă fatalei influenţe care îl ducea spre dezastru. La rugăminţile ei i-am dat voie să părăsească Roma, pentru a-şi întîlni soţul, deşi îmi dădeam seama ce va urma. Pe de o parte îmi părea rău de Octavia, care suferea nespus de mult din cauza destrăbălatului ei soţ, dar pe de altă parte aşteptam cu un oarecare interes să-l văd, ca pe orice îndrăgostit lipsit de raţiune, cum se va compromite printr-o nouă greşală. Într-adevăr, după cum prevăzusem, cînd Antonius a aflat că Octavia sosise la Atena, în drum spre el, i-a cerut să nu plece mai departe. Bietei soţii înşelate nu i-a fost greu să bănuiască motivul

[3] Anul 53 î.e.n.
[4] Anul 35 î.e.n.

unui atît de ofensator mesaj. S-a mulţumit doar să-l întrebe unde dorea el să-i trimită cele aduse. În marea ei bunătate şi generozitate, cu toate că ştia foarte bine cum se comporta Antonius, sora mea îi aducea două mii de soldaţi de elită complet înarmaţi şi echipaţi în strălucitoare platoşe şi coifuri rivalizînd cu cele mai arătoase cohorte pretoriene. Îi mai dăruia o însemnată sumă de bani, numeroase veşminte pentru soldaţi, un mare număr de vite de povară şi alte daruri pentru ofiţeri şi prieteni. Octavia n-a reuşit să-şi vadă soţul, deoarece Cleopatra a ştiut să-l ţină cît mai strîns lîngă ea. Pentru a fi sigură că nu-i scapă, l-a împiedicat să plece şi în campania plănuită contra Armeniei. Sora mea era atît de indignată şi dezamăgită, încît mă temeam să nu ia vreo hotărîre desperată. Poate că de aceea nici Antonius nu a îndrăznit atunci să anunţe desfacerea căsătoriei lor. În orice caz eu îmi cunoşteam cumnatul şi ştiam cît era de uşuratic din fire. De aceea mă simţeam vinovat că îmi aruncasem sora în braţele acestui desfrînat, numai pentru realizarea unor interese de stat şi satisfacerea dorinţei soldaţilor de a ne împăca. Încercînd să mai repar ceea ce se mai putea repara, i-am cerut să părăsească locuinţa necinstitului soţ. Dar în loc de a mă asculta Octavia a continuat să se ocupe de creşterea copiilor ei avuţi cu Antonius, dar şi de ai Fulviei, acordîndu-le tuturor aceeaşi grijă şi tandreţe maternă. Cred că ea continuă să-şi iubească soţul, deşi o părăsise, altfel nu-mi pot explica de ce se comporta astfel şi de ce mă ruga să-i ajut pe toţi cei care veneau la Roma din partea lui Antonius, ca prieteni sau cu vreo anume treabă, în timp ce ea îi găzduia ca pe nişte oaspeţi aleşi. Nu-mi imaginez ca Octavia să se fi purtat aşa de frumos, numai pentru a se răzbuna pe soţul ei. Nu era o fire ipocrită, nici falsă. În tot cazul, dacă a urmărit să atragă, prin contrastul faţă de purtarea triumvirului, dispreţul şi chiar ura oamenilor asupra acestuia, a reuşit s-o facă în mare măsură.

În acelaşi an a mai avut loc un eveniment demn de semnalat: dispariţia de pe arena istoriei a celui care mă chinuise în cel mai îndelungat şi costisitor război civil. După fuga sa în Orient, Sextus Pompeius, fiindcă despre el este vorba, şi-a format din nou o armată, şi-a pregătit corăbiile pentru luptă şi a trimis soli la Antonius spre a-l anunţa că doreşte să treacă sub comanda sa ca prieten şi aliat. Dar în timp ce generalul îi asigura pe solii trimişi că îi va acorda lui Sextus toată cinstirea, dacă acesta se va dovedi demn de ea, au fost prinşi alţi soli pe care Pompeius îi îndreptase către parthi, spre a-i chema să lupte împreună împotriva lui Antonius. Acesta nu s-a grăbit totuşi să ia vreo măsură contra trădătorului. Pînă la urmă însă, Sextus, nutrind în continuare faţă de Antonius planuri duşmănoase, a fost ucis în oraşul Milet de către generalul Titius. Nu se ştie precis dacă acest general l-a omorît din proprie iniţiativă, ori primise poruncă în acest sens de la Antonius.

Unii pretindeau că Plancus, guvernatorul Syriei, ar fi dat ordin să fie ucis, fie din inițiativa sa, fie zorit la aceasta de către triumvir. Așa a pierit Sextus Pompeius în 719 *ab U.c.*[5] cînd avea 40 de ani.

Să revenim acum la Artavasdes, regele Armeniei, care îl părăsise împreună cu cei șase mii de călăreți ai săi pe Antonius, în timpul luptelor purtate contra parthilor. În anul 720 *ab U.s.*[6] colegul meu de triumvirat a întreprins o scurtă campanie în Armenia. Mai întîi a încercat să-i abată atenția lui Artavasdes trimițîndu-l pe Quintus Dellius, omul său de încredere, să-i ceară mîna uneia dintre fiicele regelui pentru Alexandros Helios, fiul generalului. Dellius, care izbutise cîndva s-o convingă pe Cleopatra să se întîlnească în Cilicia cu Antonius, de data aceasta n-a reușit, deși de două ori a fost trimis cu delicata misiune. Între timp Antonius a intrat în Armenia și ajungînd la Nicopolis l-a invitat pe Artavasdes la o întrevedere, pentru a se înțelege, chipurile, asupra unei expediții comune plănuite contra parthilor. La început regele s-a temut să nu i se întindă vreo capcană, dar pînă la urmă s-a prezentat în tabăra generalului. Acesta l-a prins și l-a aruncat în lanțuri, dar nu orice fel de lanțuri, ci ... de aur, doarece captivul era ... rege. L-a trimis apoi la Alexandria împreună cu soția și copiii.

Și poporul și senatul roman au fost indignați la culme aflînd despre josnicul procedeu folosit de Antonius, conducătorul ce trebuia să reprezinte, în calitatea sa, înaltele virtuți ale Cetății Eterne. Un alt motiv de indignare a fost triumful pe care l-a sărbătorit în Alexandria, după așa-zisa cucerire a Armeniei. Eu eram furios nu pentru că succesul obținut nu fusese atît de răsunător încît să justifice triumful, ci fiindcă îl serbase în Alexandria, ceea ce contravenea obiceiurilor romane care impuneau să aibă loc numai la Roma, unde marșul triumfal lua sfîrșit în fața templului lui Iupiter Capitolinul, adică în fața celui ce trebuia să primească meritatele jertfe. Dar Antonius uitase și de Iupiter și de Roma și de tradițiile poporului roman, încît cu ocazia triumfului, la care asista și Cleopatra, aceasta a fost declarată de către amantul cel vrăjit „regina reginelor", iar pe Caesarion, numit și Ptolemaios, presupus fiu al Cleopatrei avut cu tatăl meu adoptiv, l-a declarat și pe el „regele regilor". La scurt timp a făcut o nouă distribuire a întinselor teritorii de care răspundea, ca și cum ar fi fost propriile lui domenii. Șerpoaica de pe malul Nilului a fost numită regină a Egiptului și Cyprului asociîndu-l la domnie pe Caesarion. Antonius avea acum cu egipteanca trei copii. Generosul tată nu i-a uitat nici pe ei cu ocazia împărțirii lumii: lui Alexandros Helios i-a dăruit Armenia și Media, ca viitor ginere al lui Artavasdes, regele

[5] Anul 35 î.e.n.
[6] Anul 34 î.e.n.

Mediei Atropatene, adăugîndu-i şi ţara parthilor pe care încă nu o cucerise; fiicei sale, Cleopatra Selene, i-a oferit Libya şi Cyrenaica, iar fiului său mai mic, Ptolemaios Philadelphul, i-a dăruit Phenicia, Syria şi Cilicia. Noii regişori nu apăreau în public decît îmbrăcaţi în veşmintele caracteristice suveranilor din ţările ce le primiseră în dar fiind permanent însoţiţi de către o gardă de asiatici, ori macedoneni. Antonius însuşi, care nu-şi mai amintea că e roman, îşi lepădase toga de proconsul al Romei îmbrăcînd roba de purpură şi umblînd cu diadema pe cap şi sceptrul de aur în mînă ca suveranii din Orient. Pe străzile Alexandriei triumvirul era văzut alături de Cleopatra într-un car împodobit cu ghirlande, ori mergînd pe jos în rînd cu eunucii în timp ce egipteanca se afla călare. Antonius purta cînd costumul zeului Osiris[7], cînd pe al lui Bacchus. Falnicii soldaţi romani constituiau garda reginei străine, pe ale căror scuturi sta scris CLEOPATRA, ceea ce dovedea pretenţia acestei femei de a fi recunoscută drept comandant al militarilor romani. *Fatale monstrum*, aşa cum o numea Horatius pe bună dreptate, mergea cu ambiţia-i nesăbuită pînă acolo, încît ar fi vrut să devină comandantul suprem al tuturor legiunilor romane. Ofensă la adresa poporului roman nici că se putea mai mare! ... Tendinţa de supremaţie a Cleopatrei se putea observa şi dacă se priveau unele dintre monedele pe care apăreau chipurile lui Antonius şi ale stăpînii inimii lui vrăjite. Pe alte monede egipteanca era reprezentată ca suverană a Orientului, iar dacă ar fi să ne luăm după semnificaţia unor simboluri, s-ar putea spune că ambiţioasei femei nu-i era departe gîndul de a se vedea într-o zi chiar regina Romei! ... Antonius era în aşa măsură subjugat de ea, încît, fascinat de viaţa şi luxul oriental, îşi pierduse orice voinţă, orice simţ al onoarei nemaiştiind de patrie şi de numele pe care îl purta. Pe bună dreptate se spune: *Amantes, amentes*[8], fiindcă numai un om ajuns într-o astfel de stare şi lipsit total de raţiune putea să trimită la Roma, aşa cum a făcut el fără nici un fel de ruşine, o scrisoare prin care cerea senatului să-i ratifice toate actele şi hotărîrile sale, deci şi înstrăinarea unor teritorii ce aparţineau statului roman. Noroc că cei doi consuli în funcţiune, Domitius Ahenobarbus şi C. Sossius, care îi erau buni prieteni, au evitat să-i dea epistolei citire în public, deşi eu am insistat s-o facă, întrucît nu mai puteam să suport comportarea deşănţată a colegului meu cu care împărţeam puterea. Fiindcă cine se adună se aseamănă şi fiindcă eu mă „adunasem" cu el să conducem împreună treburile statului, exista şi riscul ca oamenii să mă asemuiască şi pe mine cu el. Nu-mi făceam însă prea mari griji pentru aceasta,

[7] Divinitate egipteană a „celuilalt tărîm" şi a forţelor vegetative ale naturii.

[8] Îndrăgostit, smintit. (Cel îndrăgostit este capabil de orice nebunie).

deoarece, în timp ce eu pacificam noi populații și aduceam noi teritorii sub stăpînirea Romei, el dăruia întinse regiuni din trupul statului roman unei puteri străine, unei femei și unor copii. De asemenea, în timp ce eu îmi dovedeam generozitatea prin distribuire de alimente plebei sau oferind numeroase spectacole, ori construind măreţe edificii, cum era Porticul și Biblioteca ce purtau amîndouă numele Octaviei, el transporta în noua capitală a Orientului cele două sute de mii volume care constituiau Biblioteca din Pergam. Aceasta era apreciată ca o capodoperă a culturii orientale și nici unuia dintre proconsulii ce guvernaseră Asia nu-i trecuse prin minte s-o transporte la Roma.

Dar cu tot izbitorul contrast dintre modul nostru de guvernare, erau totuși unii care pretindeau în această perioadă de timp că meritele și perspectivele noastre pentru viitor erau aproape egale în anumite privinţe. Într-adevăr, după aproape cinci ani de lupte purtate în Orient, uneori găsindu-se în situaţii extrem de critice, Antonius reușise să cucerească Armenia și Media. Cu toate că nu anihilase puterea parthilor și nu îndepărtase primejdia pe care aceștia o constituiau, ajunsese la o oarecare stabilitate a situaţiei pe frontiera care punea tot timpul probleme foarte greu de rezolvat din cauza permanentelor tulburări specifice popoarelor din acea parte a lumii. În afară de acest așa-zis succes se vehicula destul de des părerea că nici prezenţa lui în Egipt și căsătoria cu suverana acestui stat nu trebuiau condamnate. Generalul acceptase oarecum de nevoie această legătură oficială ea fiind impusă de ceremonialul curţii egiptene în graţiile căreia era necesar să se afle, întrucît această curte îi furniza fondurile pentru a putea duce războiul contra parthilor. Susţinătorii lui Antonius mai pretindeau că succesele obţinute de el nu însemnau numai ridicarea prestigiului acestui proconsul roman, dar și al Romei înșiși. Erau destui cei care susţineau că fără banii puși la dispoziţie de Cleopatra, n-ar fi reușit, cu tot curajul și spiritul său războinic, să ajungă la bunele rezultate obţinute în Orient. Deci căsătoria dintre ei, după părerea acestora, nu era consecinţa iubirii care îi înlănţuia, ci urmarea unor considerente diplomatice. În ce o privește pe orgolioasa odraslă a Nilului cred că erau la mijloc interese de stat. Ea nu fusese împinsă la această căsătorie pe temeiul unor sentimente afective. În ce-l privește pe colegul meu, lui nu-i găseam nici o scuză, deoarece putea să folosească tezaurul Egiptului și fără să se ascundă atîţia ani, de cînd lipsea din Roma, în cuibușorul cald de pe malul Nilului. Putea să-l întrebuinţeze așa cum de fapt folosea acum, în acești ani *721—722 ab U.c.*[9], tezaurele Armeniei și Mediei, pentru pregătiri în vederea războiului cu parthii, ori în vederea unui even-

[9] Anii 33—32 î.e.n.

tual război îndreptat, de ce nu, contra lui „Caesar cel fără barbă", cum îmi spunea el în derîdere.

Eu n-am crezut niciodată în talentele diplomatice ale lui Marcus Antonius, deoarece, aşa cum am mai spus-o, nu era un diplomat dibaci şi nici cu spirit pătrunzător, realist care să urmărească, ori să îndeplinească ferm un anume plan. Triumvirul s-a dovedit inconsecvent, uşuratic şi necumpătat lăsîndu-se uşor robit de femeile pe care le iubise cu patimă, aşa cum se întîmplase cu Cleopatra, ultima dintre cele cinci soţii oficiale.

Acum, cînd scriu aceste rînduri, tot mă mai simt cuprins de indignare amintindu-mi de relele pe care mi le-a pricinuit acesta atît mie cît şi familiei mele. Fără să ţină seama de dragostea curată, de devotamentul şi credinţa Octaviei, gata oricînd să-l ierte pentru ruşinea ce-i pricinuise, el a găsit de cuviinţă s-o repudieze. Nu cred că a mai îndrăznit cineva vreodată să repudieze o femeie aparţinînd gintei Iulia. Dar ceea ce mă revolta şi totodată mă îngrijora mai mult decît această faptă josnică, era îndrăzneala lui de a-mi contesta calitatea de urmaş şi moştenitor legal al marelui Caesar recunoscîndu-l oficial pe Caesarion Ptolemaios drept fiu al tatălui meu adoptiv şi introducînd această oacheşă corcitură în nobila noastră gintă. Dacă lui Marcus Antonius i-ar fi reuşit înscenarea, însemna că toate actele, decretele şi hotărîrile mele luate timp de aproape doisprezece ani îşi pierdeau orice valabilitate, fiindcă ele ar fi aparţinut unui uzurpator, nu moştenitorului de drept al divinului Caesar, aşa cum eram şi cum mă considera o lume întreagă.

Faţă de toate acestea era normal să se ajungă la o primejdioasă deteriorare a relaţiilor dintre mine şi Antonius. Ele s-au agravat şi cu ocazia intrării în funcţia de consuli a lui Domitius Ahenobarbus şi C. Sossius, prietenii rivalului meu. În prima zi a calendelor lui ianuaria din anul 722 *ab U.C.*[10] C. Sossius mi-a adus în şedinţa senatului o serie de acuzaţii, inspirate din scrisorile trimise de Antonius, cu scopul discreditării mele. Consulul m-a învinuit că după ce l-am învins pe Sextus, mi-am însuşit provinciile acestuia în loc de a le fi împărţit cu Antonius şi că distribuisem soldaţilor mai toate pămînturile Italiei, fără să mă gîndesc şi la soldaţii romani care luptau în Orient şi care aveau aceleaşi drepturi de a fi împroprietăriţi. Eu nu mă aflam la Roma cînd a avut loc şedinţa senatului, poate de aceea C. Sossius m-a atacat cu atîta curaj îndrăznind chiar să pună la vot un decret împotriva mea. Şi cum în senat erau mulţi simpatizanţi ai generalului, ar fi reuşit cumva să obţină votul urmărit. Aceasta însă nu s-a întîmplat, deoarece tribunul poporului, Nonius Balbus, unul din susţinătorii mei, s-a opus

[10] 1 ianuarie anul 32 î.e.n.

prin dreptul său de veto. Senatul n-a putut astfel să ia nici o hotărîre.

Printre alte acuzaţii ce-mi aducea Antonius era şi învinuirea că, fără a-l fi consultat şi pe el, l-am îndepărtat din funcţia de triumvir pe Lepidus, i-am răpit provinciile pe care acesta le conducea şi pe care ar fi trebuit să le împart cu el.

Am părăsit pentru un timp Roma, spre a chibzui şi a găsi cea mai bună rezolvare a situaţiei dificile în care mă aflam, mai ales că Antonius mă punea şi într-o altă dilemă. În scopul de a-şi dovedi dorinţa de restabilire a vechilor orînduiri republicane, după care mai tînjeau încă mulţi aristocraţi nu atît din convingeri democratice, cît mai ales din abjecte interese particulare, triumvirul a anunţat că era gata să renunţe la înalta sa funcţie şi să redea puterea poporului, adică celui care i-o încredinţase. El vroia să mă oblige a face acelaşi lucru, iar dacă nu, să mă acuze că eu sînt de fapt uzurpatorul Republicii. Faţă de cum se comporta în Orient, eram convins că nici gînd nu avea să renunţe la putere, dar căuta pe toate căile să-mi ştirbească mie prestigiul, aşa cum încercase prin înscenarea cu Caesarion, „fiul" lui Caesar!

Trecuseră vreo doisprezece ani de la idele lui martie. Cu toate acestea ele îmi erau încă vii în memorie. Deşi o mare parte dintre membrii senatului erau promovaţi chiar de către mine în acest înalt for, existau şi mulţi simpatizanţi ai lui Antonius. Tragicul sfîrşit al divinului Caesar mă îndemna la prudenţă. Aşadar, înapoiat la Roma, am convocat senatul, unde m-am prezentat însoţit de o puternică gardă şi de numeroşi prieteni verificaţi ce purtau ascunse sub togă pumnale ascuţite. Am luat loc pe *sella currulis*[11] instalîndu-mă între cei doi consuli, aşa cum i se acordase dreptul doar marelui Caesar în anul 708 *ab U.c.*[12] Fără a mă ridica în picioare, am ţinut un lung discurs arătînd printre altele că i-am luat puterea lui Lepidus şi l-am obligat la o existenţă de simplu particular, deoarece fostul triumvir se dovedise un om incapabil, indolent şi pe deasupra un trădător care îmi înşelase buna credinţă. În loc să colaboreze cinstit cu mine, şi-a îndemnat soldaţii să mă ucidă, vrînd să rămînă singur stăpîn. În ce priveşte adăugarea Siciliei deţinută de Sextus şi a Africii deţinută de Lepidus la provinciile pe care le conduceam eu, fără a le împărţi cu Antonius, am amintit că acesta din urmă îşi atribuise în schimb Egiptul care nu intra în componenţa provinciilor distribuite lui în Orient. Iar dacă nu am rezervat în Italia nici un lot pentru împroprietărirea soldaţilor lui, aceasta nu constituie o pierdere, atîta timp cît triumvirul are la dispoziţie toate tezaurele şi capturile însuşite de el în Asia, cu ajutorul cărora poate foarte bine să-şi

[11] Scaun rezervat unui conducător.
[12] Anul 46 î.e.n.

despăgubească legiunile. Numai că el preferă mai degrabă să risipească aceste bogăţii şi o parte din teritoriile romane împărţindu-le unei regine străine şi copiilor acesteia. I-am adus şi alte acuzaţii lui Antonius. Am scos astfel în evidenţă comportarea infamantă a triumvirului faţă de regele Armeniei capturat prin înşelăciune dezonorînd în acest fel poporul roman şi Cetatea Eternă. L-am învinuit de asemenea că l-a ucis pe Sextus Pompeius, deşi eu, care suferisem atîtea din partea lui, îi cruţasem viaţa. N-am uitat să amintesc nici de repudierea Octaviei, care avusese o comportare ireproşabilă, nici de înscenarea cu Caesarion şi nici de ceata netrebnicilor din Alexandria, contaminaţi de boala desfrîului şi a beţiei, în fruntea cărora se afla Antonius robit de monstruoasa egipteancă ce l-a făcut să se îndepărteze şi cu trupul şi cu sufletul de patria şi de poporul său. În final le-am spus celor prezenţi că m-am străduit să fac tot ce era posibil pentru menţinerea unor relaţii de sinceră colaborare în interesul statului. Dacă nu am reuşit, aceasta se datorează numai lui Marcus Antonius, deoarece el şi ambiţioasa Cleopatra urmăresc să devină stăpînii Romei.

Nici unul dintre senatori n-a îndrăznit, în faţa unor astfel de triste realităţi, să aducă vreo obiecţie. I-am înştiinţat pe toţi cei de faţă că în curînd le voi prezenta alte documente prin care se va dovedi vinovăţia generalului. În acest scop am fixat data unei noi şedinţe a senatului peste cîteva zile.

Ruptura se produsese. Îngrijoraţi de cele ce puteau să se întîmple, cei doi consuli care nu mai îndrăzniseră să mă înfrunte, au părăsit în grabă Roma îndreptîndu-se spre Orient la prietenul lor. După scurt timp aceştia au fost urmaţi de aproape trei sute de senatori sprijinitori ai lui Antonius. Un număr impresionant de mare ce m-a pus serios pe gînduri. Şi ca să nu se lase impresia că această dezertare în masă era urmarea unor abuzuri săvîrşite de mine, m-am arătat de acord dîndu-le deplina libertate să plece în tabăra adversă. De asemenea, toţi cei care doreau să părăsească Italia, puteau s-o facă fără teama că vor suferi vreun fel de consecinţe din partea mea.

După ce a fost repudiată, i-am cerut din nou Octaviei să părăsească locuinţa fostului soţ. De data aceasta ea m-a ascultat luîndu-i, odată cu cei doi copii ai ei, şi pe cei doi copii ai Fulviei. Deznădăjduită, plîngea şi se tînguia gîndindu-se că romanii vor socoti alungarea ei drept cauză a rupturii dintre mine şi fostul meu socru şi cumnat, cît şi a conflictului ce se întrezărea. Dar nu numai ea era cuprinsă de îngrijorare şi teamă. Mulţi dintre cei care începuseră a se obişnui cu viaţa liniştită şi cu pacea de care se bucurau acum datorită mie, se gîndeau că noi nenorociri se vor abate asupra lor, dacă un nou război civil se va deslănţui. Şi

oamenii erau din nefericire îndreptăţiţi. Primejdia bătea la poartă. Pe drept cuvînt Horatius, care prin versurile lui a ilustrat cum nu se putea mai bine acele vremuri, se arăta plin de îngrijorare spunînd: *O navis referent in mare te novi / Fluctus!*[13] ...

17. Generalul meu! De ce-mi sfidezi aceste răni?

„Participam deseori la desfătătoarele ospeţe de la curtea noilor stăpîni ai Orientului" spunea L. Munatius Plancus după ce-l părăsise pe Antonius. Vrînd probabil să ne demonstreze că fusese îndreptăţit să-şi abandoneze prietenul, ne-a istorisit şi o mică dar semnificativă întîmplare pe care o trăise din nenorocire chiar el: „La una dintre petreceri — povestea Plancus — Cleopatra, care credea că orice năstrușnicie îi era îngăduită, în calitatea ei de zeiţa zeiţelor şi regina reginelor, îşi permitea să-i jignească şi să-i batjocorească pe toţi din jurul ei indiferent de neam sau de rang. Astfel, m-a obligat odată, om în toată firea ce mă aflam, să particip la un dans, îmbrăcat într-o scurtă haină albastră, mînjit pe faţă şi pe corp în aceeaşi culoare, pe cap cu o coroană din trestie şi trăgînd după mine o coadă de peşte reprezentîndu-l astfel pe regele mărilor, Glaucos ..."

L. Munatius Plancus, guvernator al provinciei Asia, adusese mari servicii lui Antonius, dar dezaprobase totdeauna legătura acestuia cu Cleopatra. În anul 722 *ab U.c.*[1], cam pe vremea cînd pe mine mă părăseau cei doi consuli, pe Antonius îl părăsea Plancus urmat de Titius Statilius Taurus, fost partizan al lui Sextus Pompeius. Şi unul şi celălalt făceau parte din categoria celor ce sufereau de boala trădării încît treceau dintr-o tabără în alta, după cum socoteau că le era mai bine. De data aceasta, atît din ură cît şi din teamă faţă de Cleopatra, dar cred că şi din alte motive, amîndoi au fugit la Roma. Eu i-am primit bucuros, deoarece aceştia puteau să-mi furnizeze preţioase informaţii despre adversarul meu. Într-adevăr, de la ei am aflat că Antonius, convocînd şi el un fel de senat, se hotărîse să pornească războiul împotriva mea. De la Plancus am mai aflat şi despre existenţa unui testament al lui Marcus Antonius. Indignat la culme, cînd am auzit de conţinutul

[13] O, navă! noi furtuni te aruncă pe valuri! ...
[1] Anul 32 î.e.n.

documentului, am trecut peste obiceiurile care mă opreau să deschid un astfel de act al unui om încă în viaţă şi, deşi era încredinţat spre păstrare vestalelor, l-am luat de la acestea cu toate că ele au încercat să se opună. Recunosc că gestul meu a însemnat o gravă încălcare a uzanţelor civice, dar, cunoscînd dispoziţiile cuprinse în testament, mă aşteptam, aşa cum de fapt s-a şi întîmplat, să-mi fie trecut cu vederea abuzul săvîrşit. Deşi mulţi senatori nu au fost de acord cu lectura publică a testamentului, eu i-am dat totuşi citire, pentru a afla întreg poporul ce gînduri nutrea generalul. El reînnoia drepturile Cleopatrei şi copiilor ei asupra teritoriilor dăruite şi nu uita să-l recunoască pe Caesarion ca fiu legitim şi moştenitor de drept al divinului Caesar. În continuare, renegîndu-şi patria şi strămoşii, Antonius cerea cu limbă de moarte că, de va fi să moară la Roma, corpul să-i fie dus la Alexandria şi aşezat în mormîntul Cleopatrei. Toate aceste dispoziţii au stîrnit o indignare generală, aşa cum era şi de aşteptat. Senatorii s-au convins că învinuirilor pe care i le adusesem triumvirului nu erau doar simple invenţii. Pînă şi susţinătorii şi chiar prietenii lui cei mai devotaţi au fost cuprinşi de mînie. De aceea, în urma lecturii testamentului, senatul i-a anulat toate împuternicirile luîndu-i şi dreptul de a ocupa pentru anul următor funcţia de consul, funcţie pe care trebuia s-o exercite împreună cu mine. Apoi înaltul for i-a declarat război Cleopatrei, regina Egiptului. Cu această ocazie am ţinut să se sublinieze că noi nu purtam războiul nici contra lui Antonius, nici contra romanilor, ci împotriva acestei femei care, în nebunia speranţelor ei, visează la distrugerea Capitoliului şi la nimicirea statului roman.

Conform tradiţiei, senatorii împreună cu mine ne-am îndreptat spre templul Bellonei[2], unde au fost săvîrşite riturile ce se cereau înaintea începerii războiului contra unui stat străin. Eu însumi, în calitate de *fetialis*[3] am săvîrşit ceremonia azvîrlind lancea pe porţiunea de pămînt din pragul porţii principale a templului, porţiune de teren considerată ca teritoriu neroman.

Senatorii nu s-au grăbit să-l provoace la război pe Antonius, deoarece erau convinşi că triumvirul nu-şi va părăsi iubita de dragul Romei şi că va lupta alături de ea. Eu aveam şi alt motiv pentru care nu i-am declarat război generalului. Dacă aş fi făcut-o, el trebuia declarat duşman al patriei. N-aveam însă nici un interes, întrucît ar fi însemnat proscrierea întregei sale armate, cît şi a tuturor romanilor care-l susţineau. Îmi dădeam seama cu cîtă dîr-

---

[2] Zeiţa războiului (identificată cu zeiţa Enyo din mitologia greacă).

[3] Riturile şi practicile ce priveau relaţiile cu alte state, ca spre exemplu trimiterea unei solii, declararea războiului sau încheierea păcii, intrau în obligaţiile unui colegiu de preoţi: *fetiales*. Războiul era considerat război drept (*bellum iustum*) numai după îndeplinirea acestor rituri.

zenie ar fi luptat contra mea soldaţii celor şaisprezece legiuni de care dispunea în acel moment Antonius. Dacă ar fi fost învinşi şi luaţi prizonieri, îi aştepta pedeapsa cu moartea, pentru că susţinuseră un comandant declarat duşman al patriei. Aşa încît ar fi luptat pe viaţă şi pe moarte.

După ce participaseră în ultimii ani la atîtea războaie civile, romanii n-ar fi privit cu ochi buni un conflict cu unul dintre triumviri. Acesta era încă un motiv pentru care îi declarasem război Egiptului. Avînd acum consimţămîntul populaţiei italice, eu am cerut ca toată lumea să-mi depună jurămîntul de credinţă.

Ajungînd cu povestirea la aceste întîmplări vreau să profit spre a le folosi ca exemplu pentru cele ce spuneam în prima parte a memoriilor mele şi anume că în aşa-numitul meu testament politic am prezentat voit echivoc unele evenimente, deşi formal ele nu contraveneau realităţii. Astfel, despre războiul pornit contra lui Antonius şi Cleopatrei eu m-am limitat a scrie: *Mi-a depus jurămînt de credinţă întreaga Italie de bună voie şi m-a ales conducător în războiul în care am învins la Actium.* Eu evit să spun în testametul lăsat poporului roman că am pornit războiul contra Cleopatrei, deoarece, dacă el ar fi fost declarat împotriva unui stat vrăjmaş, nu aş fi avut nevoie să mi se depună nici un jurămînt, fiindcă ar fi fost un război just. Pe de altă parte, dacă războiul ar fi fost purtat contra lui Antonius, nu aveam nici un motiv să-i declar război Cleopatrei. De aceea nu am scris împotriva cui l-am purtat, ci m-am mulţumit să arăt că a fost un război în care am învins la Actium.

În prima zi a anului 723 *ab U.c.*[4] mi-am luat în primire funcţia de consul avîndu-l coleg, în locul lui Antonius, pe devotatul Valerius Messala, pe care îl condamnasem la moarte în timpul proscripţiilor. Aşa e lumea schimbătoare! Cînd sus, cînd jos!...

Puterea triumvirilor fusese ultima dată prelungită pînă în anul 722 *ab U.c.*[5] care de-abia luase sfîrşit. În ajunul noului an mandatul triumvirilor expira şi el; nu a mai fost reînnoit. De data aceasta se putea spune că nu pornise la luptă un triumvir pentru propria lui cauză, ci un consul al poporului roman înconjurat de cei mai respectabili reprezentanţi ai statului. Eu luptam deci împotriva asociatului unei regine străine.

Asociatul nu mă aştepta cu mîinile în sîn. Dîndu-şi seama că învinuirile pe care i le adusesem mai înainte în senat puteau degenera într-un conflict armat, el începuse pregătirile pentru luptă. Deşi se vorbea despre nepăsarea şi moliciunea ce puseseră stăpînire pe el, sub nefasta influenţă a Cleopatrei, în mare parte exagerate, Antonius luase deja unele măsuri. A ordonat astfel credinciosului

[4] Anul 31 î.e.n.
[5] Anul 32 î.e.n.

său general, Canidius, de a pregăti pentru luptă o puternică armată de uscat. Triumvirul a ocupat şi întărit oraşul Ephes, unde reunise mai multe sute de corăbii, dintre care vreo două sute erau date de Cleopatra. Ea îi mai pusese la dispoziţie şi imensa sumă de douăzeci de mii talanţi împreună cu alimentele şi toate cele necesare pentru durata războiului. În schimb regina i-a cerut voie să-l urmeze în campania pregătită cu atîta cheltuială. Zadarnic au încercat prietenii generalului s-o trimită la Alexandria. Ea ţinea morţiş să fie lîngă iubitul ei, probabil şi cu gîndul de a preîntîmpina vreo împăcare cu Octavia. Încărcîndu-l pe Canidius de daruri şi bani regina l-a cîştigat de partea sa, iar acesta l-a convins pe Antonius că suverana, foarte inteligentă şi cu un remarcabil simţ diplomatic, îi va fi un sfetnic mai iscusit decît oricare dintre dinaştii ce se angajaseră să-l urmeze.

Trebuie să recunosc că eram surprins la început şi chiar îngrijorat de promptitudinea pregătirilor rivalului meu. Dar nu m-au apăsat prea multă vreme aceste griji, deoarece după un timp am aflat că generalul îşi reluase viaţa de huzur şi petreceri alături de aleasa inimii sale. În vreme ce din Syria şi Armenia pînă pe coastele Adriaticii regii şi popoarele se agitau pentru constituirea unităţilor de luptă, pentru transportul armelor şi proviziilor, cei doi îndrăgostiţi înconjuraţi de comedianţi, cîntăreţi din flaut, ori dansatoare participau la ospeţe şi jocuri fără de sfîrşit. Vara anului 722 *ab U.c.*[6] se scurse în continui serbări şi petreceri, iar Antonius, care prin activitatea intensă destăşurată la început amintea de vrednicul general al marelui Caesar, s-a văzut acum nevoit să amîne războiul pentru anul următor.

Mie îmi convenea de minune această situaţie, deoarece nu eram încă pregătit pentru confruntare. Intîmpinam tot felul de greutăţi. În primul rînd aveam nevoie de bani. Pentru a strînge fondurile necesare am fost obligat să recurg la noi impozite şi împrumuturi forţate. Cetăţenilor liberi din Italia le-am impus să depună un sfert din venitul lor anual, iar liberţii cu averi ce depăşeau două sute cincizeci de mii sesterţi trebuia să predea o optime din avere. Aceste măsuri au dus la adevărate răscoale pe care am fost obligat să le reprim cu forţa. Ducînd o intensă propagandă am reuşit pînă la urmă să capăt sprijinul coloniilor din Italia. Cauza pentru care mă pregăteam a fost treptat împărtăşită şi de coloniile din Gallia, Iberia, Illyria, Sardinia, Sicilia şi alte provincii. În sfîrşit am strîns o armată de vreo optzeci de mii pedestraşi, douăsprezece mii călăreţi şi două sute cincizeci de corăbii uşoare echipate cu marinari şi soldaţi ce căpătaseră o mare experienţă în războiul purtat contra lui Sextus Pompeius compensînd astfel inferioritatea numerică faţă de flota duşmană.

[6] Anul 32 î.e.n.

În ce-l privea pe Antonius, el ridicase la luptă toate populațiile din Asia ce se aflau sub stăpînirea romanilor, cît și cele din Tracia, Grecia, Macedonia, Egipt, Cyrenaica și din alte regiuni. Participau și numeroși regi sau dinaști ce se găseau sub influența generalului sau care erau protejați de către el. Armata lui se ridica acum la vreo treizeci de legiuni totalizînd aproape o sută de mii pedestrași și douăsprezece mii călăreți. Flota lui cuprindea peste cinci sute de corăbii grele, dintre care multe aveau cîte opt și zece rînduri de rame. Ele erau însă anevoios manevrate atît din cauza mărimii lor, cît și din cauza lipsei unor comandanți și marinari pricepuți. Cînd i s-a atras odată atenția asupra stării necorespunzătoare în care se afla flota sa, generalul a răspuns încrezător: „Ce importanță are pregătirea marinarilor, atîta timp cît vor exista rame la bord și oameni în Grecia!?"

Așa cum se întîmplă în preajma unor grave evenimente, zeii au trimis oamenilor și de data aceasta tot felul de semne prin care se înțelegea că din nou romanii trebuiau să lupte contra romanilor și că mulți vor pieri în acest război fratricid. Astfel, o bufniță se lăsase din zbor pe templul Concordiei trecînd apoi de pe un templu pe altul și toate încercările de a o izgoni au fost zadarnice pînă cînd, în sfîrșit, seara tîrziu a fost alungată... Pe cînd se aducea un sacrificiu în templul zeiței Ceres[7], a apărut dintr-o dată o maimuță care a provocat mare panică printre oameni... În timpul procesiunii care avea loc în circ cu ocazia jocurilor romane[8], s-a rupt targa pe care era purtată statuia lui Iupiter în cinstea căruia se dădeau aceste jocuri... Timp de mai multe zile o torță aprinsă a brăzdat cerul Greciei luminîndu-l cîteva zile în șir... În afara acestor semne au avut loc mai multe accidente provocate de o puternică furtună. Astfel, statuia Victoriei[9] ridicată pe scena unui teatru s-a răsturnat, la fel ca și un trofeu ce fusese înălțat pe Aventin... Podul dintre colina Ianiculum și orașul propriu-zis, numit *Pons Sublicius*, s-a prăbușit cu totul... Multe clădiri au fost mistuite de foc, iar vulcanul Etna a răbufnit pe neașteptate aducînd mari pagube prin lava ce s-a întins asupra așezărilor învecinate... În sfîrșit, în Etruria a fost zărit un șarpe înaripat care a fost lovit de trăsnet, dar după ce provocase mult rău populației.

Atît eu, cît și Antonius care aflase și el despre aceste semne, nu ne-am speriat, deoarece fiecare dintre noi era convins că ele prevesteau nenorocirea ce trebuia să i se întîmple celuilalt!...

---

[7] Zeița grîului și a recoltelor (identificată cu zeița Demeter din mitologia greacă).

[8] *Ludi Romani*, numite și *Ludi Magni*, se celebrau la idele lui septembrie (13 septembrie) în cinstea lui Iupiter.

[9] Zeița și personificarea victoriei (identificată cu zeița Nike din mitologia greacă).

Pregătirile de război fiind terminate şi de o parte şi de alta, au început recunoaşterile şi hărţuielile în zonele unde putea fi întîlnit inamicul.

Antonius a fost primul care în toamna anului 722 *ab U.c.*[10] s-a îndreptat cu flota spre apus, ca şi cum ar fi vrut să debarce şi să ducă războiul pe pămîntul Italiei pe care încerca s-o ia prin surprindere. Ajunse astfel pînă în insula Corcyra, unde află, spre mirarea lui, despre existenţa unor corăbii de-ale mele ce se găseau ancorate nu departe de Munţii Ceraunieni ale căror ramuri coboară tocmai din Illyria prelungindu-se pînă la mare. Crezînd că eu însumi mă aflam acolo cu întreaga mea flotă şi nefiind sigur de succesul unei bătălii navale, s-a hotărît să facă drumul întors spre Pelopones stabilindu-şi tabăra de iarnă la Patrae.

Văzînd că Antonius se retrăsese, mi-am zis că ar fi momentul să pornesc la luptă, deşi iarna se făcea din ce în ce mai simţită. M-am îndreptat aşadar spre a lua eu de data aceasta prin surprindere flota generalului ce se afla ancorată în faţa promontoriului de la Actium. Am părăsit deci Brundisium şi am mers mai întîi tot spre insula Corcyra fiindu-mi în drum. Dar cum încă de pe vremea cînd luptam contra lui Sextus Pompeius eu nu mă aveam bine cu Neptun, zeul mi-a trimis o puternică furtună care, dezlănţuindu-se pe neaşteptate, m-a obligat să fac şi eu drumul întors, ca şi Antonius. Au căzut pradă stăpînului mării mai multe corăbii cu echipaj cu tot.

Aceste două încercări neizbutite ale noastre din Marea Ionică, oarecum asemănătoare, nici nu au schimbat cu ceva raportul de forţe, nici nu ne-au strămutat gîndul de la luptă.

Pînă la o nouă confruntare am încercat o stratagemă. I-am trimis lui Antonius o epistolă prin care îi făceam următoarele propuneri: ori să ne războim pe pămîntul Greciei, cu condiţia ca generalul să se îndepărteze de ţărmul mării la o distanţă egală cu aceea pe care un călăreţ o poate parcurge într-o zi, dîndu-mi astfel mie posibilitatea de a înainta fără piedici, după care lupta hotărîtoare să aibă loc peste cinci zile, ori, dacă această propunere nu-i convenea, să ne războim pe pămîntul Italiei respectînd aceleaşi condiţii. Propunerile i le trimisesem doar cu gîndul de a-l face să creadă în superioritatea forţelor mele şi de a insufla groază în legiunile antoniene. Pe de altă parte vroiam să arăt armatei mele cît de sigur eram de victorie provocîndu-l la luptă pe neînfricatul şi experimentatul general. Aşa cum bănuiam, acesta n-a acceptat nici una dintre propuneri. Mai mult, a făcut şi haz de ele spunînd printre altele: „Dar cine oare ne va judeca, dacă se va săvîrşi vreo faptă în afara celor stabilite?" Avea dreptate! ...

---

[10] Anul 32 î.e.n.

Va veni o vreme cînd Antonius va prezenta şi el unele propuneri asupra felului cum să ne războim, numai că le va face fiind la mare strîmtoare. Atunci va fi rîndul meu să fac haz şi, aşa cum se spune, va rîde mai bine cel care va rîde la urmă!...

Anul 723 *ab U.c.*[11] sosise. Anul despre care unii au spus că atunci a luat sfîrşit Republica romană. Venise primăvara, iar Antonius cel care o pornise în iureş cu cîteva luni în urmă pentru a-şi cuceri propria-i patrie, de data aceasta nu făcea nici o mişcare, fiindcă în rîndurile armatei lui izbucnise ciuma în timpul iernii, iar mulţi dintre luptătorii aparţinînd diferitelor populaţii şi risipiţi în numeroase tabere începuseră să dezerteze. Dîndu-mi seama de greutăţile prin care trecea generalul, am hotărît să acţionez cît mai neîntîrziat. Mai întîi l-am trimis pe vrednicul Agrippa să recunoască locurile cele mai potrivite pentru ancorare pe coastele Greciei, în scopul unei mai uşoare şi rapide debarcări a numeroaselor mele trupe. După un atac prin surprindere el cucereşte localitatea Methone de pe coastele Peleponesului şi îl învinge pe unul dintre aliaţii lui Antonius, pe regele Bogud al Mauritaniei, care a şi fost ucis în luptă. În urma acestui succes am pornit spre Grecia cu totalitatea forţelor. Am cucerit insula Corcyra, din care fugise garnizoana lăsată de general, şi mi-am stabilit aici baza de plecare, de unde m-am îndreptat apoi cu flota spre Actium. Pedestrimea şi călăreţii debarcaseră în apropierea Munţilor Ceraunieni.

Pentru o mai uşoară înţelegere a topografiei regiunii unde urma să aibă loc istorica bătălie navală, vreau să arăt că partea de miazăzi a Greciei este străpunsă de la apus spre răsărit de către marele golf al Corynthului, cu ieşirea spre Marea Ionică. Într-o poziţie asemănătoare, dar pătrunzînd mult mai puţin în pămîntul Greciei, se află, ceva mai la miazănoapte, golful Ambraciei. Acesta comunică spre Marea Ionică printr-o strîmtoare de aproximativ şase sute, şapte sute picioare[12], iar ca adîncime nu are mai mult de cinci, şase picioare, dar cu numeroase colţuri de stîncă foarte primejdioase. În schimb interiorul golfului oferă excelente locuri de ancorare. Strîmtoarea e străjuită la miazănoapte, pe teritoriul Epirului. de un promontoriu unde se află mica localitate Prevesa, în timp ce la miazăzi e străjuită de către promontoriul unde se găseşte Actium.

Aflînd de sosirea mea în această regiune Antonius s-a grăbit să ajungă la Actium, pe coasta Acarnaniei, în care regiune şi-a concentrat majoritatea forţelor. Eu mă aflam în faţa lui, pe coasta Epirului, adică de cealaltă parte a strîmtorii întărindu-mi poziţia de luptă (Aici voi ridica mai tîrziu, în spatele localităţii Prevesa, colonia Nicopolis în cinstea victoriei repurtate).

---

[11] Anul 31 î.e.n.

[12] Un picior, ca unitate de măsură: 0,296 m.

Deşi grosul trupelor generalului ocupa o poziţie într-un teren neaccidentat şi foarte propice pentru desfăşurarea unei bătălii, iar golful Ambraciei era înţesat de flota sa, care era stăpînă deci şi pe strîmtoare, Antonius nu încerca nici o acţiune ofensivă. S-a mulţumit doar să-şi trimită călăreţii, pentru a ocupa malurile golfului jur împrejur, cu scopul de a mă asedia şi de pe uscat. În acest timp Agrippa, care, după ocuparea Methonei, intercepta multe din convoaiele cu aprovizionări trimise din Egipt şi Asia pentru trupele concentrate în zona Actium, a repurtat o frumoasă victorie navală împotriva lui Quintus Nasidius cucerind insula Leucade, important bastion avansat în Marea Ionică. Încă din timpul acestor lupte cu caracter izolat s-a putut observa superioritatea flotei formată din corăbii uşoare, comandate de Agrippa, faţă de greoaia flotă a generalului. Faptul că navele mele erau mult mai uşoare, le asigura libertatea de acţiune. Ele pătrundeau peste tot strecurîndu-se cu abilitate printre marile corăbii antoniene. Aşa se explică şi alte succese repurtate în acest timp de Agrippa. Astfel, pătrunzînd în golful Corynthos, a cucerit localitatea Patrae, unde îşi avea Antonius comandamentul, reuşind pînă la urmă să ocupe şi portul Corynthos. La această victorie navală s-a adăugat şi una terestră: Marcus Titius şi Statilius Taurus, doi dintre comandanţii mei, au învins călăreţii triumvirului într-o întîlnire neaşteptată atrăgîndu-l de partea mea şi pe Philadelphos, regele Paflagoniei.

Eu am spus întotdeauna că Agrippa a fost cel care, prin măiestria sa militară, mi-a pregătit şi uşurat victoria de la Actium, aşa cum am recunoscut că tot lui i s-a datorat în mare măsură şi înfrîngerea lui Sextus Pompeius. Aşadar, nu tîrziu după ce a cucerit portul Corynthos, Agrippa i-a învins într-o luptă navală atît pe Lucius Tarrius cît şi pe Sossius care îşi pierdu viaţa împreună cu Tarcondimontos, regele Ciliciei de Sus, unul dintre numeroşii dinaşti care-l sprijineau pe Antonius.

Toate aceste înfrîngeri, repetate la aşa scurt interval, atît pe apă cît şi pe uscat, l-au alarmat pe generalul care de obicei nu se pierdea uşor cu firea. Îngrijorarea lui se datora şi unor noi acte de dezertare din rîndul coaliţiei sale, fapt ce îl determina să creadă că aliaţii şi colaboratorii săi socoteau ca şi pierdută cauza pentru care luptau. Astfel, fostul consul Cneius Domitius Ahenobarbus, singurul dintre romanii din anturajul lui Antonius care, prin demnitatea şi ţinuta sa ireproşabilă, a reuşit să-i ţină la respect pe egipteni şi chiar pe regina lor, a trecut de partea mea. Păcat însă că la foarte scurt timp s-a stins din viaţă. După semnalul dat de Domitius unii dinaşti, ca Amyntas şi Deiotarus, i-au urmat exemplul. Antonius, pierzîndu-şi stăpînirea de sine şi devenind bănuitor faţă de cei din jur, se credea înconjurat de trădători. De aceea nu e de mirare că de teamă şi din cruzime a poruncit uciderea unora dintre persoanele de vază, cum a fost Iamblicos, un

dinast arab, sau senatorul Quintus Postumius. Antonius a mers pînă acolo, încît se îndoia şi de sinceritatea Cleopatrei pe care o bănuia că vrea să-l otrăvească. De aceea îşi obliga iubita să guste prima din ceea ce i se servea lui la masă. Regina deşi indignată nu i-a reproşat nimic, dar i-a demonstrat inutilitatea acestor precauţii folosind o modalitate obişnuită curţilor orientale. Într-una din zile cînd cei doi îndrăgostiţi se aflau la un banchet şi Cleopatra purta pe cap o coroană de flori, îl rugă pe Antonius să-şi pună în cupa lui una dintre florile din coroană. În momentul cînd generalul a vrut să ducă la gură cupa, ea l-a oprit brusc, i-a luat-o din mînă şi a întins-o unui sclav spre a bea din ea. Acesta o goli şi căzu trăznit la picioarele lor. Cuprins de o şi mai pătimaşă dragoste, generalul vrăjit, descumpănit şi în acelaşi timp speriat, se lăsă pradă femeii fatale care întruchipa cele mai stranii fascinaţii.

Vara anului 723 *ab U.c.*[13] sosise şi Marcus Antonius se găsea într-o situaţie destul de grea. Efectivele îi erau micşorate din cauza dezertărilor şi mai ales a molimelor, iar aprovizionările îngreunate prin interceptarea de către noi a convoaielor de transport. Dispunea încă de o numeroasă flotă, dar echipată cu marinari improvizaţi. La toate acestea se mai adăugau şi înfrîngerile pe care le suferise în ultimile luni. De aceea generalul s-a gîndit să termine odată cu acest război, în care scop mi-a făcut şi el de data aceasta unele propuneri: Ori să terminăm conflictul printr-o luptă numai între noi doi, ori să ne deplasăm la Pharsalos cu toate forţele noastre, unde să aibă loc bătălia al cărui rezultat să hotărască cine va rămîne moştenitorul marelui Caius Iulius Caesar. La fel ca şi el, eu am refuzat propunerile fără a face încă haz de ele, deşi mă găseam într-o situaţie destul de avantajoasă. Generalul s-a hotărît atunci să-şi retragă forţele ce mă asediau pe promontoriul epirot. Le-a retras în cursul unei nopţi şi le-a concentrat pe promontoriul de la Actium, unde se afla majoritatea legiunilor lui. A convocat apoi comandanţii în care mai avea încredere, spre a se sfătui dacă e mai bine să rămînă pe poziţia ocupată în zona Actium, ori să se retragă şi să amîne lupta pentru altădată. În consiliul său de război se creaseră două tabere. Una era formată din generalii care cereau cu insistenţă ca eu să fiu atras într-o luptă terestră întrevăzîndu-se şanse de izbîndă mai mari pentru Antonius, iar a doua tabără, în fruntea căreia se găsea Cleopatra, propunea ca lupta, de va fi nevoie, să se desfăşoare mai degrabă pe mare, deoarece se dispunea de o numeroasă şi puternică flotă. O victorie navală ar fi însemnat, după părerea partizanilor reginei, calea deschisă spre Italia, ori în cel mai rău caz ar fi însemnat să-mi taie mie drumul spre Orient şi în deosebi spre Egiptul care, în mî-

[13] Anul 31 î.e.n.

na învingătorului, ar fi constituit un bastion inexpugnabil. Din Egipt ei ar fi putut să domine mai uşor nu numai Africa, dar şi Asia. Pentru a fi mai convingătoare, Cleopatra nu s-a sfiit să-i amintească generalului despre înfrîngerile suferite pînă atunci, despre molimele ce-i diminuaseră efectivele, dezertările ce se ţineau lanţ, trădările unor aliaţi şi despre greutăţile prin care trecea pentru aprovizionarea numeroasei armate din Grecia secătuită de resurse. Numai cine se dovedea stăpîn pe mare putea să-l înfometeze pe duşman şi să-l învingă. Antonius împreună cu statul său major au acceptat pînă la urmă propunerea reginei de a părăsi Actium şi de a se îndrepta spre Egipt susţinînd o luptă navală la care ar fi fost provocaţi. Unii pretind că generalul a cedat în faţa iubitei sale, întrucît întreaga lui pricepere militară era umbrită de dragostea ce i-o purta egiptencei. Cît despre Cleopatra, se spunea că propunerea ei era legată de dorinţa ca flota sa să participe la eventuala victorie, iar în caz de insucces să se poată retrage fără primejdii. Într-o bătălie terestră ea nu putea lupta alături de Antonius sau dacă ar fi făcut-o s-ar fi expus unor pericole pe care o „femeie barbară", cum i se mai spunea la Roma, nu era în stare să le suporte. Eu însă, care cunoşteam excepţionala pregătire a armatei mele pe de o parte, iar pe de altă parte riscul ca numeroasele corăbii ale lui Antonius să fie blocate în golful Ambraciei de către flota lui Agrippa, care se afla la pîndă în apropierea strîmtorii acestui golf, am socotit că propunerea nesuferitei egiptence nu era lipsită de clarviziune. De aceea, generalul, căruia nu-i voi contesta niciodată meritele sale de excelent comandant de armate, a hotărît pe bună dreptate să părăsească poziţia ocupată la Actium şi să iasă din golful Ambraciei. A îmbarcat pe corăbiile sale grele vreo douăzeci de mii de legionari şi vreo două mii de arcaşi fiind pregătit să forţeze cu ele strîmtoarea. A completat totodată efectivele de marinari care se împuţinaseră atît din cauza molimelor, cît şi a dezertărilor. Devotaţii lui pedestraşi nu se arătau deloc încîntaţi că vor trebui să lupte pe mare, fiindcă nu erau obişnuiţi cu un asemenea război. Voi da un exemplu pe cît de elocvent, pe atît de patetic. Un comandant de cohortă, al cărui corp era plin de urmele rănilor căpătate în timpul luptelor purtate mai de mult alături de Antonius, i-a spus plin de mîhnire: „Ah! generalul meu, de ce-mi sfidezi aceste răni şi nu ai încredere în spada mea punîndu-ţi speranţa în nişte blestemate de scînduri putrede? Lasă-i pe egipteni şi pe fenicieni să lupte pe mare, iar nouă dă-ne pămîntul pe care ştim să învingem sau să murim". Şi acum mă simt înfrigurat de emoţie, redînd aceste cuvinte, şi nu pot să-mi ascund marea mîndrie ce mă cuprinde gîndindu-mă că m-am născut roman. Cred că nici Antonius n-a rămas indiferent în faţa vorbelor ce i se adresau. Se zice că el n-a fost în stare să-i răspundă nimic comandantului brăzdat de semnele vitejiei şi animat de un aşa înalt

spirit de sacrificiu. S-a mulțumit să-i facă doar semn cu capul și mîna, parcă ar fi vrut să-l încurajeze și să-i dea o oarecare speranță pe care nici el nu o mai nutrea.

După ce Antonius a incendiat vreo sută patruzeci de corăbii pe care izbucnise ciuma și a mai trecut o dată în revistă marile lui nave cu turnuri înalte construite pe punte, încît dădea impresia unor cetăți plutitoare, putea socoti pregătirile terminate fiind gata să forțeze strîmtoarea în fața căreia îl aștepta Agrippa. Un singur lucru mai avea de îndeplinit generalul: să-și încurajeze trupele, așa cum se obișnuia înaintea începerii unei bătălii. Printre multele documente existente în biblioteca mea am dat și peste cuvîntarea pe care a ținut-o generalul în fața trupelor. Nu știu prin ce împrejurare a ajuns la mine, dar mă bucur că am astfel ocazia să prezint, fără alte comentarii, atît discursul lui, cît și al meu, ceea ce mă va scuti să mai dau vreun fel de explicații cu privire la apăsătoarea atmosferă ce domnea în acele zile între noi, dar și privitor la alte aspecte.

Marcus Antonius a vorbit armatei astfel: „Soldați, toate cîte era necesar, din partea mea, să le procur pentru această campanie, toate au fost asigurate prin pregătirile ce le-am făcut. Aici de față se află la un loc o armată numeroasă, a fost adunată floarea trupelor furnizate de popoarele supuse și aliate; tot aici avem și oameni în stare să susțină orice gen de luptă luat în considerație în strategia noastră; cît despre voi, sînteți în așa măsură călîți în lupte, încît fiecare unitate militară în parte se dovedește singură în stare de a îngrozi inamicul. Vedeți și voi ce forță navală avem, ce fel de legionari, călăreți, prăștieri, lăncieri, arcași pedeștri și arcași călări; multe din aceste corpuri de elită lipsesc cu totul din rîndul adversarilor noștri, iar cele pe care le au încorporate se prezintă inferioare ca număr și mult mai slab pregătite. Nici resursele lor bănești nu sînt îndestulătoare. Atîta cît au la dispoziție, provine din impozitele stoarse de la populație și nici nu le va ajunge pentru multă vreme. Contribuabilii siliți să verse dările au devenit prin aceasta mai favorabili cauzei noastre decît cauzei celor care-i storc de bani. Urmarea este că față de ei domnește o stare de spirit puțin binevoitoare, la care se adaugă și o revoltă fățișă. Resursele noastre în schimb, provenite din surplusuri, nici n-au supărat pe nimeni și ne vor fi de folos nouă, tuturor. Față de aceste nemărginite și importante condiții, am ezitat dacă mai am sau nu de spus ceva despre mine care să prezinte vreun interes. De vreme ce există un lucru de cel mai mare preț în ochii tuturor oamenilor, cînd este vorba despre forța necesară într-un război — mă refer la prezența binevenită a unui general de valoare în fruntea unor trupe dispuse să lupte vitejește — socot că este de datoria mea să spun și despre mine cîteva cuvinte, strict necesare pentru a vă face să înțelegeți mai bine cum stau lucrurile. Singuri, ei

bine, sînteţi pe deplini capabili, în conjunctura în care vă găsiţi, să învingeţi şi fără un bun comandant. Eu, la rîndul meu, sînt şi eu în stare, singur, chiar cu soldaţi lipsiţi de bravură, să fac faţă situaţiei. Sînt la o vîrstă cînd majoritatea oamenilor au atins deplina maturitate a trupului şi a judecăţii, cînd individul se află la adăpost de impulsurile tinereţii, dar şi de epuizarea bătrîneţii, la vîrsta mijlocie care ţine şi de tinereţe şi de bătrîneţe, cînd te simţi în deplinătatea forţelor. Mai mult decît atît, sînt tributar atît unor calităţi înnăscute, cît şi unor deprinderi însuşite prin educaţie care m-au făcut să recunosc tot ceea ce este de folos şi să fiu capabil de a mă exprima cu uşurinţă. În ce priveşte experienţa, care îi face pînă şi pe cei săraci cu duhul şi pe cei lipsiţi de învăţătură să pară a fi demni de oarecare preţuire, eu am dobîndit-o datorită celor mai felurite sarcini politice şi militare; încă din cea mai fragedă vîrstă şi pînă în zilele ce le trăim nicicînd n-am pregetat să accept o misiune. Adesea am servit sub comanda altora, adesea am comandat eu însumi. Din aceste experienţe de viaţă am învăţat în ce măsură şi cum trebuie să comand, pînă unde şi în ce fel trebuie să aduc la îndeplinire ordinele. Am resimţit teama; am resimţit avîntul nebunesc; şi aşa am ajuns nici să nu mă mai tem din senin, dar nici să mă angajez în acţiuni primejdioase. Am cunoscut succesul şi înfrîngerea. Din toate acestea am învăţat să nu mă las abătut de nimic, nici să devin dispreţuitor. Mă adresez unor oameni care pot să mă înţeleagă, atunci cînd vă iau drept martori a celor ce ascultaţi. Nu am nici un motiv să mă umflu în pene, acordul vostru îmi este prea de ajuns pentru bunul meu renume. O fac numai în scopul ca din cele ce înfăţişez să reiasă cu cît îi întrecem în pregătire pe adversarii noştri. Mai slabi decît noi numeric, şi ca forţe în oameni, şi ca resurse băneşti, şi ca pregătire în toate compartimentele, punctul lor cel mai vulnerabil îl reprezintă însăşi vîrsta şi lipsa de experienţă a celui ce-i comandă. Despre acest lucru nu simt însă nevoia să intru în amănunte, să vorbesc despre fiecare aspect al chestiunii. Mă voi mărgini să amintesc esenţialul, pe care dealtfel îl cunoaşteţi, şi anume că Caesar[14] este un om cu o sănătate şubredă şi că nicicînd n-a repurtat o victorie răsunătoare în luptă nici pe uscat, nici pe mare. Chiar în bătălia de la Philippi, în una şi aceeaşi luptă, ca să dau un singur exemplu, eu am fost învingătorul, iar el a fost învins. La o atare distanţă ne aflăm unul de altul. În cele mai multe împrejurări victoriile aparţin celor mai bine pregătiţi. Dacă şi adversarii noştri posedă o forţă oarecare, ea trebuie luată în considerare numai în legătură cu legiunile care se află pe continent. Cît priveşte corăbiile, nu întrevăd nici o posibilitate de înfruntare cu flota noastră. Observaţi doar şi voi însivă mărimea şi solidi-

[14] Se referă la Augustus.

tatea corăbiilor noastre. Chiar dacă am presupune că inamicul ne-ar opune un număr egal de corăbii, ale noastre n-au cum să fie avariate nici de atacurile date frontal, nici de cele din flanc. Grosimea bîrnelor din care sînt construite, înălţimea însăşi a corăbiilor — chiar dacă nimeni nu s-ar găsi de pază la bord — singure ar rezista atacurilor. Cum, atunci, izbuti-va cineva să ajungă la o luptă corp la corp cu atîţia arcaşi şi prăştieri, îmbarcaţi pe corăbii care, pe deasupra, vor putea ţinti inamicul din înălţimea turnurilor? Presupunînd că un vrăjmaş s-ar apropia, cum să nu fie scufundat de însăşi bătaia ramelor? Cum să nu fie copleşit de lovituri ce vin de pe punţile şi turnurile corăbiilor noastre? Faptul că Agrippa a repurtat o victorie navală în apele Siciliei, să nu vă facă să credeţi că el posedă şi virtuţi militare. Lupta s-a dat atunci nu împotriva lui Sextus Pompeius, ci a sclavilor săi, nu împotriva unei flote pregătite întocmai ca a noastră, ci cu efective navale mult diferite. Dacă s-ar găsi cineva care să preţuiască excesiv acea victorie a caesarienilor, drept ar fi să pună în cumpănă şi înfrîngerea lui Caesar însuşi, mă refer la bătălia în care a fost învins de Sextus şi astfel va ajunge la concluzia că raportul de forţe nu este nici măcar de la egal la egal, ci că noi sîntem cu mult mai numeroşi şi mai puternici decît ei, în toate privinţele. În general vorbind, ce loc important ocupă Sicilia în configuraţia stăpînirii noastre sau ce însemnătate avea armata lui Sextus în comparaţie cu pregătirea noastră militară, pentru a îndreptăţi temeri faţă de forţele armate ale lui Caesar, care au rămas aceleaşi, nici mai numeroase, nici mai perfecţionate? Sînt oare justificate astfel de sentimente ţinînd seama de succesele lor, faţă de încrederea deplină în puterea noastră, dacă ne gîndim la modul cum au fost ei bătuţi? Pornind de la aceste considerente, eu nu am vrut să ne expunem primejdiei într-o bătălie pe uscat, adică pe un teren unde totuşi se pare că inamicul are oarecare forţă, tocmai ca nimeni dintre voi, în cazul unei înfrîngeri parţiale în cursul acestui angajament, să nu se simtă descurajat. Dimpotrivă, mă gîndesc să-l înfrunt pe adversar într-o bătălie navală. Pe mare, superioritatea noastră este vădită şi numărul de vase ce-l posedăm îl întrece pe al lor. Odată învingători într-o bătălie navală, putem să ne batem joc de infanteria lor. Ştiţi doar foarte bine că pentru fiecare dintre noi miza cea mare a cîştigării războiului de aici vine, de la înfruntarea flotelor. Dacă vom izbuti să-i doborîm pe mare, nu mai avem nimic de temut din partea restului armatei; prinşi de jur împrejur, întocmai ca într-o insulă, deoarece noi îi vom înconjura ca într-un cerc prin trupele noastre, foametea, dacă nu altceva, va fi de ajuns pentru a pune mîna pe ei. Faptul că nu vom lupta pentru nimica toată şi nici pentru ceva lipsit de importanţă, că, dimpotrivă, sînt în joc avantaje imense, dacă ne vom dovedi inimoşi, şi că putem s-o păţim rău de tot, dacă ne vom lăsa pe tîn-

jală, socot de prisos să mai amintesc. Ce s-ar alege de noi dacă inamicii ar învinge, ei care au ucis, ca să zic aşa, pe toţi partizanii de oarecare însemnătate ai lui Sextus şi au dat pierzaniei pe mulţi alţi care, alături de Lepidus, le-au slujit interesele? De ce oare spun acestea cînd pe însuşi Lepidus, care n-a greşit cu nimic, ba pe lîngă toate a şi luptat alături de ei, l-au înlăturat de la orice comandă şi îl tratează ca pe un prizonier oarecare ţinut sub pază? Pe toţi liberţii care se află în Italia şi, afară de aceştia, pe toţi posesorii de pămînt, i-au supus la asemenea biruri încît, pe unii dintre ei i-au silit să pună mîna pe arme. Urmarea a fost că numeroşi proprietari şi-au pierdut viaţa. Dar este oare cu putinţă să ne cruţe pe noi, ei care n-au cruţat nici pe aliaţii lor? Sta-vor ei deoparte de bunurile noastre, ei care au pretins biruri de la cei mai apropiaţi lor? Vor avea oare milă de cineva odată învingători, cînd au avut o asemenea comportare înainte chiar de a fi dobîndit puterea? Şi, ca să nu-mi mai pierd vremea trecînd în revistă toate cîte au cutezat să facă altora, pentru a mă rezuma la cele ce-au îndrăznit împotriva noastră, cine nu ştie că eu, desemnat a fi părtaş la conducere şi coleg al lui Octavianus Caesar, eu, care am preluat în chip egal cu el răspunderea conducerii de stat obţinînd aceleaşi cinstiri şi aceleaşi însărcinări administrative, pe care le-am îndeplinit vreme atît de îndelungată, am fost înlăturat de la toate acestea, în măsura în care lucrul a depins de Caesar, şi din comandant am ajuns un simplu cetăţean, ba încă un cetăţean dezonorat, în loc de a fi consul. Dar cele întîmplate nu vin din partea Adunării Poporului şi nici din partea senatului. Cum oare s-ar fi putut petrece aşa ceva, cînd cei doi consuli, însoţiţi şi de alţii, pentru a nu fi siliţi să participe la un astfel de vot, au părăsit făţiş Roma? Autorul lor este Octavianus Caesar însuşi şi cei care îl înconjură. Aceştia nu-şi dau seama că i-au înlesnit prilejul să-şi exercite puterile de monarh asupra lor în primul rînd. Octavianus, care a îndrăznit să pună mîna pe dispoziţiile mele testamentare, să le deschidă şi să le citească în public, eu fiind încă în viaţă, avînd la dispoziţie o armată numeroasă, învingător al regelui Armeniei, cum vă puteţi închipui că se va arăta milostiv faţă de voi sau de oricine altul? Unul ca el, care s-a purtat altfel cu mine, prietenul, comeseanul, ruda lui, cum de s-ar putea arăta omenos faţă de alţii, pentru care nu simte nici o afecţiune? Dacă ar fi să ne călăuzim după decretele pe care le-a dat, ameninţarea lui făţişă pe voi vă atinge, deoarece pe cei mai mulţi dintre voi i-a declarat deschis duşmani; în ce mă priveşte, n-a anunţat oficial nimic asemănător, deşi se războieşte cu mine şi nu osteneşte să se poarte în aşa fel de parcă aş fi gata învins, mai mult chiar, ucis. Aşa stînd lucrurile, dacă mie mi-a făcut una ca asta, pe care în chip perfid nici acum nu mă recunoaşte ca duş-

man, nu va avea nici un scrupul față de voi, cu care mărturisește fără ocol că se află în stare de război. Atunci, de ce oare dorește să ridice armele, fără osebire împotriva noastră a tuturor, în vreme ce în decretul ce l-a dat, declară că poartă război împotriva unora și nu împotriva altora? Pe Zeus, acest lucru nu-l face pentru a stabili o diferență între noi, nici pentru a ne trata, în caz de victorie, pe unii într-un fel și pe alții în altul, ci numai din plăcerea de a vîrî discordia între noi și de a ne face astfel mai slabi decît sîntem. Doar nu este în neștiință de cauză. Față de buna noastră înțelegere și perfecta coordonare a mișcărilor noastre el nu va putea nicidecum și nicicînd să-și dovedească superioritatea. În clipa cînd vom fi dezbinați, cînd unii vor trage într-o parte și alții în alta, victoria lui va fi asigurată. Iată deci cum se explică felul în care se poartă față de noi. Așadar, după cum eu și romanii care-mi susțin cauza, deși decretele senatorilor ne asigură o anumită impunitate, prevedem primejdia și pătrundem sensul cursei ce ni se întinde, fără a vă lăsa la voia întîmplării și fără a fi mînați de vreun interes particular, tot așa și voi, cei pe care Caesar nu neagă că vă consideră drept dușmani, mai mult chiar, drept cei mai mari dușmani, trebuie, judecînd toate acestea și considerînd comune primejdiile ce le înfruntăm și speranțele ce ne animă, să puneți umărul și să ne sprijiniți din toate puterile, să arătați alături de noi întreaga măsură a curajului vostru, însuflețiți, cum spuneam, de gîndul celor două posibilități: ce vom avea de suferit, în cazul unei înfrîngeri, și ce vom dobîndi în urma unei victorii. Neîndoielnic, faptul de a nu suferi nici un fel de brutalități și umilințe, dacă scăpăm de înfrîngere, este deosebit de important. Dar cel mai însemnat lucru este acela de a face tot ce-ți poftește inima, știindu-te învingător. Ar fi deosebit de rușinos ca noi să alegem partea rea în locul avantajelor, cînd sîntem atît de numeroși și atît de capabili, cînd avem arme, bani, corăbii, cai și cînd ne stă la îndemînă să redăm libertatea pînă și dușmanilor noștri, să preferăm a fi sclavi laolaltă cu ei. Într-adevăr, aceasta este prăpastia care ne separă pe Caesar și pe mine. El năzuiește să vă țină sub jugul monarhiei în vreme ce eu vreau să-i eliberez pînă și pe cei ce țin cu el, așa cum dealtfel am mărturisit și mi-am întărit spusele prin jurăminte. Prin urmare, soldați, însuflețiți la gîndul că vom lupta deopotrivă pentru interesul ambelor părți, că vom dobîndi bunuri ce vor fi comune tuturor, să ne străduim în momentul de față să învingem, ca astfel să ne asigurăm de-a pururi fericirea".

După ce eu l-am criticat pe Antonius în aceste memorii, cu toată asprimea, acum i-am reprodus exact cuvîntarea dîndu-i astfel și lui posibilitatea, pe această cale retrospectivă, să-și spună părerea despre mine și ... să-și verse și el o dată focul! ... I-am dat deci ocazia, într-un fel, să mă judece, chiar dacă mă prezintă

de multe ori eronat şi nu în culorile cele mai trandafirii. Despre descrierea pe care mi-o face, cît şi despre alte afirmaţii ale lui, aş avea eu multe de zis, dacă nu apucam să mă angajez, înaintea prezentării discursului său, că mă voi abţine de la comentarii.

Conform obiceiului, eu, care eram comandantul taberei adverse, trebuia să iau atitudine în faţa acuzaţiilor vrăjmaşului. Tăcerea mea ar fi însemnat o confirmare a celor spuse de Antonius, iar aceasta nu făcea decît să dăuneze asupra moralului trupelor în preajma bătăliei. Aşadar, aflînd despre discursul rivalului meu, le-am vorbit ostaşilor astfel: Soldaţi, deoarece constat şi din cele ce am învăţat prin tradiţie, şi din cele ce am învăţat din propria mea experienţă, anume că respectul dreptăţii şi atitudinea pioasă asigură cele mai numeroase şi mai însemnate izbînzi în timp de război, mai mult chiar, în toate împrejurările umane, acelor care îşi diriguiesc gîndirea şi acţiunea în conformitate cu acest punct de vedere, ei bine, de aceea m-am văzut şi eu pus în faţa unor probleme grave pe care vă cer să le luaţi şi voi în considerare. Deşi, fără doar şi poate, posedăm o forţă impresionantă ca număr şi pregătire, de la care oricine are dreptul să aştepte victoria, chiar dacă ar socoti cauza noastră mai puţin justă decît este, nu-i mai puţin adevărat că deplina mea încredere mi-am pus-o mai puţin în această forţă decît în motivarea cauzelor care au dus la izbucnirea acestui război. Mă refer la faptul că romani fiind, stăpînitori ai celei mai întinse şi mai înfloritoare părţi a lumii populate, ne vedem dispreţuiţi şi călcaţi în picioare de o egipteancă, lucru nedemn de strămoşii noştri, de cei care i-au nimicit pe Pyrrhus, pe Filip, pe Perseu, pe Antiochos, de cei care i-au zdrobit pe numanţi şi pe cartaginezi, care i-au tăiat în bucăţi pe cimbri şi pe ambroni; lucru nedemn şi pentru noi care i-am supus pe galli şi am înfrînt cerbicia pannonilor, care am înaintat pînă la Istru[15], am trecut fluviul Rhenus şi am străbătut marea care ne separă de britanni. Cum să nu resimtă o sfîşietoare durere toţi aceştia, înfăptuitori a celor ce am enumerat, dacă ar afla că noi am ajuns de rîsul unei femei? Iar noi, cum de am putea ocoli ruşinea, dacă, după ce ne-am arătat tuturor superiori în vitejie, am suporta cu inima senină batjocura acestor oameni care — pe Hercules! nişte alexandrini fiind, nişte egipteni, ce altceva s-ar putea spune despre ei mai infamant sau mai plin de adevăr, care venerează tîrîtoarele şi alte lighioane, întocmai ca pe zei, şi care îşi mumifică morţii în credinţa imortalităţii, oameni plini de obrăznicie şi aroganţă, dar slabi la fire cînd e vorba să-şi arate virtuţile războinice şi, ceea ce este cel mai important, înrobiţi unei femei, în loc să dea ascultare unui bărbat — au îndrăznit să năzuiască la bunurile noastre şi

[15] Dunărea.

au încercat să le dobîndească prin propriul nostru ajutor? S-ar părea că sîntem gata, prin bunăvoia noastră, să-i facem părtaşi la fericirea de care ne bucurăm! Cine nu s-ar întrista profund văzînd soldaţi romani făcînd de gardă reginei unor asemenea oameni? Cine n-ar ofta de durere auzind că senatori şi cavaleri romani o linguşesc, întocmai unor eunuci? În sfîrşit, cui nu i-ar da lacrimile auzindu-l şi văzîndu-l cu ochii pe Antonius, de două ori consul, în repetate rînduri *imperator*, bărbat de stat căruia, alături de mine, i-a fost încredinţată cîrma treburilor politice, în mîinile căruia au fost încredinţate atîtea oraşe, atîtea legiuni, părăsind acum toate obiceiurile împămînteneite din bătrîni, pentru a urma cu nespusă tragere de inimă datini străine şi barbare? Uitînd de respectul datorat legilor noastre, zeilor noştri strămoşeşti, se prosternă la picioarele acelei fiinţe pămînteşti de parcă ea ar fi Iris[16] sau Selene[17]. Pe copiii ce-i are de la ea îi numeşte Soarele şi Luna şi, culmea culmilor, el însuşi şi-a luat denumirea de Osiris şi de Dionysos. De aici n-a mai lipsit mult să dispună după plac, de parcă ar fi fost stăpînitorul întregului pămînt şi al întregii mări, de soarta unor insule întregi şi a unor ţinuturi continentale. Ştiu prea bine, ostaşi, că cele ce vă spun vă par de necrezut, de felul unui basm. Dar tocmai de aceea mînia voastră trebuie să fie cu atît mai aprigă. Dacă nu vă vine a crede cele ce aţi auzit, din nefericire prea adevărate, şi dacă acel om săvîrşeşte fapte în faţa cărora nu poate exista cineva care, aflîndu-le, să nu-l doară inima, mă întreb cum oare, pe drept cuvînt, să nu vă ieşiţi din fire? Cu toate acestea, la început, solicitudinea mea pentru el a fost de aşa natură, încît l-am făcut părtaş la conducerea noastră şi i-am dat în căsătorie pe propria mea soră, ca să nu mai vorbesc de legiunile trimise în ajutor; apoi, după trecerea vremii, m-am purtat cu el atît de binevoitor, atît de prietenos, că nici insultele aduse surorii mele, nici nepăsarea dovedită faţă de copiii rezultaţi din această căsătorie, nici preferinţa arătată egiptencei faţă de Octavia, nici faptul că i-a înzestrat pe copiii ce i-a avut cu Cleopatra, cu tot, hai să zicem aşa, ce vă aparţine, nici nimic altceva, după cum vedeţi, nu m-a determinat să-i declar război. Motivul acestei conduite este că, mai întîi, am socotit că Antonius şi Cleopatra nu trebuie trataţi în acelaşi fel; ea, de neam străin, se cuvenea de îndată să fie considerată drept duşman; Antonius în schimb, cetăţean roman, era de presupus că putea să-şi vină în simţiri. Pe urmă am sperat că, fie şi fără voia lui, îşi va revizui atitudinea în urma decretelor date cu privire la Cleopatra călcîndu-şi pe inimă. Din asemenea considerente nu i-am declarat nici un fel de ostilitate. Deoarece însă trece cu vederea toate acestea, le dispreţu-

[16] Simboliza curcubeul şi era mesagera zeilor printre muritori.
[17] Zeiţa lunii (identificată cu zeiţa Luna din mitologia romană).

ieşte şi nu vrea să fie absolvit de vină, în ciuda indulgenţei noastre, nici nu vrea să fie compătimit, deşi se bucură de afecţiunea noastră plină de milă, ci dimpotrivă, sau din prostie, sau din rătăcire a minţii, fiindcă sînt înclinat să dau crezare celor ce am auzit, anume că a fost vrăjit de acea josnică făptură, nu ţine seama de binefacerile şi de omenia ce i-o arătăm, înrobit cum este de acea femeie, vă întreb, cînd el se ridică în război contra noastră şi împotriva patriei şi de dragul Cleopatrei se expune unor pericole pe care le înfruntă nesilit de nimeni, ce altceva ne mai rămîne decît datoria de a ne apăra faţă de el, apărîndu-ne de Cleopatra? Nimeni, dealtfel, să nu-l mai considere drept roman; nu e decît un egiptean oarecare; să nu-l mai chemaţi pe numele de Antonius, ci pe acela de Serapion[18] şi să nu-l mai consideraţi drept un fost consul sau un fost comandant de oşti, el care nu e decît un gymnasiarh[19]! De bună voie doar şi-a asumat aceste atribute în locul celorlalte azvîrlind departe de sine toate datinile străbune. În schimb, a devenit unul dintre cîntăreţii de cimbală de la Canobos. Pe de altă parte să nu aud că cineva se teme de el, de parcă prezenţa lui ar însemna ceva în balanţa războiului; fiindcă vrednicia lui cu nimic nu s-a arătat, după cum bine ştiţi, voi cei care l-aţi învins la Mutina, nici în războiul precedent. Dacă atunci a dovedit o licărire de curaj datorită sprijinului avut în campanie din partea noastră, ştiţi iarăşi prea bine că acum această licărire s-a stins în urma schimbării felului său de viaţă. Este doar peste putinţă cînd cineva duce o viaţă de desfătări regale, lăsîndu-se în voia unei moliciuni femeieşti, să mai gîndească şi să activeze ca un bărbat; aşa fel de viaţă duci, aşa deprinderi pun stăpînire pe tine. Altă cale nu există. Dovada este că în tot acest timp n-a purtat decît un singur război, n-a condus decît o singură expediţie şi a nimicit vieţile foarte multor cetăţeni romani în lupte. De la Praaspoi[20] s-a retras în chipul cel mai ruşinos lăsînd în urmă pe cînd fugea, nenumăraţi oameni. Dacă cineva dintre noi, să presupunem, ar fi obligat să danseze, strîmbîndu-se, sau să joace *kordax*[21], nu încape îndoială că ar lua un premiu mai mic decît Antonius care şi-a dat toată silinţa să înveţe astfel de lucruri. Dar cînd trebuie să-l înfrunte în arta luptei şi a strategiei, cine se mai teme de el? Vigoarea lui trupească a scăzut şi forţele lui fizice se resimt. Puterea lui de gîndire s-a efeminat şi s-a degradat prin modul lui destrăbălat de viaţă. Cît priveşte pietatea faţă de zeii noştri? Se războieşte şi împotriva lor şi împotriva patriei. Cuvîntul de cre-

---

[18] Slujitor al zeului egiptean Serapis al cărui cult fusese interzis la Roma.
[19] Conducător al unui gymnasium.
[20] Capitala Mediei asediată de Antonius fără succes în războiul din anul 36 î.e.n. contra parţilor.
[21] Dans lasciv ce se executa în cadrul sărbătorilor dionysiace.

dință dat aliaților? Cine nu știe oare cum l-a aruncat în lanțuri pe regele Armeniei după ce l-a înșelat? Mărinimia lui față de prieteni? Cine n-a văzut cum aceștia au fost sortiți pieirii din ordinele lui? Renumele ce-l are la ostași? Ei bine, aș vrea și eu să văd unul care să mai creadă în el. Dovadă este că zilnic numeroși oameni trec de partea noastră. Părerea mea este că toți concetățenii noștri vor face același lucru ca și mai înainte, cînd el s-a îndreptat de la Brundisium spre Gallia. Atîta vreme cît sperau că se vor îmbogăți fără risc, unii i-au fost partizani cu cea mai mare plăcere. A lupta însă împotriva noastră, cei de un sînge, pentru alții care nu le sînt apropiați în nici un fel, mai ales cînd au toată libertatea de a veni la noi ca să se bucure de siguranță și mulțumire, iată că la așa ceva nu se mai învoiesc. S-ar putea spune că are mulți aliați, mulți bani. Știut este că sîntem deprinși să-i învingem pe cei ce locuiesc continentul asiatic; martori ne stau Scipio Asiaticus, Sulla cel fericit, Lucullus, Pompeius, Caesar, propriul meu tată, voi înșivă, voi care i-ați învins pe cei care au luptat alături de Brutus și Cassius. Deoarece așa stau lucrurile, în măsura în care bănuiți că bogățiile lor depășesc avutul nostru, cu atît mai aprig străduiți-vă să vi le însușiți! Pentru o miză de mare preț merită să dai o mare bătălie. Totuși, aș dori să vă spun că nu aveți misiune mai măreață în fața voastră decît să apărați renumele dobîndit de înaintașii voștri, să cultivați cu sîrg sentimentul iubirii de patrie, să răzbunați insulta adusă de cei care v-au părăsit, să-i respingeți pe cei care își bat joc de voi, să comandați lumii întregi după ce veți fi învingători, să nu treceți cu vederea ca o femeie, oricine ar fi ea, să se măsoare cu un bărbat. Voi, cîți sînteți acum de față, care adesea ați luptat împotriva tauriscilor, iapozilor, dalmaților, pannonilor, numai pentru a pune stăpînire pe cine știe ce fortificații lipsite de însemnătate sau pe vreun pămînt deșert și i-ați înfrînt pe toți, deși aceste populații sînt unanim recunoscute ca deosebit de războinice; pe Iupiter! voi, care ați luptat împotriva lui Sextus numai pentru a-i smulge Sicilia, cît și împotriva lui Antonius însuși, cu singurul scop de a dobîndi Mutina, învingîndu-i deopotrivă, voi, care față de o femeie ce rîvnește să vă ia tot ce posedați, față de soțul ei care dăruiește copiilor lor bunurile ce vă aparțin, față de prea frumoșii lor amici de petreceri și de acei comeseni pe care ei înșiși îi califică drept niște desfrînați, vă veți arăta voi mai puțin curajoși? Mă întreb de ce? Din cauza numărului lor? Dar se știe că niciînd mulțimea oamenilor nu a întrecut valoarea războinică. Din cauza neamului? Dar grija lor a fost mai degrabă de a purta în spinare poveri decît aceea de a se război. Din cauza experienței ce au dobîndit-o? Îndemînarea lor se vede mai bine cînd trag la rame decît în luptele navale. Eu personal resimt o adîncă rușine că vom avea de luptat împotriva unor astfel de oameni pentru care, chiar dacă îi

vom învinge, nume bun nu vom dobîndi, în vreme ce eventualitatea unei înfrîngeri ne va acoperi de infamie. Să nu credeți cumva că mulțimea corăbiilor ce le au sau grosimea bîrnelor din care sînt construite pot fi puse în balanță cu virtutea voastră războinică. Ce corabie fără oameni rănit-a oare sau ucis-a pe cineva? Și vă mai întreb, cum de se poate ca prin însăși înălțimea lor și grosimea pereților aceste corăbii să nu devină o piedică în calea manevrelor și să nu se arate nesupuse comenzilor date de cîrmaci? Ce folos vedeți pentru cei ce luptă suiți pe asemenea vase, cînd se află în imposibilitate de a se strecura din încăierare, de a manevra pe mare așa cum cer regulile bătăliei navale? Să nu uitați că ei, în mijlocul mării, n-au intenția să ne întîmpine cu pedestrimea în linie, ca pe uscat, și nici nu sînt pregătiți să susțină un atac. Așa cum se află ei, parcă s-ar găsi în situația unor asediați închiși într-o fortăreață. Pentru noi însă, o asemenea situație ar fi nemaipomenit de prielnică, mă refer la un asediu împotriva unor întărituri de lemn. Dacă navele lor vor rămîne ca țintuite pe loc, noi vom avea toată libertatea să le spargem pereții cu ciocul corăbiilor noastre, să le producem avarii de la distanță cu ajutorul mașinilor noastre și să le incendiem azvîrlind asupra lor o ploaie de foc și de săgeți incendiare. În cazul cînd s-ar încumeta să execute o manevră, adversarii n-ar putea ajunge din urmă nici una din navele noastre de război și nici n-ar fi în stare să scape de urmărirea noastră, dacă ar încerca să-și schimbe direcția. Corăbiile lor s-ar dovedi mult prea greoaie pentru o cursă rapidă, din pricina construcției lor masive, în vreme ce profilul lor prea înalt le face pradă ușoară tuturor atacurilor. Mai este oare nevoie să lungesc vorba despre toate acestea cînd, în repetate rînduri, cu prilejul ciocnirilor pe care le-am avut cu ei și în apele insulei Leucade, și de curînd, prin preajma locurilor unde ne aflăm, nu numai că nu le-am fost cu nimic inferiori, ci dimpotrivă, peste tot ne-am dovedit calitatea? Prindeți deci inimă nu atît la auzul vorbelor mele, dar gîndindu-vă la propriile voastre fapte de arme, animați de dorința de a pune definitiv capăt războiului. Știți doar prea bine că de-i vom învinge astăzi, pentru voi nu se va mai ivi nici o greutate, fiindcă așa e făcută firea omenească: dacă omul se înșală în așteptări de la primele sale strădanii, devine tot mai descurajat pe măsură ce întîmpină noi greutăți. Pe pămînt, față de adversar, superioritatea noastră este incontestabilă; merge pînă acolo că tot îi vom învinge, chiar dacă nu ar suferi nici o pierdere. Ei cunosc într-atît de bine raportul de forțe încît, n-am să vă ascund cele ce am auzit, se află într-o stare de profundă descurajare după înfrîngerile suferite și au pierdut orice speranță că vor mai găsi scăpare, dacă rămîn pe continent. Iată, așadar, pentru

ce încearcă să fugă pe unde pot şi ieşirea lor în larg nu înseamnă că doresc să accepte lupta navală, ci să se îndepărteze cît mai repede. Dealtfel, au îngrămădit pe bordul navelor cele mai alese şi mai preţioase din bunurile ce le posedă cu gîndul ca, de va fi posibil, să le ia cu ei în fuga lor. Aşadar, deoarece ei înşişi recunosc că sînt mai slabi decît noi ca forţe şi toată nădejdea şi-au pus-o doar într-o victorie navală, să nu-i lăsăm să dispară plutind pe mare într-o direcţie necunoscută, ci să-i învingem chiar aici şi să le confiscăm tot avutul.

Aplauzele soldaţilor, materializate prin repetatele lovituri ale lăncilor de platoşele ce le acopereau pieptul, constituiau cea mai bună dovadă a efectului produs de discursul meu. Văzîndu-i cît de încrezători erau în vorbele mele, parcă începeam şi eu să cred în unele afirmaţii pe care le făcusem doar... ca efect oratoric...

N-am fost niciodată un războinic şi nici nu mi-a plăcut vreodată războiul. Războiul nu merită decît dispreţ. Mă refer desigur la războaiele de cotropire pentru care romanii au avut o deosebită predilecţie în ultimele secole. Eu am fost totdeauna împotriva plăcerii fanatice, animalice, de a triumfa prin violenţă. Înţeleptul fuge, cît e posibil, de război. Nebunii caută gloria în lupte crezînd că pot pune capăt suferinţelor oamenilor prin suliţe.

Eu am iubit pacea. Pacea pe care am reuşit s-o instaurez şi s-o menţin decenii de-a rîndul. Chiar dacă o pace generală e greu de realizat, noi sîntem datori să facem totul pentru a ne apropia de ea. Pacea aduce propăşire, războiul naşte sărăcie; pacea agoniseşte, războiul risipeşte.

Cu toate aceste convingeri pe care le aveam şi atunci asupra păcii şi războiului, pe măsură ce căutam să-mi conving soldaţii că victoria era de partea noastră, îndîrjindu-i împotriva fraţilor din tabăra adversă, simţeam cum mă cuprinde şi pe mine un fel de sentiment al intoleranţei instinctive, chiar o plăcere în a mă răfui cu Antonius, un fel de mînie, de sete a răzbunării împotriva celui care îmi pricinuise atîtea necazuri timp de un deceniu şi jumătate. M-am ruşinat atunci de mine însumi, mai ales cînd mi-am amintit de versul poetului: *Candida pax homines; trux decet ira feres*[22]. În acel moment m-am hotărît să nu provoc pe viitor alte războaie. Aşa s-a şi întîmplat. Deocamdată însă, agresivul general trebuia îndepărtat şi aceasta nu se mai putea face decît pe calea armelor. *Arma armis propulsantur*[23].

---

[22] Plăcuta pace e potrivită oamenilor; mînia sălbatică aparţine fiarelor.
[23] Armele se resping cu arme.

18. Deodată se răspîndi vestea că Antonius își părăsise armata

Trecuseră cîteva zile de cînd cei doi „oratori" își îmbărbătaseră soldații în vederea iminentei confruntări promițîndu-le ... marea cu sarea! ... O puternică furtună îi împiedicase însă a se ține de cuvînt. Dar a patra zi înaintea nonelor lui septembrie din anul 723 *ab U.c.*[1], dată memorabilă, marea se liniști pe neașteptate. De unde la început nu se putea face nici o mișcare din cauza valurilor furioase care ar fi smuls totul de pe punțile corăbiilor, acum nu se putea mișca nimeni din lipsa celui mai mic firișor de vînt. Ambele flote se găseau imobilizate. Nu mai rămînea decît nădejdea în brațele vîslașilor. După cîteva ore se iscă însă vîntul care aducea, odată cu suflul lui, norocul pentru unii și nenorocirea pentru alții. În sfîrșit flotele puteau porni.

Eu, „marele strateg", m-am gîndit să-l las pe Antonius, care se afla cu flota masată spre strîmtoarea golfului Ambraciei, să iasă nestingherit în largul mării și apoi, bizuindu-mă pe iuțeala navelor mele ușoare, să-l ajung și să-i cad în spate. Mai contam și pe faptul că trupele antoniene cantonate în taberele din apropiere de Actium, asistînd la fuga flotei în fruntea căreia se afla chiar comandantul lor suprem, vor renunța la orice luptă și vor trece mai ușor de partea mea. Planul nu mi-a fost însă împărtășit de Agrippa care pretindea că navele lui Antonius, într-adevăr greoaie, aveau totuși multe dintre ele cîte opt și zece rînduri de rame și dacă își întindeau și imensele lor pînze ar fi reușit să se depărteze repede luînd drumul Egiptului, fără ca noi să le mai ajungem. Puteam oare să nu-l ascult pe învingătorul de la Naulochos și pe cel care nu de mult cucerise pe rînd Methone, insula Leucade, Patrae și portul Corynthos? Nu mai rămînea așadar decît să stăm la pîndă așteptînd răbdători ieșirea lui Antonius din golf. El n-ar fi reușit să se îndepărteze spre larg, fără a se angaja în luptă cu flota noastră, ceea ce de fapt și urmăream.

Deodată se auziră trîmbițele sunînd dinspre strîmtoare. Apoi corăbiile generalului, adevărate citadele plutitoare, se îndreptară în rînduri strînse ieșind din golf spre larg, fără însă o intenție vădită de a angaja bătălia. Pentru un moment n-am știut ce hotărîre să luăm. Antonius continua să se apropie, dar ca și cum ar fi vrut să se strecoare printre corăbiile noastre. Ne-am decis pînă la urmă să retragem aripa dreaptă a flotei, pentru a-l atrage pe general spre noi și a-l obliga să-și desfășoare forțele în larg. În

[1] 2 septembrie anul 31 î.e.n.

același timp Agrippa se deplasa astfel încît să învăluie unul din flancurile flotei antoniene comandat de Publicola. Acesta își desfășură forțele încercînd să stinghereasă manevra lui Agrippa. Deplasarea îl făcu pe Publicola să se depărteze de centrul flotei lui Antonius rămînînd expus atacurilor noastre. Riscînd să fie încercuit, generalul a trebuit să treacă la atac cu întreaga flotă. Adevărata bătălie navală de-abia acum începea. Ea a continuat mai multe ore, sorții izbînzii trecînd cînd de o parte, cînd de alta. Corăbiile noastre, mult mai rapide, dădeau atacuri fulgerătoare încercînd să rupă ramele sau să producă avarii greoaielor nave dușmane ce se mișcau mai încet. Dar nu era așa ușor să se apropie cineva de „cetățile" de pe care antonienii, folosind turnurile și mașinile de luptă, aruncau sulițe și pietre, iar dacă reușeau să prindă cu cîngile de fier vreuna din ambarcațiunile noastre, aceasta era pierdută. Marinarii noștri nu îndrăzneau să treacă la abordaj, deoarece nu se încumetau la lupta corp la corp. În schimb se strecurau cu navele pe lîngă flancurile marilor corăbii încercînd să iasă din bătaia lăncilor sau săgeților dușmane. Ei le provocau astfel antonienilor avarii destul de grave reușind să scufunde o parte dintre ele. În aceste acțiuni rapide de atac și repliere greul luptei îl duceau cîrmacii și vîslașii noștri care se dovedeau superiori marinarilor antonieni. În flota lui Antonius greul îl duceau pedestrașii îmbarcați pe corăbiile care semănau fiecare cu o tabără sau cu o insulă ce era atacată din toate părțile. Corăbiile noastre ușoare atacau și se retrăgeau cu mobilitatea pe care o are o trupă călare. Corăbiile lui Antonius se apărau ca o cetate asediată. Luptătorii depuneau, și cei dintr-o tabără și cei din cealaltă, mult zel și dovedeau mult curaj încercînd să smulgă adversarului victoria. E mare lucru și grea treabă obținerea unei victorii! Dar cum în lucrurile mari și importante se întîlnește vîrîtă mai totdeauna codița unei femei, ori cum spunem noi, romanii: *Nulla fere causa est, in qua non femina litem moverit*[2], o femeie a fost și de această dată aceea care a făcut să se schimbe pe neașteptate echilibrul unei lupte pe care mai multe zeci de mii de încercați soldați reușiseră să-l păstreze cu prețul vieții lor aproape o zi întreagă. Mi-e și lehamite să-i pronunț numele, deși, la drept vorbind, mie personal, fără să vrea bine-nțeles, ea mi-a făcut un enorm serviciu. Femeia care la început insistase pe lîngă un experimentat general să aleagă lupta navală în locul celei terestre, din dorința de a avea meritul ei într-o bătălie la care participa direct cu un mare număr de corăbii, înspăimîntată acum și cuprinsă de nesiguranța unei lupte nedecise, n-a mai putut rezista nici cel puțin ca spectatoare de la distanță. Femeia care nu prea tîrziu va porunci cu sînge rece să fie uciși mulți dintre colaboratorii ei de la curtea egipteană de-

[2] Aproape că nu există proces în care femeia să nu fi pornit litigiul.

veniți suspecți, n-a avut curajul nici de a asista la desfășurarea unei lupte în care zeii încă nu-și spuseseră cuvîntul. Femeia care va avea totuși curajul, curaj specific feminin, de a se pregăti cu grijă și minuțiozitate pentru sacrificiul suprem, alegînd mijlocul de a rămîne frumoasă și după moarte, n-a avut curajul soldatului care sfidează în luptă primejdia și rănile. Așa încît, Cleopatra, deși nu se afla într-o situație cu totul fără ieșire, a ordonat celor șaizeci de corăbii egiptene de sub comanda ei, să-și desfășoare în grabă pînzele și să se îndrepte, părăsind lupta, spre Peloponez.

Unii pretind că Antonius, cînd a zărit retrăgîndu-se nava cu pînze de purpură pe care știa că se află iubita lui, uitînd de soldații care mureau în acel moment luptînd pentru el, s-a urcat pe o galeră rapidă și a pornit după ea. Ajuns pe corabia reginei s-a așezat descumpănit la proră cu capul între mîini nevrînd nici să-i vorbească, nici s-o privească pe aceea care din teamă și lașitate fugise în chipul cel mai rușinos. De-abia după trei zile, la insistențele celor din anturajul reginei, a acceptat să aibă o întrevedere cu Cleopatra. Au continuat apoi drumul împreună spre Africa.

Deși Antonius mi-era dușman și normal ar fi trebuit să înclin spre o astfel de versiune, n-am crezut niciodată că el și-a părăsit soldații numai de dragul de a fi cu iubita lui, oricît de puternică ar fi fost vraja cu care îl învăluia această femeie. Eu m-am gîndit că generalul, convins că flota egipteană fugise de teama unei înfrîngeri, s-a grăbit s-o ajungă din urmă și s-o oblige a se întoarce pentru continuarea luptei alături de flota sa care nu era încă învinsă. Adevăratul motiv nu mai e cazul să fie însă căutat. Important a fost că după fuga egiptencei a urmat dezastrul pentru flota lui Antonius. Dar nu imediat. A mai trecut un timp pînă armata și-a dat seama că fusese părăsită de comandantul ei. Așa încît lupta a continuat cu aceeași îndîrjire, fără ca succesul să încline de partea uneia dintre cele două flote vrăjmașe.

În bătăliile navale focul este una dintre armele obișnuite și foarte eficace. Eu am evitat la început să-l folosesc, pentru a cruța bunurile care se aflau pe corăbiile lui Antonius pregătite să ia drumul Egiptului. Văzînd însă că lupta continua chiar în pofida lipsei comandantului și că nu reușeam să obțin victoria așa mult dorită, am dat poruncă să se aducă de pe țărm torțe aprinse, pentru a da foc navelor care continuau să reziste. În scurt timp săgețile purtătoare de flăcări zburau spre corăbiile generalului. Marea era acoperită de fumul negru și înecăcios al incendiilor. Din cînd în cînd se puteau observa vîlvătăile flăcărilor ce se ridicau de pe vasele dușmane. Unele dintre corăbiile noastre se apropiau așa de mult de cele vrăjmașe, încît luptătorii noștri reușeau să arunce pe puntea acestora nu numai torțe aprinse, dar și cazane cu cărbuni încinși sau smoală topită. Foloseau în acest scop un fel de scripeți pe care îi aduseseră de pe țărm. Soldații lui Antonius au

încercat în chip şi fel să stăvilească focul ce învăluia catargele, pînzele, turnurile, punţile. Dar nici apa potabilă de care dispuneau, nici cantităţile de apă scoasă în pripă din mare cu puţinele mijloace de care dispuneau, n-au putut îndepărta focul. (Privind corăbiile mistuite de flăcări, mi-am dat seama că pentru o navă în largul mării primejdia adevărată e focul, nu apa de care se tem de obicei marinarii). Văzînd antonienii că nu pot îndepărta flăcările cu ajutorul apei, au început să-şi azvîrle hainele groase peste foc. Încercau să-l înăbuşe folosind pînă şi cadavrele celor ce luptaseră alături de ei. Mulţi se aruncau în mare scăpînd de flăcări, dar murind înecaţi. Unii ardeau de vii pe punţile incendiate, iar alţii erau carbonizaţi de armurile încinse ca focul. Cînd incendiul se întindea şi în partea de jos a navelor, vîslaşii mureau sufocaţi de fum sau arşi ca într-un cuptor. Poate că şi în aceste condiţii extrem de grele lupta ar mai fi continuat, dacă nu s-ar fi răspîndit dintr-o dată ştirea că Antonius îşi părăsise armata. În acel moment pierderile generalului nu depăşeau cinci mii de oameni, dar deruta care s-a iscat între marinari la aflarea incredibilei veşti, i-a făcut să-şi piardă orice speranţă în victorie. Ca urmare, trei sute de corăbii antoniene s-au predat aproape imediat.

Legiunile generalului cantonate în taberele de la Actium, care nu puteau crede în actul de laşitate al comandantului lor, au refuzat timp de şapte zile cererile solilor mei de a se preda. Numai în momentul cînd P. Canidius Crassus, care fusese numit comandantul acestor forţe terestre le-a părăsit luînd-o pe urma lui Antonius, legiunile au trecut de partea mea. Acestora li s-au alăturat şi senatorii ce fugiseră de la Roma în tabăra fostului triumvir.

S-a spus că în urma victoriei de la Philippi din anul 712 *ab U.c.*[3] eu m-aş fi comportat faţă de învinşi cu o cruzime ce o depăşea pe a lui Antonius. Deşi lucrurile nu stau chiar aşa, atunci nu puteam totuşi să mă port decît foarte aspru fiind vorba de asasinii tatălui meu adoptiv. Poate că la mijloc era şi teama pe care o aveam faţă de numeroşii duşmani ce mişunau în jurul meu. De atunci însă trecuse mai bine de un deceniu pe parcursul căruia îmi consolidasem poziţia obţinînd multe succese şi culminînd acum cu victoria de la Actium. Odată cu schimbările survenite dispăruse şi generaţia ce-mi fusese potrivnică şi care trăise şi luptase pentru Republica lui Cicero. Acum puteam fi indulgent cu cei învinşi. În afara cîtorva cazuri cu totul izolate, unde inclemenţa mea a rămas neclintită, nu am respins rugăminţile prizonierilor de a le lăsa viaţa, chiar şi ale celor mai vinovaţi. Pe unii dintre ei i-am supus doar la amenzi. De data aceasta mă simţeam mult mai puternic decît se simţea tînărul acela chinuit de boală, ce mergea la război prin smîrcurile infestate de la Philippi purtat pe umeri de sclavi.

[3] Anul 42 î.e.n.

El se văicărea de dureri ghemuit în lectică, în loc să se fi aflat călare în fruntea oștilor alături de colaboratorul lui de atunci, generalul Marcus Antonius!...

La Actium mi-am arătat clemența față de cei învinși, clemență moștenită de la marele Caesar, dar pe care am manifestat-o totdeauna cu prudența ce mi-o impunea amintirea celor douăzeci și trei de pumnale înfipte în trupul divinului meu tată adoptiv.

Soldații celor două tabere care luptaseră la Actium, mai ales cei din legiunile mele, așteptau recompensele promise. Eu nu am putut să mă țin de cuvînt imediat, întrucît mă aflam într-o Grecie complet secătuită de resurse, iar Egiptul cu bogățiile lui se afla încă departe. Din această cauză s-au ivit unele nemulțumiri în rîndul armatei care ar fi putut degenera în tulburări primejdioase. De aceea m-am grăbit să-i las la vatră pe veterani, adică pe cei care împliniseră sau chiar depășiseră vîrsta serviciului militar, repartizîndu-i pe unii în Italia, iar pe alții în provinciile lor de baștină. O parte dintre ei au fost colonizați chiar acolo, pe pămînturile Macedoniei și Greciei care, din cauza războaielor civile, se aflau aproape pustii.

Pentru restabilirea disciplinei, spre regretul meu, dar silit de situația tulbure ce exista la un moment dat, a trebuit să poruncesc ca vreo cîțiva răzvrătiți să fie pedepsiți cu moartea.

Cît despre cei rămași în serviciu și de care aveam nevoie în continuare pentru urmărirea dușmanului, i-am încredințat tribunilor militari să-i aibă într-o permanentă supraveghere folosind ca mijloc de atragere și mirajul comorilor Egiptului.

O altă măsură luată imediat a fost deposedarea de teritoriile primite a tuturor dinaștilor localnici care participaseră alături de Antonius. Multe orașe au fost supuse la contribuții bănești. Celor care m-au sprijinit în vreun fel le-am acordat libertatea, cum a fost cazul locuitorilor din Cydonia și Lappea de pe coasta de nord a Cretei.

Pe timpul absenței mele din Roma îl numisem pe Maecenas să se ocupe de treburile statului. Dorind să preîntîmpin orice răzmeriță, mai ales din partea celor ce fuseseră impuși la grele impozite, cît și din partea soldaților care nu primiseră încă nici un ban, l-am trimis și pe Agrippa să-l secondeze. Aveam o mare încredere în acești străluciți locțiitori ai mei, fiindcă se completau de minune unul pe celălalt, abilitatea și prudența primului îmbinîndu-se armonios cu autoritatea și forța celui de-al doilea. Le acordam o așa mare încredere, încît le lăsam mînă liberă, pentru a aduce chiar unele modificări mesajelor ce le trimiteam și pe care aveau misiunea să le citească ei înșiși în fața senatului. Mai mult, ei primiseră de la mine un inel cu sigiliul reprezentînd un sfinx, la fel ca acela pe care îl purtam și eu, pentru a le da astfel posibilitatea să sigileze documentele ce cuprindeau dispozițiile luate

de ei în numele meu. (Mai tîrziu mi-am comandat un sigiliu pe care poruncisem să mi se graveze chipul. A fost realizat, îi ţin minte şi acum numele, de gravorul Dioscurides. Cu ajutorul acestui sigiliu am întărit toate actele şi documentele semnate de mine. Îl am dealtfel şi acum şi-l voi lăsa urmaşului meu, Tiberius, să-l folosească în continuare)[4].

Luînd astfel măsurile pe care le socotisem mai urgente, m-am îndreptat apoi pe urmele lui Antonius. Trecînd prin Grecia am avut ocazia să văd dezastrul în care se afla această provincie ruinată de nemilosul general. Impresionat de mizeria în care trăiau locuitorii lipsiţi de bani şi alimente, am poruncit să li se distribuie oraşelor proviziile strînse cu forţa de către antonieni în vederea războiului.

Întrucît nu ştiam exact locul unde se retrăsese generalul şi cum iarna bătea la uşă, m-am oprit la Samos.

Nu aş vrea să închei acest capitol fără a sublinia faptul că, lăsînd la o parte urmările ei, bătălia de la Actium nu a fost nici aşa de sîngeroasă, nici de aşa mari proporţii după cum s-a spus. Să ne gîndim numai la cele nouăsprezece legiuni antoniene la care să mai adăugăm şi pe cei douăsprezece mii de călăreţi; vom vedea că în taberele lui Antonius de la Actium se aflau peste o sută de mii luptători ce s-au predat fără a fi azvîrlit măcar o săgeată. Să nu uităm nici cele trei sute de corăbii înţesate de pedestrimea marină care au încetat lupta predîndu-se.

Dacă flota generalului formată din corăbii-turn, cu multe rînduri de rame, avînd şi vele mari, ar fi reuşit să iasă din strîmtoare în larg, n-ar mai fi fost ajunse de navele mele manevrate în majoritate prin forţa vîslelor. În momentul cînd a început lupta, s-a observat că nu exista o coordonare a corăbiilor romane şi a celor egiptene, iar soldaţii lui Antonius au confundat puternicile ambarcaţiuni cu zidurile unor cetăţi, aplicînd greşit pe mare tactica luptei de apărare folosită pe uscat.

Deşi mai tîrziu am lăsat a se înţelege că răspunderea asupra înfrîngerii de la Actium ar fi revenit Cleopatrei, în realitate Antonius a fost principalul vinovat, deoarece s-a aliat, împotriva Romei, cu o putere străină. Această putere s-a dovedit a fi nepregătită şi incapabilă a duce războiul contra celui mai războinic popor din lume, poporul roman. Aliatul a provocat defecţiunea care a dus la pierderea bătăliei. Nu l-am acuzat niciodată pe Antonius, aşa cum au făcut-o alţii, pentru faptul că s-a lăsat influenţat de o femeie acceptînd planul de luptă propus de ea, plan care a dat

---

[4] Cu excepţia împăratului Galba, care a stăpînit doar şase luni în anul 68 e.n., acest sigiliu a fost folosit de mulţi dintre împăraţii ce i-au urmat lui Augustus.

greș. Nu l-am acuzat pentru simplul motiv că eu sînt unul dintre cei care au ținut seama totdeauna de părerile soțiilor. Ba unii pretind, după cum mi-a ajuns mie pe la urechi, că am ascultat de sfaturile soției mele chiar mai mult de cît s-ar fi cuvenit... Dar ce o compar eu pe Livia, ce mi-a fost o viață întreagă nu numai o soție fidelă și devotată, dar și un sfătuitor dintre cei mai înțelepți și clarvăzători, cu o femeie imorală, perfidă, ipocrită, lacomă și vicleană, așa cum s-a dovedit a fi Cleopatra!... *Aquilam noctuae comparas*[5] sau și mai bine zis: *Alia res sceptrum, alia plectrum!*[6] ...

19. Fiecare este făuritorul propriului său destin

Obținusem o însemnată victorie împotriva unui rival de temut și speram ca în scurtă vreme să-l înlătur definitiv. Apollon, zeul meu protector, se dovedise a fi și de această dată alături de mine. Un ultim efort, apoi vor veni și zile mai senine.

În timp ce îmi făceam plin de încredere astfel de planuri, deodată primesc alarmanta veste că veteranii lăsați la vatră și trimiși în Italia se răzvrătiseră, deoarece își pierduseră răbdarea tot așteptînd în zadar să li se plătească soldele și să fie împroprietăriți.

Mă aflam atunci la Samos. N-am mai stat pe gînduri și, cu toate că marea era foarte puțin accesibilă navigației, fiind în plină iarnă, am pornit imediat spre Italia. A fost o călătorie extrem de primejdioasă. Fiindcă nu toți zeii sînt „omenoși" ca Apollon al meu, cum m-a văzut pe mare, Neptun s-a și repezit să mă dea la fund. De mai multe ori a trebuit să trec în plină furtună de pe o navă care se scufunda, pe alta. O parte din corăbiile care mă escortau au naufragiat. În cele din urmă am debarcat la Brundisium. Era pe la începutul anului 724 *ab U.c.*[1]. Odată ajuns aci am avut plăcuta surpriză de a constata că nu fusesem dat uitării în timpul îndelungatei mele absențe. Senatori, cavaleri, magistrați, cît și plebea orașelor italice, cu toții se grăbeau să-mi iasă în întîmpinare. Se stîrnise un entuziasm general. Pînă cînd și veteranii care provocaseră tulburările, fiind antrenați de atmosfera sărbătorească

[5] Compar vulturul cu bufnița.

[6] Sceptrul e una, plectrul e alta. (Plectrul se numea bețișorul din lemn sau din fildeș cu ajutorul căruia se loveau coardele lirei).

[1] Anul 30 î.e.n.

prilejuită de înapoierea mea, au venit să mă întîmpine. Am trăit un moment de mare bucurie. Demonstrația de simpatie ce mi se făcea era o dovadă de dragoste și respect din partea romanilor, cît și o dovadă a puterii mele în plină ascensiune. Bucuria însă, așa cum se întîmplă de cele mai multe ori, nu mi-a fost deplină, deoarece am constatat și unele acte de servilism care mă făceau să mă gîndesc cu mult regret la austerele moravuri de altădată.

Ca să satisfaci pretențiile unui număr de aproape o sută douăzeci de mii soldați tulburenți, nu era un lucru deloc ușor. A trebuit să mobilizez toate resursele financiare posibile. În primul rînd mi-am vîndut aproape întreaga avere, bine-nțeles gîndindu-mă și eu, ca și soldații, la tezaurul Egiptului. Apoi i-am convins pe prieteni să mă ajute cu bani. Am strîns astfel enorma sumă de șase sute de milioane sesterți din care o parte am împărțit-o soldaților, iar alta am folosit-o pentru plata terenurilor luate de la proprietari. Terenurile le-am dăruit însă numai acelor veterani ce participaseră la toate războaiele alături de mine. Nu reușisem să satisfac cererile tuturor. O parte au fost instalați atunci pe domeniile orașelor care se arătaseră prietenoase lui Antonius. Locuitorii acestora au primit și ei despăgubiri în bani pentru pămînturile luate. Pe alții i-am despăgubit mai tîrziu, cînd m-am întors din Egipt. Cel mai greu mi-a fost însă, cînd a trebuit, pentru obținerea de noi loturi, să-i strămut în alte regiuni îndepărtate, ca Dyrrachium sau Philippi, pe o parte dintre cei deposedați de proprietățile lor din Italia. Măsura a fost într-adevăr aspră, dar ea a făcut să renască noi centre urbane și totodată să întărească procesul colonizării romane. Chiar dacă unele dintre mijloacele folosite în colonizarea veteranilor nu au fost dintre cele mai lăudabile, mă pot mîndri totuși cu faptul că pînă acum, cînd îmi închei îndelungata mea activitate de „edil" al statului roman, am colonizat aproape o jumătate milion de oameni. Au fost înființate nenumărate colonii care au contribuit la răspîndirea culturii și civilizației romane, superioare tuturor celorlalte. Multe, foarte multe dintre coloniile înființate au ajuns deja importante centre urbane. Sînt convins că ele vor continua să se dezvolte ca municipii de seamă și după moartea mea. Pe temelia lor se vor ridica, peste secole, cele mai înfloritoare orașe ale Europei. Aceasta în viitor. În prezent, afară de importantul rol de romanizare, coloniile constituie centre puternice de populare și punere în valoare a pămînturilor. În plus, veteranii împroprietăriți, păstrîndu-și în continuare armamentul ce-l foloseau în timpul serviciului militar, au și misiunea ca la primul semnal să intervină pentru apărarea teritorială. Coloniile romane sînt un fel de avanposturi ale legiunilor. Rolul și importanța lor în general, nu numai a celor formate din veterani, este atît de mare, încît denumirea și statutul de colonie romană sînt conferite și cu titlu onorific.

Prin măsurile luate cu promptitudine, cererile veteranilor au fost satisfăcute. La Roma, unde străjuiau cele două santinele ale mele, Agrippa și Maecenas, n-a mai fost nevoie să merg. Așadar, după nici o lună de zile de la părăsirea Orientului reușisem să înlătur o primejdioasă revoltă militară. Am luat apoi din nou drumul mărilor și al furtunilor. Trebuia să ajung cît mai repede. Nu vroiam să mă las prea mult așteptat de către cel mai captivant și comentat cuplu de îndrăgostiți! ... (Nu de puține ori i-am invidiat pe Antonius și Cleopatra, pentru că în viitor istoria se va ocupa mai mult de dramatica lor viață și nemaipomenita lor iubire decît de zbuciumata mea viață și nemaipomenitele mele realizări. Uneori istoria e ca femeia; vrea mai mult să placă, să fie atrăgătoare și, dacă se poate, să creeze admiratorilor ei stări de intensă emotivitate, în loc de a fi sobră, exactă și nepărtinitoare. Muzei Clio[2] îi place și ei să se ... amuze!).

De la Brundisium m-am îndreptat spre Samos, iar de aici în provincia Asia, redată de către mine poporului roman, ajungînd după scurtă vreme în Syria.

Unii clevetitori m-au descris ca fiind lipsit de energie și hotărîre. Cît de greșiți erau ei, s-a putut vedea și după faptul că nici nu aflase bine Antonius de plecarea mea spre Italia, că a și auzit despre prezența mea din nou în Syria, pregătit pentru lupta finală.

După ce părăsiseră în mod atît de rușinos „cîmpul de luptă" de la Actium, Antonius și Cleopatra au ajuns în apropierea localității Praetonium care se află pe țărmul Mediteranei, în Libya, nu departe de Egipt. De aci s-au despărțit. Regina s-a îndreptat grăbită spre casă, pentru a preîntîmpina vreo eventuală revoltă provocată de înfrîngerea suferită. Cu prorele și catargele corăbiilor împodobite cu flori se apropia de Alexandria în sunetele flautiștilor, ca și cum repurtase cine știe ce victorie! În momentul cînd s-a văzut în siguranță, a trecut la o sîngeroasă reprimare împotriva celor care murmurau din cauza eșecului suferit. După ce au fost uciși, regina le-a confiscat averile punînd mîna și pe alte numeroase bunuri publice și particulare. Totodată a dat ordin să i se taie capul lui Artavasdes, fostul rege al Armeniei, despre care ne amintim că fusese capturat prin înșelăciune împreună cu întreaga familie de către Antonius în anul 718 *ab U.c.*[3] Capul lui Artavasdes *armeanul* a fost trimis dușmanului său, Artavasdes *medul*, în speranța că acest dinast ar fi fost astfel mai ușor convins s-o sprijine în războiul ce i-l declarase Roma.

---

[2] Muzele, fiice ale lui Zeus și ale Mnemosynei, nouă la număr, erau considerate drept inspiratoare și protectoare ale artelor, în general. Clio era muza istoriei. În mitologia romană muzele purtau numele de Camene.

[3] Anul 36 î.e.n.

În acest timp Antonius, după ce rătăcise o vreme în preajma localităţii Paraetonium ca un om ieşit din minţi, se îndreptă spre tabăra trupelor pe care le lăsase pentru paza Egiptului sub comanda lui Pinarius Scarpus. Dar acesta, în loc să-l primească aşa cum s-ar fi cuvenit, a ordonat să fie ucişi solii trimişi de general. În faţa unei astfel de situaţii, Antonius a vrut să se sinucidă. Cei din anturajul său l-au împiedicat conducîndu-l spre Alexandria, unde triumvirul află de la Canidius despre soarta legiunilor şi călărimii ce mi se predaseră în promontoriul actian. Află de asemenea şi despre trădarea dinaştilor din Asia. Singurii care îi mai rămaseseră credincioşi erau vreo două mii de gladiatori ce se antrenaseră la Cyzic în vederea jocurilor triumfale ce urmau să aibă loc cu ocazia victoriei repurtată contra armatei mele. Numeroşi prieteni, senatori, cavaleri, dinaşti şi alţi oameni de vază l-au părăsit cu prima ocazie, în schimb ce gladiatorii, oameni simpli şi care nu se bucuraseră de cine ştie ce daruri şi avantaje din partea generalului, au dat dovadă de un strălucit devotament. În loc să se predea, ei s-au îndreptat spre Egipt străbătînd pe jos provincia Asia hotărîţi să-şi sprijine stăpînul. Trecînd prin Syria au purtat lupte grele cu trupele lui Didius, guvernatorul acestei provincii. Ei s-au predat în cele din urmă numai cînd au aflat falsa veste a morţii lui Antonius. Fiindcă se angajaseră că nu vor mai lupta niciodată ca gladiatori, i-am aşezat la Daphne, în Antiochia. Ceva mai tîrziu au fost dispersaţi în alte locuri, sub pretext că vor fi înrolaţi în legiunile romane. Pînă la urmă au fost spînzuraţi, întrucît constituiau o permanentă primejdie. După înlăturarea acestor oameni care se arătaseră aşa devotaţi, mă gîndeam că mi-ar fi fost mai uşor să conduc Roma cu un senat format din gladiatori decît din nobili sau alte persoane de vază ce făceau atîta caz de înaltele lor virtuţi.

Ajuns la Alexandria Antonius o reîntîlneşte pe Cleopatra. După atîtea înfrîngeri, trădări şi decepţii el se afla într-o stare de apatie care îi frîna orice dorinţă de a continua lupta. Se izolase de prieteni, nu mai vroia să vadă pe nimeni şi să audă de nimeni. Se gîndea să se refugieze cu iubita sa în Hispania, plan abandonat însă tot aşa de repede ca şi proiectul reginei de a-şi transporta comorile undeva pe ţărmul Mării Roşii. Ea a renunţat după ce arabii îi jefuiră primele corăbii expediate. Incapabil de a mai încerca vreo nouă rezistenţă, îndrăgostitul se afla tot timpul în compania egiptencei. Inseparabilul cuplu a înfiinţat, împreună cu alţi declasaţi, un fel de asociaţie a celor ce căutau să moară împreună. Cei care făceau parte din această adunare, sau mai bine zis adunătură, trebuiau să petreacă un ultim ospăţ cît mai fastuos şi cu gust pregătit, apoi să moară toţi odată. Cleopatra adunase numeroase otrăvuri ale căror efecte le studiase încercîndu-le pe oameni nevinovaţi. Pînă la urmă se zice că s-ar fi hotărît asupra veninu-

lui de viperă, deoarece victima pe care fusese experimentat murise fără chinuri păstrîndu-şi în acelaşi timp trăsăturile feţii intacte.

În vreme ce rivalii mei erau foarte ocupaţi cu astfel de treburi caracteristice vieţii de la curţile elenistice ale Orientului, eu mă apropiam nestingherit de Egipt. În faţa primejdiei ce îi pîndea, Antonius şi Cleopatra s-au gîndit să ia totuşi unele măsuri. Printre acestea a fost şi înscrierea în rîndul efebilor[4] a unora dintre copii şi anume a lui Caesarion, fiul Cleopatrei, cît şi a lui Antyllus, fiul lui Antonius avut cu Fulvia. Scopul era ca să-i facă pe egipteni să fie mai curajoşi ştiind că îi au pe cei doi tineri drept conducători. Numai că măsura luată de părinţi a dus mai tîrziu la pieirea tinerilor, deoarece aceştia, fiind trecuţi în rîndul bărbaţilor, deţineau dreptul virtual asupra stăpînirii Egiptului. Într-o astfel de situaţie eu nu am putut cruţa viaţa nici unuia dintre ei.

Antonius, dîndu-şi seama de riscul unei confruntări cu trupele mele, îmi trimise o solie prin care îmi cerea permisiunea de a se retrage la Atena, pentru a trăi acolo ca persoană particulară. Aceeaşi solie cerea în numele Cleopatrei succesiunea copiilor ei la tronul Egiptului. Totodată regina îmi trimitea, fără să ştie Antonius, un sceptru, o coroană de aur şi un tron regal vrînd probabil a mă face să înţeleg că mă recunoaşte ca stăpîn şi suveran. Lui Antonius nu i-am dat nici un răspuns. Cleopatrei însă i-am răspuns printr-o scrisoare oficială că, dacă s-ar învoi să renunţe la putere, voi medita asupra hotărîrii ce urma să iau în legătură cu soarta ei. După darurile pe care mi le trimisese în secret, mi-am dat seama că scorpia era dispusă a-şi trăda iubitul. Am anunţat-o deci printr-o altă misivă, tot secretă, că, dacă îl va îndepărta pe Antonius, va dobîndi impunitatea şi domnia neştirbită.

Ştiam că în curînd Egiptul va fi al meu. Despre aceasta nu aveam nici o îndoială. Dar marea mea dorinţă era ca suverana statului, care ne provocase atîtea necazuri şi mie şi poporului roman, să apară în fruntea captivilor ce trebuiau să facă parte din cortegiul triumfului meu la Roma. Pentru aceasta ea trebuia să rămînă neapărat în viaţă. De aceea l-am trimis pe unul din liberţii mei care, prin tot felul de promisiuni, îi hrănea speranţa că va scăpa din acest conflict cu faţa curată. Cleopatra avea atunci 39 de ani. Deci nu mai era nici aşa tînără, nici aşa frumoasă. Dar cred că ea nu-i cucerise pe marele Caesar mai întîi şi apoi pe Antonius cu aceste calităţi deseori întîlnite. Misteriosul ei farmec consta mai ales în spiritul ascuţit şi graţia sa desăvîrşită, calităţi destul de rar întîlnite în persoana aceleiaşi femei. Dîndu-şi seama de aceste atuuri, se gîndea că pe cînd era doar o copilă reuşise a-l cuceri destul de uşor pe tatăl meu adoptiv, că apoi nu-i fusese deloc greu să-l subjuge pe Antonius, astfel încît va izbuti să-l

[4] Tineri adolescenţi.

seducă şi pe neexperimentatul „băiat", cum mi se mai spunea în tabăra adversă. Gîndul la o nouă cucerire îi dădea speranţe egiptencei. Numai că de data aceasta lucrurile se prezentau altfel. Deşi mult mai tînăr şi fără experienţa celorlalţi doi comandanţi cuceriţi de fermecătoarea regină, eu mă apropiam de Egipt în calitate de om politic. Eram conştient că politica trebuie să rămînă rece şi necruţătoare.

În faţa tăcerii mele, Antonius trimise o nouă solie încercînd să facă apel la prietenia noastră din trecut şi la înrudirea dintre noi evocînd amintiri plăcute care ne legaseră pe unul de celălalt. Cu această ocazie îl extrădă pe senatorul Publius Turullius, unul dintre asasinii tatălui meu adoptiv, fără a ţine seama că erau buni prieteni. Eu am poruncit ca acesta să fie ucis, dar lui Antonius nu i-am răspuns nimic nici de această dată. Generalul nu s-a sfiit să-mi trimită o nouă solie în fruntea căreia se afla chiar fiul său Antyllus care aducea în dar şi o însemnată cantitate de aur. Eu nu i-am refuzat aurul, însă tot nu i-am dat vreun răspuns. Nu ştiu ce am gîndit eu atunci! Ori pentru că nu aveam nici o încredere în Antonius, ori pur şi simplu fiindcă îmi era teamă de el chiar aşa, lipsit de putere, dar nu-mi explic de ce nu am procedat ca şi cu Lepidus exilîndu-l undeva, într-un colţ îndepărtat al statului. Să-l fi obligat să locuiască nu la Atena, cum dorea el, ci la Tomis, spre exemplu, care era tot cetate grecească, dar se afla departe, tocmai pe malul Pontului Euxin. Fiindcă Antonius şi Cleopatra se socoteau inseparabili, puteam să fac o excepţie lăsîndu-l pe îndrăgostitul general să-şi ia iubita cu el. Mi-a venit în minte cetatea Tomis nu întîmplător, ci pentru că acolo a fost relegat[5] de către mine acum vreo cinci ani, şi se mai află încă şi acum, cînd scriu aceste rînduri, un poet pe nume Publius Ovidius Naso. Şi ce legătură, vă veţi întreba, are acesta cu îndrăgostiţii noştri? Are, deoarece şi el, ca şi cei doi inseparabili, este un mare cultivator, ca să zic aşa, al artei iubirii. Ovidius are chiar un *volumen* de poezii intitulat *Ars amandi*[6]. Mă gîndesc ce surpriză ar fi fost pentru poetul nostru, să fi dat acolo peste bătrînul cuplu al „tomitanilor" îndrăgostiţi. Mă gîndesc ce bine s-ar fi înţeles aceşti trei corifei[7] ai artei amorului în „cetatea omorului", cum era numit Tomisul de către Ovidius. În iernile geroase, strînşi la gura sobei, cu obloanele închise nu numai din cauza frigului, dar şi de teama de a nu se trezi vreunul dintre ei în piept cu o săgeată dintr-acelea cu vîrf încîrligat şi uns cu venin cum foloseau cei din părţile locului, An-

[5] *Relegatio:* formă de exil temporar sau perpetuu în care cel condamnat îşi păstra unele drepturi printre care şi acela asupra averii.

[6] Arta iubirii.

[7] Conducătorul corului în tragedia greacă antică; om de seamă avînd un rol conducător; fruntaş într-un domeniu oarecare al ştiinţei sau al artei.

tonius şi Cleopatra ar fi povestit despre nemaiauzitele lor aventuri amoroase din tinereţe, iar poetul Ovidius le-ar fi notat şi le-ar fi cizelat în versuri nepieritoare despre dragoste, pentru aş merita cu adevărat denumirea de poet al iubirii. La citirea lor, egipteanca, impresionată la culme, ar fi încercat, sub impulsul celui mai mare tiran care este obişnuinţa, să facă o nouă cucerire!... (Cînd l-am relegat pe Ovidius la Tomis, acesta avea 51 de ani, iar... seducătoarea ar fi avut 78!). La tentativa fostei regine, poetul jignit i-ar fi recitat, în dorinţa de a o vindeca de această meteahnă, versuri cu subînţeles dintr-un alt *volumen* al său care a făcut furori la Roma: *Remedia amoris*[8]. Dar despre Ovidius vom mai sta de vorbă mai tîrziu. Deocamdată eu mă pregăteam să cuceresc Egiptul, iar în acea vreme poetul avea doar vreo 10—12 anişori şi se juca în oraşul Sulmona de-a v-aţi ascunselea, bineînţeles... cu fetiţele...

Pierzînd orice speranţă de a mă îndupleca în vreun fel, Antonius pune din nou mîna pe spadă gata să mă înfrunte. Mai întîi se deplasă spre Libya, pentru a atrage de partea sa trupele de la Praetonium ce nu se mai aflau acum sub comanda lui Scarpus. Dar nici noul comandant, care nu era altul decît poetul elegiac de mai tîrziu, Cornelius Gallus, nu l-a lăsat să se apropie, iar într-o scurtă luptă care a avut loc, generalul a fost învins. În acest timp eu ocupam fără prea mare greutate localitatea Pelusion ce se află în delta Nilului nu departe de Alexandria. N-a avut loc nici o ciocnire, deoarece regina şi armata ei renunţaseră la orice rezistenţă. Cleopatra, ca o dovadă că nu mai îndrăznea să lupte contra mea, se închisese împreună cu toate comorile într-un fel de monument funerar ce fusese construit din ordinul ei în incinta palatului.

Antonius n-a renunţat însă la luptă. El s-a îndreptat spre Alexandria ce se afla ameninţată de trupele mele. Într-o ciocnire care a avut loc între călăreţii noştri, generalul, dovedindu-şi încă o dată vigoarea, curajul şi rezistenţa sa demne de un adevărat ostaş războinic, a ieşit învingător doborîndu-i cu spada lui de viteaz pe cei ce îndrăzneau să se apropie de el. Călăreţii mei au fost puşi pe fugă. Aceasta a fost ultima victorie din viaţa strălucitului comandant de oşti. El nu putea să exploateze succesul, deoarece conducătorii egipteni împreună cu armata lor lăsau doar impresia că vor să participe la apărarea Alexandriei. Antonius rămăsese înconjurat doar de un mic număr de soldaţi credincioşi. S-a gîndit atunci să mă provoace la o luptă în doi trimiţîndu-mi această propunere despre care era acum rîndul meu să fac mare haz. Eu m-am mulţumit să-i răspund în sfîrşit, după atîta tăcere care era şi ea de fapt un răspuns, că el ar putea căuta şi alte căi pentru aş găsi moartea. Făceam şi eu pe viteazul, în faţa unei atît de

[8] Remediul în dragoste.

îndrăznețe provocări, lăsîndu-l să priceapă că nu vroiam să moară chiar de mîna mea. Antonius se născuse în anul 672 *ab U.c.*[9] și deci avea 52 de ani, în acele zile cînd eu aveam 33. Într-o confruntare dintre doi bărbați la asemenea vîrste normal era să iasă învingător cel mai tînăr. Dar nu trecuseră decît cîteva zile de cînd, de pe înălțimea unei coline, asistasem cum „bătrînul" general, luptînd ca un Hercules, îi dobora pe cei care îl împresuraseră reușind să-și facă drum nevătămat printre numeroșii atacatori. Eu am mai spus-o și o repet, spre satisfacția celor care m-au descris ca pe un militar mediocru, că n-am avut niciodată veleități de mare războinic, deși cînd mi-a fost viața în pericol, am știut să mi-o apăr.

Respingîndu-i provocarea generalul a încercat să iasă din impasul în care se afla pregătind o nouă ofensivă atît pe uscat cît și pe mare. Era poate încurajat și de succesul repurtat contra călăreților mei puși pe goană. Trupele terestre se regrupau pentru atac. Flotele rivale se îndreptau unele spre celelalte. Dar cînd s-au apropiat navele egiptene, în loc să mă înfrunte, ele m-au salutat ridicînd ramele în semn de supunere și s-au alăturat flotei mele. Călăreții lui Antonius, urmînd exemplul egiptenilor, l-au abandonat și ei. Puținii pedestrași de care mai dispunea generalul au fost înfrînți ușor de legiunile mele. În sfîrșit... venise sfîrșitul! Sfîrșitul unei confruntări dintre nepot și unchi care începuse cu paisprezece ani în urmă, pe cînd „un copil obraznic din cale afară" pornind de la Apollonia intrase în viesparul din Roma, doar cu gîndul de aș lua în primire o legală moștenire lăsată de tatăl său adoptiv.

Antonius învins s-a retras în Alexandria urlînd furios și acuzînd-o de trădare pe aceea pentru care își părăsise patria, onoarea, familia, obiceiurile și neamul.

Simt că mi se apropie ceasul și trebuie să termin la timp aceste memorii, altfel aș mai avea multe de spus în privința „trădării" egiptencei. Aș vrea doar să arăt că, deși din motive lesne de înțeles eram îndreptățit s-o urăsc pe Cleopatra, ar trebui și eu, ca și Antonius, s-o acuz de trădare. Dar să fi fost oare vorba numai de trădare? Această femeie țintea chiar morțiș să-l vîndă pe tatăl celor trei copii pe care îi avea cu el? Vroia într-adevăr să-l vadă mort pe cel care o ridicase la un rang și la o putere pe care nicicînd n-o visase? Vroia să scape de cel căruia ea îi oferise toate resursele Egiptului pentru a-l vedea stăpîn asupra întregii lumi? Uitase chiar așa ușor pe cel care o declarase, în pofida unor apăsătoare obligații ce le avea față de patria și poporul său, „regina reginelor"? Nu-și mai amintea chiar deloc de plimbările călare, cînd Antonius, mergînd pe jos alături de supușii ei, îi purta calul ținîndu-l de frîu? Uitase ea chiar dintr-odată cum îi declara generalul că în

[9] Anul 82 î.e.n.

sufletul lui numai ea domnea, încît un singur semn de-al ei l-ar fi făcut să nu mai respecte nici a zeilor poruncă? Să fi uitat ea pătimaşa lui dragoste şi plăcerile pe care i le oferise? Parcă nu-mi vine să cred într-o adevărată trădare! Era mamă şi soţie. Era însă om şi ca cei mai mulţi dintre oameni şi-a zis şi ea: „*Prima charitas incipit ab egome*“[10]. Au circulat mai multe versiuni despre actul de trădare al reginei. Fiindcă nu e vorba de propria-mi viaţă, pentru a mă strădui să prezint versiunea cea mai apropiată de adevăr, las la aprecierea cititorilor acestor memorii, să-şi facă singuri o părere despre „cazul“ Cleopatra. Să mergem deci mai departe pe firul evenimentelor.

Regina se închisese în mausoleu împreună cu două sclave făcînd inaccesibilă intrarea cu mari blocuri de piatră şi trunchiuri groase de lemn. Unii zic că se blocase acolo de frica lui Antonius. Alţii zic că, aflînd despre înfrîngerea generalului, a lansat zvonul că ea s-a sinucis, cu intenţia de a-l provoca pe cel ce făcea parte din aceeaşi asociaţie a „inseparabililor în moarte“, să-i urmeze exemplul. Ea ar fi reuşit în felul acesta să-l ucidă, pentru aş salva propria-i viaţă, aşa cum îi dădusem eu a înţelege prin emisarii mei. Antonius s-a grăbit să respecte înţelegerea: unul trebuia să-l urmeze pe celălalt. L-a chemat pe Eros, credinciosul lui sclav, ordonîndu-i să-l ucidă. Acesta şi-a tras pumnalul de la şold, apoi ... şi l-a împlîntat în propriul său piept, în timp ce vrăjitul îndrăgostit aştepta calm să fie străpuns. Sclavul căzu mort la picioarele stăpînului. Privindu-l cum zăcea lîngă el Antonius s-ar fi exprimat: „Curajosul meu Eros, tu mă înveţi ceea ce eu trebuie să fac!“ Apoi, scoţîndu-şi armura care îl protejase de atîtea lovituri ale vrăjmaşului, îşi înfipse pumnalul în piept ... Se iscă mare zarvă, însă Antonius nu murise. Auzind ţipetele ei de la înălţimea mausoleului unde se ascunsese, s-a ridicat în picioare, cu ultimele forţe de care mai dispunea, cerînd să fie dus la iubita lui. Dar intrarea în monumentul funerar era blocată. Cleopatra coborî de la o fereastră înaltă un fel de scripete, ce folosea la ridicarea blocurilor de piatră, şi, împreună cu cele două sclave, îl traseră pe muribund sus în turnul mausoleului. Ajuns acolo a fost aşezat pe un pat. Generalul ceru o cupă cu vin. După scurt timp îşi dădu sufletul. Era la calendele lui august din anul 724 *ab U.c.*[11] Trec peste scena tragicei despărţiri plină de cuvinte duioase prin care cei doi îndrăgostiţi îşi exprimau devotamentul şi eternele lor regrete, pentru a nu pune din nou sub semnul întrebării problema „trădării“. Vreau doar să adaug că Antonius, cu cîteva clipe înainte de a închide ochii, a sfătuit-o ca, dintre toţi emisarii mei, să nu aibă încredere decît în Caius Proculeius pe care generalul îl considera un foarte

[10] Prima afecţiune începe cu mine însumi.
[11] 1 august, anul 30 î.e.n.

bun prieten al său. Cît de bun prieten i-a fost, se va vedea imediat....

Cleopatra amenințase mai înainte că, dacă se va încerca ceva împotriva ei, își va căuta sfîrșitul în mausoleul anume construit, nu însă înainte de a incendia toate comorile și toate bogățiile strînse acolo. Printre acestea se aflau și valoroase opere de artă adunate de Antonius pentru ea din întregul Orient. Temîndu-mă că dacă ar fi trecut de la amenințare la faptă, aș fi pierdut ocazia de a o duce vie în cortegiul meu triumfal și că m-ar fi lipsit și de comorile la care știam că visau nu numai legiunile din preajma mea, dar și veteranii și deposedații de pămînturi din Italia, l-am trimis pe Proculeius, „prietenul" generalului, ca împreună cu libertul Epaphroditos s-o captureze pe regină înainte de aș pune planul în aplicare. În timp ce Gallus încerca să ducă tratative cu Cleopatra în fața intrării blocate a mausoleului, Caius Proculeius a reușit să se urce și să se strecoare prin aceeași fereastră prin care fusese ridicat Antonius. Luată prin surprindere ea a fost împiedicată să folosească un pumnal pentru aș lua viața. Văduva Egiptului a încercat apoi să moară prin înfometare. Cînd am aflat aceasta, m-am grăbit să-i dau toate asigurările că trăind, se va bucura în continuare de o viață strălucită și demnă de urmașii Ptolemeilor. Spre a o convinge, am dat poruncă să fie condusă în palatul ei și să se bucure de aceleași onoruri ca și cînd ar fi fost încă stăpîna Egiptului. Ea a acceptat să se mute în cadrul fastuos al palatului, înconjurată de toată atenția și considerația acordată unei regine. În același timp însă, oamenii mei, ce se aflau la palat mai mult în calitate de paznici decît de oaspeți, primiseră instrucțiuni să o supravegheze îndeaproape. Cînd suverana și-a exprimat dorința s-o primesc spre a-mi vorbi, eu însumi am cerut să fiu primit de regina Egiptului.

Ea s-a pregătit pentru întrevederea noastră folosind tot arsenalul de arme de care dispunea o mare curtezană. Fiecare cuvînt, fiecare gest, întreaga sa atitudine erau calculate cu măestria unei experimentate seducătoare hotărîtă a provoca mila sau vreun sentiment mai duios, așa cum reușise de atîtea ori. Eu eram pregătit să-i rezist. Deși ea avea atunci 39 de ani, trebuie să recunosc că păstra încă o mare putere de seducție prin felul inteligent cum își alegea cuvintele, prin grația înnăscută a gesturilor, cît și prin gustul rafinat în alegerea îmbrăcămintei de doliu în care era învești mîntată. Mai întîi a încercat să-mi atingă una din coardele cele mai sensibile, și anume să-mi vorbească despre marea ei dragoste: tatăl meu. Încăperea unde mă primise era împodobită cu busturi și statui ale divinului Caesar. Pe patul unde sta întinsă se aflau numeroase epistole de dragoste aparținînd marelui dispărut. Eu știam însă, așa cum am mai spus cu altă ocazie, că genialul meu tată nu confunda niciodată aventurile amoroase cu îndatoririle

impuse omului politic, conducător al celui mai puternic stat din lume.

„Stăpîne, fii bine venit!" au fost primele ei cuvinte lăsînd a se înțelege nesiguranța și teama care o stăpîneau. Aceste cuvinte puteau însemna totodată și că umilința e scaun ambiției. Ea a continuat: „Divinitatea ți-a dat acest dar pe care mie mi l-a luat. Dar îl vezi cu ochii pe părintele tău, așa cum adesea a venit la mine. Ai auzit, de asemenea, că printre alte cinstiri ce mi-a acordat, m-a recunoscut ca regină a Egiptului. Ca să afli chiar de la el ce gîndea despre mine, ia și citește aceste epistole pe care mi le-a trimis, scrise chiar de mîna lui".

Ipocrita din fața mea își juca de minune rolul. Cleopatra evoca amintirile legate de tatăl meu adoptiv, ca și cum ar fi vrut să-și găsească alinarea în dragostea pe care i-o nutrise. Aș mai fi putut eu să port dușmănie și să-i vreau răul aceleia care îl iubise pe marele meu binefăcător?... Apoi, cu lacrimi în ochi îmi citea pe sărite rînduri din scrisorile marelui Caesar strîngîndu-le la piept și sărutîndu-le ca pe niște odoare sfinte. În timp ce, căzînd în genunchi se prosterna în fața statuilor tatălui meu adoptiv, mă privea pe ascuns să vadă ce mină fac. Printre suspine și văicăreli ea i se adresa celui pe care îl iubise așa de mult: „Vai mie, Caesar, la ce-mi mai sînt bune epistolele tale?... Dar pentru mine tu viețuiești încă în făptura fiului tău... Avîndu-l pe el, te am acum pe tine!" O aluzie mai directă nici nu se putea face unui tînăr care, neavînd geniul marelui Caesar, trebuia să cadă imediat fascinat, vrăjit și împătimit în capcana seducătoarelor ei „propuneri". Dar ori eu, ori statuia de piatră în fața căreia suspina văduva Egiptului, tot una era. După ce am lăsat-o să-și joace rolul pînă la capăt, n-am reușit să-i spun decît: Ai curaj femeie!... Cleopatra m-a privit încremenită. În nici un caz nu se aștepta la astfel de cuvinte reci și indiferente pe care cu siguranță că nu le auzise în viața ei din gura unui alt bărbat. A înțeles atunci că nu numai regina, dar și femeia fusese învinsă! Bănuind astfel sfîrșitul care o aștepta, mi-a căzut în genunchi implorîndu-mă: „Viața, Caesar, nici n-o mai vreau, nici n-o mai rabd! Îți cer o singură favoare, în amintirea tatălui tău: deoarece, după ce i-am aparținut, divinitatea a vrut să fiu a lui Antonius, lasă-mă acum să mor împreună cu acesta. Nu mă pizmui că doresc să-i împărtășesc mormîntul pentru ca, din cauza lui murind, să pot locui împreună cu el pe tărîmul de dincolo". Eu i-am repetat pe același ton să aibă curaj și, îndreptîndu-mă spre ieșire, i-am cerut să întocmească lista comorilor pe care le avea asupra ei. Cum era să-i satisfac dorința de a o lăsa să moară, cînd eu de-abia așteptam s-o prezint poporului ca pe cea mai de preț captură? O captură cum nu se mai văzuse vreodată trecînd pragul Cetății Eterne! Nici Vercingetorix, conducătorul gallilor învins de divinul Caesar

după aproape opt ani de lupte îndîrjite, nu suscitase interesul, curiozitatea şi entuziasmul pe care speram eu să le stîrnesc cu aceea ce dorise ca, prin spada lui Caesar, apoi prin spada lui Antonius şi de ce m-aş spune chiar prin spada mea, să ajungă stăpîna Romei, stăpîna lumii!...

Luasem deci toate măsurile ca regina să nu-şi poată provoca în nici un fel moartea, iar ea nici nu părea grăbită a se întîlni cu iubitul ei sperînd probabil că promisiunile mele nu erau chiar vorbe deşarte. Deoarece însă nu am fost scutit nici eu de prezenţa unui „prieten" ca acela al lui Antonius, iată că apare un alt „Proculeius", pe numele adevărat Cornelius Dolabella, care a anunţat-o pe Cleopatra că peste trei zile urma să ia drumul Romei şi că acolo va face parte din cortegiul meu triumfal. Orgolioasa regină, ultimul vlăstar al urmaşilor lui Alexandru Macedon, i-a răspuns doar atît: „*Non triumphabor!*"[12]

Cu coroana pe cap, cu sceptrul regal în mînă, înveşmîntată în strălucitoarele ei găteli regeşti şi înfrumuseţată cu cele mai de preţ podoabe ce se văzuseră vreodată, „regina reginelor" putea fi privită a doua zi fără viaţă întinsă pe un somptuos pat alături de sclavele ei credincioase care îi împărtăşiseră soarta. Avea 39 de ani!

Nu se ştie precis cum şi-a pus Cleopatra capăt zilelor. Printre altele se zice că a întrebuinţat un ac pe care îl folosea pentru a-şi strînge părul şi care era uns cu o otravă aşa de puternică, încît la cea mai mică înţepătură ar fi produs o moarte fulgerătoare. Nu-mi prea vine a crede! Nici despre faptul că s-ar fi lăsat muşcată de o viperă, adusă la palat într-un coşuleţ cu flori de către un ţăran, nu se poate şti nimic sigur. Prevăd însă că aceasta din urmă va fi totuşi versiunea cea mai răspîndită fiind vorba de o moarte provocată într-un chip mai original. Cei care se vor ocupa de evenimentele din acea vreme vor socoti că e mai captivantă o astfel de ipoteză. La acreditarea acestei versiuni cred că am contribuit şi eu, fără voia mea, se înţelege, deoarece am acceptat ca statuia Cleopatrei, ce a fost purtată în cortegiul triumfului meu la Roma, să aibă încolăcit pe unul din braţe un mic şarpe.

Egiptul a fost cucerit şi transformat în provincie romană. Fiecare soldat a primit în dar cîte o mie de sesterţi. Armata s-a arătat totuşi nemulţumită, deoarece nu le dădusem Alexandria pentru a fi jefuită, aşa cum se obişnuia după victorie. În faţa egiptenilor cuprinşi de panică şi îngroziţi de ceea ce urma să li se întîmple, am ţinut un discurs în limba greacă, spre a fi înţeles de către toţi. Le-am spus, printre altele, că i-am iertat pentru nesăbuinţa lor de a ridica armele împotriva Romei şi îi asiguram că îşi vor păstra neatinse toate privilegiile. Am mai întîrziat apoi un timp în Egipt luînd unele măsuri care se impuneau de urgenţă. În primul rînd am

[12] Nu voi face parte din cortegiul triumfal!

cautat să sporesc fertilitatea văii Nilului al cărui sistem de irigații fusese neglijat pe timpul domniei Lagizilor. Legiunile romane au amenajat canalele și afluenții Nilului făcînd să crească în scurtă vreme recoltele acestui mare grînar care era Egiptul. Pentru a nu lăsa soldații să trîndăvească și să se dedea la jafuri sau să organizeze vreo răzmeriță, i-am pus și la alte treburi, cum au fost construcțiile de noi drumuri, pentru a ușura comunicațiile dintre diferitele regiuni ale țării.

Pentru că nu știam dacă mă voi mai afla vreodată în Egipt, am ținut să vizitez unele obiective demne de a fi văzute. Printre acestea am cerut să mi se arate mormîntul lui Alexandru Macedon. În semn de respect, l-am acoperit cu flori. Preoții care mă însoțeau au vrut să-mi arate și alte morminte cu mumiile unor dinaști egipteni din trecut. Eu însă i-am refuzat spunîndu-le că am vrut neapărat să văd un rege ... nu niște morți! ...

Lăsîndu-l prefect al Egiptului pe Cornelius Gallus, am plecat în Syria, iar de acolo în Asia Mică. Am trecut apoi prin Grecia sosind în sfîrșit pe pămîntul Italiei, la Brundisium. Aci mi s-a făcut o primire sărbătorească; mai tîrziu a fost ridicat în cinstea mea un arc de triumf împodobit cu trofee.

În luna *sextilis*, lună ce îmi va purta mai tîrziu numele, adică în luna august a anului 725 *ab U.c.*[13] am intrat în Cetatea Eternă care m-a primit cu un entuziasm de nedescris. Senatul mi-a acordat dreptul de a sărbători trei triumfuri care s-au desfășurat la mijlocul lunii august timp de trei zile. Primul triumf a fost consacrat victoriei mele în războiul dalmatic, al doilea pentru victoria de la Actium, iar al treilea în cinstea cuceririi Egiptului.

Este de prisos să înșir toate decretele prin care mi se aduceau nenumărate cinstiri. Voi aminti doar de acela prin care se hotăra a se aduce jertfe cu prilejul zilei mele de naștere și a zilei în care se anunțase cucerirea Egiptului și pe acela prin care eram numit tribun al poporului pe viață. Deși înaltul titlu mi-ar fi consolidat poziția de conducător al treburilor statului, eu l-am refuzat. Mai amintesc și un decret a cărui hotărîre am respins-o de data aceasta cu toată indignarea, fiindcă dovedea o slugărnicie nemaiîntîlnită. Este vorba de un decret emis în timp ce mă apropiam de Roma prin care se hotăra ca toți senatorii, magistrații, vestalele, întreg poporul din Roma cu femei și copii să-mi iasă în întîmpinare atunci cînd voi intra în Cetate. Era prea de tot! ...

Au mai existat și alte moduri de a mi se aduce cinstiri și de a fi elogiat. Le-aș putea numi modalități de tip popular. Voi da un exemplu. La scurt timp după ce am intrat în Roma, mă trezesc că se prezintă în fața mea un meșteșugar cu un corb care învățase

[13] Anul 29 î.e.n.

să pronunțe următoarea urare: *Ave, Caesar, victor imperator!*[14] Eu l-am răsplătit dîndu-i o însemnată sumă de bani. Dar n-a trecut mult și un vecin al meșteșugarului l-a denunțat că mai are acasă un corb care știa să spună: *Ave, Antonius, victor imperator!* Îmi amintesc că am făcut mare haz pe seama ingeniozității meșteșugarului. Nu l-am pedepsit pentru *Ave, Antonius* . . ., dar l-am obligat să împartă banii primiți în dar cu vecinul care-l denunțase.

[14] Salut, Caesar, comandant victorios!

PARTEA a II-a

20. În caseta de aur şi pe Iupiter îl ţii captiv

Trecuse un deceniu şi jumătate de cînd un tînăr scund, firav şi necunoscut aproape de nimeni intra în Roma cu gîndul de a-şi lua în primire o periculoasă moştenire.

Nu împlinisem încă nouăsprezece ani. Prietenii şi rudele cele mai apropiate, cunoscînd primejdia la care mă expuneam, mă îndemnau să renunţ. Atunci, mulţi dintre cei care nu mă cunoşteau prea bine au rîs de îndrăzneala şi pretenţiile mele. Acum se prosternau cu sfială în faţa mea. Pe cei mai puternici oameni ai acelei vremi i-am învins; pe cei mai abili i-am indus în eroare; pe cei mai periculoşi i-am făcut inofensivi. Dar mai era şi alt aspect deloc lipsit de importanţă. La început eram un om sărac, deoarece îmi pusesem în vînzare ultimile bunuri, pentru a face faţă nesfîrşitelor procese intentate de către oamenii lui Antonius. Din această cauză eram dispreţuit mai ales de înavuţita nobilime. Acum eram un om bogat, extrem de bogat, ceea ce făcea să fiu foarte respectat. Îi intimidam, mai mult chiar, îi dominam în primul rînd pe aristocraţii în a căror mentalitate virtutea, faima, onoarea, cele divine şi cele omeneşti se supuneau bogăţiei.

După sinuciderea Cleopatrei am găsit în palatul ei comori inestimabile. Acolo se afla, pe lîngă preţiosul tezaur al Ptolemeilor, tot aurul de care îi deposedase regina pe cetăţenii înstăriţi ai Alexandriei, după dezastrul de la Actium, scutindu-mă astfel pe mine să mai fac o atît de neplăcută operaţiune. Tot în acea vreme hrăpăreaţa suverană despuiase de aur şi de pietre scumpe mai multe temple egiptene. În calitatea mea de cuceritor avusesem şi eu grijă să confisc bunurile celor vinovaţi de a-l fi sprijinit pe Antonius, iar ceilalţi cetăţeni au trebuit să-mi predea, drept despăgubiri de război, a şasea parte din averea lor.

Eu nu am fost niciodată un om ahtiat după avere, aşa cum o dovedeşte şi viaţa modestă pe care am dus-o. De aceea am socotit normal să se bucure cît mai mulţi din această mare bogăţie. Aşa încît mi-am arătat întreaga generozitate, pe măsura ... „succesiunii" pe care mi-o lăsaseră Ptolemeii. În afara celor o mie de

sesterți împărțiți fiecărui soldat, și nu erau mai puțini de o sută douăzeci de mii, cetățenilor Romei le-am dăruit cîte patru sute de sesterți. Chiar și copiii, care nu intrau în astfel de socoteli decît după ce împlineau 11 ani, au primit partea lor în onoarea tînărului Marcellus, nepotul meu. Eram așa de bogat, încît chiar după împărțirea unor asemenea mari daruri am putut să refac cu ajutorul unei însemnate sume de bani tezaurul public care se afla secătuit. De asemenea am adus somptuoase ofrande templelor din Roma îngrijindu-mă de restaurarea celor peste optzeci de edificii sacre ce se aflau în paragină. În această vreme am ridicat și un templu zeiței Minerva, zeița despre care se spunea că mă înzestrase cu o precoce înțelepciune. Totodată am organizat pe cheltuiala mea splendide serbări urmate de jocurile troyene și de vînători desfășurate în circ. Cu această ocazie au fost văzuți la Roma prima dată un rinocer și un hipopotam, aduși tocmai din regiunile Nilului. În afară de toate acestea am poruncit să fie arsă vechea evidență a datoriilor contractate față de stat, iar numerosilor mei debitori nu le-am mai pretins nici un ban. Plebeii au primit în acea vreme o cantitate de grîu de patru ori mai mare ca de obicei.

Generozitatea mea a mers pînă acolo încît, știind că unii oameni nu au considerație decît pentru cei bogați, am completat censul de un milion sesterți tuturor senatorilor care nu-l aveau, dar nu înainte de a-i fi îndepărtat pe cei necorespunzători. Măsura a fost poate prea drastică, însă numai așa am reușit să formez un corp senatorial pe care să pot conta și care să fie în același timp respectat de toată lumea. Aveam tot interesul să ridic prestigiul senatului și să mi-l apropiu, deoarece cu ajutorul lui urma să conduc treburile statului. După reorganizarea înaltului for puteam să mă aflu liniștit și mulțumit în fruntea unei astfel de adunări. De aceea bunul meu prieten Agrippa a cerut în anul 726 *ab U.c.*[1] să fiu trecut pe lista senatorilor înaintea tuturor celorlalți. Așa am devenit *princeps senatus*. Încă din vechime se acorda acest titlu celui mai vîrstnic și capabil dintre senatori. Pentru mine era o mare cinste, deși titlul nu presupunea vreo nouă împuternicire în afară de privilegiul de a lua primul cuvîntul în absența consulilor. Acesta nu era chiar un lucru de nimic, dacă ne gîndim că după obiceiul roman prima părere, prima propunere într-o adunare avea o importanță excepțională, prin faptul însuși că ea constituia un fel de prevestire a ceea ce urma să se întîmple. Tot astfel se petreceau lucrurile în adunările populare, cînd votul primei centurii era însușit și urmat de celelalte. Titlul obținut însemna primul ca demnitate, primul ca influență, însemna omul pe care zeii îl trimiseseră poporului roman ca îndrumător și în consecință de voința acestuia tre-

[1] Anul 28 î.e.n.

buia să se țină seama. Mai mult, eu eram învestit, ca *princeps senatus*, cu o autoritate morală de natură cvasireligioasă, asemănătoare cu aceea care aparținuse cîndva și lui Scipio Aemilianus[2] și nimeni nu-l bănuise că ar fi aspirat la monarhie, deși timp de aproape douăzeci de ani fusese personajul numărul unu al Romei. Nici eu nu puteam fi bănuit de intenții monarhice decît de către oamenii de rea credință. Cine putea să se teamă și să-l bănuiască de asemenea intenții pe cel care se dovedise a fi devotatul slujitor al statului; pe cel care ridicase prestigiul senatului, cel mai înalt și democratic organism republican; pe cel care adusese pacea; pe cel care suprimase toate dispozițiile și decretele abuzive din timpul triumviratului ce nedreptățise foarte mulți oameni? A recunoaște în acest fel greșelile din trecut era un act de demnitate și curaj din partea mea. Aș vrea să știu eu cîți conducători politici au îndrăznit să pronunțe propria lor dezavuare renegîndu-și o parte din viața și activitatea lor, pentru a asigura celeilalte viitoare părți a vieții simpatia și admirația publică!

Prin funcția de consul eu eram șeful statului. Este adevărat că o dețineam de mai mulți ani în șir, dar de fiecare dată, în fiecare an, ea îmi era acordată prin sufragiul poporului. Oricine putea să vadă cum alternam fasciile cu colegul meu de consulat, egal în drepturi cu mine, și cum juram, conform unei vechi uzanțe, la ieșirea din funcție, ca și magistrații de altădată, că nu săvîrșisem nimic contrar legilor statului.

Poate că doar titlul de *imperator* ar fi putut să-i neliniștească pe unii republicani. *Imperator*, în vremurile cele mai vechi, era omul investit cu *imperium*, adică un ansamblu de puteri care formau un tot indivizibil, unde se distingea puterea militară, civilă și juridică. Mai tîrziu titlul are aceleași puteri, dar numai în tabăra militară. În sfîrșit, *imperator* a fost generalul victorios salutat astfel de către soldați. Marele Caesar, care fusese aclamat pe bună dreptate de nenumărate ori pe cîmpul de luptă ca *imperator*, a fost autorizat în anul 709 *ab U.c.*[3], după victoria de la Munda, să păstreze acest titlu pe viață și chiar să-l transmită descendenților, contrar regulii care impunea ca el să fie depus după triumful acordat. Astfel că tatăl meu adoptiv și-a zis Caius Iulius Caesar Imperator, acesta din urmă fiind ca un *cognomen*, ca un fel de poreclă, dar fără a se ști prea bine dacă era un nou titlu sau devenise un nou nume. În calitatea mea de fiu adoptiv am moștenit această poreclă odată cu celelalte nume ale ilustrului dispă-

[2] Scipio Aemilianus Africanus Numantinus Publius Cornelius (185—129 î.e.n.), vestit general și om politic roman care în anul 146 î.e.n., în timpul celui de al treilea război punic, a cucerit și distrus Carthagina.

[3] Anul 45 î.e.n.

rut. A fost un act de curaj din partea mea. Prevalîndu-mă de un obicei care începuse a se împămînteni eu am plasat acest *cognomen* în fruntea seriei de nume substituindu-l prenumelui meu de Caius care s-a şters. De acum mă numeam Imperator Iulius Caesar Octavianus. În anul 725 *ab U.c.*[4] senatul, după triumful de la Actium, a ratificat iniţiativa mea, iar prenumele de *imperator* s-a încorporat, dacă pot spune astfel, la persoana mea. Desigur că acest *praenomen* nu semăna cu celelalte. Titlul, în sens de general victorios, s-a păstrat, dar numai eu îl foloseam cu o nouă semnificaţie. Dacă nu exprima chiar ideea de suveranitate, în orice caz însemna foarte mult, deoarece eu deveneam comandantul suprem al tuturor forţelor militare din stat, aşa cum fusese numit şi divinul Caesar cînd i s-a conferit titlul de *imperator*. A dispune de forţa armată a statului într-o epocă de tulburări şi incertitudini însemna mai mult decît toate magistraturile. Astfel, generalii comandanţi de legiuni ascultau de ordinele mele indiferent unde s-ar fi aflat, iar eu exercitam dreptul de viaţă şi de moarte asupra tuturor ce purtau spada.

După victoria repurtată asupra lui Sextus Pompeius am promis în mod solemn zeului Apollon să-i ridic un templu magnific pe Palatin, în *pomerium*, în incinta sacră a Cetăţii Eterne, deşi, fiind de origine helenică, nu avea voie să se afle alături de zeii romani. Dar Apollon era zeul meu, iar eu... fiul lui. (Circula la Roma o poveste care spunea că Atia, mama mea, se unise cu Apollon într-un templu de pe Cîmpul lui Marte, iar eu mă născusem din această unire). L-am socotit totdeauna zeul meu protector şi el nu m-a dezmînţit. Datorită lui, dar şi datorită zeiţei Fortuna şi umbrei divinului Caesar care mă însoţea peste tot, norocul făcuse astfel încît nimeni nu se putea compara cu mine în măreţie şi putere. Înalta mea misiune nu era de natură juridică ci determinată mai degrabă de fapte istorice; de evenimente care, după voia zeilor, s-au desfăşurat în favoarea mea şi a prestigiului meu. Astfel, înainte de a porni războiul împotriva Cleopatrei, romanii, locuitorii Italiei, cît şi cei din provinciile apusene pe care le administram îmi depuseseră jurămîntul de credinţă, despre care am scris la momentul potrivit, jurămînt ce îi lega de mine pentru totdeauna. În plus, după ce creasem numeroase colonii atît în Italia cît şi în provincii, prin împroprietărirea veteranilor, dar şi prin stabilirea altor locuitori, eu îmi cîştigasem simpatia acestora care, în calitate de clienţi[5] ai mei, îmi datorau recunoştinţă şi devotament, după

[4] Anul 29 î.e.n.

[5] Clientelatul era o formă specifică vieţii sociale şi politice romane. Clientul se afla într-o relativă dependenţă personală faţă de patron fiind încorporat gintei acestuia cu obligaţia de a-l seconda în acţiunile vieţii politice sau chiar în război. Patronul avea în schimb datoria de a-i asigura clientului securitatea şi de a-i oferi ajutor moral şi material în caz de nevoie.

cum eu, în calitate de patron al lor, le datoram asistenţă şi protecţie.

Prestigiul de care mă bucuram era susţinut şi de nelimitatele resurse ale Egiptului. Bogăţiile acestei ţări erau ale mele, deoarece statul egiptean devenise domeniul meu personal. El era administrat de un delegat numit de mine şi făcînd parte din ordinul cavalerilor. Imensele venituri, care intrau în caseta mea particulară, îmi permiteau să execut unele lucrări publice cum erau construcţiile de drumuri, apeducte, băi publice, temple sau alte edificii, ori să asigur buna funcţionare a unor servicii publice în anumite momente de criză, cum era aprovizionarea cu alimente a plebei din Roma pe timp de foamete. Toate aceste înfăptuiri nu erau obligatorii, dar aparţineau unui vechi obicei republican, iar eu mă grăbeam să-mi manifest interesul pentru tot ce era de esenţă republicană. În toate timpurile, generalii victorioşi, mai ales dacă erau onoraţi şi cu vreun triumf, dăruiau poporului roman o parte din bunurile provenite din capturile de la duşman, sub forma unor mari lucrări publice sau sub formă de spectacole şi jocuri. Aceste *munera* erau primite de popor cu mare plăcere şi cu cît erau mai consistente, cu atît era mai mare faima binefăcătorului.

În perioada ascensiunii mele au existat unii oameni care spuneau că deşi senatul şi comiţiile ca şi alte organisme politice ale Republicii funcţionau ca în trecut, ele erau totuşi dominate de o singură persoană, adică de către mine. Este adevărat că dominam viaţa politică a Romei, dar aceasta se datora faptului că mă bucuram de o mai mare autoritate în comparaţie cu a egalilor sau colaboratorilor mei. Eu eram respectat şi ascultat nu pentru că deţineam puterea, ci pentru că ajunsesem, prin acţiunile mele din trecut şi prin succesele obţinute, la o poziţie superioară şi privilegiată.

Dar cu cine să te înţelegi?! Cei care mă bănuiau de intenţii monarhice pretindeau că însuşirea a mai multor funcţii şi titluri de către aceeaşi persoană ducea spre puterea personală contrarie democraţiei republicane. Dar existaseră şi în trecut astfel de situaţii. Spre exemplu un consul în funcţie era în acelaşi timp şi guvernator al unei provincii. Iată cumulare de funcţii. Şi încă ce funcţii! Neîncrezătorii susţineau că acelea fuseseră acordate temporar, pe cînd eu deţineam an după an funcţia de consul. Lucrurile se cam complicau. Într-adevăr, mă aflam de mai mulţi ani consul, deşi funcţia trebuia deţinută normal doar un an. Normal!... Normal!... Dar ce era normal şi ce era anormal într-o Republică ce se conducea după un ansamblu de legi destul de puţin coerent, legi votate la epoci diferite, dintre care unele se aflau căzute în desuetudine, iar altele se modificaseră puţin cîte puţin după împrejurări şi obiceiuri? Aplicarea legilor se făcea conform tradiţiei într-un mod destul de relativ şi vag, sub numele de *mos*

majorum, adică obiceiuri ale strămoşilor, şi erau totdeauna susceptibile a fi modificate. Numai că spiritul îngust al unor romani conservatori nu putea să priceapă nevoia transformărilor. Ei socoteau legile durabile, fiindcă fuseseră verificate prin practică în decursul timpului şi pentru că erau acceptate şi agreate de către zei. Lipsiţi de simţul realităţii, nu vroiau să priceapă că şi ceea ce devenise în decursul vremii o practică trebuia în mod fatal să se adapteze noilor condiţii impuse de fapte; că legile făcute pentru a conduce o cetate, cum era Roma, nu mai corespundeau conducerii celui mai întins stat din lume.

Văzînd atîta neînţelegere din partea oamenilor îmi trecea prin minte, în acele zile pline de confuzii şi îndoieli, să mă las păgubaş. Să renunţ la înalta mea misiune pusă în slujba binelui Republicii şi a poporului roman şi să mă ocup de... cultivarea pămîntului, ca pe vremea cînd senatorii, ţinînd de coarnele plugului, îşi arau singuri ogoarele, iar caprele păşteau nestingherite prin Forum. O, *tempora! O, mores!*[6] ...

21. Numai cei temători şi neputincioşi disprețuiesc puterea...

... Aşa îmi spunea într-o noapte, în vis, Divus Iulius, neprețuitul meu tată adoptiv. Era pe la începutul anului 727 *ab U.c.*[1] Un an de răspîntie. Mă simţeam copleşit de importantele funcţii ce deţineam, cît şi de nenumăratele onoruri ce-mi erau acordate. Uneori mă stăpînea îndoiala asupra propriilor mele merite. De cele mai multe ori însă simţeam cum pune stăpînire pe mine un sentiment de mîndrie însoţit de o îngrijorătoare înfumurare. Zadarnic îmi spuneam: *Stultitia est, Iovem putare esse*[2]. Zadarnic îmi spuneam că o mică îngîmfare strică un mare merit şi că înfumurarea orbeşte ochii minţii. Îmi era foarte greu să mă conving singur, în primul rînd pentru motivul că în jurul meu nu auzeam decît laude. A lăuda înseamnă a vrăji, încît aşa îmi explic cum de mă simţeam şi eu ca vrăjit în faţa puterii la care ajunsesem şi la atîtea onoruri, mai mari şi mai multe chiar decît cele pe care le obţinuse Caius Iulius Caesar Imperator. Cu gîndul la

[6] O, timpuri! O, moravuri!
[1] Anul 27 î.e.n.
[2] E o nebunie să crezi că eşti Iupiter.

el şi cuprins de neliniştea unor astfel de simţăminte, îl întîlnesc în vis. Dîndu-şi seama din ce cauză eram eu aşa de tulburat, că doar de aceea se afla în rîndul zeilor atotştiutori din înaltul Olimp, îmi spune: „Fiul meu, lăsîndu-te moştenitor şi urmaş, am dorit să conduci mai departe statul roman şi să te bucuri cît mai mult de această înaltă misiune. Dar contrar aşteptărilor observ cu părere de rău că nu eşti mulţumit. Vina e a mea, deoarece nu te-am îndrumat aşa cum trebuia, pe vremea cînd trăiam cu picioarele pe pămînt. Deşi acum mă aflu cu capul în nori, aici sus pe vîrful Olimpului, sper să-ţi dau sfaturi bune care să-ţi folosească. În primul rînd aş vrea să-ţi spun că trebuie să te comporţi astfel, acum cînd te-ai ridicat, încît să nu dorească nimeni să te vadă jos. E greu, într-adevăr, dar aminteşte-ţi cum am sfîrşit eu... Ai exemplul vieţii mele în faţă. De vrei să trăieşti mult, secretul e să fii modest. Dacă ţi-ai da seama cît de fragil şi vulnerabil eşti, muritorul meu fiu! ai încerca să fii mai modest. Aş vrea să te mai sfătuiesc că trebuie să fii cu multă băgare de seamă, deoarece la mari onoruri se găsesc totdeauna mari linguşitori, dar mai ales mari invidioşi. Dacă eu aş fi ţinut seama de aceste lucruri şi nu aş fi crezut că sînt mai lung decît pămîntul şi mai înalt decît munţii, poate că şi acum aş gusta din bucuriile şi plăcerile care, să ştii de la mine, nu se întîlnesc decît pe pămînt..." Întrerupîndu-l uneori cu mare sfială încercam să-i explic divinului că toate mi se trăgeau de la înălţimea unde ajunsesem. Înălţimea dă ameţeală şi simt cum ochii minţii îmi devin orbi, îi spuneam eu. „...Şi urechile surde, mai bine zis prea fine şi prea sensibile — adăuga tatăl meu adoptiv, zeul, continuînd pe ton sentenţios: Numai aşa se explică de ce conducătorii nu pot auzi decît ceea ce le face plăcere. Dacă eu aş fi plecat urechea la cei care încercau să-mi deschidă ochii asupra primejdiei ce mă ameninţa, mi-ar fi fost de ajuns un semn spre a înlătura complotul urzit împotriva mea. De aceea spun: Să fii cu băgare de seamă. Fii prudent şi prevăzător. A conduce înseamnă a prevedea. Aceasta nu e deloc uşor. Să ştii că a conduce este o artă; mai mult chiar, este arta artelor. Cît despre acea dulce ameţeală pe care o dă puterea, şi pe care am gustat-o şi eu din plin cîndva, e bine să nu uiţi cum ai ajuns aşa de sus, adică să nu uiţi că spinarea celor mici ţi-a fost scara pe care ai urcat. Sîngele soldaţilor te-a făcut mare comandant şi mare conducător. De aceea să asculţi de vocea celor mici, a poporului, pe care să-l slujeşti cu credinţă. De fapt este ştiut că nu se conduc oamenii decît slujindu-i. Datoria celor mari este în primul rînd de a-i ocroti pe cei mici, iar cînd aceştia te vor lăuda, şi nu linguşitorii oribili din jurul tău, atunci să ştii că meriţi toată cinstirea. Dacă vei merita să fii conducător, nu te va mai cuprinde nici ameţeala, nici orbirea. Onorurile ce ţi se aduc, nu înseamnă că sînt favoruri, atunci cînd le meriţi. Nu te

sfii să-i conduci pe cei care te-au ales pentru aceasta, fiindcă orice stat are nevoie de un conducător. Într-un stat fără conducător, nici chiar hoţii nu sînt în siguranţă." Mă trezeam din vis şi continuam să mă gîndesc la spinoasa problemă a conducerii. Apoi adormeam din nou şi, preocupat de această problemă, din nou îl auzeam pe divinul meu tată dîndu-mi alte folositoare sfaturi: „E mare răspunderea pe care o are un cîrmuitor şi multe sînt riscurile puterii. De aceea se spune că în copacul înalt vîntul e mai aspru. Nu ai însă a te teme dacă vei conduce cu înţelepciune. Puterea fără înţelepciune nu valorează nimic, pentru că de cele mai multe ori ea se prăbuşeşte prin propria-i violenţă. Şi altceva! Să nu foloseşti forţa decît în cazul cînd nu există alte mijloace de conducere. Forţa nu este un argument. *Fortitudo in fortunam, non in homines*[3]. Cîştigi mai mult cu blîndeţea decît cu asprimea; inima e mai puternică decît mîna. Dacă vei conduce cu dragoste, într-adevăr, e posibil să rămîi ignorat şi necunoscut chiar de stupida răzbunare. Şi ce e rău într-asta?!"

În tinereţea sa, marele înţelept se ocupase, printre altele, cu întocmirea unei culegeri de maxime şi reflecţii. Poate că de acolo se inspira, deşi el însuşi formulase în timpul vieţii unele succinte adevăruri pe care noi le folosim acum ca înţelepte aforisme. Nu ştiu în ce măsură aparţineau aceste preţioase sfaturi gîndirii marelui Caesar, dar mai mult ca sigur că, din cîte îl cunoscusem, el era autorul cuvintelor de la sfîrşitul convorbirii dintre noi care sunau răspicat astfel: „Numai cei temători şi neputincioşi disprețuiesc puterea! . . ."

(Începînd cu acest capitol nu-mi voi mai prezenta memoriile cronologic, ci mă voi opri doar asupra unor aspecte din activitatea mea de conducător al statului, cum ar fi cele referitoare la administrarea provinciilor, la organizarea armatei sau a finanţelor, la religie. Cronologic n-ar mai fi posibil să înşir, în puţinul timp care mi-a mai rămas la dispoziţie, toate evenimentele petrecute în decurs de aproape o jumătate de secol cît m-am aflat la cîrma Romei. Mi-ar mai trebui pentru aceasta o viaţă şi de unde s-o mai iau acum, cînd zilele îmi sînt pe sfîrşite?! În curînd mă voi afla lîngă zeul Iulius şi îm voi privi poporul mai de sus decît înălţimea de la care l-am condus. Dar pînă atunci să ne grăbim a vedea cum am înţeles eu să urmez sfaturile divinului Caesar şi cum s-a întîmplat că din dorinţa de a renunţa la toate înaltele titluri şi funcţii, m-am trezit deţinătorul unor mai multe, mai însemnate şi mai mari împuterniciri).

. . . . . .

[3] Tărie în faţa soartei, nu împotriva oamenilor.

În prima zi a anului 727 *ab U.c.*[4], anul de răscruce de care vorbeam, mi-am luat în primire funcţia de consul pentru a cincia oară consecutiv. La foarte scurt timp după aceasta, mai precis la idele lui ianuarie[5], în calitatea ce o deţineam, am convocat senatul. După introducerea de rigoare am vorbit astfel: Că stă pe deplin în puterea mea să vă fiu pe veci conducător, vedeţi voi înşivă; toţi potrivnicii au fost fie suprimaţi pe calea dreptăţii, fie aduşi la sentimente mai bune datorită clemenţei ce le-am arătat; în schimb, toţi partizanii mei îmi sînt profund devotaţi ca urmare a binefacerilor de care s-au bucurat şi poziţia lor s-a întărit prin participarea directă la treburile de stat. Concluzia este că nimeni nu mai doreşte tulburări interne şi, în cazul cînd s-ar mai ivi aşa ceva, cei ce mi-ar sări în ajutor s-ar dovedi cu prisosinţă gata să-mi ia apărarea. Armata pe care o am sporeşte ca număr şi îmi arată deosebită bunăvoinţă odată cu garanţia forţei de care dispune; am şi bani, şi aliaţi, şi, ceea ce este mai important, atît voi cît şi Adunarea Poporului aţi adoptat o asemenea atitudine faţă de mine încît, în deplin acord, doriţi din toată inima ca eu să vă fiu conducător. Cu toate acestea nu voi mai rămîne în fruntea conducerii obşteşti pentru multă vreme şi nimeni nu-mi va reproşa că toate înfăptuirile mele precedente au fost făcute de dragul puterii supreme. Renunţ la orice prerogative ale puterii şi vi le încredinţez fără nici un ceremonial; puterea armelor, justiţia, provinciile, nu numai acelea pe care mi le-aţi acordat, ci şi acele provincii pe care eu însumi le-am dobîndit pentru voi. Scopul acestei acţiuni este ca să înţelegeţi limpede, din însăşi semnificaţia faptelor, un lucru, şi anume că eu nu mi-am dorit puterea de dragul de a domni, ci, în fapt, pentru că am vrut să răzbun moartea cumplită a tatălui meu şi să izbăvesc statul de grelele şi repetatele nenorociri prin care a trecut. O, de mi-ar fi fost dat să nu fi avut de îndeplinit aceste îndatoriri, o, ce mi-aş fi dorit ca statul roman să nu fi cerut de la mine un asemenea serviciu, ci generaţia noastră să fi putut trăi de la bun început întocmai ca odinioară părinţii noştri, în pace şi înţelegere. Deoarece însă, pe cît se pare, numai hotărîrea destinului v-a împins spre situaţia de a avea nevoie de ajutorul braţului meu, deşi eram încă tînăr pe acea vreme, şi de a mă pune la încercare atîta vreme cît mersul lucrurilor necesita sprijinul meu direct, am înfăptuit totul cu deosebită însufleţire, chiar dincolo de ceea ce s-ar fi cerut de la un tînăr de vîrsta mea, şi le-am îndeplinit cum nu se poate mai bine, chiar şi peste puterile mele. N-a existat nimic care să mă întoarcă de la datoria de a vă ajuta, atunci cînd aţi fost în primejdie, nici oboseala, nici frica, nici ameninţările duşmanului, nici rugămin-

[4] Anul 27 î.e.n.
[5] 13 ianuarie.

ţile prietenilor, nici mulţimea ameninţătoare a răzvrătiţilor, nici nebunia adversarilor, parcă scoşi din minţi. M-am dedicat fără a sta pe gînduri cauzei voastre şi la bine, şi la rău, am săvîrşit şi am îndurat cele ce ştiţi. Din aceste avataruri eu personal nu m-am ales cu nici un avantaj, afară de acela de a fi servit patria. În ce vă priveşte, iată-vă la adăpost de necazuri, cuminţiţi prin încercări. De vreme ce soarta vă surîde şi, prin mijlocirea mea, v-a acordat şi o pace lipsită de primejdii, şi o înţelegere între clase ferită de răzmeriţe, reluaţi-vă deci şi libertatea, şi guvernămîntul republican. Primiţi totodată forţele armate şi popoarele supuse, continuaţi să duceţi cîrma statului aşa cum aţi fost obişnuiţi. Să nu fiţi miraţi dacă aşa gîndesc, atunci cînd aveţi prilejul să constataţi lărgimea mea de vederi, blîndeţea şi dragostea mea de linişte în orice împrejurare, şi cînd vă veţi da seama că niciodată n-am acceptat nici un fel de distincţie care să întreacă măsura, să depăşească nivelul mediu al cetăţenilor de rînd, cu toate că voi aţi decretat în cinstea mea mulţime de hotărîri onorifice. Nu mă acuzaţi nici de nebunie pentru faptul că, deşi îmi stă pe deplin în putere să vă fiu stăpîn, să stăpînesc o întindere atît de mare a acestei lumi, nu voiesc s-o fac. În ce mă priveşte, dacă ar fi să facem un examen asupra a ce este drept, eu socot că cel mai bun lucru este ca voi să preluaţi conducerea treburilor voastre; dacă am examina folosul, cel mai avantajos lucru consider că este, pentru mine în primul rînd, să nu mai am bătaie de cap, să nu mai fiu invidiat, să nu mai fiu expus la pericolul comploturilor; iar pentru voi, cel mai de seamă avantaj este să vă bucuraţi în libertate de un guvernămînt chibzuit şi agreat; iar dacă am examina bunul renume, pentru care mulţi nu pregetă să se războiască şi adesea să-şi pună viaţa în primejdie, cum oare nu mi-aş cîştiga suprema faimă prin renunţarea la o conducere de asemenea însemnătate? Cum de nu mi-aş crea un nume ilustru dacă de bună voia mea aş trece de la condiţia de deţinător al unei funcţii de aşa mare răspundere la aceea de simplu particular? Prin urmare, dacă cineva dintre voi se arată neîncrezător că oricine altul ar putea într-adevăr să gîndească şi să vorbească aşa, mie, rogu-vă, acordaţi-mi credit. Cu toate că aş avea să înşir nenumărate şi măreţe înfăptuiri de care voi aţi beneficiat din partea mea şi a tatălui meu, în virtutea cărora e plauzibil să cred că ne iubiţi şi ne stimaţi mai presus decît pe oricare alţii, n-am să menţionez nimic altceva mai important, n-am să mă mîndresc cu nici o altă decizie mai mult decît cu aceea că nici el n-a acceptat monarhia, deşi i-aţi oferit-o, în timp ce eu, care o am, renunţ la ea. Cum de s-ar încumeta cineva să pună alături de această atitudine cucerirea Galliei, supunerea Moesiei, a Egiptului sau a Pannoniei? Nu încape îndoială că aceste fapte sînt de aşa natură şi de aşa însemnătate încît nu pot fi puse pe acelaşi piedestal cu cele ce-au

îndeplinit la un loc, în decursul timpului, toți strămoșii noștri. De asemenea, nimic din trecut nu este potrivit să sufere comparație cu acțiunea mea din prezent, nici măcar faptul că am luptat pînă la capăt cu fruntea sus, că am stins vrajba plin de înțelegere omenească în împrejurările atît de grele și diverse ale războaielor civile, care n-au cruțat pe nimeni, zdrobind fără milă ca pe dușmani, pe oricine ne-a înfruntat, salvîndu-i, ca pe prieteni pe toți cei care au închinat steagul. Prin urmare, dacă, să zicem, divinitatea ar hotărî ca statul nostru să treacă iarăși printr-o boală grea, rugați-vă cerului ca desfășurarea evenimentelor să se petreacă în același fel. Puterea nemărginită pe care noi am deținut-o, culmea la care am ajuns prin calitățile și norocul ce l-am avut, care ne-ar fi dat posibilitatea cu sau fără voia voastră să guvernăm în chip absolut, nu ne-a făcut să ne ieșim din minți, nici să năzuim după monarhie, ci dimpotrivă, tatăl meu, atunci cînd i-a fost dăruită a respins-o, iar eu, care am deținut-o, o depun. Astfel de atitudini trec dincolo de omenesc. Aceste lucruri le spun nu dintr-o lăudăroșenie prostească — de-ar fi fost să trag un profit din cele înșirate n-aș fi deschis gura de la început —, ci numai ca să vedeți că în pofida multelor și însemnatelor binefaceri aduse comunității, în pofida temeiurilor ce le-am avea, în particular, de a ne făli cu activitatea noastră, simțim o intensă bucurie îndeosebi pentru că sîntem puși în situația de a nu accepta nici măcar prin constrîngere cele pe care alții le doresc cu orice preț, fie și prin forță. Cine oare este mai mărinimos la suflet decît mine, ca să nu mai pomenesc din nou de repauzatul meu tată? Unde poate fi găsit un om mai iubit de zei, care, o, Iupiter și Hercules! avînd la dispoziție un număr nesfîrșit de soldați minunați, cetățeni și aliați care țin la mine, stăpîni, cu puține excepții, pe toată marea care se întinde dincoace de coloanele lui Hercules, posesor de orașe și provincii pe toate continentele, nestingherit de nici un fel de dușman, să părăsească nesilit de nimeni, perfect conștient de ceea ce face, o putere de așa întindere? Unde poate fi găsit un om mai iubit de zei, care, într-o perioadă cînd voi toți vă bucurați de binefacerile păcii și ale înțelegerii între oameni, cînd vă aflați în plinătatea forțelor și, ceea ce este cel mai important, într-o perioadă cînd sînteți dispuși să-mi dați ascultare de bunăvoie, să se despartă de o posesiune atît de uriașă? Așa încît, dacă Mucius Scevola sau Regulus sau alți eroi ai Romei par a fi fost gata să-și pună viața în primejdie și să moară pentru gloria de a fi înfăptuit ceva măreț și frumos, cum să nu-mi doresc din suflet a îndeplini un lucru mai însemnat încă, prin care, din timpul vieții, să-i pot întrece în faimă și pe cei care i-am menționat și, totodată, pe toți ceilalți oameni? Nimeni dintre voi însă să nu-și închipuie că vechii romani aspirau odinioară spre virtute și renume, în vreme ce astăzi bărbăția ar fi dispărut din Cetate. De

asemenea, departe de voi gîndul că intenționez să vă trădez și să vă dau pe mîna unor netrebnici, ori să vă las pradă puterii gloatelor, formă de guvernămînt din care nu numai că n-a ieșit nimic bun, ci de aici se trag cele mai mari necazuri pentru toți oamenii. Vouă dar, vouă, celor mai valoroși și mai înțelepți, vouă vă încredințez cîrmuirea întregului stat. Niciodată n-aș alege prima soluție, chiar de-ar fi să mor de mii de ori sau chiar de-aș fi nevoit să primesc puterea de rege; cealaltă în schimb, o aleg și în interesul meu, și în acela al statului, deoarece sînt la capătul puterilor și al rezistenței. Nici sufletul, nici corpul nu mă mai ajută să merg mai departe și afară de aceasta prevăd de pe acum invidia, ura, care încolțesc pînă și împotriva oamenilor celor mai nobili, precum și comploturile ce le urmează. Iată pentru ce prefer să mă bucur, înconjurat de respect, de condiția vieții private decît să guvernez amenințat de primejdii. Și treburile obștești vor avea de cîștigat dacă vor fi rezolvate în comun, de mai mulți inși, concomitent, fără să mai depindă de bunul plac al unuia singur. Din aceste motive vă rog și vă implor pe toți să-mi acordați totodată încredere și sprijin știind și judecînd toate cîte am înfăptuit în folosul vostru și în timp de război și în vremea guvernării mele. Cu acest prilej, dacă sînteți dispuși să-mi arătați întreaga voastră recunoștință pentru realizările mele, îngăduiți-mi de aici înainte să trăiesc în liniște, în calitate de particular. Veți avea putința să vă convingeți că știu nu numai să comand, ci să și ascult și toate cîte le impun ca sarcini altora, pot și eu însumi, la rîndul meu, să le îndeplinesc. Am intenția neabătută să trăiesc în deplină siguranță și să nu mai am de suferit nici un neajuns, nici cu fapta, nici cu vorba, din partea nimănui. În așa măsură mă încred în bunăvoința voastră, în urma unui examen de conștiință. Dar, de mi-ar fi dat să pățesc ceva, așa cum se întîmplă multora, fiindcă este peste putință să placi tuturor, mai ales cînd ai fost părtaș la războaie atît de mari, unele în afara granițelor, altele civile, și cînd ai girat treburi atît de importante, sînt foarte dispus să sfîrșesc ca cetățean particular, fie și înainte de termenul hotărît de soartă, decît să-mi cîștig nemurirea odată devenit rege. Nu mai puțin mi-ar aduce laimă și însuși faptul că nu numai n-am ucis pe nimeni pentru a-mi menține dominația, ci că am și murit de timpuriu pentru a nu deveni rege. Cel ce-ar îndrăzni să mă ucidă, oricum fi-va pedepsit și de divinitate și de voi, lucru care s-a petrecut cu tatăl meu; el a fost proclamat egal cu zeii și a avut parte de cinstiri eterne; în schimb, ucigașii lui, niște netrebnici, au pierit în chip netrebnic. Nemuritori nu este cu putință să devenim. Totuși, datorită unei vieți frumoase, unui sfîrșit frumos, dobîndim întrucîtva și atributul nemuririi. Din această cauză și eu, îndeplinind prima condiție, și, în speranța că o voi îndeplini și pe cea de a doua, vă încredințez armata și provinciile,

veniturile statului şi legile, mulţumindu-mă doar să vă atrag atenţia să nu vă descurajaţi nici de grandoarea, nici de greutăţile ce le implică treburile de stat, încercînd un sentiment de teamă, şi nici să nu le trataţi cu uşurinţă, desconsiderîndu-le, de parcă conducerea lor ar fi o sarcină uşoară. Cu toate acestea n-am să preget să vă înfăţişez, pe scurt, cele ce sînt de făcut pentru fiecare din problemele de importanţă majoră. Care să fie aceste măsuri? Mai întîi de toate veghiaţi cu stricteţe la aplicarea legilor în vigoare şi nu clintiţi nici una din loc. Pentru că stabilitatea în acest domeniu, cu neajunsurile implicite, tot se adevereşte mai avantajoasă faţă de veşnicile încercări de înnoire, chiar dacă acestea par a fi mai bune. Apoi, ceea ce legile vă înfăţişează ca o datorie şi ceea ce vă interzic, respectaţi totul cu stricteţe nu numai în vorbe, ci şi în fapte, nu numai în public, ci şi în viaţa privată, aşa încît să nu riscaţi a fi pedepsiţi, ci să dobîndiţi cinstiri. Încredinţaţi conducerea provinciilor, şi a celor pacificate şi a celor unde mai persistă încă războaie, unor oameni a căror probitate şi cumînţenie nu s-a dezminţit, fără să purtaţi pică unora dintre ei şi fără a încerca să-l săltaţi pe cutare sau pe cutare, ci luîndu-vă la întrecere în sarcina de a susţine şi a propăşi fiinţa statului. Cinstiţi pe cei ce se comportă în acest fel şi pedepsiţi-i pe cei care se dovedesc răi cetăţeni. Confundaţi interesele voastre particulare cu cele ale statului, feriţi-vă să aduceţi vreun prejudiciu intereselor publice. Păziţi cu deosebită grijă averea ce-o posedaţi şi nu rîvniţi pe nici o cale la cele ce nu vi se cuvin. Nu folosiţi violenţa şi nu-i stoarceţi de bani pe aliaţi şi pe supuşi, nu pricinuiţi neajunsuri, dar nici să nu vă temeţi de duşmani. Fiţi veşnic cu arma în mînă, dar nu o ridicaţi unii împotriva altora şi nici împotriva acelora care vieţuiesc în pace. Întreţineţi cu largheţe armata aşa încît soldaţii să nu ajungă, din cauza lipsei, să dorească ceva din cele ce aparţin altora; dar, totodată, ţineţi-i în frîu şi la locul lor, ca nu cumva din îndrăzneala ce o au să iasă cine ştie ce rău. La ce însă să mai lungesc cuvîntul înşirîndu-vă toate cîte sînt de datoria voastră să le împliniţi? Este doar lesne să puteţi deduce singuri, după cele spuse, ce vă mai rămîne de făcut. Încă un singur lucru mai am de spus şi voi încheia. Dacă veţi înţelege să guvernaţi astfel, veţi fi oameni fericiţi şi îmi veţi aduce numai mulţumiri, mie, care v-am găsit sfîşiaţi de ura luptelor interne şi v-am adus la această stare înfloritoare. De vă veţi dovedi incapabili să realizaţi indiferent care din măsurile menţionate, mă veţi face să mă căiesc şi veţi precipita iarăşi statul spre nesfîrşite conflicte armate şi spre mari primejdii.

Aşa le-am grăit eu senatorilor. Aceştia se uitau uluiţi unul la altul. Stupoare generală! Parcă nu le venea să-şi creadă urechilor. De mai multe ori am fost întrerupt de strigătele acelora care îşi arătau dezacordul faţă de hotărîrea mea. Ei m-au învinuit de

egoism arătînd că renunţarea mea se potrivea unui cetăţean obscur, dar nu mie, cel pe care întreaga lume îl numise salvatorul patriei şi în care poporul roman îşi punea speranţele pentru un viitor fericit. Ei au insistat să rămîn mai departe în fruntea statului. Sînt convins că cei mai mulţi erau sinceri. Au existat cred şi dintre cei care aveau anumite bănuieli în legătură cu hotărîrea mea socotind-o prefăcătorie. În sinea lor, unii dintre senatori se temeau de ceea ce va urma, alţii se bucurau, alţii se întristau. Dar aceasta conta prea puţin. Important era că toţi cereau în gura mare să nu-i părăsesc. Sub presiunile senatului am acceptat pînă la urmă să mă ocup mai departe de treburile statului, dar numai pe o perioadă limitată. După cîteva zile, adică la cea de a şaptesprezecea zi înaintea calendelor lui februarie din acelaşi ani *727 ab U.c.*[6], o lege votată de popor şi sancţionată de senat m-a confirmat în funcţia de comandant suprem al armatei, cu dreptul de a mări sau micşora efectivele după cum doream şi cu dreptul de a primi trimişii diplomatici ai altor state, de a declara război şi de a încheia pace. Comandant al armatei eram deja, fiindcă aveam titlul de *imperator*, dar nu eram recunoscut printr-o lege anume.

În timp ce-mi asumam din nou riscurile ce le implicau înaltele demnităţi generatoare de gelozii şi invidie, m-am grăbit să cer senatului, amintindu-mi de tragedia idelor lui martie, mărirea printr-un decret a soldei ostaşilor din garda mea personală.

Provinciile erau administrate încă de multă vreme de către proconsuli sau propretori ce purtau numele de guvernatori fiind învestiţi cu o autoritate suverană, civilă, militară şi juridică numită *imperium*. Deoarece era atribuită unor promagistraţi, ea se numea mai exact *imperium proconsulare*. Avînd funcţia de consul eu eram învestit cu *imperium consulare*. Prin posedarea consulatului, aveam asupra proconsulilor un *imperium infinitus maius*, adică un *imperium* superior şi de o extindere nelimitată. Pînă acum, în calitate de consul, nu putusem guverna decît în Roma şi Italia. De data aceasta, senatul, încredinţîndu-mi comanda armatei, implicit îmi punea şi provinciile, unde se afla armata, sub absoluta mea autoritate. Înaltul *imperium* de care dispuneam era covîrşitor. De aceea am cerut senatului să împartă provinciile cu mine, iar eu mi-am asumat conducerea numai pentru zece ani sau chiar mai puţin, dacă reuşeam să pacific frontierele mai devreme. Am luat asupra mea conducerea provinciilor de la hotare ameninţate din afară şi a provinciilor unde populaţiile continuau să se agite. Acolo se găseau dispuse şi cele douăzeci şi cinci de legiuni romane. Senatului i-au revenit provinciile din interior, de multă vreme pacificate şi unde nu se afla nici un soldat. (Asupra administrării provinciilor voi mai reveni).

---

[6] 16 ianuarie anul 27 î.e.n.

Aşadar, în anul 727 *ab U.c.*[7] renunţînd la împuternicirile mele, am remis senatului şi poporului roman conducerea statului. Prin aceasta se restabilea Republica. Deşi mi se acordaseră după aceea noi şi mai mari împuterniciri, ceea ce făcea să mă aflu, ca demnitate, deasupra tuturor cetăţenilor, Republica se consolida, ca formă de stat, deoarece titlurile şi funcţiile mele erau legalizate prin aprobarea celor mai înalte instituţii republicane: Senatul şi Adunarea Poporului. În acelaşi timp, celelalte magistraturi continuau să existe îngrijind de treburile statului în spiritul democraţiei şi tradiţiei romane.

În atmosfera de recunoştinţă şi entuziasm ce a urmat acceptării mele de a colabora cu senatul la conducerea statului, a apărut dorinţa de a mi se da un nou nume. Trebuia găsit un nou nume pentru cel care deschidea poporului roman o eră nouă şi prosperă. Aşa încît, la cea de a şaptesprezecea zi înaintea calendelor lui februarie, anul 727 *ab U.c.*[8], Munacius Plancus a propus să mi se atribuie numele de *Augustus*. Senatul şi poporul au salutat această semi-apoteoză cu îndelungate şi repetate aplauze. Toţi se grăbeau să mă slăvească. În entuziasmul delirant ce pusese stăpînire pe foarte mulţi, tribunul Pacuvius a jurat să nu-mi supravieţuiască. O mulţime de oameni foarte înflăcăraţi au repetat după el acelaşi jurămînt. (Noroc că trăind eu pînă acum i-am scutit de aş mai respecta cuvîntul. Cred că azi nu mai e nici unul în viaţă sfîrşind însă toţi de moarte naturală).

După aprobarea dată de senat, m-am numit *Imperator Caesar Augustus divi filius*[9], apelativul *Augustus* devenind un *cognomen*. Eu aş fi vrut, sincer spunînd, să mi se zică Romulus, dar nu m-am încumetat a sugera acest nume. De fapt denumirea de *Augustus* mă apropia pe mine, fiul divinului Caesar, de fondatorul Romei, cuvîntul avînd o semnificaţie sacră şi simbolizînd începutul unei noi ere. În timpul vieţii mele am avut de multe ori ocazia să aud cum numele de *Augustus* era atribuit unor zei ca Apollon, Iupiter, Marte, Neptun. Zeiţei vînătoarei i se spunea Diana Augusta. Deşi atributul de *Augustus* nu era o expresie a puterii supreme, el era incontestabil legat de cuvîntul *auctoritas* căruia eu i-am acordat o mare însemnătate. Cicero întrebuinţa acest cuvînt, cînd se referea la cei mai buni şi mai influenţi cetăţeni. Aceasta ar însemna totuşi prea puţin, deoarece *auctoritas* consfinţită de vechime, tradiţie şi religie, dădea posesorului său nu numai putinţa de a exprima cu autoritate o părere de care cei din jur trebuiau să ţină

[7] Anul 27 î.e.n.
[8] 16 ianuarie anul 27 î.e.n.
[9] Fiul divinului: Caesar.

seama, dar atît acțiunile cît și faptele acestuia aveau o deosebită însemnătate în exercitarea unor magistraturi.

După împărțirea provinciilor cu senatul, am hotărît să plec din Roma pentru un timp, așa cum procedau vechii magistrați, dar și cu un scop anume, lăsînd în locul meu trei devotați slujitori: Agrippa, Maecenas și Statilius Taurus. M-am îndreptat mai întîi spre Gallia, de unde am plecat apoi în Hispania cu intenția de a conduce personal un greu război pornit contra asturilor și cantabrilor. Pentru asigurarea liniștei în Cetate eu reînființasem prefectura urbană și o încredințasem lui Valerius Messala Corvinus, vechi prieten cu Brutus, conspiratorul de la idele lui martie. Prin numirea lui în funcția de *Praefectus Urbis* vroiam să dovedesc că nu eram stăpînit de nici un fel de resentiment față de dușmanii și dușmăniile din trecut. Dar Corvinus, după ce a acceptat prefectura, la scurt timp a demisionat sub pretext că o obținuse ilegal. În realitate era un act de opoziție atît din partea lui, cît și din partea celor care mai erau încă adepți ai partidei optimaților.

Am lipsit din Roma aproape trei ani. După o atît de îndelungată absență opinia publică a Eternei Cetăți a cerut îngrijorată reîntoarcerea mea. Era din cauza unui edil, pe nume Egnatius Rufus, care își crease, prin funcția și dărnicia sa, o popularitate exagerată. Nu m-am putut reîntoarce imediat, deoarece, din cauza greutăților războiului dur purtat contra asturilor și cantabrilor, m-am îmbolnăvit și am zăcut un timp în localitatea Tarracona. La Roma se zvonise chiar că murisem. Începuse deja să se murmure că noul Hercules putea foarte bine și el, întorcîndu-se din Apus, să coboare în Infern. Dar speranțele opoziției s-au spulberat, cînd, în anul 730 *ab U.c.*[10], s-au trezit cu mine în Cetate teafăr și nevătămat. Horatius, prin salutul de bun venit ce mi l-a adresat cu această ocazie, spunea, ca un fel de replică la insinuările rivalilor, că eu, plecat pentru a cuceri laurii victoriei cu prețul vieții, la fel ca Hercules, mă înapoiam învingător acasă de pe meleagurile hispanice. Un complot se pregătea totuși împotriva mea, demascat cu foarte scurt timp înaintea întoarcerii mele la Roma. Aulus Terentius Varro Murena, găsit vinovat, a fost pus sub acuzare, condamnat în lipsă, la exil, prins apoi și executat împreună cu Fannius Caepion și alți complici ai săi. A fost o întîmplare foarte neplăcută sub dublu aspect. Mai întîi că vinovatul era chiar cumnatul credinciosului meu prieten Maecenas și în plus era coleg de consulat cu mine pentru anul următor, anul 731 *ab U.c.*[11]. Eu am făcut să fie ales în locul acestuia un alt republican cu vederi

[10] Anul 24 î.e.n.
[11] Anul 23 î.e.n.

conservatoare: Calpurnius Piso. Nu pierdeam nici o ocazie pentru a dovedi că republicanii fac parte din conducerea Republicii.

Deşi în Hispania războiul nu luase sfîrşit, Roma m-a primit ca pe un comandant victorios. Un foarte puternic sentiment de bucurie se putea citi pe faţa celor care mă întîmpinau ovaţionîndu-mă. Drept mulţumire am promis că voi dărui fiecărui locuitor cîte patru sute de sesterţi. Dar pentru a putea distribui banii am cerut cu modestie senatului să mă dispenseze de aplicarea legii Cincia ce se referea la donaţii. Senatul, care avea împuternicirea de a da astfel de scutiri, mi-a aprobat. S-ar părea că un asemenea fapt este de mică însemnătate şi n-ar fi meritat să-l consemnez aici. În realitate însă, această scutire, numită *Princeps legibus solutas*, era foarte importantă, întrucît îmi permitea să ignor orice lege, fără ca cineva să mă poată trage la răspundere, ceea ce mă situa deasupra legilor conferindu-mi indirect puteri nelimitate. (Nu numai acest fapt, dar şi celelalte întîmplări povestite în acest capitol, care ar părea că nu au o prea mare importanţă, sînt toate în strînsă legătură cu obţinerea puterii ce mi-a fost acordată de senat şi popor, pe baza căreia am condus pînă în prezent statul roman).

În timpul celui de-al nouălea consulat din anul 731 *ab U.c.*[12] m-am îmbolnăvit din nou. Mai fusesem bolnav şi în anul 725 şi în 726 şi în 730 *ab U.c.*[13], dar niciodată aşa de rău ca acum. Am crezut că nu mai scap cu zile. Tare suferind mai eram, cu toate că nu aveam decît 40 de ani! Şi dacă nici eu nu m-aş mai fi îngrijit şi n-aş fi dus o viaţă dintre cele mai ordonate! Dacă mă gîndesc numai la cele patru cămăşi pe care le port mai tot anul. Cititorul va crede că patru cămăşi aveam cu toate în dulapul meu. Da' de unde!... Patru cămăşi purtam în acelaşi timp pe mine, la care se mai adăugau un pieptar din lînă, un brîu şi jambierele!...

După surpriza ce o stîrnisem prin încercarea mea de abdicare din anul 724 *ab U.c.*[14], urma acum o nouă surpriză. Fiind foarte grav bolnav am adunat în jurul patului de suferinţă pe cei mai de seamă magistraţi, senatori şi cavaleri, am discutat mai întîi împreună unele treburi ale conducerii statului, după care i-am înmînat lui Piso, colegul meu de consulat, un papirus ce cuprindea date referitoare la forţele armate şi la unele venituri. (Chiar în acele clipe de grea cumpănă n-am uitat să dau dovada unor adevărate sentimente republicane prin recunoaşterea egalităţii ce trebuia să existe între mine şi Piso, adică între cei doi consuli în

---

[12] Anul 23 î.e.n.
[13] Anii 29, 28 şi 24 î.e.n.
[14] Anul 27 î.e.n.

funcție). Apoi, de-abia trăgîndu-mi sufletul, am pus în degetul lui Agrippa inelul meu pe care îl foloseam ca sigiliu. Cu vocea stinsă am mai putut îngăima: Celui mai demn! Așa sunase cîndva și testamentul lui Alexandru cel Mare. Dar care era surpriza? Probabil că o hotărîre de ultim moment a zeilor protectori ai poporului roman, care își vor fi zis că era o prea mare pierdere pentru Republică, dacă aș fi urcat în Olimp, alături de ei, așa de tînăr, a făcut ca într-un mod cu totul și cu totul neașteptat să mă însănătoșesc din nou. Vindecarea s-a datorat unor băi reci recomandate de medicul meu, libertul grec Antonius Musa. Atît senatul cît și eu l-am încărcat de daruri.

Cînd mă îmbolnăvisem eu, nepotul meu Marcus Claudius Marcellus avea 17 ani. El era fiul sorii mele Octavia din prima ei căsătorie cu C. Claudius Marcellus. Îl iubeam mult și îmi pusesem mari speranțe în el. Îi dădusem ca soție chiar pe fiica mea Iulia, în anul 729 *ab U.c.*[15]. În campania contra asturilor și cantabrilor l-am luat cu mine la fel cum procedase și marele Caesar, cînd mă luase cu el în Hispania. Senatorii, știind cît de mult țineam la el, îi acordaseră dreptul la consulat cu zece ani mai devreme, iar pînă la împlinirea vîrstei fusese numit edil. Toată lumea credea că pe el îl voi lăsa moștenitor. Dar Marcellus era prea tînăr și prea lipsit de experiență, pentru a-l lăsa urmașul meu. El n-a înțeles însă aceasta, încît, din momentul cînd i-am pus în deget inelul lui Agrippa, tînărul a început să-l dușmănească. După ce m-am însănătoșit, pentru a-l împăca, m-am arătat mai rece față de bunul meu prieten și rudă. (Agrippa îmi era rudă, fiindcă îi dădusem drept soție, în anul 726 *ab U.c.*[16], pe Marcella, fiica Octaviei, sora lui Marcellus, deci nepoata mea. Făcînd parte din familie îl luasem lîngă mine sus pe Palatin dîndu-i ca locuință frumoasa vilă ce-i aparținuse lui Antonius). Învingătorul de la Naulochos și Actium a observat schimbarea din atitudinea mea, dar nu s-a plîns, nu a afectat nici o nemulțumire, ci s-a îmbarcat la Brundisium cu destinația insula Lesbos, unde s-a instalat liniștit. Îmi părea rău și de Agrippa, dar și de Marcellus. M-am bucurat, cînd a părăsit Roma, dar m-am și întristat. L-am numit în grabă guvernatorul Syriei. Generalul însă, fără a refuza, a preferat să rămînă mai departe pe insulă trimițînd să conducă provincia înlocuitorii săi. Acest procedeu era legal și nu fusese Agrippa primul care îl practica.

Trecuseră doar vreo șase luni de cînd scăpasem de moarte ca prin urechile acului, cînd, deodată, s-a îmbolnăvit și Marcellus. Cum era de așteptat, am făcut apel la salvatorul meu, medicul Antonius Musa. Acesta, căpătînd încredere în tratamentul pe care

[15] Anul 25 î.e.n.
[16] Anul 28 î.e.n.

mi-l aplicase mie, l-a tratat tot cu băi reci, dar rezultatul n-a mai fost acelaşi. Curînd iubitul meu nepot a murit. El mi-era nu numai nepot, dar şi ginere. Pierderea lui mi-a produs o mare durere ce a răzbătut şi din discursul funebru pe care am ţinut să-l rostesc chiar eu. Rămăşiţele lui pămînteşti au fost depuse în mausoleul familiei, Augusteum. Şi eu care credeam, în timp ce luasem măsuri să se grăbească ridicarea monumentului funerar, că voi fi primul oaspete, după cum mă ştiam de suferind! Nu-mi trecuse deloc prin minte că, înainte de a-mi servi mie ca lăcaş de veci, va fi ocupat chiar de cîţiva nepoţi şi de alte rude mult mai tinere ca mine. Aşa e viaţa, plină de necunoscut! *Nil homini certum est*[17] ...

Odată restabilit, am convocat senatul pentru a citi testamentul meu prin care lăsam în viitor puterea în mîinile celuilalt consul. Dar senatorii nici n-au vrut să-l asculte. Ei erau convinşi de sentimentele mele republicane şi, socotind inutilă orice dovadă din partea mea, m-au împiedicat să-i dau citire. În aceeaşi şedinţă am arătat că, din cauza sănătăţii mele şubrede, nu mai pot conduce în continuare treburile statului şi că îmi depun toate împuternicirile primite, fără a mai aştepta împlinirea perioadei de zece ani, pentru care mă angajasem în anul *727 ab U.c.*[18] Senatorii şi poporul s-au opus şi de data aceasta deciziei mele. Desigur că au existat şi acum unii care credeau că este vorba de o hotărîre a mea tot aşa de „sinceră" ca şi cea precedentă. Pentru a nu mai fi stingherit de cineva, am părăsit Roma retrăgîndu-mă la reşedinţa mea de la Alba. De aici am făcut cunoscut renunţarea la consulat propunînd ca în locul meu să fie ales Lucius Sestius, prea bine cunoscut ca partizan fidel al lui Brutus căruia nu înceta a-i cinsti memoria. Făceam încă o dată dovada că respectam şi preţuiam devotamentul unui republican. Puternic impresionat de gestul meu senatul mi-a oferit, în locul consulatului, puterea tribuniciară pe viaţă. Odată cu această *tribunicia potestas* am primit şi *imperium-proconsulare* mult extins, cu dreptul de a purta spada chiar în *pomerium*, incinta sacră şi sediul zeilor din Roma. Totodată căpătam autoritatea şi asupra provinciilor senatului. Fiind comandant suprem al întregii armate, mi se acorda dreptul de a menţine trupe chiar în capitală, fapt care contravenea tradiţiei, dar care mi-a dat posibilitatea să-mi cantonez cît mai aproape de palat două, trei cohorte ce constituiau garda mea personală. Aşa ... pentru orice siguranţă!

Din experienţa căpătată în urma absenţei mele de aproape trei ani, pricinuită de războiul din Hispania, mi-am dat seama cît de greu îmi era să-mi îndeplinesc de la mare distanţă misiunea de consul, adică de conducător al capitalei statului şi al Italiei. Eu

[17] Omul nu e sigur de nimic.
[18] Anul 27 î.e.n.

îmi luasem ca principală obligație reorganizarea lumii romane care implica o serie de reforme administrative în provincii, misiune grea ce nu putea fi dusă la bun sfîrșit decît dacă mă aflam acolo, la fața locului, în mijlocul supușilor. După Gallia și Hispania urma să plec în Orient. Din această cauză renunțasem la consulat. Dar pentru a putea acționa cu autoritate în provincii era nevoie de împuterniciri speciale. Așa s-a făcut că am acceptat în locul consulatului puterea tribuniciară întărită și de *imperium proconsulare* extins asupra întregului stat.

Unii spuneau atunci că am renunțat la consulat, fiindcă nu-mi convenea să împart funcția cu altul, dar nici nu îndrăzneam să-l revendic numai pentru mine. Alții spuneau că, întrucît exercitasem această magistratură timp de nouă ani fără întrerupere (anii 723—731 *ab U.c.*[19]), perpetuare contrarie principiilor democratice, am renunțat pînă la urmă la ea, pentru a da opozanților aristocrați dovada revenirii la tradițiile republicane. Într-adevăr, redeșteptarea la un moment dat a opoziției mă cam neliniștea.

Puterea tribuniciară pe care o primisem după renunțarea la consulat era cea mai populară și cea mai energică în mijloace de acțiune, ea fiind creată cîndva spre a proteja plebeii contra actelor arbitrare ale magistraților patricieni. Dar pentru a face față subtilelor metode folosite de aristocrație în scopul de a-și menține supremația, era nevoie ca tribunii poporului să aibă o putere care să le domine pe toate celelalte. Această putere civilă suverană îmi revenea acum mie. Eu nu puteam să refuz magistratura prin excelență republicană, aceea care îmi dădea inviolabilitatea, îmi dădea dreptul de *intercessio* și *veto* prin care mă opuneam tuturor deciziilor și măsurilor magistraților putînd suspenda dintr-un cuvînt orice aprobare luată de comiții. Deși dețineam puterea tribuniciară, nu eram tribun al poporului, fiindcă acesta trebuia să fie neapărat plebeu, iar eu eram patrician. Aveam toate drepturile de tribun, fără însă a le împărți cu ceilalți zece colegi a căror împuternicire dura timp de un an, după care putea fi urmărit pentru modul cum își exercitase magistratura. *Tribunicia potestas* obținută de mine se deosebea de aceea a tribunilor, prin faptul că ea nu se limita numai la Roma, ci puteam s-o exercit pe întreg cuprinsul statului. O altă deosebire era acordarea pe viață a înaltei magistraturi. Aceasta nu mă împiedica să procedez ca și tribunii reînnoind-o în fiecare an, pentru a-i păstra importantei demnități caracterul său anual. Tribunii poporului, prin dreptul lor de a se opune deciziilor luate de diferiții magistrați, contribuiseră în ultimele decenii la crearea unei atmosfere de tensiune, a unei agitații demagogice provocînd anarhia în care sucombase vechiul sistem republican de conducere. Pentru a nu se mai repeta astfel de si-

[19] Anii 31—23 î.e.n.

tuații, am făcut în așa fel încît puterea tribunilor a scăzut mereu devenind pînă la urmă o magistratură docilă și inofensivă. Tribunii poporului aveau, în virtutea caracterului sacrosanct și ca o garanție a inviolabilității lor, dreptul de a condamna la moarte, drept de care se abuzase de multe ori. Eu nu puteam tolera aceste condamnări după bunul plac al fiecăruia. A trebuit să intervin. Pînă la urmă tribunii au consimțit a supune sentințele lor ratificării poporului. Dacă pedeapsa cu moartea fusese suprimată în fapt în materie politică, acest drept reapăruse în energia sa primitivă implicată în *tribunicia potestas* pe care o dețineam eu. O asemenea teribilă putere împreună cu aceea pe care mi-o dădea *imperium*, îmi asigurau jurisdicția criminală fără control, jurisdicție de care nu am făcut uz decît cu foarte multă moderație. Eu obișnuiam să aduc cazul în fața tribunalului conform procedurii legale, obișnuite.

Comițiile poporului au numit consuli pentru anul 732 *ab U.c.*[20] pe Marcellus Eserninus și Lucius Arruntius. De cum au intrat în funcțiune, toate flagelele ce apăreau periodic în peninsulă își făcuseră apariția: Tibrul s-a revărsat inundînd mari suprafețe de pămînt, ciuma bîntuia în Italia, iar foametea devenea din ce în ce mai greu de suportat. Suficiente motive pentru ca poporul, ce explica aceste nenorociri ca fiind trimise de către zeii mînioși, să se răscoale împotriva senatului pe care îl acuza că mă lăsase să dezertez de la post abandonînd astfel Republica. Adică toate pacostele căzute pe capul romanilor veneau de la faptul că eu nu mai eram consul. Poporul, izolîndu-i pe senatori în Curie, îi amenința că îi va arde de vii, dacă nu-mi vor acorda imediat dictatura și cenzura pe viață. Iată deci cum devenisem eu omul necesar spre care se îndreptau încrezătoare privirile tuturor, chiar dacă nu mă mai ocupam cu conducerea statului. Bine-nțeles că am refuzat astfel de împuterniciri. Rămîneam mai departe credincios principiului meu: nici o funcție care să provoace lezarea sentimentelor republicane ale conservatorilor; nici dictatură, nici Regalitate; nici un cuvînt care să nu fie pe plac romanilor. Totuși, poporul insista cu încăpățînare să le devin stăpîn. Ajuns la disperare, mi-am sfîșiat îmbrăcămintea și descoperindu-mi pieptul le-am strigat că prefer moartea decît să trăiesc rușinea de a atenta la libertatea concetățenilor mei. În cele din urmă, văzînd că nici cu argumente, nici cu rugăminți nu pot să-i liniștesc pe cei chinuiți de foamete și de superstiții, am acceptat prefectura annonei[21] trebuind să veghez personal la aprovizionarea populației. Era prima încălcare a competenței mele asupra domeniului de activitate

[20] Anul 22 î.e.n.
[21] Instituție care se ocupa de aprovizionarea cu alimente a Romei.

al senatului, dar... pe sceptrul lui Iupiter Fulminator! am făcut-o împotriva voinței mele.

În ce privește censura, am intervenit astfel pentru a fi atribuită unor vechi proscriși: Paulus Aemilius Lepidus și Lucius Munatius Plancus. Dar primului îi lipsea energia de a conduce, iar celuilalt, moralitatea necesară. Acești doi republicani, prin incompetența lor, au contribuit atît la compromiterea optimaților, cît și la scăderea prestigiului acestei funcții așa de mult apreciată în timpurile mai vechi ale Republicii. Unii au zis că intenționat i-am ales, ca prin ei să slăbesc respectul față de acea veche magistratură republicană, așa cum făcusem cu tribunatul. Așa cum nu prea tîrziu voi proceda cu consulatul, aș putea eu să-i completez pe aceștia. Într-adevăr influența cenzurii a scăzut mult.

Pe la mijlocul anului 732 *ab U.c.*[22], după funeraliile publice acordate lui Marcellus, am plecat întristat să inspectez provinciile din Orient. Mai întîi a trebuit să reprim o conspirație urzită împotriva mea și soldată cu mai multe condamnări capitale. Nu trecuseră nici doi ani de la un alt complot ce-mi punea viața în primejdie. Dar de-abia ajunsesem în Sicilia, că tulburările reîncepură. Ele erau întreținute de exagerata competiție dintre niște oameni care nu aveau capacitatea de a scruta prin hățișul evenimentelor. Ei se întreceau pentru a ocupa funcția de consul, mai bine zis umbra acestei funcții.

Era al doilea an consecutiv de cînd respingeam consulatul. Unul dintre cele două locuri fusese ocupat de M. Lollius, în timp ce al doilea era liber fiind păstrat pentru mine. Din dorința de a ocupa acest loc, Quintus Lepidus și Lucius Silanus desfășurau o intensă propagandă. Așa s-a ajuns la noi vărsări de sînge. Senatul a hotărît trimiterea grabnică a unei delegații care mă implora să mă întorc la Roma. Eu nu m-am înapoiat, în schimb i-am chemat la mine pe cei doi candidați și, după ce i-am mustrat pentru agitațiile provocate, le-am poruncit să nu se arate în ziua votării. Cu toate acestea dezordinile n-au încetat decît după ce, seara tîrziu, a fost ales consul Lepidus.

Speram că, renunțînd la consulatul perpetuu, voi scăpa de greaua răspundere a conducerii Romei. Speranță deșartă! Trebuia să fiu mereu prezent în tulburenta Cetate, ori să am acolo un om de nădejde, pe a cărui autoritate să mă pot bizui. Pe omul acela îl cunoșteam, era Agrippa, dar nu știam cum să-i vorbesc după ce relațiile dintre noi avuseseră de suferit. Acum Marcellus era mort, iar Roma avea nevoie de un om ca Agrippa. M-am consultat și cu Maecenas. Acesta mi-a spus: „Trebuie să-l rechemi pe Agrippa; trebuie să-l faci succesorul tău căsătorindu-l cu Iulia. L-ai ridicat așa de sus, încît nu-ți rămîne decît să-l ucizi sau să faci din el

[22] Anul 22 î.e.n.

ginerele tău". Şi fiindcă nu puteam să-l ucid pe cel mai bun prieten, nu-mi mai rămînea decît să-l căsătoresc cu fiica mea Iulia care se afla văduvă după moartea lui Marcellus. În curînd, cea mai rapidă corabie îl aducea pe vechiul meu prieten la mine. Cu multe menajamente l-am rugat să mă ajute pentru a restabili liniştea în Cetate. Am făcut apel la amiciţia ce ne lega de atîţia ani amintindu-i acele foarte frumoase şi cunoscute vorbe: *Amicus certus in re incerta cernitur*[23]. Agrippa m-a privit îndelung şi pregătindu-se de drum s-a mulţumit să-mi răspundă doar atît: *Ignoscere amicus*[24]. Deşi nu fusese învestit legal, eu l-am numit *Praefectus Urbis*, în scopul de a-i mări autoritatea care îi crescuse şi prin aceea că putea fi considerat ca şi copilul meu, în calitate de ginere, deşi era mai mare ca mine!... Nu cu prea mult! Doar cu cîteva luni. Amîndoi eram atunci cam de aceeaşi vîrstă. Aveam vreo 41 de ani. Nici nu sosise bine ginerele meu la Roma, că s-au şi liniştit spiritele. Unde intra Agrippa, intra şi ordinea!

În anul 735 *ab U.c.*[25] s-au răsculat gallii. Mă aflam în Orient şi vroiam tocmai să mă înapoiez acasă. Puteam deci să-l trimit pe Agrippa să-i potolească. Dar după cum se liniştiseră de repede lucrurile la apariţia generalului la Roma, tot aşa de repede s-au ivit din nou conflictele după plecarea acestuia spre Gallia. Tulburările erau provocate ca şi mai înainte tot pentru ocuparea funcţiei de consul refuzată şi în acest an de către mine. Au avut loc confruntări sîngeroase. În mijlocul agitaţiei se afla din nou Egnatius Rufus care mai provocase unele tulburări în anul 729 *ab U.c.*[26] El era pretor şi vroia să se prezinte la alegerile pentru consulat fără a aştepta intervalul de timp regulamentar. Pentru a fi îndepărtat, nu s-a găsit altă posibilitate decît să mi se ofere mie încă o dată consulatul. Dar eu l-am refuzat din nou. Răzmeriţa pune iarăşi stăpînire pe stradă. Senatul dovedindu-şi pentru a nu ştiu cîta oară neputinţa de a conduce, a trimis repede o delegaţie la mine. Deşi mă îngrijora situaţia din capitală, aveam totuşi satisfacţia că se adeveriseră părerile mele despre dificultăţile ce se iveau în conducerea treburilor publice, în momentul cînd se încerca rezolvarea lor cu ajutorul metodelor ce aruncaseră Republica în haosul din ultimele decenii. Şi pentru că din nou fusesem apreciat ca singura persoană capabilă a restabili situaţia, mi-am permis să numesc consul în locul meu pe Quintus Lucretius Vespillo ce făcea parte din delegaţia trimisă la mine. Vechi proscris, el aparţinea elitei fostului partid al optimaţilor, dar trecuse de mult de partea mea ca mulţi alţii. Pentru a nu ştiu cîta oară îmi arătam astfel bunăvoinţa faţă

[23] Prietenul statornic se verifică în situaţii nesigure.
[24] Să iertăm prietenilor.
[25] Anul 19 î.e.n.
[26] Anul 25 î.e.n.

de dușmanii tatălui meu adoptiv. Se știe cum aceștia răspunseseră clemenței și generozității marelui Caesar. Așa încît, cu un astfel de consul, alături de care eram obligat să iau loc în senat, nu e de mirare că la ședințele din Curie purtam pe sub togă o platoșă de metal...

Numindu-l pe Vespillo consul însemna a-mi însuși din prerogativele ce nu aparțineau decît comițiilor. Dar această încălcare a legii nici nu se mai putea observa din cauza fluturării stindardelor armatei romane comandate cîndva de Crassus și căzute atunci în mîinile parthilor, iar acum înapoiate de către aceștia de bună voie datorită iscusitei mele diplomații. Fiind prezentate poporului, steagurile stîrniseră un val de entuziasm greu de a fi descris. Pentru succesul meu repurtat în tratativele cu parthii, cît și pentru alte importante realizări mi s-au adus multe onoruri. Eu însă nu le-am acceptat cerînd doar să se ridice un altar în cinstea zeiței Fortuna Redux[27]. Ziua înapoierii mele, adică a patra zi înaintea idelor lui octombrie din anul 735 *ab U.c.*[28], a fost înscrisă printre celelalte zile sacre sub denumirea de *Augustalia*. Mă aflam în plin apogeu.

În același an am fost numit, urmare unor recomandări făcute comițiilor, în funcția de *praefectus morum* pe timp de cinci ani primind astfel magistratura censurii pe aceeași perioadă. Eu nu eram însă censor. Am procedat la fel ca și cu tribunatul luînd numai autoritatea funcției, nu și titlul ei.

În afara onorurilor de tot felul senatul mi-a oferit și puterea consulară pe viață care mă învestea într-un grad superior față de atribuțiile consulilor, așa după cum puterea tribuniciară mă plasase deasupra tribunilor poporului prin învestirea cu toate atribuțiile acestora. Dar după cum însemnătatea tribunilor scăzuse simțitor, pentru motivele arătate deja mai înainte, la fel s-a întîmplat și cu funcția de consul care a decăzut treptat, treptat. Eu aveam toate drepturile prevăzute funcției, fără a le împărți cu tribunii sau cu celălalt consul cărora nu le mai rămîneau decît titlurile și insemnele. Astfel a avut loc o disociere de la magistraturile respective a împuternicirilor mele, a acelor *potestas* pe care le dețineam numai eu; a avut loc o desprindere a împuternicirilor de la titlul de tribun sau consul. Foarte important de reținut!

Înainte de a mi se acorda puterea consulară, aveam dreptul să fac uz de armată posedînd *imperium proconsulare*, iar *tribunicia potestas* îmi dădea posibilitatea să iau unele inițiative legislative, ori să mă opun măsurilor pe care le socoteam dăunătoare suspendînd acțiunile puterii publice. Aceste două însemnate împuterniciri, completîndu-se una pe alta, îmi dădeau și jurisdicția criminală. Totuși, eu nu aș fi avut dreptul, fără puterea consulară, nici să administrez,

[27] Zeița Bunei Întoarceri.
[28] 12 octombrie, anul 19 î.e.n.

nici să prezidez alegerile magistraților care nu erau plebei, ori a consulilor sau a pretorilor și nici nu puteam publica edicte cu putere de lege.

Imperium proconsulare, *tribunicia potestas* și *praefectus morum* îmi acordau puterea legislativă, dar limitată la problemele ce țineau de fiecare din aceste împuterniciri. Avînd acum și puterea consulară, senatul îmi lărgea dreptul de a da edicte, acel *jus edicendi*, dar edictele publicate de mine aveau caracter viager, în timp ce ale celorlalți magistrați nu erau obligatorii decît pe timpul magistraturii lor, de obicei un an. Mai mult, în vreme ce edictele altor magistrați se refereau numai la sfera lor de activitate, edictele publicate de mine aveau putere de lege pe întreg teritoriul statului roman. Ele se numeau legi augustale. Senatorii au vrut să jure că se vor supune tuturor legilor emise de mine. Eu am respins această formalitate inutilă, deoarece contam mai mult pe forțele mele decît pe jurămintele lor. Dealtfel n-am folosit prea des această împuternicire, fiindcă o făceam prin intermediul senatului și comițiilor. Aceste două instanțe împreună cu mine constituiau cele trei izvoare ale puterii legislative. Însă ce s-ar fi întîmplat, la ce anarhie s-ar fi ajuns în mijlocul acestor izvoare, dacă fiecare ar fi emis după bunul plac tot felul de legi?! Pentru a nu se ivi haosul tocmai acolo unde trebuia să domnească ordinea, clarviziunea și competența, obișnuiam să recomand senatului și comițiilor cu multă căldură și cît mai convingător, că era spre binele tuturor să acționăm în strînsă colaborare și într-o perfectă unitate de vederi. Așadar senatul și comițiile nu votau de obicei decît legile pe care le găseam și eu utile.

Înainte de a vorbi despre obținerea unor funcții sau onoruri care se acordau pe viață, aș vrea să subliniez că celelalte împuterniciri pe care le primisem de la senat sau popor, le-am acceptat doar pe anumite perioade de timp, în mod provizoriu. Se spune, într-adevăr, că nimic nu durează mai mult ca ... provizoratul! Eu acceptam puterea pe timp limitat, nu pentru că știam cum e cu provizoratul, ci deoarece aveam convingerea că, după o nouă perioadă de eforturi depusă în scopul unei mai bune organizări a vastului stat roman, perioadă care se întindea pe cinci sau pe zece ani, puteam să-mi depun pentru totdeauna împuternicirile, să renunț la imensa răspundere pe care mi-o luam de fiecare dată, în sfîrșit, credeam că voi putea trăi și eu în liniște îngrijindu-mi mai cu atenție șubreda mea sănătate. Dar pentru că socoteala de pe Palatin nu se potrivea cu aceea din Forum sau din provincii, iarăși mă mai înhămam pentru o nouă perioadă la carul greu al imensului stat roman. După încercarea mea de retragere din anul 727 *ab U.c.* am acceptat împuternicirile pe cinci ani; în 731 pe încă cinci ani; în anul 736 încă pe cinci ani; în anul 741 pe cinci

ani; în anul 746 pe zece ani; în 756 pe încă zece ani şi în sfîrşit anul trecut, adică în anul 766 *ab U.c.*, mi-au fost prelungite împuternicirile pe încă zece ani.[29] Cu trecerea vremii s-a ajuns la situaţia în care depunerea împuternicirilor mele la sfîrşitul unei perioade, însemna în acelaşi timp şi reînnoirea lor pentru o nouă perioadă. Un asemenea eveniment a devenit treptat cea mai bună ocazie a unor sincere manifestări de bucurie din partea poporului, cînd au loc serbări entuziaste asemănătoare cu cele mai de seamă aniversări.

Una dintre demnităţile care se acordă pe viaţă este aceea de *Pontifex Maximus*, aceea de şef suprem al religiei romane. Acesta are misiunea de a supraveghea ceremoniile cultului public, dar şi privat, mergînd pînă la intervenţia în actele juridice interesînd întreţinerea cultului familiei. Cînd mi s-a acordat mie funcţia de Mare Pontif, adică în anul 741 *ab U.c.*[30], după moartea fostului triumvir Lepidus care o deţinuse timp de treizeci şi doi de ani fără să o merite, au avut loc manifestaţii pline de entuziasm în cadrul unui impozant ceremonial. Alegătorii s-au îndreptat spre Roma pornind din toate colţurile Italiei. Am avut o nouă ocazie de a asista la enorma popularitate de care mă bucuram în păturile cele mai largi ale poporului. Ca şef al religiei am devenit un fel de fiinţă supraumană, divină, căreia i se conferă într-o oarecare măsură omagiile şi evlavia ce se acordă zeilor. Este un fel de anticipare a divinizării pe pămînt în aşteptarea realizării acesteia în Olimp, aşa cum probabil mi se va întîmpla nu prea tîrziu, adică după scurgerea celor o sută de zile de la ultimul recensămînt al populaţiei.

În anul 752 *ab U.c.*[31], ca o dovadă în plus a dragostei şi devotamentului ce mi se arăta pretutindeni, am primit şi numele de *Pater Patriae*, o altă demnitate care se acordă pe viaţă, un titlu în aparenţă doar onorific, dar care avea totuşi o oarecare importanţă religioasă. E drept că mi-a fost acordat cam tîrziu ... Ţinîndu-se seama de semnificaţia religioasă a titlului meu de Părinte al Patriei, s-a prescris preoţilor ca în afara rugăciunilor închinate zeilor, senatului şi poporului roman, să se adauge rugăciuni şi pentru sănătatea mea.

Şi acum să recapitulăm ... dragostea şi bunăvoinţa senatului şi poporului roman: Eram *imperator*, eram învestit cu *tribunicia po-*

[29] După încercarea de abdicare din anul 27 î.e.n. Augustus a acceptat împuternicirile pe cinci ani; în 23 pe încă cinci ani; în anul 18 încă pe cinci ani; în anul 13 pe cinci ani; în anul 8 pe zece ani; în anul 3 e.n. pe zece ani şi în sfîrşit, în anul 13 e.n. i-au fost prelungite împuternicirile pe încă zece ani.

[30] Anul 13 î.e.n.

[31] Anul 2 î.e.n.

testas și *imperium consulare* pe viață, dispuneam de *imperium infinitus maius* (fiind consul în funcțiune), dar și de *imperium proconsulare* (în calitate de fost consul), mă numeam *Augustus*, eram *princeps senatus*, *praefectus morum*, *Pontifex Maximus* și *Pater Patriae*. În plus eram fiul zeului Iulius, eram protejatul zeului Apollon, iar ginta Iulia din care făceam parte descindea din zeița Venus.

În întreaga Republică nu mai existau alte titluri, demnități sau onoruri care să nu-mi fi fost atribuite. Obținusem toate împuternicirile posibile. Pe baza acestora dețineam singur cea mai mare putere în stat; în statul care continua să se numească Republică, deoarece păstra toate formele de conducere democratică, cu excepția unor inerente schimbări ce intervin cu timpul în viața oricărei societăți. Unii insinuau că l-am depășit în putere pe dictatorul Caesar, că sînt mai puternic chiar ca un rege, că sînt un zeu. Contrar acestor păreri eu sînt în realitate doar un om; sînt doar senatorul care în Curie ascult, vorbesc, votez ca și colegii mei; sînt alegătorul care îmi dau votul în cadrul tribului meu sau recomand vreun candidat mergînd cu el în mijlocul mulțimii și subliniind, chiar pentru cei mai apropiați mie: dacă merită; sînt martorul într-un proces în care avocatul, fără a fi pedepsit de cineva, poate să mă dojenească, așa cum mi s-a întîmplat de mai multe ori; sînt cel care, pentru a salva vreun vinovat, implor acuzatorul, în loc să opun dreptul meu de veto; sînt omul care nu refuz să-l ajut nici pe cel mai neînsemnat dintre clienții mei; sînt omul modest care mă mulțumesc cu o masă foarte simplă, mă îmbrac doar cu veșminte țesute în casă și locuiesc de vreo patruzeci de ani în aceeași încăpere dintr-o locuință de pe Palatin; sînt doar un magistrat care, după fiecare călătorie, intru în Roma pe timpul nopții, pentru a evita primirile fastuoase ce mi se pregătesc; sînt omul care merg adesea fără gardă pentru a asista la sărbătorile de familie ale prietenilor mei; sînt totodată omul democrației republicane, întrucît conduc alături de un senat cu drepturi mai largi ca în trecut, alături de Adunarea Poporului care se reunește în triburi și centurii pentru a confirma legile, ori pentru a numi în magistraturi, alături de consulii care își păstrează onorurile rangului lor, alături de tribunii poporului care uzează liber de veto-ul lor, alături de pretorii care supraveghează justiția civilă și criminală, alături de questorii și edilii care își îndeplinesc misiunile în numele senatului și poporului; sînt omul care a instaurat pacea mult visată pe întreg cuprinsul statului roman; sînt mai ales omul ordinei personificate și al disciplinei, omul care a organizat pe baze mai durabile administrarea statului, pe baze mai echitabile dezvoltarea provinciilor, pe baze mai realiste întreaga viață a societății noastre; sînt omul care mă prefac că îi cred pe cei ce îmi aduc nesfîrșite la-

ude, sînt omul care mă prefac că nu aud cuvintele de ocară, care mă prefac că nu văd primejdiile din jur, care mă prefac că am uitat de dușmanii și dușmăniile din trecut, care mă prefac și iar mă prefac, pentru că altfel, *qui nescit dissimulare nescit regnare*[32].

22. Pe calea celui mai riguros cursus honorum

De-abia am urcat scările! ...

În ultima vreme m-am simțit foarte slăbit. Unde e vioiciunea și supleţea mea de altădată! Nici nu mai țin minte de cînd nu m-am mai plimbat călare. Am renunțat de mult și la exercițiile de călărie și la mînuirea spadei. Le înlocuisem într-un timp cu alergări ușoare sau cu aruncarea mingei. Îmi plăcea să mă joc cu nepoții mei trimițînd mingea de la unul la altul. Acum nici aceasta n-o mai fac... De-abia am urcat treptele ajungînd cu greu aici, în camera mea de lucru de la etajul vilei pe care o locuiesc de peste patru decenii, vilă ce nu se remarcă nici prin mărime, nici prin lux. Am stat cîteva ore în pivniță, unde m-am ascuns din cauza furtunii stîrnite și a fulgerelor ce brăzdau cerul în toate direcțiile. Ce bubuituri asurzitoare! Parcă era sfîrșitul lumii! Sfîrșitul lumii mai înțeleg, dar nu și sfîrșitul meu!... De aceea, pe o astfel de vreme, mă ascund în fundul încăperii boltite și-mi pun pe cap și umeri o piele de focă, deoarece am credința că mă protejează împotriva trăsnetelor. Am ajuns acum cu chiu cu vai în atelierul meu, dar tot cu foca pe cap. Înainte de a-mi relua lucrul vreau să privesc pe fereastră și să mă asigur că cerul s-a înseninat, semn că zeii nu-și mai varsă focul pe bieții oameni, așa cum fac ei la supărare. Cine citește aceste rînduri nu prea poate să și-l imagineze pe „stăpînul lumii", așa cum îmi spun unii, ascuns în fundul unei încăperi întunecoase ținîndu-și cu teamă pe cap și pe umeri pielea de focă. Dar eu nu pot uita trăsnetul care a căzut odată lîngă mine, în timp ce mă aflam într-o noapte purtat în lectică, și care l-a ucis deodată pe sclavul ce-mi lumina drumul. (Fiindcă atunci am scăpat cu viață, i-am consacrat drept recunoștință un templu lui Iupiter Tonans). Așa că paza bună trece primejdia rea. Acum soarele pătrunde din nou călduț în Syracusa, cum îmi place

[32] Cine nu știe să se prefacă nu știe să conducă.

mie să-i spun încăperii mele de lucru de la etaj, încît pot să-mi deapăn liniştit amintirile.

. . . . . .

După dezastruoasele războaie civile care aduseseră numai mizerie, haos, ruină, moarte şi spaimă, era timpul să se instaureze pacea, liniştea, ordinea, respectul faţă de lege, faţă de străbunele moravuri, faţă de avutul obştei şi al particularilor. Pentru realizarea acestor deziderate trebuia găsită cea mai potrivită modalitate de conducere. Era nevoie de o serie de reforme pe care nu le puteam însă aduce la îndeplinire de unul singur. Mi-am dat seama de faptul că omul singur, deasupra tuturor, izolat şi distant, nu numai că nu poate realiza nimic, dar trăieşte şi cu teama de a se vedea doborît de cei mulţi care se află sub el. Trebuia realizată o legătură între mine şi diferitele categorii sociale; o colaborare cît mai largă cu toţi cei care erau capabili să susţină procesul novator iniţiat de mine. Aveam deci nevoie de oameni. Dar ce metodă trebuia să folosesc pentru atragerea lor? Cum trebuia să procedez? Cum trebuia să fie conduşi oamenii? Avea dreptate marele Caesar, cînd spunea că a conduce este o artă. Excesul de severitate duce la ură. Excesul de indulgenţă slăbeşte autoritatea. Pînă la urmă, împletind în mod abil clemenţa cu severitatea, am reuşit să-mi apropii toate categoriile sociale. În acest sens, *captatio benevolentiae*[1] a devenit unul dintre criteriile mele călăuzitoare.

Cea mai mare parte a instituţiilor şi magistraturilor existente înaintea mea au rămas aproape neschimbate şi pe timpul conducerii mele. La acestea s-au adăugat însă unele funcţii noi pe care le-am ocupat cu oameni din toate straturile sociale începînd cu vechea nobilime patriciană şi terminînd cu sclavii eliberaţi. Crearea noilor funcţii s-a făcut cu mare grijă şi discernămînt. Ele trebuiau să fie foarte strict ierarhizate şi foarte riguros delimitate. Toate magistraturile, toate funcţiile mai vechi sau mai noi s-au obţinut pe baza respectării principiului denumit *cursus honorum*[2].

Primul rang în societatea noastră aparţine vechii nobilimi patriciene. Deşi redusă ca număr în urma războaielor civile şi lipsi-

---

[1] Atragerea bunăvoinţei.

[2] La romani, carieră a demnităţilor care impunea o succesiune riguroasă, într-o anumită ordine a ocupării magistraturilor. Dacă la început regulile pe baza cărora se ocupa o funcţie erau mai suple, din anul 180 î.e.n., prin *lex Villia Annalis*, ele capătă însă un caracter strict obligatoriu. Cariera senatorială începea la vîrsta de 17 ani prin obţinerea funcţiilor inferioare. Se continua apoi în armată cu deţinerea unui grad de tribun militar sau comandant de cohortă. Numai după aceea se promova, la vîrsta de 25 de ani, în cea mai mică din funcţiile mari care era *questura*, urmată de edilitate sau tribunat, apoi de pretură şi în sfîrşit de consulat, unde vîrsta minimă era de 41 de ani. Existau şi excepţii. Cariera ecvestră urma un *cursus honorum* deosebit de cel senatorial.

tă de influenţa de altădată, eu am folosit-o la ocuparea anumitor funcţii religioase care îi reveneau în exclusivitate.

O altă categorie a aristocraţiei superioare o formează corpul senatorial, *amplissimus ordo*[3], care, după Actium, nu mai constituia o forţă unitară, aşa cum fusese înainte. În primul rînd ca număr, aristocraţia romană fusese şi ea mult redusă în urma războaielor civile. Aproape toţi cei care făcuseră parte din complotul urzit contra marelui Caesar, vreo optzeci la număr, pieriseră de moarte violentă. După ce l-am învins pe Antonius, existau încă mulţi senatori care nu împărtăşeau bucuria succesului meu. Cei care fuseseră prieteni cu Marcus Antonius sau legaţi prin rudenie cu acesta, chiar dacă nu erau împotriva mea, nici alături de mine nu se aflau. De aceea m-am străduit să mi-i apropiu sub diverse forme. Una dintre acestea a fost ajutorul material. Mulţi senatori sărăciseră în cursul războaielor. Găsindu-se la strîmtoare ei erau capabili să se lase tîrîţi în tot felul de aventuri politice, cum erau comploturile. De aceea, în afara darurilor băneşti, am luat măsura să fie arse vechile înscrisuri pentru datorii, iar multor senatori le-am anulat ipotecile faţă de tezaurul statului încheiate înainte de Actium. Astfel numeroşi reprezentanţi ai vechii *nobilitas* îmi datorau mie averea, iar unii chiar viaţa. O parte dintre ei au fost atraşi prin tot felul de onoruri. Au fost însă destui şi dintre cei care au trecut de partea mea convinşi de binefacerile pe care le adusesem statului. Existau unii care mă aclamau doar pentru faptul că eram învingătorul.

Pe lîngă vechile familii de aristocraţi, din senat mai făceau parte şi acei *homines novi*, oameni noi, care îmi datorau mie în cea mai mare parte prezenţa în Curie. Ei îşi manifestau recunoştinţa susţinîndu-mi totdeauna măsurile pe care le luam. E greu să vorbesc totuşi despre o unanimă şi sinceră recunoştinţă a grupării senatoriale. De aceea nu pot spune că a existat o perfectă unitate de vederi şi interese între mine şi corpul senatorilor.

Au fost momente, pe timpul conducerii mele, cînd s-a făcut simţită o anume opoziţie din partea unor senatori. Nu mă refer la o opoziţie directă, deoarece nu-mi amintesc ca vreunul dintre ei să se fi opus vreodată pe faţă la propunerile făcute de mine în şedinţele din Curie. Au existat însă unele aluzii sau replici opoziţioniste. Odată un senator m-a întrerupt făcîndu-se că n-a înţeles ce vream să spun. Altul mi-a zis: „Ţi-aş obiecta, dacă aceasta ar fi cu putinţă". De multe ori le treceam cu vederea. Alteori, cînd discuţiile în contradictoriu se înteţeau, mă supăram şi părăseam şedinţa. Auzeam cum spuneau în spatele meu, în timp ce ieşeam: „Senatorilor trebuie să li se permită să vorbească liberi despre treburile statului". Dacă opoziţia s-ar fi limitat doar la astfel de

[3] Cel mai strălucit ordin.

manifestări, n-ar fi fost prea grav. Numai că într-un timp începuseră să apară unele pamflete şi satire anonime cu conţinut injurios. Ele se citeau şi printre senatori. Deşi eu eram principala ţintă a acestora, n-am cercetat cine erau autorii, atîta timp cît nu îndemnau la revoltă. Totuşi am dat poruncă să fie anchetate persoanele care scriau sub nume străin pamflete ce aduceau grave injurii sau care dezonorau cetăţenii, ori femeile ce se bucurau de o frumoasă reputaţie. Nu m-am arătat însă deloc îngăduitor atunci cînd spiritul opoziţionist, întîlnit mai ales la cei din bunele familii, lua forma periculoasă a unor comploturi. A trebuit să existe şi dintr-acestea, deoarece, luînd puterea în condiţiile unei înverşunate lupte, mulţi fuseseră învinşi, dezarmaţi. Dar spadele pe care eu le-am frînt, au devenit cu uşurinţă pumnale în mîinile celor care, obligaţi a îngenunchia în faţa mea, nu acceptau această poziţie de inferioritate decît cu gîndul ca, din locul umil unde se aflau, să poată alege mai bine punctul unde să lovească.

În anul 724 *ab U.c.*[4], cînd mă găseam încă în Orient, Maecenas, care comanda la Roma gărzile urbane, a descoperit o conjuraţie înfiripată destul de neabil de către fiul fostului triumvir Lepidus. Tînărul, ce plănuia asasinarea mea pe cînd m-aş fi întors în Cetate, a fost trimis sub pază la mine în Egipt, iar eu am fost obligat să-i aplic pedeapsa capitală, pentru a sfîrşi odată cu ura de moarte pe care mi-o purta familia lui Lepidus. Mama conspiratorului a fost adusă în faţa tribunalului, întrucît încurajase acţiunea băiatului. La rugăminţile în genunchi ale fostului triumvir, judecătorul a iertat-o. (Se părea că Lepidus avea o anumită înclinaţie spre a cere iertare în genunchi, dacă ne amintim de unele întîmplări mai vechi). Despre un alt complot, al lui Murena, am mai vorbit. Altul a avut loc mult mai tîrziu, prin anul 757 *ab U.c.*[5] Autorul a fost unul din nepoţii lui Magnus Pompeius, Cornelius Cinna. Pînă şi Aemilius Paullus, soţul nepoatei mele Iulia, a participat la o conspiraţie. Toţi au fost condamnaţi la moarte. Conjuraţiile erau cu uşurinţă descoperite, întrucît cele mai multe nu aveau vreun program, ori un scop bine precizat, iar conspiratorii erau împinşi la aceste acte izolate şi nesăbuite din ură sau interese personale. Cei care îşi manifestau în vreun fel opoziţia, nu găseau mai niciodată complici care să-i urmeze, deoarece nu aveau motive întemeiate prin care să convingă. Nu aveau nici curajul, nici tăria îndeplinirii unui act necugetat. Voi da un exemplu. Odată, la un banchet, senatorul Rufus s-a exprimat faţă de ceilalţi comeseni, că doreşte să nu mă mai întorc teafăr din călătoria pentru care mă pregăteam. El a mai adăugat că aceasta este pînă şi dorinţa taurilor şi viţeilor. Convivii au făcut haz şi poate

[4] Anul 30 î.e.n.
[5] Anul 4 e.n.

că printre ei erau unii care îi împărtăşeau dorinţa. Atunci cînd îmi făcuse frumoasa „urare", se afla lîngă Rufus şi sclavul său care îl servea la masă. A doua zi acesta i-a amintit stăpînului de vorbele spuse la o cupă de vin în plus, şi faţă de atîta lume, sugerîndu-i, pentru a preveni vreun denunţ, să-mi mărturisească el însuşi greşeala autodenunţîndu-se. Senatorul l-a ascultat şi s-a prezentat în faţa mea într-o zi, tocmai cînd mă pregăteam să plec de acasă. Blestemîndu-şi zilele m-a implorat să-l iert pentru vorbele fără judecată spuse în ajun, cînd îşi pierduse minţile din cauza vinului ce i se urcase la cap. Eu l-am iertat. Rufus însă, pentru a fi crezut de toţi cei care îi ascultaseră „urarea", mi-a cerut suma de bani ce se acordă de obicei unei persoane care se află în graţiile unui conducător. I-am acordat şi această sumă spunîndu-i: fac lucrul acesta în interesul meu, ca să nu mă mai supăr niciodată pe tine...

Cunoscînd bine starea de spirit a grupării senatoriale am reacţionat în mod diferit, în raport de felul cum se manifestau acţiunile opoziţioniste. Uneori am fost poate exagerat de îngăduitor, dar alteori am aplicat şi pedepse. Nu mai departe acum cîteva luni, fiind informat că unii dintre cei exilaţi de către mine prin diferite insule îşi părăseau fără permisiune locul exilului, am cerut să se ia cele mai drastice măsuri împotriva lor.

În decursul anilor am ţinut foarte mult să alcătuiesc un corp senatorial din oameni devotaţi care să înţeleagă imperativul vremii şi care să-mi dea întreg concursul pentru înfăptuirea reformelor ce mi le propusesem. Împuternicirile de care dispuneam îmi dădeau posibilitatea de a preveni intrarea în senat a unor elemente necorespunzătoare. Exista un vechi obicei prin care oamenii de vază, cei care se bucurau de un mare prestigiu, puteau face recomandări alegătorilor cu privire la diferiţi candidaţi. Obiceiul devenise cu timpul un drept ce se numea *ius commendationis*. Aceste recomandări aveau o mare greutate în faţa celor chemaţi să voteze. Candidaţii pe care îi propuneam eu erau sigur aleşi, cu atît mai mult cu cît aveam dreptul de a recomanda, deci de a numi, jumătate din numărul senatorilor, drept obţinut de marele Caesar în anul morţii sale. În calitatea pe care o aveam, eu puteam preveni intrarea în senat şi prin alte mijloace. Astfel, puteam de la început să-i îndepărtez pe candidaţii care se prezentau pentru obţinerea funcţiilor inferioare, civile şi militare, fără de care, conform acelui strict *cursus honorum* nu se putea avansa la magistraturile mai mari ce deschideau drumul spre senat. Să zicem însă că erau situaţii, cînd nici nu puteam preveni şi nici nu puteam împiedica intrarea în senat a cuiva. Recurgeam atunci la un alt drept care îmi da permisiunea de a-i scoate pe cei necorespunzători din senat. Am procedat astfel la mai multe epurări. Prima

dintre ele a avut loc încă în anul 726 *ab U.c.*[6] cînd, luîndu-l coleg pe Agrippa, mi-am atribuit titlul de *Praefectus morum* care îmi asigura toate puterile censurii. Printre acestea se afla și dreptul de a verifica lista senatorilor. În urma invitației mele, cincizeci de senatori s-au retras înainte de a-i scoate eu. Acestora le-am dat voie să păstreze în continuare insemnele senatoriale. Nu la fel am procedat cu alți o sută patruzeci de membrii pe care i-am îndepărtat din senat găsindu-i nedemni de această înaltă funcție sau care fuseseră prieteni și susținători ai lua Antonius. Operațiunea epurării s-a repetat în anii 736, 741, 743 și 757 *ab U.c.*[7]. Pe baza puterii consulare aveam dreptul să întocmesc lista senatului, așa numita *lectio senatus* sau *album senatorium*. Acest drept trecuse cîndva de la consulat la censură, iar după abolirea censurii revenise ca un drept al consulului. Încetul cu încetul senatorii au devenit mai receptivi față de noul pe care îl aduceam eu în viața publică a statului, încît, iată, au trecut zece ani de cînd nu a mai fost nevoie să procedez la vreo epurare. Eu am evitat, pe cît mi-a fost posibil, să trec la astfel de măsuri, fiindcă ele erau mai totdeauna însoțite de scene dintre cele mai penibile. Odată, unul dintre cei excluși își sfîșie îmbrăcămintea arătîndu-și pieptul plin de cicatrice, semne ale vitejiei sale. Altădată, un senator mi-a reproșat că pe el l-am admis, iar pe tatăl său l-am dat afară. Uneori mă ajutam în completarea numărului de șase sute de membri, cît cuprindea senatul într-o vreme, desemnînd un grup de colegi de-ai mei dintre cei mai devotați și competenți, cu misiunea de a-mi prezenta fiecare dintre ei cîte o listă cu cinci candidați propuși de către ei. Așa s-a făcut că Antistius Labeo a înscris în capul listei întocmită de el un nume nesuferit: Lepidus, cel care îmi vrusese moartea după înfrîngerea lui Sextus Pompeius în Sicilia. Plin de indignare l-am întrebat dacă nu cunoaște cumva pe vreunul mai demn decît acesta. În loc să-mi răspundă, m-a întrebat cu îndrăzneală: „Nu-l menții tu în cea mai înaltă demnitate sacerdotală?" Lepidus a revenit în senat, dar această onoare nu l-a putut ridica din josnicia în care se complăcuse totdeauna. Pentru neobrăzarea de a fi acceptat o asemenea distinsă funcție, am avut grijă să-l răsplătesc cu tot felul de ironii și sarcasme, încît cred că bătrînul a regretat de o mie de ori singurătatea la care îl condamnasem, cînd l-am obligat să se stabilească în insula Circeii.

De multe ori îmi venea în minte tragedia de la idele lui martie din anul 710 *ab U.c.*[8]. Spre a nu se mai repeta vreodată am hotărît ca nici unul dintre senatori să nu poată intra în Curie decît unul cîte unul, după ce în prealabil erau bine percheziționați. Pen-

[6] Anul 28 î.e.n.
[7] Anii 18, 13, 11 î.e.n. și 4 e.n.
[8] Anul 44 î.e.n.

tru orice siguranță, cît timp dura scotocirea onorabililor colegi, zece senatori înarmați pînă în dinți înconjurau scaunul curul pe care luam eu loc. În plus eram căptușit pe sub togă și cu o rezistentă platoșă de aramă. Măsuri exagerate, chiar inutile, deoarece venerabilii senatori, porecliți *orcini* sau *charonites*[9], n-au mișcat un deget acceptînd resemnați acea stare de lucruri. Deoarece nu doream ca severele măsuri să fie socotite drept începutul unor noi persecuții, m-am grăbit să fac cunoscut că toate documentele lui Antonius au fost arse, astfel ca nimeni să nu mai aibă de suferit de pe urma legăturilor cu acesta. În realitate am mai păstrat cîteva dintre ele . . . pentru orice eventualitate!

Pentru desfășurarea în cît mai bune condiții a activității senatului au fost introduse unele reguli foarte precise. Astfel, vîrsta minimă pentru a intra în senat s-a stabilit la 25 de ani. Candidatul trebuia să aibă un cens de un milion sesterți, să fi îndeplinit funcția de questor și să prezinte garanția unor frumoase moravuri. O nouă reglementare stabilea numărul ședințelor senatului la două pe lună, adică la calendele și la idele fiecărei luni. Fiindcă senatorii veneau la ședințe cu mare întîrziere, am mărit amenzile pentru cei întîrziați; la fel și pentru cei ce absentau. Fiecare dintre noii aleși și confirmați erau obligați să aducă jertfe de tămîie și vin la altarul zeului din templul unde se întruneau, pentru ca îndeplinirea obligațiilor senatoriale să aibă loc cu mai multă vrednicie și respect. Nici unul dintre senatori nu avea voie să părăsească Roma decît cu aprobarea mea.

Senatul a devenit, sub conducerea mea, organul legislativ și judecătoresc suprem, căpătînd în problemele de politică internă o lărgire însemnată a atribuțiilor sale. Din punct de vedere legislativ senatorii continuau să voteze hotărîrile care aveau astfel putere de lege, deși unele probleme se dezbăteau, ca și mai înainte, în comiții. În cazuri speciale senatul era împuternicit cu înalte atribuții judiciare ce nu puteau fi anulate decît de către mine. El deținea jurisdicția supremă asupra membrilor săi, mai ales în cazul unor abateri deosebit de grave ale acestora. În ce privește administrarea teritoriului senatul o exercita asupra Italiei și asupra provinciilor de multă vreme pacificate. Cît despre politica externă, referitoare la problemele păcii și războiului, aceasta trecea în competența mea. Înaltul for își păstra tezaurul său, vechiul *aerarium* republican, alături de autoritatea financiară supremă pe care o avea în provinciile senatoriale.

---

[9] *Orcini* era un nume derivat din *orcus*, poreclă a lui Pluto, zeul împărăției subpămîntene. Cuvîntul însemna sclav eliberat pe baza unui testament, ca și *charonites*. Cu aceste nume erau porecliți în derîdere acei senatori care intraseră în Curie în virtutea testamentului lăsat de Caesar și interpretat de către Antonius.

Datorită inevitabilelor schimbări ce avuseseră loc ca urmare a reorganizării conducerii statului, unele atribuţii care altădată aparţineau poporului, reveneau acum senatului, iar altele care fuseseră mai înainte de resortul acestuia, au fost trecute asupra mea.

Între ordinul senatorial şi ordinul ecvestru, despre care mă pregătesc să scriu, se afla o categorie intermediară formată din fiii senatorilor care de la vîrsta de 17 ani purtau toga laticlavă şi erau asociaţi la o parte din prerogativele onorifice ale părinţilor. Ei aveau dreptul să asiste la şedinţele senatului. După ce obţineau una din funcţiile vigintiviratului[10], care le uşura intrarea în questură, puteau ajunge apoi în senat.

A doua grupare socială ca rang şi importanţă era formată din ordinul ecvestru. La fel cum am procedat cu gruparea senatorială, eu m-am străduit să-mi apropii membrii acestui ordin, deoarece se dovedeau oameni cu multă experienţă în problemele conducerii şi administraţiei. De aceea i-am folosit în funcţii dintre cele mai înalte. După războaiele civile acest ordin se prezenta dezorganizat şi fără vreun program politic. Dealtfel ei se ocupau prea puţin de aspectele politice ale societăţii noastre, principala lor activitate fiind de ordin economic; erau mari negustori, bancheri, arendaşi de impozite, cămătari, proprietari de imobile şi pămînturi. De aceea foarte rar au luat parte la acţiunile opoziţionale ale aristocraţiei senatoriale. Cei care s-au dovedit oameni de acţiune, energici, cu iniţiativă, dar şi devotaţi noii ordini instaurată de către mine, au primit mari împuterniciri militare şi administrative formînd un grup de funcţionari superiori care s-au detaşat de grupul alcătuit din simpli oameni de afaceri. Mulţi dintre prietenii mei au făcut parte din ordinul cavalerilor. Acestui ordin puternic, mai ales din punct de vedere material, dar care nu prezenta un tot unitar, i-am dat o organizare precisă, după ce în prealabil am revizuit componenţa lui, aşa cum procedasem şi cu senatul. Au fost îndepărtaţi cei corupţi sau cei care nu dispuneau de censul obligatoriu de patru sute mii sesterţi conform legii Roscia. Unora dintre cei mai valoroşi, ca şi în cazul senatorilor, le-am completat eu censul necesar. Semnul distinctiv era inelul de aur pe care îl primeau din partea statului. Pentru a le mări prestigiul le-am interzis să apară în arenă sau pe scenele teatrului. Funcţiile ocupate de cavaleri erau plătite conform importanţei lor. Fiind o categorie socială pe care mă puteam bizui, am făcut astfel ca numărul cavalerilor să crească atît prin promovarea unor elemente de nădejde din Italia şi pro-

[10] Viitorul senator începea cariera ca *vigintivir*. Aceasta era o magistratură inferioară prin care puteau fi ocupate funcţii din diferite domenii de activitate (juridice, financiare, edilitare) şi care dădeau astfel posibilitatea unui tînăr să se afirme în viaţa publică. Unii erau desemnaţi chiar din rîndul cavalerilor. În felul acesta Augustus pune bazele unei cariere ecvestre ce se desăvîrşeşte în cursul secolului următor, în paralel cu cariera senatorială.

vincii, cît și din armată. Cu ocazia solemnităților și parăzilor ce aveau loc la Roma participau toți cavalerii pînă la vîrsta de 35 de ani constituiți în mai multe unități de călăreți pe care eu personal le treceam în revistă în fiecare an. În fruntea ordinului ecvestru se aflau chiar tineri membrii ai familiei mele, așa cum au fost nepoții mei ce purtau titlul de *princeps iuventutis*[11].

Din aceste două ordine, senatorial și ecvestru, am format un consiliu restrîns la care participau uneori și prieteni devotați sau rude apropiate. Acest *Concilium principis*[12] a fost multă vreme alcătuit din aproximativ cincisprezece colaboratori aleși de către mine pe termene scurte, de obicei pe timp de șase luni. Consiliul analiza sub conducerea mea cele mai importante și variate aspecte ale vieții administrative, politice, judiciare sau militare. El întocmea și unele proiecte de legi ce urmau a fi dezbătute de senat, unde, firește, un cuvînt greu avea totdeauna *auctoritas Principis*. Prin crearea acestui consiliu eu nu am urmărit, așa cum au insinuat unii, să știrbesc sau să îngrădesc nici autoritatea senatului, nici a consulilor. Anul trecut[13] consiliul a fost reorganizat. El cuprinde acum douăzeci de persoane, dintre acestea făcînd parte consulii în funcțiune, consulii designați, unii membrii ai familiei mele, cît și alți colaboratori care, prin experiența și priceperea lor, aduc un substanțial aport în rezolvarea celor mai dificile probleme. Trei dintre membrii consiliului, foști consuli, se ocupă de chestiunile privitoare la politica externă, cu excepția cazurilor de importanță deosebită pe care le rezolv personal. (Mai corect spus: pe care le rezolvam personal, deoarece în ultimele luni, simțindu-mă din ce în ce mai slăbit, i-am dat mînă liberă lui Tiberius pentru a se ocupa de treburile statului. Eu nu mai intervin direct mulțumindu-mă, acum, să ascult doar unele rapoarte și să fac unele sugestii. De aceea am folosit de multe ori, în redactarea acestor memorii, timpul trecut pe care îl voi folosi și în continuare conștient că, într-adevăr... mi-a trecut timpul...).

Dacă funcțiile superioare erau ocupate de categoriile sociale despre care am vorbit, cele inferioare aparțineau plebei, liberților și chiar sclavilor.

Înainte de a mă referi la plebea romană trebuie să amintesc despre o categorie intermediară între aceasta și ordinul ecvestru. Este vorba de acei așa-numiți ducenari care formau, în afara celor trei decurii de judecători, o nouă decurie, a patra, organizată de mine în anul 737 *ab U.c.*[14] cu scopul ca procesele să nu se mai amîne la nesfîrșit din cauza lipsei de judecători. Ducenarii trebuie

[11] Conducătorul tineretului.
[12] Consiliul Principelui.
[13] Anul 13 e.n.
[14] Anul 17 î.e.n.

să posede un cens de două sute mii sesterți, pe jumătate cît al unui cavaler, și aveau dreptul să poarte un inel de fier, iar la anumite ocazii și *toga praetexta*. Ei judecau pricinile mai mărunte. Erau repartizați cîte patru, cinci în fiecare din cele două sute șaizeci și cinci de districte în care împărțisem eu Roma în acest scop. Alegerea ducenarilor se făcea prin tragere la sorți, pe termen de un an, din rîndul cetățenilor districtului respectiv.

Pleba romană din timpul meu nu se deosebea aproape cu nimic de aceea pe care am văzut-o trecînd cu atîta ușurință dintr-o tabără în alta imediat după asasinarea divinului Caesar. Aș putea să mai adaug, la tabloul deja prezentat, că *plebs urbana* renunțase de mult la idealurile ei legate de lărgirea drepturilor poporului roman sau de îmbunătățirea situației materiale a populației libere. Aproape nimic din viața de acum a poporului nu mai amintea de lupta din trecut a acestuia pentru drepturi politice sau pentru legi agrare și distribuții de grîne. Nu înseamnă însă că, dacă spiritul combativ de altădată scăzuse, poporul își pierduse în întregime orice importanță și influență politică. Este suficient să amintesc de atacul cu pietre al plebei săvîrșit asupra mea, situație critică din care m-au salvat cohortele aduse în pripă de Marcus Antonius. Din această ispravă se poate vedea modul curajos în care mai reacționa cîteodată plebea nemulțumită de anumite stări de lucruri. Altădată, amenințînd că va da foc Curiei, unde se afla adunat întregul senat, dacă nu voi primi să le fiu dictator, plebea m-a obligat pînă la urmă să accept dificila misiune de aprovizionare a Romei cu alimente. Chiar și tulburările provocate de plebea care îl susținea pe Aegnatius Rufus în lupta acestuia pentru consulat, au arătat că mulțimea nu-și pierduse total influența. Cu toate acestea, pe timpul conducerii mele nu au avut loc acțiuni de mare importanță politică sau care să pună în primejdie temelia statului. Eu am urmărit să previn orice mișcare periculoasă a poporului. În primul rînd am căutat să-l țin departe de propaganda demagogică a candidaților în timpul alegerilor. Am interzis astfel orice fel de acțiune cu scop politic în mijlocul plebei, cum erau folosirea spectacolelor sau împărțirea de alimente pentru obținerea voturilor în comiții.

Adunarea Poporului continua să se facă simțită prin comițiile centuriate și tribute, acestea avînd atribuții electorale, legislative și judiciare. Din cauza antrenării comițiilor în lupte politice stîrnite de interesele personale, egoiste, ale candidaților avizi de putere, autoritatea acestora fusese compromisă în ultimul secol. Corupția luase locul cinstei, anarhia și haosul luaseră locul ordinei și liniștei publice. Pentru îndreptarea unei asemenea stări de lucruri am făcut astfel încît comițiile să colaboreze cu mine alegînd candidații pe care îi propuneam eu pe baza acelui *ius commendationis*. În

acest fel reuşeam să antrenez plebea la conducerea statului scutind-o în schimb de sîngeroasele conflicte politice.

Dacă plebea îşi pierduse din importanţă în viaţa politică, în schimb am căutat să-i dau o organizare mai temeinică în viaţa socială. Este vorba de colegiile care de mai multe ori fuseseră desfiinţate şi reînfiinţate. Eu nu m-am opus existenţei acelora care luau fiinţă pe baze legale. Ele erau obligate să se menţină în afara oricărei aventuri politice în care ar fi fost dispuşi să le tîrască cei dornici de putere şi mărire. Am aprobat şi încurajat în primul rînd activitatea colegiilor alcătuite din persoane cu aceeaşi meserie şi din oameni făcînd parte din acelaşi cartier. Scopul lor principal era întrajutorarea dintre membrii ce le constituiau. Din colegii făceau parte plebei, liberţi şi chiar sclavi.

Referindu-mă la aceste ultime două categorii de oameni aş vrea să arăt că ele au fost de asemenea în atenţia mea, din dorinţa unei cît mai precise şi stricte reglementări a statutului lor, dar, ca să fiu sincer, şi din prudenţa aceea care m-a călăuzit pe tot timpul conducerii statului. Trebuia să acţionez în aşa fel încît să previn orice mişcare, orice răzmeriţă ce ar fi primejduit pacea, liniştea şi ordinea în interiorul Principatului creat de mine. Unele evenimente grave din trecut stăteau mărturie. De-ar fi să amintesc numai marea răscoală a sclavilor de sub conducerea lui Spartacus sau mişcarea iniţiată de falsul Marius, ori, în anii răfuielii mele cu Sextus Pompeius, pe cei cîteva zeci de mii de sclavi care, profitînd de vremurile tulburi şi nesigure de atunci, şi-au părăsit stăpînii alăturîndu-se duşmanului meu ce îi vrăjise cu visul eliberării. De aceea, una dintre primele măsuri pe care le-am luat încă de pe vremea cînd eram triumvir, a fost să redau stăpînilor pe cei vreo treizeci de mii de sclavi fugiţi de pe domeniile acestora. Conform vechilor legi romane stăpînul avea drept de viaţă şi de moarte asupra sclavilor săi. Am căutat să fie respectat şi întărit acest drept şi nu am intervenit niciodată în raporturile dintre stăpîni şi sclavi. Iată un exemplu. Mă aflam invitat la Vedius Pollio, un cavaler căruia i se dusese vestea, deloc măgulitoare, că îşi hrănea uneori mrenele azvîrlind, de vii, în bazinul acestora, sclavii care se făceau vinovaţi de vreo abatere mai gravă. În timpul banchetului dat în cinstea mea, un sclav care servea la masă a spart o cupă de sticlă foarte preţioasă. Sclavul, îngrozit la gîndul că îl va pedepsi aruncîndu-l pradă la mrene, a căzut în genunchi în faţa mea implorîndu-mă să-l salvez. Eu am cerut să mi se aducă celelalte cupe asemănătoare celei sparte. Am dat cu ele de-azvîrlita făcîndu-le ţăndări. În faţa acestei mari pagube era normal ca Vedius să se supere rău de tot şi să uite necazul provocat de sclav. Acesta nu mai putea fi ucis pentru o cupă spartă, cînd eu nu păţeam nimic, bine-nţeles, pentru o pagubă înzecită. Sclavul a fost salvat, dar fără intervenţia mea directă. Eu nu puteam să-i iau apărarea,

fără a încălca dreptul de viaţă şi de moarte ce-l avea stăpînul asupra sclavului.

În măsurile luate de mine am urmărit întărirea autorităţii stăpînilor de sclavi, dar şi verificarea modului în care ajunseseră în stare de sclavie unii oameni. De asemenea am reglementat procedura eliberării sclavilor. Printre alte calamităţi provocate de războaiele civile era şi totala nesiguranţă a vieţii oamenilor, mai ales a celor obligaţi să străbată drumurile Italiei. Tîlharii îi prindeau pe cei de condiţie liberă şi, în afară de jefuirea lor, îi transformau în sclavi. Existau numeroase bande de hoţi care se constituiau într-un fel de asociaţii ale răufăcătorilor. Unii oameni erau răpiţi şi închişi ca sclavi în ergastulele de pe domeniile marilor latifundiari. Dar mai erau şi dintr-acei cetăţeni liberi care se declarau sclavi pentru a se sustrage serviciului militar. Mare ruşine! Ei se ascundeau o vreme prin închisorile proprietarilor la un loc cu sclavii. Dar vrînd să scape de un rău, dădeau peste altul mai mare, deoarece proprietarii închisorilor îi transformau cu adevărat în sclavi, fără a mai ţine seama că erau oameni liberi. Pentru îndreptarea acestei situaţii l-am numit pe Tiberius, fiul meu adoptiv, să inspecteze ergastulele şi să-i elibereze pe sclavii fictivi. Totodată au fost stîrpiţi şi tîlharii, iar drumurile supuse unui riguros control, mai ales la intersecţii. Odată cu lichidarea răufăcătorilor au dispărut şi asociaţiile ce se alcătuiau pentru jaf şi crimă.

Din cauza tratamentului sălbatic aplicat de către unii stăpîni, aceştia erau ucişi în casă de propriii lor sclavi ajunşi la desperare. Pe stăpîni nu puteam să-i îmbunez şi nici nu aveam dreptul de a mă amesteca în chestiunile care îi priveau personal. În schimb pe sclavi puteam să-i temperez sub ameninţarea unor foarte grele pedepse. Aşa a fost reintrodus, pe baza acelui *senatus consultum Silanianum*, un vechi obicei extrem de sever care prevedea ca sclavii unui stăpîn, ce fusese ucis în casă sau pe domeniul lui, să fie condamnaţi la moarte cu toţii, în cazul cînd făptaşul nu era descoperit, indiferent de numărul lor care putea fi chiar de ordinul mai multor sute.

Dacă stăpînii aveau dreptul să-şi ucidă sclavii, aveau însă şi libertatea de a-i elibera din sclavie. În prima parte a conducerii Principatului eliberarea sclavilor nu adusese nici un fel de prejudiciu statului sau proprietarilor, deoarece în acea perioadă se putea obţine uşor un mare număr de sclavi. Mulţi rebeli din provincii, ori duşmani capturaţi în lupte erau transformaţi în sclavi. Aşa s-a întîmplat cu locuitorii din Cyzic, care îndrăzniseră să bată cu vergile şi să ucidă mai mulţi cetăţeni romani, sau cu cei din Tyr şi Sidon ce se revoltaseră. Mulţi sclavi au fost aduşi la Roma în urma războaielor din Gallia şi Hispania. Bessii, salassii, pannonii au fost transformaţi şi ei în sclavi, ultimii fiind vînduţi peste graniţă. Dar pe măsură ce nu mai aveau loc răscoale, iar războaiele

se împuținaseră, pe măsură ce fusese desființată și pirateria, care furniza un mare număr de sclavi, se împuținaseră și sursele de obținerea sclavilor. Pe de altă parte, prin eliberarea sclavilor scădea numărul lor. Dar nu era numai acest neajuns. Unii dintre cei ce deveneau liberi erau săraci și îngroșau astfel numărul gurilor din Cetate pe care trebuia să le hrănesc gratuit, în timp ce eu mă străduiam să limitez acest număr, iar alții, mai întreprinzători, se îmbogățeau și puteau să se strecoare în ordinul ecvestru pe care eu doream să-l protejez de amestecul cu liberții. Toate aceste motive m-au obligat să iau unele măsuri de limitare a eliberării sclavilor existenți. În primul rînd am introdus impozitul special de cinci la sută perceput pe suma plătită pentru eliberarea sclavului. În anul 752 *ab U.c.*[15] am trecut prin senat *lex Fufia Caninia* care limita eliberarea prin testament astfel: stăpînii care aveau mai puțin de zece sclavi, nu puteau elibera mai mult de jumătate din ei; cei care aveau între zece și treizeci puteau să elibereze o treime; cei cu peste treizeci de sclavi, dar care nu depășeau o sută, puteau elibera un sfert; cei cu pînă la cinci sute, a cincea parte, iar cine avea peste cinci sute, putea elibera maximum o sută de sclavi. În anul 757 *ab U.c.*[16] cei doi consuli în funcție, Aelius și Sentius, au propus noi măsuri de limitare a eliberării sclavilor. Astfel a fost votată *lex Aelia Sentia* care prevedea unele îngrădiri de vîrstă: stăpînul sub 20 de ani nu are dreptul să elibereze pe nimeni decît în prezența unei comisii formată din cinci senatori și cinci *Eq.R.*[17], iar sclavii sub 30 de ani nu pot fi eliberați. Cei care fuseseră însemnați cu fierul roșu, chiar dacă erau eliberați, nu primeau cetățenia romană. *Lex Iulia*, intrată în vigoare tot pe timpul meu, anula eliberările care nu fuseseră făcute legal, adică prin testament, printr-un proces fictiv sau prin trecerea pe listele de recensămînt.

Legile introduse din inițiativa mea nu făceau decît să limiteze eliberările de sclavi, nu să le interzică. Așa încît procesul de eliberare a continuat, mai lent, dar a continuat. Treptat, cei eliberați au ajuns să alcătuiască o categorie însemnată în rîndul populației. Rolul liberților devine din ce în ce mai mare ei ocupînd o poziție economică din ce în ce mai puternică. Fiind în general oameni întreprinzători, activi și cu inițiativă, mulți au ajuns mari negustori, bancheri, cămătari, armatori, proprietari de imobile, de ateliere meșteșugărești sau nave de transport. Unii au ajuns cunoscuți prin bogăția lor, dar au fost și dintr-aceia care s-au remarcat prin cultura lor, prin puterea de muncă și experienta lor în domenii dintre cele mai diferite. Eu am făcut apel și la această

[15] Anul 2 î.e.n.
[16] Anul 4 e.n.
[17] Prescurtare folosită pentru *Eques Romanus:* cavaler roman.

categorie de oameni folosindu-i cu succes mai ales în funcţii administrative.

Noua organizare pe care am dat-o statului roman a impus nu numai apariţia unor noi funcţii, dar şi unele modificări survenite în vechile magistraturi. O parte din ele îşi pierd din însemnătate. Aşa a fost cazul edililor care nu mai au îndatorirea organizării spectacolelor, atît de apreciate de către romani, şi deci nu se mai bucură de popularitatea de altădată. La fel s-a întîmplat şi cu questorii care nu mai conduc treburile tezaurului public. Ei au primit alte însărcinări, cum ar fi citirea mesajelor mele în faţa senatului. Am modificat de asemenea numărul pretorilor pe care i-am redus la zece. Unul dintre ei se ocupă acum de tezaurul public. Consulatul a cunoscut de asemenea unele schimbări. În primul rînd nu mai are prestigiul şi puterea din trecut. În afara celor doi consuli în funcţiune, *consules ordinarii*, eu am creat şi funcţia de consuli ajutători, *consules suffecti*, care funcţionează doar cîteva luni pe parcursul unui an. Alte magistraturi au fost chiar desfiinţate. Aşa s-a întîmplat cu censura. Deşi în anul 732 *ab U.c.*[18] au fost aleşi doi censori, care aveau obligaţia efectuării recensămîntului, această operaţiune a fost executată de către mine pe baza împuternicirilor în calitate de *Praefectus morum*. O altă mare funcţie care a dispărut a fost şi dictatura atît de nepopulară romanilor.

Unele schimbări au intervenit şi în funcţionarea instanţelor judecătoreşti. Din dorinţa ca şi în aplicarea legilor să existe o rînduială mai uşor de supravegheat, am înfiinţat un colegiu de jurişti care răspundeau faţă de mine de toate aspectele juridice. Judecătorii erau obligaţi să ţină seama şi să accepte hotărîrile colegiului, cînd ele erau luate în unanimitate. Mai tîrziu am format un consiliu al meu pentru reglementarea problemelor juridice, numit *auditorium*. În ce priveşte procedura civilă am renunţat definitiv la învechita modalitate a judecării pricinilor după *legis actiones*. Conform dispoziţiilor mele multe procese civile se judecă acum pe baza acelei *cognitio*[19] de către aşa numiţii *cognitores* care de cele mai multe ori sînt desemnaţi de către mine. Pentru cercetarea infracţiunilor penale foarte grave am organizat comisiile judiciare permanente, *quaestiones perpetuae*, mărindu-le atribuţiile. Unele procese penale le cercetam personal, iar în virtutea acelui *imperium maius* dădeam sentinţe de condamnare la moarte pentru fapte extrem de grave. În judecarea proceselor urmăream să împart dreptatea cu mare grijă, cu multă omenie şi după o minuţioasă cercetare stînd uneori pînă noaptea tîrziu. Au fost situaţii cînd eram bolnav. Şi în aceste cazuri judecam instalat în lectica pe care

[18] Anul 22 î.e.n.
[19] Cercetare judecătorească.

o aşezam în faţa scaunului de judecată. Dacă mă simţeam prea rău, judecam cazurile întins pe pat în camera mea. Eram aspru cînd situaţia o cerea, dar şi indulgent, cînd era posibil. Odată, vrînd să-l scap pe unul, vinovat de paricid, de a fi cusut în sacul de piele în care erau băgaţi numai cei ce îşi mărturiseau vina, l-am interogat astfel: desigur că nu tu l-ai ucis pe tatăl tău! . . .

Pentru ocuparea diferitelor magistraturi a fost stabilită o strictă succesiune conform regulilor prevăzute de *cursus honorum*. Pentru persoanele care aparţin unor ginţi patriciene ordinea funcţiilor este: questura, pretura şi apoi consulatul. Plebeii trebuie mai întîi să ocupe funcţia de edil sau tribun al plebei şi după aceea urmează questura, pretura, consulatul. Nici unii, nici alţii nu pot ocupa funcţia de consul decît după doi ani de la ieşirea din pretură. Pentru obţinerea questurii, care e socotită prima dintre magistraturile ce deschid drumul spre suprema funcţie de consul, se cere vîrsta de cel puţin 25 de ani, un post de comandă în armată şi un cens de un milion sesterţi.

Ierarhia rangurilor şi categoriilor sociale cu subordonarea lor riguroasă, cît şi stricta clasificare din interiorul fiecăreia dintre ele cu deosebirile şi limitele lor am socotit-o totdeauna necesară menţinerii ordinei într-o administraţie ce cuprindea un imens număr de magistraţi şi funcţionari. De subliniat că deosebirile ierarhice nu au fost făcute la întîmplare. Ele au apărut ca o necesitate impusă de două criterii majore: starea materială şi meritul fiecăruia, pe lîngă alte considerente legate de loc, timp, tradiţii *etcaetera*. Administraţia introdusă de mine tindea peste tot şi în toate să legifereze diferenţele de condiţie socială nu numai referitoare la persoane, dar şi în cadrul oraşelor şi provinciilor. De exemplu, cele paisprezece cartiere în care am împărţit Roma se află, prin metodele de administrare şi prin drepturile pe care le deţin locuitorii acestora, superioare suburbiilor care, la rîndul lor, sînt mai favorizate decît restul Italiei privită, în acelaşi timp, ea însăşi, de către provinciali ca un pămînt al privilegiaţilor. Diferenţierile nu au fost create numai de mine. Oamenii acordă importanţa cuvenită deosebirilor dintre ei. Pietrele funerare stau mărturie. Nimeni nu uită să graveze pe ele funcţiile avute de cel decedat în ordinea strictă a exercitării lor.

Iată şi alte deosebiri existente în viaţa romanilor. Pentru a se obţine o funcţie trebuia ca solicitantul să domicilieze la Roma. Distribuţiile de alimente nu erau făcute decît plebei urbane. Locuitorii din jurul Romei, pînă la o sută de mille, erau scutiţi de prestaţii în natură, dar erau obligatorii pentru cei din restul Italiei. O anumită categorie de liberţi nu avea voie să se stabilească în suburbiile Romei. Pînă şi în dreptul de cetate existau deosebiri. Astfel, un străin devenit cetăţean avea alte drepturi decît cetăţeanul de baştină, iar provincialul purtător al togii, semn al cetăţeniei,

nu este egal nici ca drepturi, nici ca demnitate cu cetățeanul Romei. Există mai multe trepte care duc la *ius civitatis*.

Principiul ordinii și al disciplinizării ierarhice se poate vedea pînă și în teatru, unde se află prezenți oameni de toate condițiile. Înaintea conducerii mele aici domnea o confuzie totală; fiecare se așeza unde apuca. Trebuia introdusă ordinea. În primul rînd am interzis ca membrii delegațiilor unor state libere sau aliate, veniți cu diferite probleme la Roma, să se așeze în primele rînduri, deoarece observasem că printre ei se aflau și liberți. Primele rînduri le-am rezervat senatorilor. În spatele lor se așează pe paisprezece rînduri membrii ordinului ecvestru. Vestalele au și ele locul lor în spatele pretorilor. Urmează apoi plebea care e despărțită de soldați, iar plebeii căsătoriți separați de cei necăsătoriți. Tinerii în *toga praetexta* se află toți la un loc împreună cu preceptorii lor. Băieții și fetele nu au voie să asiste la jocuri dacă nu sînt însoțiți de o rudă în vîrstă. Femeile sînt separate de bărbați și așezate astfel încît să-i privească de departe pe gladiatori. Am mers pînă acolo încît am interzis femeilor să asiste la unele lupte atletice. Îmi amintesc că odată am amînat pe a doua zi un pugilat între doi atleți, ce-mi fusese solicitat de popor, pentru că doream să se desfășoare mai de dimineață. Eu am justificat amînarea spunînd că nu mi-ar face plăcere să văd femeile venind la teatru mai înainte de ora a cincea din zi[20] ...

Chiar și în felul cum îi întîmpinam pe senatori și cavaleri la solemnități exista o deosebire. Primii aveau privilegiul de a mă îmbrățișa, celorlalți le răspundeam doar la salut, iar dacă doream să le fiu agreabil unora dintre ei, le pronunțam numele.

Am mers pînă acolo cu ideea strictei diferențieri dintre ranguri și categorii, încît am aplicat-o și în portul îmbrăcămintei. Am interzis ca să se așeze cineva în mijlocul amfiteatrului în haine negre. De asemenea, nimeni nu avea voie să poarte mantia greacă. Pe cetățenii întîlniți fără togă i-am izgonit de mai multe ori din Forum. Horatius spunea că prin togă se recunoaște poporul-rege, deoarece toga este semnul libertății, demnității, seriozității și splendorii poporului roman. Și el avea dreptate. Poate că doar coiful cu penaj multicolor și armura vitejilor noștri ostași ar putea să se compare în strălucire cu toga romană. Prin eleganța armonioasă a pliurilor ea constituie cel mai atrăgător veșmînt. Nu mai vorbesc cînd la albul ei imaculat se adaugă pe margini garnitura de purpură ca focul! Este o adevărată încîntare a ochiului! Aceasta ca aspect exterior. Mă tem însă că dacă le-aș smulge toga de pe umeri, mulți ar rămîne goi nu numai la trup, dar și la suflet,

[20] Ora unsprezece ziua.

deoarece se știe că nu haina îl face pe om. Noi romanii obișnuim să spunem: *in vestimentis non est sapientia mentis*[21]. Și totuși, de multe ori ... *Plebs bene vestitum / Putat esse paritum*[22].

23. O Romă din marmură sub protecția sacră a lui Genius Augusti

Roma! Roma lui Romulus și Caesar! Cetatea de pe cele șapte coline! Roma lui Cicero despre care acesta spunea că înțeleptul ei Fondator ar fi tras brazda sacră pentru ridicarea Cetății într-un loc cum nu se putea mai potrivit.

Cei mai mulți oameni caută să se stabilească pe țărmul mării, pentru a avea mai ușoare legături cu alte colțuri ale lumii, pentru o mai rapidă dezvoltare. Dar o astfel de așezare se afla în primejdie din cauza incursiunilor piratерești și a unor seminții străine care atacau porturile pricinuindu-le multe pagube. O primejdie și mai mare era pătrunderea în aceste orașe, odată cu mărfurile cele mai scumpe și cu gustul nestăvilit pentru lux, a unei influențe dăunătoare adusă de străini. Ei veneau cu inovații și îndemnuri păgubitoare obiceiurilor și credințelor față de zeii noștri. În afară de toate acestea, calea veșnic deschisă a întinselor ape îi îndemna pe riverani la călătorii spre meleaguri necunoscute de care își legau speranțele, în loc să rămînă în cetatea de baștină unde, cultivînd înalte sentimente patriotice, să participe la înflorirea așezării și la apărarea ei în caz de primejdie.

Romulus, spunea Cicero, a preferat un loc mai departe de țărm pentru a evita orice tentație dăunătoare, dar suficient de aproape încît să poată avea strînse legături comerciale cu alte popoare. Într-adevăr, Tibrul ce trecea unduios pe la poalele colinelor deasupra cărora se va înălța Roma, fiind cel mai mare rîu din centrul peninsulei, făcea legătura nu numai cu marea, dar și cu îndepărtatele regiuni pe care le străbătea. Tibrul nu a avut însă numai acest rol. Poate că mai mult decît atît, apele lui repezi și adînci ce adesea, revărsîndu-se, înconjurau colinele, mai ales Capitoliul și Palatinul, cu un labirint de tentacule mlăștinoase, făceau din tînăra așezare o cetate inexpugnabilă într-o vreme de nesiguranță și pericole ce apăreau de pretutindeni. Acesta era poate sin-

[21] Înțelepciunea minții nu se află în haine.
[22] Plebea crede că omul bine îmbrăcat este și priceput.

gurul merit al lui Romulus, cînd a ales locul viitoarei Cetăți Eterne, al cărui măreț destin nu avea cum să-l bănuiască Fondatorul cu toată divina lui inspirație. Altfel, fără caracterul său de așezare întărită, în condiții naturale așa de favorabile, Roma nu și-ar fi justificat poziția aleasă, dacă ne gîndim numai la dificultățile în aprovizionarea cu apă. Aducerea apei a constituit cu siguranță o foarte grea și permanentă preocupare a locuitorilor. În afara acestui neajuns mai erau și mlaștinile, ori smîrcurile din jurul colinelor și de pe Cîmpul lui Marte, unde se adunau stagnînd apele Tibrului în care se mai scurgeau și pîrîiașele coborînd de pe pantele din jur dîndu-i o înfățișare deprimantă și insalubră. De aceea romanii din toate vremurile s-au ostenit să asaneze această regiune nesănătoasă prin ridicarea de diguri în fața capriciosului rîu.

Astăzi, după mai bine de șapte secole de la fondarea Romei, problemele salubrității și aprovizionării cu apă sînt la fel de actuale. A fost o grijă continuă din partea edililor Cetății, o grijă care a crescut mereu pe măsură ce creștea și populația de la cîteva mii de oameni din acele imemoriabile vremuri pînă azi cînd numără aproape o jumătate milion de suflete. Veghind cu grijă părintească la sănătatea acestei imense mulțimi, poate cea mai mare aglomerare cunoscută în lume, am făcut mari cheltuieli repartizînd fonduri importante din caseta mea personală. Pentru preîntîmpinarea inundațiilor și în același timp a molimilor a fost lărgită albia Tibrului, apoi îndiguită și curățită de mîlurile aduse de ape. O comisie specială supraveghează permanent cursul rîului. Pentru o cît mai bună aprovizionare cu apă Agrippa a construit la Roma, în timp ce era edil, un nou apeduct, *Aqua Virgo*[1], despre ale cărei ape legenda ne spune că fuseseră descoperite de o tînără fată. Întîlnindu-se cu mai mulți soldați însetați, aceasta i-a condus la izvor... Devotatul meu colaborator a construit, a amenajat sau a pus în funcție mai multe canale și apeducte, vreo șapte sute puțuri cu apă dulce, peste o sută fîntîni țîșnitoare, vreo sută treizeci de rezervoare cu apă, așa încît odată, cînd plebeii cereau cu insistență să li se distribuie, în afară de grîne, și unele cantități de vin, eu i-am refuzat spunîndu-le că generosul meu prieten Agrippa s-a îngrijit ca ei să aibă la discreție apă proaspătă și limpede pentru aș potoli setea... Eu însumi m-am preocupat să nu lipsească apa locuitorilor Cetății. Am reparat mai multe apeducte căzute în ruină, iar pentru a dubla cantitatea dată de *Aqua Marcia* am abătut apele unui izvor în conductele ce mergeau spre Roma. Problema aprovizionării cu apă fiind de mare importanță am numit și o comisie, *Cura aquarum*, formată din trei membri ce aparțineau ordinului senatorial. Șeful comisiei este un proconsul, iar ceilalți doi, propretori.

---

[1] Apeductul fecioarei.

Le-am asigurat oamenilor apa. Le-am asigurat oamenilor şi hrana. Numai din marele grînar care este Egiptul am aprovizionat Roma cîte trei, patru luni în fiecare an, timp de peste patru decenii de cînd întinsele meleaguri de pe malurile Nilului pe care muncesc vreo şapte milioane de egipteni constituie domeniul meu. Pentru asigurarea alimentelor necesare am încredinţat această importantă misiune unui *Praefectus Annonae* ce aparţine ordinului ecvestru. El conduce şi supraveghează aprovizionarea cu grîu, carne, ulei, vin şi alte bunuri controlînd preţurile de vînzare pe piaţa Romei. Totodată exercită jurisdicţia civilă şi criminală legată de atribuţiile sale. De distribuţia gratuită a grîului beneficiază plebeii săraci din capitală. În anii secetoşi am intervenit direct pentru a li se asigura raţiile. În cel de al unsprezecelea consulat al meu am cumpărat grîu de douăsprezece ori pe care l-am distribuit plebei. Cantităţile de grîu necesare sînt furnizate de anumite provincii mari producătoare de cereale şi se repartizează ţinîndu-se seama de numărul celor ce au dreptul la ajutor din partea statului. Cînd marele Caesar a făcut recensămîntul celor care erau hrăniţi pe seama statului, a găsit trei sute douăzeci de mii plebei. El i-a redus la jumătate. Dezordinile care au urmat asasinării lui şi creşterea mizeriei din acea perioadă au făcut să se ajungă din nou la numărul mare de la început. Eu nu am intervenit multă vreme de teama unor posibile tulburări. De-abia în anul 752 *ab U.c.*[2] am redus numărul plebeilor ce aveau drept la ajutor la aproximativ două sute de mii. Coloniile înfiinţate de mine în Italia şi chiar cele din provincii mi-au uşurat această măsură absorbînd o parte din cei rămaşi în afara listelor de distribuţii.

Mulţi dintre plebeii săraci au fost atraşi însă în diferite munci fiind ştiut că nu scapă nimeni de sărăcie stînd cu mîna întinsă. Munca îi salvează pe oameni de la mizerie, nu mila celui bogat. Numai că distribuţia de alimente, care nu încuraja deloc munca, se făcea pe baza unei vechi tradiţii ce nu putea fi îndepărtată aşa uşor din mentalitatea unui popor conservator ca poporul roman. Această mentalitate s-ar putea spune că era justificată într-o anumită perioadă de timp în care vechea Romă nu cunoscuse decît o singură cale de îmbogăţire şi dezvoltare: războiul. Acesta îi îmbogăţea pe generalii victorioşi care se simţeau obligaţi să distribuie poporului o parte din prăzi sub formă de bani, alimente, ori spectacole. Roma nouă învăţase însă de la mine să ţină templul lui Ianus[3] închis. În această situaţie trebuia căutate alte mijloace de

---

[2] Anul 2 î.e.n.

[3] În mitologia romană era socotit zeu protector al Romei. Înainte de a fi deificat, Ianus fusese rege în Latium şi salvase cetatea de una din invaziile sabinilor făcînd să ţîşnească în faţa acestora un şuvoi fierbinte care i-a oprit să treacă peste zidurile Capitoliului. De aceea se crease obiceiul de a lăsa deschi-

a scăpa de sărăcie şi ele au fost găsite în mulţimea de activităţi şi preocupări existente într-un mare oraş ca Roma. Cîştigurile obţinute completau distribuţiile annonei de multe ori insuficiente. Eu am încurajat munca plebeilor în primul rînd prin folosirea lor în executarea numeroaselor edificii publice care au schimbat faţa Cetăţii. Un alt sector unde au găsit de lucru a fost comerţul. Roma, o mare consumatoare de bunuri dintre cele mai variate, dezvolta un intens comerţ cu lumea întreagă oferind celor dispuşi să muncească multe avantaje şi cîştiguri cinstite în locul hoţiei şi cerşetoriei din care erau obişnuiţi să trăiască. Un alt mijloc de încurajare a fost acordarea de credite fără nici o dobîndă; singura condiţie pe care o ceream era ca solicitantul să garanteze împrumutul cu bunuri în valoare dublă. În sfîrşit am suspendat un număr de treizeci zile de sărbători pe an, dar numai dintre cele instituite de particulari. Rămîneau însă din păcate destul de multe sărbători, cînd flaminii obligau poporul, sub ameninţarea unor amenzi, să nu lucreze nimic cu mîinile lor.

Războaiele civile creaseră un haos de nedescris. Nimeni nu mai era sigur de viaţa lui. Oamenii erau ucişi în plină stradă, casele jefuite, depozitele devastate. Teama şi nesiguranţa domneau peste tot. Trebuia introdusă ordinea şi liniştea. De aceea a trebuit să reorganizez cohortele urbane pe care le-am pus sub comanda unui prefect al oraşului, *Praefectus Urbis*. Funcţia existase şi înaintea mea, dar atribuţiile nu mai erau aceleaşi. Acum autoritatea acestuia se exercita nu numai asupra Romei, ci se extindea pînă la o sută de mile în jurul oraşului. El judeca apelurile tuturor proceselor civile, iar mai tîrziu i-am acordat şi jurisdicţia criminală cu dreptul de relegare a celor vinovaţi. Dar funcţia principală rămînea şi acum *custodia urbis*[4] realizată cu ajutorul a trei cohorte, fiecare dintre ele numărînd o mie de soldaţi. Iniţial am încredinţat această funcţie celor mai devotaţi oameni din jurul meu, cum a fost Maecenas sau Agrippa, dar numai pe timpul absenţei mele din Roma. Mai tîrziu ea a devenit o magistratură permanentă la fel ca şi altele create de mine. Spre exemplu, Calpurnius Piso se află în funcţia de *Praefectus Urbis* de vreo douăzeci de ani. Numirea în această magistratură îmi revine doar mie. Pentru a marca importanţa pe care i-am acordat-o, am încredinţat-o de obicei unora dintre cei mai apreciaţi senatori. La început prefectura urbană a fost

---

se, în timp de război, porţile templului ce-i fusese închinat pentru ca acesta să poată veni în ajutorul romanilor. Templul se închidea numai cînd era pace generală. În decursul istoriei de secole a Romei templul lui Ianus fusese închis doar de două ori.

[4] Paza oraşului. Prin aceasta se înţelegea supravegherea colegiilor şi a altor asociaţii, reglementarea circulaţiei, ordinea pe timpul jocurilor, paza cartierelor şi chiar a locuinţelor, cînd acestea erau lăsate în părăsire de mulţimea ce se grăbea spre amfiteatre, într-un cuvînt tot ce privea securitatea oraşului.

privită cu neîncredere, nu de către poporul căruia prin ea îi asiguram liniştea, ci din partea acelora care vedeau în ea o ştirbire a autorităţii consulilor.

Dintre flagelele ce se abat asupra Romei cele mai numeroase sînt incendiile. Ele izbucnesc din cauza înghesuielii caselor care sînt construite în cea mai mare parte a lor din lemn. Pentru prevenirea şi stingerea incendiilor am înfiinţat un număr de şapte cohorte de vigili, fiecare a o mie de oameni recrutaţi din rîndul liberţilor. După un stagiu de trei ani ei obţin dreptul de cetăţenie. O cohortă supraveghează cîte două dintre cele paisprezece cartiere în care am împărţit Roma. *Cohortes vigilum* asigură şi paza pe timpul nopţii. Ele sînt puse sub comanda unui *Praefectus vigilum*, aparţinînd ordinului ecvestru, care exercită jurisdicţia criminală asupra incendiatorilor şi a hoţilor. Cazurile grave sînt rezervate prefectului Cetăţii.

Rezultă că aproximativ zece mii de oameni sînt necesari pentru paza capitalei statului. Dar pentru paza mea cîţi oare ar fi trebuit? Eu am socotit tot vreo zece mii... Cum? Prea mulţi?!... Nu cred! Dacă mă gîndesc că aceştia constituie în acelaşi timp şi singura armată care ar putea interveni în caz de nevoie în Italia şi chiar în provinciile din interiorul statului lipsite de trupe, nu mi se pare că sînt prea numeroşi. De fapt paza mea personală de la palat este formată doar din... o mie de soldaţi, adică o cohortă, ce se schimbă săptămînal. Cei mai mulţi se află în tabăra lor la marginea Romei fiind gata la primul semnal să-l apere de „idele lui martie" pe primul cetăţean al statului călăuzit permanent de sănătoasa deviză: *Praemonitus, praemunitus*[5]... Din cele mai vechi vremuri în armata romană comandanţii aveau pe timpul campaniei o gardă personală, *cohors praetoria*, alcătuită din cei mai devotaţi soldaţi. Acest obicei a fost transformat de către mine în instituţie permanentă. Garda mea personală este formată în majoritate din italicii care aparţin unor oraşe de mult timp romanizate. Ea este constituită din nouă cohorte a o mie de pedestraşi. Fiecare dintre acestea are în compunerea ei şi cîte zece *turmae*[6] a treizeci şi doi de călăreţi. Pretorienii se bucură de unele avantaje, în comparaţie cu soldaţii din legiuni: soldă dublă, o uniformă frumoasă de-ţi ia ochii, scutire de corvezi şi stagiul militar doar de şaisprezece ani. În plus, primesc din partea mea daruri în bani, *donativa*, cu ocazia unor evenimente. Aceste numeroase trupe, care depăşesc efectivele a două legiuni, sînt puse sub comanda unor oameni de mare încredere. Înalta misiune este împărţită de doi prefecţi ce fac parte din ordinul ecvestru. Prin originea şi atribuţiile ei funcţia *Praefectus praetorio* este prin excelenţă o

[5] Prevenit, asigurat. (Cine a primit un avertisment ia măsuri de apărare).
[6] Subunitate de cavalerie.

împuternicire militară. Sub comanda prefecților se află și cele două flote ancorate una la Misenum și alta la Ravenna. Acest ansamblu de trupe terestre și marine formează în același timp armata Italiei. Cei doi prefecți au dreptul de viață și de moarte asupra soldaților din subordine.

Poporul roman e ca un copil mare căruia îi place joaca, spectacolul; îi place mult să se distreze. Eu m-am ocupat și de acest aspect al vieții romanilor știind cu cîtă frenezie sînt gustate spectacolele, dar și cît de stimat este cel ce le oferă. După ce le asigurasem plebeilor hrana trupului, trebuia să mă îngrijesc și de hrana sufletului. Am depus toate eforturile pentru ca poporul să se poată bucura de cele două mari și totuși modeste plăceri pe care le mai pretindea el în ultima vreme: *panem et circenses*[7].

Mărturisesc că eu însumi am fost un mare amator de spectacole și eram nelipsit din amfiteatru stînd acolo zile în șir. Uneori priveam jocurile de circ din balconul locuinței prietenilor sau de pe terasa vreunui templu, iar cînd se întîmpla să fiu reținut de cine știe ce treburi importante, ceream poporului permisiunea de a lipsi și numeam un magistrat care să le prezideze în locul meu. Marele Caesar avea obiceiul, în timp ce se desfășura vreun spectacol la care era de față, să se ocupe de treburile statului citind rapoarte sau redactînd diferite documente. Poporul murmura și-i aducea critici considerînd atitudinea lui ca o sfidare. Nu numai că m-am ferit să nu supăr cu ceva spectatorii sub acest aspect, dar m-am străduit să organizez jocuri dintre cele mai atrăgătoare, fapt care mi-a atras simpatia poporului. În ce privește ordinea care trebuia să domnească peste tot, ea a fost introdusă și în acest compartiment stabilind sumele ce puteau fi cheltuite de diferiți magistrați pentru organizarea spectacolelor, cît și numărul acestora. Bine-înțeles, cele mai mari și fastuoase erau oferite de către mine. După cum arătam și în testamentul meu politic, am prezentat poporului numeroase lupte la care au participat în decursul anilor peste zece mii de gladiatori. Un număr de peste trei mii cinci sute animale sălbatice procurate pe cheltuiala mea au fost ucise în arenă, cu ocazia a douăzeci și șase de lupte, spre satisfacția mulțimii. Două sute șaizeci de lei au fost sfîșiați într-o singură reprezentație; lei adevărați aduși tocmai din Africa! Am celebrat jocuri de patru ori în numele meu și de douăzeci și trei de ori în numele altor magistrați. Odată am poruncit să se amenajeze un fel de lac în lungul Tibrului unde am adus treizeci de nave cu mai multe rînduri de rame și alte corăbii mai mici pe care se aflau ambarcați, în afara numeroșilor vîslași, vreo trei mii de marinari. Ei au fost constituiți în două tabere și au dat o luptă navală ce a încîntat întreaga plebe adunată să-i vadă. Am procurat, din cele mai îndepărtate

[7] Pîine și spectacole.

colțuri ale lumii, animale rare pe care le prezentam oamenilor spre satisfacerea curiozității lor, ca de exemplu un rinocer, un șarpe de o lungime nemaivăzută, un tigru fioros *et caetera*. Într-unul din circuri am amenajat un bazin în care am adus din Egipt peste treizeci de crocodili. Animalele care nu mai fuseseră văzute vreodată de locuitorii Romei le trimiteam să fie prezentate în toate cartierele orașului. Pentru încurajarea spectacolelor am mărit privilegiile atleților, am suprimat vechea lege care îi ținea pe comedianți în afara teatrului și i-am protejat pe histrioni[8] interzicînd magistraților de a-i mai bate cu vergile. Nu înseamnă însă că toleram dezmățul artiștilor lăsîndu-i nepedepsiți. Cînd am aflat că un histrion era servit de o cetățeancă romană travestită în băiat și tunsă ca un sclav, am poruncit să fie bătut cu vergile în teatrul lui Pompeius și în teatrul lui Balbus și în cel al lui Marcellus. Celor merituoși din arenă le ofeream ca premii coroane sau alte recompense. I-am lăudat totdeauna încurajîndu-i și pe cei care contribuiau, fiecare după posibilități, la spectacolele oferite poporului. Eu am acordat o mare atenție jocurilor romane nu numai pentru caracterul lor spectaculos, ci și pentru că ele sînt de fapt acte religioase reprezentînd un ritual necesar întreținerii unor bune raporturi, ce erau dorite de toată lumea, între cetate și zeii săi. Așa se va înțelege mai ușor de ce eu am impus unele măsuri de ordine și reguli pe timpul spectacolelor care puteau fi comparate cu sacrificiile aduse zeilor ce au loc totdeauna într-un cadru solemn.

Romulus, inspirat de zeii protectori, și-a întemeiat cetatea într-o poziție ce nu putea fi cucerită decît cu mare greutate de către dușman. Dar zeii binevoitori l-au îndemnat pe Fondatorul Romei să se statornicească totodată și într-o regiune cu un climat foarte blînd, cu zile senine și nopți calde care îi cheamă pe romani la nesfîrșite plimbări printre porticuri, temple, statui, arcuri de triumf și alte impunătoare edificii ce împodobesc Cetatea Eternă. Poporul roman este prin definiție un mare cunoscător și admirator al artelor, al frumosului. Sub cerul veșnic însorit el se delectează uitînd de locuințele înghesuite din străduțele strîmte și încîlcite ale cartierelor. Poporul rămîne extaziat în fața monumentalelor opere arhitectonice pe care edilii i le-au pus la dispoziție. Cunoscînd această înclinație a concetățenilor mei m-am străduit să le intru în grație și sub acest aspect. Un sprijin deosebit pentru înfrumusețarea orașului mi-a acordat încă de la început Agrippa. Într-un singur an a ridicat vreo patru sute coloane de marmură și peste trei sute de statui dînd în funcție și o sută șaptezeci de băi, unde poporul intra gratuit. Una dintre cele mai mari construcții înălțate de bunul meu prieten a fost *diribitorium*. În acest edificiu se efectuează despuierea voturilor, se plătesc soldele și se împart

[8] Artiști.

darurile în bani oferite de mine poporului. O altă construcție ridicată de el este Pantheonul având cea mai mare cupolă care s-a văzut vreodată. Agrippa mi-a lăsat prin testament două sute patruzeci de sclavi, specialiști în ridicarea construcțiilor, formați de către el, iar eu i-am folosit, după moartea lui, pentru ridicarea de noi clădiri sau pentru terminarea celor deja începute. În scopul unei cît mai bune supravegheri și întreținere a lucrărilor publice am numit o comisie: *Cura aedium sacrarum et operum locorumque*[9] formată din doi propretori.

Nu numai Agrippa, dar și alți amici sau senatori bogați, ori fruntași ai orașului au fost invitați să contribuie alături de mine, așa cum cerea tradiția republicană, la înfrumusețarea capitalei. Munatius Plancus a ridicat un templu zeului Saturn[10]; Statilius Taurus, un amfiteatru; Marcius Philippus, un templu lui Hercules; Lucius Corneficius, un templu zeiței Diana.

Cele mai multe și impunătoare edificii au fost construite însă de mine. În primul rînd a trebuit să dau poporului un nou Forum, care îmi poartă numele, pe lîngă cele două existente: vechiul *Forum Romanum* și cel al divinului Caesar. Acesta începuse construcția Forum-ului său, cît și a basilicii[11] situată între templul lui Castor și cel al lui Saturn, dar nu s-a bucurat să le vadă terminate. Eu le-am dus la bun sfîrșit. Am mai reparat peste optzeci de temple și edificii căzute în ruină împodobindu-le cu daruri prețioase. Printre cele mai de seamă temple ridicate de mine în cinstea zeilor au fost templul lui Marte Răzbunătorul, al lui Apollon pe Palatin și al lui Iupiter Tonans pe Capitoliu. Am mai construit: templul divinului Iulius, tatăl meu adoptiv, templul lui Quirinus[12], al Iunonei[13], al Minervei, al lui Iupiter Libertas pe Aventin, cel al Zeiței Mame pe Palatin și altele arătate în testamentul meu. Pentru toate aceste fapte am fost onorat cu titlul de fondator și restaurator al templelor.

Multe edificii am ridicat în cinstea rudelor mele, cum au fost: teatrul lui Marcellus, porticul lui Lucius și Caius, nepoții mei, sau porticul Liviei și biblioteca Octaviei.

Am restaurat de asemenea monumentele ridicate în cinstea marilor bărbați ai trecutului, începînd cu Aeneas și terminînd cu

---

[9] Comisia edificiilor publice religioase și laice.

[10] Divinitate care patrona muncile agricole și îngrijea de roadele pămîntului (identificat cu titanul Cronus din mitologia greacă).

[11] Basilica este formată dintr-un hol mare cu absidă despărțit prin mai multe șiruri de coloane. Ea slujea drept tribunal, ori ca sediu unde se încheiau tranzacțiile comerciale și bancare, dar și ca loc de întîlnire. Mai tîrziu clădirea capătă un caracter religios.

[12] Veche divinitate războinică în mitologia romană. Denumire purtată de Romulus după moarte, cînd a fost trecut în rîndul zeilor.

[13] Soția lui Iupiter (identificată cu zeița Hera, soția lui Zeus, din mitologia greacă).

triumfatorii Republicii. Statuile acestora au fost așezate cu mare pompă în Forum-ul construit de către mine declarînd că doresc ca eu, cît voi trăi, să fiu apreciat de popor după pilda lor. Am vrut astfel ca faptele să-mi fie comparate cu cele ale oamenilor de seamă din glorioasele vremuri ale Romei.

Pentru a ușura intrarea în Cetate am reparat via Flaminia pînă la Ariminum, împreună cu podurile existente, iar pe celelalte le-am repartizat generalilor ce le fusese acordat cîndva triumful. Ei trebuiau să le amenajeze cheltuind o parte din aurul dobîndit în urma prăzilor de război. *Cura viarum*, o comisie a drumurilor, se ocupă în permanență cu întreținerea lor.

Dar nu numai eu, magistrații sau unele persoane particulare au contribuit la monumentala înfățișare a Romei. Multe și mărețe edificii au fost construite de către stat, ori de către senatul roman. Mă voi opri asupra unei construcții ce a fost realizată din inițiativa senatului și ridicată pentru a aminti posterității despre cea mai de seamă binefacere adusă de mine poporului roman: Pacea. Este vorba de *Ara Pacis Augustae*, Altarul Păcii lui Augustus, care rămîne unul dintre monumentele de cea mai mare valoare artistică.

După întoarcerea mea cu bine din Gallia și Hispania senatul a hotărît să se ridice pe Cîmpul lui Marte acest Altar al Păcii unde magistrații, preoții și fecioarele vestale aveau datoria să aducă jertfe în fiecare an. Temelia lui a fost pusă în a patra zi înaintea nonelor lui iulie din anul 741 *ab U.c.*[14]. După mai puțin de patru ani, adică în a treia zi înaintea calendelor lui februarie din anul 745 *ab U.c.*[15], monumentul a fost inaugurat cu mare fast în prezența mea. Altarul din centru are formă pătrată și este ceva mai înalt decît incinta[16] care îl înconjoară. Atît altarul cît și incinta sînt împodobite cu ornamente și basoreliefuri din marmură. Subiectele reprezentate de basoreliefuri se referă la pacea și măreția pe care eu le-am adus Cetății Eterne și poporului roman. Pe latura incintei dinspre răsărit sînt reprezentate scene cu privire la începuturile Romei. Astfel se poate vedea imaginea lui Aeneas alături de care se află *Genius Augusti*. În continuare sînt redate scene din istoria fondatorului Cetății. Toate aceste reprezentări au scopul de a preamări începutul Romei legat de întemeietorul gintei Iulia, din care fac eu parte, și istoria lui Romulus care m-a inspirat în realizarea marilor mele fapte. Pe latura dinspre apus se văd divinitățile protectoare, cum ar fi zeița Pămîntului, Tellus, zeiță a fertilității și abundenței ogoarelor italice, cît și zeița Roma. Figurile feminine din jurul divinităților simbolizează elementele naturii ce contribuie la

[14] 4 iulie anul 13 î.e.n.

[15] 30 ianuarie anul 9 î.e.n.

[16] Cu sensul (tehnic) de limtă a unui spațiu determinat sub forma unei zidării sau perete împrejmuitor.

fertilitatea Italiei. Peste tot apar flori și grîne ce completează decorul. Pe frizele dinspre miazănoapte și miazăzi este reprezentată o procesiune ce se îndreaptă spre Altarul Păcii Auguste. În plin plan al basoreliefului sînt înfățișat eu care mă pregătesc să aduc o jertfă. Pe fundal se văd preoții, membrii familiei mele, senatorii și, în sfîrșit, poporul roman. Este de remarcat iscusita măestrie a dăltuitorului în marmură care reușește așa de bine să dea viață compoziției printr-o foarte ingenioasă distribuire a luminii și a umbrelor. Aceasta se vede mai cu seamă în prezentarea membrilor familiei mele executată cu o fidelitate de portret, în special a nepoților mei cu chipul de copii. Spre deosebire de figurile grave și concentrate ale celorlalți participanți la procesiune, copiii sînt prezentați în profil, zîmbind și vorbindu-și între ei. Un băiețel plebeu se ține de toga unuia dintre participanți și privește cu capul întors spre membrii familiei mele. Unul dintre cei de față are mîna pusă pe capul copilului, ca și cum ar vrea să-l oblige să privească spre altar. La baza tabloului procesiunii se află un cordon de frunze de acant împletite și din lebede stilizate. Partea interioară a incintei împrejmuitoare este împodobită cu ghirlande așezate simetric și prezentînd o îmbinare de fructe și frunze. Prin alcătuirea sa, Altarul Păcii este o operă romană care își are originea în vechile creații etrusce. Modul cum este împodobit monumentul prin basoreliefurile sale este totuși influențat de arta elenistică.

Tot prin grija senatului și poporului roman am avut cinstea de a fi imortalizat prin numeroase statui. Niciunuia dintre oamenii de renume ai Romei, nici chiar marelui Caesar, nu le-a fost ridicat un număr așa de mare. Una dintre statui le depășește însă pe toate prin armonia formelor, printr-o măiastră redare a gesturilor și expresiei feței care arată seninătatea, calmul și prestanța mea. Această statuie a fost realizată cînd aveam eu vreo 40 de ani și mă înfățișează ca *imperator*, comandant suprem al armatei. Sînt reprezentat în picioare, încins cu platoșă, iar brațul meu drept este întins înainte ca și cum aș dori să opresc uralele soldaților cărora vreau să le vorbesc în urma repurtării unei victorii. Întreaga statuie este din marmură, dar platoșa, în așa fel dăltuită și cizelată, lasă impresia că e din metal. În partea ei de sus este reprezentat cerul la revărsatul zorilor. O divinitate din înălțimi dă la o parte un fel de perdea sau văl lăsînd să se vadă cum pleacă luna și cum se apropie soarele pe carul său, precedat de Aurora. Sub această scenă, în dreptul pieptului cum ar veni, este înfățișat pămîntul cu cornul abundenței avîndu-i în partea stîngă pe zeul Apollon, protectorul meu, iar în dreapta pe zeița Diana. Scena centrală de pe platoșă, sub piept, este menită să imortalizeze una dintre marile mele realizări: menținerea păcii cu primejdiosul stat al parthilor din Orient. Astfel, este reprezentat un parth care în-

mînează unui roman de vază stindardul cu acvilă, semn al înapoierii steagurilor de luptă ale romanilor capturate de parthi în bătălia de la Carrhae. În partea de jos a platoşei apar două femei simbolizînd provinciile pacificate. În stînga este reprezentată Hispania care înmînează paloşul, ca semn de supunere, învingătorului, iar în dreapta, Gallia ţinînd în mîini o teacă fără spadă şi cîteva surle. Perfecţiunea atinsă în cizelarea armurii face ca această statuie să se înscrie printre capodoperele genului. Soţia mea, Livia, a preţuit-o aşa de mult, încît a ţinut să fie aşezată în interiorul vilei ei de pe Palatin.

Ceea ce îmi pare mie rău, este că nu găsesc nicăieri, printre numeroasele mele însemnări, numele vreunui constructor, vreunui sculptor care a participat la realizarea monumentalelor edificii din vremea mea, aşa cum în literatură întîlnim atîtea nume celebre. Deşi cei care au construit o Romă din marmură, pe timpul stăpînirii mele, vor rămîne pentru totdeauna necunoscuţi, rolul lor în dezvoltarea impetuoasă a artelor rămîne totuşi nepieritor. Nici din arhitectură, care pe vremea mea a atins o deosebită înflorire, nu s-au păstrat numele artiştilor, cu excepţia unuia singur: Vitruvius. El este un mare teoretician al arhitecturii romane care şi-a expus principiile într-o operă ce a devenit celebră încă din timpul vieţii lui. Eu am fost foarte măgulit cînd Vitruvius mi-a dedicat mie opera sa, cu atît mai mult cu cît în introducerea lucrării mi se adresează în termenii cei mai elogioşi scoţînd în evidenţă principalele mele realizări care au dus la măreţia şi puterea statului roman. El îşi manifestă bucuria de a fi trăit într-o epocă în care eu, conducătorul poporului roman, am încurajat dezvoltarea artelor într-o măsură atît de largă, încît edificiile ridicate în timpul vieţii mele şi din iniţiativa mea nu numai că au transformat Roma într-un adevărat muzeu al artelor, dar ele vor constitui, pentru viitor, nepieritoare modele şi preţioase îndemnuri de urmat.

Nu numai Vitruvius m-a cinstit şi mi-a adus elogii pentru gustul meu faţă de frumuseţea artelor şi dorinţa mea pentru dezvoltarea şi perfecţionarea lor. Locuitorii Romei mi-au adus mari cinstiri pentru grija ce am arătat-o capitalei lor. Despre onorurile acordate de către senatori am mai scris. Membrii ordinului ecvestru şi-au exprimat şi ei recunoştinţa sărbătorindu-mi data naşterii cu mare fast cîte două zile în fiecare an. Mulţi oameni, aparţinînd diferitelor stări sociale, vin în fiecare an să arunce în lacul lui Curtius cîte o monedă simbolizînd un fel de rugăciune în sănătatea mea. Odată mi-a fost distrusă de un incendiu locuinţa de pe Palatin. Numeroşi cetăţeni particulari, veterani şi chiar unele triburi au adus, după cum le dădea mîna, sume de bani pentru a mă ajuta să-mi reclădesc casa. Aceasta mai mult ca un semn de atenţie şi ca o dovadă că ei erau la necaz alături de mine, fiindcă

nu aveam eu nevoie de banii lor. O ştiau prea bine! De aceea nici nu am luat decît în mod simbolic cîte un denar din fiecare sumă trimisă, restul banilor folosindu-i pentru lucrări de interes public. Aşa cum făceam şi cu sumele pe care foarte mulţi oameni mi le ofereau ca dar în Capitoliu la calendele lui ianuarie ale fiecărui an; eu i-am folosit pentru procurarea unor statui ce reprezentau diferiţi zei, statui pe care le-am consacrat cartierelor Romei, aşa cum am făcut cu aceea a lui *Apollon Sandalarius*[17] sau cu statuia lui *Iupiter Tragoedus*[18].

Organizarea vieţii şi activităţii unei mari colectivităţi cum este Roma — despre care m-am ocupat în acest capitol — nu înseamnă numai luarea unor măsuri de ordin administrativ. În afara vieţii materiale există şi o viaţă spirituală ce se află sub oblăduirea religiei. Religia romană urmăreşte menţinerea ordinei realizată prin săvîrşirea ceremoniilor, ordine necesară păstrării echilibrului, mereu ameninţat, între om şi divinitate. Religia este prezentă în viaţa morală şi intervine ca o extindere a disciplinei, *virtus*, ca o prelungire a ierarhiei. Sub numele de *pietas* se înţelege respectarea strictă atît a riturilor, cît şi a raporturilor dintre fiinţe. Prin împlinirea riturilor faţă de zei, oamenii le cîştigă bunăvoinţa: Iupiter îi va inspira pe magistraţii Cetăţii pentru o conducere înţeleaptă; Ceres va ajuta la creşterea grîului; Fortuna aduce abundenţa şi norocul; Marte va lupta alături de romani ocrotind şi înflăcărînd inimile soldaţilor. Dar respectarea riturilor înseamnă în acelaşi timp şi îndepărtarea primejdiilor ce planează permanent asupra oamenilor. Cu sacrificii şi rugăminţi zeiţa Febra va fi îndupleçată să ocrotească sănătatea oamenilor; Robigo va cruţa grîul de rugină; Cloacina va purifica oraşul de miasme aducătoare de molime. *Fides*, una dintre virtuţile cardinale ale poporului roman, înseamnă buna-credinţă. Ea chezăşuieşte raporturile dintre oameni garantînd solidaritatea şi încrederea în întreaga viaţă socială. Nerespectarea ei înseamnă destrămarea întregului edificiu social. *Virtus*, *pietas*, *fides*, adică disciplina, respectul şi fidelitatea faţă de cuvîntul dat, domină toate aspectele activităţilor umane, iar religia le garantează asigurîndu-le eficienţa pretutindeni contribuind astfel la menţinerea vieţii morale şi în final la consolidarea statului.

Eu am ţinut seama de importantul rol al religiei şi i-am acordat atenţia cuvenită. Prin reformele introduse de mine am realizat o îmbinare mai armonioasă între credinţele tradiţionale şi noile tendinţe religioase ceea ce a dus la un sistem religios mai închegat.

---

[17] Apollon era şi zeul cizmarilor şi de aceea i se spunea Sandalarius, cel cu sandale.

[18] Iupiter din Vicus Tragoedus de pe colina Esquilin, cartierul meşteşugarilor.

La Roma circulau mii de cărți, scrise în limba latină și greacă, publicate de oameni fără nici o autoritate. Pentru a nu li se mai îmbuiba mințile oamenilor cu tot felul de preziceri ce se aflau în aceste cărți, am poruncit ca ele să fie aruncate în foc. Nu au fost păstrate decît cărțile sybiline. După o amănunțită revizuire a lor le-am închis în două casete de aur pe care le-am așezat sub soclul statuii lui Apollon Palatinul. Ele sînt consultate de anumiți preoți numai în situații deosebite. Am restabilit unele vechi ceremonii, care fuseseră uitate în ultima vreme, cum erau sărbătorile lupercale, jocurile seculare[19], jocurile compitale[20] și altele.

În Roma se stabiliseră mulți astrologi și magicieni veniți din Orient care preziceau viitorul speculînd slăbiciunile și prostia omenească. Pentru că aceste preziceri nu-mi erau favorabile nici mie, nici statului, am interzis să mai fie practicate, cei vinovați fiind pasibili de pedeapsa cu moartea.

În fiecare dimineață *Pater Familias*, în mijlocul copiilor și soției, îi invocă pe Lari prin rugăciuni pioase, iar în timpul mesei aruncă în focul din cămin puțină pîine și sare. Larii sînt divinități favorabile ce reprezintă sufletele morților. În vremurile cele mai îndepărtate ele aveau locașul de veci chiar în casă. De aici, și cultul domestic săvîrșit în mijlocul căminului față de acești străbuni care nu rămîn închiși în mormînt. Porțile Infernului se deschid și ei ies de acolo în anumite zile ale anului. Muritorii trebuie să liniștească aceste spirite bune, dar care pot face și rău. De aceea tatăl familiei iese singur în timpul nopții și le aruncă bobi fierți. Toate rugăciunile și sacrificiile aduse au scopul de a menține pacea cu lumea supranaturală.

Acord un spațiu mai larg în memoriile mele acestor divinități ale căminului, deoarece Larii sînt cei mai onorați și îndrăgiți de către oamenii de jos. În jurul Larilor se concentrează întregul spirit religios al poporului de rînd care se mulțumește cu adorarea acestor divinități, mai modeste decît impozanții zei de pe Capitoliu sau Palatin. Măreților zei le slujesc numeroase colegii de preoți după un ceremonial complicat și pretențios. Oamenii nevoiași, care își părăsesc mai rar cartierul unde locuiesc, simt nevoia de a fi protejați la ei acasă, în căminul lor și la răscrucile drumurilor, unde îi întîlnesc pe Larii cei buni. Pentru a asigura perpetuarea și supravegherea acestui cult atît de important în viața spirituală a poporului eu i-am dat o nouă organizare. Astfel,

---

[19] Celebrate o dată la o sută de ani, ele au fost sărbătorite cu mare fast în anul 17 î.e.n. urmărind reconcilierea Cetății cu divinitățile ei în sensul restabilirii păcii cu zeii: *Pax deorum.*

[20] Aveau loc în cinstea divinităților protectoare ale familiei și casei, denumite Lares, care erau și divinitățile drumurilor și răspîntiilor (*compita*: răscruce).

fiecare din cele două sute şaizeci şi cinci de subîmpărţiri ale Romei are acum un număr de patru preoţi. Ei sînt aleşi pe timp de un an dintre locuitorii cartierelor, cel mai adesea dintre liberţi. Au datoria asigurării serviciului divin, veghează asupra cultului, aduc sacrificii sau celebrează jocurile în cinstea Larilor şi poartă numele de *magistri vici*, *magistri Augustales* sau *Augustales*. Aceste sacerdoţii sînt inferioare colegiilor pontificale ale vechii religii aristocratice. Ele formează un nou şi popular organism preoţesc creat pentru nevoile spirituale ale celor mulţi. Eu am hotărît ca la răscrucile drumurilor să fie aşezate imaginile Larilor pe care, de două ori pe an, primăvara şi toamna, adică la sărbătorile *Compitalia*, locuitorii din vecinătate să le orneze cu flori. Cultul divinităţilor de la răscruce, *Lares compitales*, a devenit obligatoriu în urma unui *senatus consultum*.

Genius este un fel de divinitate protectoare ce simbolizează principiul religios inerent unei fiinţe, chiar şi al unui colegiu sau al unui loc. Spre a se înţelege mai bine voi da ca exemplu cultul domestic faţă de Lari ce se adresează în parte acelui *Genius* al lui *Pater Familias* care este şi protectorul căminului. Tot astfel, alături de divinităţile populare de la răscruce este asociat *Genius* pe care îl posed eu, *Genius Augusti*, deoarece cultul faţă de Larii de la răscruce este protejat şi supravegheat de către mine care sînt şi *Pater Patriae*, protectorul întregului popor roman, al întregului stat. *Genius Augusti* este, bine-nţeles, strîns legat de ideea de *auctoritas* care mă autorizează a acţiona ca protector superior. Asocierea între *Lares Compitales* şi *Genius Augusti* a ridicat prestigiul modestelor divinităţi de la răscruce dîndu-le titlul de *Laribus Augusti*. Pe de altă parte asocierea duce la venerarea persoanei mele ce s-a extins din Roma în întreaga Italie şi în provincii.

Un alt cult căruia i-am acordat o mare atenţie a fost acela al gloriei eroilor. Urmărind revitalizarea patriotismului, care în ultima vreme se stinsese aproape de tot, am onorat marii oameni de stat de altădată, care au contribuit la gloria şi mărirea poporului şi statului roman, pînă într-atît, încît aproape că i-am egalat cu zeii nemuritori. Am restaurat monumentele şi statuile acestora, lăsîndu-le neschimbate vechile inscripţii, şi le-am aşezat sub cele două porticuri existente în *Forum Augustum*.

Reforma religioasă iniţiată de mine se explică prin esenţa divină a puterii de care dispuneam atît prin acordarea numelui de *Augustus*, ce are o semnificaţie sacră şi care este legat de cuvîntul *auctoritas*, cît şi prin cuvintele *divi filius* ce au devenit o parte a numelui meu. Chiar şi *tribunicia potestas*, care mi-a fost acordată de poporul roman, era strîns legată de concepţia despre personalitatea sacră şi inviolabilă a purtătorului acestei puteri. Toate

la un loc mi-au permis să iau o serie de măsuri devenind reformatorul religiei romane, chiar înainte de a mi se acorda înaltul titlu de *Pontifex Maximus*. Pe lîngă această înaltă demnitate eu am fost cooptat în mai multe colegii sacerdotale. Astfel, sînt augur, membru al colegiului quindecemvirilor, care păstrează cărțile sibyline, al colegiului epulonilor, ce îngrijește de mesele publice, al colegiului fetialilor, care consacră declarațiile de război, tratatele și alianțele, care îndeplinește în general ritualurile legate de relațiile cu străinii. Am fost un timp membru al asociației fraților Arvali. Mai tîrziu am devenit conducătorul acestui colegiu, fapt care a ridicat mult prestigiul asociației a cărei origine se pierde în trecutul istoriei romane.

Prestigiul colegiilor a crescut nu numai prin participarea mea ca membru al lor, dar și prin alte măsuri cum au fost creșterea numărului preoților, mărirea privilegiilor acestora, cît și faptul că am impus tuturor să se acorde respectul cuvenit celor ce fac legătura permanentă între oameni și zei. Eu însumi m-am străduit să întăresc autoritatea și demnitatea celor ce se ocupau de cultul zeilor. Voi da un exemplu. Vesta este o divinitate arhaică a vetrei al cărei templu circular se află în Forum. Vestalele formează colegiul de preotese ce slujesc cultului Vestei și întrețin mereu aprins focul sacru al Cetății. Murind una dintre vestale, locul ei trebuia luat de o fată între șase și zece ani. Dar mai nimeni dintre părinți nu vroia să-și dea fata pentru a deveni slujitoare în templul Vestei. Le-am spus părinților că dacă eu aș avea o nepoată care să fie de vîrsta cerută, aș fi bucuros s-o ofer pentru a face parte din colegiul vestalelor. O altă dovadă a dorinței mele de a impune oamenilor respectul față de slujitorii cultului divin se poate observa și după faptul că soția mea Livia, soția primului cetățean al statului, ocupă loc în amfiteatru pe banca unde se află vestalele, ca semn al cinstirii ce le acordă.

În toate manifestările mele am fost călăuzit de ideea respectului. O deosebită veneratie am arătat zeilor protectori și binefăcători ai poporului roman. I-am onorat și pe oameni: pe cei buni pentru a fi eu însumi onorat, pe cei răi, pentru a nu mă dezonora. Mi-am arătat respectul și față de cei dispăruți. Prin sprijinirea și încurajarea cultului lor, am cinstit totdeauna memoria strămoșilor al căror spirit ne înconjoară și ne protejează. I-am cinstit pe eroii patriei și pe toți oamenii de seamă ce au contribuit la clădirea mărețului edificiu roman, cel mai puternic stat din lume. În sfîrșit, am respectat virtuțile poporului roman, deoarece virtuțile încoronează pe cel care le respectă. *Honor est honorantis*[21].

[21] Meritul este al celui care cinstește.

24. Zeiță, înmulțește neamul nostru și fă ca legea căsătoriei să ne dea noi copii

În *Forum Romanum* există un loc numit lacul Curtius. Cîndva acolo era o mlaștină. În acest loc, pe timpul regilor, pămîntul se crăpase brusc făcînd să apară o adîncitură întunecoasă. Nimeni nu știa cît de adîncă este. S-a încercat în toate chipurile să se astupe această despicătură. Dar în zadar. Au fost consultați bătrînii înțelepi și vrăjitorii. Aceștia au ajuns la concluzia că acolo, în fundul crăpăturii, zeii subpămînteni așteaptă să li se arunce o ofrandă. Trebuia să li se dea zeilor „ceea ce constituia forța principală a Romei". Numai atunci s-ar fi închis această înspăimîntătoare adîncitură. Dar nimeni nu putea înțelege sensul misteriosului oracol. Doar un tînăr, ce se numea Curtius, a dedus că tineretul era acela care constituia forța principală a Cetății. El s-a aruncat atunci în prăpastie. Nici nu-l înghițise bine întunericul adîncurilor, că locul unde se aruncase s-a închis în urma lui și totul arăta ca mai înainte. Prin sacrificiul suprem al tînărului fusese alungată mînia zeilor infernali și totodată primejdia ce amenințase ordinea, stabilitatea Cetății și chiar existența colectivității. Așa știau odată romanii să răspundă în momentele de cumpănă pentru a salva comunitatea din care făceau parte.

Lucius Iunius Brutus a fost cel care l-a alungat pe ultimul rege, Tarquinius Superbus, în anul 245 *ab U.c.*[1] Eliberatorul Romei, aflînd că fiii săi conspirau pentru restaurarea monarhiei, a poruncit fără ezitare să fie uciși. L-aș aminti aici și pe Tarquinius Collatinus, colegul de consulat al lui Brutus, care acceptase cu seninătate exilarea, retrăgîndu-se la Lavinium, pentru simplul motiv că persoana sa, care purta nefastul nume al unui rege, constituia o amenințare permanentă împotriva libertății poporului. Doar pentru atît!... Istoria abundă în astfel de sacrificii făcute de cetățenii Romei pentru salvarea patriei.

Înaltele virtuți făceau cîndva parte din exigențele morale pe care poporul roman, transformîndu-le într-un mit, se socotea demn a le urma. Dacă un străin oarecare s-ar fi angajat sub jurămînt, că va îndeplini un anume lucru, de față fiind și vreo cîțiva martori, el găsea totdeauna o posibilitate de a reveni asupra promisiunii făcute sustrăgîndu-se și călcîndu-și cuvîntul. Nu tot astfel ar fi procedat un roman. Cuvîntul său era pentru el ca o lege sacră.

[1] Anul 509 î.e.n.

Uluitorul destin şi impresionanta dezvoltare şi putere a Romei a fost opera zeilor şi a oamenilor. Zeii i-au ocrotit şi inspirat pe romani, iar aceştia au construit minunata Cetate Eternă învingînd, prin superioritatea lor, toate greutăţile şi toţi vrăjmaşii. Această superioritate a fost asigurată de către cele mai de seamă tradiţii şi moravuri. Credinţa nestrămutată în zeii protectori, cinstea exemplară a cetăţenilor, fidelitatea faţă de legămîntul făcut, neţărmuritul devotament faţă de Cetate, austeritatea, disciplina şi simtul dreptăţii, iată principalele virtuţi ale poporului roman, alături de ordinea, severitatea, respectul şi supunerea ierarhică în colectivitate, lipsa de frivolitate, cumpătarea, curajul şi spiritul de sacrificiu. În astfel de virtuţi consta odinioară puterea Romei pe care a intuit-o Curtius din legenda povestită, acea forţă de neînvins a cetăţeanului roman.

Ar fi o mare greşeală dacă aş afirma că, pe vremea cînd luasem eu conducerea statului, dispăruseră cu desăvîrşire aceste înalte virtuţi. Dar ar fi greşit şi dacă s-ar compara moravurile cetăţenilor romani de acum cu cele aparţinînd unor îndepărtate vremuri. Viaţa aspră din trecut a generat virtuţile. Viaţa de huzur şi trîndăvie a societăţii din Roma timpului meu, determinată de imensele bogăţii adunate de către cuceritori, a degradat treptat frumoasele moravuri. Nu era aceasta singura cauză a slăbirii moralităţi. Tulburările sociale din ultimul secol, care zguduiseră din temelie Republica, contribuiseră şi ele la neglijarea vechilor obiceiuri. Odată cu instabilitatea, necunoscutul, teama şi nesiguranţa pentru ziua de mîine, fenomene obişnuite în dramaticele decenii ale războaielor civile, si-au făcut treptat loc corupţia, cinismul nerusinat, laşitatea, îngîmfarea, viclenia, invidia. Aceste racile loviseră mai ales în rîndul oamenilor avuţi. Respectul şi coeziunea de altădată, existente în orice familie, aproape că dispăruseră; toţi alergau după plăceri pe care le găseau în cel mai murdar desfrîu. Tinerii risipeau averile părinţilor în petrecerile cele mai groteşti. Căsătoria devenise stingheritoare. Divorţurile se înmulţeau, iar bărbaţii şi femeile se complăceau în celibat. Legăturile extraconjugale constituiau un fenomen obişnuit. Căsătoriile făcute din interes erau nestabile. Ele se desfăceau la scurtă vreme, pentru a se repeta la nesfîrşit. La aşa decădere se ajunsese, încît se spunea că matroanele romane socotesc anii după soţii pe care i-au avut, nu după consuli care în mod obişnuit marcau anii cu numele lor.

Această deplorabilă stare de lucruri trebuia neapărat îndreptată, deoarece nu era ameninţată numai stabilitatea familiei, dar chiar existenţa statului. Încă de pe vremea divinului Caesar se auzeau din ce în ce mai des glasuri care, condamnînd imoralitatea, cereau să se ia măsuri de îndreptare. Sallustius recomanda să se acţioneze asupra tinerilor romani, pentru a-i feri de desfrîu, învăţîndu-i să-şi iubească patria şi trezindu-le în suflet sentimentul

pudoarei şi al modestiei. Într-un timp, cînd Cicero era în bune relaţii cu tatăl meu adoptiv, îi spunea acestuia că numai el, Caesar, putea să mai ridice ceea ce a fost doborît de loviturile războiului; că numai el putea să restabilească echitatea, să reînvie fidelitatea, să stăvilească desfrîul, să sporească populaţia. Cicero mai spunea că tot ce se destramă din pricina distrugerilor trebuie să fie refăcut prin legi severe. Marele Caesar iniţiase unele măsuri în acest sens, dar, ca şi alte măreţe proiecte ale sale, ele nu au fost desăvîrşite. Mi-a revenit mie această misiune deloc uşoară, fiindcă legile cărora trebuia să le dau viaţă lăsau impresia unui amestec al statului în relaţiile de familie, relaţii ce erau considerate sacre. Dar cum pe timpul părintelui meu s-au găsit oameni care să-l susţină, tot astfel am fost şi eu sprijinit atît de către aristocraţia conservatoare, cît şi de prietenii şi oamenii de litere din jurul meu. Horatius lăuda dorinţa mea de a îndrepta moravurile în cadrul familiei spunînd în una dintre odele sale: „Zeiţă, înmulţeşte neamul nostru şi ocroteşte decretele senatului în favoarea căsătoriei şi fă ca legea căsătoriei să ne dea noi cetăţeni". Poetul îşi punea speranţele în mine care, după cum se exprima el, trebuia să smulg din rădăcină stricăciunea moravurilor, rezultat al războiului cel nelegiuit; păcatele cer răzbunare!

Horatius avea dreptate, dar lucrurile nu se prezentau chiar aşa de simplu. Legile care fac apel la conştiinţa oamenilor sînt greu de introdus. Uneori acestea nu-şi ating scopul decît în parte. Iată de ce, cînd am propus, în anul 736 *ab U.c.*[2], mult discutata *Lex de maritandis ordinibus*[3], comiţiile au respins-o într-o singură voce. A trebuit să aştept mai bine de douăzeci de ani pentru ca legea să fie acceptată, fapt petrecut în anul 757 *ab U.c.*[4] Dar au mai trecut încă cinci ani pînă cînd, în sfîrşit, pe timpul consulatului lui Papius Mutilus şi al lui Poppaeus Secundus din anul 762 *ab U.c.*[5], după ce am înfrînt îndîrjita opoziţie pe care o stîrnise această lege şi după ce am potolit agitaţiile provocate de membrii ordinului ecvestru chiar în plin teatru, ea a fost aplicată sub denumirea de *Lex Papia Poppaea*. Imoralitatea fusese atît de adînc înrădăcinată în sufletele oamenilor, încît aceşti romani, care nu mai găsiseră în ultima vreme puterea necesară salvării libertăţii lor, aşa de scumpă altădată, au găsit totuşi forţa de aş apăra viciile . . .

Lex Papia Poppaea este socotită acum ca un monument al legislaţiei romane; cea mai de seamă lege după *Cele Douăsprezece Table*. Ea este socotită ca un nou cod care reglementează nu nu-

[2] Anul 18 î.e.n.
[3] Legea obligativităţii căsătoriei.
[4] Anul 4 e.n.
[5] Anul 9 e.n.

mai căsătoria, dar și divorțul, dota, donațiile între soți, moștenirile, testamentele *et caetera*. După ce am luptat din greu atîția ani pentru acceptarea ei, mă bucur acum, cînd aud spunîndu-se că această lege este atît de clară și profundă, că ea explică și lămurește atît de multe aspecte ale vieții noastre, încît formează cea mai frumoasă parte a dreptului civil roman, călăuză sigură în aplicarea strălucitelor moravuri din trecut. E o mare satisfacție pentru mine, cu atît mai mult cu cît a trebuit să lupt, împotriva unei mentalități corupte pentru a vedea legea sancționată, timp de un sfert de secol. Dar ceea ce se face bine, se face destul de repede.

Aceste ultime vorbe, care îmi aparțin și pe care îmi face plăcere să le repet de cîte ori se ivește ocazia, le-am auzit în ultima vreme pronunțate și de alți oameni. Iată cum o fărîmă din înțelepciunea gîndirii mele a devenit o maximă folosită de popor. Eu am iubit mult acest gen lapidar de exprimare a unui adevăr. De aceea în viața mea am cules multe sfaturi, exemple sănătoase, reflecții întîlnite în diferite opere ale marilor scriitori latini sau greci pe care uneori am ținut să le fac cunoscute chiar și colaboratorilor mei. Cîteodată citeam în senat din anumite lucrări fragmente ce puteau fi folosite ca pilde prețioase pentru viața publică și particulară. Pînă nu de mult, cînd trimiteam diferite porunci comandanților de armate sau guvernatorilor de provincii, le întăream cu sentințe și reflecții celebre adecvate conținutului ordinelor date. La fel procedam și în epistolele mele către membrii familiei sau către prieteni. Așa încît să nu mire pe nimeni că pînă și în acest ultim document al vieții mele, pe care sper s-apuc să-l termin, am presărat unele reflecții, proverbe sau înțelepte cugetări adunate de mine cu atîta plăcere. Poate că ar fi trebuit să fac această remarcă încă de la primele file ale acestor memorii pentru ca cititorul să nu fie surprins sau contrariat de acest stil al meu presărat cu reflecții. Fiecare cu stilul său! Mi-am format în acest sens o obișnuință de care nu mă mai pot acum dezbăra. Doar se știe cît de puternică este obișnuința. De aceea se și spune: *Consuetudo est secunda natura*[6] sau *Consuetudo pro lege servatur*[7] sau *Usus tyranus*[8]. Încheind această digresiune mă grăbesc să reiau firul întrerupt. Mă grăbesc însă în stilul meu care spune prudent: *Festina lente*[9]).

Fundamentala lege izvorîtă din necesitatea revitalizării societății romane prin consolidarea familiei și sporirea numărului cetățenilor romani are foarte multe prevederi. Printre altele se prevede că toți bărbații între douăzeci și cinci și șaizeci de ani și

[6] Obișnuința este a doua natură.
[7] Obișnuința e luată drept lege.
[8] Obiceiul e tiran.
[9] Grăbește-te încet. (Expresia aparține lui Augustus și a devenit proverb de mare circulație).

toate femeile între douăzeci și cincizeci de ani au obligația să se căsătorească. Senatorilor li se interzice căsătoria cu fiicele libertinilor. De asemenea s-a fixat o limită pentru perioada logodnei. Se știe că fetele ajung la pubertate cînd împlinesc doisprezece ani și cînd au voie deci să se căsătorească. Unii care vroiau să se sustragă legii, se logodeau, cu înțelegerea părinților, cu fete mult mai mici scăpînd astfel pentru mai mulți ani de efectul legii. Eu am impus ca perioada logodnei să nu depășească doi ani. Legea consideră căsătoria ca o obligație față de stat. Ea îi împarte pe cetățeni în două categorii: celibatari și căsătoriți. Aceștia din urmă sînt și ei socotiți: cu copii (*patres*) și fără copii (*orbi*). Familiilor cu copii legea le acordă o serie de privilegii și onoruri. Familiile cu mai mulți copii sînt preferențiate în obținerea privilegiilor. Consulatul este împărțit de doi magistrați. Consulul care are mai mulți copii obține primul fasciile și are dreptul să-și aleagă provincia, cînd e cazul. Senatorul cu cei mai mulți copii are dreptul de a fi înscris primul pe lista senatorilor și ia primul cuvîntul. Fiecare copil aduce după sine micșorarea cu un an a stagiului necesar ocupării unei magistraturi de către tatăl său. Trei copii, la Roma, scutesc de obligațiile personale, liberează din tutelă și asigură o rație dublă la distribuția de alimente. Prin introducerea așa numitului *ius trium liberorum*[10] se obțin o serie de avantaje, cum ar fi dreptul de a intra în posesia unor moșteniri de care altădată nu se putea beneficia.

Dacă există avantaje pentru cei cu copii, există și dezavantaje pentru celibatari sau căsătoriți fără copii. Celibatarii nu pot moșteni nimic de la un străin, iar ceilalți, care dovedesc că s-au supus legii căsătoriei, dar căsătoria le-a rămas sterilă, au dreptul la jumătate dintr-o moștenire, iar soțul nu poate lăsa soției prin testament, sau să primească din partea ei, decît a zecea parte din succesiune. Aceste penalizări au fost cu abilitate stabilite și aplicate unei societăți căreia legislatorul nu-i pusese în decursul vremurilor nici o restricție în materie de moșteniri. De aceea vînătoarea după testamente era una dintre preocupările constante ale cetățenilor. Mai era și un alt aspect. Primirea unei moșteniri a fost totdeauna socotită ca o onoare ce i se făcea moștenitorului. Cicero se lăuda că obținuse în acest fel peste douăzeci milioane de sesterți. Și eu primeam anual numeroase și foarte mari moșteniri. Numai că în cazul cînd îmi erau lăsate de persoane care aveau copii, le înapoiam acestora imediat dacă urmașii erau adulți, iar dacă erau mai mici, li se înapoia mai tîrziu cu dobînzi cu tot.

Aș vrea să subliniez faptul că eu am acceptat totuși și existența concubinajului. Pentru a evita însă confuziile ce puteau să apară

[10] Privilegii pentru cei cu cel puțin trei copii.

în această situație, i-am dat un caracter oficial, stabilind reguli după care s-au creat raporturi precise între concubini, cît și între ei și copiii lor.

Pentru consolidarea autorității soțului și tatălui s-au mai adăugat alte cîteva legi denumite *Iulia*. Una dintre ele, *Lex Iulia de adulteriis et de pudicitia*, reprimă cu asprime adulterul. Relațiile extraconjugale sînt pedepsite cu confiscarea unei părți din bunurile materiale și relegarea vinovaților în două insule diferite. Soțul este obligat să divorțeze de femeia care a păcătuit. Tatăl are voie să-și ucidă fiica, dacă e surprinsă cu seducătorul ei în casa părinților. Femeia vinovată de adulter nu are voie să contracteze o nouă căsătorie cu un om născut din părinți liberi. În schimb soția credincioasă primește unele garanții cu privire la bunurile sale. Astfel, i se interzice bărbatului să înstrăineze fondul dotal al soției, iar mama este eliberată de tutela incomodă a rudelor.

În vremurile foarte îndepărtate cultivatorii ogoarelor foloseau cuvîntul *luxus*, atunci cînd se refereau la creșterea anarhică, peste măsură a unor plante care tind să le înăbușe pe altele, ori la înmulțirea frunzelor și crengilor ce se face în dauna florilor sau fructelor. Cînd termenul s-a referit apoi și la om, el indica excesul, abuzul sub toate aspectele: pofta nestăvilită pentru plăceri, pentru fast, pentru împodobirea trupului, cînd depășește naturalul și nevoia, sau pentru traiul prea îmbelșugat. Toate acestea au efecte dăunătoare asupra moralei ancestrale, deoarece luxul îndepărtează omul de la îndatoririle lui ducînd în final la moliciune, trîndăvie și desfrîu.

Marele Caesar avusese un foarte apropiat colaborator și prieten. Pentru tinerele talente de atunci acesta fusese ceea ce era Maecenas pe timpul meu. El obișnuia să spună: „*Bello homines gladius, pace luxus vulnerat*"[11]. După mari eforturi reușisem să instaurez pacea pe care milioane de oameni și-o doriseră cu ardoare. Scăpasem lumea de dezastrele războaielor și, cînd așteptam să văd binefacerile aduse, iată că apare un nou flagel: luxul, ce devenise în bogata Romă o rușine și o insultă la adresa întregului popor. A trebuit să intervin cu toată hotărîrea. Legile apărute în acest sens s-au referit la mai multe aspecte. *Lex sumptuaria* din anul 736 *ab U.c.*[12] avea în vedere limitarea cheltuielilor făcute pentru organizarea banchetelor. Astfel, pentru o petrecere obișnuită nu se puteau cheltui mai mult de patru sute sesterți, iar dacă era o zi de sărbătoare, opt sute; pentru o nuntă, o mie de sesterți. *Lex*

[11] În timp de război pe oameni îi răpune sabia, în timp de pace, luxul.
[12] Anul 18 î.e.n.

Iulia de vestitu et habitu interzicea, printre altele, luxul în îmbrăcăminte, cît și folosirea țesăturilor scumpe de mătase, în special de către femei. O altă lege se referea la cheltuielile făcute în mod inutil pentru construcția clădirilor particulare.

Legile apărute din inițiativa mea pentru consolidarea moravurilor romane n-au fost întîmpinate la fel de toate categoriile sociale. Oamenii de rînd din Roma le-au primit cu simpatie, deoarece nu numai că nu le pricinuiau neajunsuri, ci dimpotrivă, ducînd o viață morală, sănătoasă, beneficiau de scutiri asupra impozitelor sau se bucurau de alte avantaje. Astfel, o parte din averile confiscate de la cei condamnați pentru adulter, cît și o parte din moștenirile ce erau luate de către stat de la celibatari, ori de la cei fără copii constituiau un venit din care se creau anumite avantaje familiilor cu mai mulți copii. Cu mare satisfacție a primit legile introduse de mine și populația Italiei, unde morbul imoralității nu pătrunsese din fericire. Eu îi lăudam deseori pe italici pentru viața frumoasă și corectă pe care o duceau. Îmi amintesc că odată l-am dat de exemplu pe un italic căruia îi mai țin minte și acum numele, fiindcă îl chema Hilarus[13]; Crispinius Hilarus. El venise în Roma să asiste la serbările de primăvară, desfășurate cu mare fast în anul 749 *ab U.c.*[14] Se prezentase împreună cu cei opt copii ai săi, cu vreo treizeci de nepoți și vreo duăzeci de strănepoți. Omul se arăta încîntat de familia lui dovedind astfel că nu întîmplător zeii interveniseră de a i se da numele de... Hilarus!...

Dacă poporul se dovedise receptiv în fața reformelor mele, nu tot astfel se poate spune despre o parte a aristocrației romane care, deși nu se arăta deschis împotriva restabilirii vechilor moravuri, totuși nu-i convenea să i se aplice legislația introdusă de mine. Mulți senatori și cavaleri evitau contractarea căsătoriilor legale, iar dintre cei căsătoriți unii nu aveau copii. În plus divorțurile erau foarte frecvente în viața lor. Cei bogați erau de acord cu aplicarea cît mai drastică a legilor în rîndul populației, dar se opuneau cînd era vorba de amestecul statului în viața lor particulară. Asta venea cam așa: nu putem suporta viciile noastre, dar nici măsurile împotriva lor. Pentru aș apăra meschinele interese senatorii au încercat de mai multe ori să mă interpeleze în diferite ședințe pe tema moralității apărate de mine cu atîta strășnicie. Nenorocirea a făcut că s-au întîmplat unele fapte urîte chiar sub acoperișul casei mele. Mă refer la abaterile de la morală ale fiicei mele Iulia Maior și ale nepoatei mele Iulia Minor. Senatorii nu se

---

[13] Vesel, voios, bine dispus.
[14] Anul 5 î.e.n.

sfiau să mă întrebe, în plină adunare, cum îmi educ eu copiii. Odată, neobrăzaţii mei colegi m-au întrebat într-o şedinţă pe mine, *princeps senatus*, cum cred eu că ar trebui să se procedeze cu un cetăţean care mai înainte fusese amantul unei femei măritate, iar după aceea a luat-o de la bărbatul ei? Întrebarea ţintea din plin asupra mea fără nici un fel de menajament. Aceasta dovedea nu numai că senatorii se bucurau de o deplină libertate a cuvîntului, dar şi faptul că eu mă purtasem cu prea multă blîndeţe faţă de ei şi că cele cîteva epurări ale senatului fuseseră făcute cu prea multă clemenţă. Şi cînd mă gîndesc că pe unii dintre ei îi făcusem „oameni" completîndu-le din banii mei censul cerut de *cursus honorum* pentru senatori. Pot eu să mă abţin acum şi să nu folosesc un proverb aşa de potrivit unei astfel de situaţii ce glăsuieşte că pe cine nu laşi să moară nu te lasă să trăieşti?! Neobrăzatului senator, ce îmi pusese întrebarea cu pricina, i-am răspuns şi eu că pe vremea războaielor civile au avut loc multe orori care ar fi bine să se uite şi care ar trebui să fie interzise pe viitor.

Am întîmpinat opoziţii, în faţa legilor introduse de către mine, nu numai în senat. Ele au apărut şi în unele pamflete sau opere literare ale unor tineri poeţi obişnuiţi cu viaţa uşuratică, plină de plăceri. Printre ei se afla şi Ovidius care, în versuri dealtminteri pline de talent, îi învăţa pe oameni cum trebuie seduse femeile şi cum se întreţin legăturile amoroase. Prin exemple împrumutate din mitologia greacă Ovidius ironiza, ba chiar lua în rîs măsurile prevăzute de mine în scopul îndreptării moravurilor. De aceea se află relegat acum la Tomis. Dacă timpul îmi va permite, voi redeschide mai către sfîrşitul acestor memorii „procesul" împricinatului.

Nu există lege perfectă sau care să se poată aplica perfect tuturor oamenilor. De aceea opoziţia unora faţă de legile introduse de mine o socotesc ca normală. Pentru că legile nu sînt făcute doar pentru unii, ci pentru toată lumea, eu consider că ele au fost foarte bine venite şi bine primite de majoritatea populaţiei. De aceea am ţinut să arăt şi în testamentul meu că prin noile legi, aplicate din iniţiativa mea, am readus obiceiurile strămoşeşti ce au fost date uitării în vremea noastră şi am lăsat posterităţii exemple demne de imitat. De aceea reformele mele, cu toate legile aplicate de către mine în decursul anilor, nu puteau fi înţelese şi însuşite decît într-o societate în care membrii ei erau animaţi de înaltele virtuţi inspirate din străbunele moravuri. *Leges sine moribus / Vanae proficiunt*[15].

[15] Fără moravuri bune legea e în zadar.

25. Pămîntul lipsea oamenilor, iar oamenii lipseau pămîntului

În mijlocul unui bazin închis ce scaldă ţărmurile a trei continente se ridică Italia ca o semeaţă citadelă. De aci Roma conduce numeroasele popoare ale căror priviri se îndreaptă încrezătoare spre ea. Poziţia Italiei pare a fi fost anume aleasă de către zei pentru ca de aci să se poată mai uşor răspîndi în toate părţile lumii înţeleptele sale legi, progresul unei civilizaţii înaintate şi roadele unei culturi care va dăinui peste milenii.

Lumea progresează numai în condiţii de pace; numai dacă oamenii pot munci nestingheriţi, în linişte. Deşi poziţia inexpugnabilă a peninsulei ar fi trebuit să-i asigure pacea atît de necesară dezvoltării, Italia ultimului secol a trăit momente dintre cele mai dramatice care au dus la stagnarea progresului. Una dintre principalele cauze ale acestei stagnări a fost depopularea peninsulei în urma pieirii pe cîmpurile de bătălie a zeci de mii de soldaţi italici, cît şi a pierderilor în rîndul populaţiei civile. Unii cetăţeni fuseseră trimişi în provincii în cadrul procesului de colonizare. Erau şi dintr-aceia care, dornici de aventură, plecau de bunăvoie în căutarea fericirii încotro vedeau cu ochii. În cele mai multe dintre marile oraşe ale provinciilor se întîlneau astfel de oameni care, folosindu-se de calitatea lor de cetăţeni romani, se aciuiau pe lîngă marii magistraţi sau alţi funcţionari devenind clienţii acestor patroni sau exercitînd diferite îndeletniciri, pe primul plan fiind negustoria.

Treptat viguroasa rasă a vechii Italii slăbise. Ea se epuiza pentru a întări oraşele provinciilor, aşa încît pe vremea mea aproape jumătate din populaţia Hispaniei vorbea limba latină. În schimb, în Italia mizeria lua proporţii. Cultivarea pămîntului era neglijată. Recoltele de cereale nu mai asigurau necesarul populaţiei. În astfel de condiţii eu nu puteam încredinţa piaţa Romei cultivatorilor italici. Aceştia rezistau cu greu concurenţei grîului venit din provinciile mari producătoare de cereale. O parte dintre ei au renunţat la cultivarea grînelor transformînd ogoarele în pajişti pentru păşuni. Se ajunsese la o asemenea situaţie, încît se putea spune că pămîntul lipsea oamenilor, iar oamenii lipseau pămîntului.

Italia risca să păţească şi ea ce păţise Grecia ai cărei fii înfiinţaseră zeci de oraşe şi porturi vestite pe ţărmurile Mediteranei şi Pontului Euxin lăsîndu-şi pradă propriile cetăţi primului venit. Marele Caesar se arătase foarte îngrijorat văzînd cum răul care ucisese Grecia se întindea şi asupra Italiei. De aceea, în scopul de a opri migrările care depopulau peninsula, el poruncise ca nici un

cetățean să nu-și părăsească gospodăria pentru mai mult de trei ani, cu excepția celor plecați pe baza unui ordin. Nici un veteran colonizat nu avea voie să-și vîndă lotul de pămînt mai înainte de douăzeci de ani de la primirea lui. Dar după moartea neașteptată a tatălui meu adoptiv alte nenorociri s-au abătut asupra Italiei, cum au fost proscripțiile, războiul perusin sau atacurile piraților lui Sextus Pompeius.

Cineva s-ar putea întreba nedumerit cum de scăzuse populația Italiei, cînd pe pămîntul ei fuseseră aduși atîția veterani? Dar colonizările făcute pînă pe vremea mea constituiseră ele însăși o calamitate pe capul populației care era îndepărtată din casele și de pe ogoarele ei fără nici un fel de despăgubire. Băștinașii îndepărtați se refugiau înfometați la Roma, unde cerșeau mila oamenilor. Noii proprietari, ce se treziseră deodată stăpîni ai unor bunuri nemuncite, aveau grijă ca într-un timp record să risipească și să distrugă totul în jurul lor. Unii dintre aceștia, după ce se prădaseră pe ei înșiși, treceau la vecini și, după ce îi jefuiau și pe ei, deveneau tîlhari la drumul mare continuînd în timp de pace războiul cu populația. Cîți dintre acești veterani leneși și grosolani, aparținînd unor seminții străine din mijlocul cărora fuseseră recrutați, erau dispuși să lucreze din greu pămîntul, să-și construiască o casă și să întemeieze o familie? Prea puțini! Cei mai mulți își vindeau lotul mai pe nimic unor acaparatori de pămînturi, apoi o luau și ei pe urma celor pe care îi izgoniseră din gospodării mulțumindu-se cu distribuția de alimente și cu locul ce li se rezerva în circ sau amfiteatru în calitate de „popor suveran".

Sumbra înfățișare a Italiei contrasta așa de izbitor cu strălucirea Cetății Eterne care o patrona, încît această situație nu mai putea dăinui fără a compromite însăși prestigiul statului roman. De aceea, după efortul depus în reorganizarea vieții la Roma, o preocupare de căpetenie pentru mine a fost refacerea Italiei.

În primul rînd proprietarii de pămînt, ce fuseseră deposedați în favoarea veteranilor, au fost despăgubiți sau li s-au dat terenuri în alte provincii evitîndu-se astfel exodul din trecut al cerșetorilor. Eu am fost primul și singurul care am procedat cu atîta omenie și grijă. Pe timpul conducerii mele au fost create în Italia douăzeci și opt de colonii ce s-au transformat cu timpul în mari centre urbane. Pe veteranii acestor așezări nu-i uitam niciodată. În scopul de a-i fixa pentru totdeauna pe loturile lor de pămînt, le-am făcut mari și numeroase înlesniri.

Din punct de vedere administrativ, Italia este condusă direct de magistrații Romei. Ea are un statut diferit față de al celorlalte provincii. Astfel, toți locuitorii au dreptul de cetate pe care și-l exercită cu ocazia alegerilor pentru magistraturile locale sau ale Romei. Italia a fost scutită de impozitul funciar, iar odată cu

instaurarea păcii am desființat și tributul pe care îl plătea pe timpul războaielor civile.

Populația italică a fost scutită de obligația de a da soldați pentru legiunile de la frontieră. Din rîndul italicilor erau însă recrutați soldații pentru cohortele pretoriene și urbane.

Pentru o mai ușoară strîngere a impozitelor indirecte, cît și pentru o mai lesnicioasă administrare a domeniului public, am împărțit Italia în unsprezece regiuni. Patru questori, ce se află cu sediul în unele orașe ca Ostia sau Rimini, veghează la îndeplinirea directivelor Romei. Această împărțire ușurează totodată și centralizarea censului municipal. După cum e și firesc, Italia are cel mai mare număr de cetățeni romani. *Populus Romanus* număra la recensămîntul din anul 726 *ab U.c.*[1] 4 063 000 de cetățeni, la recensămîntul din anul 746 *ab U.c.*[2] 4 233 000, iar la cel din acest an[3], cînd mi s-a prezis că mai am doar o sută de zile de trăit, număra 4 937 000 cetățeni. Dintre aceștia să tot fie vreo 800 000 răspîndiți în provincii și aproape 500 000 în Roma, de unde rezultă că Italia are peste 3 600 000 de cetățeni. Spre deosebire de planurile divinului meu tată, care urmărea extinderea dreptului de cetățenie romană la un număr cît mai mare de oameni, eu am fost mai zgîrcit în acordarea acestui drept. Dacă i-am refuzat eu chiar Liviei cererea de a-i acorda unui protejat al ei dreptul de cetățenie!

Spuneam că răufăcătorii circulau peste tot punînd permanent în primejdie viața oamenilor. Pentru a îndepărta această stare de lucruri am dezarmat întreaga populație italică. Nimeni nu are voie să poarte armă decît pentru a merge la vînătoare sau pe timpul călătoriilor. Dar din cine erau formate bandele care terorizau populația? Din cultivatori ruinați, din veterani ce se dezobișnuiseră a mai lucra pămîntul sau din sclavi fugiți și ascunși prin munți. Toți cei prinși au fost crucificați.

Italia are o situație privilegiată în comparație cu celelalte provincii. Spre exemplu, cetățenii italici au aceleași drepturi de a participa la alegeri ca și cetățenii Romei. În acest sens am hotărît ca decurionii[4], în număr de o sută pentru fiecare municipiu, să par-

---

[1] Anul 28 î.e.n.

[2] Anul 8 î.e.n.

[3] Anul 14 e.n.

[4] Personalități de frunte care formau consiliul de conducere al municipiului, asemănător senatului roman, rezolvînd toate treburile importante ale orașului. Ei se ocupau cu strîngerea impozitelor, cu construcția de edificii publice, organizau serbări, distribuiau chiar alimente și bani. Din cauza marilor cheltuieli pe care era obligat să le facă decurionul, funcția devine extrem de costisitoare într-o perioadă de agravare a sărăciei, încît prin secolul al III-lea e.n. s-a impus ca ea să fie ereditară. Fiindcă nimeni nu vroia s-o mai exercite, a devenit obligatorie pentru cei ce o moșteneau.

ticipe la alegerile de magistraţi din capitală. Voturile acestora se sigilează, se leagă pachet şi apoi se trimit la Roma. În cadrul municipiului italic au loc alegeri foarte disputate pentru desemnarea magistraţilor locali care amintesc de intensa viaţă politică dusă cîndva de Roma. Italicii se bucură de multe libertăţi, cum ar fi aceea de aş menţine vechile forme de conducere din vremea cînd cetăţile erau doar aliate.

Odată cu instaurarea păcii Italia a renăscut deţinînd o poziţie centrală în mijlocul celorlalte provincii nu numai din punct de vedere geografic, dar şi al influenţei şi prestigiului. *Pax Augusta* va fi pe timpul conducerii mele scutul de apărare la adăpostul căruia reînvie speranţele într-o viaţă tihnită şi abundentă. De aceea pe Altarul Păcii, Zeiţa Pămîntului este reprezentată ca o mamă care alăptează. În jurul ei se văd simbolurile fertilităţii şi belşugului Italiei. După cinci decenii de frămîntări politice şi sociale oamenii defrişează din nou terenurile necesare cultivării cerealelor ce se extind din ce în ce mai mult. În Italia de nord cerealele obţinute asigură necesarul locuitorilor. Viticultura şi creşterea măslinului este în plină dezvoltare, ceea ce face ca vinul şi untdelemnul să fie vîndute pînă departe în provincii. Dar şi meşteşugurile se dezvoltă în toate regiunile Italiei. Se extinde meşteşugul ţesăturilor de lînă şi de in, cît şi confecţionarea obiectelor de metal. Ceramica roşie din Arretium cu decor în relief a căpătat o mare faimă fiind răspîndită în toată lumea. Produsele din sticlă sau bronz, la fel şi obiectele de podoabă confecţionate mai ales în oraşele din Campania sînt căutate peste tot. Odată ce bandele de tîlhari au fost lichidate, drumurile sînt mai sigure, iar mărfurile circulă mai uşor. Peste tot se observă dorinţa de reconstrucţie ce apare în chip firesc după o perioadă de criză. Oraşele se îmbogăţesc cu noi edificii publice. În privinţa construcţiilor am avut şi eu o însemnată contribuţie. Triumvirul Octavianus distrusese Perusia; Imperator Caesar Augustus a reclădit-o din temelii. M-am preocupat în mod deosebit de împodobirea acestui oraş cu porticuri, statui, monumente şi alte edificii dorind să acopăr cu ele vechile răni ale unui greu război ce se abătuse cîndva asupra lui. La Rimini am construit un mare pod de marmură pentru care locuitorii oraşului mi-au ridicat, drept mulţumire, un măreţ arc de triumf. Veii, colonizată de către mine, s-a dezvoltat foarte repede, iar cetăţenii oraşului mi-au ridicat mie şi lui Tiberius cîte o statuie de proporţii impresionante. Caere a devenit o înfloritoare cetate. M-am îngrijit şi de alimentarea cu apă. Astfel, pentru veteranii colonizaţi de mine la Venafrum am construit un apeduct. Pentru Bononia s-a construit de asemenea, cu sprijinul statului, un apeduct care aduce apa de la vreo zece mille depărtare. Au mai fost construite apeducte şi pentru alte oraşe ca Brescia sau Forum Cassii.

Dezvoltarea comerțului pe căile maritime nu se poate face fără porturi mari și bine amenajate. Pentru aceasta am construit sau refăcut numeroase porturi care au căpătat o mare importanță. Unul dintre ele este Ostia, plămînul prin care respiră și trăiește Roma. Alt mare port care s-a dezvoltat foarte repede este și Puteoli. A crescut văzînd cu ochii și Brundisium, despre care a venit vorba de atîtea ori în aceste memorii.

Pentru interesul arătat de mine refacerii și prosperității Italiei, care poate fi din nou numită „grădina înflorită" a statului roman, locuitorii acestor meleaguri mi-au arătat în nenumărate ocazii recunoștința lor. În nici o ocazie ei nu uită de acele *supplicationes*[5] pe care le pronunță în cinstea mea. De ziua nașterii mele italicii aduc jertfe, organizează jocuri, distribuie alimente și bani socotindu-mă ca o ființă divină încă din timpul vieții. Magistrații orașului Pompei mi-au atribuit titlul onorific de *Pater Patriae* cu mulți ani înainte de a-mi fi fost acordat de poporul roman. Poate că nu întîmplător marii poeți Vergilius, Horatius, Propertius, care au cîntat în versuri nepieritoare gloria mea, sînt fii ai Italiei.

Acum, la sfîrșitul vieții, cînd scriu aceste rînduri, am satisfacția că meritele mele, pentru mărețele realizări din timpul conducerii statului de către mine, au stîrnit admirația, dragostea și recunoștința poporului roman. În această idee înțeleptul Cicero spunea: „*Nihil ex omnibus rebus humanis est praeclarius aut praestantius quam de Republica bene mereri*"[6].

26. Datorită ție sîntem în viață, datorită ție ne bucurăm de libertate

Observ că în ultima vreme mă supără tot mai rău stomacul. Nu mă mai ajută nici buruienile de leac, nici dieta. Crizele se îndesesc, deși mă hrănesc numai cu lucruri ușoare. Masa pe care o servesc eu seamănă mai mult cu masa unor plebei modești decît cu a unui îmbuibat *imperator*. Ar fi trebuit să am un stomac foarte sănătos, deoarece mie îmi plac alimentele care nu au cum să facă rău; alimente în fața cărora cei mai mulți strîmbă din nas, cum e pîinea de calitatea a doua, peștele mărunt, brînza de vaci pre-

[5] Rugăciuni.

[6] Dintre toate satisfacțiile omenești nimic nu este mai onorabil și mai important decît să meriți cu adevărat recunoștință din partea patriei.

sată cu mîna sau smochinele verzi, din cele recoltate de două ori pe an. Mănînc doar cînd mi-e foame ignorînd orice fel de bunătăți gastronomice. Chiar cînd sînt pe drum în lectică, dacă mi-e foame mănînc cîte ceva: puțină pîine cu cîteva boabe de strugure tare sau cu cîteva curmale. Nu de mult îi spuneam lui Tiberius că nici un evreu n-ar fi postit sabatul, cum postisem eu înghițind, de-abia pe la prima oră din noapte, două îmbucături, în baie, înainte de a fi uns după îmbăiere. Chiar pe timpul meselor, pe care le organizam uneori în cinstea prietenilor sau cu ocazia vreunei sărbători, nu beam decît un pahar sau două de vin și nu mîncam decît foarte puțin, iar dacă nu-mi era foame, nu mă atingeam de nimic. Banchetele date de mine erau compuse doar din trei feluri de mîncare și numai în cazuri cu totul excepționale, din șase feluri. Ospețele mă atrăgeau prea puțin, de aceea de multe ori veneam după ce ele începeau și mă ridicam înainte de a lua sfîrșit, deși eram foarte punctual în alte împrejurări, punctualitate pe care o pretindeam tuturor. Punctualitatea este apanajul conducătorilor și calitatea oamenilor de acțiune. Cînd la vreuna din adunările pe care le prezidam îndrăznea cîte unul să mai întîrzie, îi strigam de departe: *Sero venientes male sedentes!*[1] Dar nu scăpa numai cu atît! Eu îi țineam un adevărat logos. Punctualitatea, spuneam eu, este un mod de a ne arăta respectul față de cei cu care viața sau treburile statului, în cazul nostru, ne pun în legătură. Punctualitatea este o virtute la care străbunii noștri țineau cu sfințenie. A te întîlni cu cineva este un fel de înțelegere unde a intervenit cuvîntul dat. Cine nu vine la întîlnire sau întîrzie înseamnă că și-a călcat cuvîntul. Și mai e ceva. A întîrzia înseamnă a nesocoti în mod necinstit timpul altora, atît de prețios, făcîndu-și fără doar și poate un prost renume... După astfel de vorbe puțini mai erau cei care îndrăzneau să mai vină în urma mea. La ospețe era însă altceva. Mă interesa prea puțin dacă îmi rămîneau numai... oasele: *Tarde venientibus, ossa!*[2] Ceea ce doream era ca oaspeții să se simtă bine și mesele să fie însoțite de multă veselie. De aceea porunceam să fie aduși muzicanți, actori și chiar măscărici de la circ. Cînd eram mai tînăr, mă țineam și de soții. Astfel, cu ocazia ospețelor date de mine puneam în vînzare tablouri ce erau arătate pe dos, pentru ca neînțelegerea sau confuzia picturii să dea naștere la voie bună. Făceam mare haz păcălindu-i pe cumpărători. Sau, la sărbători, împărțeam daruri. De cele mai multe ori dăruiam îmbrăcăminte, monede cu efigii rare sau străine, chiar aur și argint. Însă cîteodată împărțeam obiecte neașteptate și lipsite de importanță ca pături grosolane, bureți, vătraie, clești cu tot felul de inscripții care mai de care mai echivoce... Asta se întîmpla cu

[1] Cine vine tîrziu ocupă locuri proaste!
[2] Celor ce vin tîrziu, oasele!

foarte, foarte mulţi ani în urmă ... Acum nu mai am nici un chef, din cauza stomacului acesta păcătos şi nerecunoscător care mă tot trimite mereu acolo unde chiar şi eu, *imperator* pe pămînt, iar mîine, poimîine zeu în Olimp, trebuie ... să merg pe jos! ... Ce să-i faci! Din „plăcerile" bătrîneţii ... Şi culmea ar fi să mi se tragă sfîrşitul tocmai mie de la stomacul pe care l-am dădăcit cu atîta grijă. Ce să mai zic atunci de cei care înfulecă şi beau toată noaptea luînd vomitive sau gîdilîndu-se în cerul gurii cu cîte o pană de gîscă sau fazan pentru aş goli stomacul şi a o lua de la început în orgii gastronomice fără sfîrşit. Şi aceştia nu mai mor de stomac! Dar nici nu-i văd atingînd 76 de ani, aşa cum totuşi mă pot lăuda eu ...

Am ajuns cu memoriile mele la una dintre cele mai însemnate activităţi din viaţa mea. Este vorba de organizarea provinciilor. Cîtă atenţie am acordat eu acestei vaste probleme, se va vedea şi după marele număr de ani petrecuţi în diferite regiuni. Am atîtea de spus, încît nu ştiu cum să încep şi mai ales cum să sfîrşesc. Din ce în ce mi-e mai greu să mă concentrez şi să-mi ordonez gîndurile. Deşi timpul mă presează, va trebui totuşi să întrerup această lucrare şi să mă recreez o vreme.

. . . . . .

Mă aflu la Caprea de patru zile, după ce mai întîi am făcut înconjurul insulelor din dreptul ţărmului Campaniei. Aceste zile am stat într-un repaus total. Drept urmare mă simt într-o bună dispoziţie cum n-am mai fost de mult şi parcă nici stomacul nu mă mai supără aşa rău. Poate să fi contribuit la aceasta şi călătoria pe mare, dar cred că mai mult ambianţa plăcută a vilei de aici. Este una dintre locuinţele mele care mă desfată cel mai mult. Interiorul ei, deşi modest, cuprinde unele obiecte ce stîrnesc curiozitatea. Se află aici, în afara picturilor ce împodobesc pereţii, o întreagă colecţie de arme care au aparţinut unor eroi din trecut. Dar poate şi mai interesantă este colecţia de oase ce ies cu totul din comun. Ele sînt enorme! S-ar părea că au format scheletele unor animale gigantice care au trăit cîndva prin aceste locuri.

În drum spre Caprea am trecut acum cîteva zile pe lîngă Puteoli, pomenit de mai multe ori în această scriere. Tocmai intra în port o frumoasă ambarcaţiune din Alexandria. Observînd că trec pe aproape, cei de pe corabie s-au grăbit să-mi iasă în întîmpinare îmbrăcaţi cu toţii în alb şi pe cap cu coroane de flori multicolore. Ardeau pentru mine tămîie, aşa cum se arde în temple doar pentru zei. Odată cu urările lor de sănătate şi fericire îmi aduceau tot felul de laude. Spuneau, printre altele, că datorită mie ei se află în viaţă, că datorită mie pot naviga în linişte şi se pot bucura de libertate şi de averea agonisită. M-am depărtat de ei încîntat. O dată în plus aveam ocazia să constat că strădaniile mele de instaurare a unei păci sigure şi durabile îşi arătau roadele.

M-am bucurat ca un copil, încît am împărțit imediat fiecăruia dintre însoțitorii mei cîte patruzeci de piese de aur punîndu-i să jure că nu vor cumpăra cu ele decît mărfuri din Alexandria.

Doar azi mai rămîn la Caprea. Mîine vreau să plec împreună cu Tiberius spre Neapolis. La prînz am luat cu toții masa afară, în fața vilei. Era o vreme splendidă! Aici, pe insulă, a trăit mulți ani și apoi s-a stins din viață un prieten de-al meu, Masgabus. Mie îmi plăcea să-i zic în glumă Ctitorul, ca și cum el ar fi fost creatorul insulei. În timpul mesei am observat departe niște lumini aprinse. Am aflat că erau făcliile pe care locuitorii le duceau la mormîntul lui. Se împlinea un an de cînd murise. Inspirat de această scenă am improvizat în limba greacă un vers pe care l-am pronunțat cu voce tare: Văd mormîntul ctitorului în flăcări. Mi-am îndreptat apoi privirea spre Thrasyllus, un prieten de-al lui Tiberius, și l-am întrebat ce poet a compus versul. Thrasyllus ezita să răspundă. Am compus atunci un altul: Vezi pe Masgabus, cinstit cu lumini? L-am întrebat din nou cine e autorul. Prietenul lui Tiberius mi-a răspuns încurcat că oricare ar fi poetul, versurile sînt foarte bune. Am rîs cu toții și am făcut tot felul de glume. Cred că nu mi-e de-a bună cu atîta rîs! . . .

După masă m-am odihnit puțin pentru a putea lucra mai tîrziu la noapte. De obicei mă întind așa îmbrăcat și încălțat cum mă aflu punîndu-mi o mînă peste ochi să nu mă supere lumina.

Am luat masa de seară. Acum m-am retras în camera mea și m-am instalat în lectica amenajată pentru lucru, unde am și lumină. Odihna reconfortantă din ultimile zile îmi dă ghes să-mi reiau scrisul.

. . . . . .

După ce am admirat împreună Cetatea Eternă reclădită din marmură, iar cititorul și-a dat seama de modul în care a fost organizată viața la Roma, și după ce ne-am plimbat, călătorind pe drumuri fără primejdii, printr-o Italie renăscută și prosperă, să mergem acum mai departe. Să mergem prin ținuturile mai de mult sau mai de curînd intrate sub aripa ocrotitoare a acvilei romane, stindard al bravurii pe cîmpul de luptă, al ordinei și disciplinei, dar și simbol al păcii, emancipării, progresului, civilizației și culturii, factori de seamă ce s-au răsfrînt în mod binecuvîntat asupra numeroaselor seminții ale provinciilor. Să mergem în provincii pentru a vedea cum s-a realizat marea operă de organizare a celui mai întins stat din lume și ce măsuri s-au impus pentru aceasta.

De la început aș vrea să subliniez că noi, cuceritorii, am dus în provincii lumina înțelepciunii și a progresului, nu întunericul și opresiunea așa cum mai sînt unii înclinați a crede. Voi lua un singur exemplu: Grecia. După ce străbunii mei au cucerit-o, au proclamat în primul rînd eliberarea cetăților helenice. Unii pretind că libertatea acestor cetăți nu era decît o sclavie deghizată, fiindcă

Roma era stăpînă absolută. Dar chiar dacă nu le-a fost redată libertatea de altădată, în orice caz romanii le-au dat autonomia pe care o pierduseră după ce regatul Macedoniei anexase vechile cetăți. Cu sprijinul Romei numeroasele orașe grecești s-au condus din nou după legile lor. Au existat și excepții, cum a fost cazul Carthaginei care, declarînd că va distruge Roma și va face să dispară și numele de roman și care devastase Italia în repetate rînduri, a trebuit să fie ștearsă de pe suprafața pămîntului împrăștiindu-se sare pe locul unde fusese cîndva. În cele mai multe dintre situații însă, romanii n-au urmărit să-și distrugă dușmanii, ci să-i facă doar inofensivi; chiar să-i transforme în prieteni și aliați. Odată un război terminat, Roma încheia cu învinșii un tratat oficial, *foedus*, care constituia baza raporturilor dintre părți. Cuceritorii garantau supraviețuirea cetății sau provinciei cucerite acordînd tot sprijinul în caz de primejdie. Ce putea să fie mai folositor puzderiei de triburi care trăiau prădîndu-se unele pe altele, dacă nu protecția unui puternic stat ce le asigura liniștea, securitatea și pacea atît de necesare dezvoltării unei comunități. Cei învinși se bucurau de o mare autonomie alegîndu-și magistrații din rîndul lor. Aceștia împărțeau dreptatea, supravegheau ordinea publică, se ocupau de finanțele publice la fel ca mai înainte. Existau desigur și obligații din partea celor învinși. Pentru menținerea unei forțe puternice gata să intervină în apărarea lor, ei trebuiau să contribuie la aprovizionarea armatei romane cu alimente, furaje sau alte materiale necesare, iar la nevoie să participe cu contingente ce formau unitățile de auxiliari. Uneori veneau în sprijinul capitalei înfometate.

Roma a reușit să conducă provinciile fără a le subjuga prin teroare. O astfel de subjugare nu se poate imagina fără folosirea forței. Dar absența garnizoanelor militare dintr-o mare parte a provinciilor ce se află în interiorul statului este, cred eu, cel mai bun exemplu din care se poate deduce că nu prin forță a acționat Roma asupra numeroaselor populații, ci în primul rînd prin prestigiul ei, ce reieșea din superioara organizare și civilizația în plin progres ale statului roman. Iată ce spunea odată Agrippa într-un discurs al său cu privire la succesul politicii noastre de pace față de provincii: „Un proconsul, fără un soldat, conduce cinci sute de orașe din Asia și trei mii de soldați sînt îndeajuns pentru paza acestor stătulețe rebele cîndva la orice autoritate: Pontul, Colchida, Bosphorul. Patruzeci de nave militare au readus siguranța pe apele Pontului Euxin. Bithynia, Cappadocia, Pamphilia și Cylicia plătesc tributul, fără a fi nevoie de vreo armată pentru a le constrînge. În Tracia, două mii de oameni; pentru Dalmația, Hispania și Africa efectivele unei legiuni; în Gallia o mie două sute soldați, adică tot atîția cîte localități are provincia. Iată forțele care țin sub ascultare aceste întinse și puternice regiuni! Ah! Este

într-adevăr un zeu cel care a putut să ridice poporul roman la un asemenea grad de fericire şi putere. O revoltă contra acestuia ar fi o revoltă contra zeului însuşi". Se înţelege că prietenul meu nu se referea la legiunile dispuse de-a lungul frontierelor pentru a face faţă duşmanilor din afară.

În acţiunea mea de reorganizare a provinciilor am continuat politica iniţiată de Roma fiind convinş că o bună înţelegere cu supuşii este mult mai eficace decît folosirea forţei. Cunoscînd marea influenţă pe care religia o exercită asupra oamenilor am căutat ca prin intermediul ei popoarele din provincii să înţeleagă şi să accepte mai uşor politica Romei. În primul rînd am menţinut şi respectat cultul divinităţilor provinciale încurajînd în special divinităţile căminului care răspundeau ideii de protecţie divină, aceasta fiind fondul tuturor cultelor. Peste tot unde existau divinităţi locale sau ale căminului, am reuşit, fără nici un fel de violenţă, să le apropii de cultul Larilor din Roma. Cetăţenii romani din provincii aduceau, împreună cu localnicii, ofrande şi sacrificii Larilor la care se adăuga şi *Genius Augusti*. Eu deveneam astfel protectorul locuitorilor luînd loc alături de divinităţile lor mai vechi. După cum am reuşit să realizez această înfrăţire, ca să zic aşa, între Larii romanilor şi divinităţile locale, tot astfel i-am apropiat şi pe zeii cei mari, veneraţi la Roma, de zeii cei mari din provincii. Am procedat la un fel de latinizare a numelui acestora din urmă unindu-i cu zeii Romei ce aveau aceeaşi semnificaţie; cu zeii corespunzători. Provincialilor li s-a explicat că două divinităţi care au aceeaşi semnificaţie nu reprezintă în fond decît una singură. Astfel Iupiter-Taranis este unul şi acelaşi zeu; la fel Pluton[3]-Teutates, Marte-Camulus, Diana-Arduinna, Minerva-Belisama.

Odată cu venerarea persoanei mele, se răspîndeşte şi cultul zeiţei Roma. Eu am refuzat onoarea de a mi se ridica vreun templu în capitală, iar în provincii am admis cu condiţia de a se ridica în acelaşi timp şi un templu zeiţei Roma. În templele închinate mie şi acestei zeiţe se adună o dată pe an, în capitala fiecărei provincii, reprezentanţii oraşelor pentru celebrarea serviciului divin sub conducerea marelui preot. Şi în celelalte oraşe există un *flamen Augusti* care propagă şi întreţine cultul zeiţei Roma şi cultul ce se adresează persoanei mele, ambele formînd adevărata religie de stat.

Principatul creat de către mine trebuia să capete şi o anumită sancţiune religioasă. Un stat unitar are şi un cult unitar. Aceasta era şi politica religioasă a monarhiilor helenistice. Astfel se explică de ce cultul persoanei mele s-a răspîndit mai repede în Orient. La Ephes şi Niceea cetăţenii romani au închinat temple atît zeiţei

[3] Zeul împărăţiei subpămîntene. Era denumit şi Hades.

Roma cît și mie. În Egipt eu sînt cinstit ca faraon și ca fiu al zeului soare. În Alexandria mi s-a înălțat de asemenea un templu. Venerarea acestor culte ce au apărut mai întîi în Orient, s-a răspîndit și în Italia și în Occident. În multe orașe ale Italiei, cum sînt Neapolis, Nola, Tusculum, Pompei, există colegii ale augustalilor ce au în grijă săvîrșirea cultului meu. Drusus, unul dintre cei doi băieți ai Liviei și frate cu Tiberius, a ridicat, cu contribuția deputaților provinciali, pentru prima dată în Occident, la Lugdunum, un altar în cinstea mea și a zeiței Roma.

Cultul persoanei mele este așa de răspîndit și respectat, încît nu numai provincialii, dar și cetățenii romani, socotindu-mă *divus*, depun jurămînt pe numele meu. Nerespectarea lui are consecințe penale, deoarece el este sancționat prin lege. Cine calcă acest contract sacru este bătut cu vergile. Jurămîntul a fost impus tuturor magistraților municipali. Legămîntul sună astfel: „Jur pe Zeus, pe Pămînt, pe Soare, pe toate divinitățile și pe Augustus însuși, să fac bine lui Caesar Augustus, copiilor săi, toată viața mea, în tot momentul, cu cuvîntul, cu fapta, cu gîndul..." Cel care pronunță jurămîntul declară la sfîrșit că de nu-l va respecta, să fie lovit de trăsnet și de nenorocire, atît el, în cursul vieții sale, cît și soția, copiii și toți urmașii săi; că trupul lui și al celor dragi lui să nu găsească adăpost nici pe pămînt, nici în apă.

În afara templelor și altarelor închinate mie au fost ridicate și numeroase statui ce mă reprezintă în diferite ipostaze. Statuile mele se bucură de un privilegiu ce nu-l au nici acelea care îi reprezintă pe cei mai de seamă zei ai romanilor: dreptul de azi. Sclavul care reușește să se refugieze alături de statuia mea nu poate fi smuls de acolo, iar dacă un condamnat era executat într-un loc unde se găsea și statuia ce mă reprezenta pe mine, se acoperea fața acesteia, deoarece era socotită sacră. Se considera un sacrilegiu ca ea să fie lovită cu ceva.

Unul dintre cei mai devotați aliați ai mei, care m-a sprijinit în realizarea numeroaselor mele reforme, a fost TIMPUL. Faptul că aproape o jumătate de secol m-am aflat fără întrerupere la cîrma statului, a fost un privilegiu de care nu mulți conducători de state s-au putut bucura. De-ar fi să amintesc numai strădania mea de a introduce în viața romanilor unele legi pentru care a trebuit să aștept cu deceniile. Tot astfel s-a întîmplat și în cazul reformei religioase din provincii unde existau așa de variate și neobișnuite credințe în divinități care mai de care mai bizare și de neînțeles, cum erau divinitățile tricefale sau cornute ale gallilor pe care grecii, și nu numai ei, le vedeau ca pe un fel de monstruozități oribile. Cultul augustal, ținînd seama de unele inerente dificultăți în asimilarea lui de către provinciali, s-a răspîndit cu timpul. Prin anul

740 *ab U.c.*[4] el era venerat în toate provinciile. Introducerea noii religii nu s-a făcut cu forţa, iar moravurile, tradiţiile şi credinţele populaţiilor au acceptat această religie cu bunăvoinţă.

A existat şi o excepţie: religia susţinută de preoţii druizi care s-au opus înnoirilor aduse de Roma. Ei se credeau persecutaţi, şi într-o oarecare măsură au şi fost, dar de o manieră cu totul aparte. Pentru că tagma preoţilor druizi îndemna permanent triburile gallilor la revoltă şi nesupunere, eu am desfiinţat-o, dar am acceptat existenţa în continuare a zeilor în care credeau, ei fiind asociaţi în mod abil cu divinităţile Romei. Vechile altare ale gallilor au rămas intacte împreună cu zeii lor. Fără a da vreun decret anume eu le-am luat druizilor puterea de care dispuneau, mai ales puterea juridică. Fără a lăsa impresia că o fac în mod intenţionat, am desfiinţat totuşi autoritatea druizilor prin introducerea noii organizări asemănătoare cu a municipiilor italice, organizare ce punea în umbră vechile orînduieli. Astfel, prin crearea noilor colegii sacerdotale, cele vechi, deşi în fiinţă mai departe, deveneau inutile. Prin introducerea în Gallia a noii legislaţii inspirate de Roma, legislaţie înfiinţată dealtfel şi în celelalte provincii, au fost interzise, ca şi în capitală, asociaţiile religioase secrete şi adunările nocturne în acelaşi scop. Cei care insistau totuşi să le practice, nu o puteau face decît în ascuns, înconjuraţi de mister. În schimb noua religie oficială se desfăşura liber, în văzul tuturor, atrăgînd către noile altare pe foarte mulţi locuitori impresionaţi de fastul impozant şi strălucitor al ritualurilor. S-au interzis totodată, pe baza unui *senatus consultum* introdus de multă vreme la Roma, practicile prin care erau sacrificaţi oameni în cinstea unor zei, aşa cum se întîmpla în Gallia şi în alte provincii permiţîndu-se totuşi unele mici sacrificii de sînge făcute de victime în mod voluntar.

În politica dusă de mine am făcut apel şi la dorinţa sau ambiţia provincialilor de a ieşi din obscuritatea în care îi ţinuse vechea lor credinţă. Treptat ei au înţeles că îndeplinirea ritualurilor din trecut era incompatibilă cu noua viaţă a cetăţilor inspirată acum din spiritualitatea superioară romană pe care cu atîta generozitate le-o dăruisem noi prin limba latină. Numai cunoscînd această bogată limbă provincialii ambiţioşi puteau să fie primiţi în armata romană, să ajungă în funcţii publice sau la onorurile pe care le acorda Roma. Locuitorii provinciilor care nu se împotriviseră expansiunii civilizaţiei noastre superioare, îşi păstrau graiul lor, dar se străduiau să-şi însuşească noua limbă latină a cărei cunoaştere le oferea numeroase avantaje.

În momentul cînd cultul augustal şi al zeiţei Roma se răspîndise în toate provinciile, cînd peste tot existau preoţi augustali,

[4] Anul 14 î.e.n.

cînd *Genius Augusti* era venerat în căminele de pe cuprinsul Principatului, se putea considera că statul roman se afla unit și din punct de vedere spiritual, că el era puternic și cu șanse de a dăinui peste secole. Dacă ne gîndim la mulțimea și varietatea de divinități și credințe aparținînd mai multor sute de triburi și popoare dintre cele mai diferite și îndărătnice, care pînă la urmă au acceptat reformele religioase introduse fără nici un fel de violență ce s-ar fi putut exercita asupra lor, se poate spune cu toată convingerea că această realizare a mea a fost o mare operă de abilitate politică ale cărei roade nu vor întîrzia să apară. Chiar dacă zeii au hotărît ca în curînd să părăsesc această lume, Principatul creat de mine va continua să dăinuiască peste secole. Eu mor cu satisfacția că fac parte din rîndul celor despre care se spune: *Eripitur persona, manet res*[5].

27. Eu iau partea cea mare, fiindcă mă numesc leu!

Bellum, flagelum![1]

Mizeria era generală. Aproape toată lumea ajunsese în zdrențe. Chiar și senatorii cerșeau! Italia secătuită, locuitorii provinciilor jefuiți de guvernatori, orașele ruinate, culturile neglijate, meșteșugurile stagnaseră, banii lipseau, impozitele nu se mai puteau strînge, tezaurul Romei era secătuit. Așa arăta statul roman la sfîrșitul distrugătoarelor războaie civile.

În primii ani ai conducerii mele am fost confruntat cu greutăți insurmontabile. Pentru securitatea întinsului stat țineam sub acvile peste trei sute de mii de soldați ce trebuiau să fie hrăniți și plătiți. Plătiți trebuiau să fie și magistrații din provincii pentru a nu le mai jefui ca în trecut. Construcțiile edilitare, distribuțiile de alimente, spectacolele, într-un cuvînt Capitala, înghițea și ea imense sume de bani. Cu toată marea bogăție de care dispuneam eu personal, cu toate repetatele mele contribuții la tezaurul Romei, situația nu se putea redresa fără introducerea unei salutare reforme financiare, fără o mai bună administrare a resurselor statului.

Mai înainte vreme impunerile se repartizau inegal, la întîmplare și se strîngeau în mod arbitrar, deoarece nu se cunoșteau

[5] Omul piere, lucrul rămîne.
[1] Război, dezastru.

exact nici ce bunuri impozabile existau și în ce anume cantități, nici numărul impozabililor. Marele Caesar a încercat să remedieze aveste grave neajunsuri printr-o mai bună cunoaștere și administrare a resurselor statului. De aceea a hotărît, printre altele, măsurarea tuturor teritoriilor ce se aflau sub stăpînirea Romei. Această migăloasă și vastă operațiune s-a terminat sub conducerea mea după un foarte lung șir de ani. Cadastrul a fost realizat de patru geometri. Didymos a executat măsurătorile terenurile din apus și le-a terminat după șaisprezece ani și trei luni. Provinciile de la miazănoapte au fost măsurate de Theodotos în nouăsprezece ani și opt luni, cele din răsărit de către Zenodox în treisprezece ani și cinci luni, iar cele de la miazăzi au fost măsurate de Polyclet în douăzeci și patru de ani și o lună. Această gigantică lucrare a fost centralizată de Balbus care a trecut toate datele într-un nesfîrșit registru de măsurători ale tuturor provinciilor, orașelor, drumurilor, văilor, munților și apelor. El a mai întocmit și un fel de regulament agrar care a fost introdus și aplicat peste tot. „Universalul" Agrippa a prezidat mulți ani această colosală și originală operă de cadastru. Pe baza datelor furnizate de cei patru geometri și ajutoarele lor el a întocmit un fel de hartă, asemănătoare unui imens basorelief, pe care a gravat-o și așezat-o sub unul dintre porticurile Romei. Lucrarea, extrem de utilă, era folosită de cei ce primeau diferite misiuni în provincii. Înainte de a porni la drum aceștia puteau să-și dea seama, din datele ce li se prezentau, de întinderea regiunii care îi interesa, înfățișarea reliefului, existența și felul drumurilor cu indicarea distanțelor în mille, resursele solului și chiar ale subsolului. S-a mers pînă acolo încît din datele obținute pe teren de către cele patru echipe de geometri, se putea determina gradul de fertilitate al pămîntului și chiar felul culturilor. De acum înainte urma să se știe ce anume se cultiva și cît se cultiva, iar în raport de aceasta era posibilă aplicarea impozitelor si a altor taxe pe baze cît mai reale. Contribuabilul știa și el cît datora statului. Provincialii puteau în acest fel să-și mărească recoltele prin amenajarea terenurilor și creșterea fertilității, fără teama că munca le va fi în zadar și surplusul însușit de funcționarii statului.

Cele două elemente de bază pentru stabilirea impozitelor erau cadastrul și censul. Pentru o mai ușoară strîngere a dărilor eu am împărțit teritoriul provinciilor în mai multe districte fiscale supravegheate de către un *adiutor ad census*. Acesta întocmea lista contribuabililor săi confruntînd-o și cu censul care se executa o dată la cinci ani, *quinquennales*. Listele se trimiteau apoi unui înalt funcționar de ordin senatorial, *legatus Augusti ad census accipiendos*, care după ce le controla și centraliza pe întreaga provincie, le înainta la Roma, unde secretarii mei le centralizau la rîndul lor pe întreg statul și mi le prezentau mie. Pe baza datelor obținute fixam totalul sumei ce trebuia achitată de provincii ținînd seama de ne-

voile tezaurului, dar și de unele cereri ale populației de micșorare a impozitului.

Unul dintre principalele impozite este *stipendium*[2] format din *tributum soli*[3] și *tributum capitis*[4]. Un alt impozit este *vectigalia*[5] și cuprinde în primul rînd dările plătite de către vămi, dar și de către minele de tot felul. Ele fuseseră strînse mai înainte de publicani ce făceau parte din ordinul ecvestru. Aceștia, compromiși de jafurile ce săvîrșiseră asupra provinciilor, au fost înlocuiți cu asociațiile de liberți-arendași care concesionau impozitul indirect, dar care erau strict supravegheați de către guvernatori. Cea mai mare parte a acestui impozit este format de către *portorium*[6]. El se aplică pentru toate mărfurile ce intră sau ies peste frontierele terestre sau maritime ale statului, peste liniile de demarcație dintre provincii, cît și în interiorul provinciilor la trecerea peste poduri, la încrucișeri importante de drumuri, la intrarea în orașe. Multitudinea de taxe vamale îngreuna în mare măsură comerțul, deoarece mărfurile se scumpeau și deci se vindeau mai greu. Spre exemplu, mărfurile aduse din India ajungeau să se vîndă cu prețuri duble față de valoarea lor inițială, dar aceasta nu numai din cauza marelui număr al vămilor, cît și din cauza solicitării cumpărătorilor ce depășea posibilitățile de satisfacere a cererilor. În general taxele vamale variau între limite foarte largi: de la două procente în provinciile din Occident, pînă la un sfert din valoarea mărfurilor tranzitate prin porturile din Orient, cum erau obiectele scumpe, socotite mărfuri de lux, ca mătăsurile, parfumurile, ori podoabele. Sînt scutiți de *portorium* soldații, fiscul, ofițerii de la palat și, bine-nțeles, eu, familia mea și suita mea. Mai sînt scutiți și particularii pentru obiectele de folosință personală și pentru mijloacele lor de transport. Este interzisă scoaterea peste granță a grîului, uleiului, vinului, armelor de fier, în scopul de a nu furniza dușmanilor hrană sau mijloace de luptă. Tot ca impozite indirecte sînt socotite și taxele aplicate în diferite procentaje: a suta parte din valoarea unei vînzări, a douăzeci și cincia parte din valoarea obținută la vînzarea sclavilor, a douăzecea parte la eliberarea sclavilor, a douăzeci și cincia parte din valoarea unei moșteniri *et caetera*. Pentru ușurarea perceperii impozitului indirect au fost create în provincii circumscripțiile vamale.

Odată strînse impozitele ele sînt trimise la Roma unde se repartizează în raport de sursa din care provin, între cele două categorii de tezaure: o categorie este administrată de senat, o alta, de

---

[2] Impozit direct.
[3] Impozit funciar.
[4] Impozit pe cap (persoană) plătit de cei care nu aveau nici o proprietate; capitație.
[5] Impozit indirect.
[6] Taxa vamală pentru circulația mărfurilor.

către mine. Senatul se îngrijește de *Aerarium Saturni*[7], unde intră impozitele din provinciile senatoriale, impozitele pe domeniile statului, taxele pentru eliberarea sclavilor și de *Aerarium militare*[8] ce cuprinde impunerile pe moșteniri și venituri. Eu am sub directa mea supraveghere *Fiscus*[9] care totalizează impozitele percepute în provinciile pe care le conduc nemijlocit, *Patrimonium Caesaris*[10] ce cuprinde veniturile obținute de mine prin moșteniri și *Res privata*[11] în care intră veniturile mele personale de care pot dispune după cum vreau.

Cine citește despre această repartizare a veniturilor statului și despre imensele sume care se adunau în cele trei tezaure aparținînd lui *princeps*, este înclinat, desigur, să se gîndească la „partea leului" din fabula lui Caius Iulius... Phaedrus, (nu Caesar), un libert al meu care este primul creator latin al acestui gen literar și care, în istorioara sa despre regele animalelor zice: *Ego primam tollo, nominor quoniam leo*[12]. Dar ce am făcut eu cu „partea leului", s-a gîndit cineva? Nu cumva aurul din cele trei tezaure ale mele a fost întrebuințat tot în interesul statului și al poporului roman, ba chiar și în sprijinul populațiilor din provincii? Să fi folosit eu acest aur pentru îmbuibarea sau desfătarea mea, pentru lux și fast, pentru o viață risipitoare și desfrînată ca a dinaștilor și curților helenice din Orient? La aceste întrebări să răspundă oaspeții banchetelor organizate de mine; să răspundă casa locuită de mine cu mobilierul simplu, cu patul modest pe care mi-am odihnit trupul atît amar de ani.

Nici pe vremea mea, dar nici înaintea mea impozitele aplicate populației nu au fost prea apăsătoare. Ele deveneau altădată greu de suportat, fiindcă erau incorect percepute. În timpul meu oamenii nu au fost puși la dări pe care să nu le poată suporta. Dovadă că tot aurul din toate tezaurele de-abia ajungea să acopere nevoile statului. Roma și armata au fost totdeauna sacul fără fund care a înghițit enorme sume de bani. A trebuit să cîntăresc fiecare sesterț înainte de a-l cheltui. De multe ori am făcut apel la cei bogați să participe la unele cheltuieli în folos public, cum erau construcțiile de drumuri sau apeducte. A trebuit să-i constrîng la anumite contribuții și pe cetățenii romani care, dacă nu erau scutiți de toate impozitele, erau în orice caz privilegiați. De multe ori se întîmpla să nu mai intre aproape nimic în tezaurele din Roma. De ce? Fiindcă provinciile aveau și ele un fel de tezaur, unde

---

[7] Tezaurul public; se afla în încăperile de sub templul zeului Saturn.
[8] Tezaurul militar.
[9] Fiscul.
[10] Domeniul principelui.
[11] Caseta particulară.
[12] Eu iau prima parte, fiindcă mă numesc leu.

questorii, pentru provinciile senatului, şi procuratorii[13], pentru provinciile mele, strîngeau impozitele percepute. O parte din aceste sume se cheltuiau pe loc, acolo, pentru întreţinerea armatei, pentru soldele guvernatorului şi ale nenumăraţilor săi funcţionari sau pentru construirea unor lucrări prevăzute şi subvenţionate de Roma. Ce mai rămînea lua drumul tezaurelor din capitală.

După cum am procedat împărţind cu senatul provinciile şi impozitele, tot astfel am făcut şi cu emiterea monedelor. Eu mi-am rezervat emisiunea pieselor din aur şi din argint, operaţiune care se executa în palat, sub controlul meu direct, de către sclavii mei, *familia monetalis*, dar şi în cîteva centre urbane mai însemnate. Senatul se îngrijea de monedele din bronz ce purtau efigia mea, dar aveau pe ele şi iniţialele S.C. de la *senatus consulto*. La un moment dat existau foarte multe tipuri de monede care îngreuiau nu numai operaţiunile financiare, dar şi folosirea lor în micile tranzacţii ale populaţiei. Una dintre realizările mele importante în domeniul monetar a fost unificarea monedelor. Se folosea acum acelaşi tip de monedă de la un capăt la celălalt al statului. Începînd cu anul 739 *ab U.c.*[14], cînd a avut loc reforma monetară, au fost retrase treptat monedele municipiilor, mai întîi din provinciile occidentale. Populaţia se bucura pentru prima dată de avantajele unei monede de circulaţie universală. Şi marele Caesar a încercat să lichideze cu amalgamul monetar existent în interiorul statului. În scurta sa conducere a reuşit doar să scoată o monedă de aur, numită *aureus*, care era valoroasă nu numai prin metalul preţios conţinut în ea, dar şi prin valoarea ei de circulaţie. Senatul i-a acordat cinstea de aş imprima chipul pe una din feţele acestei preţioase monede. M-am folosit şi eu de acest privilegiu. (Se vor găsi destui avari pe vremea mea care vor strînge bani şi-i vor ascunde cu grijă cît mai adînc în pămînt. În felul acesta bogăţia nu le va folosi la nimic. Se ştie că de-abia după moarte apar binefacerile avarului, dar nu sînt pentru moştenitorii ce risipesc agoniseala, cît mai ales pentru cei care vor descoperi monedele peste multe, multe secole şi care le vor folosi să înţeleagă unele din aspectele vieţii noastre de acum. Metalul monedelor împreună cu piatra monumentelor şi statuilor vor reuşi să reziste peste milenii descifrînd o parte din ascunsele noastre taine. Oamenii mileniilor viitoare, cei ce vor fi consideraţi adevăraţii bătrîni ai lumii, fiindcă vor beneficia de experienţa şi cunoştinţele noastre, îşi vor face o imagine mai clară, mai precisă despre chipul şi înfăţişarea noastră cercetînd monedele şi statuile).

---

[13] Funcţionar numit de principe în fruntea unui serviciu care depinde direct de el.

[14] Anul 15 î.e.n.

Una dintre remarcabilele realizări ale Romei, care sînt convins că va uimi lumea din toate vremurile, este impresionanta rețea de drumuri ce unește toate provinciile. Au fost construite mai întîi în scopuri militare pentru o mai ușoară deplasare a trupelor. Eu am continuat această vastă operă de construcții în scopuri pașnice, pentru facilitarea transporturilor, dezvoltarea comerțului și o mai ușoară cunoaștere a regiunilor încorporate imensului nostru stat. Lucrările cadastrului executate cu atîta migală și precizie în decursul unui mare număr de ani a contribuit la cunoașterea teritoriului și la alegerea celor mai bune trasee. Încă de multă vreme Italia fusese brăzdată de numeroase drumuri. Fiecare din principalele artere era supravegheată de un *curator*[15] care se îngrijea de întreținerea ei. Pentru ușurarea legăturilor cu Occidentul un drum pornea din Roma urmînd țărmul Mediteranei pînă în Hispania. Spre Orient pornea un alt drum care străbătea masivii stîncoși ai Illyriei și Macedoniei. Eu am luat măsuri de repararea și întreținerea căilor existente construind și altele în partea de miazănoapte a Italiei, în Gallia și Hispania. Din principalele drumuri se ramifică numeroase artere, secundare, ca niște nesfîrșite frîie în mîinile Romei prin care aceasta ține sub control popoarele și cetățile cele mai îndepărtate. După calculele mele aproximative cele peste trei sute șaptezeci de drumuri brăzdează statul roman în lungul a vreo patruzeci și șase mii de *mille passum*[16]. Această rețea de drumuri impresionează nu numai prin imensa ei întindere, dar și prin originalitatea construcției propriu-zise care le dă o foarte mare rezistență[17].

În Forum există un stîlp milliar, *milliarum*, făcut din aur de la care începe măsurătoarea distanțelor pe drumurile ce pornesc de la Roma spre Italia și mai departe spre provincii. Celelalte indicatoare se află plasate în continuare la distanță de o mîlă, de unde le vine și numele. Pe ele se află scrisă denumirea cetăților din

---

[15] Personaj numit într-o anumită funcție tehnică, adesea separată de competența unui magistrat.

[16] Aproximativ 70 000 Km. *Mille passum:* 1 000 pași (passus) = 1,480 Km.

[17] Drumul roman din antichitate se construia, în linii mari, astfel: se săpa în pămînt pînă la terenul tare care, după ce era nivelat, se bătea cu maiurile, iar cînd terenul nu era suficient de solid se consolida bătîndu-se piloni unul lîngă altul. Deasupra se așternea un strat de nisip cam de două palme. Peste el se așeza un strat de pietre legate între ele printr-un ciment foarte dur. Urma un alt strat de pietriș și ciment, apoi altul dintr-un pietriș mai mărunt întărit tot cu ciment și în sfîrșit un altul foarte rezistent din pietre mari cioplite și asamblate cu grijă una lîngă alta, sprijinindu-se pe marginile drumului de un șir de blocuri care le menținea stabilitatea. De o parte și de alta erau amenajate șanțuri de scurgerea apei. Un astfel de drum putea să atingă înălțimea de 1,20 m. la 1,50 m. cu o lățime în jur de 4,5 m. așa cum se prezenta *via Appia* sau *via Valeria*. Unele din ele aveau pe margini amenajate spații pentru cei care mergeau pe jos late de 0,5 m. la 2 m.

drum şi distanţele pînă la ele. Oricine se poate orienta astfel cu uşurinţă ştiind exact ziua cînd ajunge la destinaţie.

Paralel cu apariţia vastei reţele de comunicaţii bine întreţinute şi păzite, s-a dezvoltat şi sistemul poştal. Existau încă mai de mult acei tabellarii oficiali care duceau diferite depeşe ale magistraţilor din Roma spre provincii şi invers, dar de-abia din vremea mea se poate vorbi de un serviciu poştal organizat. Pentru a face să ajungă mai repede poruncile mele în provincii sau pentru a mă informa cît mai urgent asupra vreunui eveniment ce avea loc în vreun colţ îndepărtat al statului am organizat pe drumurile principale un serviciu de curieri format din tineri călări înşiruiţi de-a lungul comunicaţiilor, la distanţe nu prea mari, care pe anumite porţiuni pot fi înlocuiţi şi de vehicule. Din loc în loc există posturi amenajate unde se schimbă curierii şi caii, unde pot rămîne peste noapte. Curierii sînt de obicei sclavi sau liberţi şi transportă atît corespondenţă oficială, cît şi particulară.

Evenimentele mai de seamă petrecute la Roma sau în provincii erau aduse la cunoştinţa oamenilor prin scrierea lor în Forum pe un fel de table numite *Acta*. Acestea erau trecute apoi pe papirusuri şi luau drumul prin curieri spre cele mai îndepărtate oraşe ale statului unde se citeau cu un interes deosebit. Printre cei care le savurau eram chiar eu, cînd mă aflam în provincii, unde de multe ori rămîneam vreme îndelungată. În primele două decenii ale conducerii mele, mai precis din anul victoriei de la Actium şi pînă în anul 746 *ab U.c.*[18] m-am aflat departe de Roma mai mult de jumătate din acest răstimp. Mai bine de zece ani mi-au trebuit pentru a-mi cunoaşte supuşii. Numai cunoscîndu-le viaţa cu obiceiurile, credinţele, moravurile şi idealurile lor am putut să acţionez în aşa fel încît să le inspir încrederea faţă de înnoirile pe care le aduceam noi. A conduce înseamnă a cunoaşte. De aceea se şi spune: *Principis est virtus maxima noscere suos*[19].

28. Să mai tremure şi guvernatorii de teama celor guvernaţi!

Rf xsfnfb . . .

(Tocmai terminasem de cifrat nişte instrucţiuni către guvernatorul Syriei, că m-am surprins continuînd aceste memorii, tot cifrat.

[18] Anul 8 î.e.n.

[19] Cea mai de seamă virtute pentru un conducător este să-şi cunoască supuşii.

Ce înseamnă puterea obişnuinţei! Am căpătat o mare îndemînare în folosirea cifrului. De fapt nici nu e prea complicat. În locul literei obişnuite o folosesc pe următoarea, adică *b* pentru *a*, *c* pentru *b* şi aşa mai departe. Dar pentru bietul z rămas fără „urmaş"? Simplu: trec doi de *a*).

. . . . . .

Pe vremea războaielor civile Roma conducea următoarele provincii: cele două Hispanii, cele două Gallii, Illyricum împreună cu Dalmatia, Macedonia cu Achaia, Asia, Bithynia cu Pontul, Cylicia, Syria, Cyrenaica împreună cu Creta, Africa împreună cu Numydia, Sicilia şi Sardinia cu Corsica. Mai tîrziu s-au adăugat provinciile: Raetia, Noricum, Pannonia, cît şi Egiptul. Ele au fost împărţite, după cum se ştie, între mine şi senat. Acestuia i-au revenit provinciile din interiorul statului cu ieşire la Marea Mediterană, de multă vreme cucerite şi în mare parte romanizate, provincii paşnice, unde nu era nevoie, pentru a i se da ascultare Romei, de nici un soldat. În spatele acestora se găseau provinciile de la graniţă, mai de curînd cucerite, doar parţial pacificate şi care erau ameninţate, uneori atacate de barbarii din vecinătate. Aici se impunea prezenţa armatei pentru a face faţă primejdiilor. Dar armata era sub comanda mea. Ca o consecinţă, provinciile unde staţionau legiunile mi-au revenit mie. Nu le mai înşir nici pe cele senatoriale, nici pe cele de sub conducerea mea, deoarece în decursul anilor s-au mai făcut schimbări trecînd unele de la senat la mine şi invers. De asemenea au existat şi situaţii cînd pe teritoriul unor provincii senatoriale cantonau trupe, cum a fost cazul provinciei Africa unde se afla o legiune romană. Datorită marilor împuterniciri de care dispuneam, eram autorizat să intervin în toate provinciile. Cînd plecam în inspecţie, nimeni nu mă oprea să controlez şi provinciile senatului. Fiind învestit cu *imperium proconsulare* aveam dreptul să dau edicte cu putere de lege pe întreg teritoriul statului, deci toţi guvernatorii, indiferent cărui fel de provincii aparţineau, executau poruncile mele. Eu supravegheam activitatea tuturor magistraţilor din provincii şi interveneam cînd socoteam că e nevoie.

În fruntea fiecărei provincii se află un guvernator. Aceşti înalţi demnitari ce aparţin celor două categorii de provincii se deosebesc unii de alţii. Guvernatorii provinciilor senatoriale, numite şi provincii ale poporului, sînt aleşi prin tragere la sorţi, dar de multe ori numirea lor este influenţată de mine. Ei sînt aleşi pe timp de un an, din rîndul proconsulilor sau propretorilor, după cel puţin cinci ani de la ieşirea din funcţia de consul sau pretor, şi poartă toţi numele de proconsuli, chiar dacă sînt propretori. De aceea provinciile încredinţate acestora se mai numesc şi proconsulare. Guvernatorii provinciilor încredinţate mie sînt numiţi direct de către mine pe timp nelimitat, unii rămînînd în funcţie mai mult

de zece ani, tot din rîndul proconsulilor sau propretorilor, dar poartă numele de propretori, chiar dacă sînt proconsuli. De aceea provinciile din subordinile mele se numesc şi pretoriene. În cazul cînd cel numit de mine avea să comande în provincia mea mai multe legiuni, el făcea parte din rîndul proconsulilor şi se numea *legatus Augusti consularis pro praetore*, iar cînd urma să comande o singură legiune, era numit din rîndul pretorilor şi i se spunea *legatus Augusti pro praetore*. Cîteva dintre provinciile repartizate mie sînt administrate de procuratori din rîndul cavalerilor. Acestea sînt: Raetia, Noricum şi Iudeea. Guvernatorii din provinciile senatoriale sînt însoţiţi de doisprezece lictori, pe cînd cei din provinciile ce-mi aparţin mie au numai şase lictori care îi însoţesc numai pe teritoriul provinciei lor. Guvernatorii provinciilor senatoriale se îndreaptă spre cele mai frumoase ţinuturi din jurul Mediteranei însoţiţi de cohorta de gardă în uniformă strălucitoare şi de o numeroasă suită. Odată ajunşi la destinaţie duc o viaţă plină de fast, asistă la spectacole şi fac vizite în paşnica lor provincie, unde sînt primiţi ca nişte regi. Senatul şi poporul trebuie să fie încîntaţi privindu-i. Ceilalţi pleacă fără zgomot, fără fast, iar odată ajunşi, după o lungă călătorie spre cele mai îndepărtate şi inospitaliere ţinuturi ale statului, îmbracă acea sobră *paludamentum*[1], iau spada în mînă şi, în fruntea legiunilor pe care le comandă, luptă sau duc tratative cu conducătorii barbarilor. Şi unii şi alţii sînt învestiţi cu puteri absolute civile şi penale asupra provincialilor sau a cetăţenilor romani, cu excepţia dreptului de apel la Roma al acestora din urmă. Dar în timp ce guvernatorii senatului nu au nici o putere asupra unităţilor militare în trecere sau staţionate pe teritoriul lor, cu excepţia celor cu o delegaţie specială din partea mea, guvernatorii trimişi de mine, fiind învestiţi cu *imperium militare*, sînt şi comandanţii trupelor din provincia respectivă avînd drept de viaţă şi de moarte asupra militarilor din subordine, pe baza acelui *ius gladii*[2].

Guvernatorii sînt ajutaţi de mai mulţi funcţionari superiori şi inferiori cu atribuţii bine delimitate. Printre aceştia, un rol important îl joacă procuratorul care, deşi modest ca rang, înlocuieşte în provinciile mele questorul ce activează numai în provinciile senatoriale. Procuratorii sînt numiţi din rîndul cavalerilor, al liberţilor sau chiar din rîndul provincialilor. Una dintre misiunile lor principale este strîngerea impozitelor. Deoarece procuratorului i s-au acordat şi unele atribuţii politice, s-a ajuns în acest fel pentru prima dată la o separare a puterilor civile de cele militare.

În afara celor doi magistraţi, procuratorul şi questorul, care au misiuni asemănătoare în cele două categorii de provincii, în suita

---

[1] Manta de război.
[2] Dreptul (privilegiul, autoritatea) spadei.

guvernatorilor se află funcționarii specialiști în cele mai diverse domenii, cît și prietenii care împreună formează consiliul și curtea de justiție. Aceștia primesc misiuni de încredere și constituie un important ajutor al guvernatorilor. Nu trebuie uitați nici ceilalți funcționari mai mici: ofițeri de toate gradele, scribi, sclavi publici, lictori, secretari, curieri. Cohorta de gardă este și ea prezentă asigurînd paza guvernatorului în cantonament sau pe cîmpul de luptă.

Înainte de a fi luat eu conducerea statului, guvernatorii, de-abia ajunși în provincia încredințată, făceau socoteala zilelor cît mai aveau de stat acolo și, bine-înțeles, socoteala averii ce urma să și-o agonisească în timpul scurt de un an de zile. În mentalitatea multora dintre aristocrații cărora le erau încredințate provinciile, aceste inepuizabile resurse de venituri, a jefui era un act dacă nu legal, în orice caz un act de care nu se simțeau deloc rușinați cînd îl săvîrșeau. Ei se înapoiau la Roma încărcați de prăzi și luau loc în mijlocul celorlalți senatori cu toată seninătatea, cu aceeași seninătate ce arătau și colegii lor din Curie cărora nici nu le trecea prin minte să-i tragă vreodată la răspundere pentru violențele și furturile comise. Doar făceau cu toții parte din aceeași tagmă! Din aceeași tagmă cu aceeași conștiință, ori mai bine zis lipsă de conștiință și aceeași dorință de îmbogățire pe căi necinstite. Acum aceste reprobabile obiceiuri au dispărut în cea mai mare parte odată cu noua ordine introdusă de mine.

Spuneam mai înainte că a conduce înseamnă a cunoaște. A conduce treburile unei provincii în cît mai bune condițiuni înseamnă a cunoaște bine provincia, cetățile, oamenii, legile și magistrații locali, nevoile și greutățile populației, chiar obiceiurile și concepțiile localnicilor. Dar cum ar fi fost posibil așa ceva pentru guvernatorul din provincia senatorială și suita lui care, în scurtul timp de un an, nu reușeau să cunoască nici cel puțin numele cetăților provinciei? Guvernatorul ar fi trebuit să se identifice cu viața localnicilor, să se socotească la el acasă și să aibă convingerea că provincia de care răspundea este o parte din patria sa. Așa încît am încurajat ideea ca guvernatorii să-și ia cu ei în provincie și familiile. Pentru aceștia Roma nu mai însemna visul grabnicei reîntoarceri, fiindcă aveau lîngă ei căminul lor, soția și copiii lor, împreună cu zeii Lari ai familiei. După unele tulburări ce au avut loc în anul 758 *ab U.c.*[3] în mai multe regiuni, am hotărît ca guvernatorii provinciilor senatoriale să nu mai fie trași la sorți, ci aleși, stabilindu-le totodată stagiul de minimum doi ani. Alături de stricta supraveghere a guvernatorilor și alegerea cu cea mai mare grijă a celor mai pricepuți și corecți oameni pentru această înaltă funcție, prelungirea mandatului a contribuit în largă măsură

[3] Anul 5 e.n.

la o mai bună conducere a provinciilor. A lăsa magistratul să îmbătrînească în aceeaşi funcţie, a fost pentru administrarea provinciilor unul dintre criteriile mele de bază.

Populaţiile ce intră în componenţa statului roman nu sînt chiar aşa de ignorante şi înapoiate cum se crede. Aceşti barbari folosesc, printre alte organisme de conducere locală, şi Adunările provinciale care, avînd caracter politic, dar şi religios, sînt foarte răspîndite şi active. Eu le-am acordat întreaga libertate de acţiune. Adunarea deliberează în probleme de interes general. Nu intenţionez să descriu activitatea acesteia, ci doar să scot în evidenţă că magistraţii locali aveau şi libertatea de a formula acuzaţii la adresa guvernatorului incorect, după cum, în cazul cînd magistraţii romani îşi îndeplineau cu cinste misiunea încredinţată, Adunarea îi răsplătea votînd să li se ridice statui sau să li se acorde diferite onoruri. Aceste organisme locale de conducere, avînd libertatea de a semnala neregulile săvîrşite de funcţionarii Romei, au constituit pentru mine un eficace mijloc de control, alături de celelalte măsuri pe care le-am prevăzut.

Prin legislaţia sa, Roma şi-a dovedit întotdeauna bunele intenţii cu privire la conducerea provinciilor. Astfel, o prescripţie legală cerea guvernatorului să lase la plecare, în două exemplare, socotelile băneşti efectuate pe timpul conducerii sale. Documentele erau trimise în două din oraşele provinciei pentru a permite conducătorilor locali ai acestora verificarea activităţii guvernatorului şi eventual informarea Romei asupra fraudelor săvîrşite. Înainte vreme însă provincialii nu prea erau luaţi în seamă. Au existat şi unele condamnări de răsunet, dar de cele mai multe ori judecarea vinovaţilor era formală. Spre exemplu, acuzatul care se autoexila înainte de darea sentinţei îşi păstra averea intactă. Nu tot astfel se petreceau lucrurile în vremea mea. Eu am numit din rîndul proconsulilor un fel de reprezentanţi ai provinciilor la Roma care mă ajutau în rezolvarea apelurilor, a unor cereri sau plîngeri ale locuitorilor din provincii. Delegaţii provinciilor sosiţi la Roma erau primiţi de aceşti reprezentanţi care mă informau asupra litigiilor şi urmăreau să li se facă dreptate. Apoi provincialii se prezentau în faţa senatului. Înaltul for îi chema în judecată pe vinovaţi. Pentru apărarea cauzei reclamanţilor erau numiţi cei mai destoinici judecători. Guvernatorii vinovaţi îşi primeau meritata pedeapsă. Pentru ca totul să fie legal, am făcut să se voteze o lege, *lex concussionis*, pe baza căreia guvernatorii, ori înalţii funcţionari din preajma lor care se făceau vinovaţi de fraude sau alte grave abateri, erau judecaţi şi condamnaţi la pedeapsa capitală sau, în cel mai fericit caz pentru ei, erau exilaţi şi li se confisca averea. Altădată supuşii Romei tremurau în faţa guvernatorilor. Venise acum vremea să mai tremure şi guvernatorii în faţa supuşilor. Dacă mă arătam neiertător faţă de magistraţii din provincii cu

funcţii dintre cele mai înalte, se înţelege că nici funcţionarii mai mărunţi sau chiar prietenii mei nu scăpau nepedepsiţi dacă încălcau legea.

Preceptorul şi sclavii nepotului meu, Caius Caesar, profitînd de boala lui, au comis în provincia acestuia acte de jaf şi violenţă. Am poruncit ca vinovaţii să fie aruncaţi în apă cu o greutate legată de gît. Nu-i iertam nici pe prieteni, chiar dacă se dovedeau pricepuţi în treburile publice. Cînd Cornelius Gallus a abuzat de puterea sa în Egipt, şi-a luat pedeapsa. Fiind judecat şi condamnat a trebuit să se sinucidă. Din aceste exemple se observă că şi pe vremea mea provinciile mai aveau de suferit din partea unor oameni incorecţi, dar se mai poate observa totodată că aceste regiuni vitregite cîndva găsiseră în mine cel mai de nădejde apărător. Voi da acum alt exemplu. Eu numisem ca procurator cu strîngerea impozitelor din Gallia pe unul dintre localnici, fost sclav, dar priceput în această problemă. Aş putea spune chiar prea priceput! Licinius, fiindcă aşa se numea omul meu „de încredere", a jefuit provincia într-un mod într-adevăr „barbar". Pretindea să se plătească lunar a douăsprezecea parte a impozitului cuvenit pe un an. Pînă aici nimic necinstit. Dar el socotea anul de patrusprezece luni: douăsprezece pentru Roma, două pentru el... Cînd am venit a două oară în Gallia, populaţia s-a grăbit să mi se plîngă cerîndu-i pedepsirea. Procuratorul Licinius, fără aş pierde firea, m-a invitat la el acasă. Acolo mi-a arătat aurul adunat spunîndu-mi: „Iată ce am strîns pentru tine şi pentru romani. Această comoară putea fi folosită contra Romei. Ia-o, este bunul tău". Eu am luat-o, iar gallii au fost mulţumiţi văzîndu-şi concetăţeanul lipsit de orice bunuri şi în felul acesta pedepsit. Dacă ar fi fost roman, aş fi poruncit să fie ucis, dar nu am făcut-o pentru a nu-şi imagina gallii că mă şi grăbeam să-l condamn la moarte pe unul dintre ai lor... Dacă cititorul ar putea crede acest calcul al meu, zeii însă, care pătrund pînă în adîncul sufletului omenesc şi care nu pot fi nicicum păcăliţi, m-au socotit complice cu Licinius. Cred că au cam exagerat. În orice caz mi-au dat nu prea tîrziu un avertisment, pentru ca pe viitor să pedepsesc necinstea cu cea mai mare asprime, aşa cum procedam de obicei, fără nici o milă, fără nici o excepţie. În ce a constat avertismentul? Unul dintre nobilii galli a luat îndrăzneaţa decizie de a mă ucide. El mi-a cerut permisiunea să mă însoţească la înapoierea mea, la trecerea prin Munţii Alpi, cu gîndul ascuns de a se apropia de mine, cînd aş fi trecut pe lîngă o prăpastie, şi să mă arunce în adîncul ei. Nu a putut să-şi pună însă ucigaşul plan în aplicare, deoarece, după cum mărturisea el mai tîrziu, figura mea senină, liniştită, dar mai ales plină de blîndeţe i-a luat tot curajul. Aflînd şi eu despre sălbatica intenţie a însoţitorului meu, mi-am dat seama că la mijloc fusese mîna zeilor. Ei l-au făcut pe temerarul nobil să mă vadă cu alţi ochi.

Sau poate că zeii mi-au dat mie, pentru un moment, o înfățișare așa blîndă și senină, încît, privindu-mă, tînărul gall s-a simțit pe dată ca paralizat... Și iată cum, din această întîmplare se poate înțelege un mare adevăr pe care mulți conducători îl uită: *Atrocitati mansuetudo est remedium*[4].

29. Getulii liberi se războiau cu noi... fiindcă nu-i încorporasem statului roman!

Urmărind cu perseverență și răbdare crearea unui climat favorabil pentru întărirea păcii ce veneam s-o instaurez pe întreg cuprinsul statului roman, a trebuit să mă aflu mai mulți ani plecat în provincii. Am trăit vreme îndelungată în mijlocul unor populații străine, neospitaliere, uneori chiar dușmănoase și o spun aceasta cu mîndrie, nu regretînd că mă găseam departe de Roma, de familie, de prieteni, de spectacolele din circ sau amfiteatru. (Și de ce nu aș mărturisi! Am fost departe chiar de unele mici bucurii și plăceri cum erau jocul cu mingea și mai ales cu zarurile pe care nu le puteam arunca sub privirile sceptice și bănuitoare ale unor străini înclinați să nu înțeleagă cum de marele *imperator* se deda la astfel de vulgare obiceiuri. La ce mă puteam aștepta de la acei oameni, cînd nu mai departe cel mai bun prieten al meu, Agrippa, mă lua în rîs din cauza pasiunii mele pentru zaruri. El mă ironiza spunînd că aschia nu sare departe! Dar, zicea el, ce mare deosebire între consecințele aruncării zarurilor[1] de către tată, adică de către marele Caesar, cu ocazia trecerii Rubiconului, și cei cîțiva sesterți pe care se încăpățînează fiul, adică eu, să-i cîștige la zaruri, neglijînd treburile statului!... Bunul meu prieten avea și el, ca orice om, o pasiune: cursele de care. La ironiile lui ripostam replicîndu-i că eu cunosc pe unul care, mai rău, neglijează treburile statului înghesuindu-se cu gloata pe Cîmpul lui Marte pentru a căsca ochii la niște gloabe înhămate!...)

Să vedem acum pe ce meleaguri mi-am petrecut... fără minge și zaruri, o parte din viață. Din septembrie anul 723 *ab U.c.* și pînă în august 725 am rămas în Orient. De la sfîrșitul anului 727 pînă la sfîrșitul lui 730 am fost plecat în Gallia și Hispania. Iarna

[4] Blîndețea este leac oricărei cruzimi.

[1] *Alea iacta est:* zarurile au fost aruncate (hotărîrea a fost luată).

anului 732 m-a prins în Sicilia. Anul 733 l-am petrecut în Grecia și Samos. În 734 m-am aflat în Asia, Bithynia și Syria, iar în 735 m-am întors în Samos, apoi am stat un timp la Atena înapoindu-mă în toamna aceluiaș an la Roma. Între anii 738 și 741 m-am aflat din nou în Gallia, unde m-am mai repezit și în anul 744 și în anul 746 *ab U.c.*[2]

După cum se vede, Gallia a fost provincia unde am avut cel mai mult de lucru. Încă din anul 716 *ab U.c.*[3], Agrippa repurtase o frumoasă victorie împotriva gallilor. Cu toate acestea, liniștea era departe de a se instala în această regiune unde fremăta încă dorința libertății, mai cu seamă în Aquitania, care se sprijinea pe Munții Pirinei ca pe o inexpugnabilă cetate, dar și în Belgica unde vecinătatea germanilor întreținea o permanentă atmosferă de agitație. După înfrîngerea lui Antonius, dispunînd de numeroase forțe, am trimis spre Gallia în anul 725 *ab U.c.*[4], trei legiuni care au desăvîrșit cucerirea provinciei. A urmat apoi o intensă acțiune de pacificare a spiritului războinic și iubitor de independență care era foarte dezvoltat la aceste popoare și care susținuse eroica încercare de rezistență împotriva armatei romane. Îmi dădeam seama că, deși teritoriul gallilor se afla sub stăpînirea noastră, supunerea populației era încă departe de a fi realizată. Aspirațiile, credințele și în general modul de viață al acestor populații se schimbau mai greu decît noile granițe între care se găseau acum. Și acolo unde forța, la care dealtfel eu am recurs numai *in extremis*, nu putea rezolva mai nimic, trebuia aplicată politica de pacificare și apropiere prin orice mijloc a populației gallice, politică ce am aplicat-o nu numai acesteia, ci tuturor popoarelor ce aparțineau marelui stat roman.

În primul rînd am aplicat un tratament diferențiat acestor numeroase triburi care se găseau pe trepte diferite de dezvoltare și nutreau sentimente diferite față de noua epocă ce li se deschidea în perspectivă. Dar nu am acționat astfel numai pentru că aceste populații se deosebeau între ele, ci și pentru că, exercitînd asupra lor presiuni diferite, le cream situații inegale care îi împiedicau să se unească într-o dușmănie comună față de stăpînitorii străini, după cum ne considerau la începutul relațiilor dintre noi. Unele triburi gallice au primit statutul de aliate ale poporului roman,

---

[2] Din septembrie anul 31 î.e.n. și pînă în august 29, Augustus a rămas în Orient. De la sfîrșitul anului 27 pînă la sfîrșitul lui 24 a fost plecat în Gallia și Hispania. Iarna anului 22 l-a prins în Sicilia. Anul 21 l-a petrecut în Grecia și Samos. În anul 20 s-a aflat în Asia, Bithynia și Syria, iar în 19 s-a întors în Samos, apoi a rămas un timp la Atena înapoindu-se în toamna aceluiaș an la Roma. Între anii 16 și 13 s-a aflat din nou în Gallia, unde s-a mai repezit și în anul 10 și în anul 8 î.e.n.

[3] Anul 38 î.e.n.

[4] Anul 29 î.e.n.

altora le-am permis să-şi păstreze legile proprii aplicate de magistraţii lor conform tradiţiilor după care se conduceau înainte de sosirea noastră. Populaţiilor din Gallia Narbonensis, care din anul 732 *ab U.c.*[5] devine provincie senatorială, le-am acordat statutul latin, *ius latii*, ce le deschidea perspectiva obţinerii dreptului de cetate romană. Acest privilegiu era dorit de oricare dintre popoarele ce aparţineau statului nostru, deoarece le situau, într-un fel, pe picior de egalitate cu noi.

În timpul scurt cît se ocupase de Gallia, tatăl meu adoptiv adusese puţine schimbări. Eu am împărţit-o în trei regiuni: Aquitania, Gallia Lugdunensis şi Belgica. În Aquitania existau mai multe triburi apropiate celor iberice, dar şi numeroase triburi celtice. Prin transformarea Galliei în provincie romană s-a efectuat o rapidă romanizare în special a triburilor celtice. Obiceiurile romane şi limba latină au fost însuşite în primul rînd de aristocraţia locală.

În scopul menţinerii ordinei şi liniştei în mijlocul celor vreo trei sute de triburi de pe cuprinsul provinciei Gallia, aceasta a fost împărţită în şaizeci şi patru de *civitates*, mici districte municipale, pe care le-am organizat după modelul roman şi le-am făcut răspunzătoare de orice tulburări ce ar fi avut loc în interiorul lor. Fiecare dintre aceste *civitates* se grupează în jurul unui oraş central, de unde se exercită puterea şi conducerea în districtul respectiv. În afara acordării preferenţiate, chiar inegale, a privilegiilor prin care se urmărea crearea şi stimularea unor interese diferite în rîndul gallilor, am realizat, prin fărămiţarea triburilor în numeroasele districte, desfiinţarea vechilor federaţii şi subordonări clientelare. De asemenea, pentru a îndepărta din viaţa gallilor obiceiurile şi amintirile de pe vremea relativei lor independenţe, le-am schimbat unora dintre populaţii modul de viaţă şi chiar condiţiile politice, nu numai modificînd limitele teritoriilor locuite, dar şi numele şi locul oraşelor, în special al capitalelor. Astfel, pentru a evita organizarea unor rezistenţe ale locuitorilor din regiunile muntoase, i-am mutat în mare parte pe alte meleaguri mai uşor de supravegheat dîndu-le şi alte nume noilor aşezări. Aşa s-a întîmplat în anul 742 *ab U.c.*[6] cu locuitorii oraşului Bibracte care, părăsindu-şi vechea aşezare, au format un nou centru orăşenesc cu numele de Augustodunum[7], şi cu cei din Gergovia care au înfiinţat Augustonemetum"[8], nume pe jumătate celtice. Acordarea numelui meu unora dintre oraşe însemna totodată crearea de legături mai strînse între mine şi locuitorii acestora, eu devenind patronul, deci protectorul lor, iar ei clienţii mei. În cadrul noii

[5] Anul 22 î.e.n
[6] Anul 12 i.e.n.
[7] Oraşul lui Augustus.
[8] Sanctuarul lui Augustus.

organizări a Galliei a trebuit să procedez și la alte schimbări. De exemplu, pe timpul războaielor purtate mai înainte, triburi întregi pieriseră în luptă. Pământurile acestora au fost împărțite populațiilor vecine. Unele triburi care erau doar slăbite, în urma ciocnirilor dintre ele sau dintre ele și trupele romane, au fost contopite și reorganizate.

Acestei mari provincii i-am dat și o capitală pe măsura importanței ei: Lugdunum[9], oraș înființat pe vremea divinului Caesar de către guvernatorul acestuia în Gallia, Munatius Plancus. Orașul fusese clădit după modelul cetăților romane și colonizat cu emigranți italici și veterani. Situat într-un loc apropiat de patru dintre provinciile noastre și foarte aproape de Munții Alpi, Lugdunum ocupa o poziție care îl favoriza pentru a deveni cea mai mare cetate transalpină. Eu am mărit această colonie făcînd din ea centrul romanizării din Gallia. Printre altele am creat aici mai tîrziu un centru monetar pentru emiterea monedelor de aur și argint, ceea ce însemna o mare cinste pentru oraș, dacă ținem seama că această operațiune se desfășura la Roma în palatul meu și sub directa mea supraveghere. O cohortă făcea paza nenumăraților magistrați, funcționari și agenți ai mei în Lugdunum care devine, după Roma, a doua capitală a statului. Cu ajutorul lui Agrippa au fost amenajate mai multe căi de comunicații necesare unui asemenea mare centru politic și administrativ.

Punctul de sprijin al vastei opere de romanizare întreprinse de mine în Gallia, ca și în alte provincii, a fost orașul; orașul în care pulsa viața romană. Pe lîngă centrele populate existente, centre comerciale și meșteșugărești, pe care am căutat să le dezvolt continuu prin introducerea administrației romane, am fost permanent preocupat să creez noi colonii care completau sistemul orașelor existente. O mare atenție am acordat Galliei Narbonensis, unde marele Caesar înființase deja vreo șapte colonii. Eu am mai întemeiat încă douăsprezece. Una dintre ele era Nemausus sau colonia Augusta Nemausus, populată cu veteranii din legiunile lui Marcus Antonius. Capitala acestei provincii rămînea însă orașul Narbo ca centru politic și administrativ. Au mai fost create și alte colonii. Pe teritoriul troilor a apărut Augustobona Tricassium, în regiunea treverilor, Augusta Treverorum, în regiunea tarbellilor, Aquae Augustae Tarbellorum și alte multe.

Legătura dintre Italia și Gallia, peste Alpi, se făcea greu nu numai din cauza munților, dar și din cauza locuitorilor de pe aceste înălțimi. Printre aceștia se găsea și războinicul trib al salassilor. Văile munților, mai ușor accesibile, erau deja sub supravegherea noastră. Din minele lor noi scoteam aur de mai mult timp. Cei care se aflau agățați de crestele muntoase ne făceau în-

[9] Lyonul de azi.

să mari greutăţi abătînd cursul rîurilor şi lăsînd minele fără apă. Odată au prădat o coloană romană ce transporta impozitele încasate din provincii. Altădată, oferindu-se să lucreze la construcţia unor drumuri şi poduri din regiune, au îndrăznit să arunce asupra trupelor noastre imense cantităţi de piatră provocînd pierderi însemnate. Ca urmare am poruncit guvernatorului Terentius Varro să ia cele mai aspre măsuri. În anul 729 *ab U.c.*[10] acesta i-a înfrînt după o luptă înverşunată. Cei vreo patruzeci şi cinci de mii de oameni care formau populaţia salassilor au fost vînduţi ca sclavi în cele mai îndepărtate colţuri ale statului impunînd cumpărătorilor ca timp de douăzeci de ani nici unul dintre ei să nu poată fi eliberat. În locul lor au fost aşezaţi în Augusta Praetoria trei mii de veterani pretorieni. Ceva mai tîrziu două importante căi de comunicaţie s-au deschis, prin munţi, spre Lugdunum care se găsea acum doar la două, trei zile depărtare de Italia uşurînd astfel schimburile comerciale dintre cele două regiuni. Capitala Galliei cunoaşte o nouă perioadă de dezvoltare. Ca urmare, prosperitatea de care se bucura Lugdunum i-a atras denumirea şi de Copia[11].

Tribul ligurilor din aceeaşi regiune se afla de mult sub supravegherea trupelor noastre comandate de un ofiţer de ordin ecvestru. În anul 740 *ab U.c.*[12] ligurii au fost aduşi complet la ascultare. Pe una din înălţimile stăpînite cîndva de către ei în Alpii Maritimi a fost ridicat un trofeu de marmură care se putea vedea de departe din largul mării anunţînd corăbiile că puteau acum acosta în linişte pe ţărmurile de la poalele munţilor definitiv pacificaţi.

Opt legiuni romane instalate în vreo cincizeci de castre şi puncte întărite împreună cu o flotă ce patrulează în lungul fluviului Rhenus, prevenind o eventuală agresiune din partea germanilor, asigură viaţa paşnică a locuitorilor din Gallia făcîndu-i totodată să-şi ia gîndul de la orice reîntoarcere a vremurilor trecute.

Hispania, deşi pacificată în mare parte şi colonizată timp de două secole, nu se afla în întregime controlată de către noi. Dacă pe ţărmul Iberiei există multe oraşe romanizate, partea de apus şi de miazănoapte, regiune de podişuri şi munţi, se găsea încă în stăpînirea asturilor şi cantabrilor. Prin repetatele lor atacuri ei ţineau peninsula într-o permanentă tensiune. În anii 715, 725 şi 726 *ab U.c.*[13] s-au dat lupte grele contra acestor populaţii, dar o totală pacificare era greu de obţinut. În această situaţie am fost obligat să plec chiar eu în Hispania unde am purtat contra astu-

[10] Anul 25 î.e.n.
[11] Îmbelşugare.
[12] Anul 14 î.e.n.
[13] Anii 39, 29 şi 28 î.e.n.

rilor şi cantabrilor un război crîncen în anii 727—729 *ab U.c.*[14] fără a reuşi să-i aduc definitiv la supunere. De-abia în anii 734—735 *ab U.c.*[15] destoinicul general Agrippa a putut înfrînge pentru totdeauna rezistenţa acestora, dar cu preţul unor mari jertfe de ambele părţi. Cei care au mai scăpat cu viaţă după groaznicul măcel au fost aşezaţi în diferite puncte din regiunile mai de multă vreme pacificate şi puşi sub supravegherea ofiţerilor romani stingîndu-se astfel orice suflu de libertate ce fusese întreţinut de pe înălţimile Peninsulei Iberice.

Pentru organizarea Hispaniei am folosit aceleaşi principii şi metode ca şi în cazul Galliei. A avut loc o nouă împărţire a teritoriului iberic. Hispania Citerior a fost mărită, căpătînd numele de Hispania Tarraconensis, cu centrul administrativ şi politic în Tarraco. Hispania Ulterior a fost împărţită în Lusitania, cu centrul la Emerita (colonie romană), şi Baetica, avînd centrul la Cordoba. La Tarraco, puternic punct de romanizare ce luase fiinţă încă din timpul războaielor punice, am creat o nouă colonie cu numele de Iulia Vetus Triumphalis Tarraco ce se remarca prin marele său apeduct care se întindea pe vreo treizeci de mille. Aici a fost ridicat un impozant altar în cinstea mea. Pe teritoriile cucerite mai tîrziu, după înfrîngerea asturilor şi cantabrilor, au fost create noi colonii ca Braccara Augusta, Lucus Asturum, Asturica Augusta, Legio Septima. În Lusitania au luat fiinţă coloniile Ebora, Olisippo, Pax Augusta şi altele. Crearea numeroaselor colonii a dus la o rapidă romanizare a Hispaniei. Regiunea de la miazăzi, Baetica, cea mai intens colonizată, a primit din partea mea statutul latin. Locuitorii de pe cele două maluri ale rîului Baetis trecuseră în mare măsură la felul de viaţă roman uitînd propriul lor grai în avantajul limbii latine. Cele aproape cincizeci de triburi iberice trăiesc acum în înţelegere printre numeroşii colonişti italici. Oraşele se întrec să-i aducă cinstiri celui care pacificase pămîntul şi marea luîndu-şi numele acestuia: *Augusta*.

Armata romană era şi aici prezentă. Cinci legiuni întărite de numeroase trupe auxiliare, ce totalizau un efectiv de vreo patruzeci şi cinci de mii de soldaţi masaţi în partea de miazănoapte a peninsulei, garantau pacea şi progresul civilizaţiei romane în această parte a Europei.

Încă de cînd mă aflasem în Hispania, m-am ocupat şi de Africa. Aceasta a fost o regiune în care nu am întreprins nici o inspecţie. Pe continentul negru Roma organizase provincia Africa ce era condusă de un proconsul şi aparţinea senatului. Procesul de romanizare fusese început de către tatăl meu adoptiv cam de prin vremea cînd se războia cu Magnus Pompeius. Eu am continuat

[14] Anii 27—25 î.e.n.
[15] Anii 20—19 î.e.n.

opera începută de el. În timpul războaielor civile mulți italici trecuseră marea stabilindu-se în Africa. La un moment dat existau nouăsprezece colonii ce se intitulau Iulia. O bună parte erau înființate de mine. În Numidia și Mauretania au fost întemeiate douăsprezece colonii, cea mai mare parte pe țărmul Mediteranei; două se găseau pe țărmul oceanului. Unele orașe mai vechi, cum era Utica, au primit statutul latin, altora le-am acordat dreptul de municipiu. O parte dintre ele se administrau singure. O particularitate a organizării orașelor din regiunea de miazănoapte a Africii o constituia dubla lor administrare. Astfel, alături de un oraș liber, care se conducea după legile și obiceiurile lui de către magistrați locali ce se numeau *sufecti*, se înființa și o colonie romană cîrmuită de un consiliu de decurioni. În această situație se afla și orașul Carthago Nova care fusese înființat în anii 710—712 *ab U.c.*[16] conform planurilor mai vechi ale tatălui meu adoptiv. Pentru că cetatea se dezvolta foarte încet, am repartizat acolo trei mii de coloniști. Treptat s-au adunat numeroși localnici din rîndurile populației punice. Aceștia își alegeau sufecții lor, iar cetățenii romani aveau administrația și magistrații lor.

Fiul regelui Numidiei, Iuba al II-lea, căsătorit cu Cleopatra Selene, fiica lui Marcus Antonius și a Cleopatrei, a fost crescut și educat la Roma. Eu i-am încredințat regatul Mauritaniei căruia îi alipisem o parte din țara getulilor. Mauritania a rămas un stat independent din punct de vedere juridic. Getulii din afara Mauritaniei s-au arătat nemulțumiți că nu erau guvernați de către Roma. A fost nevoie de intervenția armatei care a purtat mai multe lupte cu acești prieteni ai romanilor ce se dovediseră așa de zeloși. Dorința getulilor ar părea de neînțeles, dacă în acea perioadă nu ar fi cerut în mod insistent și alte populații să intre în compunerea statului roman. Iată încă o dovadă a bunei-credințe și a bunăvoinței arătată de Roma față de popoarele încorporate sub autoritatea ei.

Cele mai vechi provincii romane erau Sicilia, Sardinia și Corsica. În iarna anului 732 *ab U.c.*[17] mă aflam în Sicilia unde treburile nu mergeau prea bine. Lipsa de organizare la care se mai adăugau și urmările războiului provocat de Sextus Pompeius făcuseră ca această insulă să decadă în pofida renumitei ei fertilități. Sicilia era unul din grînarele Romei, încît trebuia să-și refacă neîntîrziat întreaga viață economică. Marele Caesar acordase tuturor sicilienilor dreptul de cetate. Eu am hotărît ca acest drept, ce nu contribuise în ultima vreme cu nimic la redresarea orașelor, să-l păstreze doar șase cetăți din totalul de șaizeci și opt. Alte șase au primit denumirea de *municipium*, iar trei orașe

[16] Anii 44—42 î.e.n.
[17] Anul 22 î.e.n.

beneficiau de statut latin. Din porunca mea au fost refăcute Catana și Centuripae. Syracusa avusese atîtea de suferit, încît din cinci cartiere mai avea în picioare doar unul singur. M-am ocupat de aducerea la viață a acestei cetăți în primul rînd prin colonizarea unui mare număr de italici.

Să trecem acum în Orient. După războiul purtat împotriva Cleopatrei și a lui Antonius, orașele și provinciile din această regiune se aflau într-o situație economică dezastruoasă. Contribuțiile apăsătoare la care fuseseră obligate de către colegul meu de triumvirat le secătuiseră complet. După înfrîngerea acestuia nu m-am grăbit să mă întorc acasă, unde mă așteptau cele mai mari onoruri care i-au fost vreodată acordate unui cetățean roman. Am mai rămas în Orient un an încheiat pentru a-i recompensa pe cei ce mă sprijiniseră, pentru a-i pedepsi pe cei ce mi se arătaseră potrivnici, dar și pentru a încerca, prin măsuri de primă urgență, redresarea orașelor.

Am revenit în aceste locuri de-abia în anul 733 *ab U.c.*[18], deoarece organizarea pe noi baze a Occidentului îmi răpise mulți ani. Dar pînă să întreprind călătoria în Orient, edictele mele, ce cuprindeau instrucțiuni privitoare la reorganizarea administrării acestei regiuni, circulau peste tot cu putere de lege. Eu urmăream să măresc rolul orașelor orientale pentru a deveni puncte de sprijin necesare consolidării atît a puterii mele, cît și a întregului stat roman.

În general am fost consecvent în atitudinea ce adoptasem după Actium. Ilion, Samos, Stratonicea, Alabanda, Cnidos, Aphrodisia, Mylasa, Astipalea Bargyllia și altele și-au păstrat libertatea dăruită mai de mult. Am încercat să fiu cît mai atent față de populația din Orient știind că oamenii de acolo, frivoli și vanitoși din fire, sînt foarte sensibili la micile favoruri care îi făceau să uite suferințele din trecut. Astfel, orașului Samos, unde fusesem primit cîndva cu toată cinstirea, i-am restituit două prețioase statui sculptate de Myron ce reprezentau pe Minerva și Hercules. Ele fuseseră luate dintr-un templu de către Antonius care își însușise, printre altele, și o statuie a lui Apollon din Ephes. Le-am restituit-o și pe aceasta.

M-am străduit ca dinaștii aliați să se considere ca făcînd parte din marea familie a Romei. Eu am acordat tutelă fiilor minori ai acestora aducîndu-i la Roma și ocupîndu-mă de educația lor alături de a tinerilor din familia mea. Regelui Polemon al Pontului i-am trimis insignele demnității senatoriale și titlul de aliat, iar după puțină vreme i-am adăugat la teritoriile pe care le stăpînea și regatul Bosphorului Cimmerian. Polemon se afla în vecinătatea Armeniei și lîngă acest stat aveam nevoie de un dinast

[18] Anul 21 î.e.n.

devotat. Cappadocia era ca un fel de post înaintat al romanilor spre Euphrat. Suveranului acestui stat i-am adăugat mai multe oraşe din Cilicia şi o parte din Armenia, pe care Antonius o cedase cîndva regelui Mediei, iar mai tîrziu i-am înlesnit căsătoria cu văduva lui Polemon. Ea îi aducea ca dotă o parte din posesiunile fostului soţ. În felul acesta aveam un aliat puternic în apropierea parthilor.

Deşi Atena îşi pierduse din importanţa ei economică, rămăsese mai departe unul dintre cele mai vestite centre culturale. Cetatea era vizitată de numeroşi romani ce doreau să-şi completeze studiile sau să cunoască vestigiile artei greceşti. Acest însemnat oraş avea un regim privilegiat. În primul rînd era socotit stat aparte, nefiind inclus în nici una din provincii. Scutit de impozite, avea şi privilegiul de a se conduce după vechile-i legi, cu excepţia politicii faţă de alte state sau oraşe, aceasta aflîndu-se sub îndrumarea Romei. Sparta era considerată de asemenea o cetate liberă. O deosebită înţelegere am manifestat şi faţă de alte cetăţi greceşti restabilindu-le vechiul consiliu amphictyonic. Cincisprezece cetăţi reprezentînd treizeci de voturi puteau trimite delegaţi, iar oraşul Nicopolis, înfiinţat de mine după victoria de la Actium, avea dreptul la şase voturi. Cetăţile Patras şi Buthrotum, ce se aflau pe canalul Corfu, au fost întărite de către mine cu mulţi veterani pentru a ţine în frîu Corcyra, infestată de piraţi. Şi Corynthos a primit un număr însemnat de colonişti în scopul dezvoltării acestui mare port şi însemnat centru comercial.

Cleopatra, pentru a nu fi capturată, intenţionase să fugă în India cu o flotă pe care o pregătise în Marea Roşie, dar arabii nabateeni i-au incendiat corăbiile. Nereuşind să fugă, regina a căzut în mîinile mele împreună cu imensele-i comori. Eu nu am uitat serviciul nabateenilor şi drept recompensă le-am recunoscut regele ca pe suveranul lor legal.

Acestea au fost doar cîteva exemple din care se poate vedea cum am înţeles, de la caz la caz, să intervin atît pentru sprijinul şi redresarea oraşelor, cît şi pentru recompensarea unor cetăţi şi dinaşti, dar mai ales pentru dezvoltarea unui climat de pace într-o regiune care cunoscuse o lungă perioadă de frămîntări.

Au fost situaţii cînd a trebuit să iau şi unele măsuri represive. Eurycles, stăpînul unor insule de pe ale căror înălţimi stîncoase ameninţa continuu vecinii, a fost exilat. Posesiunile acestuia au fost trecute sub conducerea lacedemonienilor. Regele Antiochos al Commagenei a fost învinuit că îi ucisese pe solii fratelui său. Trimis la Roma şi judecat, i s-a aplicat pedeapsa capitală. Locuitorii oraşului Cyzic au biciuit şi ucis mai mulţi romani în timpul unor tulburări. Eu am ridicat libertatea de care se bucura oraşul, iar pe locuitori i-am vîndut ca sclavi. O soartă asemănătoare au avut

locuitorii orașelor Tyr și Sidon care și-au pierdut libertatea din cauza provocării unor tulburări. Ele au fost subordonate Syriei.

Provinciile romane din Orient, cu excepția Syriei și Egiptului, se află subordonate senatului. Ele sînt: Macedonia, Achaia, Bithynia cu Pontul, Asia, Creta cu Cyrenaica. Eu m-am ocupat și de organizarea acestor provincii, deși nu-mi fuseseră atribuite mie. Așa a fost cazul Greciei pe care am reorganizat-o într-o nouă provincie dîndu-i numele de Achaia.

Syria este singura provincie din Orient unde staționează trupe. Ele se găsesc sub conducerea unui *legatus* care își are reședința în orașul Antiochia, de pe rîul Orontes. Cetățile din Syria au statute diferite, ca și cele ce aparțin altor provincii. Spre exemplu Antiochia este autonomă și trece drept centrul culturii elenistice din această provincie. Alte orașe, cum sînt Scythopolis, Pella, Gadara, Gerrha și Dium se află unite într-o ligă ce luase ființă încă de pe vremea lui Magnus Pompeius. O parte din teritoriul Syriei aparține unor mici regate dependente cu hotare schimbătoare.

Din prezentarea pe scurt a organizării acestei provincii se poate înțelege cît de complexă și diferită în același timp este organizarea Orientului. Aci se află orașe independente, semidependente sau dependente de o provincie romană, ori de un regat aliat, care la rîndul lui poate fi independent, semidependent sau dependent de o provincie sau direct de Roma. O mică parte a locuitorilor din regiune este formată din cetățeni romani ce dețin diferite magistraturi, stăpînesc latifundii sau se ocupă cu comerțul și diferite alte îndeletniciri. O altă parte a populației a obținut statutul latin, alții sînt lipsiți de drepturi, dar fără aș pierde libertatea, iar unii sînt lipsiți de orice libertate. Unii sînt scutiți de impozite, alții numai în parte și alții deloc. Alături de noi așezări formate din coloniști se află orașele vechi, unele avînd titlul de municipiu, altele nu, multe diferențiindu-se în *civitates liberae, civitates liberae et immunes, civitates iure peregrino.* Aceste raporturi atît de variate, care există nu numai în Orient, au impus o politică extrem de abilă, atentă și perseverentă în ideea ce m-a călăuzit continuu, ideea menținerii și consolidării păcii.

O situație oarecum diferită are Egiptul. Din anul cînd l-am cucerit și integrat statului roman, eu nu am mai vizitat această provincie, deși ar fi trebuit s-o inspectez mai des, dacă ținem seama că era de fapt domeniul meu personal. Poate că dacă aș fi făcut-o, prefectul Egiptului, Cornelius Gallus, despre care am mai scris, nu ar fi ajuns în situația să-și pună capăt zilelor. În momentul cînd s-a văzut stăpîn absolut, fiindcă îi acordasem pînă și dreptul de a declara război, s-a crezut probabil vreunul dintre faraonii Egiptului. Și-a înșirat statuile peste tot, și-a gravat numele și faptele pe Piramide, primea onoruri de zeu și, ceea ce era mai grav, exploata populația în cel mai nemilos chip. Din cauza

măririi impozitelor a avut loc o răscoală pe care Gallus a înăbuşit-o în sînge. Theba a fost jefuită şi distrusă. La scurt timp o altă răscoală a avut loc la Alexandria, şi ea reprimată cu mare cruzime de detaşamentul înarmat existent în oraş ucigînd pe mulţi dintre cei care foloseau ca arme de atac doar pietrele. Pentru a-şi mări prestigiul, Gallus a întreprins mai multe expediţii în afara graniţelor. El se lăuda că a ajuns cu trupele sale pînă în cele mai îndepărtate locuri, unde nu pătrunsese vreodată nici un roman sau egiptean. El uitase însă că mai existam şi eu, adevăratul conducător al Egiptului. Cînd şi-a adus aminte, era prea tîrziu! Senatul, care şi aşa nu-l simpatiza prea mult, Gallus făcînd parte din ordinul ecvestru, l-a tradus în faţa justiţiei. Senatorii invidioşi pe cel care conducea o provincie unde ei nu numai că nu aveau dreptul să se amestece, dar nici cel puţin s-o viziteze, decît pe baza unui permis special semnat personal de către mine, s-au grăbit să-l pedepsească exilîndu-l. „Faraonul" n-a putut suporta o asemenea jignire şi s-a sinucis. Deşi fusesem prieteni, jafurile şi cruzimile lui m-au împiedicat să intervin pentru el. Au trecut mulţi ani de atunci. Succesorii săi au înţeles să aplice strict instrucţiunile date de mine cu privire la organizarea şi conducerea provinciilor. În Egipt au fost executate noi lucrări de irigaţii şi amenajări ale Nilului. De pe malurile lui aşa de roditoare sînt expediate grîne Romei, asigurîndu-se necesarul pe aproape patru luni în fiecare an.

Trei mari centre urbane: Alexandria, Naucratis şi Ptolemais, au administraţie proprie. Exegeţii şi cosmeţii sînt denumiri ale magistraţilor locali ce se ocupă cu treburile oraşelor. De aprovizionarea Alexandriei se ocupă agoranomii. Magistraţii din acest oraş sînt confirmaţi în funcţii de către o Adunare specială formată numai din cetăţeni alexandrini. În ierarhia cetăţenească alexandrinii se află într-o situaţie inferioară cetăţenilor romani care au cele mai multe drepturi. Urmează apoi cetăţenii latini şi de-abia după aceea cei alexandrini. Egiptul este împărţit într-un fel de districte numite nome. Ele sînt conduse din anumite centre urbane ce se numesc metropole. Conducerea îi are în frunte pe strategi ajutaţi de către funcţionari inferiori, epigramateusi, care la rîndul lor îi au în subordine pe comogramateusi, conducători ai aşezărilor rurale. Mai multe nome erau reunite sub supravegherea unui epistrateg. Înainte de sosirea noastră în Egipt el deţinea şi puterea militară care însă a trecut acum asupra prefectului provinciei. Din acest mod de organizare tradiţională se vede cum eu am căutat să menţin vechea administraţie şi vechile obiceiuri ale populaţiei aducîndu-i doar acele modificări care dădeau posibilitatea unei mai uşoare supravegheri şi unui mai precis control.

Egiptul, cea mai bogată provincie romană, constituie una din marile surse de venituri ale statului. Impozitele, care se percep în natură şi a căror valoare este stabilită în raport de volumul re-

coltelor, sînt, în anii fertili, echivalente cu impozitele strînse din cinci, şase provincii. De aceea el ocupă, din punct de vedere economic, o poziţie dominantă. Egiptul trimite în Italia şi în alte regiuni grîne, ulei, ţesături, papirus, sticlă, giuvaeruri, obiecte din metal şi altele. Prin marile oraşe ale Egiptului, ca şi prin ale Syriei, trec spre Italia şi provincii mărfuri din India, din China şi alte regiuni îndepărtate în valoare de o sută cincizeci milioane sesterţi anual.

Grija pe care am arătat-o provinciilor s-a materializat printr-o crescîndă bunăstare a locuitorilor. Mulţi oameni înstăriţi vin să-şi etaleze bogăţiile la Roma. Eu nu i-am împiedicat niciodată, chiar dacă uneori bogăţia provincialilor era ca o sfidare la adresa vechilor familii romane ajunse unele în mizerie. Un locuitor din Gallia a devenit proprietarul renumitelor grădini ale lui Sallustius pe care acesta le amenajase cu mult fast cu aurul stors din teritoriile supuse.

În lungile mele călătorii am intervenit de multe ori în salvarea unor oraşe prin redresarea tezaurelor acestora sau acordarea de ajutoare băneşti în cazul cînd unele cetăţi erau bîntuite de molime, ori zguduite de cutremure cum s-a întîmplat cu Laodicia, Paphos şi alte aşezări. Un an întreg am plătit din caseta mea impozitele datorate statului de către provincia Asia. (Cînd doream să intru în posesia unei opere de artă greacă, eu o cumpăram la valoarea ei adevărată. Aşa mi-am procurat din Cos statuia zeiţei Venus Anadyomene, realizată de celebrul sculptor Apelles, în schimbul căreia am redus tributul datorat de această cetate cu însemnata sumă de o sută talanţi).

Dar eu nu am acordat cetăţilor şi locuitorilor din provincii numai protecţie, onoruri şi bani. Eu le-am dăruit ceea ce aveam mai de preţ: timpul meu! Am trăit în mijlocul acestora mai bine de zece ani încărcaţi de muncă, răspundere, privaţiuni şi griji. Prin atitudinea mea austeră, însă plină de bunăvoinţă, clemenţă şi dreptate am fost pentru toţi guvernatorii şi magistraţii provinciilor un exemplu, o lecţie de comportare civică.

Aşa se explică solemnităţile organizate în cinstea mea pe întreg cuprinsul statului, aşa se explică de ce mi se spunea: Imperator Caesar Augustus, fiul Divinului, stăpînitorul întregului pămînt şi al întregii mări. De aceea se spunea, preamărindu-mă, că sînt salvatorul ce stă de strajă şi binefăcătorul ce a adus liniştea oamenilor de pretutindeni:

„*Custode rerum Caesare non furor*
„*Civilis aut vis exiget otium.*[19]

---

[19] Ni-i strajă Caesar, vrajba şi forţa în veci / A noastră tihnă n-or mai putea ştirbi. (Horatius).

30. Mai şuieră, viperă, dacă poţi!...

Mai de multă vreme, cînd Roma se găsea în vreo mare primejdie, Adunarea Poporului învestea cu puteri excepţionale pe unul dintre bărbaţii cei mai destoinici care, punîndu-şi mantia de luptător, se îndrepta în fruntea oastei şi pe calea armelor, uneori a tratativelor, rezolva conflictele în numele poporului roman. Astfel s-a ajuns ca problemele de politică externă să fie rezolvate la faţa locului de înalţii magistraţi, deşi declararea războiului sau încheierea păcii erau de competenţa senatului. Printre aceşti împuterniciţi a fost şi tatăl meu adoptiv care a acţionat cu succes ca reprezentant al Romei în Gallia sau în Egipt. Activitatea marelui Caesar, la fel ca a altor magistraţi de prestigiu, din trecut, a creat un precedent ce mi-a permis mie, învestit cu puteri extraordinare, să rezolv personal problemele de politică externă.

Deşi am fost totdeauna împotriva războiului, deşi am închis de trei ori porţile templului lui Ianus, în semn că pacea mult dorită fusese realizată, deşi am renunţat la planurile de cucerire făurite de marele Caesar, am fost obligat totuşi timp de aproape patruzeci de ani să duc o continuă ofensivă politică sau militară, pentru consolidarea frontierelor, transformînd unele regiuni locuite de barbari în provincii romane sau impunînd protectoratul asupra unor state vecine. Numai în ultimii zece ani ai conducerii mele aş putea spune că Roma s-a bucurat într-adevăr de o pace generală. Din cauza unei foarte mari întinderi a statului, apărarea imenselor lui frontiere se realiza cu atît de mare efort şi cheltuială, încît cucerirea unor noi teritorii nu ar fi făcut decît să sporească dificultăţile conducerii. După ce am mai suferit şi unele înfrîngeri pe cîmpul de luptă, ca să nu le numesc chiar dezastre, am renunţat definitiv la „rotunjirea" frontierelor prin noi anexiuni continuînd însă o politică externă activă în scopul asigurării mult apreciatei *Pax Augusta*.

Pentru a interveni nestingherit în afara frontierelor era necesar să-mi asigur mai întîi spatele lichidînd focarele de rezistenţă de pe cuprinsul unor provincii din interiorul statului. Timp de mai mulţi ani au avut loc lupte foarte grele purtate unele de mine personal, altele de către generalii mei, pentru a aduce liniştea în Hispania, prin supunerea cantabrilor şi asturilor, ori prin supunerea aquitanilor din Gallia, regiune ce nu fusese în întregime cucerită de divinul Caesar. În ambele provincii victoria totală a fost obţinută de Agrippa, marele meu comandant de oşti şi prieten de votat.

La miazănoapte de Italia se află Munţii Alpi care se înalţă ca o fortăreaţă a Europei centrale. În partea răsăriteană a acestor ma-

sivi se găseau illyrii pe care i-am supus în războiul numit dalmatic, cînd am fost de două ori rănit. Atunci am cucerit şi cîteva obiective în Munţii Alpi unde am înfiinţat şi două colonii. Munţii constituiau un obstacol în calea noastră nu numai prin înălţimile lor aşa de greu de trecut, dar şi prin prezenţa acolo a unor populaţii ce deseori coborau în cîmpiile mănoase de la poalele lor jefuind atît pe localnici, cît şi transporturile militare. Tribul salassilor, ce ne îngreuna trecerea spre Gallia şi Hispania, fusese îndepărtat prin vînzarea ca sclavi a unui mare număr dintre ei. Despre aceste acţiuni am scris la momentul potrivit. Urmărind a pune capăt pentru totdeauna agresiunii locuitorilor ce trăiau ascunşi prin munţi, i-am numit pe cei doi fraţi, Tiberius şi Drusus, fiii mei vitregi care erau copiii Liviei din prima sa căsătorie, să-i aducă la supunere. După ce în anul 738 *ab U.c.*[1] a fost cucerit Noricum, în anul următor s-a continuat războiul contra raetilor şi vindelicilor. Tiberius a pornit cu armata din Gallia, concomitent cu Drusus ce venea din Italia. S-au întîlnit pe teritoriul Raetiei, iar barbarii, urmăriţi atît în regiunea întinselor lacuri, cît şi în munţi, au fost înfrînţi. Pentru a nu-i lăsa în locurile unde şi-ar fi putut aminti de vremurile lor de libertate, mulţi dintre ei au fost strămutaţi rămînînd acolo doar atîţi cîţi erau necesari cultivării pămînturilor. S-a trecut apoi la construcţia drumurilor şi viaductelor ce trebuiau să uşureze transporturile şi deplasările de trupe din toate direcţiile. Noricum, Raetia şi Vindelicia au fost încorporate statului, dar numai prima dintre acestea a primit statutul de provincie romană. Noile regiuni cucerite se întindeau de la Alpi pînă la Danubius. În apropiere de acest fluviu am înfiinţat marea colonie Augusta Vindelicorum. Prin depăşirea munţilor şi înaintarea spre miazănoapte împingeam noua frontieră a statului pînă la Danubius realizînd astfel o mai uşoară apărare împotriva germanilor. Operaţiunile au luat sfîrşit în anul 742 *ab U.c.*[2] Eu mă aflam atunci în Gallia. Plecînd din această provincie l-am lăsat aici guvernator pe Drusus care, împreună cu mai multe legiuni, avea misiunea de a supraveghea mişcările germanilor de dincolo de Rhenus. El avea pe atunci doar 27 de ani şi promitea să ajungă un mare comandant de oşti şi un iscusit om politic. E adevărat că îi cam fugea lui gîndul la „bunele orînduieli" din trecutul Republicii, dar aveam eu grijă să-l conving de binefacerile noilor orînduieli, cînd s-ar fi întors victorios acasă, la Roma. Numai că zeii au vrut... Dar să amintesc mai întîi despre faptele tînărului şi apoi vom vedea ce au mai vrut şi zeii...

Prin felul său prietenos şi sincer Drusus şi-a atras în scurt timp simpatia aristocraţiei din Gallia. Ca o dovadă, reprezentanţii

[1] Anul 16 î.e.n.
[2] Anul 12 î.e.n.

celor trei provincii gallice, reuniți la Lugdunum, au hotărît, la invitația lui, să înalțe pe cheltuiala lor un altar pentru Roma și pentru mine și în jurul statuii mele să ridice șaizeci de statui mai mici reprezentînd cele șaizeci de cetăți gallice. Docilitatea și supunerea gallilor, care îl scuteau pe Drusus de necazurile guvernării, i-au dat posibilitatea să cerceteze fără alte griji regiunile de dincolo de Rhenus. Cu cîțiva ani în urmă, mai precis în anul 738 *ab U.c.*[3], generalul Lollius fusese înfrînt de triburile germane ale sicambrilor în părțile de miazănoapte ale Galliei. În anul 742 *ab U.c.*[4], cînd sosise Drusus în Gallia, sicambrii au atacat din nou provinciile noastre. În asemenea situație am poruncit să se ia măsuri de pedepsirea agresorilor. Drusus trece fluviul Rhenus amenajînd mai multe puncte întărite pe malul său drept în scopul de a asigura debarcarea grosului forțelor noastre. În felul acesta au început operațiunile contra germanilor. Ei constituiau pentru statul roman o permanentă amenințare, iar pentru mine una din grijile cele mai apăsătoare.

Întinsa cîmpie a Germaniei este brăzdată de mai multe cursuri de ape ce se îndreaptă de la miazăzi spre miazănoapte. Ele pot constitui mai multe linii de apărare în fața unui atacator venind dinspre Rhenus, dar și accesul mai ușor către interiorul Germaniei. Drusus a ales aceste căi rapide care l-au dus pînă la cele mai îndepărtate triburi. Pentru a evita navigarea primejdioasă din apropierea litoralului ocupat de batavi, el a săpat de la Rhenus un foarte lung canal, Fossa Drusiana, pe cursul căruia s-a îndreptat către Lacus Flevo al cărui estuar duce la Marea de la Miazănoapte. Triburile frisilor s-au lăsat ușor cucerite, în schimb bructerii au opus o îndîrjită rezistență. Ei au fost pînă la urmă învinși într-o luptă navală. Această primă victorie a lui Drusus a înspăimîntat unele triburi de la miazănoapte care s-au aliat cu noi. Altele însă, cum au fost sicambrii, cheruscii și suebii, uitînd dușmănia dintre ele în fața noii primejdii ivite, și-au unit forțele pentru a rezista ofensivei noastre. Triburile chattilor au refuzat să intre în această ligă. Sicambrii, acuzîndu-i de trădare, le-au invadat ținuturile. Profitînd de ocazia ivită, Drusus continuă înaintarea pînă în inima Germaniei. A fost o operațiune extrem de primejdioasă. De pe vremea marelui Caesar nu se mai organizase o operațiune atît de grea. Depărtîndu-se însă prea mult de bazele de aprovizionare, tînărul general a trebuit să se retragă. Lipsa de alimente și furaje se făcea din ce în ce mai simțită. Legiunile romane erau atacate din toate părțile. Vreo douăzeci de centurioni prinși de germani fuseseră arși de vii. Se părea că retragerea armatei lui Drusus va sfîrși printr-un dezastru. Barbarii își făcuseră de-acum planul cum

[3] Anul 16 î.e.n.
[4] Anul 12 î.e.n.

să-şi împartă prăzile: sicambrii vor lua pe cei capturaţi, suebii, argintul şi aurul, iar cheruscii, caii. Dar printr-un efort viguros legiunile romane reuşesc să se retragă nevătămate. Planurile duşmanului rămîneau doar vise neîmplinite! Drusus a construit în această regiune un puternic castru ce constituia o poziţie înaintată greu de cucerit şi care trebuia să servească drept punct de sprijin pentru operaţiunile ulterioare. El a mai ridicat încă o tabără fortificată în apropierea fluviului Rhenus prin care se făcea legătura dintre postul avansat şi linia noastră de apărare. Era anul 743 *ab U.c.*[5]

În timp ce Drusus lupta contra triburilor germane, Tiberius se războia cu triburile pannonilor care se răsculaseră încă din anul 740 *ab U.c.*[6] Agrippa reuşise să-i supună cu un an mai înainte.

Dalmaţii, luînd exemplul pannonilor, s-au ridicat şi ei împotriva Romei invadînd Macedonia.

Protectoratul roman asupra Traciei devenise nesigur din cauza luptelor şi neînţelegerilor dintre sprijinitorii Romei şi duşmanii acesteia. A trebuit să-l trimit pe L. Calpurnius Piso care a reuşit să-l instaleze ca rege pe Rhoemetalkes ce avea misiunea să vegheze cu mai multă grijă asupra păcii în această regiune.

Tiberius i-a învins pe pannoni şi pe mulţi i-a vîndut ca sclavi. O soartă asemănătoare au avut şi dalmaţii. (Un an mai tîrziu, în 745 *ab U.c.*[7], Pannonia a fost transformată în provincie romană prin alipirea ei la Illyricum).

În urma acestor succese de-a lungul marelui fluviu domnea din nou liniştea. Era momentul să reiau lupta contra germanilor. În anul 744 *ab U.c.*[8] am întreprins a treia călătorie în Gallia. I-am chemat aici pe Tiberius şi Drusus. Prezenţa noastră, a trei dintre marile căpetenii ale statului roman, dovedea importanţa măsurilor ce urma să luăm. Cu toată dorinţa mea pentru pace, îmi dădeam seama că nu mă puteam opri pe Rhenus. Pentru a fi în siguranţă pe malul stîng al acestui fluviu, era absolut necesar să fiu stăpîn şi pe malul său drept. În timp ce Tiberius şi Drusus desfăşurau ofensiva în scopul aducerii la ascultare a triburilor germanice, eu m-am ocupat de întărirea frontierei de pe Rhenus prin construirea în lungul său a cincizeci de puncte fortificate. Dar pe neaşteptate zăngănit de arme se aude din regiunea fluviului Danubius pe care o credeam pacificată. Dalmaţii s-au răsculat din nou. Dacii, care trecuseră peste fluviul îngheţat, îi atacă pe pannoni. Chattii, aflînd că intenţionam să-i strămut în alte ţinuturi, trec de partea sicambrilor. Tiberius şi Drusus aleargă împotriva răsculaţilor. Fratele cel mare îi învinge pe dalmaţi. Fratele cel mic înfrînge tribu-

[5] Anul 11 î.e.n.
[6] Anul 14 î.e.n.
[7] Anul 9 î.e.n.
[8] Anul 10 î.e.n.

rile chattilor după care îi supune pe cherusci şi pe suebi. Aceste victorii au avut loc în anul 745 *ab U.c.*[9]

Deoarece se apropia iarna, operaţiunile au fost întrerupte, iar Drusus s-a îndreptat cu legiunile sale către taberele de iernat. Dar acest valoros general, care nu putuse fi răpus în cele mai crunte bătălii cu barbarii, are un stupid accident de călărie în urma căruia la scurt timp moare. Drusus nu avea decît 30 de ani. Tiberius, traversînd în grabă Alpii, a mai apucat doar să-şi îmbrăţişeze pentru ultima dată fratele. După stingerea din viaţă a lui Agrippa, aceasta era pentru mine o nouă şi mare pierdere. În cinstea memoriei viteazului tînăr am poruncit să se ridice la Roma un măreţ arc de triumf.

În anul următor, 746 *ab U.c.*[10], am plecat pentru a patra oară în Gallia împreună cu Tiberius şi fiul mai mare al lui Agrippa, Caius Caesar. Aflînd de sosirea mea, triburile germanice, cu excepţia sicambrilor, s-au grăbit să-mi trimită solii pentru a cere pace. Le-am refuzat însă cererea pe motiv că nu toate triburile o doreau. Atunci sicambrii, pentru a nu fi cumva cauza unui nou război, şi-au trimis şi ei reprezentanţii. Dar eu nu mai aveam de multă vreme încredere în triburile germanice. De aceea, cînd i-am avut pe toţi şefii germanilor în mînă, i-am închis în diferite cetăţi gallice. Cei mai mulţi dintre ei, de ruşine, s-au sinucis. Tiberius, în fruntea legiunilor ce-i aparţinuseră lui Drusus, i-a învins pe sicambri strămutînd vreo patruzeci de mii dintre ei în Gallia. Victoriile lui Tiberius se părea că-i îmblînzise pe germani. Eu i-am acordat învingătorului triumful şi totodată am închis pentru a treia oară porţile templului lui Ianus, în semn că pe întreg cuprinsul statului era acum pace. Această pace va fi netulburată timp de peste un deceniu.

Au trecut doisprezece ani. În 757 *ab U.c.*[11] situaţia de la fluviul Rhenus a început să se înrăutăţească din nou. Ceva mai înainte avuseseră loc ciocniri cu germanii, în cursul cărora Domitius Ahenobarbus i-a supus pe hermunduri, unul dintre triburile suebilor. A trebuit să-l trimit iarăşi pe Tiberius la frontiera cu germanii. El a pătruns adînc în teritoriul acestora cu o parte din trupe, iar la alta, mergînd pe mare, a intrat pe cursul marilor rîuri reunindu-se pentru a ierna într-o tabără întărită tocmai în interiorul Germaniei. În anul care a urmat, 758 *ab U.c.*[12], după supunerea cheruscilor, longobarzilor şi semnonilor, am procedat la transformarea regiunii dintre Rhenus şi Albis[13] într-o nouă provincie romană: Germania.

---

[9] Anul 9 î.e.n.
[10] Anul 8 î.e.n.
[11] Anul 4 e.n.
[12] Anul 5 e.n.
[13] Elba.

Modul de comportare al romanilor, mai civilizat şi mai omenos decît al sălbaticilor barbari, îi făcea pe aceştia să se apropie de ofiţerii şi soldaţii cu care veneau în contact lăsîndu-se treptat cuceriţi mai uşor decît pe cîmpul de luptă. Deja unii dintre şefii germanilor mergeau la Roma unde, în prielnicul mediu al unei avansate culturi, aflau cum se poate duce o viaţă mai puţin aspră decît a lor. Unora dintre ei li se acorda chiar inelul de aur al distinsului ordin ecvestru. Prin binefăcătoarea influenţă a Romei, deocamdată doar asupra aristocraţiei germane, apar încet, încet semnele transformărilor care cu timpul îi vor apropia pe barbari de nivelul progresului atins de vecinii lor galli. Îmblînzirea seminţiilor străine era şi în interesul Romei care îşi vedea astfel duşmanii schimbaţi în prieteni, iar graniţele nesigure în hotare durabile. Dar exista şi reversul medaliei. Roma nu era numai şcoala culturii şi a păcii. Străinii îşi însuşeau modul de organizare a unui stat; ei aflau despre metodele noastre menite să contribuie la dezvoltarea şi progresul societăţii. Odată însuşite aceste noi şi folositoare lecţii despre ordine, despre disciplină, despre viaţă, barbarii întorşi la ei acasă le puteau aplica şi folosi împotriva noastră. Se va vedea astfel imediat cum două dintre căpeteniile germanilor, discipoli ai Romei, au adus mari prejudicii romanilor şi, ceea ce mi se pare mai important, au reuşit să mă oblige a renunţa la orice gînd de consolidare a frontierelor prin cuceriri de noi teritorii.

Cei doi germani, crescuţi la sînul Mamei Roma, au acţionat independent şi în mod diferit urmărind şi scopuri diferite. Primul şi cel mai puţin primejdios a fost marcomanul Maroboduus care, alergînd în Cetatea Eternă să capete lumină, a aflat cu surprindere despre modul unic şi exemplar de organizare şi conducere a oamenilor şi popoarelor, mod prin care era posibilă şi propice o admirabilă dominaţie. Întors printre ai săi, marcomanul, cu autoritatea celui care văzuse multe lucruri minunate şi cu capacitatea celui care era în stare a le pune în aplicare, a trecut la acţiune. În primul rînd, pentru o mai uşoară apărare, el şi-a retras triburile în regiunea Bohihemum ce se afla înconjurată de munţi greu de trecut. Cursul rîului Albis, care din această regiune se îndreaptă spre miazănoapte, îi dădea posibilitatea să iasă uşor către poziţiile romane din noua provincie Germania. Maroboduus s-a declarat rege, a ridicat o puternică cetate, Marobudum, unde îşi instalase reşedinţa şi se deplasa însoţit de o numeroasă gardă personală la fel ca generalii romani. Folosind transfugi romani şi-a organizat şi pregătit pentru luptă o puternică armată, formată din triburile sale cît şi ale vecinilor, care se ridica la şaptezeci de mii de pedestraşi şi patru mii de călăreţi. Aceştia, tot după modelul roman, erau antrenaţi permanent prin tot felul de exerciţii militare. Multe triburi i s-au alăturat recunoscîndu-i supremaţia. O asemenea forţă

ridicată în mijlocul lumii barbare constituia un mare pericol. Cînd l-am mai auzit şi pe Tiberius spunînd în plenul senatului că regatul lui Maroboduus devenise o primejdie pentru statul roman mai mare decît aceea ce o constituise cîndva pentru Roma Pyrrhus sau Antiochus, am decis să-l atacăm înainte de a fi prea tîrziu. În cel mai scurt timp un număr de şase legiuni s-au reunit în apropierea fluviului Danubius pentru a pătrunde în Bohihemum dinspre miazăzi, iar alte şase legiuni se îndreptau spre acelaşi obiectiv venind din provincia Germania pentru a ataca dinspre apus.

În vreme ce puternica armată romană se apropia ca un imens cleşte din care nu vedeam cum ar mai fi putut scăpa Maroboduus, deodată ajunge la Roma o ştire îngrozitoare: opt sute de mii pannoni şi dalmaţi se răsculaseră din nou împotriva stăpînirii romane. Dintre aceştia, două sute de mii se aflau înarmaţi şi puşi sub comanda unor destoinici şefi. Era în anul 759 *ab U.c.*[14] Din această înspăimîntătoare situaţie Roma a scăpat, ca şi în alte dăţi, datorită greşelilor comise de duşmanii ei.

Momentul declanşării răscoalei de către pannoni şi dalmaţi a fost ales prea devreme. Dacă ei ar mai fi aşteptat cel mult o lună, între Munţii Alpi şi fluviul Danubius nu s-ar mai fi găsit nici un soldat, întrucît Tiberius între timp ar fi început ofensiva contra marcomanilor. Dar de ce s-au grăbit răsculaţii să ne atace? Ei aveau obligaţia să formeze corpuri de auxiliari ce trebuiau să intre în compunerea trupelor romane care se concentrau în vederea luptei cu Maroboduus. În cazul declanşării răscoalei, generalul i-ar fi avut în mînă pe fraţii răsculaţilor şi ar fi dispus de viaţa lor după bunul său plac. Acesta a fost motivul pentru care pannonii şi dalmaţii au început lupta mai devreme, adică înainte ca auxiliarii să ajungă în taberele lui Tiberius. Dar acesta încă nu se angajase în luptă cu marcomanii, legiunile lui fiind de-abia în drum spre locul de concentrare. Maroboduus a făcut greşeala să ducă tratative cu noi dînd posibilitatea lui Tiberius să schimbe acum direcţia de atac îndreptîndu-se cu toate forţele împotriva răsculaţilor.

Pannonii şi dalmaţii au început lupta îndreptîndu-se mai întîi asupra principalelor cetăţi stăpînite de noi. Magistraţii, cetăţenii romani, negustorii au fost ucişi în masă. Răsculaţii s-au constituit apoi în trei mari grupări. Una a rămas să-şi păzească ţinuturile unde cei plecaţi la luptă îşi lăsaseră femeile şi copiii, alta a invadat Macedonia, iar a treia se îndrepta spre Italia, spre Roma. Această grupare se apropia în mare forţă de Nauportus care era poarta de pătrundere prin Alpi spre Italia lipsită de orice apărare. În zece zile răsculaţii vor fi sub zidurile Romei, am declarat foarte alarmat în faţa senatului. Întreaga mea operă de redresare a sta-

[14] Anul 6 e.n.

tului era pe cale de a fi compromisă. Simţeam că se apropiau vremuri grele. Trebuiau luate de urgenţă cele mai energice măsuri pentru restabilirea situaţiei. În primul rînd aveam nevoie de armată. Am poruncit constituirea de noi unităţi în care scop am chemat sub acvile şi veteranii. Le-am cerut senatorilor, cavalerilor şi altor cetăţeni înstăriţi să contribuie pe timpul ostilităţilor punînd la dispoziţie sclavii lor şi alimentele necesare pe timp de şase luni. Odată cu armele le-am acordat sclavilor şi libertatea. Ce era să fac? Aveam nevoie de luptători! Am mai ordonat de asemenea aducerea de urgenţă a cinci legiuni de peste mare. În urma eforturilor depuse am format o nouă armată ce cuprindea douăsprezece legiuni pe care le-am trimis lui Tiberius. În fruntea lor se afla Germanicus, fiul lui Drusus, care avea atunci doar 22 de ani. Cele aproape treizeci de legiuni ridicate de mine împotriva răsculaţilor, o armată cum nu mai alcătuisem din timpul războaielor civile, demonstrau situaţia extrem de primejdioasă în care mă aflam.

Pînă la sosirea armatei din Germania, Tiberius s-a îngrijit de acoperirea cu trupe a Italiei şi de întărirea mai multor poziţii pe direcţiile probabile de pătrundere a duşmanului. Anul 760 *ab U.c.*[15] a trecut fără a obţine o victorie decisivă asupra răzvrătiţilor, deşi dispuneam de forţe care se ridicau la vreo două sute de mii de soldaţi. Unele succese ale lui Germanicus asupra dalmaţilor au fost obţinute cu foarte mari pierderi în rîndul legiunilor noastre. Răsculaţii ocupau poziţii într-o regiune muntoasă şi brăzdată de rîuri ce le uşura apărarea şi le oferea ocazia de a ne ataca atunci cînd ne aşteptam mai puţin.

Trecuseră doi ani de la izbucnirea răscoalei şi nu mai reuşeam s-o înăbuşim. Îngrijorat de această situaţie am plecat la Ariminum pentru a fi mai aproape de teatrul de operaţiuni, deşi nu-mi era deloc uşor să mă deplasez la cei aproape 70 de ani pe care îi aveam. Pînă la urmă, ceea ce nu au reuşit să realizeze legiunile noastre, a obţinut mai repede decît credeam un aliat sigur şi credincios care mă mai ajutase pe mine la Mutina şi la Perusia: foametea. În timp ce aprovizionările mele funcţionau cu promptitudine şi din plin, soldaţii mei fiind bine hrăniţi, răsculaţii, care îşi părăsiseră ogoarele pentru a se război cu noi, s-au trezit fără hrană. Din cauza lipsurilor din ce în ce mai mari ei au consumat alimente alterate care au provocat moartea multora dintre ei. În această stare desperată, fără a fi totuşi învinşi, a trebuit să renunţe la luptă. Ceea ce două sute de mii de soldaţi nu reuşiseră timp de aproape trei ani, reuşeşte dintr-odată foametea. Răsculaţii nu au predat armele, ci le-au căzut din mîinile sleite de puteri. Bato, conducătorul dalmaţilor, capturat de către ostaşii lui Tiberius, a fost întrebat de acesta: „Pentru ce ai provocat revolta?" Îndrăz-

[15] Anul 7 e.n.

neţul Bato i-a răspuns: „Pentru ce trimiteţi lupii să vă păzească turmele în locul cîinilor şi al păstorilor?" De multe ori mi-am amintit de acest înţelept răspuns gîndindu-mă cu amărăciune că nu am reuşit să stîrpesc peste tot jaful, necinstea şi violenţa reprezentanţilor Romei care mi-au compromis în unele provincii munca şi străduinţile mele de o viaţă. După înfrîngerea răzvrătiţilor, Pannonia, unde în ultima vreme avuseseră loc mai multe răscoale, a fost devastată pentru a stinge şi cea mai mică scînteie a flăcării răzvrătitoare. Cu toate acestea, cete de răzvrătiţi, cuibăriţi prin munţii unde foarte greu se putea pătrunde, au continuat lupta de rezistenţă. De aceea în anul 761 *ab U.c.*[16] l-am trimis împotriva dalmaţilor pe Germanicus, iar în anul 762 *ab U.c.*[17] şi pe Tiberius. Marea răscoală a fost înfrîntă. Vestea a produs o mare bucurie la Roma, dar ea nu a fost de lungă durată, fiindcă un alt dezastru ni se pregătea, de data aceasta din partea germanilor.

După ce mi-am revenit din zguduitorul război pannono-dalmatic, am trecut în grabă la consolidarea noii provincii Germania. Au fost ridicate alte castre fortificate şi puncte întărite pentru o mai bună supraveghere a provinciei. Spre a ţine în mînă diferitele triburi ce se duşmăneau între ele, am folosit vechiul nostru principiu: *Divide et impera*[18]. Am luat şi alte măsuri. Patruzeci de mii de germani din agresivul trib al sicambrilor au fost strămutaţi în Gallia. Existau însă şi triburi care se dovedeau mai docile. Unii şefi germani au acceptat chiar să intre în rîndurile armatei noastre. Aceştia, întorşi acasă cu strălucitoare distincţii pe piept, rezultat al curajului pe cîmpul de luptă, istoriseau despre minunatele lucruri pe care le văzuseră în Cetatea Eternă şi despre stăpînii lumii ce erau adoraţi ca zeii. În legătură cu felul în care eram priviţi de unii germani, Tiberius mi-a povestit următoarea întîmplare. Într-o zi el se afla cu trupele pe malul rîului Albis în faţa barbarilor care îi priveau de pe malul opus. Deodată, unul dintre şefii lor, un bătrîn cu o talie şi înfăţişare maiestuoasă, dezlegînd o barcă şi înaintînd cu ea pînă în mijlocul apei, a cerut să vadă pe Tiberius. I s-a consimţit. El a coborît şi, după ce l-a contemplat un timp pe mîndrul general, i-a spus: „Războinicii noştri sînt nebuni! De departe ei vă onorează ca pe zei; de aproape se tem de a împărtăşi credinţa voastră. Cît despre mine, Caesar, îţi mulţumesc pentru favoarea pe care mi-ai acordat-o, fiindcă aceşti zei pe care eu nu i-am cunoscut decît după faima ce şi-au creat-o, astăzi i-am văzut. Această zi este cea mai fericită din viaţa mea". El a obţinut cinstea de a-i atinge mîna generalu-

[16] Anul 8 e.n.
[17] Anul 9 e.n.
[18] Desparte şi stăpîneşte.

lui şi, urcînd în barcă, mereu cu ochii aţintiţi spre Tiberius, s-a înapoiat în tabăra compatrioţilor săi.

Dacă eu aş trăi două vieţi, aş avea probabil timp să văd roadele unor transformări ce apar doar treptat. Aş putea vedea cum farmecul grandoarei poporului roman se exercită asupra oamenilor simpli, asupra triburilor de germani, aşa cum s-au petrecut lucrurile cu gallii. Dar noi doream o cît mai rapidă convertire a lor care însă nu putea avea loc decît în mod forţat, iar violenţa, ce repugnă, totdeauna, îi făcea pe aceşti „copii" să-şi amintească totuşi că erau oameni.

Trecusem de 70 de ani şi nu ştiam cît voi mai trăi. După nenorocirile provocate de crîncenul război pannono-dalmatic şi în urma poziţiei primejdioase adoptate de Maroboduus faţă de Roma, îmi vedeam ameninţată opera de redresare a statului. De aceea mă îndemna orgoliul să mă grăbesc pentru a rezolva spinoasa problemă germană. Era un fel de orgoliu rănit al celui care la sfîrşitul vieţii simţea că eşuează într-o operă căreia îi sacrificase tinereţea, sănătatea şi timpul, cele mai de preţ bunuri ale unui om. Anii nu-mi mai permiteau să mă grăbesc încet! . . .

Într-un moment de nefastă inspiraţie l-am numit guvernator al Germaniei pe Publius Quintilius Varus, deşi îl cunoşteam ca pe un conducător mediocru, lacom şi crud. În timp ce fusese guvernator în Syria înăbuşise o răscoală a iudeilor punînd să fie crucificaţi şi înşiraţi de-a lungul drumului două mii de răsculaţi. Nu mi-am dat seama că Varus se obişnuise în Orient cu modul servil şi docil al oamenilor de acolo şi că va aplica greşit aceleaşi metode de conducere faţă de germanii dîrji, ambiţioşi şi nesupuşi ce ar fi trebuit trataţi cu multe menajamente. Varus, care îmi mai era şi rudă, a introdus forţat şi grăbit rînduielile romane, mai ales în privinţa aplicării legislaţiei noastre, creaţie a unui popor avînd cu totul alte obiceiuri şi tradiţii în comparaţie cu ale noilor supuşi. Legile de pe malul Tibrului nu puteau fi aplicate întocmai pe malul fluviului Rhenus. Germanii au fost mai întîi surprinşi şi uimiţi în faţa tribunalelor instituite de Varus unde pricinile erau cercetate după jurisdicţia romană şi pedepsele prea drastice aplicate după legile aspre ale Romei. După uimire, au venit apoi iritarea şi nemulţumirile celor care nu erau obişnuiţi să se amestece cineva în legislaţia lor, care nu puteau înţelege „pălăvrăgeala" din tribunalele noastre, acele polemici oratorice şi întreceri în vorbe inutile, obscure şi adesea ultragioase.

La germani obiceiurile în judecarea diferitelor pricini sînt mai simple, fiindcă ele ţin foarte mult seama de importanţa jurămîntului prestat. Aşa zisa lor legislaţie face din fiecare proces o situaţie dramatică în care vinovatul, victima şi poporul judecător joacă fiecare un rol precis. A avut loc un asasinat? A fost găsit un om mort zăcînd pe pămînt? În acest caz, după obiceiul germanilor,

corpul victimei este îngropat cu o frînghie legată de gît. După cîteva zile este dezgropat, iar oamenii, apropiindu-se, apucă pe rînd de capătul frînghiei și tîrăsc mortul pe pămînt. Ucigașul se dă înapoi, refuzînd să ia parte la probă, deoarece există credința că victima îl arată pe cel vinovat prin sîngele ce iese din rănile care apar în momentul cînd asasinul atinge frînghia. Înainte de a vedea ce se întîmplă mai departe, trebuie arătat că legea germanilor nu prevede pedeapsa cu moartea decît pentru lași și trădători, însă și atunci sentința n-o poate da decît Adunarea generală a poporului. Legile lor nu cer viața pentru viață. La ei cel care plătește este aurul; acesta spală sîngele. În cazul cînd ucigașul din cazul povestit este însă așa de sărac, încît nu poate plăti, iar rudele nu vor sau nu au cu ce să-l ajute, doisprezece martori jură pentru acuzat că nici pe pămînt și nici sub pămînt acesta nu are bunuri pe care să le ofere. După aceea vinovatul se retrage în coliba sa, ia țărînă din cele patru colțuri ale ei și, așezat în pragul ușii, o presară cu mîna stîngă deasupra celor mai apropiați membrii ai familiei. În sfîrșit, avînd pe el doar o simplă haină, fără centură și fără ciubote, iese din colibă cu o bîtă în mînă călcînd prin mărăcinii de pe ogorul său. Devine astfel proscris. De acum înainte casa și ogorul îi vor fi doar codrul fără margini și marea fără sfîrșit...

Pentru cea mai mică vină tribunalele instituite de Varus aplicau pedepsele cele mai grave. Zadarnic încercau localnicii să rezolve procesele pe baza jurămîntului. Magistrații guvernatorului doresc anchete, martori, dezbateri nesfîrșite de fond și de formă. Lictorii arestează, bat cu vergile, taie capetele vinovaților. Ne mai mirăm de ce spiritul legii germane va fi totdeauna în contradicție cu spiritul legii romane și că supușii noștri ne vor arăta o dușmănie fără margini. Incapacitatea de a se orienta și cruzimea magistraților lui Varus au provocat dezastrul care m-a făcut ca o vreme, îndurerat și scîrbit, să nu mai știu de mine lăsîndu-mi o vreme să-mi crească barba ca unui... barbar. Dar în ce a constat dezastrul?

Ura feroce a germanilor a declanșat o nouă revoltă. În fruntea ei se afla un alt german crescut la sînul Mamei Rome. El se chema Hermann, dar își luase numele roman de Arminius. Era fiul lui Sigimer, căpetenie a cheruscilor, și fusese cîndva luat ca ostatic. Comportarea lui frumoasă atrăsese simpatia noastră. El devine mai întîi cetățean roman, apoi obține inelul de aur al ordinului ecvestru și în sfîrșit i se face onoarea de a fi numit comandant al unor trupe de auxiliari germani. O ascensiune strălucită pe care mulți romani o rîvneau. Drept „recunoștință", Arminius, care pe deasupra mai era și prieten cu Varus, i-a convocat în secret pe șefii cheruscilor, marsilor, bructerilor, chattilor și ai altor triburi. Cu toții au hotărît să se ridice împotriva noastră. Varus a aflat despre aceste planuri de la Sagestes, o altă căpetenie a cheruscilor ce era în mare dușmănie cu Arminius. La început guvernatorul

n-a dat nici o importanţă, pînă cînd chiar unii germani din compania sa l-au informat că se pregăteşte o răscoală de către unele triburi ascunse într-o regiune îndepărtată. Mai mult, ei s-au oferit drept călăuze pe drumurile pe care Varus nu le cunoştea. Acesta a acceptat, fără a bănui că de fapt era vorba de o capcană. S-a lăsat aşadar condus, împreună cu numeroase trupe, afundîndu-se în pădurile fără sfîrşit unde se aflau masaţi răsculaţii. Trădătoarele călăuze, sub pretextul că îl devansează pe general spre a-i pregăti cantonamentul la unele triburi prietene, au alergat la răsculaţi şi, trecînd în fruntea acestora, i-au îndreptat spre locul unde rătăcea Varus în fruntea a trei legiuni şi nouă corpuri auxiliare. Soldaţii împovăraţi de numeroase bagaje se mişcau cu greu prin mlaştinile ce se aflau la tot pasul în sălbatica pădure. Mergînd fără a lua măsurile de pază necesară s-au trezit deodată atacaţi de peste tot şi pînă la urmă încercuiţi. Legiunile romane au reuşit să ocupe totuşi un teren bun pentru a cantona pe timpul nopţii sub protecţia meterezelor ridicate în grabă. Varus a ordonat arderea tuturor bagajelor, iar a doua zi a rupt cercul făcînd calea întoarsă îndreptîndu-se către marea tabără Aliso. Drumul, foarte accidentat şi mlaştinos, îngreuna retragerea armatei care se transformase într-o masă confuză de pedestraşi şi călăreţi amestecaţi la întîmplare. Imensa coloană era continuu atacată în lungul ei. Trupele nu reuşeau să se deplaseze decît cu pierderi extrem de mari lăsînd în urma lor un nesfîrşit drum însîngerat. Dimineaţa următoare a început să plouă. Aceasta le-a îngreunat şi mai mult retragerea. Coborînd de pe înălţimile împădurite pe care le străbătuseră cu nespuse eforturi, rămăşiţele armatei lui Varus au ajuns într-o cîmpie mlaştinoasă unde Arminius le aştepta pentru a le da ultima lovitură. Răsculaţii, animaţi de setea răzbunării, au atacat cu îndîrjire distrugînd aproape în întregime armata romană ce numărase la plecare vreo douăzeci de mii de oameni. Doar cîţiva călăreţi dacă au putut scăpa ajungînd cu teribila veste în castrul Aliso. Varus s-a aruncat în propria-i spadă pentru a nu cădea viu în mîinile „prietenului". Statul major al generalului i-a urmat exemplul. Tribunii militari şi centurionii au fost spînzuraţi de arborii sacri. Judecătorii tribunalelor lui Varus au fost supuşi celor mai înspăimîntătoare torturi. „Mai şuieră, viperă, dacă poţi!" strigau germanii celor cărora le smulseseră limba şi le cususeră gura. Şi dacă au fost cruţaţi unii prizonieri, aceasta au făcut-o doar pentru a-i transforma în sclavi adăugîndu-i astfel la ruşinea înfrîngerii pe care o trăia Roma. Printre sclavii germanilor se puteau vedea cavaleri romani sau candidaţi la toga laticlavă senatorială. Aşa s-a încheiat dezastrul din Pădurea Teutoburg provocat de Arminius în anul 762 *ab U.c.*[19]

[19] Anul 9 e.n.

Răsculații au ocupat toate taberele noastre inclusiv marele castru Aliso redînd băștinașilor în întregime ținuturile ocupate o vreme de către noi dincolo de Rhenus. Provincia romană Germania dispăruse. Hermann-Arminius a poruncit să i se taie capul cadavrului lui Varus pe care l-a trimis ca trofeu regelui Maroboduus cu propunerea de a intra în Confederația Germanilor de la Miazănoapte. Totodată îi cerea să treacă fluviul Danubius și să atace legiunile romane, în timp ce el se va îndrepta cu toate forțele spre Gallia.

Aflînd de planurile celui ce se socotea eliberatorul Germaniei, din nou am fost cuprins de teamă. Parcă-l vedeam trecînd Alpii! Lipsa unei armate puternice și numeroase cu ajutorul căreia să pot ține piept invadatorilor mă făcea să tresar din somn strigînd: *Vare, Vare, redde mihi legiones!*[20]. Dar nu cu văicăreli puteam ține piept lui Arminius. La fel ca în alte situații asemănătoare am recurs și de această dată la noi înrolări în armată. Numai că după atîtea eșecuri și pierderi suferite, puțini erau cei care răspundeau cu entuziasm chemării mele. Unii făceau orice pentru a ocoli armata. Iată un exemplu: tatăl a doi copii, membru al ordinului ecvestru, ordin pe care mă sprijinisem totdeauna, s-a găsit să taie degetele de la mîinile băieților lui, numai pentru a-i sustrage de la serviciul militar.

Celor care au refuzat să se înroleze în armată le-am ridicat dreptul de cetățenie confiscîndu-le și averea: la unul din cinci, pînă la treizeci și cinci de ani, și la unul din zece, peste această vîrstă, prin tragere la sorți. Dar am luat și măsuri mult mai drastice. Eu, care m-am lăudat că după războaiele civile am dat deatîtea ori dovadă de clemență, am poruncit să fie uciși unii dintre acei romani degenerați ce refuzau să-și apere patria.

Cu un nou și mare efort am reușit să înjghebez o armată pe care am trimis-o la Rhenus să completeze golul catastrofal creat de Arminius. Norocul nostru a fost că Maroboduus, gelos pe gloria acestuia, n-a împărtășit patrioticul apel de a porni la luptă contra legiunilor romane. Ceva mai mult! Într-o bună zi aflu cu stupoare că Varus sosise la Roma! . . . Dar numai . . . capul acestuia care, călătorind prin toată Europa, îmi fusese trimis de regele marcomanilor ca semn că se desolidariza de Arminius. (De curînd am auzit că cei doi germani crescuți cîndva la școala Romei se află în marea dușmănie[21]).

Tiberius, primind noile întăriri, a refăcut apărarea pe frontiera de la Rhenus. A completat efectivele legiunilor și a ridicat noi

---

[20] Varus, Varus, dă-mi înapoi legiunile!

[21] Conflictul dintre cei doi germani s-a declanșat mai tîrziu, după trei ani de la moartea lui Augustus, cînd regatul lui Maroboduus s-a destrămat. Acesta se refugiază în anul 19 e.n. la romani stabilindu-se în Ravenna.

tabere în Gallia. Pentru a introduce disciplina și economiile a mai redus din luxul și echipajele fastuoase care îi însoțeau pe magistrați în inspecții. Odată cu stabilirea definitivă a frontierei pe Rhenus am creat în partea de răsărit a Galliei două districte militare: *Germania Superior* și *Germania Inferior* cu două puternice comandamente. Opt legiuni și numeroase trupe auxiliare masate în apropierea fluviului Rhenus au adus în sfîrșit liniștea în această îndepărtată regiune a statului. Pe Tiberius l-a înlocuit ceva mai tîrziu Germanicus care, în fruntea acestei puternice și costisitoare armate, avea importanta misiune de a menține acolo cu orice preț pacea. Statul roman era încă o dată salvat și pînă în prezent nu am mai avut necazuri din partea germanilor. În fața puternicului zid de apărare, ei au renunțat la acțiuni agresive de amploare. Am rămas însă cu amărăciunea în suflet că acvilele romane aparținînd legiunilor XVII, XVIII și XIX, distruse în Pădurea Teutoburg se află și acum în mîinile germanilor. Sper totuși ca într-o zi, cei ce vor veni după mine vor reuși să intre în posesia lor spălînd rușinea pățită de Varus, așa cum am reușit și eu să reabilitez prestigiul Romei prin obținerea steagurilor din mîinile parților spălînd astfel rușinea pățită de Crassus.

Încă de pe vremea cînd eram eu copilandru și tatăl meu adoptiv mă ținea în preajma lui pentru a mă iniția în tainele conducerii statului, îl auzeam discutînd îngrijorat, în întîlnirile cu generalii săi, despre pericolul crescînd din părțile de jos ale fluviului Danubius. Mereu venea vorba despre un nume care părea de temut. L-am întrebat odată pe marele Caesar cine era acest om care îi inspira atîta frică. M-a privit încruntat și mi-a răspuns cam iritat că de cînd se știa el, nu-și amintea să-i fi fost frică de cineva. Apoi pe tom mai calm mi-a spus că era unul dintre dușmanii lui care în curînd urma să aibă soarta lui Vercingetorix. Așa am aflat eu atunci despre Burebista și regatul său.

Prin anul 694 *ab U.c.*[22] Burebista reușise să-i unească pe daci într-o mare stăpînire. (Noi le spunem daci, iar grecii îi numesc geți. Ei ocupă regiunea de la miazănoapte a fluviului Danubius, din partea de jos a acestuia, și sînt înrudiți cu tracii de la miazăzi de fluviu vorbind cu toții cam aceeași limbă). Noua stăpînire se întindea spre apus pînă către partea de mijloc a marelui fluviu, în timp ce către răsărit cucerise întregul țărm al Pontului Euxin de la Olbia la Tyras. Pe vremea cînd tatăl meu adoptiv îl trimitea pe Vercingetorix în lanțuri la Roma, Burebista, primul și cel mai puternic rege care a domnit vreodată în acea regiune, ajunge să-și întindă stăpînirea de la hotarul ce se afla la miazănoapte de Munții Carpathes pînă la Munții Hemus[23] ce se

[22] Anul 60 î.e.n.
[23] Munții Balcani.

află la miazăzi de Danubius. Burebista, excelent organizator și talentat comandant de oști, dispunea de o armată de aproape două sute de mii de soldați. Prin numeroasele lui atacuri la miazăzi de fluviu amenința Macedonia constituind astfel o mare primejdie pentru statul roman. Legăturile lui Burebista cu Eupator, regele Pontului, ori cu Ariovistus, conducătorul unora din triburile germane de atunci, erau îndreptate de asemenea împotriva Romei. Dacă la toate acestea mai adăugăm și amestecul regelui dacilor în disputa pentru putere dintre marele Caesar și Magnus Pompeius, susținîndu-l pe cel din urmă, vom înțelege mai bine de ce învingătorul lui Pompeius, ajuns conducătorul Romei, îi pregătea și regelui de lîngă Danubius o soartă asemănătoare cu aceea pe care i-o hărăzise lui Vercingetorix. Din nenorocire, cele douăzeci și trei de pumnale de la idele lui martie prăbușiră, odată cu trupul genialului Caesar, și planurile de război contra dacilor. Dar în timp ce tatăl meu adoptiv cădea astfel asasinat în plenul senatului, o soartă asemănătoare îl îndepărta de pe arena istoriei și pe Burebista. Fusese ucis probabil în urma unui complot urzit de unii conducători ai triburilor de daci. Deși marele stat al lui Burebista se destrămase, în munții de la miazănoapte de Danubius un centru continua totuși să existe, iar triburile dacilor, singure, ori împreună cu unii dintre vecini, au continuat și pe vremea mea atacurile lor prin incursiuni peste Danubius. De aceea, prin anul 719 *ab U.c.*[24] am nutrit și eu, la fel ca marele Caesar, gîndul unui război de supunere a dacilor. În acest scop, dădusem poruncă să fie pregătite corăbiile care trebuia să transporte hrana necesară armatei la baza de aprovizionare din orașul Segeste. Dar înrăutățirea relațiilor cu Antonius m-a obligat să renunț pînă la urmă. În acest timp căpeteniile dacilor se amestecă în treburile noastre oferindu-și serviciile mai întîi mie. Deoarece solii lor nu au dobîndit nimic din cele solicitate, au trecut de partea lui Antonius. După lupta de la Actium mulți daci au căzut în mîinile mele. Înapoiat la Roma i-am pus să lupte în arenă împotriva unor captivi suebi.

În anul 725 *ab U.c.*[25] dacii împreună cu bastarnii reiau atacurile contra statului roman ajungînd pînă în Macedonia și Grecia. Anul următor au fost respinși de către M. Licinius Crassus. Mai tîrziu, în 741 *ab U.c.*[26], Agrippa respinge un atac al dacilor în Pannonia. Peste vreo doi ani dacii atacă din nou Pannonia, de data aceasta împreună cu tauriscii și anarții la care se adaugă apoi și cotinii și osii. Ei sînt înfrînți de generalul Marcus Vinicius și urmăriți de-a lungul rîului Maris[27] pînă în inima Daciei.

[24] Anul 35 î.e.n
[25] Anul 29 î.e.n.
[26] Anul 13 î.e.n.
[27] Mureș.

În anul 759 *ab U.c.*[28] dacii, profitînd de răscoala pannono-dalmatică, trec din nou fluviul, dar sînt respinşi de către A. Caecina Severus, comandantul districtului militar din Moesia. După cum se poate observa, nu am avut linişte nici în regiunea inferioară a fluviului Danubius. De aceea, pentru a lichida agresiunile dacilor din această regiune, am poruncit să se ia măsuri mai drastice. Ca urmare, acum vreo trei ani[29] au avut loc concomitent două incursiuni în teritoriul ocupat de daci. Una dinspre Pannonia, sub comanda generalului Gnaeus Cornelius Lentulus, şi alta dinspre miazăzi, trecînd fluviul, condusă de generalul Sextus Aelius Catus, comandantul districtului militar moesic. Acesta, în intenţia slăbirii duşmanului, a procedat la strămutarea în Tracia a unui număr de vreo cincizeci de mii de daci.

După destrămarea întinsului stat al lui Burebista triburile dacilor se aflau dezbinate. După cum am văzut, unele erau împotriva Romei, altele însă au colaborat cu autorităţile romane. Astfel, la miazăzi de gurile fluviului Danubius în regiunea Pontului Euxin exista un mic regat condus de regele dac Rholes. Cu ajutorul acestuia, M. Licinius Crassus a reuşit să-i învingă pe bastarnii refugiaţi într-un loc fortificat. Rholes a fost apoi primit de către mine la Corint unde i-am acordat titlul de prieten şi aliat. Un an mai tîrziu Rholes mi-a cerut ajutor contra unui alt dinast al dacilor, Dapyx. Crassus intervine din nou şi, împreună cu aliatul nostru, înfrînge armata lui Dapyx. Acesta piere ucis în timpul luptei. După ce a fost învins şi un al treilea dinast al dacilor, Zyraxes, teritoriul dintre Danubius şi Pontul Euxin a fost supus controlului nostru. Această îndepărtată regiune a fost însă mereu ameninţată pe timpul conducerii mele de către triburile de la miazănoapte. Poetul Romei, Ovidius, obligat de către mine să trăiască prin aceste locuri, la Tomis, descrie nenumăratele invazii ale dacilor, sciţilor, sarmaţilor sau bastarnilor. Poetul cel răsfăţat de vesela şi uşuratica societate romană, omul care nu a atins în tinereţe alte arme în afara celor ale plăcerii, este nevoit acum, la semnalul de alarmă al străjilor cetăţii, să prindă spada şi scutul, să-şi acopere cu coiful părul său cărunt şi să fie gata de luptă. În versuri dintre cele mai expresive şi emoţionante el înfăţişează starea de nesiguranţă în care se află împreună cu ceilalţi locuitori:

„Cînd însă vine iarna cea tristă şi cumplită
„Şi geru-mbracă ţara în albul lui veşmînt,
„Cînd crivăţul sălbatic, cu aspra lui suflare,
„Îngheaţă apa mării, ori Istru — nvălurat,
„Îndată ce s-aşterne cîmpia cea de gheaţă,

[28] Anul 6 e.n.
[29] Anul 11 e.n.

„Barbarii dau năvală pe caii lor cei iuți.
„Săgeților lor zboară departe, pîn'departe,
„Și toată-mprejurimea călări o pustiesc . . .
„Cu brațele legate duși unii în robie,
„Își mai aruncă ochii spre casa lor în van.
„Iar alții cad, sărmanii, căci îi străpung îndată
„Săgeți încîrligate și unse cu venin . . .

31. Să nu ridici spada cînd poți folosi cuvîntul

Degeaba m-am lăudat la începutul acestor memorii că voi încerca, alungînd misterul morții, să mă deprind cu ea. N-am reușit! . . . O simt cum mă însoțește peste tot și, deși o port mereu în cîrcă, nu mă pot obișnui cu ea. Simt moartea în cutele togii; e mai aproape decît tunica. E tot așa de aproape cum sînt pleoapele de ochi. Deși sufăr, deși mă supără boala din ce în ce mai rău, încît mai zic uneori, dar nu cu voce prea tare, să mă ia odată Iupiter cel Foarte Mare și Foarte Bun, totuși nu vreau să mor. Dacă aș putea să-i trimit morții un înlocuitor, ce bine ar fi! Să mă rog de ea să mă mai amîne? Nici o speranță! Moartea nu ascultă de regulile noastre. E surdă! . . . Noroc că nu există decît una singură. Se zice că cel puternic nu se teme de ea. Nu e adevărat! Eu sînt cel mai puternic om din lume și mor de frica morții. Recunosc: *stultitia est, timore mortis*[1]*!* Într-adevăr, frica de moarte e mai rea decît moartea, deoarece cînd ți-e teamă de ea nici nu simți că trăiești. Din dorința de a simți că mai trăiesc, eu nu mă voi mai gîndi la moarte și nici la ideea morții care este de fapt adevăratul motiv al temerii noastre. Nu voi mai primi în vizită nici medicii care îmi amintesc mereu de boala mea și, în ciuda lor, voi trăi . . .: pînă la moarte! . . .

. . . . . .

După ce am arătat cum au fost statornicite hotarele statului în partea apuseană și de miazănoapte, voi expune mai departe politica mea de consolidare a hotarelor din partea răsăriteană și de miazăzi.

Populațiile din Orient nu mi-au creat probleme așa de dificile ca acelea din Occident, întrucît ele erau de multă vreme încre-

[1] E o nenorocire să mori de frica morții!

dințate și convinse de avantajul ce-l oferea integrarea într-un mare și puternic stat.

Preocuparea mea cea mai de seamă a fost menținerea păcii cu întinsul stat al parthilor de la Eufrat. În această regiune noi nu atingeam fluviul decît prin provincia Syria. De-a lungul frontierei orientale, de la Pontul Euxin pînă la Marea Roșie, statul roman se învecina, în afară de Parthia, cu un șir de statulețe dependente sau aliate. Am urmărit să-mi asigur fidelitatea acestora prin toate mijloacele, prin favoruri sau chiar prin daruri dintre cele mai de preț acordate micilor dinaști. Se știe că mîna care dă, este totdeauna deasupra celei care primește! Influența Romei asupra acestor mici regate, care constituiau un obstacol pentru parthi, s-a menținut și prin prezența în regiune a legiunilor romane, dar și prin autoritatea ce o impunea un stat puternic, cu o excelentă organizare și conducere cum era Principatul creat de mine. Atitudinea adoptată față de aceste protectorate a fost în funcție de poziția geografică și situația în care se afla fiecare dintre acestea, cît și de interesul pe care îl prezenta pentru Roma. Încă de pe vremea marelui Caesar unii dintre dinaștii locali erau în bune relații cu generalii comandanți ai legiunilor noastre din Orient. Aceștia interveneau uneori pentru confirmarea în senatul roman a suveranilor prieteni. De multe ori eu le acordam personal cetățenia romană și de cele mai multe ori îi întăream ca suverani înmînîndu-le emblemele autorității prin împuterniciții mei. Cînd situația o cerea, interveneam chiar în chestiunile de familie ale dinaștilor ocupîndu-mă de împărțirea moștenirilor sau mijlocind căsătorii cu scopuri dinastice. Regii sau tetrarhii din Orient erau un fel de clienți ai mei, iar în relațiile dintre noi își manifestau cu diverse ocazii devotamentul față de mine, ca patron al lor. Ei bat monede cu chipul meu și construiesc orașe cu numele de Caesarea. Relațiile de subordonare a acestor dinaști se explică prin *auctoritas principis*, cu alte cuvinte prin influența pe care o exercitam asupra unor conducători ce vedeau în mine omul ales în fruntea celui mai puternic stat, omul învestit cu puteri nelimitate, comandantul suprem al unei impresionante forțe armate. Legăturile dintre noi nu erau deci stabilite pe baza vreunor tratate speciale.

Spuneam că preocuparea mea de căpetenie în Orient a fost menținerea păcii cu statul parthilor, marele și primejdiosul nostru rival. Imensa regiune pe care o stăpînea cu întinsele deșerturi constituia un greu obstacol în calea celor care ar fi încercat să-l cucerească. Aveau și o armată de temut. Călărimea parthilor era renumită prin dibăcia de a se infiltra în pozițiile dușmane și de a manevra prin surprindere forțele atacatoare. Războaiele noastre purtate cu Parthia arătaseră cu prisosință dificultățile create de o asemenea armată. Trei campanii, trei generali romani învinși:

înfrîngerea lui Crassus în anul 701[2], a lui Decidius Saxa în 714[3] și a lui Antonius în 718 *ab U.c.*[4] Îmi dădeam astfel seama că era greu de purtat un război cu șanse de cîștig împotriva parthilor. Nu-mi rămînea decît posibilitatea unor acțiuni pe căi diplomatice.

În primul rînd era necesar ca Armenia să se afle în afara sferei de influență a parthilor. Cîștigarea acestui stat de partea noastră a fost grija mea permanentă. După cum ne amintim, regele Armeniei, Artavasdes, fusese prins în mod rușinos de către Antonius, dus la Alexandria și după un timp, executat. Fiul său mai mare, Artaxias, i-a succedat la domnie într-o perioadă cînd Armenia era condusă de simpatizanți ai Parthiei. După Actium, l-am găsit în captivitate la Alexandria pe Tigranes, fiul mai mic al lui Artavasdes și l-am luat cu mine la Roma. În anul 734 *ab U.c.*[5] Artaxias a fost îndepărtat de la tron în urma unui complot de palat. La scurtă vreme s-a prezentat la Roma o delegație a armenilor cerîndu-mi să-l înapoiez pe Tigranes pentru a fi înscăunat rege. Acesta, crescut și educat în spirit roman putea fi socotit ca un guvernator al nostru în Armenia. De aceea am acceptat bucuros cererea trimițîndu-l pe Tiberius în fruntea unei armate să-l înscăuneze pe noul rege, Tigranes al II-lea, prieten al Romei. Dar nu a fost nevoie de nici o intervenție armată. Armenii l-au ucis pe regele detronat, iar Tiberius, care credea că va trebui să ducă cine știe ce lupte grele, n-a avut decît misiunea să așeze coroana pe capul noului dinast. Acest eveniment, cum era de așteptat, a avut un mare efect asupra parthilor.

Cu vreo trei ani înaintea acestor întîmplări, regele Parthiei, Phraates al IV-lea, care cîndva îl învinsese pe Antonius, a fost alungat de două ori de către fratele său, Tiridates, dar de fiecare dată a izbutit să-și reia tronul cu ajutorul sciților. Tiridates s-a refugiat la noi în Syria luînd cu el și pe fiul mai mare al lui Phraates. Acesta, sub oblăduirea Romei, constituia o permanentă primejdie pentru tronul tatălui său fiind un pretendent periculos. De aceea parthii au trimis o solie prin care mi-au cerut să-l predau pe Tiridates, iar pe fiul regelui, ostaticul meu, să-l eliberez. Fiindcă nu-i puteam înșela lui Tiridates încrederea pe care o avea în mine și în poporul roman, am respins prima cerere a parthilor. În schimb am acceptat ca fiul lui Phraates să fie eliberat și trimis acasă, cu condiția de a ni se înapoia stindardele legiunilor lui Crassus și prizonierii romani. Timp de trei ani regele Phraates al IV-lea a uitat de această promisiune. Cînd a văzut însă că își pierde influența în Armenia, prin instalarea acolo a unui suve-

[2] Anul 53 î.e.n.
[3] Anul 40 î.e.n.
[4] Anul 36 î.e.n.
[5] Anul 46 î.e.n.

ran filoroman, s-a grăbit să respecte înţelegerea. Astfel, la a patra zi înaintea idelor lui mai din anul 734 *ab U.c.*[6] a avut loc solemnitatea predării stindardelor şi prizonierilor de către o delegaţie a parthilor în prezenţa lui Tiberius. Pentru această reuşită, eu am fost proclamat *imperator* pentru a noua oară, iar senatul mi-a acordat şi un triumf. În cinstea acestui însemnat eveniment s-a declarat o zi de sărbătoare. Acvilele au fost aşezate în noul templu al zeului Marte Răzbunătorul de pe Capitoliu.

La frontiera de pe Eufrat a urmat apoi o perioadă de linişte datorită lui Tigranes, care spulberase orice speranţă a parthilor de a conta pe vreun sprijin al Armeniei, dar şi datorită celor trei legiuni romane din Syria şi a statelor dependente Romei eşalonate în lungul fluviului. Asigurarea păcii în Orient fără nici o vărsare de sînge a fost una dintre cele mai mari victorii diplomatice din cariera mea de conducător. Ea a avut un puternic efect asupra poporului roman constituind un succes mai mare decît al unei victorii pe cîmpul de bătălie. Eu mi-am arătat gratitudinea faţă de regele Phraates prin multe şi preţioase daruri. Printre altele, i-am trimis în dar şi o foarte frumoasă femeie ce se numea Thermusa. Aş fi dorit ca ea să exercite asupra regelui o oarecare influenţă favorabilă Romei, dar nu am crezut niciodată că va ajunge chiar regină a parthilor. Phraates a făcut o mare pasiune pentru frumoasa femeie, încît a imortalizat-o şi pe monedele bătute în cinstea ei unde era reprezentată ca regină şi zeiţă! ... Ajunsă în culmea puterii, Thermusa, după ce şi-a îndepărtat cu abilitate rivalele, a obţinut din partea regelui ca toţi cei patru fii ai lui să-mi fie trimişi mie sub motiv de a fi crescuţi în spirit roman. Din această zi captivul Thermusei devenea şi captivul meu. Orice gînd de agresiune din partea lui era stingherit de primejdia de aş pierde odraslele care se aflau în mîna mea.

Timpul a trecut, iar frumoasa soţie i-a dăruit regelui un fiu, pe nume Phraatakes. Bătrînul Phraates al IV-lea era fericit şi îl iubea aşa de mult, încît se gîndea să-l lase urmaş. Bunele lui intenţii i-au fost însă răsplătite într-un chip cum nu se putea mai odios. În anul 752 *ab U.c.*[7], cînd fiul a ajuns la vîrsta de a putea ocupa tronul, şi-a ucis tatăl cu sprijinul mamei sale. Eu am respins cu indignare acest mîrşav procedeu de a pune mîna pe putere, cu atît mai mult cu cît tînărul, pentru aş consolida tronul, a recurs la o apropiere faţă de partida care era împotriva Romei. De unde mă aşteptam la consolidarea legăturilor cu Parthia prin intermediul noului rege, s-a ajuns, spre neplăcuta mea surprindere, la o încordare a relaţiilor dintre noi şi puţin a lipsit să nu se transforme într-un conflict armat.

---

[6] 12 mai anul 20 î.e.n.
[7] Anul 2 î.e.n.

Ce se întîmpla în acest timp în Armenia, statul prin care păstram echilibrul păcii în Orient? Datorită culturii şi felului de viaţă al armenilor, aceştia se apropiau mai mult de vecinii lor parthi decît de îndepărtata Romă. De aceea Tigranes nu a rezistat prea mult fiind ucis de către cei din tabăra susţinută de parthi. Ingrijorat de pierderea regelui filoroman, am vrut să-l trimit pe Tiberius în Armenia pentru restabilirea situaţiei. Acesta însă a refuzat şi s-a retras în insula Rhodos, pentru motive pe care le voi prezenta ceva mai tîrziu. Era în anul 748 *ab U.c.*[8] Deşi situaţia nu era prea limpede în Orient, ordinea şi liniştea nu au fost tulburate atît de grav în această perioadă, încît să trebuiască a interveni pe calea armelor. De-abia în anul 753 *ab U.c.*[9] a fost nevoie să-l trimit pe fiul meu adoptiv, Caius Caesar, într-o expediţie împotriva armenilor.

Investit cu puteri extraordinare Caius s-a îndreptat mîndru spre Orient însoţit de o impresionantă pompă. Nu împlinise încă 20 de ani. El a vizitat mai întîi Egiptul. Apoi, în fruntea numeroasei lui armate în strălucitoare uniforme, a traversat Nabateea, Iudeea şi Syria amintindu-le astfel popoarelor din această regiune că Roma nu-i uitase şi că era gata în orice moment să-i apere de duşmani. Ajuns în Armenia a reuşit fără mari lupte să-l instaleze ca rege pe Ariobarzanes din Atropatene, fiul regelui Mediei. În anul următor, adică în 754 *ab U.c.*[10], Caius s-a îndreptat spre Parthia pentru reglementarea problemelor litigioase ivite după luarea puterii de către regele Phraatakes. Ele s-au rezolvat uşor, întrucît regele nu cerea, în schimbul neintervenţiei lui în Armenia, decît ca Roma să-i păzească bine pe cei patru fraţi ai săi, ostatici. Întîlnirea dintre Phraatakes şi Caius a avut loc pe un ostrov al Eufratului care, fiind socotit un fel de teritoriu neutru, lăsa a se înţelege că cele două state reprezentate discutau de pe picior de egalitate. Era un semn că Roma dorea asigurarea liniştii în această regiune, chiar dacă ar fi trebuit să recurgă la unele compromisuri. La această întîlnire, prioritatea noastră s-a manifestat doar prin aceea că ospăţul după întrevedere a avut loc mai întîi pe teritoriul roman şi după aceasta s-a continuat pe pămîntul parthilor. Slabă satisfacţie! Era limpede că influenţa Romei scăzuse în mod simţitor.

După cîţiva ani s-a ivit însă din nou ocazia intervenţiei noastre în Parthia fără a recurge la forţă. Tulburările frecvente în acest conglomerat de triburi şi stătuleţe, care cu greu puteau fi ţinute în mînă, au dus la asasinarea paricidului Phraatakes şi a mamei sale. Orodes, proclamat rege în locul acestuia, a fost şi el ucis la

[8] Anul 6 î.e.n.
[9] Anul 1 î.e.n.
[10] Anul 1 e.n.

scurtă vreme din cauza cruzimii sale. Profitînd de faptul că tronul era din nou liber, am intervenit pentru a fi proclamat rege Vonones, unul dintre cei patru fii ai lui Phraates al IV-lea ce fusese crescut la Roma. Dar acum vreo trei ani[11] mi s-au spulberat încă o dată speranţele unei influenţe asupra parthilor. Vonones a fost îndepărtat, iar tronul ocupat de Artabanes al III-lea.

Revin la Armenia unde Caius îi dăduse domnia unui descendent al mezilor. Armenii însă suportau cu greu să fie conduşi de o dinastie străină. Au loc tulburări. În anul 755 *ab U.c.*[12], Caius a fost obligat să intervină pe calea armelor. Dar la scurtă vreme Ariobarzanes moare şi este urmat la tron de către fiul său Artavasdes. După puţin timp armenii l-au asasinat, iar eu am mai intervenit o dată ajutîndu-l pe Tigranes al IV-lea să ocupe tronul. Acesta descindea din familia regilor armeni. În anul 759 *ab U.c.*[13] este şi el îndepărtat. Armenia iese din nou de sub influenţa Romei şi cade total în sfera de interese a parthilor. Cu toate acestea s-au scurs de-atunci vreo opt ani şi pînă în prezent, cînd scriu memoriile de faţă, am reuşit să menţin pacea în Orient, întrucît Parthia nu a îndrăznit nici un act de agresiune împotriva statului roman.

Iudeea era unul dintre stătuleţele vecine unde dinaştii se numeau de către Roma. Herodes fusese cîndva înscăunat de Antonius, iar eu l-am menţinut la cîrma statului pînă cînd a încetat din viaţă. După moartea lui, fiul său Archelaos, desemnat ca urmaş, nu a vrut să-şi ia titlul de rege fără consimţămîntul Romei. El a fost acceptat ca succesor, dar i s-a acordat doar titlul de etnarh. Din cauza cruzimii sale au avut loc mai multe răscoale sîngeroase. Pentru a asigura liniştea la frontiera statului am poruncit exilarea lui Archelaos într-o cetate din Europa unde moare în anul 759 *ab U.c.*[14] În timp ce Iudeea era frămîntată de permanente neînţelegeri între diferitele partide locale, Syria se afla într-un vizibil progres. Prosperitatea ei se datora în cea mai mare parte condiţiilor de pace create de Roma. Dornici de a se bucura şi ei de o viaţă prosperă, iudeii au cerut şi au obţinut integrarea în provincia vecină Syria. Ei aveau regele lor, alături de care se găsea un procurator roman ce conducea Iudeea, acesta aflîndu-se sub autoritatea superioară a guvernatorului Syriei. Iudeii şi-au păstrat în continuare libertăţile lor municipale, religia şi legile.

Numeroase erau transporturile ce se efectuau pe Marea Roşie ajungînd pînă departe în India. Convoaiele de corăbii aveau însă nevoie de porturi sigure unde să se aprovizioneze sau să se adăpostească. Dar locuitorii din această regiune atacau şi jefuiau co-

[11] Anul 11 e.n.
[12] Anul 2 e.n.
[13] Anul 6 e.n.
[14] Anul 6 e.n.

răbiile atît pe mare cît și în porturi. Pentru a pune capăt stării de nesiguranță ce domnea pretutindeni, am hotărît ca populația din acele locuri să fie supusă ordinii romane. În acest scop l-am numit, în anul 730 *ab U.c.*[15], pe Aelius Gallus, prefectul Egiptului, în fruntea unei expediții formată din vreo zece mii de soldați. Gallus a fost călăuzit de un șef al nabateenilor. Acești arabi aveau tot interesul ca expediția romană să eșueze. De aceea, călăuza l-a împins în deșert făcîndu-l să rătăcească fără țintă timp de aproape șase luni de zile. Pînă la urmă, lipsa de apă, de alimente, cît și apariția bolilor l-au obligat să facă drumul întors. A fost singura acțiune ofensivă întreprinsă de mine în Orient și care nici nu a reușit.

Ethiopienii, ce se aflau la miazăzi de Egipt, crezînd că această provincie rămăsese fără apărare, prin plecarea lui Gallus spre golful arabic, mi-au invadat „domeniul" în anul 732 *ab U.c.*[16] ocupînd mai multe orașe. Petronius, prefectul Egiptului, i-a alungat și urmărit pe o distanță de nouă sute șaptezeci de mille, tocmai pînă la Nabata, capitala invadatorilor, pe care a și cucerit-o. Cu toată această victorie, ethiopienii, în anul următor, au atacat din nou un post fortificat roman ce se afla, pornind din localitatea Philae, cale de cinci zile de mers spre miazăzi. Barbarii au fost iarăși învinși, iar regina lor obligată la un apăsător tribut. Ea a trimis o solie de pace pe care am primit-o în timp ce mă aflam în insula Samos. Mulțumit de a-i fi făcut pe ethiopieni să simtă că deșertul nu-i putea pune la adăpost de represaliile noastre, am renunțat să-i mai oblig la plata tributului. Asigurînd liniștea și în această parte a statului, comerțul și transporturile pe Marea Roșie au luat un nou avînt.

Pentru consolidarea frontierelor de la miazăzi o acțiune mai importantă a fost desfășurată cu succes de către Cornelius Balbus, guvernatorul provinciei Africa. El a pătruns pe căile vechilor negustori cartaginezi pînă în Phazania, o foarte întinsă oază care era cea mai mare piață de desfacere a mărfurilor în partea de miazănoapte a Africii. Aici poposeau caravanele ce treceau din Orient spre Occident și invers. Balbus a inclus Phazania, cu cele vreo sută de așezări ale ei, în provincia Africa.

În acțiunea de consolidare a frontierelor din Orient un important sprijin mi-a dat, ca totdeauna, devotatul meu Agrippa. Timp de patru ani a străbătut provinciile romane și statele din regiune reușind să stabilească relații de colaborare și prietenie sau să impună supunere unor dinaști vecini, fără a ridica măcar o dată temuta lui spadă. Imensul său prestigiu, datorit faimei de general totdeauna victorios în luptă, depășise granițele statului,

[15] Anul 24 î.e.n.
[16] Anul 22 î.e.n.

încît a fost suficient să apară, spre exemplu, la Sinope, concentrîndu-şi forţele pentru o acţiune de supunere a bosphoraenilor, că aceştia au şi renunţat la vreun fel de rezistenţă. Cum s-au întîmplat lucrurile? În partea de miazănoapte a Pontului Euxin se află situat Bosphorul, un stat ce întreţinea bune relaţii cu poporul roman încă de pe vremea marelui Caesar. Acesta îl susţinuse pe Mithridate din Pergam să ocupe tronul în Bosphor. Pe vremea triumviratului, Antonius l-a recunoscut rege al Bosphorului pe Asandros. În timpul conducerii mele eu l-am considerat pe acesta *amicus populi romani*, deoarece se dovedise a fi credincios Romei. El era căsătorit cu Dynamis, o nepoată a lui Mithridate Eupator. Prin anul 740 *ab U.c.*[17] un oarecare libert roman, pe nume Scribonius, reuşeşte să-l îndepărteze pe bătrînul Asandros care se sinucide. Libertul se căsătoreşte cu Dynamis. El nu se menţine însă multă vreme la conducerea statului fiind ucis de bosphoraenii nemulţumiţi de cîrmuirea lui. În această situaţie intervine Agrippa. Acesta fusese învestit la plecarea în Orient cu *imperium maius* deţinînd astfel puterea absolută în regiune. Pe baza împuternicirilor obţinute a hotărît alipirea Bosphorului la regatul Pontului unde suveran se afla Polemon, un alt prieten al Romei. Mai întîi locuitorii Bosphorului au opus rezistenţă lui Polemon, dar aflînd de prezenţa lui Agrippa la Sinope, s-au liniştit. Pentru consolidarea poziţiei lui Polemon am intervenit ca el s-o ia în căsătorie pe Dynamis. Cu toate acestea bosphoraenii au continuat să se opună unirii statului lor cu Pontul, încît, în urma unor ciocniri ce au avut loc, Polemon a fost ucis. După moartea lui, Bosphorul s-a separat de Pont. Intervenţia noastră în conducerea Bosphorului era necesară. Noi doream să existe acolo o cîrmuire de nădejde care să poată stăvili eventualele agresiuni ale barbarilor. Nu s-a pus însă problema de a supune ţărmul de miazănoapte al Pontului Euxin, deoarece ar fi trebuit să menţinem noi efective militare. Eu m-am mulţumit să-i confirm pe suveranii locali care se recunoşteau prieteni şi aliaţi ai Romei.

Politica mea de pace a vizat şi popoarele din Orientul mai îndepărtat. Am căutat să refac astfel legăturile de amiciţie pe care Marcus Antonius le avusese cu Kanişka. Urmare a acţiunilor mele diplomatice, succesorul acestuia, un puternic rege al bactrienilor, care conducea vreo şase sute de căpetenii de pe cele două maluri ale fluviului Indus, mi-a trimis, în timp ce eu mă aflam la Samos, o solie a cărei prezenţă a făcut o puternică impresie. Ea a rămas de neuitat şi prin fapta ieşită din comun a unui filosof, membru al delegaţiei indiene de pace, care a aprins un mare rug în faţa mea şi cu zîmbetul pe buze s-a aruncat în flăcări arzînd de viu. Dar un lucru mai important decît acest gest nebunesc

[17] Anul 14 î.e.n.

și inutil al unui fanatic vanitos, a fost stabilirea unor relații de prietenie cu conducătorii din India.

Ca o consecință a politicii mele de pace, de înțeleaptă moderație, relații de bună înțelegere au fost create cu multe state vecine sau mai îndepărtate pe care le-am înșiruit cu o deosebită satisfacție și în testamentul meu politic.

Poporul roman avea motive de încîntare și satisfacție. Dar acest popor războinic, obișnuit, pînă la mine, să se extindă din cucerire în cucerire, aștepta și mai mult din partea mea. Poeții se raliau acestor exagerate speranțe cîntînd în versuri eroice gloria romanilor ce va să aibă Oceanul îndepărtat ca limită a nesfîrșitului lor stat. Horatius, împărtășind entuziasmul general, mă și vedea pe mine stăpînul întregii lumi, așa cum Iupiter cel Foarte Mare și Foarte Bun era stăpînul întregului Olimp. Iar Vergilius mă și vedea pe mine înălțind coloane triumfale la cele două capete ale lumii. Eu însă, care știam că acel ce vrea să aibă totul, poate pierde totul, că forța prea mare a apei distruge digul și că mierea prea multă devine amară, nu m-am lăsat amețit nici de laudele poeților, nici de visele cuceritorilor lumii și mi-am continuat opera de reconstrucție și consolidare a marelui stat roman în spiritul moderației și prudenței amintindu-mi mereu de pilduitoarele cuvinte care spun: *Arcus quinimis intenditur rumpitur*[18].

32. Pentru soldatul roman castrul ține locu patriei absente

Armata romană, cea mai puternică forță militară care a existat vreodată în lume, este mîndria poporului roman, el însuși cel mai războinic dintre toate popoarele lumii. Unele îmbunătățiri aduse de mine armatei au contribuit în bună măsură ca ea să-și merite acest superlativ de necomparat. Alături de jurisprudența romană, care prevăd că va constitui obiect de studiu peste foarte multe secole, armata romană este a doua creație originală, caracteristică, a statului nostru. Ar fi deci nedrept să nu-i acord în aceste memorii un capitol aparte; să nu amintesc despre soldatul roman ars de soare, tăbăcit de viscole, cu chipul sobru sculptat ca din piatră și brăzdat de urmele rănilor. Purtînd cu veneratie acvilele distinse în atîtea bătălii el a întruchipat cele mai înalte virtuți ale

[18] Arcul întins prea mult se rupe

poporului roman. Mă simt obligat să vorbesc despre armată şi pentru faptul că ea a constituit pentru mine un important sprijin. Ajutorul primit din partea legiunilor a fost aşa de mare, încît unii dintre cititorii acestor rînduri, la fel ca mulţi contemporani ai mei, vor crede că de fapt principatul meu este o dictatură sau monarhie militară. Fiecare e liber să creadă ce vrea!...

În ascensiunea mea şi în realizarea reformelor ce au dus la o nouă structură a Republicii, armata, într-adevăr, a constituit un sprijin material foarte însemnat. Dar numai cu acest ajutor nu aş fi putut ajunge la situaţia în care mă aflu azi. Cred că tot atît de important a fost şi sprijinul moral din partea marei majorităţi a poporului roman care, după aproape un secol de zbucium şi nenorociri, a înţeles că nu exista o altă cale de salvare a statului decît aceea de a i se încredinţa soarta în mîinile unei conduceri ferme, autoritare, chiar dominatoare sub unele aspecte, conducere pe care mi-am asumat-o eu prin voia zeilor şi a oamenilor.

Armata a fost pentru mine ca o spadă cu două tăişuri. Pe unul l-am folosit contra duşmanilor ce puseseră în pericol fiinţa Republicii, dar celălalt mi-a primejduit uneori chiar propria-mi viaţă. Nu voi mai înşirui acum situaţiile critice în care m-am aflat din cauza tulburărilor din armată. Nu voi mai spune de cîte ori am fost obligat eu, comandantul suprem al armatei, să dau ascultare soldaţilor. Aceste întîmplări sînt relatate în memoriile de faţă. Nesupunerile şi pretenţiile exagerate ale unor legiuni semănau mai mult cu o dictatură a militarilor care nu e totuna cu dictatura militară, cu o conducere ce s-ar impune prin forţa brutală a armelor. Pentru evitarea, după Actium, a unor noi tulburări în rîndul ostaşilor am fost atent la revendicările lor, dar am căutat în acelaşi timp să introduc o severă disciplină care să-i oblige la o totală supunere faţă de comandanţii lor şi în primul rînd faţă de mine. În felul acesta nu legiunile m-au impus pe mine poporului roman ca *princeps* al statului, ci poporul roman m-a ales conducător suprem al armatei impunîndu-mă soldaţilor. După ce am fost ales de instanţele reprezentative ale Republicii să conduc treburile statului, eu nu m-am menţinut la putere pe baza forţei armate şi nici nu am folosit legiunile romane împotriva poporului, aşa cum se întîmplă într-o dictatură sau monarhie militară. Dacă o parte din reformele mele nu le-au fost pe plac unora şi nu au fost acceptate de către aceştia decît la gîndul că, în calitatea mea de comandant suprem al armatei, aş fi putut uza de forţa militară pentru a le impune, asta e altceva. În vederile mele însă, armata trebuia să fie scutul de apărare al patriei, nu instrumentul de oprimare a poporului. Eu am respectat acest principiu, iar dacă s-a întîmplat în mod cu totul excepţional să folosesc forţa armată, am făcut-o numai provocat de unele tulburări care puneau în primejdie existenţa statului.

Una dintre cauzele care au întreținut conflictele interne încă din timpul vieții tatălui meu adoptiv, și în perioada care a urmat, a fost prezența marelui număr de legiuni în Italia și provinciile învecinate, forțe de care s-au folosit diferiți ambițioși intrați în competiție pentru obținerea puterii. După bătălia de la Actium eu dispuneam de o imensă armată ce se ridica la vreo cincizeci de legiuni. Italia era plină de soldați. Statul secătuit de resurse nu mai putea întreține asemenea efective care nici nu mai erau necesare în condițiile instaurării păcii. Deci prima măsură pe care am luat-o a fost reducerea efectivelor la jumătate prin lăsarea la vatră și colonizarea veteranilor din Italia și municipii, eveniment petrecut în anul 725 *ab U.c.*[1] Cele douăzeci și cinci de legiuni sub arme au fost trimise în cel mai scurt timp la granițele statului, în fața eventualilor dușmani.

Caius Marius, talentat om politic și destoinic general roman, este cel care cu vreun secol în urmă a introdus prima mare reformă în armată prin admiterea în serviciul militar a tuturor cetățenilor indiferent de cens. Orice om valid, cu condiția de a fi cetățean roman, a putut intra în armată. Cei săraci, foarte numeroși la Roma, au văzut deschizîndu-se înaintea lor o nouă carieră și ei nu au întîrziat de a o îmbrățișa participînd astfel la crearea legiunilor permanente. Meseria armelor devine o carieră fructuoasă pentru numeroasa plebe. Pînă la reforma lui Marius soldații erau chemați la arme doar pentru o campanie care în mod obișnuit începea primăvara și lua sfîrșit cînd se apropia iarna. Legea impunea cetățeanului roman să ia parte la un număr limitat de campanii: șaisprezece pentru pedestrime, zece pentru călăreți. Nu se prevedea însă nicăieri ca aceste campanii să aibă loc fără întrerupere. După reforma introdusă de Marius soldații au fost angajați să servească în armată timp de mai mulți ani neîntrerupți. Ei puteau fi reținuți și după încheierea stagiului în calitate de veterani, ori dacă doreau, puteau să încheie un nou contract în calitate de *evocati*. Astfel s-a ajuns la crearea unei armate permanente și la serviciul militar care a devenit o carieră a armelor.

Eu am reorganizat armata pe aceleași principii stabilindu-i un statut legal, obligatoriu. Acest statut se referă la un contract, *condicio militiae*, ce cuprinde o serie de obligații și avantaje ale militarilor. Obligația fundamentală este aceea a serviciului de lungă durată recrutarea făcîndu-se pe calea angajamentului voluntar. Dîndu-mi seama că se răpea celor intrați în rîndul armatei cei mai frumoși ani din viață, m-am ferit multă vreme să fixez o durată prea îndelungată a stagiului militar. De-abia în anul 741 *ab U.c.*[2]

[1] Anul 29 î.e.n.
[2] Anul 13 î.e.n.

s-a stabilit, printr-o reglementare ce devenea obligatorie, stagiul de doisprezece ani pentru militarii din cohortele ce alcătuiau garda mea personală și șaisprezece ani pentru cei din legiuni. Din anul 758 *ab U.c.*[3] el s-a mărit la șaisprezece ani pentru pretorieni, douăzeci pentru legiuni și cohortele urbane, douăzeci și cinci pentru trupele auxiliare și marinari. De multe ori militarii au fost reținuți în armată și peste aceste termene. La fel ca în aparatul administrativ, există diferențieri și între categoriile de trupe, cele mai apreciate avînd stagiul cel mai mic, iar cele mai puțin importante, termenele cele mai lungi. Diferențierile se observă și în plata soldei, *stipendium*, cel mai bine plătiți fiind pretorienii, iar cei mai urgisiți, auxiliarii. Din soldă se reține de către stat o serie de cheltuieli cum sînt cele pentru alimente, cu excepția grîului care se dă gratuit, sau cum sînt cele pentru întreținere, echipament, armament *et caetera*.

Armata terestră era formată încă din vechime din două categorii de trupe. Una era legiunea, element roman prin excelență, deschisă numai cetățenilor, iar a doua, alcătuită din trupe de auxiliari formate din cetățeni, dar mai ales din peregrini. Efectivele stabilite pentru o legiune se ridică la cinci mii șase sute douăzeci de soldați dintre care numai o sută douăzeci sînt călăreți. Înainte vreme numărul călăreților fusese mai mare, dar din experiența luptelor rezultase superioritatea trupelor de pedestrași pe care se pune acum accentul. Călăreții sînt folosiți în acțiuni de recunoaștere, cercetare, urmărirea dușmanului sau exploatarea succesului, iar pentru aceste misiuni numărul lor mai redus este suficient. Legiunea este împărțită în zece cohorte, comandate în mod obișnuit de tribuni militari, fiecare avînd un efectiv de cinci sute de pedestrași, cu excepția primei cohorte care numără o mie de oameni. La rîndul lor, cohortele sînt împărțite în centurii de aproximativ o sută de militari, comandate de centurioni.

Legiunile romane sînt întărite, în afara trupelor auxiliare, și cu unele formațiuni specializate în lucrări militare. Ele se află sub comanda unui *praefectus fabrum*, provenit din rîndurile ordinului ecvestru, iar meșteșugarii, *fabri*, se ocupă cu întreținerea și repararea armelor individuale, dar mai ales cu construcția și mînuirea unor arme grele de asalt: catapulte, baliste, onagri, scorpioni.

În cadrul legiunii recrutarea se face de obicei din rîndul cetățenilor italici. Depopularea și ruinarea Italiei, în urma războaielor civile din ultimul secol, cît și decăderea spiritului militar au îngreunat din ce în ce mai mult completarea efectivelor. În această situație s-a recurs la primirea peregrinilor. Dar în legiune nu erau admiși decît cetățeni. De aceea a trebuit să li se acorde peregri-

[3] Anul 5 e.n.

nilor cetățenia în momentul recrutării lor, însă sub o formă virtuală; ea devenea efectivă numai în momentul terminării stagiului. Eu am acceptat această modalitate deschizînd legiunea provincialilor, dar am făcut-o cu mare prudență. Italicii au continuat să reprezinte cel mai mare număr de soldați în legiuni unde peregrinii nu au fost admiși decît dintre elementele cele mai romanizate, în principiu dintre cei care aparțineau provinciilor senatoriale, și numai din cetăți. Ținînd seama că numărul recruților se ridica anual doar la vreo opt, zece mii de oameni, pentru înlocuirea celor lăsați la vatră autoritățile militare nu au avut dificultăți în alegerea unor elemente corespunzătoare. Pentru mai multă siguranță, am dispus ca soldații originari dintr-o anume regiune să fie repartizați în legiunile cît mai îndepărtate de casă. Spre exemplu, în armatele de la Rhenus erau trimiși soldați recrutați din Hispania, mai precis din Baetica; pentru cele din Africa, se trimiteau recruți din Gallia. În Orient nu am impus însă aceleași restricții. Astfel, recrutările pentru legiunile din Syria sau Egipt se făceau chiar dintre localnici.

Trupele auxiliare sînt unele permanente, iar altele temporare. Cele permanente au în constituirea lor ori cohorte de pedestrași, ori unități de călăreți, fiecare avînd un efectiv de cinci sute de oameni. S-au creat însă și unități mixte alcătuite din trei sute șaizeci de pedestrași și o sută patruzeci de călăreți numite *quingenariae* sau din șapte sute douăzeci de pedestrași și două sute optzeci de călăreți numite *milliariae*. Spre deosebire de aceste trupe permanente, alcătuite din cetățeni romani, dar și din peregrini aparținînd unor regiuni puternic romanizate ce primesc și ei cetățenia după terminarea stagiului, trupele auxiliare temporare sînt formate exclusiv din peregrini recrutați din provinciile sau regiunile periferice mai puțin romanizate, ori recrutați din rîndul populațiilor unor state vecine sau aliate. În timp ce trupele auxiliare permanente intră în componența legiunilor acționînd ca elemente de întărire ale acestora, cele temporare primesc de obicei misiuni independente, cum ar fi paza unei fortărețe importante, ori supravegherea drumurilor, a transporturilor de provizii, a poștei. Auxiliarii își păstrează armamentul specific și folosesc felul lor de luptă, comandantul fiind însă un ofițer roman.

Pe timpul cuceririlor sale din bazinul mediteranean Roma și-a creat importante flote. Ele nu aveau însă caracter permanent. Noi, romanii, nu am îndrăgit marea așa cum s-ar crede din partea unui popor ce stăpînea întinse ținuturi udate de ape. Cei din vechime nici nu au avut motive să-și formeze o flotă prea numeroasă după ce Carthagena, Rhodosul, Syria fuseseră anihilate. Așa se explică dezvoltarea pirateriei în Mediterana lipsită de apărare. Pe la începutul secolului trecut tîlhăria pe mare devenise atît de primej-

deasă, încît foarte multe din convoaiele cu grîne ce trebuia să alimenteze Roma cădeau pradă piraților.

Îmi trece acum prin minte o întîmplare trăită de tatăl meu adoptiv. Deși la vîrsta mea nu mă mai pot lăuda cu o memorie așa de bună, încît pe parcursul acestor memorii de multe ori, dacă nu dispuneam de o foarte amănunțită documentare, probabil că aș mai fi încurcat unele dintre fapte, în ce privește însă întîmplarea trăită de marele Caesar, aceasta o reținu și acum cu lux de amănunte, deoarece lui îi plăcea s-o povestească în diverse împrejurări, încît am auzit-o de mai multe ori. Îi plăcea s-o povestească, deoarece, nu numai că fusese eroul principal, dar se dovedise de un asemenea curaj, încît... Ce-ar fi totuși s-o povestesc și eu!...

Marele dictator avea pe-atunci vreo douăzeci de ani. El se îmbarcase pe o corabie pentru a ajunge în insula Rhodos, locul unde tinerii puteau, în școlile de retorică, să-și perfecționeze elocința, armă importantă în activitatea politică. În acest timp marea era bîntuită de pirați care jefuiau corăbiile întîlnite în cale. Ambarcațiunea pe care se afla tînărul dornic de a se instrui a fost capturată în fața insulei Pharmacusa, nu departe de Creta. Căpetenia piraților se urcă pe corabia capturată și inspectează cu un ochi de expert prada ce-i căzuse în mînă cu destulă ușurință. Zărindu-l pe tînărul roman cu figura lui distinsă, îmbrăcat foarte îngrijit, așa cum îi plăcea totdeauna să se poarte, se îndreaptă spre el întrebîndu-l cum se numește. Acesta, făcîndu-se că citește în continuare, ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat, ridică pentru o clipă ochii către interlocutorul său, apoi își reia lectura fără să-i răspundă. Piratul făcu un gest amenințător ce-l sperie pe unul dintre însoțitorii studiosului tînăr și care de frică îi pronunță numele bîlbîindu-se: „Caius Iulius Caesar". Numele nu-i spunea nimic piratului, dar aspectul exterior și atitudinea lui plină de curaj disprețuitor îl făcură să înțeleagă repede că ar avea mai mult de cîștigat dacă l-ar păstra în viață decît dacă l-ar arunca în valurile mării pedepsindu-l astfel pentru îndrăzneala de a nu-i răspunde la întrebare. Să-l vîndă ca sclav, iarăși nu era o prea bună socoteală, deoarece își dădea seama că prea mult nu ar fi luat pe acest băiețandru sclifosit. Asprul pirat, care se gîndea la o bună recompensă în cazul răscumpărării, întrebă cu un calm stăpînit ce venit avea tînărul. Din nou nici un răspuns. Cel capturat părea a fi o „marfă" de preț. Piratul veni mai aproape de el, îi privi felul foarte îngrijit al ținutei, cu părul frumos pieptănat — marele Caesar mai avea păr la vîrsta aceea — îi pipăi țesătura fină a veșmintelor și adulmecîndu-i parfumul pomezilor pe care le folosea tînărul, pretinse pentru răscumpărare frumușica sumă de zece talanți. Iarăși nici un răspuns. Furios, îi pretinse atunci dublu: douăzeci de talanți, ori dacă nu, moartea! Urmașul gintei Iulia, deloc înspăimîntat, ridică în sfîrșit ochii și, cu un zîmbet ironic

pe buzele lui senzuale, îi spuse piratului că nu-şi cunoaşte prea bine meseria, fiindcă dacă şi-ar cunoaşte-o, şi-ar da seama că el valora cel puţin cincizeci de talanţi. Ne putem imagina privirile pline de uimire ale piraţilor. „Un nebun" gîndeau probabil. Dar o ocazie ca aceasta nu putea fi ignorată. Importanta sumă a fost repede fixată ca preţ al răscumpărării. Cîţiva dintre cei care îl însoţeau pe îndrăzneţul tînăr au plecat să strîngă banii, în timp ce acesta, împreună cu un prieten şi alţi doi însoţitori au fost transportaţi în satul cu colibe de pe insula ce servea piraţilor drept bază de atac. Aici, „nebunul", fără nici un fel de teamă, se comporta nu ca un prizonier în mîna unor primejdioşi tîlhari, ci ca un om de vază înconjurat de garda personală. Temeritatea de neînchipuit a tînărului într-o astfel de situaţie stîrnea toată admiraţia piraţilor. Cît era ziua de mare se antrena executînd diferite exerciţii fizice împreună cu piraţii. Era un spectacol unic! Tînărul Caesar, „zeul de neînvins" cum îl va numi Roma într-o zi, în togă fin brodată, alerga şi sărea alături de nişte bărboşi nespălaţi, ori azvîrlea cu suliţe sau pietre împreună cu cei care trebuia să-l păzească îndeaproape, ba chiar să-l ţină legat în lanţuri pentru a nu evada. Cînd îl ajungea oboseala, după atîtea eforturi fizice, poetul din sprintenul Caesar ieşea la suprafaţă. În acea vreme el avea convingerea că viitorul lui era hărăzit scrisului. Şi cum un poet nu renunţă aşa uşor la arta lui, indiferent de gradul în care este înţeles şi apreciat, în clipele de odihnă scria versuri pe tăbliţele de care nu se despărţea niciodată. Dar cum un poet renunţă şi mai greu la absenţa publicului, seara, trimitea să-i cheme pe piraţi, pe care îi invita să ia loc în jurul focului, iar el le citea din versurile sale, ori le ţinea discursuri cu diferite subiecte. Tîlharii, fără să înţeleagă o iotă din cele auzite, se băteau pe coapse şi rîdeau de el în hohote. Păcat că nu s-au păstrat aceste poeme pentru a ne da seama dacă piraţii erau lipsiţi de gust, ori poetul nu merita laudele atribuite viitorului scriitor. Nici elocinţa cu care tînărul avocat se străduia să-şi impresioneze necioplitul auditoriu, prin discursurile pe care le ţinea, nu s-a bucurat de un mai mare succes. Tînărul Caesar, dezgustat şi furios, cu o mină ce reflecta decepţia poetului neînţeles sau a avocatului care pierduse procesul, îi ameninţa mai în glumă, mai în serios, spunîndu-le că într-o zi îi va bate în piroane pe cruce, fără excepţie! Piraţii erau încîntaţi de purtarea lui socotind îndrăzneala sa drept prostie sau glumă. El reuşise totuşi să-şi impună autoritatea asupra banditilor. Aceasta se datora unui straniu respect pe care oamenii de valoare sînt capabili să-l inspire celor mai declasate fiinţe. Astfel, cînd brutele îşi prelungeau petrecerile lor zgomotoase pînă noaptea tîrziu, prizonierul le trimitea vorbă să facă linişte pentru a putea dormi. Căpetenia piraţilor îi gonea pe beţivi la culcare, iar aceştia, pe Iupiter Tonans! se supuneau respectînd somnul aristocraticului

prizonier!... Așa se scurseră vreo patruzeci de zile de exerciții fizice și manifestări literare prin care tînărul Caesar încerca să transforme sediul captivității lui într-un fel de Forum. Oamenii trimiși după suma de răscumpărare se întoarseră și-i anunțară pe pirați că banii se aflau în păstrare la Valerius Torquatus, legatul tînărului captiv, bani pe care puteau să-i ridice nestingheriți și în toată siguranța. Trebuie remarcat, pentru acea epocă în care pirateria se practica în voie, felul aproape oficial cum se duceau tratativele în vederea răscumpărării prizonierilor, ca și cum acestea ar fi avut loc între doi dușmani de aceeași valoare. Tîrgul încheiat, tînărul și însoțitorii lui au fost duși la Milet. În loc de a pluti spre Rhodos, temerarul Caesar, înfăptuind prima lui expediție pe cont propriu, împrumută din Milet patru mari corăbii pe care îmbarcă cinci sute de soldați înarmați pînă în dinți. Se îndreaptă apoi cu ele în cea mai mare viteză pe urmele piraților. Rapiditatea în acțiunile întreprinse va constitui una dintre trăsăturile de bază ale strategului de mai tîrziu. Ajungînd din nou în insula captivității lui, de data aceasta în calitate de comandant, îi găsi pe foștii săi paznici sărbătorind izbînda așa cum se cuvenea. Cu privirile încremenite de uimire spre cel ce era predestinat să le facă tot felul de surprize bărboșii nu mai putură mișca. În afară de cîțiva care reușiră totuși să fugă, cei aproape trei sute cincizeci de „pașnici" locuitori ai insulei au fost prinși și legați. Fără a-și pierde simțul realității, o altă calitate a înzestratului Caesar, dădu ordin ca toate colibele jefuitorilor să fie și ele jefuite. Și fiindcă nu era puțin aurul ce-l posedau pirații în acea vreme, cu siguranță că tînărul întreprinzător își recuperă cu vîrf și îndesat cei cincizeci de talanți dați drept răscumpărare. Știa el, cînd fusese capturat, că așa va sfîrși această întîmplare, încît cedase cu atîta generozitate unor tîlhari o sumă atît de mare?... Dar incidentul cu pirații nu a luat sfîrșit aici. Tînărul Caesar îi duse la Pergam unde îi aruncă în închisoare. Fiindcă pe teritoriul unei provincii numai guvernatorul avea dreptul să osîndească pe cineva la moarte, pedeapsă pe care fostul prizonier o pregătea actualilor lui prizonieri, tînărul îl căută pe Iunius, guvernator al provinciei Asia, pentru a-i cere aprobarea ca pirații să fie uciși. Acesta fiind plecat să-și inspecteze provincia, fu găsit undeva departe. Guvernatorul însă nu se grăbi să-i dea aprobarea. În definitiv, ce se amesteca un sclifosit fără nici o misiune oficială în treburile provinciei lui? Ca să nu mai vorbim că acest tînăr suspect era și prost văzut de către conducătorii din Cetatea Eternă fiind nepot al reformatorului Marius și adept al partidei popularilor. Iunius zise, în privința prizonierilor, că va cerceta vina lor pe îndelete. Guvernatorul știa că pirații, deși pentru un moment în mare încurcătură financiară, aveau totuși destule posibilități ca să mai găsească, scotocind prin fundul pungii, niște argumente destul de con-

vingătoare pe baza cărora, scăpîndu-i de la moarte, să-şi mai rotunjească şi el puţin averea. Cei trimişi în acea vreme să administreze provinciile Romei nu puteau să rupă aşa de uşor cu nişte obiceiuri atît de vechi şi atît de fructuoase... Tărăgănarea guvernatorului avea poate şi un alt scop. Pentru siguranţa transporturilor spre porturile vreunei provincii proprietarii corăbiilor erau apăraţi de către un fel de piraţi „oficiali" ce făceau paza mării împotriva unor piraţi „străini" de regiune; de către nişte piraţi „buni", împotriva unor piraţi „răi". Dacă primii ar fi dispărut, ceilalţi ar fi bîntuit nestingheriţi ţărmurile şi situaţia ar fi fost poate mai rea. Cum ar veni că o plantă rea împiedică prin cultivarea ei să crească una şi mai rea... În sfîrşit, tînărul Caesar înţelegînd cum stau lucrurile se înapoie la Pergam unde, din proprie iniţiativă, făcu să fie executaţi în închisoare mai bine de trei sute de piraţi cu excepţia unui număr de vreo treizeci dintre căpeteniile lor. Vroia el să-i lase liberi pentru că îi asiguraseră un somn tihnit şi fără griji cît timp fusese captivul lor? Aşa s-ar fi părut. Îi scoase deci din închisoare. Piraţii au fost lăsaţi liberi, dar numai pentru a putea să asculte mai bine un nou şi ultim discurs al oratorului. I-au apreciat ei de data aceasta elocinţa? Probabil mai puţin ca oricînd. El le-a mulţumit bandiţilor pentru menajamentele cu care îl înconjuraseră pe timpul captivităţii sale şi i-a anunţat că, pentru frumoasa lor comportare faţă de un prizonier lipsit de apărare, le va face o mare favoare: înainte de a-i crucifica, va da poruncă să li se taie gîtul pentru a-i scuti astfel de chinuitoarea agonie a morţii pe cruce. Mai rar asemenea favoare! Ce fiori de groază trebuie să-i fi cuprins pe stăpînii mărilor! Cuţitul le ajunsese... la gît punînd astfel capăt întîmplării a cărei morală ar putea fi: să nu-i spui niciodată unui poet că versurile lui sînt proaste!... Poetul nostru de-abia scăpă de mînia guvernatorului căruia-i fuseseră ucişi „bunii" lui piraţi. Tînărul Caesar ancoră la Rhodos unde audie prelegerile lui Apollonius Molon, cel mai strălucit preceptor de retorică din acea vreme care fusese şi dascălul marelui Cicero. Apoi se întoarse la Roma pe o corabie de pescari, fără fastul cu care plecase la început, probabil pentru a evita o nouă Pharmacusa.

Trecuseră mai bine de zece ani de la această întîmplare. Piraţii continuau să bîntuie mările. Ameninţaţi de foamete, romanii l-au învestit cu puteri excepţionale în anul 687 *ab U.c.*[4] pe Magnus Pompeius care, într-un timp record, reuşeşte să desfiinţeze pirateria capturînd zeci de mii de piraţi şi mai multe mii de corăbii. Să desfiinţeze pirateria din Mediterana este poate prea mult spus, deoarece mai rămăseseră destule cuiburi ale periculoşilor tîlhari ascunse pe ţărmurile abrupte sau pe insulele nelocuite. Pe vremea mea au

[4] Anul 67 i.e.n.

fost semnalate nu de puține ori jafuri săvîrșite de pirați pe mare și chiar pe uscat. Și eu am avut de suferit din cauza lor. Numai eu știu cîte necazuri mi-au pricinuit piraţii ce se aflau în slujba lui Sextus Pompeius, fiul celui care... desființase pirateria! De aceea, printre măsurile luate pentru siguranța Principatului meu, am creat și cîteva flote permanente ce trebuia să vegheze ca transporturile, mai cu seamă cele care aprovizionau Roma cu grîne, să se facă nestingherite. La Actium dispuneam de un mare număr de corăbii la care s-au adăugat, după înfrîngerea lui Antonius, alte cîteva sute. Eu le-am repartizat în trei flote permanente: una la Ravenna ce face paza în Marea Thyrreniană, alta la Misenum, pentru Marea Ionică, iar a treia pe coasta mediteraneană a Galliei la Forum Iulii. Deși ele au fost create pentru siguranța mărilor, marinarii pot fi folosiți la nevoie ca pedestrași, ca trupe auxiliare.

Pentru paza Romei și a Italiei s-au creat nouă cohorte de pretorieni din care trei sînt cantonate chiar în Cetate. La acestea se mai adaugă trei cohorte de urbani. Recrutarea pretorienilor și a urbanilor se face numai dintre cetățenii italici din regiunile sau coloniile cele mai romanizate. Cît despre cohortele de vigili, care nu fac parte propriu-zis din armată, acestea sînt recrutate din rîndul liberților, la fel ca și marinarii flotelor. Pentru paza mea personală, în afara cohortelor pretoriene pe care le-aș fi putut folosi la nevoie, am creat un detașament recrutat din rîndul germanilor batavi, frisoni și suebi.

După cum se poate vedea, armata romană este deschisă tuturor categoriilor sociale, cu excepția sclavilor. Dar și aceștia au fost înrolați în cazuri excepționale acordîndu-li-se în prealabil libertatea.

La scurt timp după recrutare soldații depun jurămîntul de credință, *sacramentum*, față de mine, în calitate de comandant suprem al armatei, și față de generalii lor. Jurămîntul constituie o legătură foarte puternică între soldat și superiorul său fiind de natură religioasă. El dă dreptul militarilor de a folosi armele împotriva dușmanului, dar crează și anumite obligații: „să execute ordinele comandanților împotriva oricărui inamic, să nu părăsească steagul, să nu săvîrșească nici o acțiune contrarie legii". Jurămîntul conferă comandantului suprem dreptul de viață și de moarte asupra soldaților săi. Călcarea jurămîntului atrage după sine pedeapsa cu moartea.

O mare importanță în organizarea armatei am acordat formării unor comandanți de nădejde punînd în special accentul pe micii comandanți ce trăiau permanent în mijlocul trupei, așa cum erau centurionii pe care cădea întreaga răspundere a instruirii și disciplinizării soldaților. Oștirea romană este condusă de către două categorii de comandanți: grade inferioare și grade superioare. Cei din prima categorie, cu numele generic de *principales*, ocupă dife-

rite funcţii purtînd diferite denumiri. Printre aceştia se află cei care se ocupă cu instruirea soldaţilor: *doctor, campidoctor, exercitator;* cei care poartă stindardul: *signifer, imaginifer* sau *aquilifer,* de la acvila de aur ce împodobeşte steagul; cel care primeşte şi transmite parola: *tesserarius;* cei care sînt ataşaţi personal unui grad superior, unui general: *cornicularius, singularis, secutor* sau *adjutor tribuni;* cei care lucrează la cancelarie: *librarius, notarius, codicillarius, tabularius;* cel care răspunde de casa de bani a castrului: *capsarius;* cei care se ocupă cu administraţia: *horrearius, pequarius, lanius;* cel care răspunde de magazia cu arme: *armorum custos;* cel care îngrijeşte bolnavii sau răniţii: *optio valetudinarii.*

Gradele superioare sînt împărţite în ofiţeri inferiori, ofiţeri superiori şi ofiţeri generali. Ofiţerii inferiori sînt centurionii, pentru unităţile de pedestraşi, şi decurionii pentru călăreţi. Ei formează corpul de nădejde al armatei. Eu le-am acordat acestora o atenţie deosebită atît în promovarea, cît şi în recompensarea lor. Ofiţerii inferiori provin din mijlocul trupei, din gradele inferioare ridicate pe baza meritelor profesionale şi constituie corpul ofiţerilor de carieră. Ei au diferite grade şi funcţii. Centurionul cel mai mare în grad şi demnitate din întreaga legiune este acela care comandă prima centurie din prima cohortă a legiunii, care cuprinde o mie de oameni, şi se numeşte *primi ordinis centurio* sau *centurio primi pili* sau *primipilus.* El ocupă un loc însemnat şi are dublul rol de auxiliar şi consilier pe lîngă ofiţerii superiori care, după cum vom vedea, nu sînt în cele mai multe cazuri militari de carieră. Deseori primul centurion al legiunii este şi comandant al primei cohorte. În ordine ierarhică urmează centurionii comandanţi ai celorlalte centurii din prima cohortă de o mie de oameni şi centurionii comandanţi ai primei centurii din celelalte nouă cohorte de cîte cinci sute de oameni. Ei se numesc *primi centuriones, princeps ordinum. centuriones primorum ordinum, primi ordines.* Cei mai mici în grad sînt centurionii celorlalte centurii din cohortele de cinci sute de soldaţi. Avansarea centurionilor se face pe considerente strict profesionale şi în raport de eşalonul la care se află, adică de locul ocupat de centuria pe care o comandă în cadrul cohortelor ce sînt numerotate de la unu la zece. În ocuparea comenzilor se pleacă de la comanda ultimei centurii a celei de a zecea cohorte pînă la prima centurie a primei cohorte din legiune. Ţinînd seama de cele şaizeci de centurii ale legiunii promovarea de la ultima la prima presupune o avansare extrem de înceată, încît douăzeci de ani de militărie nu ar ajunge totdeauna pentru parcurgerea ierarhiei centurionatului. De obicei însă există posibilitatea, pentru elementele capabile, de a trece peste unele grade, *successione promoveri,* printr-o avansare excepţională în locul celei la vechime. Unii dintre centurioni nu reuşesc această performanţă, încît, înainte de a trece prin toate gradele, se văd trecuţi în cadrele de re-

zervă ale veteranilor scăpînd în sfîrşit de greaua, dar frumoasa meserie a armelor. În schimb, centurionii cei mai merituoşi pot deveni, după terminarea stagiului, purtători ai inelului de aur, pe baza unui ordin semnat de mine, intrînd astfel în ordinul ecvestru. Dar pentru ca un fost ofiţer inferior să aparţină ordinului cavalerilor trebuia să aibă o avere considerabilă pe care nu putea s-o agoniseară dintr-o modestă soldă primită în armată. De aceea, multora dintre ei le-am asigurat şi censul necesar dăruindu-le cei patru sute de mii sesterţi pe care trebuia să-i aibă. Iată un alt exemplu de modul cum foloseam eu imensa mea avere; de felul cum am înţeles să-mi „însuşesc" acea „parte a leului" despre care am mai vorbit.

Ofiţerii superiori şi generalii provin din ordinul senatorial sau ecvestru. Unul din gradele acestora este cel de tribun militar şi are de obicei comanda unei cohorte. Legiunea este comandată de legatul legiunii, cu excepţia trupelor din Egipt care sînt comandate de un prefect, la fel ca şi cohortele pretoriene, urbane şi de vigili. Mai multe legiuni cantonate pe teritoriul unei provincii sînt comandate de generalul guvernator al provinciei, iar întreaga armată a statului se află sub ordinele mele. Ofiţerii superiori nu sînt militari de profesie, ci mai mult de ocazie, folosind demnitatea de comandant militar doar o anumită perioadă de timp. Ei urmăresc, prin cinstea obţinută de a fi încadraţi ca ofiţeri cu misiuni de răspundere, să ocupe mai uşor unele magistraturi civile. După ce deţineau o vreme înalte comenzi în armată şi dacă mai repurtau şi vreun succes pe cîmpul de luptă, ei se bucurau, întorcîndu-se la Roma, de o mai mare consideraţie în faţa alegătorilor, în faţa poporului păstrător al glorioaselor tradiţii ale armatei romane. Dar aceşti aristocraţi au compromis de multe ori armata prin felul nepriceput de a-şi comanda ostaşii în timpul luptei. Varus, Varus, iar îmi amintesc de tine! . . . Dă-mi legiunile, Varus! . . .

Dacă armata romană a reuşit să se impună lumii întregi, aceasta se datoreşte în mare parte disciplinei sale. O armată fără disciplină se transformă într-o adunătură care, în loc de a fi scut de apărare a patriei, devine o primejdie pentru întregul stat. Mie, ca om al ordinei şi disciplinei, nu mi-a fost prea greu să găsesc mijloacele necesare pentru introducerea disciplinii. Am fost ajutat în această acţiune şi de o tradiţie moştenită în armată ce păstra ferocitatea legilor din primele secole ale Republicii. Disciplina instaurată de mine, într-adevăr foarte aspră, s-a menţinut de multe ori prin constrîngere mergîndu-se pînă la aplicarea pedepsei capitale. Astfel, cînd o unitate întreagă se făcea vinovată de părăsirea cîmpului de luptă, am aplicat, ca şi în trecut, pedeapsa decimării (unul din zece soldaţi, trasi la sorţi, era condamnat la moarte). Supliciul bastonadei, adică uciderea vinovatului prin lovituri cu bastonul şi cu pietrele, se aplică dezertorilor, hoţilor, celor ce

depun mărturie falsă, ori celor acuzaţi de neexecutarea ordinelor. Am menţinut şi alte sancţiuni mai puţin aspre cum erau degradarea, prelungirea anilor de serviciu, lăsarea dezonorantă la vatră şi pedepsele corporale.

Paralel cu acestea, eu nu am uitat nici acordarea recompenselor pentru ostaşii disciplinaţi şi merituoşi. Cu unele excepţii, cum a fost interzicerea jefuirii oraşelor Siciliei, după înfrîngerea lui Sextus Pompeius, ori a Alexandriei, după înfrîngerea lui Marcus Antonius, eu am acceptat împărţirea între soldaţi a prăzii de pe cîmpul de luptă sau din cetăţile duşmanilor. Pretorienilor din cohortele de gardă le-am dăruit în mai multe rînduri diferite sume de bani. Unii dintre ei au beneficiat de mărirea temporară sau definitivă a soldei. Militarii de toate gradele din armata romană se dovedesc însă mai sensibili faţă de alt gen de recompense. Acestea sînt cele onorifice care se diferenţiază după grad. Soldaţii primesc ca decoraţii: coliere, *torques*, din bronz sau din aur, ori medalioane ornamentate, *phalerae*, ori brăţări, *armilae*, cu frumoase încrustaţii, sau lanţuri din argint şi chiar din aur care se poartă pe piept peste platoşă. Ele se acordă după anumite reguli şi într-un număr stabilit: două coliere, două brăţări, nouă medalioane. Însă cea mai mare decoraţie pe care poate s-o primească un soldat este coroana civică, distincţie pentru care mulţi ostaşi îşi riscau viaţa pe cîmpul de luptă. Coroanele în număr mare şi variat se acordă şi ofiţerilor, iar triumful, recompensa supremă, se oferă generalului ce a deţinut comanda unor trupe care au repurtat o importantă victorie contra duşmanului.

Soldaţii care pe timpul serviciului militar îşi fac datoria cu cinste, credinţă şi devotament, cînd sînt lăsaţi la vatră, primesc alte însemnate recompense. Cea mai importantă este calitatea de cetăţean pentru cei care nu au avut-o, cît şi pentru familia acestora. Soldatului roman îi este interzis a se căsători pe timpul stagiului militar. Cum însă stagiul nu este doar de un an sau doi, s-a găsit totuşi, la această rigidă reglementare, o soluţie care a fost adaptată la unele prevederi ale dreptului peregrin, încît soldaţii pot, în locul unei soţii legitime, să aibă o concubină. Autorităţile militare închid ochii. Concubina, împreună cu copiii ce-i are de la soldatul urgisit, locuiesc în apropierea castrului unde se află acesta, în aşa numitele *canabae*[5]. După terminarea stagiului militar soldatul se căsătoreşte oficial cu concubina sa recunoscîndu-i şi

[5] Aşezare civilă ce se forma cu timpul în preajma taberei militare. Locuitorii ei, *canabenses*, erau formaţi din familiile veteranilor, din familiile celor căsătoriţi înainte de a intra în armată, din „familiile" militarilor în termen şi, treptat, din meşteşugari, negustori şi funcţionari care creau un adevărat oraş uneori de proporţii considerabile.

copiii. Cetățenia romană se acordă pe baza unor diplome militare ce se înmînează de către cancelaria mea de la Roma.

În afara unei temeinice organizări, pentru care am prevăzut reglementarea celor mai mici amănunte, armata romană se poate mîndri și cu o excelentă pregătire militară. Soldații se instruiesc permanent și se antrenează tot timpul prin trageri la semn cu arcul, cu sulița sau cu praștia, se exersează în mînuirea spadei, execută marșuri, obișnuite sau forțate, cîte trei în fiecare lună, cu întreg armamentul plus bagajele și participă la manevre combinate la care iau parte pedestrași, călăreți și trupe auxiliare. La acestea se mai adaugă gimnastica, alergările, săriturile ce contribuie la menținerea unei excelente condiții fizice. *Mens sana in corpore sano!*[6]

Una dintre caracteristicile și în același timp dovadă a superiorității armatei romane este preocuparea de a se întări, după o etapă de marș, într-o tabără puternică pentru prevenirea unui atac prin surprindere. Lucrarea presupune mari eforturi fizice. Către sfîrșitul etapei de marș, cînd se apropie seara, un tribun militar și cîțiva centurioni devansează grosul legiunii pentru recunoașterea și alegerea cantonamentului care trebuie să îndeplinească anumite condițiuni: teren ușor de apărat, sursa de apă, lemn pentru construcții. Cînd trupa ajunge la locul de amplasare a taberei, soldații ocupă imediat linia viitorului meterez și încep să sape șanțul, azvîrlind pămîntul în interior, realizînd astfel un taluz, *vallum*, pe creasta căruia se înalță palisada. La adăpostul palisadei puteau apoi să se odihnească în siguranță pînă a doua zi, cînd își continuau marșul, seara luînd istovitoarea muncă de la început. Aceasta este *castra aestiva*, tabără vremelnică. Unele însă au devenit adevărate fortărețe, *castra stativa*, cum sînt mai ales taberele permanente de la frontieră, capabile să reziste unor veritabile asedii. Castrul roman este locul întărit unde cîteva mii de pedestrași și călăreți trăiesc și muncesc ca într-un adevărat furnicar din zori pînă-n noapte. În timp de pace castrul este căminul disciplinei și școala mînuirii armelor. În timp de război el este locul de odihnă, de refacere a forțelor și reorganizare a unităților, cît și adăpost pentru cei învinși sau răniți. Pentru ostașul roman castrul reprezintă patria absentă; parapetele și corturile castrului formează casa și adăpostesc zeii Lari. Castrul este locul unde toate forțele umane și toate resursele materiale se află bine adăpostite și cu grijă plasate, unde totul are caracterul grandorii și prudenței specifice poporului roman. La acestea se adaugă disciplina și ordinea care domnesc în tabără, cît și buna organizare a serviciilor ce îndrumă munca de fiecare zi a fiecărui om. Nici unul dintre popoarele care au venit în contact cu armata romană n-a reușit vreodată să execute lucrări asemănătoare acestor fortărețe; unele

[6] Minte sănătoasă în corp sănătos!

dintre semințiile străine au încercat, dar pînă la urmă au renunțat atribuind romanilor o forță supraomenească, după cum spunea chiar tatăl meu adoptiv despre părerea gallilor la adresa romanilor. Ca o dovadă de netăgăduit a superiorității organizării castrului roman este și faptul că niciodată, sau aproape niciodată, în decursul a mai multor secole, castrul roman n-a putut fi cucerit de dușman, în pofida curajului, a varietății armelor și a diferitelor genuri de asediere folosite de mulțimea popoarelor înfruntate de către Roma în nenumărate războaie.

Trăinicia și superioritatea armatei romane nu constau doar într-o bună organizare, o temeinică pregătire militară, o mare eficacitate a armamentului și mijloacelor de luptă și o ingenioasă construcție de castre inexpugnabile. Forța morală și patriotismul au fost totdeauna și mai sînt condițiile de bază ale succesului. Curajul, devotamentul și spiritul de sacrificiu alături de acea înaltă virtute care se numește muncă au făcut nepieritoare gloria armatei romane. Munca, mama gloriei și a fericirii, cum o numea Euripide, i-a atras armatei denumirea de *exercitus*, adică unirea oamenilor prin muncă. Disciplina soldatului roman se menține numai prin muncă. Eu am urît atît de mult inactivitatea care înlesnește ivirea viciilor și-i îndeamnă pe oameni la rele, încît am cerut tuturor comandanților să le ocupe soldaților tot timpul de care aceștia dispun punîndu-i să muncească. Fiind instruit să le facă pe toate, soldatul roman este priceput la toate executînd chiar munci de utilitate nemilitară. Printr-o muncă permanentă ei au realizat nu numai invincibilele castre ce se înșiră de-a lungul întinsei noastre frontiere, dar și drumuri militare pe zeci de mii de mille, poduri și viaducte construite pe tot cuprinsul statului, porturi amenajate la toate mările cu impunătoare faruri ridicate pe promontorii, regiuni desecate prin crearea de canale sau baraje și chiar plantații de vii.

Această minunată armată cuprinde în prezent douăzeci și cinci de legiuni întărite cu trupe auxiliare repartizate astfel: opt, de-a lungul fluviului Rhenus spre Germania; trei, în Hispania; două, în Africa; două, în Egipt; patru, în Syria; două de-a lungul fluviului Danubius, spre Pannonia: două, în Dalmația și două în Moesia. Efectivele militare sub acvile totalizează aproximativ trei sute cincizeci de mii de oameni dintre care o sută patruzeci de mii în legiuni, o sută patruzeci de mii trupe auxiliare, vreo douăzeci de mii pentru paza Romei și Italiei, vreo cincizeci de mii, trupe aliate. Deși constituie un efectiv impresionant, care presupune pentru menținerea lor un efort financiar enorm, ele sînt totuși insuficiente, dacă ținem seama de imensa frontieră a statului. Pentru a putea face față nevoilor de apărare într-o asemenea situație, am proce-

dat la desființarea micilor unități ce se aflau în diferite cetăți și reunirea lor în cele douăzeci și cinci de corpuri de armată instalate la frontiere, în fața și în apropierea dușmanului, în același timp departe de orașele unde disciplina ar fi fost în primejdia delăsării. Castrele și punctele întărite, *castella*, împreună cu întinsele valluri de apărare servesc ca bază de operațiuni. Și cum nu se face deosebire între armata din timp de pace și cea pe picior de război, cum legiunile își au depozitele lor de arme și alimente, iar în spate se află teritoriul de unde se fac recrutările, armata romană este în orice moment gata de a intra în luptă. Ideea de masare a trupelor pe frontieră îmi aparține mie și constituie un minunat spectacol privind cel mai mare stat din lume extrem de puternic înarmat la frontiere și care în interiorul provinciilor nu are aproape nici un soldat. Ostașii nu au decît o funcție: războiul și un singur fel de viață: al castrului militar. Așa au devenit ei cei mai buni soldați ai lumii. Numai cu ajutorul unei astfel de armate am reușit să mențin pacea atîtea decenii. *Si vis pacem para bellum!*[7]

33. Nici cea mai mare bogăție nu valorează cît un prieten adevărat

Într-adevăr, *nulla est possessio praestantior amico*[1]. Mi-a fost hărăzit în viață să trec prin momente atît de grele, încît tot aurul lumii nu m-ar fi putut ajuta să le depășesc. Un om însă, un adevărat prieten, a reușit s-o facă. Acesta a fost scumpul și iubitul meu Agrippa. Prieten mi se pare prea puțin spus, fiindcă numele de prieten este foarte răspîndit pierzîndu-și astfel din semnificație. Să-l numesc frate, mi se pare prea puțin, fiindcă prietenia de care a dat el dovadă a fost mai puternică decît cea mai apropiată rudenie. Agrippa a fost pentru mine un al doilea eu. De aceea se spune probabil despre adevăratul prieten: *Amicus est alter ego*[2]. Între noi doi a fost pe drept cuvînt o identitate desăvîrșită, deoarece, în mod cinstit, curat și sincer, ne-am influențat reciproc destinul. Prietenia lui Agrippa a fost una din puținele fericiri de care m-am bucurat în viață.

---

[7] Cine vrea pace se pregătește de război!
[1] Nici o avere nu e mai mare ca un prieten.
[2] Prietenul este un alt eu.

Marcus Vipsanius Agrippa s-a născut în acelaşi an cu mine dintr-o modestă familie de rang ecvestru stabilită în Dalmaţia. Eu eram doar cu cîteva luni mai mic decît el. Prietenia dintre noi s-a înfiripat încă din copilărie, el fiind unul din colegii mei de învăţătură şi joacă. După ce ne-am mai mărit, Agrippa m-a însoţit pretutindeni. Eram nedespărţiţi. Cînd am plecat, pentru a-l ajunge din urmă pe marele Caesar în Hispania, bunul meu prieten era cu mine. Cu mine se afla şi la Apollonia unde, ca un trăsnet, a căzut asupra mea ştirea asasinării divinului meu tată adoptiv.

Pe parcursul acestor memorii nu am neglijat să amintesc de imensul şi nepreţuitul sprijin pe care mi l-a acordat Agrippa. Cu toate acestea, chiar dacă va trebui să mă repet, voi înşirui foarte pe scurt importantele lui fapte de arme, cît şi evenimentele mai de seamă trăite de noi doi, pentru a se înţelege mai bine însemnatul rol jucat de el în viaţa mea şi în crearea Principatului.

La Apollonia, cînd eram aşa de tulburat de tragica întîmplare de la idele lui martie, încît nu ştiam ce hotărîre să iau, Agrippa a fost cel care m-a însoţit la Roma sfătuindu-mă să-mi încerc norocul cu îndrăzneală spre a intra în posesia moştenirii lăsată de tatăl meu adoptiv. De atunci a fost mereu în preajma mea lipsind doar cînd îl trimiteam în misiuni pe care numai el le putea îndeplini cu succes. O singură dată s-a îndepărtat de mine şi atunci a fost din vina mea. Misiunile încredinţate au fost dintre cele mai grele, fiindcă trebuia îndeplinite cu arma în mînă contra unor populaţii duşmănoase cu tulburau adesea liniştea statului. Întotdeauna, dar absolut întotdeauna, acţiunile lui au fost încununate de succes, deoarece Agrippa, în afară de multe alte calităţi, era pe deasupra şi un comandant de oşti desăvîrşit care arăta pe cîmpul de bătălie un deosebit curaj şi spirit de sacrificiu, dar şi acel calm imperturbabil necesar judecării cu sînge rece a celor mai dificile şi confuze situaţii provocate de duşman. El era înzestrat cu priceperea genială şi inventivă a unui mare strateg, pricepere dovedită pe parcursul întregii lui cariere militare. O primă misiune a fost pacificarea unei regiuni răsculate din Gallia. El este primul care, după Caesar, a trecut atunci fluviul Rhenus. Eu i-am decernat triumful pe care Agrippa l-a refuzat cu modestia care îl caracteriza. În războiul contra lui Sextus Pompeius flotele comandate de către mine au fost de mai multe ori înfrînte. L-am chemat în grabă pe devotatul prieten. El obţine o mare victorie la Mylae şi Naulochos punînd astfel capăt îndelungatului război cu Sextus. Nu mult după aceasta contribuie în mare măsură la victoria repurtată în războiul perusin. Cîţiva ani mai tîrziu, în bătălia de la Actium, Agrippa a repurtat o nouă şi răsunătoare victorie învingîndu-l pe Antonius, renumit comandant de oşti format de marele Caesar. Eu am poruncit cu această ocazie să se confecţioneze pen-

tru destoinicul și neînfricatul general un stindard albastru, distincție cu totul excepțională, pe care el avea dreptul să-l fluture purtat înaintea sa peste tot pe unde trecea, atît pe pămînt cît și pe mare, la poarta casei sale cît și pe nava sa de comandant. Tot Agrippa este cel care pacifică Hispania prin înfrîngerea totală a asturilor și cantabrilor. Acordîndu-i din nou triumful, din nou el îl refuză numai pentru a nu umbri prestigiul meu.

Această viață plină de privațiuni și agitații îl va uza treptat pe puternicul general. De-abia întors dintr-o expediție victorioasă contra Pontului, află că pannonienii se ridicaseră la luptă în regiunea fluviului Danubius. Pleacă neîntîrziat acolo și potolește revolta numai prin simpla sa prezență. Nu era prima dată cînd prestigiul neînvinsului comandant de oști făcea să înceteze, doar prin apariția sa, tulburările în provincii și chiar la Roma. Faima pe care și-o dobîndise a folosit-o tot în sprijinul meu, cînd, timp de patru ani, a străbătut Orientul impunînd popoarelor vecine dependente, semidependente sau aliate respectul față de Roma.

Despre Agrippa, după talentul lui pe cîmpul de luptă, s-ar fi putut spune că nu-i plăcea decît războiul și sîngele eroilor vărsat pentru patrie. Dar el a știut, cînd a fost nevoie, să înlocuiască armura de luptător cu mantia pașnică de magistrat. În modesta funcție de edil, după ce obținuse atîtea mari onoruri, el a realizat în numele meu un ansamblu de lucrări arhitectonice care i-a uimit pe toți locuitorii și vizitatorii Romei. În afara satisfacției acestora de a se bucura de nenumăratele edificii, statui și coloane de marmură scumpă, terme, apeducte, poduri, fîntîni și rezervoare cu apă proaspătă, cît și alte lucrări de canalizare sau desecări, au fost ocupate în același timp și brațele de muncă ale multora îmbunătățindu-se astfel starea materială prin sumele de bani plătite acestora. Tot din inițiativa sa a fost întocmită la Roma un fel de reprezentare pe o imensă tablă a configurației statului pe care erau însemnate apele, munții, orașele și delimitările între provincii care au avut un însemnat rol în orientarea generalilor, magistraților, negustorilor, călătorilor. În afara imenselor fonduri pe care eu i le-am pus la dispoziție, Agrippa a cheltuit și o parte din marea sa avere primită de la soție, fiica bogatului Atticus. Pentru generozitatea sa, dar mai ales pentru actele sale de bravură, pentru actele sale de abnegație și devotament față de mine eu l-am răsplătit pe măsura cuvenită făcînd din el unul dintre cei mai bogați oameni ai Romei. Dacă m-aș referi numai la Chersonesul tracic ce-i aparținea în întregime sau la întinsele domenii din Sicilia. Și cînd mă gîndesc că această colosală bogăție a lui mi-a fost hărăzită pînă la urmă tot mie. Minunatul prieten, care și-a închinat întreaga viață realizării reformelor inițiate de către mine, cînd a închis ochii pentru totdeauna mi-a lăsat tot mie întreaga sa avere.

Dar mai importante decît nesfîrşitele latifundii pe care le stăpînea prietenul meu credincios, au fost onorurile acordate prin asocierea lui la conducerea statului şi înrudirea cu mine. Cînd am fost foarte grav bolnav, crezînd că mi se apropia sfîrşitul, am luat mîna lui Agrippa şi i-am pus inelul în semn că doream să fie succesorul meu la conducerea Statului. Mai tîrziu i-am cerut s-o repudieze pe Pomponia şi s-o ia de soţie pe fiica mea Iulia. El s-a supus şi mi-a devenit astfel ginere. Avea atunci 41 de ani. A mai trăit exact zece ani în care timp i s-au acordat *tribunicia potestas* şi *imperium proconsulare* ridicîndu-l la o putere şi onoare asemănătoare cu cele obţinute de mine. Dar pentru acest neobosit om puterea încredinţată nu a însemnat altceva decît obligaţia pe care şi-a asumat-o de a mă sprijini în opera de reclădire a statului şi a servi poporul roman.

Mă aflam la un spectacol cînd, în luna martie a anului 742 *ab U.c.*[3], aflu îngrijorătoarea veste că Agrippa se găsea bolnav în Campania. Tocmai se înapoiase din Pannonia. Am alergat cu toată graba, dar am ajuns prea tîrziu. Nepreţuitul meu prieten era mort. Avea 51 de ani. Eu i-am adus corpul neînsufleţit la Roma în mijlocul unei pompe triumfale. Rămăşiţele pămînteşti au fost depuse în mausoleul construit pentru mine şi familia mea pe Cîmpul lui Marte. Cu ochii în lacrimi şi sufletul zdrobit de durere i-am pronunţat elogiul funebru. Nu cred că mai este nevoie să descriu sfîşietoarea durere de care am fost cuprins la pierderea ireparabilă a neuitatului meu prieten credincios, ginere devotat, consilier înţelept, edil priceput, diplomat talentat şi neînfrînt comandant de oşti. Atît în luptă cu duşmanul, cît şi în luptă cu viaţa, Agrippa a dovedit totdeauna o fermitate liniştită şi de nezdruncinat. El a arătat un înalt devotament şi o totală abnegaţie nu în primul rînd pentru o cauză, ci pentru un om: pentru mine. Agrippa a fost acţiune, energie, activitate plină de îndrăzneală, elan decisiv, perseverenţă fără margini, forţă morală în momentele critice, geniu în focul bătăliilor. Agrippa a fost întruchiparea celor mai înalte virtuţi romane. Şi parcă văd că, dintr-o ingratitudine specifică oamenilor, peste secole se va vorbi mai puţin despre acest brav bărbat, care şi-a petrecut viaţa într-o tăcută modestie, decît despre un alt prieten al meu, Maecenas, pe care îl voi prezenta imediat.

Prin dispariţia lui Agrippa am pierdut cel mai de preţ sprijin pe care mi l-au dăruit zeii. Cînd mai tîrziu se abătea asupra Principatului condus de mine vreo nenorocire, spuneam, pe bună dreptate, că dacă trăia Agrippa, aşa ceva nu s-ar fi întîmplat. Un prieten ca el nu trebuia să moară niciodată. *Amicitias imortales, inamicitias mortales esse debere!*[4]

---

[3] Anul 12 î.e.n.

[4] Ar trebui ca prietenia să fie nemuritoare, să moară numai duşmănia!

34. Smaraldul meu de Etruria!

Dacă pentru obținerea victoriei în cea mai grea bătălie nimeni nu a fost mai iscusit ca Agrippa, pentru conducerea celor mai dificile negocieri, pentru a adormi dușmăniile sau a reconcilia spiritele bănuitoare, pentru a reface prieteniile sau a strecura discordia printre adversari, în sfîrșit, pentru a cunoaște oamenii și a ști să-i manevreze nimeni nu l-a egalat pe Maecenas, cel de al doilea colaborator și devotat prieten al meu.

Caius Cilnius Maecenas era cu șapte ani mai mare ca mine. El s-a născut la Arretium în anul 684 *ab U.c.*[1] și se trăgea dintr-o bogată familie de cavaleri din Etruria. Prietenia dintre noi s-a înfiripat tot la Apollonia. El s-a alăturat dorinței mele de luptă împotriva asasinilor marelui Caesar și îl întîlnim mai tîrziu în tabăra mea și a lui Antonius la Philippi. Din anul 714 *ab U.c.*[2] devine consilierul meu prețios.

Marea încredere pe care mi-a inspirat-o onesta lui prietenie m-a făcut să-i las conducerea Romei, pe timpul cît m-am aflat în Orient angajat în luptă cu Antonius, deși Maecenas nu era oficial învestit cu nici o împuternicire și nu ocupa nici un fel de magistratură. În vremea aceea el mi-a salvat într-un fel viața descoperind la timp complotul pus la cale împotriva mea de fiul lui Lepidus.

Voi aminti doar cîteva din importantele acțiuni întreprinse de Maecenas. Astfel, el a condus tratativele pentru domolirea dușmăniei ce-mi purta Antonius și împăcarea mea cu acesta la Brundisium, el a mijlocit căsătoria mea cu Scribonia și căsătoria sorei mele Octavia cu Antonius și tot el a obținut de la acesta flota ce-mi era necesară în lupta contra lui Sextus.

Dar în afara acestor intervenții directe, un ajutor mai important mi-a fost acordat de către prietenul meu în mod indirect. Cu sprijinul, protecția și încurajarea unor valoroși și talentați oameni de litere a contribuit în mod substanțial la popularizarea reformelor mele politice și sociale. Maecenas ținea casă deschisă noului spirit literar al vremii și, la el, în parcurile vilelor sale, în cadrul unor banchete vesele, între o odă a lui Horatius și o elegie a lui Propertius, vechea societate, cu mentalitatea ei în dezacord cu schimbările aduse de mine, abdică pînă la urmă și se consolează în fața noului sistem politic pe care veneam să-l introduc.

Sprijinul ce mi-a fost acordat de Maecenas se deosebește astfel întru totul de cel dat de Agrippa. După consolidarea puterii mele prin victoria de la Actium, Maecenas s-a retras din viața politică

[1] Anul 70 î.e.n.
[2] Anul 40 î.e.n.

odihnindu-se la umbra răcoritoare a minunatelor sale grădini. El se ţine departe de onoruri. Averea sa îl plasa în ordinul ecvestru. El n-a dorit să se ridice. L-a lăsat pe Agrippa să împartă consulatul sau censura cu mine, să administreze, să clădească temple şi apeducte, să fundeze noi cetăţi, să construiască drumuri militare, să parcurgă fără încetare provinciile şi să distrugă cu mîna pe spadă duşmanii ce-mi primejduiau opera de redresare a statului. Maecenas a rămas liniştit la Roma. Compunea versuri, mai bune sau mai slabe, îl asculta cu încîntare pe Horatius sau Vergilius, organiza serbări şi banchete într-o atmosferă plăcută şi veselă unde parfumurile curgeau valuri. Totuşi, misiunea sa este dintre cele mai serioase. În jurul mesei sale se produc schimbările dorite, iar îndrăznelile nesăbuite se îmblînzesc. Virtuţile austere crează un suflu de plăcere. În cercul său literar se învaţă a fi preamărite binefacerile aduse de pacea instaurată de mine. Aici se uită trecutul şi sînt chemaţi cu insistenţă cei ce încă nu l-au uitat.

Pentru Maecenas o grijă permanentă a fost aceea de a strînge în jurul lui, deci şi al meu, poeţii talentaţi din vremea noastră. De-abia depăşeam primele greutăţi din timpul triumviratului, că îl şi întîlnim pe Vergilius în compania prietenului meu. Puţin timp după aceea, în primăvara lui 716 *ab U.c.*[3], Horatius, prezentat de Vergilius, se adaugă grupului în care deja se găsesc valoroşi oameni de litere ca L. Varius Rufus, Plotius Tucca, Quintilius Varus, Valgius Rufus şi alţii.

Înconjurîndu-mă cu un cerc de literaţi, Maecenas nu făcea decît să urmeze o tradiţie dintre cele mai vechi. Cu secole în urmă generalii romani căutau să se înconjoare de oameni talentaţi care să le cînte victoriile. În casele nobililor aristocraţi se întîlneau de asemenea poeţi şi filosofi. Guvernatorii, plecînd spre depărtatele provincii, luau în anturajul lor cărturari şi oameni de litere. Maecenas ştia prea bine că gloria celebrului erou grec Achilles ar fi fost zadarnică, dacă Homer nu l-ar fi făcut nemuritor.

Socotesc necesar să arăt că a răspîndi şi a face cunoscute pe calea scrisului faptele nepieritoare ale unor oameni de seamă nu se poate confunda cu a scrie la comandă; nu este tot una cu a forţa talentul şi vocaţia unui poet obligîndu-l a preamări un om sau o faptă contra voinţei autorului. Nici Maecenas, şi cu atît mai puţin eu, nu am impus talentaţilor poeţi subiectele pe care aceştia trebuiau să le trateze. Noi ne-am folosit doar de entuziasmul şi speranţele lor manifestate cu sinceritate pe măsură ce aceştia, ca o adeziune la politica mea, îşi însuşeau cu satisfacţie şi în mod voluntar schimbările aduse de mine în viaţa statului roman. Să-l luăm ca exemplu pe Vergilius. El era încă de mult un mare admirator al divinului Caesar. Într-una din eclogele lui, a cincia dacă

[3] Anul 38 î.e.n.

nu mă înşel, poetul cîntă moartea şi apoteoza tatălui meu adoptiv. Ea a fost scrisă cînd eu de-abia apărusem pe scena istorică a Romei, adică prin anul 712 *ab U.c.*[4], încît nu poate fi numită o operă de „propagandă" dictată de Maecenas. Vergilius nu face decît să-şi exprime credinţa şi convingerea lui în misiunea divină a genialului Caesar despre care spune că este eroul pacificator mort din păcate prea devreme pentru a-şi putea duce la bun sfîrşit misiunea sa, dar însoţit de regretele întregii naturi şi recompensat prin imortalitatea cîştigată. Într-o altă eclogă, scrisă ceva mai tîrziu, Vergilius va relua o temă apropiată: secolul care este pe cale de a se naşte va vedea triumful păcii, graţie înţelegerii restabilită pînă la urmă între cei doi moştenitori ai divinului Caesar. Dar nici eu, nici Antonius, fiindcă la noi doi se referă poetul, nu aveam atunci puterea de a provoca această prevestire ce răzbate din poem. Era prin anul 714 *ab U.c.*[5], la abia patru ani după moartea tatălu meu adoptiv, cînd situaţia se prezenta atît de tulbure şi nesigură, încît eu cel puţin nu-mi făceam mari iluzii într-o reconciliere cu Antonius, deşi în toamna acelui an acceptasem ca sora mea Octavia să-i devine soţie. Dar însăşi faptul că această scriere a fost dedicată lui Pollion, partizan al lui Antonius, însă cu atitudini oscilante faţă de criza ivită după Brundisium, este o dovadă că Vergilius nu putea fi instrumentul nici al lui Maecenas, nici al grupului său. Se pare că, din contră, poetul, alegîndu-l pe Pollion, a evitat de a fi de partea mea sau a rivalului meu fiind astfel condus de un curent de opinie neutru.

Independenţa poeţilor grupaţi în jurul lui Maecenas este trăsătura cea mai remarcabilă. Desigur că Maecenas ar fi dorit ca vreunul dintre ei să cînte în versuri glorioasele mele fapte. Dar atît Vergilius, cît şi Horatius şi Propertius se sustrag de a întocmi o astfel de epopee recomandînd altora să scrie lucrarea, muza lor fiind prea slabă, iar inspiraţia lor prea limitată pentru o asemenea vastă operă. Vergilius, în timp ce lucra la *Bucolice*, spunea că un subiect aşa de pretenţios, cum era acela referitor la importantele mele reforme, nu se potrivea deloc cu cel ce scrie despre un păstor... În sfîrşit, cînd se hotărăşte să scrie o epopee, ea se referă la vremuri dintre cele mai îndepărtate, chiar dinaintea fundării Romei. Horatius, la rîndul lui, se scuza invocînd talentul său născut pentru poeme uşoare. El ştie să laude iubirea, vinul, timpul liber, frumuseţile naturii, binefacerile oamenilor şi mai ales să satirizeze manifestările ridicole ale contemporanilor săi. Iar atunci cînd i-am cerut să ocupe în mod oficial funcţia de secretar al meu, apreciindu-l ca pe un om priceput ce mi-ar fi fost de mare ajutor, micul meu butoi, cum îi spuneam în glumă, fiindcă era mic şi

[4] Anul 42 î.e.n.
[5] Anul 40 î.e.n.

gras, m-a refuzat pur şi simplu declarînd fără ocolişuri că preferă, în locul onorurilor de la palat, domeniul său din Sabinia. De aceea eu i-am spus: să ştii că nu sînt mulţumit de tine. Crezi că ai fi dezonorat în faţa posterităţii, dacă ai mărturisi că eşti prietenul meu? Propertius, în care Maecenas îşi pusese mari speranţe, nu s-a dovedit nici cel mai docil. Se întreba nedumerit, cum ar putea el, care nu ştia să scrie decît despre conflictele amoroase, să descrie faptele de arme săvîrşite în războaie?! ... „Mai bine lipsă, decît să compun o operă nedemnă de un asemenea măreţ subiect!" spunea el.

Pe vremea sa, Cicero însuşi şi-a dat seama cît de neplăcut era să constrîngă inspiraţia poeţilor. El dorea foarte mult ca un talentat poet să compună un cînt eroic referitor la gloria propriului său consulat. Pînă la urmă a trebuit să se resemneze întocmind el această dificilă muncă. Singurele epopei care au fost scrise pe vremea mea cu subiecte contemporane, fără a fi susţinute sau încurajate de Maecenas, au fost ale lui Caius Rubrius şi Cornelius Severus. Ele au fost însă date repede uitării şi nu au contribuit prea mult la popularizarea gloriei mele. Rubrius a scris despre războiul purtat de mine contra Cleopatrei, dar poemul a fost închinat mai cu seamă morţii lui Marcus Antonius. Lucrarea s-a bucurat de o oarecare faimă pe vremea mea. Severus a scris *Bellum Sicilum* care evoca îndelungatul război purtat împotriva lui Sextus Pompeius în Sicilia.

Epoca înfloritoare a poeziei latine din vremea mea nu se poate explica numai prin protecţia arătată poeţilor de către Maecenas. Această epocă a fost pregătită în cursul generaţiilor precedente, iar eu nu am avut decît fericirea de a mă afla la apogeul puterii mele în timpul apogeului literaturii latine. Pe de altă parte, această perioadă înfloritoare a talentelor poetice, care a început înainte de Actium, a durat mai puţin decît conducerea exercitată de mine. Primele opere ale lui Vergilius sînt contemporane cu ultimii ani de viaţă ai marelui Caesar. Poetul a murit în anul 735 *ab U.c.*[6], adică acum treizeci şi trei de ani; Propertius, în anul 739 *ab U.c.*[7], adică acum douăzeci şi nouă de ani; Horatius, în anul 746 *ab U.c.*[8], în acelaşi an cu Maecenas, adică acum douăzeci şi doi de ani. Deci o bună parte a vieţii mele am fost lipsit de aceste glorioase nume. Marii poeţi atinseseră deja maturitatea, dacă nu chiar perfecţiunea talentului lor, înainte ca importantele mele reforme să fi fost duse pînă la capăt. De aceea creaţiile lui Vergilius, Horatius, Propertius sau Tibullus nu datorează nimic nici lui Maecenas, nici mie. Aş putea spune că în a doua parte a vie-

[6] Anul 19 î.e.n.
[7] Anul 15 î.e.n.
[8] Anul 8 î.e.n.

ții mele eu nu am făcut decît să beneficiez de strălucitul trecut al literaturii latine. Totuși, evoluția acestei literaturi și evoluția puterii dobîndite de mine au mers un timp alături și aceeași factori au influențat asupra amîndorura. Reformele pe care le-am adus eu statului roman prin instaurarea ordinei, concordiei și păcii, au contribuit la promovarea multora dintre valorile spirituale caracteristice poporului roman. Fiindcă împuternicirile ce mi-au fost acordate mie nu se puteau confunda cu acapararea brutală și ilegală a puterii de către un om sau o clică de ambițioși, opera mea de reconstrucție a statului pe noi temelii a fost apreciată și chiar lăudată de către oamenii de bună credință ai Romei printre care se numărau și unele talente literare ale vremii.

Dacă spiritul creator al poeților nu a fost influențat, dacă poeții au refuzat să accepte cu ochii închiși consemnul dat de prietenul și protectorul lor Maecenas, nu înseamnă însă că acțiunile întreprinse de către acesta au fost de neglijat. Ele s-au manifestat mai ales sub aspect material. Vergilius și Propertius fuseseră ruinați în timpul războaielor civile. Horatius nu a avut nici el o soartă mai bună. Aflîndu-se la Atena, unde se refugiase și conspiratorul Brutus, a intrat ca tribun militar în armata acestuia și luptă contra mea și a lui Antonius la Philippi. Revine apoi la Roma în urma amnistiei acordate de către noi. Aici a dus o viață obscură și plină de privațiuni muncind ca *scriba quaestorius*[9]. Deseori răbufnește nemulțumirea sa în mici scrieri satirice care sînt lăudate de Vergilius și Varius. Cu ajutorul lor a pătruns în cercul lui Maecenas. Acesta i-a oferit lui Horatius o proprietate nu departe de Tibur unde își petrece majoritatea timpului atras de frumusețea și poezia locului. Dar nu numai lui, ci și celorlalți poeți Maecenas le-a asigurat liniștea și prosperitatea. Mai mult decît aceasta, protectorul le-a întărit sentimentul onoarei și demnității lor, cît și al absolutei independențe spirituale.

Influența lui Maecenas s-a exercitat într-un mod foarte subtil și divers față de cei care îi datorau așa de mult. Aceasta nu a însemnat însă o „dictatură a literelor" intransigentă și autoritară, impusă de cuvîntul de ordine al unei propagande. Prietenii lui poeții s-au lăsat influențați dar mai mult în sensul de a se socoti ei înșiși, așa cum erau apreciați de Maecenas, ca oameni de excepție cărora trebuia să li se asigure protecția și să fie eliberați de grija zilei de mîine. Li se cerea în schimb de a da o expresie memuritoare sentimentelor și ideilor ce nu puteau fi înțelese și exprimate de către oamenii obișnuiți decît într-un mod obscur și imperfect. Poeții au astfel misiunea de a aduce consacrarea supremă a Idealului și Frumosului. Maecenas știa că opera mea de reclădire a statului, în esență limitată la legi obișnuite, va reuși să se men-

[9] Scrib al questorilor.

ţină peste secole, dacă va fi imortalizată de către marile talente capabile a o face nepieritoare. El nu este intrigat de refuzul poeţilor de a mă elogia în versurile lor pe mine, ca om. În schimb este foarte atent şi preocupat ca aceştia să prezinte spiritul legilor, spiritul reformator al operei mele ce depăşeşte cu mult persoana mea. Maecenas doreşte ca inspirata mea acţiune de salvare a poporului roman să se regăsească şi să se explice prin sentimentul aproape divin al grandoarei şi înaltei misiuni a Romei.

Publius Vergilius Maro, născut în anul 684 *ab U.c.*[10] dintr-o familie modestă, a căpătat totuşi o educaţie aleasă şi şi-a format o vastă cultură avînd cunoştinţe despre filosofie, arheologie, istorie, religie, poezie greacă şi latină. *Aeneis*[11], opera sa de căpătîi, care rivalizează cu *Iliada* lui Homer, a fost începută la puţin timp după Actium, adică prin anul 725 *ab U.c.*[12] şi întreruptă în anul 735 *ab U.c.*[13] prin moartea poetului, deci contemporană cu crearea Principatului meu. În timp ce eu mă ocupam de construirea edificiului politic, mă interesam şi de progresul poemului. Deşi angajat într-un greu război în Hispania contra asturilor şi cantabrilor, găseam timp să-i scriu lui Vergilius cerîndu-i noutăţi asupra operei sale *Aeneis*. El se scuza că nu progresa aşa cum ar fi dorit, din cauza enormei şi grelei misiuni pe care şi-o asumase. Dar eu eram nerăbdător să mai citesc ce scrisese şi îi ceream să se grăbească. Sincer vorbind, cred că nu eram împins numai de acea nerăbdare a iubitorului de poezie, ci mai degrabă de dorinţa de a vedea terminată o valoroasă operă pe care am socotit-o ca un sprijin indirect şi totuşi foarte important cu privire la reorganizarea statului şi consolidarea puterii mele. Dar cum putea să mă ajute un poem într-o misiune atît de complexă şi dificilă? Poemul trebuia să aducă justificarea uneia dintre cele mai de seamă meniri ale poporului roman legată de o promisiune solemnă făcută de zei lui Aeneas. Un pasaj celebru din *Iliada* vorbea despre această promisiune. După distrugerea Troiei şi stingerea din viaţă a celor din neamul lui Priamus, puterea urma să-i revină lui Aeneas şi descendenţilor săi care trebuia să obţină stăpînirea întregii lumi. Vergilius nu a inventat această legendă. Exista o veche credinţă, foarte răspîndită chiar la Roma, dar şi în alte regiuni ale Italiei, după care prevestirea homerică îşi găsea realizarea în extraordinarul destin acordat de zei romanilor. Tradiţia vroia să spună de fapt că Roma a fost creată de Aeneas însuşi care, scăpînd din dezastrul ce se abătuse asupra Troiei, a sosit în Italia cu cîţiva însoţitori. Subiectul ales de poet avea avan-

[10] Anul 70 î.e.n.
[11] Eneida.
[12] Anul 29 î.e.n.
[13] Anul 19 î.e.n.

tajul de a lega direct Roma din vremea mea, la trecutul cel mai îndepărtat și prestigios al lumii helene. Astfel încît *Iliada* lui Homer era un fel de garanție a grandoarei Cetății Eterne și, ceea ce era poate și mai important, romanii încetau să mai fie cuceritorii avizi, stăpîni ai lumii prin forța armelor. Destinul Romei este astfel prefigurat în urmă cu un mileniu, iar dominația ei asupra cetăților grecești nu era de fapt decît o dreaptă răzbunare; cucerirea și prădarea Corintului de către romani constituiau pedeapsa și ispășirea pentru distrugerea Troiei și tragica moarte a lui Priamus. În plus, trebuia să se explice lumii grecești că Roma nu a fost străină helenismului, ci din contră, ea a fost atașată printr-o comunitate de origine și cultură. Astfel, filiația troiană apare foarte importantă arătîndu-se că Roma, la fel ca și celelalte cetăți grecești, s-a născut din aceeași comunitate spirituală descrisă de Homer. Vergilius insistă asupra legăturilor ce îl unește pe Aeneas cu unii conducători heleni. Grecii cred, cum credem și noi, în miturile și legendele istorice; Achiles este tot atît de real ca și Hanibal, iar Agamemnon și Menelaos tot atît de reali ca Alexandru cel Mare. (Pentru o minte mai luminată, mai îndrăzneață, epopeele sînt doar imaginații și jocuri gratuite ale unor poeți). Astfel, dintr-odată, toată ura manifestată de învinșii noștri din Orient apare nejustificată. Epopeea lui Vergilius, prezentînd într-o formă perfect credibilă aceste tradiții, înregistra pentru veșnicie, ca pe o lecție de istorie de neuitat, povestirea evenimentelor care legitimau reformele mele și principatul creat de mine. De aceea spun că Vergilius, prin opera sa m-a sprijinit găsind justificarea principalelor mele fapte, *Aeneis* contribuind la împăcarea dintre Orient și Roma, la apropierea Orientului de Occident. Eu am reușit să mențin unite aceste două lumi pe care le separă mari deosebiri de civilizație, tradiții, cultură, limbă vorbită, credințe religioase. Cît timp vor reuși cei după mine să mențină echilibrul între aceste două imense „domenii" ale Romei, n-aș putea spune! . . .

Vergilius, prin nemuritoarea sa epopee, a mai obținut un lucru foarte însemnat și foarte folositor pentru mine. El povestește că Aeneas, fiul lui Venus și al lui Anchises, a avut un copil, cu Creusa, pe nume Ascanius. Creusa, fiica lui Priamus și a Hecubei, a pierit în noaptea incendierii Troiei. Ascanius este luat de tatăl său și purtat în peregrinările sale pînă în Italia. După moartea lui Aeneas fiul întemeiază cetatea Alba-Longa peste care a domnit multă vreme și care a fost patria lui Romulus și Remus. Tradiția italicilor îl cunoaște pe Ascanius sub numele de Iulius. El este strămoșul unor descendenți din care se trage marele Caesar ce aparținea gintei Iulia. Eu de asemenea aparțin acestei ginți. Astfel, promisiunea făcută de către zei lui Aeneas găsea împlinirea în persoana mea, în faptele mele, în Principatul creat de

către mine. Într-un fel toți romanii sînt „fiii" lui Aeneas, dar fiul prin excelență al acestuia sînt eu, iar misiunea mea era o garanție a prevestirii homerice. Vergilius, admirator al marelui Caesar, compunînd *Aeneis*, nu și-a trădat propriile sale convingeri. În plus a servit interesele mele prin contribuția la fundamentarea spirituală a reformelor aduse de mine. Vergilius, prezentînd evenimentele mai de seamă din istoria Romei, scoate în evidență rolul decisiv pe care l-am avut eu în ultimele decenii. El se oprește asupra luptei de la Actium arătînd că în această înfruntare am fost conducătorul întregii Italii, așa cum am afirmat-o și eu în testamentul meu politic. Lupta de la Actium, explică Vergilius, a fost un război desfășurat sub îndrumarea zeilor unde italicii și romanii s-au contopit într-un singur popor. El spune:

Hinc Augustus agens Italos in proelia Caesar
Cum Patribus populoque, Penatibus et magnis dis.[14]

Antonius conducea atunci trupe străine fiind urmat de soția sa care era egipteancă, mai spune poetul. În lupta de la Actium împotriva armatelor orientale n-au luptat numai italicii conduși de mine; împotriva divinităților cu chip de monștri de pe Nil au luptat și zeii italici.

Vergilius a acordat o deosebită atenție și grijă în întocmirea epopeii sale. În scopul de a cunoaște mai bine locurile de unde venea Aeneas el a întreprins chiar o călătorie vrînd să vadă cu ochii lui ruinele Troii. Dar ajuns în Grecia s-a îmbolnăvit și a fost nevoit să se întoarcă din drum. Poetul și-a considerat opera neterminată. Unele fragmente au fost citite de el în fața mea și a familiei mele producînd o impresie dintre cele mai puternice. Sora mea Octavia a fost așa de impresionată, cînd poetul a amintit în versuri de o rară duioșie despre moartea fiului ei, încît aceasta și-a pierdut cunoștința. Genialul poet a rugat cu limbă de moarte pe prietenii lui să nu-i publice niciodată opera pe care într-un timp intenționa chiar s-o distrugă. Eu însă i-am acordat acestei epopei o așa mare însemnătate istorică, politică și literară, încît am cerut să fie totuși publicată. Minunata sa operă de o neîntîlnită perfecțiune a stilului și de o rară armonie a versurilor s-a bucurat în vremea mea de o foarte largă răspîndire. Indiferent cum va evolua gustul pentru poezie al omenirii, am convingerea că generațiile de peste secole vor îmbrățișa cu mare căldură opera lui Vergilius și, delectîndu-se cu nepieritoarele sale versuri, îmi vor aduce și mie și lui Maecenas prinosul recunoștinței lor.

[14] Valma cu toți senatorii, poporul, penații și zeii,
Caesar Augustus chemat-a atunci pe italici la luptă.

Quintus Horatius Flaccus, născut în anul 689 *ab U.c.*[15] la Venusia, este fiul unui libert *coactor*[16] care se străduieşte să-i asigure băiatului o instrucţie dintre cele mai alese. Horatius studiază gramatica şi filosofia la Roma, apoi în Grecia. El s-a bucurat de o frumoasă apreciere din partea mea. În anul 737 *ab U.c.*[17] am organizat pentru poporul roman Jocurile seculare cu un fast deosebit. Pentru această măreaţă sărbătoare Horatius a compus *Carmen Seculare*[18], imnul care a fost cîntat de către un cor format din douăzeci şi şapte tineri băieţi şi din tot atîtea tinere fete. El este adresat lui Apollon şi Dianei sub forma unei lungi rugăciuni pentru obţinerea prosperităţii poporului roman. Este un imn al îndepărtatelor tradiţii în care Pietatea, Buna Credinţă, Onoarea apar ca abstracţii personificate. Imnul îi imploră pe zei să mă ajute la succesul legilor introduse de mine. Horatius este totodată şi propovăduitorul cultului meu:

Caelo tonantem credidimus Iovem
Regnare; praesens divus habebitur
Augustus adiectis Britannis
Imperio gravibusque Persis.[19]

Poetul a contribuit la consolidarea puterii mele cerînd tuturor să-şi manifeste recunoştinţa faţă de eroul care a ştiut, după atîtea nenorociri, să redea pacea şi bucuria lumii întregi.

Deşi Horatius nu era căsătorit şi nu avea copii, el a anticipat misiunea mea de legiuitor, poate la îndemnul lui Maecenas, pregătind opinia publică asupra legilor date de mine cu privire la consolidarea familiei, la căsătorie şi la datoria senatorilor de a-şi făuri un cămin, de a avea copii. În opera lui Horatius se întîlneşte şi protestul împotriva îmbogăţirii exagerate care constituie izvorul răului. Să se ia ca pildă, recomandă el, popoarele ce nu cunosc cultura, cum sînt sciţii care îşi transportă toate bunurile într-un car. La aceste popoare nu se vor întîlni viciile de care suferă societatea romană, în care mulţi nu se gîndesc decît la îmbogăţire, arenzi, procente, şi în care virtutea este mai puţin preţuită ca banii. „*Virtus post nummos.*"[20] În mod indirect Horatius sprijină legile introduse de mine împotriva luxului deşănţat

[15] Anul 65 î.e.n.
[16] Perceptor.
[17] Anul 17 î.e.n.
[18] Cîntec secular.
[19] Pe Iupiter îl ştiam după bubuit
Stăpîn că e în cer; pe pămînt slăvit
Ca zeu e-Augustus, care Romei
Dat-a britannici şi perşi în lanţuri.
[20] „Virtutea, după bani."

al celor foarte bogați. Prin scrierile sale talentatul poet contribuie la opera de restaurare morală întreprinsă de mine.

Sextus Propertius s-a născut în anul 707 *ab U.c.*[21] în orașul Assisi din Umbria dintr-o înstărită familie plebee. El își însușește la Roma cunoștințele juridice și retorice necesare carierei publice, dar la care curînd renunță pentru a se consacra carierei literare. *Cynthia Monobiblos*[22] îi aduce o largă popularitate și accesul în cercul lui Maecenas. La început ia atitudine față de legile introduse de mine spunînd că din sîngele lui nu se va naște nici un soldat. Această stare de spirit este însă trecătoare, deoarece nu putea să rămînă izolat de curentul sprijinit și încurajat de Maecenas și cei din jurul său. Începînd de prin anul 734 *ab U.c.*[23], adică de pe vremea introducerii de către mine a unor importante reforme, inspirația sa se îndreaptă spre legendele romane. Temele nu sînt însă luate la întîmplare. Elegiile lui fac legătura cu viața și activitatea mea. Astfel, el consacră una din cărți Palatinului, colina sacră unde Romulus a luat auspiciile înainte de fundarea Romei. Aici se afla modesta sa locuință, aici, nu întîmplător, m-am născut eu, și tot aici se ridică mărețul templu al zeului meu protector, Apollon, care lovește cu săgețile corabia lui Antonius în apele de la Actium. Propertius îmi prevestește mie, cel care sînt „mai mare decît strămoșii troieni", victoria și prin ea stăpînirea întregii lumi. Într-o altă elegie poetul se referă la originea mea. Tarpeia i-a trădat pe romani deschizînd porțile Cetății frumosului Tatius, regele sabinilor. Trădarea ei a permis fundarea unui regat al romanilor și sabinilor și a venirii la Roma a Marcilor, strămoșii, din partea mamei, ai divinului Caesar și deci ai mei. Tatăl meu adoptiv, rostind cîndva discursul funebru la căpătîiul mătușii sale Iulia, amintea și el că familia noastră, prin Marci, își trage originea din regi.

Oamenii se conformează totdeauna cu greu rațiunii; numai rațiunii. Cum puteau fi convinși mai ușor de binefacerile reformelor mele în afara acestei rațiuni la care se făcea apel? Maecenas găsise răspunsul. El credea că oamenii pot fi mai ușor atrași prin arta de a cuceri inimile, prin poezie. Legile pot constrînge, dar singură poezia are darul de a convinge. Poezia este limbajul zeilor. Ea posedă o natură supraumană. Frumusețea sa, ritmul său, încîntarea ei fac din ea o revelație a adevărului care altfel ne-ar fi inaccesibil.

Adevărul! Adevărul care răzbate totdeauna, care trece prin foc fără a se arde, care e mai strălucitor decît soarele, adevărul este totuși așa greu de suportat de către unii oameni. Iar dacă se

[21] Anul 47 î.e.n.
[22] Cartea Cynthiei.
[23] Anul 20 î.e.n.

întîmplă ca printre aceştia să se afle şi dintre acei ce pot să-l umbrească prin cuvinte meşteşugite, adevărul se simte prigonit. Cuvintele meşteşugite pot fi spuse în versuri atrăgătoare ceea ce înseamnă poezie. Dar poezia, influenţată de reaua credinţă a autorului ei, nu poate sluji unei cauze nobile. Şi dacă au existat mari talente care au susţinut cauza nobilă al cărui slujitor am fost eu, s-au găsit şi mari talente ce şi-au irosit inspiraţia în versuri potrivnice. Poezia acestora nu mai are darul pretins de Maecenas. Nu mai e limbajul zeilor! Mă voi opri doar asupra unuia dintre cei care, prin versurile sale, tindea să-mi compromită unele din reformele mele, cum erau mai cu seamă cele privitoare la însănătoşirea vieţii morale. Este vorba de poetul Ovidius ce lua în rîs legile introduse de mine, legi ce vizau consolidarea familiei şi căsătoriei, parodia sentimentele de respect a tradiţiei, a sobrietăţii, a muncii, ori ironiza datoria şi onoarea de a servi patria pe cîmpul de luptă.

Publius Ovidius Naso s-a născut la Sulmona, dintr-o familie de cavaleri înstăriţi, în anul 711 *ab U.c.*[24] Pe vremea bătăliei de la Actium era un copil. El n-a cunoscut deci convulsiile teribile ale războaielor civile, nu văzuse statul roman în pragul prăbuşirii şi nici nu trecuse prin şcoala de energie morală şi de patriotism a acelor vremi. Crescut într-o perioadă de pace, de linişte, de prosperitate, instaurată cu atîtea sacrificii de către mine şi de către oamenii devotaţi din jurul meu, Ovidius nu se gîndea acum, ca om matur, la idealul unei vieţi austere de castru, la simplitatea unei vieţi în spiritul tradiţiilor pentru a căror instaurare luptasem eu. Trăind într-o lume de ordine, de bogăţie şi rafinată civilizaţie poetul prefera să ducă o viaţă plină de voluptăţi, departe de misiunile obositoare, neispititoare şi încărcate de răspundere pe arena vieţii publice. El nu dorea gloria armelor din taberele legiunilor de pe îndepărtatele maluri ale Rinului sau Eufratului. Poetul îşi petrecea viaţa în plăceri galante, distracţii, ospeţe, ori plimbări la Roma sau pe frumoasele ţărmuri scăldate de soarele strălucitor al Mediteranei.

Ovidius, departe de aş consacra opera tradiţiilor poporului roman, „să laude alţii trecutul" spunea el, s-a declarat deschis adept al poeţilor alexandrini al căror domeniu era prin excelenţă poezia de dragoste. Influenţa helenistică se putea observa şi în scrierile celor din jurul lui Maecenas, dar în cazul lui Ovidius ea domina întreaga lui operă. Format în societatea celor care acordau o prea mare atenţie plăcerilor amoroase şi distracţiilor necumpătate, el compunea versuri pentru curtizane şi tineri îndrăgostiţi. De aceea eu nu puteam nutri nici o simpatie pentru autorul frivol al poemului care învăţa femeile cum să se gătească şi să se vopsească

[24] Anul 43 î.e.n.

pe ochi. Nu-i contesta nimeni talentul şi sînt sigur că va fi citit peste multe secole, dar el dăuna eforturilor mele de instaurare a unei vieţi sobre, morale. Cu toate acestea ani de zile l-am lăsat să compună liniştit şi să-şi creeze „renumele etern", după cum dorea el, în pofida invidiei altora ce nu-i da pace:

„De ce m-acuzi într-una, Invidie turbată,
„Că-mi risipesc viaţa şi lenevesc scriind?
„Că nu ţin la tradiţii şi nu profit de vîrstă,
„Ca să cîştig prin arme cununa prăfuită?
„Că nu deprind ştiinţa de-a trăncăni într-una
„Prostituîndu-mi glasul în luptele din Forum?
„Nu lucruri trecătoare! Eu vreau ca-n orice vreme
„Şi-n orice loc să-mi fie renumele etern!
. . . . . .
„Plăpînde flori de laur să-mi încunune fruntea
„Şi-aprinşi, îndrăgostiţii să mă cinstească-n veci!
„Invidia te paşte cît timp trăieşti. De mori,
„Te odihneşti la umbra strălucitoarei glorii.
„Deci, dacă rugul morţii mă va topi în flăcări,
„Prin tot ce am mai nobil voi supravieţui.

Ani de zile l-am lăsat pe Ovidius, care nu vroia să ţină seama de imperativul vremii, să critice magistraturile, militarii „îngîmfaţi, grosolani şi brutali", censul senatorial, *cursus honorum;* să facă aluzii poate chiar la bogăţia mea:

„În loc de grîne smulgem pămîntului doar aur!
„Soldatul are aur, prin sînge dobîndit!
„Şi Curia-i închisă celor săraci . . . Averea
„Dă fast magistraturii şi celui înarmat.
„Ea — să comande totul: şi Forum şi Cîmp de luptă;
„Ea — să decidă pacea şi crîncenul război.
„De ne-ar lăsa flămînzii de bani măcar iubirea!
„Măcar atîta să aibă săracii de la ei!

Prin anul 752 *ab U.c.*[25] am trecut printr-o mare supărare provocată de fiica mea Iulia. Ea s-a făcut vinovată, prin încălcarea moravurilor, de fapte dintre cele mai ruşinoase. Despre aceasta voi scrie ceva mai tîrziu . . . dacă voi mai avea timp şi forţa necesară . . . Pentru greşelile sale, Iulia a fost pedepsită în mod exemplar. Vroiam să dovedesc că nimic nu mă împiedica de la datoria sacră de a veghea asupra moravurilor poporului meu. Dar tocmai în acel timp talentatul şi răsfăţatul poet al amorului publică

[25] Anul 2 î.e.n.

Arta iubirii al cărui răsunător succes, în anumite straturi ale societății, a însemnat pentru mine o gravă jignire. Acest poem, prin lăudarea plăcerilor ușoare, era o sfidare la adresa austerelor moravuri introduse de mine. Eu nu am luat nici o măsură împotriva scriitorului unor astfel de versuri:

„Eu nu declar la nimeni că m-am lăsat de vicii
„Și nici nu mi le-acopăr cu vorbe mincinoase.
„De mi se cere, iată, îmi recunosc păcatul,
„Și-acum, eu criminalul nebun, voi spune tot.
„Urăsc de moarte crima, deși o fac într-una:
„Ce greu te-apasă jugul cînd vrei să scapi de el!
„Puterea nu m-ajută să-mi înfrînez pornirea,
„Mă las furat ca barca purtată de vîrtej.
„Nu numai o femeie mi-aprinde focu-n vine:
„O sută de ispite mă-ndeamnă să iubesc.
„Cînd una-și pleacă ochii în fața mea, sfioasă,
„M-aprind și cad în mreaja timidității ei . . .
„Cea îndrăzneață, iarăși, m-atrage cu speranța
„Unor plăceri sfîrșite în patul ei de puf.
„De seamănă vreuna cu mîndrele sabine,
„Cred că-și ascunde numai dorințele de foc.
„Ești învățată? Bine: îmi placi pentru cultura-ți!
„Ești simplă? — Ce plăcută e simplitatea ta!
„Spui că e Callimachos mai slab poet ca mine?
„Desigur c-o să-mi placă pe-aceea cui îi plac!
„Nu-i plac a' mele versuri și zice că sînt proaste?
„Doresc s-o simt aproape pe-acuzatoarea mea!
„Cu mersul ei molatec mă cucerește alta;
„E dură? Mai mlădie voi face-o lîngă piept.
„Pe buze poartă una o caldă melodie:
„Aș vrea să fur sărutul acelor buze dulci.
„Își lasă alta mîna pe fermecata liră:
„O mînă-atît de fină cum poți să nu iubești?
„La alta-mi place dansul. Își poartă pasul ritmic,
„Cu artă legănîndu-și frumosul corp lasciv . . .
„Îmi place și-o plăpîndă, și cea voinică-mi place:
„De-i mică sau voinică, la fel ele îmi plac.
„N-are găteli? — Cum oare i-ar sta împodobită?
„Le are? O, priviți-o, cum strălucesc pe ea!
„De-i brună sau bălaie, la fel mă stăpînește,
„Și îndrăgesc pe Venus sub oacheșu-i obraz.
„De-i cade părul negru pe-umeri ca de zăpadă:
„Și Leda cea frumoasă avea astfel de păr!
„E blondă? — Ca și dînsa fusese Aurora.
„Istoria m-ajută să-mi motivez iubirea!

„Cea tînără mă-ncîntă, mai vîrstnice-i sînt rob:
„La una-mi place trupul, la alta iscusința!
„— Dar, să termin: pe toate frumoasele din Roma,
„Pe toate le dorește amorul meu aprins!

Iată poezia lui Ovidius! Nu am poruncit totuși interzicerea acestor versuri, deoarece eram socotit ca mare protector al literelor. (Eu însumi aveam veleități literare. Începusem tragedia *Ajax*, compusesem poemul *Sicilia*, apoi am scris și *Exortații filosofice* și publicasem chiar o carte de epigrame pe care le compuneam de obicei cînd mă aflam în baie.) Cu ocazia recensămîntului ce a avut loc cam în acea vreme, i-am lăsat lui Ovidius mai departe inelul de cavaler.

Pe lîngă frivolitatea versurilor lui ce ofensau morala sobră a poporului roman, Ovidius se mai făcea vinovat și sub un alt aspect. El întreținea legături cu membrii unor culte orientale care, dacă nu erau total interzise, nici nu erau susținute și încurajate de mine, deoarece subminau prestigiul religiei străbune. Unele culte orientale ce fuseseră de multă vreme acceptate de poporul roman și care nu dăunau cu nimic religiei noastre erau admise. Așa se afla cultul zeiței frigiene Cybele, în cinstea căreia încă din timpul celui de al doilea război punic i s-a ridicat un templu pe colina Palatinului și pe care eu l-am reclădit din temelie. Ea este personificarea pămîntului-mamă, zeiță a naturii fecunde căreia noi romanii îi spunem *Magna Mater*. Nu mai vorbesc de Apollon, veche divinitate a grecilor, care este zeul meu protector și căruia i se aduc la Roma onoruri deosebite, în cinstea lui instituindu-se fastuoasele jocuri numite *Ludi Apollinares*. Există însă și culte orientale ce nu sînt văzute cu ochi buni nici de colegiile pontifilor, nici de mine, în calitatea mea de restaurator și conducător al religiei romane. Printre acestea se afla pitagoreismul, un cult ce submina religia oficială, deoarece pretindea că nu materia ci „ordinea numerelor" stă la baza fenomenelor naturii. Pitagoreicii participau la întruniri secrete unde se practica divinația și se iscodeau tainele și viitorul sub diferite forme: prin numere, prin măruntaie de animale sau zborul păsărilor, rezonanța unor cuvinte, interpretarea visurilor, ori a bîiguielilor unui inițiat aflat în stare de hipnoză. Se practica mai ales hidromanția, ghicitul cu ajutorul apei: în fața unei amfore pline, la întrebările puse de preot, un copil în transă dădea răspunsuri în numele zeilor invocați, ale căror chipuri le contempla pe suprafața apei. În acest timp preotul, sub înfățișare de mag, interpreta cuvintele fără șir ale copilului încercînd să ghicească viitorul. Pitagoreicii căutau să afle și viitorul meu sau al membrilor familiei mele, ori chiar viitorul politicii întreprinse de mine. De aceea nu puteam accepta astfel de practici. Astrologii și ghicitorii fuseseră îndepărtați din Cetate.

Filosoful pitagoreic Anaxilaos luase drumul exilului, în timp ce discipolii lui erau urmăriți pretutindeni. Chiar și pe unul dintre senatori l-am lăsat să moară în exil, deoarece clădise la Roma primul templu pitagoreic. Cu toate acestea Ovidius se arăta, dacă nu adept al primejdiosului cult, un mare admirator. Și dacă ar fi asistat doar la ceremoniile ce aveau loc în bazilicile pitagoreice, încă nu ar fi fost prea grav. Dar într-o zi aflu că luase parte chiar la o ședință secretă de divinație. Era prea de tot! Și totuși eu nu am luat nici o măsură împotriva lui.

De la o vreme Ovidius și-a dat seama probabil că era lipsit de demnitate să se opună unor reforme ce vizau îndreptarea moravurilor. De aceea, din spirit de prudență și-a călăuzit Pegasul[26] spre alte meleaguri. Cunoscînd importanța pe care eu o acordam religiei, ca mijloc de consolidare a moravurilor, el scrie o nouă lucrare intitulată *Fasti* care cuprindea explicarea într-un mod foarte detaliat și complet a sărbătorilor închinate zeilor, a sărbătorilor din calendarul roman reorganizat de către mine. Ovidius amintește în frumoase versuri despre onorurile și titlurile ce-mi fuseseră abordate, despre templele și altarele ridicate de mine și chiar despre evenimentele mai de seamă din cursul vieții mele. De asemenea, el interpretează cu multă abilitate denumirea de *Augustus* și face o comparație, favorabilă mie, între mine ca *princeps* și Romulus ca stăpîn.

„Forța plăcutu-ți-a ție, iar legea înflorește sub Caesar;
„Rang de stăpîn tu avuși, *princeps* zisu-și-a el;
„Remus te-acuză pe tine, Caesar iertat-a pe dușmani.

Măgulitoarele lui versuri veneau însă prea tîrziu. Într-adevăr eu i-am iertat pe mulți dușmani reușind să mi-i fac chiar prieteni pe unii dintre ei. Nu era însă cazul cu Ovidius care, cu toate încercările lui de a se face agreat, continua totuși să se opună politicii mele de austeritate morală frecventînd mai departe societatea frivolă și ușuratică pe care o îndrăgise. Trecuseră vreo zece ani de cînd publicase *Arta iubirii*. Nepoata mea, Iulia Minor, crescuse mare și, ca un blestem căzut pe capul familiei mele, moștenise firea și gusturile mamei sale. Îi plăcea și ei lumea elegantă, societatea tinerilor veseli, luxul veșmintelor și bijuteriilor, viața de fast și de petrecere. Și dacă ar fi fost numai atît! Știindu-se nepoata iubită a primului om din stat, ea nu s-a sfiit să încalce legea împotriva adulterului, deși avea exemplul nenorocirii care

[26] Cal înaripat născut din picăturile de sînge căzute pe pămînt cînd Perseus, fiul lui Zeus și al Danaei, i-a retezat capul Meduzei, una dintre gorgone, fiica monstruoasă a lui Phorcys și al lui Ceto. (Aceștia erau copiii lui Pontus: Marea, și a lui Gaea: Pămîntul).

se abătuse asupra mamei sale. Printre bărbaţii tineri şi eleganţi, oameni de spirit, scriitori şi artişti din jurul ei se afla şi Ovidius, inteligentul şi spiritualul poet şi autor al artei amorului. „Tînărul" din preajma Iuliei Minor avea de-acum vreo 50 de ani. Trecuse deci de acea *Iuventus, ventus*[27] care ar mai fi putut justifica într-un fel nebuniile vîrstei vijeliilor. Cu toate acestea poetul se dovedea în continuare imprudent şi nesăbuit. Încurajînd legătura ascunsă (aşa de ascunsă că o cunoştea toată Roma, în afară de mine) dintre nepoata mea şi iubitul ei Silanus, le oferise acestora ocazia de a se întîlni nestingheriţi chiar în propria lui casă!... Se adunaseră de-acum prea multe fapte condamnabile. Pedeapsa mea a căzut ca trăsnetul! În luna decembrie a anului 761 *ab U.c.*[28] am semnat edictul de relegare pe ţărmul îndepărtatului Pont Euxin al uşuraticului cavaler Publius Ovidius Naso.

După şase ani de la izgonirea lui, poetul se află şi acum la Tomis în compania muzelor sale care îl mai inspiră încă a scrie versuri pline de talent. De data aceasta nu mai răzbat însă din ele îndemnuri la plăceri uşoare, ci îndemnuri şi rugăminţi adresate prietenilor şi rudelor sale de a interveni să fie iertat. Dar cum să-l pot ierta, cînd la Roma s-au auzit de mai multe ori voci care îl acuzau pe Ovidius că ar fi uneltit chiar împotriva statului şi au cerut să i se agraveze pedeapsa cu transformarea relegării în exil, ceea ce însemna ridicarea tuturor drepturilor civice şi totodată confiscarea averii. Poate că unii urmăreau să pună mîna pe averea sa, cum era oratorul Cassius Severus care îi defăima acum şi viaţa particulară şi scrierile sale. Eu nu m-am lăsat influenţat de aceste clevetiri, dar nici nu am revenit asupra pedepsei date. Desigur că a aflat şi Ovidius de intrigile şi loviturile ce se încercau împotriva sa, fiindcă au răzbătut pînă la Roma versurile lui pline de revoltă:

„Cu barbarii de-aice nu pot să intru-n vorbă.
„E plin de groază locul, de toate mă-nfior.
„Ca cerbul peste care dau urşii pe la munte,
„Ca mielul de o haită de lupi înconjurat,
„Şi eu, încins aice de ginţi războitoare,
„Mă tem în orice clipă de-un duşman înarmat.
„Azi nu mai am soţie, nici patrie, nici prieteni!...
„... Ce-am fost nu mai sînt astăzi! De ce să calci o umbră?
„De ce s-arunci, sărmane, cu pietre într-un mort?

---

[27] Tinereţe, vijelie. (Proverb latin care, prin jocul subtil şi lapidar a două cuvinte, recomandă a se manifesta mai multă înţelegere faţă de tinereţea ce nu se poate controla şi stăpîni, la fel ca furtuna).

[28] Anul 8 e.n.

El continuă tînguirile sale în *Cîntecele Tristeţii*. Trimite scrisori desperate prin care să fie ajutat. Dar nu mai are cine să-l audă:

„Cît timp îţi rîde vesel norocul şi te-ajută
„Şi-ntreagă ţi-e averea, — toţi după tine vin!
„Cum tună fug cu toţii, nu te mai ştie nimeni
„Din cei ce altădată roiau în jurul tău . . .

Poetul nu se poate obişnui cu viaţa aspră de la Tomis:

„Cu timpul se învaţă şi taurul cu plugul.
„. . . Pe nesimţite vremea pe toate le-ndulceşte,
„Pe toate . . . — afară numai de suferinţa mea . . .
. . . . . .
„Şi sufletul mi-e bolnav; el n-a mai prins putere,
„Durerea mea rămîne aceeaşi care-a fost.
. . . . . .
„Eu cer tot o pedeapsă, nu fug de suferinţă,
„Dar vreau să nu mai tremur în suferinţa mea!

Anii treceau. Îşi dă seama că nimeni nu intervenea pe lîngă mine pentru a-l ierta. Şi iarăşi se revoltă văzînd că nu mai există prietenie adevărată:

„Ruşine, dar aşa e: folosul este astăzi
„Temeiul prieteniei la omul cel de rînd.
„Cîştigul înainte de toate, şi nu cinstea!
„Prietenii sînt numai norocului fideli,
„Şi dintr-o mie unul dacă găseşti, să creadă
„Că numa-n ea virtutea îşi are plata ei.
„Ce-ţi este-o faptă bună, de nu cîştigi nimica?
„Să fii cinstit degeaba, îţi pare chiar şi rău!
„Ia omului speranţa cîştigului din suflet,
„Şi nimeni nu mai caută prietenia ta!

Duşmanul său, Cassius Severus, îşi reluase atacurile. Ovidius scrie:

„Pribeag, să nu mă sfîşii, invidie cruntată,
„Şi jalnica-mi cenuşă să nu mi-o zvîrli în vînt!
„Tot am pierdut! Viaţa mi-a fost lăsată, numai
„Ca să-mi hrănesc durerea, să sufăr că mai sînt!
„De ce să-mplînţi pumnalul în trupul care moare?
„Nici nu mai ai loc unde pumnalul să-l împlînţi!

Numai necazuri îi adusese poezia la Roma, dar şi la Tomis. De la o vreme, locuitorii acestei cetăţi, cu care întreţinuse rela-

ţii prieteneşti, aflaseră că distinsul lor oaspete surghiunit de mine se arăta în scrierile lui foarte nemulţumit. Oare nu aprecia poetul sforţările tomitanilor de a-i face viaţa cît mai uşoară în mijlocul lor? Ei se simţeau jigniţi. Ovidius încearcă să le explice amfitrionilor:

„Ce v-am făcut eu, însă, o, tomitani? Nimica!
„Urăsc a' voastre locuri, dar vă iubesc pe voi.
„Oricine răsfoiască-mi aceste versuri, toate!
„Nici unul nu-i, în care de voi să mă fi plîns.
„De frig şi de năvala duşmanului ce bate
„De pretutindeni zidul, de-acestea eu mă plîng.
„Nu oamenii, ci locul l-am ocărît în versuri!

Bătrînul poet al tinereţei are acum, cînd scriu aceste rînduri, 56 de ani. Tîmplele cărunte îi amintesc de sfîrşitul ineluctabil şi fără întoarcere. Fără întoarcere dintr-o lume unde nimeni nu doreşte să ajungă: lumea subpămînteană, lumea mai rece decît năpraznicile geruri de pe ţărmurile străine al unui pămînt barbar:

„Da! Voi pieri departe, pe ţărmuri neştiute,
„Şi moartea mea cea tristă va fi pe loc străin,
„Şi trupul n-o să-mi zacă în patul meu de-acasă,
„Şi n-o să fie nimeni să plîngă după mort.
„Şi nici cu-a tale lacrimi nu vei putea, iubito,
„Să-ntîrzii o clipită, măcar, suflarea mea.
„Dorinţele-mi din urmă cui le voi spune? Cine
„Mă va chema pe nume, va-nchide ochii mei?
„Cum? Fără-nmormîntare şi fără cinstea gropii,
„Neplîns, să mă înghită acest pămînt barbar?

Şi cînd va fi să vină ziua aceea, el doreşte ca rămăşiţele pămînteşti să-i fie aduse la Roma, iar pe mormînt să i se sape versurile:

„Sub această piatră zace Ovidius, cîntăreţul
„Iubirilor gingaşe, răpus de-al său talent.
„O, tu, ce treci pe-aice, dac-ai iubit vreodată,
„Te roagă pentru dînsul: să-i fie somnul lin!

Cineva s-ar putea întreba de ce am insistat aşa de mult redînd atîtea versuri ale poetului, unele dintre ele chiar potrivnice concepţiilor mele despre viaţă. S-ar putea ca aceasta să se explice printr-o ascunsă remuşcare ce-mi tulbură acum sufletul şi

care, de undeva de departe, mă îndeamnă să recunosc că poate nu trebuia îndepărtat de Roma un asemenea valoros talent. Regret cele întîmplate, dar nu am putut abdica de la principiile care m-au călăuzit o viață întreagă. Dovadă este intransigența pe care am arătat-o chiar față de copiii mei, cînd aceștia mi-au încălcat poruncile. Nu-mi mai rămîne acum, la sfîrșitul tristei povestiri, decît să recunosc, ca un omagiu adus poetului, adevărul din propriile sale cuvinte: „Și totuși a mea faimă prin veacuri va trăi!"

. . . . . .

Furat de măreția epocii de aur în care m-am afundat și de titanii nepieritori care au făcut să înflorească această epocă prin inimitabilele lor versuri, m-am îndepărtat de viața lui Maecenas, de cel pe care deseori îl răsfățam spunîndu-i în glumă: smaraldul meu de Etruria. Revin deci grăbit la el; la acela fără de care epoca de aur a poeziei latine poate că nu s-ar fi ridicat la grandoarea și înălțimea atinsă.

Maecenas avea un dezvoltat și foarte rafinat gust al literelor. Iubea literatura ca toți oamenii cultivați. A compus și unele lucrări în proză sau în versuri, dar, la fel ca firea lui neglijentă, îi lipsea acel spirit care dă precizia și puritatea stilului. Avea un stil afectat ce poate nu i-ar fi fost permis aceluia care trăia în mijlocul unor scriitori de o formă așa de pură, de un gust așa de elevat. Odată i-am spus în glumă că stilul său este la fel ca părul său muiat în uleiuri parfumate.

Protectorul literelor știa să-i măgulească pe poeți și să-i transforme în admiratori pe cei care puteau să ne fie adversari. Prietenul meu era fără rival în arta de a încînta spiritele, chiar și ale celor mai puțin încrezători. El știa a satisface sau a dezarma orgoliul; acel orgoliu specific oamenilor de litere. Protejînd poeții el și-a asigurat laudele lor și va trece cu ele prin secole.

O altă trăsătură a lui Maecenas, mai practică, mai omenească, era aceea de a ști să trăiască bine. A trăi bine era cuvîntul de ordine al celor din jurul său. Să nu uităm că prietenul meu era etrusc, iar etruscii nu aveau o reputație prea frumoasă, deoarece iubeau prea mult plăcerile și desfrîul. Maecenas rămăsese etrusc, deși avea două existențe: una pentru înțelepciunea spiritului și alta pentru nevoile trupului. Băile și grija corpului său îi ocupau mult timp. El adusese la Roma obiceiul unui fel de bazine cu apă caldă unde se putea înota pe orice vreme. În portul veșmintelor avea un gust aparte. Nu mă refer la îmbrăcămintea prea scumpă sau prea elegantă, ci la ținuta lui cam neglijentă. Îl întîlneai prin Forum cu centura desfăcută, tunica fluturînd, iar pe cap cu un fel de mantie care nu-i lăsa să treacă prin ea decît urechile protejîndu-i chelia contra arșiței și vîntului. Mergea în-

soţit de doi eunuci, la fel ca o femeie din Orient ce se duce în piaţă. Mai vedeai adesea după el o trupă de linguşitori de joasă speţă, de paraziţi şi mimi, oameni care nu-mi plăceau deloc, dar pe care îi suportam din prietenie faţă de Maecenas.

Deşi gras, doar cu o şuviţă de păr pe cap, cu muşchii gîtului umflaţi, cu venele ieşite de atîtea excese, era mîndru de persoana sa. Îşi admira mereu mîinile frumoase încărcate de inele cu smaralde şi alte pietre preţioase, după moda etruscă.

Maecenas era un amestec de măreţie şi micime, de calităţi amabile şi defecte uneori groteşti, de gusturi alese şi înclinaţii nu tocmai frumoase. Aşa cum era, eu ţineam foarte mult la el. De fiecare dată cînd eram trist sau bolnav mă duceam fie în casa lui de la Roma, fie în vila de la Tibur, amîndouă înconjurate de parcuri imense, lăudate de toată lumea şi invidiate pentru răcoarea, prospeţimea, frumuseţea şi aspectul lor. Maecenas era un fel de îngrijitor al meu. Casa lui era pentru mine casa odihnei, a convalescenţei. Graţie spiritului său deschis, a veseliei, a distracţiilor oferite şi a felului cum ştia el să mă menajeze, îmi recăpătam buna dispoziţie şi sănătatea. La Maecenas în casă am cunoscut-o pe soţia sa, Terentia. Fiindcă ea era o femeie extrem de frumoasă şi cu o moralitate cam îndoielnică şi fiindcă eu mergeam deseori la ei îmi ieşiseră vorbe...

Odată a avut loc o întîmplare cam neplăcută. Tînăra femeie avea un frate, pe Murena, care conspira împotriva mea. Eu fusesem prevenit şi l-am informat şi pe Maecenas cerîndu-i să păstreze deplină tăcere. Urmăream să-l las pe Murena să se angajeze în această conjuraţie supravegheată de către mine pentru a-i putea descoperi şi pe ceilalţi complotişti. Dar prietenul meu nu a tăcut. El a avertizat-o pe Terentia de primejdia care îi ameninţa fratele. Aceasta l-a prevenit pe Murena şi conspiratorii s-au făcut nevăzuţi punîndu-se la adăpost. Deşi un timp am fost foarte supărat pentru indiscreţia lui Maecenas, l-am iertat totuşi, fiindcă îi cunoşteam firea sa necontrolată şi adesea schimbătoare.

Ca dovadă a felului său şovăielnic şi neconsecvent era şi comportarea sa faţă de Terentia. Foarte atrăgătoare şi mult mai tînără decît el, dar rea şi foarte certăreaţă, făcuse din Maecenas sclavul şi jucăria ei. Cînd el nu mai putea s-o suporte începeau certurile extrem de violente. Urmare acestor scene, soţul îşi ducea soţia la tribunal pentru a o repudia. Dar nu a reuşit niciodată să o îndepărteze, deoarece îl cuprindeau remuşcările. Înainte de pronunţarea definitivă a sentinţei Maecenas o găsea pe Terentia mai încîntătoare ca oricînd şi renunţa să se despartă. După cîteva zile, iarăşi scandalul şi din nou la tribunal. Şi aşa o ţineau mereu, încît Roma se distra pe seama lor ducîndu-se vorba că „Maecenas a fost de

o mie de ori însurat cu Terentia". Ei se certau, ei se împăcau! Vorba poetului comic Terentius — ce potrivire de nume! —: „*Amantio irae amoris integratio est*"[29]. Vorbe care, desigur, se potriveau în primul rînd prietenului meu...

Maecenas ajunsese la vreo 60 de ani cînd s-a îmbolnăvit. Cu nervii slăbiţi de scenele familiale, cu stomacul obosit de excese culinare, cu viaţa neglijentă pe care o ducea el a contractat o boală gravă, implacabilă: insomnia. A fost sfătuit atunci să consume mai mult vin, sfat de care poate nici nu era nevoie, fiindcă aceasta o făcea el şi fără să i se spună!... Un timp s-a simţit mai bine, apoi „metoda" n-a mai dat rezultat. I s-a recomandat un tratament mai delicat: muzica. Tot felul de instrumente îi cîntau dintr-o încăpere mai îndepărtată pentru ca sunetele să ajungă la el murmurîndu-i în surdină şi să se poată astfel odihni. Însă a fost în zadar. Şi cînd mă gîndesc că a mai trăit încă vreo trei ani fără să doarmă aproape deloc! Îi era tare frică de moarte, cu toată filosofia sa epicureană şi promisiunile lui Horatius de a nu-l lăsa singur urmîndu-l în mormînt. Cu spectrul morţii în faţă, la care se adăugau ţipetele Terentiei ce îi făcea insomniile de nesuportat, el spunea totuşi: „Să fiu infirm, orb, olog, ciung, numai să trăiesc!"

În anul 746 *ab U.c.*[30], Maecenas se stinge din viaţă la vîrsta de 62 de ani. În acelaşi an moare şi Horatius care într-un fel şi-a ţinut promisiunea de a-l însoţi în cealaltă lume. Ca şi Agrippa, Maecenas m-a lăsat tot pe mine legatar universal. Marea lui avere se adăuga acum marei averi a lui Agrippa şi amîndouă imensei mele bogăţii. *Pecunia pecuniae accedit libere!*...[31]

Cedînd gusturilor personale, acest bun prieten pe care l-am plîns ca şi pe Agrippa, a ascultat de cuvîntul meu de ordine îndeplinindu-şi în mod strălucit misiunea de a atrage în sfera influenţei noastre pe cei mai valoroşi poeţi ai vremii. El a ştiut ca nimeni altul să îndrepte cu blîndeţe şi perseverenţă inspiraţia poetică spre îndemnuri favorabile păstrării noii ordini stabilită de către mine.

Gloria mea se datorează în mare parte celor doi iubiţi prieteni şi colaboratori ai mei: AGRIPPA şi MAECENAS. Acesta din urmă a impulsionat dezvoltarea unei epoci de cultură a cărei înflorire nu se mai întîlnise de pe vremea lui Pericle[32]. Eu am avut feri-

---

[29] Cearta îndrăgostiţilor înseamnă înnoirea iubirii.

[30] Anul 8 î.e.n.

[31] Ban la ban trage.

[32] Valoros om de stat atenian (495—429 î.e.n.). El a încurajat artele şi literele înfrumuseţînd Atena cu excepţionale monumente. Numele său este dat celei mai înfloritoare epoci a Greciei: Secolul lui Pericle.

cirea să fiu ales de zei pentru a trăi și conduce statul roman în această epocă de aur, așa cum spune Horatius:

Hic vir, hic est, tibi quem promitti saepius audis,
Augustus Caesar, Divi genus, aurea condet
Saecu a rursus Latio regnata per arva
Saturno quondam . . .[33]

35. Groaznic de spus și de auzit!

. . . Acum sînt singur! . . . Sînt bătrîn, singur, izolat și trist. E soarta celor ce trăiesc mult. Ce înseamnă a trăi mult? Înseamnă să rămîi fără prieteni și să suferi de fiecare dată cînd unul dintre ei te-a părăsit; înseamnă să rămîi fără copii și nepoți și să plîngi pentru fiecare dintre ei, așa cum mi s-a întîmplat mie. Prieteni și rude dragi au plecat cu toții lăsîndu-mă singur și îndurerat. Marcellus, Octavia, Agrippa, Maecenas, Vergilius, Horatius, Lucius, Caius, Drusus și atîtea ființe dragi m-au părăsit . . .

Dar mie, singurătatea și izolarea în care m-am găsit timp de mulți ani mi-au creat nu numai un sentiment de tristețe și amărăciune, ci, în calitatea mea de conducător al statului, mi-au îngreunat și misiunea de a găsi și forma un om căruia să-i pot încredința, murind eu, cîrma principatului meu. Eu nu sînt rege, iar statul roman nu e o monarhie ce se transmite din tată în fiu. Deci în mod legal nu aveam posibilitate a-mi lăsa un urmaș care să mă înlocuiască. Aceasta nu însemna însă că-mi puteam permite să las Principatul creat de mine cu atîta strădanie timp de aproape o jumătate de secol pe mîna oricui! Eu nu am vrut ca statul să treacă printr-o perioadă asemănătoare celei care a urmat morții marelui Caesar. Dar pe acesta l-a surprins moartea nepregătit. El n-a avut timp să-și formeze și să-și asocieze la conducere un succesor, iar din această cauză Roma a trecut printr-o criză cu urmări dintre cele mai grave. Numai eu știu cît efort a trebuit să depun pentru redresarea statului. Acerba luptă pentru putere declanșată după moartea tatălui meu adoptiv a costat viața a zeci de mii de oameni nevinovați. Așa ceva nu trebuia să se mai întîmple.

---

[33] Iată-l: e Caesar Augustus, bărbatul de viță zeiască,
Fost-a de mult promis, din nou ne aduce în Lațiu,
Peste întinse ogoare ce-au fost mai de mult ale lui Saturn,
Veacul de aur . . .

Eu nu puteam accepta ca, după ce am aşezat statul pe temelii aşa de trainice, să se năruiască dintr-o dată totul. De aceea am căutat în decursul vieţii să îndrept privirile senatului şi poporului roman spre omul cel mai potrivit şi cel mai capabil să continue opera începută de mine. Dar soarta potrivnică mi-a dejucat toate planurile. Cred că niciodată zeii nu s-au opus cu mai mare îndîrjire ca în faţa eforturilor mele pentru găsirea omului care să mă înlocuiască. Pînă la urmă a trebuit să cedez voinţei lor. N-a fost chip! Aceasta m-a făcut să-mi amintesc, după fiecare eşec, că nu există stăpîn fără stăpîn. Şi totuşi, dacă mă gîndesc mai bine, zeii nu au fost chiar aşa de haini cu mine. Ce s-ar fi întîmplat dacă, spre exemplu, după moartea neaşteptată a lui Agrippa, în care vedeam un vrednic continuator al strădaniilor mele, aş fi pierit la scurt timp şi eu? Nu aveam pe nimeni pregătit să mă urmeze. Dar dacă, după moartea tot atît de neaşteptată a lui Lucius şi Caius, aş fi dispărut imediat şi eu? Pe mîinile cui rămînea Principatul meu? Dar pentru că zeii mi-au dat o viaţă atît de îndelungată, am reuşit în decursul anilor, tatonînd în stînga şi în dreapta, să găsesc mai de voie, mai de nevoie omul pe care sper ca senatul şi poporul roman să-l accepte ca pe cel mai nimerit succesor. Mai sper totodată să nu mi se aducă la cunoştinţă că şi acesta a murit, aşa, peste noapte! Dar nu cred că mai e posibil. Lui i-o voi lua înainte!... Mai am doar cîteva zile de trăit...

. . . . . .

Cînd eram eu la vîrsta de a-mi lega viaţa de o fiinţă dragă, a trebuit, din motive politice, meschine să mă căsătoresc de două ori fără a nutri nici cel mai mic sentiment de afecţiune. Prima mea soţie a fost o fetiţă, pe nume Clodia, care avea în ziua nunţii doar 11 ani. La foarte scurtă vreme am trimis-o înapoi mamei sale, Fulvia, soţia lui Marcus Antonius. A doua a fost Scribonia, rudă cu Sextus Pompeius. Despre amîndouă am vorbit la vremea potrivită. De la Scribonia am avut o fată, pe Iulia, singurul meu copil. Dar în acelaşi an am repudiat-o pe această a doua soţie din cauza comportării ei scandaloase. Apoi m-am căsătorit din dragoste cu Livia Drusilla. Eu aveam 25 de ani şi ea 19. Am despărţit-o de soţul ei, Tiberius Claudius Nero, nobil de foarte veche origine, care a renunţat uşor la ea oferindu-i şi o zestre frumuşică. A luat parte chiar la căsătoria noastră. Livia aparţinea şi ea unei vechi şi ilustre familii ale Romei. Descindea din Appius Claudius Caecus, faimosul cenzor din anul 442 *ab U.c.*[1] cel care construise celebra via Appia şi primul apeduct al Cetăţii. Ea se înrudea şi cu alţi bărbaţi iluştri din trecutul statului roman, cum era Tiberius Gracchus sau Lucullus, cuceritorul Asiei. Tatăl ei era un duşman înverşunat al tatălui meu adoptiv, încît şi-a găsit sfîrşitul la Phi-

[1] Anul 312 î.e.n.

lippi luptînd contra mea şi a lui Antonius. Şi fostul ei soţ, făcînd parte din rîndul optimaţilor extremişti, luptase împotriva mea. În timpul războiului perusin a încercat chiar să organizeze în Campania o răscoală a sclavilor şi a proprietarilor de pămînt ruinaţi. De teama mea a părăsit atunci Italia împreună cu familia. Livia a avut cu acesta doi copii, pe Tiberius şi Drusus. Ei au fost crescuţi şi educaţi în casa mea într-o atmosferă sobră ce era întreţinută de austera Livia. M-am mîndrit totdeauna cu frumoasa şi virtuoasa mea soţie. Pînă şi în senat îi lăudam devotamentul, modestia, simplitatea veşmintelor şi grija arătată în creşterea copiilor. Am iubit-o şi am preţuit-o foarte mult. Dintre toate fiinţele care mi-au fost mie dragi, Livia este singura ce se află acum lîngă mine. Are şi ea 70 de ani.

O altă fiinţă la care am ţinut foarte mult a fost sora mea Octavia. Ea s-a căsătorit cu C. Claudius Marcellus şi în anul 712 *ab U.c.*[2] aducea pe lume un fiu: Marcus Claudius Marcellus. Cînd acesta a împlinit vîrsta de 18 ani, i-am dat drept soţie pe fiica mea Iulia. El îmi era foarte drag şi îl preţuiam nu numai ca nepot ci şi pentru numeroase calităţi ce l-ar fi ajutat să se ridice în funcţii înalte. La scurtă vreme după căsătoria lui m-am îmbolnăvit aşa de grav încît am crezut că voi muri. O clipă m-am gîndit să-l propun pe Marcellus continuator al reformelor mele ce se aflau în curs de realizare. Dar el era prea tînăr pentru o asemenea enormă răspundere. Această misiune i-a fost încredinţată celui mai destoinic om din preajma mea care nu era altul decît Agrippa. Tînărul meu ginere, ştiind pentru ce înalt destin îl pregătisem, s-a arătat dezamăgit şi nemulţumit. Eu m-am făcut sănătos şi, încercînd să-i domolesc indignarea, dealtfel nejustificată, am reuşit să-l supăr pe Agrippa. Acesta, discret şi prudent, părăseşte Roma renunţînd să mai colaboreze la conducerea statului. Situaţie extrem de neplăcută pentru mine. Nu ştiam ce să fac. Nu puteam renunţa nici la Marcellus, sînge din sîngele meu, nici la Agrippa, prietenul şi consilierul meu cel mai de preţ. Au mai trecut vreo doi ani. Primul doliu se ridica deasupra palatului meu. Marcellus moare pe neaşteptate.

La rugăminţile mele Agrippa se înapoiază la Roma. După alte insistenţe acceptă s-o repudieze pe prima lui soţie, Pomponia, căsătorindu-se în anul 733 *ab U.c.*[3] cu fiica mea Iulia, tînăra văduvă a lui Marcellus, deşi el avea de două ori vîrsta ei. Iulia i-a dăruit cinci copii: trei băieţi, pe Caius Caesar, Lucius Caesar şi Agrippa Postumus şi două fete, pe Iulia şi Agrippina. Lumea vorbea că, luîndu-l ginere pe cel mai destoinic general şi cel mai devotat prieten însemna asigurarea succesiunii la conducerea statului. Repet,

[2] Anul 42 î.e.n.
[3] Anul 21 î.e.n.

eu nu eram monarh pentru a avea dreptul să-mi numesc succesorul; aceasta e misiunea senatului și poporului. Cel mult puteam să-l consider neoficial asociat cu mine la putere, mai ales că în anul 735 *ab U.c.*[4] i se acordase puterea tribuniciară pe timp de cinci ani, reînnoită în anul 741 *ab U.c.*[5], iar pentru a dispune de puteri absolute în Orient, avînd de rezolvat acolo importante misiuni diplomatice, fusese împuternicit cu *imperium maius* pe care îl primește apoi și pentru misiuni în Occident. Dar Agrippa nu mai era nici el tînăr. Cînd se căsătorise cu Iulia avea 42 de ani. Ca urmare i-am adoptat pe cei doi băieți ai lui: Caius Caesar și Lucius Caesar. Parcă am avut o presimțire! La scurtă vreme, în anul 742 *ab U.c.*[6], Agrippa moare și el pe neașteptate. Băiatul cel mare, Caius, avea 8 ani, iar Lucius doar 5. Socotindu-i fiii mei, au fost crescuți de mine cu grijă părintească, așa cum fusese crescut și Marcellus. M-am străduit să le dau o educație aleasă și să le insuflu înaltele virtuți ale poporului roman. Dar nu am reușit în măsura dorită și aceasta din cauza celor din jurul lor care, văzînd că le acordam băieților toată atenția și că îi iubeam foarte mult, căutau să-i ridice în slăvi și să-i laude peste măsură. Era o formă indirectă de lingușire a persoanei mele. La aceasta se mai adăuga și luxul în care îi creștea mama lor, Iulia, ea însăși bolnavă după purpură scumpă, mătăsuri fine și bijuteriile cele mai strălucitoare. (Odată, văzînd-o îmbrăcată peste măsură de luxos, i-am aruncat o privire nemulțumită. A doua zi Iulia a apărut în veșminte modeste, așa cum purtau matroanele romane. Fiind lăudată de cei de față, ea a răspuns: „Astăzi sînt îmbrăcată cum îi place tatii, ieri am fost îmbrăcată cum îi place soțului"). Dar de ce să-i acuz pe alții pentru urîta comportare a băieților? Poate că într-un fel și eu am fost de vină. Dacă ei se arătau aroganți, disprețuitori și insolenți era și din cauza mea care mă grăbisem să-i încarc înainte de vreme cu tot felul de onoruri. La 14 ani Lucius era augur. Lui Caius la 17 ani i se acordase o demnitate preoțească. Amîndoi aveau dreptul de a asista la jocuri, de a lua parte la banchete publice și chiar de a participa la ședințele senatului îmbrăcați cu laticlava rangului senatorial. Amîndoi erau consuli designați pentru a intra în funcție cinci ani mai tîrziu, cînd urma să împlinească 20 de ani. Membrii ordinului ecvestru s-au grăbit și ei să-i aleagă conducători ai tineretului, *principes iuventutis*, dăruindu-le scuturi și lănci de argint.

După moartea lui Agrippa m-am tot gîndit timp de vreun an de zile pe cine să-i dau de soț Iuliei care rămăsese a doua oară văduvă. Sfătuindu-mă și cu Livia, am hotărît pînă la urmă să-i fie încredințată lui Tiberius, fiul mai mare al soției mele. Acesta

[4] Anul 19 î.e.n.
[5] Anul 13 î.e.n.
[6] Anul 12 î.e.n.

s-a despărțit cu greu de prima soție, Vipsania, fiica lui Agrippa. Tiberius avea deja cu Vipsania un băiat și era din nou însărcinată. (Cînd se întîlneau după aceea din întîmplare, se priveau cu atîta dragoste, încît uneori durerea despărțirii îi făcea să izbucnească în plîns. De aceea a trebuit să intervin recomandîndu-le să evite orice întîlnire).

. . . . . .

În anul 716 *ab U.c.*[7] cînd Livia devenea soția mea, micuțul Tiberius avea 4 anișori. El a rămas în casa tatălui său, iar după moartea acestuia, cînd împlinise 9 ani, a trecut sub tutela mea. A crescut alături de Drusus, fratele său cu 4 ani mai mic, sub îngrijirea plină de afecțiune a mamei. Cei doi frați se deosebeau mult unul de altul. Cel mic era foarte atrăgător, cu chip frumos, vesel, comunicativ și prevenitor cu toată lumea. (El semăna mai mult cu cei din familia mea, ceea ce îi făcea pe unii să creadă că ar fi fost fiul „tăinuit" al meu. Amintesc că atunci cînd i-am luat-o pe Livia soțului ei, aceasta era în luna a șasea cu Drusus). Fratele cel mare avea figura aspră, era morocănos, nu vorbea deloc sau foarte rar și atunci întîrziind cuvintele. Nimeni nu putea să-i ghicească gîndurile. Uneori era de nesuportat. De aceea eu îl simpatizam mai puțin pe Tiberius. Unii spuneau că devenise așa de ursuz, deoarece își dădea seama că nu se bucura în fața mea de aceeași afecțiune ce-i acordam fratelui său. Simțindu-se în inferioritate ajunsese bănuitor, retras, prudent și neîncrezător față de cei din jurul său. Nu înseamnă însă că era lipsit de calități. Avea încă foarte multe care îi estompau defectele. De aceea, acum, după mai bine o jumătate de secol de cînd s-a născut Tiberius, am trimis în grabă după el pentru a apuca să-i mai vorbesc o dată între patru ochi despre treburile statului.

Tiberius avea încă de tinerel un corp foarte bine și armonios dezvoltat, robust și sănătos. Deși cu privirea aspră, avea ochi frumoși. Părul și-l purta lung, lăsat pe spate, acoperindu-i ceafa. Mergea cu capul ridicat și drept. Era mare amator de poezie. Dar nu cu aceste calități a reușit Tiberius să se apropie cu timpul de mine. El era mai cu seamă un om cu o mare putere de muncă și animat de sentimentul cinstei și al dreptății. Depunea un zel rar întîlnit în ducerea la îndeplinire a oricărei misiuni, iar pe cîmpul de luptă se dovedise un foarte curajos și priceput comandant. Iubea ordinea, economia și dreptatea, ura lingușirea luxul și desfrîul. Îi semăna în multe privințe socrului său, Agrippa, de la care a avut multe de învățat. Un astfel de om ar fi putut deveni un bun conducător de stat. Singurul lui defect era că nu făcea parte din ginta Iulia! Pentru destoinicia sa eu l-am folosit, așa cum am arătat mai înainte, în cele mai dificile misiuni pe care, după cum

[7] Anul 38 î.e.n.

s-a văzut, le-a dus totdeauna la îndeplinire. Mie însă ochii îmi erau aţinţiţi asupra nepoţilor mei de sînge, Caius şi Lucius. Şi cum să nu-i îndrăgesc şi să nu-mi pun toate speranţele în ei, cînd aceştia mai erau pe deasupra şi sînge din sîngele celui mai bun prieten al meu şi al celui mai viteaz general din vremea mea. Copiii creşteau, în timp ce Tiberius îşi urma liniştit cursul carierei sale. I s-a acordat pe rînd questura, pretura şi consulatul. Datorită meritelor sale l-am numit mai tîrziu guvernator al Germaniei. Politica înţeleaptă folosită de el în noua regiune cucerită, m-a uimit în mod plăcut şi m-a făcut să mi-l apropiu sufleteşte. El arăta faţă de cei învinşi mult tact, bunăvoinţă şi uneori chiar păsuire asupra obligaţiilor fiscale. Tiberius spunea că un bun cioban îşi tunde oile, nu le jupoaie. El era de părere că ordinea romană, cu asprele ei instituţii, trebuia introdusă treptat, fără a forţa lucrurile. Spiritul său disciplinat, enorma sa putere de muncă, răbdarea şi devotamentul pe care mi-l arăta m-au determinat să nu-l mai situez pe plan secundar pe acela care, după Agrippa, se dovedea cel mai demn de a colabora cu mine la conducerea statului. Ca urmare, la intervenţia mea, senatul i-a acordat pe timp de cinci ani înalta putere tribuniciană de care nu dispuneam decît eu şi care îi mai fusese acordată doar lui Agrippa. Tiberius devenea astfel asociat la conducerea statului. Cu toate acestea, asociatului meu nu-i era greu să desprindă că acordam totuşi mai puţină atenţie meritelor sale decît lui Caius şi Lucius care erau acum copiii mei. Continuam să-i pregătesc pentru cele mai înalte magistraturi, fără a mă gîndi că rănesc orgoliul lui Tiberius care, la fel ca pe vremea adolescenţei lui, se socotea mereu în inferioritate. Pe de altă parte el simţea duşmănia ce-i nutreau „fiii" săi care deja îşi manifestau deschis nemulţumirea faţă de ascensiunea lui. (Se temeau unii de alţii!). De aceea Tiberius avea destule motive de supărare. La aceasta se mai adăuga şi comportarea soţiei sale ce lăsa foarte mult de dorit. Căsătoriţi fără voia lor, ei duceau două vieţi cu totul diferite, fapt care îi îndepărta pe unul de celălalt. El era un om ursuz, necomunicativ, sobru, adeptul celei mai austere morale. Din contră, Iulia, cu temperamentul ei înflăcărat şi uşuratic, iubea luxul, petrecerile, compania unui tineret desfrînat din care făcea parte şi Tiberius Sempronius Gracchus. Acesta, cu o cutezanţă mai mult decît obraznică, nu se sfia să se ţină mereu în preajma Iuliei făcînd-o să-şi dispreţuiască şi să-şi dezonoreze soţul. Multă vreme nu am ştiut despre faptele Iuliei ce întinau onoarea familiei mele şi a vanitosului ei soţ. Tiberius ştia şi tăcea, aşa cum făcuse mai înainte şi Agrippa. Amîndoi au tăcut, fiindcă amîndoi vizau ţeluri aşa de înalte, încît ele nu puteau fi atinse, după părerea lor, decît avînd ca soţie pe iubita fiică a puternicului Augustus. Tiberius nu putea deci să-şi repudieze soţia, aşa cum cred că ar fi făcut-o cu dragă inimă. El s-a hotărît să se dea la o parte din

calea copiilor mei care îl urau deopotrivă și să părăsească palatul, Roma și chiar Italia pentru a merge să trăiască în Orient ca simplu particular. Era în anul 748 *ab U.c.*[8] Părăsirea familiei și a treburilor statului însemna din partea lui Tiberius un fel de acuzație publică indirectă la adresa slăbiciunii mele părintești. Eu am încercat, prin intermediul Liviei, să-l opresc de a pleca. Am mers pînă acolo încît m-am plîns și senatului că fusesem abandonat. Inutil însă! Departe de a ceda, Tiberius a declarat că se va lăsa să moară de foame; dealtfel timp de patru zile nici nu a vrut să mai mănînce. Pînă la urmă i-am autorizat plecarea. El ne-a părăsit fără regrete, fără a se plînge sau a da vreo explicație stabilindu-se în insula Rhodos. Rănit în orgoliul meu de jignirea ce-mi fusese adusă, m-am făcut că uit de el și astfel a stat departe de Roma timp de opt ani. Nici prin gînd nu i-a trecut lui că va trebui să stea departe atîția ani. La început, desigur, i-a fost mai ușor. Se instalase într-o căsuță modestă de la marginea orașului, fără nici o gardă, fără nici un protocol. Scria, medita sau frecventa școlile de retorică și filosofie. Uneori, îmbrăcat în haine grecești, făcea lungi plimbări prin înflorita insulă vizitîndu-i și ajutîndu-i pe cei bolnavi.

După plecarea lui Tiberius m-am simțit într-un fel eliberat de stingherealа pe care mi-o provoca orgoliul său veșnic nemulțumit, în fața afecțiunii ce purtam lui Caius și Lucius. Aceștia au crescut mari și ajunseseră acum la strălucirea celor mai de seamă magistraturi. Dorind să arăt poporului meritele fiului meu cel mare, Caius, l-am învestit cu puterea proconsulară asupra întregului Orient și l-am trimis în provinciile de acolo, unde trebuia să-și facă un mare renume. Astfel, în mijlocul unei curți fastuoase, formată din regi vasali și prieteni apropiați, tînărul, căruia i se deschidea cel mai frumos viitor, a primit, la Antiochia, la începutul lunii ianuarie, anul 754 *ab U.c.*[9], înalta magistratură a consulatului. La scurtă vreme, tulburările de Armenia i-a oferit ocazia de a obține și unele succese militare. Pe măsură ce Caius devenea mai puternic și influent, creșteau și nesiguranța și teama lui Tiberius care se știa dușmănit de către acesta. Cînd Caius a trecut prin insula unde se afla Tiberius, în drum spre Orient, acesta a socotit de cuviință să-i iese în întîmpinare. El a fost însă primit cu destulă răceală nu numai de către fiul meu, dar și de alții din suita lui ce nu-l simpatizau deloc pe ursuzul autoexilat. Aceasta l-a pus pe gînduri. Trecuseră și cei cinci ani în care timp deținuse puterea tribuniciană și deci se bucurase de inviolabilitate. Bănuitor din fire, mi-a cerut să-i trimit un om de încredere care să-i supravegheze vorbele și faptele pentru a nu fi cumva acuzat că ar complota împotriva mea

[8] Anul 6 î.e.n.
[9] Anul 1 e.n.

sau a familiei mele. Retras în interiorul insulei pe care şi-o alesese drept refugiu, a trăit timp de vreo doi ani în cea mai mare izolare. Renunţase pînă şi la plimbările călare. Cred că îşi dădea seama de greşala pe care o făcuse părăsindu-mă. La Roma era uitat. Dar nu şi în Orient de unde îl pîndea primejdia. Am aflat mai tîrziu că unul dintre prietenii lui Caius îi ceruse acestuia, în timpul unui banchet, să-i dea voie să se repeadă pînă la Rhodos, pentru a-i aduce capul celui ce se exilase de bunăvoie.

Cam în această vreme eu am avut o mare supărare. Geniul răului plana asupra palatului meu. Nedemna purtare a Iuliei era cauza supărării. Ea îi pricinuise multe suferinţi lui Agrippa şi nu s-a schimbat nici după ce a devenit soţia lui Tiberius. Nu înţelegea să renunţe la viaţa uşuratică, plină de excese şi desfrîu, chiar dacă acestea erau interzise de legi aspre ca aceea împotriva adulterului. Se expunea în lume cu diferiţi prieteni intimi printre care se afla şi Iulius Antonius, fiul lui Marcus Antonius, faţă de care eu îmi arătasem toată bunăvoinţa crescîndu-l în casa mea. Sfidînd severele legi introduse de mine şi fără să se sinchisească de opinia publică, Iulia lua parte la orgii desfăşurate chiar în Forum. Cînd am aflat, tîrziu de tot, despre aceste nebunii ale ei, am fost cuprins de o nespusă indignare. Tocmai mie să mi se întîmple aşa ceva! Tocmai în familia mea, pe care o dădeam totdeauna de exemplu, să se încalce bunele moravuri pe care cu atîta străduinţă încercasem să le impun poporului roman! Eram obligat să iau cele mai aspre măsuri. Iulius Antonius, care nutrea şi alte gînduri primejdioase, a fost executat. Iulia, în vîrstă atunci de vreo 28 de ani, a fost exilată pe insula Pandataria interzicînd ca vreodată corpul ei să fie adus după moarte în mausoleul familiei mele. Scribonia a găsit de cuviinţă s-o urmeze în exil împărtăşind soarta fiicei. Îşi meritau soarta! Au mai fost exilaţi Tiberius Sempronius Gracchus, Claudius Pulcher şi Cornelius Scipio, toţi aparţinînd celor mai vechi şi nobile familii romane. Prin faptele acestor tineri se dovedea încă o dată că adevărata noblеţe nu se află în sînge ci în caracter. *Nobilitas morum magis ornat, quam genitorum*[10]. Dar Iulia? Nu se trăgea şi ea dintr-o nobilă gintă? Nu! Eu nu o mai socoteam fiica mea. Ea era progenitura Scriboniei din neamul Pompeilor cărora le semăna aşa de mult. (Cînd am aflat că Phoebe, o libertă care participa la orgiile Iuliei, s-a sinucis, m-am exprimat cu sufletul îndurerat: O, dacă aş fi avut ca fiică pe Phoebe, şi nu pe Iulia!). Soarta Iuliei a stîrnit compătimire. Senatorilor, care interveneau pentru ea, le-am spus că nu le doream decît să aibă un asemenea copil. Voci din popor cereau rechemarea ei din exil. Acestora le-am răspuns că mai curînd se va amesteca apa cu focul decît să se stingă mînia mea. Mulţi au aler-

[10] Noblеţea caracterului împodobeşte mai mult decît noblеţea părinţilor.

gat pe malul Tibrului cu făclii pe care le cufundau în apă pentru a amesteca astfel apa cu focul. Dar totul a fost în zadar. Iulia se află şi acum în exil, după vreo cincisprezece ani de la cele întîmplate. Nu de mult i-am permis să se întoarcă în Italia fixîndu-i ca loc al surghiunului oraşul Rhegium.

Tiberius, aflînd de nenorocirea Iuliei, mi-a trimis mai multe scrisori prin care mă ruga s-o iert şi să-i las cel puţin averea pe care i-o dăduse el. Nici n-am vrut s-aud! Îl socoteam în parte şi pe el vinovat pentru nedemna comportare a soţiei părăsite.

Spuneam ceva mai înainte că exilatul de bunăvoie în insula Rhodos se afla într-o stare de totală nesiguranţă. Nemaiputînd suporta această situaţie a trebuit să renunţe la încăpăţînata lui izolare. După umile rugăminţi ce mi-a adresat şi mie şi lui Caius, i-am permis întoarcerea la Roma. Fiul meu i-a pus însă condiţia să nu se amestece în treburile statului. Înapoindu-se acasă a continuat să trăiască retras, departe de orice activităţi politice. El se ocupa de propriile lui treburi ca simplu particular şi de creşterea fiului său ce se numea Drusus, la fel ca pe fratele lui mai mic. Nimeni nu putea să-l acuze de vreo ostilitate faţă de mine sau faţă de membrii familiei mele.

Ostili mi s-au arătat însă zeii care aduceau din nou doliul asupra palatului meu. Plecat într-o misiune în Hispania, în anul 755 *ab U.c.*[11], Lucius Caesar moare pe neaşteptate la Masillia înainte de a ajunge la destinaţie. La scurtă vreme după această grea pierdere, pe timpul unei expediţii în Armenia, Caius Caesar s-a lăsat atras într-o cursă de conducătorul oraşului Artagira care pretindea că are să-i dezvăluie secrete importante. Acesta l-a lovit prin surprindere cu un pumnal. Rana provocată nu părea mortală, dar fără îndoială că blestemata armă fusese înmuiată în otravă. De aceea o boală stranie, manifestată printr-o tristeţe incurabilă, a pus stăpînire asupra iubitului meu fiu. El a suferit multă vreme murind apoi în Cilicia în anul 757 *ab U.c.*[12]

Bătrîneţele mă ajungeau din urmă. Nenorocirile se ţineau lanţ. Cele două vlăstare ale gintei Iulia, în care îmi pusesem atîta speranţă, pieriseră. Dar ei aveau un frate mai mic. Acesta se numea Agrippa Postumus. Fiindcă era încă tînăr, avea doar 16 ani, dar pentru că nici nu-mi inspira prea mare încredere, m-am gîndit şi la Tiberius. Cu ce-mi greşise omul acesta de mă făceam mereu că uit de el? Avea acum 46 de ani. Se dovedise în atîtea rînduri capabil să conducă treburile statului. În sfîrşit m-am hotărît! După moartea lui Caius i-am adoptat în acelaşi timp pe Agrippa Postumus şi pe Tiberius. Cel pe care îl ţinusem în umbră timp de aproape patruzeci de ani ajunge pînă la urmă fiul meu. La cererea

[11] Anul 2 e.n.
[12] Anul 4 e.n.

mea. Tiberius, deşi avea şi el un băiat, a trebuit să-l adopte pe nepotul său Germanicus, fiul lui Drusus, pentru care nutream aceeaşi afecţiune ce îi arătasem cîndva tatălui său. Din felul cum au evoluat faptele se poate vedea că timpul lucrase încet, foarte încet, dar sigur în folosul lui Tiberius. Zeii lui favorabili nu-şi spuseseră însă ultimul cuvînt. Cel mai de seamă dar al lor era pe drum.

Cînd m-am decis să-i adopt pe cei doi, am crezut că o fac pentru binele statului, aşa cum am declarat-o în mai multe rînduri. Dar nu după multă vreme mi-am dat seama că pentru a nu ştiu cîta oară divinităţile Olimpului se împotriveau hotărîrilor mele. Agrippa Postumus s-a dovedit nedemn de înalta mea favoare. Din nenorocire nu moştenise de la tatăl său decît numele şi vînjoşenia trupului. În rest îi semăna mamei sale iubind la fel ca ea viaţa uşuratică. Dar mai era ceva destul de grav: un dezechilibru mintal pe care îl arăta din ce în ce mai accentuat. Pentru faptele lui ruşinoase nu numai că i-am anulat adopţiunea, dar a trebuit să-l şi îndepărtez de familia mea exilîndu-l. Locul exilului a fost insula Planaria. (În pofida defectelor sale, eu l-am iubit tot aşa de mult ca şi pe fraţii lui mai mari, Caius şi Lucius. Dovadă că anul trecut am întreprins o călătorie în secret pe insula unde se afla izgonit. Cînd l-am îmbrăţişat m-au trecut lacrimile! Eram însoţit de Fabius Maximus, unul dintre cei mai apropiaţi colaboratori ai mei. Acesta însă nu a păstrat discreţia pe care i-am cerut-o în legătură cu vizita făcută. El i-a destăinuit secretul soţiei sale Marcia, iar aceasta, Liviei. A doua zi, cînd Fabius Maximus s-a prezentat ca de obicei la palat, fără să bănuiască ceva, eu i-am întors spatele pronunţînd teribilul cuvînt: Adio! El a înţeles ce-i rămînea de făcut, încît, ajuns acasă, s-a sinucis).

După exilarea lui Postumus, Tiberius triumfa! Rămînea acum singurul om desemnat să conducă statul roman. Acesta era darul ce i-l pregătiseră cu atîta migală şi răbdare zeii lui binefăcători. În schimb, de pe înălţimile Olimpului cele mai necruţătoare fulgere cădeau asupra familiei mele. Sînt înclinat a crede că zeii au înmuiat în lacrimi, nu în apă, pămîntul din care am fost eu plămădit. Iulia Minor, una dintre cele două fete ale fiicei mele, Iulia Maior, era căsătorită cu Aemilius Paullus. Drept „recunoştinţă" că îi acordasem mîna nepoatei, el a găsit de cuviinţă să comploteze împotriva vieţii mele. Un act de o cutezanţă nesăbuită şi de o condamnabilă inconştienţă. Doar ştia şi el, ca toată lumea dealtfel, că nici una dintre atîtea conspiraţii urzite contra mea nu rămăsese nedescoperită şi nepedepsită. Aemilius Paullus a fost condamnat la moarte. Soţia sa Iulia ducea aceeaşi viaţă nedemnă ca şi mama ei. Întreţinînd relaţii intime cu Iunius Silanus, cu acela pe care îl întîlnea în ascuns în casa lui Ovidius, a fost acuzată de încălcarea

legilor împotriva adulterului. În anul 761 *ab U.c.*[13], adică de-abia la un an de la exilarea lui Postumus, Iulia lua şi ea drumul exilului spre insula Trimerum.

Sinistra moarte se instalase în palatul meu ca la ea acasă. Nu mi-a trecut niciodată prin minte că din cei cinci copii aduşi pe lume de către fiica mea Iulia să nu-mi mai rămînă decît un singur vlăstar: virtuoasa Agrippina. Patru dintre ei dispăruseră. Doi pierind de moarte adevărată, iar doi pierind de moarte civică.

Am promis, la începutul acestor „memorabile" memorii, să spun tot adevărul. În cea mai mare parte am reuşit. Am spus atît cît am putut; cît conştiinţa mea mi-a îngăduit. Am povestit, după cum s-a văzut, chiar şi întîmplări, pe Iupiter Fulminator! dintre cele mai intime, dintre cele mai grave şi urîte. Mărturisesc că nu mi-a fost deloc uşor. *Horibile dictu et auditu!*[14]

După ce am prezentat activitatea mea de conducător care a făcut ca statul roman să devină cea mai mare putere din istoria omenirii, ca pacea să dăinuiască în această lume a discordiei şi brutalităţii, ca milioane de oameni de pe cele trei continente, ce-şi dau întîlnire în *Mare nostrum*, să se bucure de linişte şi prosperitate, după ce am prezentat realizările mele ce mi-au adus gloria veşnică şi slava nepieritoare, a trebuit să închei cu întîmplările ce au avut loc în familia mea şi care m-au dezonorat aruncînd acum, la bătrîneţe, o pată de neşters asupra austerei mele vieţi. A trebuit să mi se întîmple această ruşine tocmai mie care m-am străduit să instaurez vechile moravuri şi strămoşeştile virtuţi pentru întregul popor roman, dar care nu am fost capabil să le impun în sînul familiei mele. A trebuit să se întîmple această nenorocire tocmai acelui om căruia senatorii îi dăruiseră cîndva un scut de aur ce avea încrustat pe el cele patru mari cuvinte cuprinzînd chintesenţa calităţilor cetăţeanului, romanului ideal: *VIRTUS, CLEMENTIA, IUSTITIA, PIETAS!* . . .[15]

36. Dacă piesa v-a plăcut, aplaudaţi!...

Ultima scenă!

Protagonistes[1] cere oglinda să-şi mai privească o ultimă dată chipul . . .

. . . . . .

[13] Anul 8 e.n.

[14] Groaznic de spus şi de auzit!

[15] Curaj, clemenţă, dreptate, pietate! . . .

[1] Personajul principal al unei piese de teatru (în limba greacă).

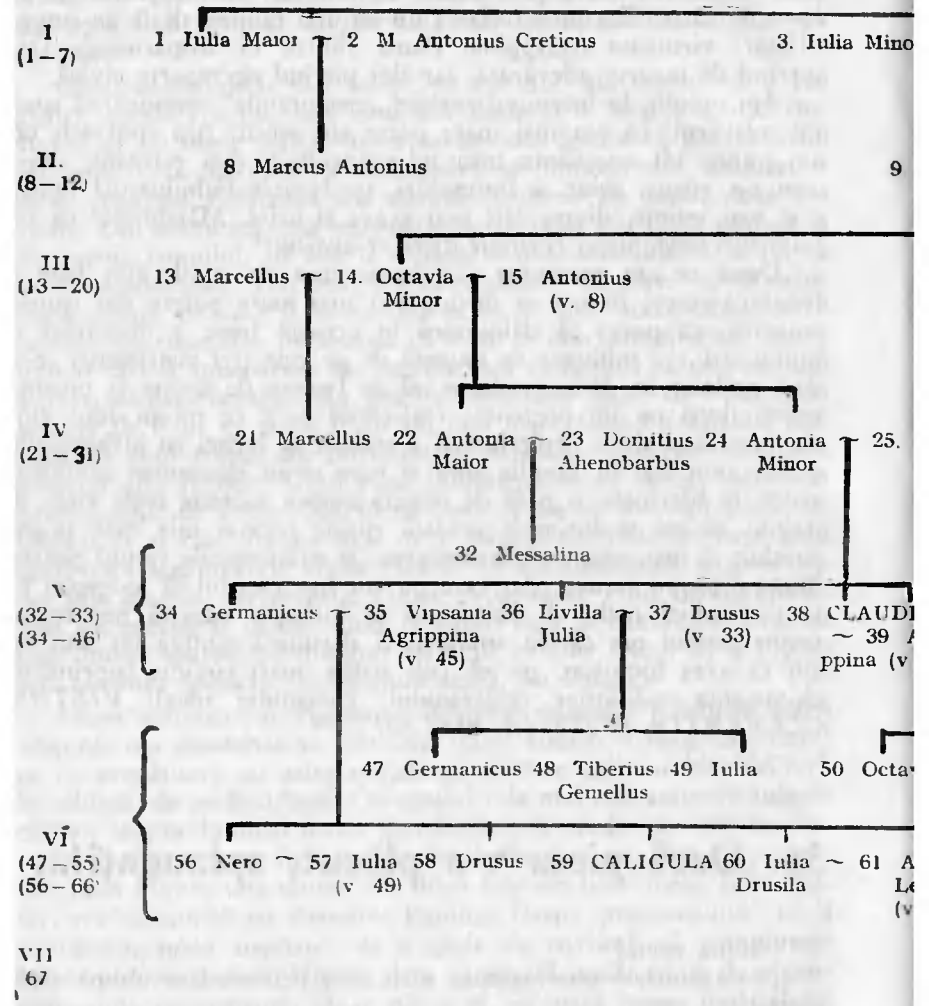

● ~ căsătorit(ă) cu

● Împărați din dinastia IULIO–CLAUDICĂ : IMPERATOR CAESAR AUGUS
Iulius Caesar Augustus (n 42 i e n – m 37 e n (14–37), 3 CALIGULA
Augustus Germanicus (n 10 i e n – m 54 e n) (41–54) 5 NERO Claudius Caesa

● Din arborele genealogic lipsesc cei care nu au participat direct la dezvoltarea famil
Fulvia și Cleopatra ori fiicele Octaviei etc.), dar sînt trecuți cei care deși nu au avut u
Caesar Lucius Caesar Agrippa Postumus etc.

USTUS (DINASTIA IULIO–CLAUDICĂ)

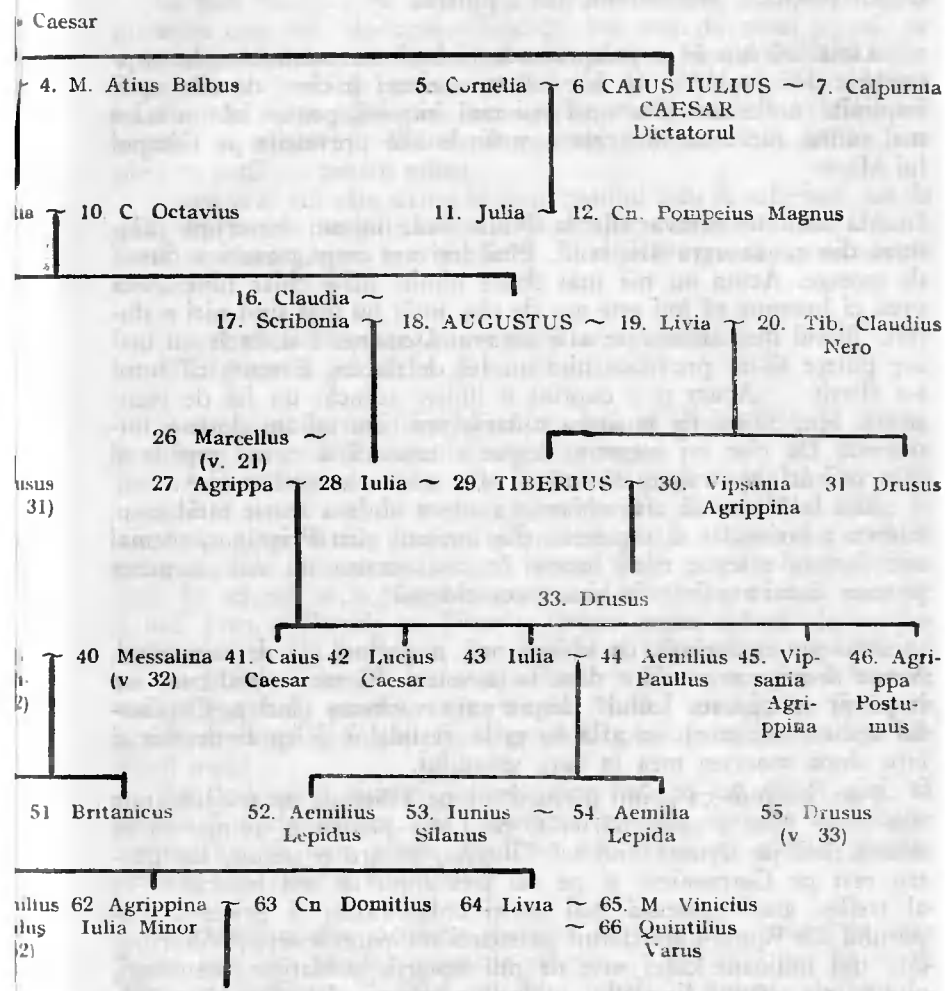

IS DIVI FILIUS /n. 63 i e n – m 14 e.n./ (27 i e n – 14 e.n.), 2. TIBERIUS ius Iulius Caesar Germanicus /n 12 – m 41/ (37–41). 4 CLAUDIUS Tiberius Caesar n 37 – m 68/ (54–68)

lui AUGUSTUS (ex fraţii lui Marcus Antonius sau copiii pe care acesta i-a avut cu şi au jucat un rol mai de seamă în vremea lui AUGUSTUS (ex. M. Marcellus, Caius

După ce mi-am aranjat cu grijă părul în oglindă, stînd întins pe pat, am chemat un scrib să noteze aceste ultime rînduri... Eu nu mai pot s-o fac!... Deşi cu mintea foarte limpede, îmi simt trupul sfîrşit... Nu mai am nici o putere...

. . . . . .

Astăzi sîntem în a paisprezecea zi înaintea calendelor lui septembrie din anul 767 *ab U.c.*[2] Peste treizeci şi cinci de zile aş fi împlinit 76 de ani. Dar nu-i voi mai împlini, pentru că nu mi-a mai rămas nici una din cele o sută de zile prevestite pe Cîmpul lui Marte.

. . . . . .

Mă aflu de cîteva zile la Nola unde mi-am întrerupt călătoria din cauza agravării bolii. Pînă ieri am avut groaznice dureri de stomac. Acum nu mă mai doare nimic. Mi-e chiar bine. Asta vrea să însemne că îmi este aşa de rău, încît nu mai simt nici o durere. Bietul meu stomac se află într-un asemenea hal, încît nu mai are putere să-mi provoace nici un fel de dureri. E semn că totul s-a sfîrşit... Acum m-a cuprins o linişte adîncă; un fel de toropeală. Sper să-mi fie moartea uşoară, aşa cum mi-am dorit-o totdeauna. De cîte ori auzeam despre cineva că a murit repede şi fără chinuri, mă rugam să am şi eu o asemenea euthanasie[3].

Aici la Nola mă aflu chiar în camera unde a murit tatăl meu. Cum s-a întîmplat să nimeresc, din imensul meu Principat, tocmai aici şi să-mi sfîrşesc zilele tocmai în casa aceasta, nu mai am acum puterea să-mi explic?! Ce bizară coincidenţă!...

. . . . . .

Mai am o dorinţă, de ultimă oră, o dorinţă... de muribund. Vreau să-mi mai revăd o dată testamentul. Să mai revăd cum am împărţit eu „partea leului" despre care vorbeam cîndva. Originalul acestui document se află în grija vestalelor şi va fi deschis şi citit după moartea mea în faţa senatului.

I-am instituit ca primi moştenitori pe Tiberius, pentru jumătate din avere plus a şasea parte, şi pe Livia pentru o treime. În al doilea rînd pe Drusus, fiul lui Tiberius, pentru o treime, iar pentru rest pe Germanicus şi pe cei trei copii de sex masculin. În al treilea grad urmează mai mulţi colaboratori şi prieteni. Poporului din Roma i-am dăruit patruzeci milioane sesterţi; triburilor, cîte trei milioane cinci sute de mii sesterţi; soldaţilor pretorieni, cîte o mie sesterţi fiecăruia; soldaţilor urbani, cîte cinci sute; soldaţilor din legiuni, cîte trei sute. Ce reprezintă aceste sume, s-ar putea vedea dintr-un simplu calcul. În decursul vieţii mele am primit numeroase şi imense moşteniri care s-au cifrat la aproximativ patru miliarde sesterţi. Eu am dăruit numai soldaţilor din legiuni

[2] 19 august anul 14 e.n., data morţii lui Augustus.
[3] Era cuvîntul pe care îl folosea Augustus în această împrejurare.

peste nouă miliarde sesterți. Așa încît se va putea spune fără exagerare, că am fost „leu" destul de generos! . . .

. . . . . .

Se aud voci . . . Se aud pași . . . Sînt rudele, colaboratorii și prietenii care mă vizitează zilnic. Ei îmi vor da curaj și azi, ca și ieri, spunîndu-mi că în curînd mă voi face bine și îmi voi relua munca mea . . . fără de care statul s-ar duce de rîpă! . . . Mîine nu vor mai fi necesare nici încurajările, nici laudele lor. Mîine nu va mai fi nimic! . . . Mîine nu va mai fi nimeni! . . . Mîine vor pieri cu toții . . . pentru mine! . . .

După ce se vor afla strînși în jurul patului meu de suferință, am de gînd să-i întreb: socotiți voi oare că am jucat destul de bine această farsă a vieții? Apoi le voi recita în limba greacă următoarele versuri

„Dacă piesa vă place, bateți puternic din palme
Și cu bucurie veniți dar să ne conduceți."[4]

S-ar putea ca unii dintre cei de față să creadă că, în sfîrșit, în ultima zi a vieții mele mi-am scos masca pe care am purtat-o patruzeci și patru de ani . . . de la Actium pînă la Nola! Dar cînd o piesă durează așa de mult, nu mai există actor. Rolul trece în viață și ajungi să fii, ceea ce ai vrut să pari . . . De aceea cred că cei mai mulți vor asculta aceste versuri doar ca pe o glumă sceptică. În schimb ei vor aprecia așa cum se cuvine dorința mea de a mai avea o discuție cu Tiberius despre unele treburi ale conducerii statului. De asemenea, vor aprecia și îngrijorarea mea auzind că am întrebat dacă nu cumva, aflîndu-se de starea gravă în care mă găsesc, s-au produs tulburări în rîndul mulțimii. Și toate aceste preocupări și griji fiind prezente pînă în ultimele clipe ale vieții mele! . . .

Aș dori ca și cititorii acestor memorii, ce iau sfîrșit aici, să înțeleagă același lucru. Să înțeleagă întreaga omenire a tuturor vremurilor că mor acum, așa cum am trăit: cu gîndul permanent la ORDINEA ROMANĂ . . .

. . . . . .

. . . Murind, duc cu mine speranța că temeliile statului pe care le-am pus, vor rămîne puternic așezate . . . Nu mai am de acum nimic de adăugat . . . Nici nu aș . . . mai . . . putea! . . . Simt . . . cum . . . mă . . . sting! . . . Livia! . . . Livia, ești aici? . . . Livia . . . amintește-ți . . . de . . . zilele . . . petrecute . . . îm . . . pre . . . ună! . . .[5]

[4] Cu aceste cuvinte luau sfîrșit piesele în teatrul antic.
[5] Acestea au fost ultimele cuvinte ale lui Augustus.

Postfață

Cititorul acestor memorii a încercat, probabil, să-l înțeleagă pe Augustus, să-l trateze ca pe un om viu ascutîndu-l vorbind, mergînd alături de el; l-a admirat și lăudat, l-a iubit, dar l-a și osîndit sufletește cînd a fost obligat s-o facă. Deplina sinceritate a lui Augustus, remarcată în cea mai mare parte a povestirii sale, a creat cititorului, sperăm, o imagine limpede și precisă asupra vieții sale și a epocii în care a trăit. Cu toate acestea se pare că marele „actor" al Romei antice nu izbutește să risipească în întregime nebuloasa... Augusteană; acea dispută cu privire la forma și caracterul statului — creat de către el. Nici nu ne puteam aștepta la o mărturisire completă, deoarece nu era posibil să nege ideea de Republică pe care a invocat-o pe tot timpul conducerii sale. Din contră, el își apără cu tenacitate poziția sa republicană de teama intoleranței generale față de regimul monarhic.

Cu toată dificultatea în care se află, atunci cînd se referă în povestirile sale la cumularea diferitelor puteri, Augustus ne dă totuși posibilitatea de a afla adevărul citind printre rînduri. Nota de șăgalnică ironie pe care o întîlnim cînd vorbește despre... dragostea și bunăvoința senatului și poporului roman care i-au acordat numeroasele funcții și onoruri ce l-au situat în fruntea statului, ori afirmația din capitolul privitor la împuternicirile sale: „cine nu știe să se prefacă nu știe să conducă", sînt doar două dintre transparentele aluzii ce se referă la definirea și caracterul statului creat de el. Nu ne mai rămîne deci decît să-i spunem pe nume și să-l caracterizăm, în acord cu majoritatea istoricilor, ca o concluzie ce se impune la sfîrșitul acestei cărți.

Augustus a fost creatorul Imperiului roman, denumire a statului monarhic condus de către un împărat cu puteri absolute.

Din studiul amănunțit al lentei descompuneri a societății romane, a moravurilor ei, a instituțiilor Republicii oligarhice aparținînd ultimului secol dinaintea lui Augustus, transformările care

au dus la crearea Imperiului apar justificate și necesare. Cîteva sute de familii ale vechii aristocrații romane au pierdut din această schimbare, dar aproximativ optzeci milioane de oameni au cîștigat. O schimbare este totdeauna binevenită cînd ceea ce aduce nou este mai folositor societății decît cea ce înlocuiește. De aceea noul regim instituit de către Augustus prin crearea Imperiului roman a fost un progres pentru omenire și aceasta se poate afirma cu certitudine, chiar dacă au mai existat istorici care s-au opus unei astfel de concluzii. Augustus a răsturnat de la putere o oligarhie obtuză prin concepțiile sale, avidă de bogății și plăceri care, după ce a cucerit lumea, s-a dovedit incapabilă de a o conduce. Aristocrația romană, care nu avea dreptul de a conduce singură Republica, nu avea nici priceperea de aș menține guvernarea. Dar nici nu ar fi putut s-o facă în momentul cînd Roma, dintr-un oraș, devenise o lume, iar instituțiile, adecvate unei singure cetăți și unui teritoriu limitat, formau un cerc atît de strîmt, încît nu aveau cum să absoarbă zecile de milioane ale provincialilor. Schimbarea structurii vechii Republici, pe care unii o numesc impropriu revoluție, era inevitabilă.

După înfrîngerea ultimilor asasini ai lui Caesar la Philippi s-ar putea spune că Republica era moartă. Confruntarea de la Actium din anul 31 î.e.n. va duce la desemnarea unui singur stăpîn al Romei și a lumii romane. Și cum există o anumită limită în abnegația care se poate aștepta de la natura umană, învingătorul nu putea abandona puterea. Așa cum nu prea tîrziu, în anul 27 î.e.n., renunțarea la putere a lui Augustus în fața întregului senat nu poate fi luată în serios. Această farsă, cum o numesc pe drept cuvînt mulți istorici, nu era decît o amabilitate a stăpînului față de cei deposedați de putere; nu era decît una din acele aparențe republicane din timpul Imperiului creat de Augustus; nu era decît o dovadă a modestiei împăratului care trebuie să amintească de virtuțile sale de vechi republican. Despre o renunțare la putere nu putea fi vorba și pentru simplul motiv că unui om, ajuns la o asemenea mărire ca a lui Augustus, nu i-ar fi fost posibil a trăi ca un simplu particular, deoarece viața i-ar fi fost într-o permanentă primejdie după ce își crease atîția dușmani. Tragicul sfîrșit al lui Caesar era mereu treaz în sufletul fiului său adoptiv. Dovadă cei aproape zece mii de soldați în garda lui personală care vegheau asupra vieții prudentului împărat.

Odată cu înapoierea la Roma a învingătorului de la Actium evenimentele arătau nevoia concentrării conducerii în mîinile competente și ferme ale unui om. În acel moment crucial apare Augustus care, reluînd misiunea lui Caesar, s-a dovedit într-adevăr capabil să dea un minimum de unitate morală lumii romane, să mențină ordinea în interior, să creeze resursele necesare apărării imensului stat, să facă posibilă o viață comună și sigură sub condu-

cerea unei înţelepte şi cinstite administraţii. Împăratul a făcut ca romanii să treacă de la libertatea lor anarhică la liniştea unei păci fecunde. Dar ce însemnase libertatea în numele căreia conducea statul oligarhia republicană? Ea nu avea nimic comun cu libertatea înţeleasă de noi. Ideea de libertate politică era străină spiritului roman. Romanii înţelegeau prin cuvîntul *libertas* cu totul altceva. Ea însemna eliberarea dintr-o condiţie socială inferioară după capriciile stăpînului; însemna speranţa de a trăi în pace sub lege, oricare ar fi fost autoritatea de la care emana. Libertatea văzută de romani nu însemna expresia unui ansamblu de instituţii care să le asigure libertăţi politice şi participarea la guvernare; care să îngrădească rolul guvernanţilor şi să lărgească rolul guvernaţilor. *Quid est libertas?* se întreba Cicero. *Potestas vivendi ut velis.* Cît despre cuvîntul Republică acesta însemna statul şi nu un regim de libertate şi egalitate în drepturi.

Mulţi istorici l-au calificat pe noul stăpîn al Romei ca „uzurpator" al Republicii. Prin această denumire se înţelege acela care în mod ilegal acaparează puterea sau îşi însuşeşte drepturile altuia. Să vedem, în cele ce urmează, dacă vreuna din împuternicirile lui Augustus a fost obţinută în mod ilegal. S-ar putea ca nu el să fie uzurpatorul. Poate că reprezentanţii poporului: senatul şi comiţiile au uzurpat Republica printr-un abandon treptat al prerogativelor în favoarea împăratului.

Lăsînd la o parte primul său consulat obţinut atunci cînd nu se putea vorbi de puterea sa şi cînd nu împlinise nici 20 de ani, consulat acordat de senat la presiunea soldaţilor ce se apropiau furioşi de Roma, lui Augustus i s-a acordat prin sufragiul poporului ani în şir această funcţie care îl făcea şef oficial al statului şi care îi dădea în mod legal cea mai mare parte a puterii executive.

În anul 29 î.e.n. Augustus face să i se decerneze numele de *imperator* pe care îl purtase şi tatăl său adoptiv. Senatul nu se opune, deşi în acea perioadă de început înaltul for nu se afla sub influenţa lui. *Imperator* nu însemna pentru el simplul titlu de onoare pe care soldaţii îl acordau generalilor victorioşi pe cîmpul de bătălie. Noua funcţie, ce nu fusese nimănui uzurpată, îi conferea comanda supremă asupra întregii armate romane. Toţi soldaţii îi depuneau jurămîntul de credinţă care, avînd un pronunţat caracter religios, era cu sfinţenie respectat.

În anul 28 î.e.n. Agrippa propune ca Augustus să fie numit *princeps senatus*, deşi nu avea decît 35 de ani Senatorii sînt de acord înscriindu-l astfel primul pe lista lor. De acest titlu nu era ataşată nici o putere, dar posesorul său avea dreptul, în lipsa consulilor, să ia primul cuvîntul şi, după obiceiurile romanilor, primul aviz asupra unei probleme în dezbatere avea cea mai mare greutate.

În anul 27 î.e.n. Augustus declară solemn în Curie că, tatăl său adoptiv fiind răzbunat şi pacea restabilită, doreşte să renunţe la putere depunînd împuternicirile sale în mîinile senatorilor. Aceştia au sărit însă ca arşi în faţa dorinţei lui de a abandona care, strigau ei, s-ar potrivi unui cetăţean obscur, dar ea este condamnabilă pentru cel pe care omenirea îl proclamă şi aşteaptă să-i fie salvator. Ca urmare a acceptării lui Augustus de aş asuma pentru un timp limitat împuternicirile sale, Adunarea Poporului votează o lege, sancţionată fără întîrziere de senat, prin care i se confirmă comanda supremă a tuturor forţelor armate ce o avusese pînă atunci doar pe baza numelui de *imperator*. I se acorda totodată dreptul ce revenise înainte senatului de a încheia pacea sau a declara războiul. Dar comanda armatei atrăgea de la sine conducerea provinciilor unde aceasta se găsea cantonată. Senatorii le pun sub autoritatea sa absolută învestindu-l cu puterea proconsulară. Augustus împarte astfel cu senatul conducerea provinciilor. Nici de această dată nu se poate vorbi despre un senat docil şi sub totala influenţă a lui Augustus, întrucît, din cele cinci operaţiuni de epurare din timpul stăpînirii sale pe care le-a executat asupra corpului senatorial, nu avusese loc decît una singură cu vreun an mai înainte.

În acele zile memorabile ale anului 27 î.e.n., an socotit ca dată a creării Principatului sau Imperiului roman, se căuta o denumire potrivită celui care deschidea acum Romei o eră nouă. El primeşte numele de *Augustus* care nu se dădea decît zeilor! Senatul şi poporul roman salută cu frenezie această semiapoteoză.

În anul 23 î.e.n. Augustus cade grav bolnav. La scurtă vreme totuşi se însănătoşeşte şi renunţă la consulat. În schimb i se acordă puterea tribuniciară şi totodată autoritatea proconsulară extinsă şi asupra provinciilor senatoriale. *Tribunicia potestas* era prin excelenţă o magistratură republicană. La puterea militară i se adăuga acum această mare putere civilă. Abdicarea senatului şi poporului era evidentă prin cedarea acestor puteri în favoarea lui Augustus. Puterea tribuniciară îi dădea inviolabilitatea, îi permitea de a opri orice acţiune a altor magistraţi, de a opri votul tuturor adunărilor. Dovadă a marii importanţe a funcţiei ce-i fusese acordată este că împăraţii ce-l vor succeda pe Augustus vor număra anii Principatului lor prin aceia ai puterii tribuniciare.

În anul 19 î.e.n. i se acordă împăratului, pe timp de cinci ani, prefectura moravurilor, o putere redutabilă cu atît mai mult cu cît îi dădea deţinătorului ei dreptul de supraveghere a tuturor cetăţenilor, fără excepţie.

În urma unor calamităţi ce se abat asupra Romei, cît şi a unor tulburări politice ocazionate mai ales de alegerile pentru funcţia de consul, oamenii se gîndeau foarte serios că Augustus, care lipsea din capitală, era singurul ce putea să aducă ordinea şi liniştea. De

aceea este implorat să se înapoieze pentru a salva Cetatea. La înapoierea sa Augustus este întîmpinat cu propunerea insistentă de a primi din nou consulatul, de data aceasta pe viață. El îl acceptă și devine astfel veritabilul șef al administrației și puterii executive ce însemna un pas decisiv spre consolidarea monarhiei.

În anul 12 î.e.n., Augustus primește titlul de *Pontifex Maximus*, iar în anul 2 î.e.n. i se adaugă și cel de *Pater Patriae*. Nu mai exista nimic din ceea ce merita a fi însușit. Senatul și poporul nu mai rămîneau decît cu atribuțiile pe care împăratul le lăsa din calcul în mîinile lor pentru a le ocupa timpul liber și a-i ajuta să se amăgească singuri asupra noii realități a vieții politice. Iată-ne deci în plină monarhie și nu poate fi acuzat Augustus, ori numai Augustus, de uzurpare, deoarece totul e făcut legal și fără inovații dăunătoare.

Împăratul reușește astfel să-și însușească esența tuturor marilor împuterniciri republicane. Fiind în posesia celor mai importante magistraturi el era reprezentantul poporului roman, depozitarul puterii acestuia, păzitorul drepturilor sale pe care le exercita singur, dar în numele Republicii. Magistraturile care fuseseră create cîndva pentru a păstra un echilibru politic, puteri adesea contrarii și chiar ostile, erau acum reunite în voința unei singure persoane și în loc de a se lupta între ele, se consolidează, se completează una pe alta, iar importantele activități ale statului își urmează rezolvarea în mod neîntrerupt, nu ca pînă atunci cînd erau reluate în fiecare an de către alți magistrați. Din reunirea celor mai însemnate magistraturi în mîinile unui singur om s-a format o autoritate încă fără o definire exactă și unanim acceptată, autoritate căreia visătorii îi spuneau Republică, Augustus îi spunea cînd Principat, cînd Republică și pe care noi o numim Principat, dar în aceeași măsură și Imperiu, cu sensul de monarhie absolută. Caracterul monarhic al stăpînirii lui Augustus se remarcă atît din modul de colaborare cu magistrații și instituțiile republicane, cît și din tratamentul acordat acestora.

Senatul imperial avea mai multe atribuții decît senatul republican. Dispunea de tezaurul public, conducea jumătate din provinciile statului, decreta legi, ratifica toate convențiile încheiate de împărat cu suveranii și popoarele străine. Mai mult, el este sursa întregii legalități, chiar cu privire la împărat, fiindcă de senat depinde acordarea împuternicirilor sale. Senatul are astfel toate drepturile și nu-i lipsește nici chiar libertatea cuvîntului, deoarece Augustus părăsise în grabă nu odată Curia pentru a scăpa unor violente altercații. Dar în realitate senatul nu mai are puterea de a decide singur și de a se opune hotărîrilor împăratului. Membrii senatului, după numeroasele epurări efectuate în rîndurile sale de către Augustus, dezbat și votează cum pot face niște oameni la discreția atotputernicului împărat care, la nevoie, le com-

pletează chiar censul senatorial sau îi scapă de creditori. (Numai cu una dintre ocazii Augustus va completa censul la optzeci de senatori pe care nu-l aveau conform legii). Senatorii nu mai au acum nici libertatea, așa cum o aveau oamenii de rînd, de a călători nestingheriți ori unde ar fi vrut, ori de a rîde cu poftă în fața acestei mari comedii pe care o joacă grav împăratul și cei din anturajul său.

Adunarea Poporului, a doua mare forță politică republicană, nu are nici ea o soartă mai bună. Comițiile aveau o triplă putere: electorală, judiciară și legislativă. Augustus respecta, în felul său, puterea electorală prezentînd comițiilor candidații ce urmau a ocupa jumătate din funcții, dar totodată solicita sufragiul pentru cei recomandați de către el. Recomandarea devine în curînd ca și un act legal, deoarece propunerile împăratului trebuiau să fie acceptate. Așadar, Augustus numește direct în cele mai multe funcții și indirect în toate funcțiile. În plus, puterea sa de consul îi permite să excludă de la început candidații care i-ar fi displăcut. Cît despre puterea judiciară se poate spune că împăratul a suprimat comiției dreptul de a și-o exercita trecînd-o în mîinile senatului, în mîinile pretorului sau chiar ale prefectului urban care judecă multe din cazuri. Dealtfel jurisdicția, cea criminală mai ales, suferă mari schimbări printre care dreptul împăratului de a decide în toate cazurile grave care erau aduse în fața lui prin apel sau pe care el le reținea anume. Justiția criminală, în loc de a fi condusă de un juriu, expresie a libertății, se îndeplinește de către oameni ce acționează ca instrumente ale împăratului. Puterea legislativă a comițiilor se execută în continuare, dar ea se limitează doar la confirmarea prin vot a legilor propuse tot de împărat.

Roma a avut fericirea de a fi găsit în persoana lui Augustus omul potrivit, înțelept și moderat care și-a folosit nelimitata sa putere spre binele statului și poporului roman; fără excese, fără abuzuri dăunătoare, așa cum din nenorocire au săvîrșit mulți dintre împărații care i-au urmat. Dedicîndu-și întreaga sa viață și activitate intereselor statului el a devenit sufletul acestui imens corp. În fiecare an, la 1 ianuarie, senatul, magistrații, poporul, legiunile și provinciile îi jurau credință și se rugau pentru sănătatea lui ca o dovadă a marilor sale merite. Se spunea că zeii, pentru a termina o dată cu lenta agonie a Republicii, au reunit toate aptitudinile vechilor latini în persoana lui Augustus. Pe lîngă acele calități înscrise pe scutul de aur din Curie, putem adăuga dragostea sa pentru ordine, puterea excepțională de muncă, respectul valorilor sociale și artistice, cultul autorității, disprețul pentru formule goale. Aspru în maniere, vorbind puțin și realizînd mult, cu spirit pătrunzător, cu o prudență împinsă la extrem și o abilitate rar întîlnită, primul împărat al Romei a reușit să scoată din haos imensul stat roman și să instaureze pacea, cel mai de preț

bun al popoarelor; a reuşit în toate întreprinderile, deoarece folosea inteligenţa care pregăteşte succesul şi energia care îl asigură. O altă trăsătură a caracterului său consta în modestia sa şi puternica voinţă de aş stăpîni firea. Cei mai mulţi dintre conducători, cuprinşi de vîrtejul ameţitor al înălţimilor, se lasă pradă flatărilor, linguşirilor şi ridicării în slavă. Abilitatea politică a fost una dintre cele mai de seamă însuşiri ale lui Augustus. Deţinînd această mare „putere" obţinerea celorlalte împuterniciri ale sale a venit de la sine. Marele abil reuşeşte astfel ca cele mai înalte instanţe republicane să-l înscăuneze ca pe un monarh; regele neîncoronat al Republicii romane. Această curioasă, neobişnuită şi, la prima vedere, nefirească izbîndă constituie un succes atît de mare, încît s-ar putea spune că face să pălească în faţa ei chiar flacăra de geniu a marelui Caesar. Să conduci un stat ca un veritabil monarh cu ajutorul unor veritabile mijloace republicane, a obţine o putere asemănătoare cu a regilor din mîinile unui popor care ura de moarte regalitatea nu sînt acestea însuşiri demne de un geniu?! Realizator al unei astfel de curiozităţi istorice Augustus a rămas o mare personalitate în istoria omenirii pentru că a ştiut să răspundă aşteptărilor celor mulţi. Dezordinile au încetat, pacea dorită a fost dată oamenilor. Navigator prudent, dar uneori timid, el a condus cu îndemînare nava romană purtată de valuri primejdioase; această navă pe care Horaţiu o vedea, înainte de Actium, cu pînzele sfîşiate în mijlocul furtunilor.

La calităţile lui Augustus se mai pot adăuga şi alţi factori care au cîntărit într-o importantă măsură la succesul său. Unul dintre aceştia a constat în marea lui şansă de a fi fost sprijinit de către doi prieteni cum foarte rar se întîlnesc în viaţă: Agrippa şi Maecenas. Şi orice s-ar spune despre firea sa retrasă sau spiritul său bănuitor, împăratul a păstrat totdeauna această prietenie care se înfiripase încă din tinereţe. Agrippa şi Maecenas l-au slujit cu o credinţă fără margini şi i-au fost devotaţi pînă la moarte contribuind într-o măsură aşa de mare la succesul lui Augustus, încît s-ar putea spune că aceştia au fost pentru el jumătate din norocul său. Un alt prieten devotat i-a fost soţia sa, Livia, despre care se spune că a exercitat asupra lui o influenţă pe cît de puternică, pe atît de folositoare. Femeie inteligentă, cu o foarte sănătoasă judecată, ea era dată totdeauna ca exemplu de către Augustus pentru excelentele ei sfaturi, dar şi pentru moralitatea, castitatea şi demna sa ţinută. Extrem de autoritară cu fiii şi nepoţii, Livia a fost pentru soţul său o duioasă şi blîndă tovarăşă de viaţă. Ea era şi foarte frumoasă. Ovidiu o asemăna cu Venus pentru minunatele ei trăsături ale feţii şi cu Iunona pentru austerele-i moravuri.

Un alt factor care a contribuit la ascensiunea lui Augustus a fost calitatea sa de fiu al marelui Caesar. Aceasta i-a sporit nu

numai dragostea plebei și a veteranilor tatălui său adoptiv, dar i-a întărit prestigiul și i-a consolidat influența în fața unor grupări sociale adepte cezarismului — autoritate absolută pusă în slujba democrației — de care acestea își legau speranțele.

Augustus a avut o sănătate foarte șubredă, încît de mai multe ori a fost obligat să-și facă testamentul convins fiind că-i venise ceasul din urmă. Cu toate acestea a trăit pînă la o vîrstă foarte înaintată pentru acele vremuri cînd speranța de viață era evaluată la aproximativ 40 de ani. Cînd a murit mai avea cîteva săptămîni și împlinea 76 de ani. Intrase în vîltoarea luptelor politice de foarte tînăr căpătînd astfel pe parcurs o vastă experiență în conducerea complicatelor treburi ale statului. În comparație cu Caesar, care a condus efectiv Roma de-abia vreo cinci ani, fiul său adoptiv a avut la dispoziție aproape cincizeci de ani. Timpul deci a fost unul dintre aliații cei mai de nădejde ai lui Augustus, constituind astfel un alt element care a contribuit la succesul său. Excepționala durată a vîrstei sale a asigurat baze solide regimului creat de el. Timpul, acea „zeitate binevoitoare" cum îi spune Sofocle, ori „marele învățător" cum îl numește Eschil, a împlinit vasta operă a lui Augustus. Ca și cum ar fi știut că putea conta pe acest nesperat aliat, împăratul lansează mai tîrziu principiul *Festina lente* care devine într-un fel caracteristic stilului său de muncă. Vom da numai un exemplu de ceea ce a însemnat marele Timp pentru realizarea unora din reformele înțeleptului împărat amintind doar de legea asupra obligativității căsătoriei, *lex de maritandis ordinibus*, propusă de el și respinsă o îndelungată vreme în modul cel mai categoric, ca să fie aprobată și să intre în vigoare, la insistențele lui, după mai bine de douăzeci de ani.

Vitiis nemo sine nascitur[1] zicea Horatius, contemporanul lui Augustus. Noi nu vom mai aminti aici defectele împăratului, deoarece chiar el vorbește despre ele la începutul memoriilor sale punîndu-le în gura unor detractori... se înțelege! Vom arăta însă unele aspecte ce au fost neglijate de către Augustus în organizarea și conducerea marelui său Imperiu.

Dacă cercetăm cu atenție testamentul așa-zis politic al împăratului, a cărui valoare pentru istorici rămîne de necontestat, vom constata că nu conține nici o concepție politică pe măsura marelui rol jucat de el în istoria Romei. Aceasta dovedește că Augustus nu a avut un orizont politic prea larg care să deschidă perspectiva viabilității și consolidării Imperiului pe termen lung. El a ținut atît de mult să se creadă în menținerea Republicii, căreia s-a străduit să-i păstreze toate aparențele, încît a conservat vechile puteri republicane concentrate toate, bine-nțeles, în mîinile sale. În schimb nu s-a preocupat de crearea unor instituții care să asigure sta-

[1] Nu se naște nimeni fără defect.

tului omogenitatea și forța atît de necesare preîntîmpinării primejdiilor interne și externe de mai tîrziu. Augustus nu a reușit să dea noului regim creat de către el o constituție prin care să se stabilească principiile de bază, structura și atribuțiile unor instituții, ca organe de stat. Cu ajutorul acestora s-ar fi putut guverna marea familie a Imperiului la fel de bine cum, prin legea civilă, se realizase conducerea micii familii. O putere de talia Imperiului avea nevoie de instituții care să concentreze voința celor mulți spre un același scop; să înarmeze brațele celor mulți spre un același efort. În locul constituției, ca lege fundamentală de la care emană și se supun toate celelalte legi, exista doar voința împăratului ca singură instituție de stat. Împăratul era legea. De aici o serie de neajunsuri unele destul de grave. Cînd ambițioși avizi de putere vor complota împotriva legilor, ori facțiuni sau grupări sociale se vor revolta, vor acționa nu împotriva statului, ci vor lovi direct în deținătorul puterii, a legii. Așa se explică asasinarea atîtor împărați. S-a apreciat că pînă la Constantin două treimi dintre ei au pierit de moarte violentă. Iată cum sistemul creat de Augustus a devenit fatal multor suverani.

Lipsa unor reglementări constituționale a influențat negativ și problema succesiunii. Augustus știa că atît ereditatea, de esență regală, cît și posesiunea pe viață a puterii erau odioase poporului roman care mai înainte hotăra totul prin alegeri și după virtuți. El ar fi dorit să mențină măreția casei imperiale printr-o continuitate asemănătoare eredității de tip regal. Dar pe de o parte nu a îndrăznit să se intituleze rege, iar pe de altă parte, grija sa pentru stabilitatea și securitatea statului îl făcea să întrevadă o proastă guvernare prin succesiunea bazată pe moștenirea puterii în situația în care nu avea nici un moștenitor direct și nici capabil. Am văzut cum, din această cauză, el a șovăit tot timpul căutînd felurite soluții și alegînd în sfîrșit sistemul, dealtfel legal și specific roman, al adopțiunii combinat cu asocierea la putere. Acest sistem presupunea însă abdicarea, din partea celui adoptat, în momentul încetării termenului de cinci sau zece ani pentru care primise împuternicirile. Dar abdicarea era cu semnul întrebării într-un stat unde nu exista o forță constituțională capabilă să o impună. Sistemul adopțiunii pentru a se dovedi eficient cerea ori o instituție mai puternică decît cel la putere, decît cel adoptat, ori o mare abnegație din partea acestuia care nu prea se întîlnește în firea oamenilor. Nici chiar Augustus, adeptul severelor moravuri și al celei mai neînduplecate intransigențe, nu a avut tăria de a se resemna, de a renunța la putere a cărei reînoire pe termen de zece ani o acceptă din nou cu un an înaintea morții sale; la 75 de ani cînd de-abia își mai trăgea sufletul!

În anul 28 î.e.n. sub conducerea lui Augustus se efectuează recensămîntul care înregistrează 4 063 000 cetăţeni. În anul 14 e.n. el execută ultimul recensămînt din viaţa sa înregistrînd un număr de 4 937 000 de cetăţeni. Împăratul putea fi mulţumit constatînd că în lunga lui stăpînire de aproape o jumătate de secol obţinuseră cetăţenia mai puţin de un milion de oameni dintr-un total de aproape optzeci milioane de suflete cît număra vastul Imperiu. Era destul de puţin şi acest fapt se datora zgîrceniei lui Augustus în acordarea dreptului de cetăţenie care a fost un alt aspect negativ al conducerii sale. Succesele vechii Republici se bazaseră în mare măsură prin admiterea plebeilor în cetatea patriciană, prin includerea Italiei în cetatea romană. Laţiu, Sabinia, Etruria şi mai tîrziu italicii, în urma „războiului aliaţilor", obţin dreptul de cetate. Caesar, înţelegînd imperativul vremii care cerea ca statul să aibă cît mai mulţi cetăţeni în stare să poarte armele pentru consolidarea cuceririlor Romei (osatura armatei fiind formată numai din cetăţeni), a continuat tradiţia acordînd cetăţenia întregii Sicilii şi nu numai acesteia. Augustus, care în general a urmat politica lui Caesar, s-a oprit însă în faţa acestei idei. El recomanda să nu se promoveze noi cetăţeni mergînd pînă acolo încît refuza această favoare protejaţilor lui Tiberius, asociatul său la putere, sau chiar a influentei sale soţii. Provinciile, odată pacificate şi organizate, deveniseră capabile să înlocuiască cel puţin în parte poporul uzat al Cetăţii suverane prin noi cetăţeni. Augustus nu a înţeles aceasta, încît, inspirînd şi succesorilor strîmta sa politică, de-abia în anul 212, prin Constituţia Antoniană promulgată de împăratul Caracalla, se acordă cetăţenia romană întregii populaţii libere din Imperiu. Era însă prea tîrziu. Această egalitate în drepturi nu mai era acum decît o egalitate în faţa obligaţiilor.

O altă cale a sporirii numărului de cetăţeni era eliberarea sclavilor. Unele figuri proeminente ale culturii antice romane proveniseră din rîndul acestora: Livius Andronicus, Terentius, Horatius, Syrius, Phedru, Epictet şi alţii. Este adevărat că unii liberţi erau elemente corupte, dar existau şi dintre cei care, pentru calităţile lor şi serviciile aduse stăpînilor, erau eliberaţi pe baza unui fel de selecţie naturală. Augustus s-a opus acestui izvor de înnoire limitînd prin diferite legi numărul sclavilor ce puteau fi eliberaţi. Urmărind să întărească autoritatea stăpînilor în faţa celor de condiţie servilă împăratul nu numai că a limitat creşterea numărului de cetăţeni, dar a înăsprit marea inegalitate dintre cele două clase antagonice ale orînduirii sclavagiste agravînd tensiunea dintre ele.

Modul ingenios în care împăratul Augustus a ştiut să organizeze armata, a dus, fără îndoială, la asigurarea ordinei interne şi la impunerea supunerii. Ea va prezenta însă şi unele neajunsuri.

Îndelungatul stagiu impus soldaților va reduce simțitor recrutarea suprimînd aproape în întregime viața militară în provincii unde locuitorii vor pierde treptat deprinderea armelor și ca o consecință vor dispare și respectul disciplinei, sentimentul datoriei, spiritul de sacrificiu. Trăind la adăpostul legiunilor romane provincialii vor fi preocupați unii doar de bunul trai, cei puțini, iar alții, cei mulți, de mizeria lor. Tacitus spunea că, după trei generații de la înfrîngerea lui Vercingetorix, galii erau de nerecunoscut, în așa măsură își pierduseră curajul și virtuțile războinice. Din cauza modului de organizare a armatei ce se va menține multă vreme după Augustus, popoarele migratoare, străpungînd cu ușurință linia subțire a castrelor romane, vor întîlni în provincii doar populații dezarmate și înspăimîntate tremurînd la vederea primei spade dușmane. S-ar putea obiecta că trupele auxiliare erau totuși recrutate din mijlocul provincialilor. Aceștia însă vor fi total străini de interesele Romei. Caracterul permanent al armatei va duce la crearea unei caste distincte, cu obiceiurile ei, cu ideile, pretențiile și imunitățile ei, agresivă și puternică, ruptă de interesele poporului dezarmat. Legiunile romane vor dovedi astfel un amestec crescînd în conducerea statului acționînd chiar pentru îndepărtarea sau alegerea unor împărați. Augustus a creat o autoritate militară fără a forma în același timp o autoritate civilă ale cărei instituții să se poată opune în scopul menținerii echilibrului politic.

Napoleon spunea că dintre toate aristocrațiile aceea a banului este cea mai vătămătoare. Augustus ar mai putea fi învinuit și pentru crearea unei aristocrații a banului. Numai celor bogați le era deschis drumul spre înalte funcții și onoruri. Această politică va aduce grave prejudicii societății romane, fiindcă virtuțile și meritele nu mai contau în fața banului, așa cum zicea Horatius: *virtus post nummos*, virtutea vine după ban. Iuvenal, continuatorul de mai tîrziu al stilului satiric al lui Horatius, atacînd decadența aristocrației romane și parvenitismul, arăta că străinii îmbogățiți, fiii de gladiatori sau alte categorii sociale suspecte, adunînd aurul strîns din noroi, cumpăraseră dreptul de a se așeza în mijlocul ordinului ecvestru unde inspectorii le făceau loc goninduși din primele bănci ale amfiteatrului pe oamenii cinstiți dar săraci. Caesar, acordînd toga laticlavă centurionilor săi, introducîndu-i astfel în senat, o făcea pe considerentul serviciilor aduse statului de către aceștia, nu pe baza averii lor. Augustus pretindea censul de un milion sesterți pentru viitorul senator și patru sute de mii pentru admiterea în ordinul ecvestru. La nevoie împăratul completa censul, așa cum o făcea în special pentru senatori cu scopul de a le reda strălucirea necesară în fața poporului, strălucire pe care nu o mai aveau odată cu pierderea influenței și puterii lor. Încă din vremea lui Augustus averea nu

IMPERIUL ROMAN

PE TIMPUL STĂPÎNIRII LUI AUGUSTUS

Posesiuni romane la începutul stăpînirii lui Augustus

Teritorii cucerite de Augustus

Limite între provincii (district militar)

0 200 400 km

ITALIA
0 80 160 240 km
Patavium
Praetoria-Augusta
Regium
Taurina-Augusta
Mutina
Ravenna
Bononia
Genua
Ariminum
Salona
Narona
Scodra
Perusia
I. Corsica
ROMA
Ostia
Beneventum
Nola
Capua
Misenum
Neapolis
I. Sardinia
Consentia
I. Sicilia
Mylae
Rhegium
Tyndaris
Lilybaeum
Catana
Syracusa
MARE CASPIUM
ARMENIA
BURI
IAZYGES
DACIA
REGNUM BOSPORI
PONTUS EUXINUS
MOESIA
Sinope
THRACIA
BITHYNIA ET PONTUS
Philippi
MACEDONIA
Apollonia
Ancyra
GALATIA
CAPPADOCIA
EPIRUS
Pergam.
ASIA
Corcyra
Actium
MARE AEGAEUM
Ephes
Laodicea
PAMPHYLIA
CILICIA
SYRIA
MESOPOTAMIA
PARTHIA
ACHAIA
Athenae
LYCIA
Euphrates
I. Rhodus
I. Cypru
Palmyra
Babylon
Tripolis
I. Creta
Damascus
Tyrus
T E R N U M
Jerusalem
Cyrene
Alexandria
CYRENAICA
Memphis
EGIPT
SINUS ARABICUS

era totdeauna produsul muncii libere şi cinstite ea provenind de multe ori din ocupaţii şi întreprinderi dubioase, ori din vînătoare de testamente fructuoase sau chiar din mila împăratului care, ca un spectator aparte, intervine plătind pentru onorurile oferite chiar de către el. Iar pentru cei ce nu învăţaseră încă a întinde mîna, Augustus pierdea într-adins la jocurile de noroc, spre a completa suma de care avea nevoie un anume pretendent la vreo înaltă magistratură. Împăratul plăteşte pentru a avea un senat, un ordin ecvestru, magistraţi. Aceasta mai prezenta şi un alt aspect şi anume lipsa de interes a cetăţenilor de a participa la viaţa politică ce se stinsese aproape cu desăvîrşire. Către sfîrşitul conducerii sale Augustus se vede obligat a introduce sancţiuni împotriva senatorilor care lipseau de la şedinţele din Curie. „Nimeni nu mai vrea să intre în senat — spune Dio Cassius — iar fiii senatorilor refuză funcţiile vigintiviratului care li se rezervau. Maecenas, Proculeius, Salustius vor rămîne simpli cavaleri fără funcţii de răspundere. Horatius, tribun militar cînd avea de-abia 20 de ani, se va lăuda în ultima sa *Epistolă* că nu a avut niciodată mari ambiţii pentru ocuparea unor înalte magistraturi.

Acestea au fost unele aspecte care conduc la concluzia că Augustus nu a ţinut seama, printre altele, de dictonul: „a guverna înseamnă a prevedea". Dar, aşa cum se spune, un conducător nu greşeşte cît timp este conducător. Cu alte cuvinte, celor mari şi puternici nimeni nu îndrăzneşte să le arate greşelile, pe care singuri e greu să le observe, dîndu-le astfel iluzia că sînt perfecţi.

Cu toate scăderile lui Augustus sau lipsa lui de orientare în unele probleme ale conducerii statului, el rămîne totuşi creatorul unor stări de lucruri care au permis, în spaţiu, extinderea civilizaţiei şi culturii romane şi care au făcut posibilă, în timp, transmiterea lor generaţiilor viitoare. Meritele care l-au făcut nepieritor rămîn aşa de mari, încît în istoria de milenii a omenirii nu se întîlnesc decît două epoci, două „secole", al lui Pericle şi al Luminilor, care să fi strălucit într-o măsură asemănătoare cu SECOLUL LUI AUGUSTUS.

AUTORUL

Cronologia

unor evenimente mai de seamă legate de viaţa şi activitata lui Augustus

Anul 63 î.e.n.
- Se naşte la Roma Octavius Thurinus (23 septembrie),

Anul 45 î.e.n.
- Octavius Thurinus este înfiat de Caius Iulius Caesar primind numele de Caius Caesar Octavianus.
- O., în vîrstă de 18 ani, ia parte la campania condusă de Caesar în Spania contra pompeenilor.
- O. primeşte din partea lui Caesar comanda trupelor de cavalerie concentrate la Apollonia, în Macedonia.

Anul 44 î.e.n.
- Caius Iulius Caesar este asasinat (15 martie).
- Marcus Antonius, consul în acest an, deţine poziţia dominantă în stat.
- O. soseşte la Roma pentru a-şi lua în primire, în calitate de fiu adoptiv şi principal urmaş al lui Caesar, moştenirea lăsată de către marele dispărut; la numai 19 ani intră în arena vieţii politice a Romei dînd dovadă de o impresionantă şi remarcabilă maturitate şi abilitate politică.
- O., intrînd în conflict cu Antonius, caută sprijin în mijlocul plebei şi al veteranilor tatălui său adoptiv.
- Marcus Tullius Cicero, în conflict cu Antonius, pronunţă celebrele sale *Filipice* îndreptate contra acestuia.
- O. îşi formează o armată alcătuită din veteranii lui Caesar şi, ajutat de Cicero, obţine rangul de consular.

Anul 43 î.e.n.
- Antonius, în conflict cu senatul, este declarat duşman public, în timp ce îl asedia pe Decimus Brutus, unul dintre asasinii lui Caesar, susţinut de senat. Mai multe legiuni, sub comanda celor doi consuli în funcţie şi a lui O., sînt trimise contra lui Antonius.
- Are loc confruntarea de la Mutina, după care Antonius, fără a fi învins, renunţă la asedierea cetăţii şi se retrage în nordul Italiei.
- Decimus Brutus părăseşte Mutina în urmărirea lui Antonius. Este însă prins şi ucis din ordinul acestuia.
- După luptele de la Mutina O. ia comanda trupelor îndreptîndu-se ameninţător spre Roma. Senatul este forţat să-i acorde funcţia de consul. O. caută în acelaşi timp o apropiere de Antonius.

- În urma înțelegerii de la Bononia (Bologna) se constituie cel de al doilea triumvirat format din: Antonius, O. și Marcus Aemilius Lepidus.
- *Lex Titia* acordă triumvirilor la 27 noiembrie puterea excepțională pe timp de cinci ani și le încredințează comanda războiului împotriva lui Caius Cassius Longinus și Marcus Iunius Brutus, principalii conspiratori și asasini ai lui Caesar.
- Cassius și Brutus, refugiați în Orient, iau conducerea principalelor provincii din această regiune. Totodată se pregătesc de luptă împotriva triumvirilor.
- La Roma sînt decretate și intră în funcțiune proscripțiile ordonate de triumviri (43—42 î.e.n.). Printre numeroșii proscriși ce cad victimă triumvirilor se află și Cicero.

Anul 42 î.e.n.

Are loc războiul civil purtat de către Antonius și O. împotriva lui Cassius și Brutus. Aceștia sînt înfrînți și se sinucid împreună cu alți conspiratori și dușmani ai lui Caesar (23 septembrie).

- Triumvirii își asumă conducerea statului roman: O. asupra provinciilor din Occident, iar Antonius asupra provinciilor din Orient; lui Lepidus i se încredințează menținerea ordinei și aprovizionarea Romei primind mai tîrziu conducerea provinciei Africa.

Anul 41 î.e.n.

- Antonius o întîlnește pe Cleopatra, regina Egiptului, de care își va lega tragicul destin.
- Are loc un nou război civil, *Bellum Perusinum*, în care O. iese învingător împotriva lui Lucius Antonius, fratele lui Marcus Antonius, și împotriva Fulviei, soția acestuia (41—40 î.e.n.).

Anul 40 î.e.n.

- Parții atacă prin surprindere posesiunile romane ocupînd Syria și o parte din provincia Asia. Antonius intervine contra lor, prin generalii săi, apoi se îndreaptă grabnic spre Italia pentru a se răfui cu O.
- Intențiile lui Antonius de a-l pedepsi pe O., fiindcă îi pusese pe fugă fratele și soția, sfîrșesc prin împăcarea celor doi în urma întrevederii de la Brundisium ce are loc la intervenția prietenilor acestora, cît și a veteranilor din ambele tabere.
- Fulvia moare la Atena. Antonius se căsătorește cu Octavia, sora lui O.

Anul 39 î.e.n.

- La Puteoli se desfășoară tratativele dintre O. și Antonius pe pe de o parte și Sextus Pompeius pe de altă parte.
- Se naște Iulia, unicul copil al lui O.

Anul 38 î.e.n.

- Tratativele de la Puteoli sînt încălcate de ambele părți.
- O. începe pregătirile în vederea războiului contra lui Sextus Pompeius.
- O. se recăsătorește cu Livia Drusilla.
- Antonius începe pregătirile în vederea războiului contra parților.

Anul 37 î.e.n.

- În urma înțelegerii de la Tarent O. și Antonius își atribuie puterea triumvirală încă pe cinci ani.

Anul 36 î.e.n.

- Sextus Pompeius este înfrînt în bătălia navală de la Naulochos (3 septembrie) de către flota lui O., comandată de generalul Marcus Vipsanius Agrippa.
- O. intră în conflict cu Lepidus pe care îl îndepărtează din triumvirat obligîndu-l la o existență de simplu particular.

- O. își face intrarea triumfală în Roma (13 noiembrie).
- Antonius suferă un greu eșec în războiul contra parților.

Anul 35 î.e.n.
- O. conduce la victorie armata romană în războiul dalmatic. (35—33 î.e.n.).
- O. se pregătește de un nou război pentru a-i supune pe dacii de la Dunărea de Jos. În acest scop ordonă crearea unei baze de aprovizionare a trupelor la Segeste. Înrăutățirea relațiilor cu Antonius îl va face să renunțe la acest plan.

Anul 33 î.e.n.
- Antonius o repudiază pe Octavia întorcîndu-se la Cleopatra cu care se căsătorește.
- Deteriorarea relațiilor dintre O. și Antonius.

Anul 32 î.e.n.
- O. deschide testamentul lui Antonius. Conținutul documentului provoacă indignare la Roma.
- Senatul, sub influența lui O., declară război Cleopatrei și indirect lui Antonius.

Anul 31 î.e.n.
- Flota lui Antonius este învinsă de O. în bătălia navală de la Actium (2 septembrie).
- Unele triburi geto-dacice sînt alături de Antonius în confruntarea acestuia cu O.

Anul 30 î.e.n.
- Antonius se sinucide (1 august), iar la scurt timp își găsește moartea și Cleopatra.
- O. intră în Alexandria (1 august) și transformă Egiptul în provincie romană.
- O. rămîne în timpul iernii la Samos pentru reorganizarea provinciilor din Orient.
- Este descoperită de către Maecenas la Roma conspirația lui Lepidus, fiul fostului triumvir, contra lui O. care îl condamnă la moarte.

Anul 29 î.e.n.
- O. își face intrarea triumfală în Roma (august).
- Senatul ratifică hotărîrea lui O. cu privire la numele pe care și-l luase: *Imperator Iulius Caesar Octavianus*.
- Victoriile repurtate în războiul dalmatic, în bătălia de la Actium și în Egipt sînt sărbătorite de O. prin tripul triumf acordat de senat și poporul roman.
- O. desăvîrșește prin generalii săi cucerirea Galliei.
- O. reduce la jumătate efectivele armatei prin lăsarea la vatră și colonizarea veteranilor. Cele douăzeci și cinci de legiuni rămase sub arme sînt trimise în scurt timp la granițele statului.
- Au loc lupte grele și nedecise pentru supunerea unor populații din Hispania (29—28 î.e.n.)
- Dacii împreună cu bastarnii atacă statul roman ajungînd pînă în Macedonia și Grecia.

Anul 28 î.e.n.
- O. primește titlul de *princeps senatus*.
- Sub conducerea lui O. se execută recensămîntul care înregistrează un număr de 4 063 000 cetățeni.
- O. efectuează prima epurare a senatului îndepărtînd aproximativ două sute de senatori din cei aproape o mie existenți.
- Dacii și bastarnii sînt respinși de generalul M. Licinius Crassus, guvernator al Macedoniei, cu sprijinul lui Roles, dinast getodac din sudul Dobrogei. Acesta este răsplătit de către O. cu

titlul de prieten şi aliat al poporului roman. Totodată sînt învinşi regii geto-daci din nordul Dobrogei: Dapix, care se sinucide, şi Zyraxes care se refugiază la nord de Dunăre. In următoarele decenii Dobrogea intră treptat sub influenţa romană prin includerea litoralului apusean al Mării Negre în *Praefectura orae maritimae* ce este condusă de un prefect roman subordonat guvernatorului Macedoniei.

- O. închide templul lui Ianus în semn că pe întreg cuprinsul statului era pace.

Anul 27 î.e.n.

- O. face cunoscut în şedinţa senatului hotărîrea sa de a renunţa la împuternicirile acordate urmînd a se retrage din viaţa publică (13 ianuarie).
- Senatul se opune şi în şedinţa din 16 ianuarie îi atribuie lui O. numele de *Augustus*. Din acest moment el se va intitula *Imperator Caesar Augustus divi filius*.
- Augustus acceptă împuternicirile acordate de senat pentru o perioadă de cinci ani primind totodată şi comanda supremă a armatei.
- Acest an 27 este socotit ca dată tradiţională a creării Principatului de către *A.*
- Conducerea provinciilor statului roman este împărţită între senat şi *A.*
- *A.* pleacă în Gallia pe care o organizează în trei provincii: Aquitania, Lugdunensis şi Belgica.
- *A.* trece în Hispania unde conduce un greu război împotriva asturilor şi cantabrilor timp de trei ani (27—25 î.e.n.).

Anul 25 î.e.n.

- După moartea regelui Amyntas, *A.* transformă regatul clientelar al Galatiei, din Orient, în provincie romană.
- *A.* îl instalează pe Iuba al II-lea, fiul regelui Numidiei, Iuba I-ul, ca rege al statului clientelar al Mauretaniei.
- *A.* o căsătoreşte pe fiica sa Iulia cu nepotul său, fiul Octaviei, Marcus Claudius Marcellus.

Anul 24 î.e.n.

- *A.* se înapoiază la Roma.
- Este descoperit complotul urzit împotriva lui *A.* de către A. Terentius Varro Murena, cumnatul lui Maecenas, şi Fannius Caepio care sînt condamnaţi la moarte şi executaţi.
- Expediţia condusă de Aemilius Gallus, prefectul Egiptului, în regiunea Mării Roşii se soldează cu un eşec.

Anul 23 î.e.n.

- Îmbolnăvindu-se foarte grav *A.* încredinţează conducerea statului în mîinile lui Agrippa şi ale lui Piso, coleg de consulat.
- *A.* se însănătoşează pe neaşteptate şi, după boala suferită, îşi depune din toate împuternicirile renunţînd astfel şi la consulatul pe care îl deţinuse timp de nouă ani fără întrerupere.
- Senatul se opune din nou şi îi acordă lui *A.*, în locul consulatului, puterea tribuniciară pe viaţă şi *imperium proconsulare* mult extins căpătînd astfel şi autoritatea asupra provinciilor senatului.
- *A.* acceptă împuternicirile pentru o perioadă de cinci ani.
- Moare Marcellus, nepotul şi ginerele lui *A.*

Anul 22 î.e.n.

- *A.* se află în Sicilia.
- Ciprul este transformat în provincie romană.
- Etiopienii atacă Egiptul, dar Petronius, prefectul acestei provincii, îi respinge.

- În urma nenorocirilor ce se abat asupra Romei (inundații, ciumă, foamete) poporul cere să i se încredințeze lui *A.* dictatura și censura pe viață. *A.* refuză cu îndîrjire acceptînd doar prefectura annonei cu misiunea de a asigura în primul rînd aprovizionarea gratuită cu alimente a celor aproape două sute de mii de plebei.

Anul 21 î.e.n.
- *A.* se află în Grecia rămînînd pe timpul iernii la Samos.
- Etiopienii atacă din nou Egiptul și din nou sînt respinși. Regina lor trimite o solie de pace la *A.* în insula Samos.
- *A.* o recăsătorește pe fiica sa Iulia cu Agrippa.

Anul 20 î.e.n.
- *A.* inspectează Asia, Bithynia și Syria aflîndu-se pe timpul iernii la Samos.
- *A.* îl trimite pe Tiberius Claudius Nero, fiul Liviei, în Orient cu misiunea de a-l înscăuna ca rege al Armeniei pe Tigranes al II-lea ce trăia în exil la Roma.
- Statul parților, dușman primejdios al romanilor, este obligat să renunțe la revendicările asupra Armeniei.
- Parții predau stindardele și prizonierii romani căzuți la Carrhae în războiul din anul 53 î.e.n. condus de către Marcus Licinius Crassus (12 mai).
- Se încheie tratatul între romani și parți care stabilește Eufratul ca frontieră între cele două state.
- Ia sfîrșit sîngerosul război în care Agrippa înfrînge pentru totdeauna rezistența asturilor și cantabrilor. *A* va împărți Hispania în trei provincii: Hispania Citerior (Tarraconensis), Lusitania și Hispania Ulterior (Baetica).

Anul 19 î.e.n.
- *A.* se reîntoarce la Roma (12 octombrie).
- *A.* obține puterea consulară pe viață.
- *A.* este numit *praefectus morum* pe timp de cinci ani primind astfel și magistratura censurii pe aceeași perioadă.
- Moare Vergilius.

Anul 18 î.e.n.
- *A.* acceptă împuternicirile pentru o perioadă de cinci ani.
- *A.* procedează la a doua epurare a senatului.

Anul 17 î.e.n.
- Are loc, sub auspiciile lui *A.*, celebrarea cu un fast deosebit a Jocurilor seculare (1—3 iunie).

Anul 16 î.e.n.
- *A.* pleacă în Gallia unde rămîne timp de trei ani.
- Generalul Marcus Lolius suferă o grea înfrîngere din partea triburilor germanice ale sicambrilor.
- Noricum, situat între Munții Alpi și Dunărea superioară, este cucerit și transformat în provincie romană.

Anul 15 î.e.n.
- Tiberius, împreună cu fratele său mai mic Drusus, fiii Liviei, cuceresc Raetia și Vindelicia care nu primesc însă statutul de provincie romană (15—13 î.e.n.).
- *A.* împinge astfel frontiera statului roman peste Alpi pînă pe cursul superior al Dunării consolidîndu-și pozițiile în fața germanilor.
- *A.* realizează reforma monetară prin unificarea monedelor pe întreg cuprinsul statului.

Anul 14 î.e.n.
- *A.* organizează cultul Larilor Augustali.

- Agrippa respinge un atac al dacilor în Pannonia.
- Asandros, dinastul regatului Bosphor (Crimeea și teritoriile învecinate), socotit de către *A.* prieten al poporului roman, este îndepărtat de Scribonius, un libert roman. Acesta se căsătorește cu Dynamis, soția lui Asandros și nepoata lui Mithridates Eupator. La scurt timp uzurpatorul lui Asandros este asasinat de bosphoreni.
- *A.* îl investește pe Agrippa cu puteri nelimitate, *imperium maius*, pentru Orient. Vestitul general alipește Bosphorul la regatul Pontului. Regele acestuia, Polemon, un alt prieten al Romei, se căsătorește cu Dynamis. Dar Polemon este și el ucis de bosphoreni. În cele din urmă Bosphorul se separă de Pont rămînînd mai departe stat clientelar sub influența Romei.

Anul 13 î.e.n.
- *A.* se reîntoarce din Gallia la Roma.
- *A.* acceptă împuternicirile ce i se acordă de senat pentru o perioadă de cinci ani.
- *A.* procedează la a treia epurare a senatului.
- *A.* stabilește durata serviciului militar: doisprezece ani pentru soldații din garda pretoriană și șaisprezece ani pentru soldații din legiuni.
- Moare Lepidus, fostul triumvir și deținător al titlului de *Pontifex Maximus*.

Anul 12 î.e.n.
- Poporul roman îi acordă lui *A.* titlul de *Pontifex Maximus*.
- Drusus se află în Gallia. Împreună cu autoritățile locale ridică la Lugdunum (Lyon) un impunător altar închinat lui *A.* și zeiței Roma.
- Triburile germanice ale sicambrilor atacă din nou statul roman. *A.* ordonă luarea de măsuri împotriva agresorilor. Drusus trece Rinul și astfel începe războiul contra germanilor.
- Tiberius cucerește ținuturile dintre Alpii răsăriteni și Dunărea mijlocie populate de dalmați și pannoni alipindu-le provinciei romane Illyricum (12—9 î.e.n.).
- Moare Agrippa, cel mai bun prieten și colaborator al lui *A.*

Anul 11 î.e.n.
- *A.* procedează la a patra epurare a senatului.
- *A.* o recăsătorește pe fiica sa Iulia cu Tiberius.
- Drusus continuă războiul contra triburilor aliate ale germanilor înaintînd pînă în inima Germaniei, dar la scurt timp este obligat să se retragă. Își consolidează apărarea în apropierea Rinului.
- Dacii atacă din nou Pannonia împreună cu tauriscii, anarții, cotinii și osii. La porunca lui *A.*, generalul Marcus Vinicius intervine și-i înfrînge urmărindu-i de-a lungul rîului Mureș pînă în inima Daciei.

Anul 10 î.e.n.
- *A.* se află în Gallia.

Anul 9 î.e.n.
- *A.* inaugurează la Roma (13 ianuarie) Altarul Păcii, *Ara Pacis Augustae*, cel mai important monument al epocii a cărui construcție începuse în anul 13 î.e.n.

Anul 8 î.e.n.
- *A.* acceptă împuternicirile pentru o perioadă de zece ani.
- *A.* se află pentru a patra oară în Gallia.

- În Germania Tiberius îi atacă pe sicambri şi strămută dintre ei vreo patruzeci de mii în Gallia. Pe Rin se instaurează pacea care nu va mai fi tulburată timp de doisprezece ani.
- *A.* îi acordă lui Tiberius triumful.
- Se execută recensământul care înregistrează un număr de 4 233 000 cetăţeni.
- Moare Maecenas.
- Moare Horatius.

Anul 7 î.e.n.
- *A.* reorganizează oraşul Roma împărţindu-l în paisprezece regiuni.

Anul 6 î.e.n.
- Tiberius primeşte puterea tribuniciară pentru cinci ani. La scurt timp se retrage în insula Rhodos unde rămîne timp de şapte ani.

Anul 2 î.e.n.
- *A.* primeşte numele de *Parenti Patriae* (5 februarie).
- *A.* înfiinţează garda pretoriană.
- *A.* o exilează pe fiica sa Iulia.

Anul 1 î.e.n.
- Tigranes al II-lea, regele filoroman al Armeniei, este ucis de către cei din tabăra susţinută de parţi.
- *A.* îl trimite pe fiul său adoptiv, Caius Caesar, fiul Iuliei şi al lui Agrippa, într-o expediţie împotriva armenilor. Caius îl instalează ca rege pe Ariobarzanes, fiul regelui Mediei.

Anul 1 e.n.
- Caius Caesar reglementează problemele litigioase cu parţii. Influenţa Romei asupra acestora scade în mod simţitor.

Anul 2 e.n.
- Tiberius se reîntoarce la Roma unde, la sugestia lui Caius Caesar însuşită de *A.*, trăieşte ca simplu particular, fără funcţii, fără onoruri.
- Armenia suportă cu greu dinastia străină impusă de *A.* Au loc tulburări. Caius Caesar intervine pe calea armelor.
- Moare Lucius Caesar, al doilea fiu adoptiv al lui *A.*, frate cu Caius Caesar.

Anul 3 e.n.
- *A.* acceptă împuternicirile pentru zece ani.

Anul 4 e.n.
- Moare Caius Caesar.
- După pierderea celor doi fii adoptivi ai săi, *A.* îi adoptă pe Tiberius şi Agrippa Postumus, frate cu Lucius şi Caius.
- Situaţia pe Rin se înrăutăţeşte din nou în urma deselor ciocniri ale triburilor germanice cu trupele romane. Tiberius, trimis din ordinul lui *A.*, pătrunde adînc în teritoriul germanilor.

Anul 5 e.n.
- Tiberius supune triburile germanice ale cheruscilor, longobarzilor şi semnonilor.
- *A.* transformă regiunea dintre Rin şi Elba într-o nouă provincie romană: Germania.
- *A.* procedează la a cincea şi ultima epurare a senatului.
- Este descoperită conspiraţia împotriva lui *A.* la care participă Aemilius Paullus, soţul Iuliei, nepoata lui *A.* Comploriştii sînt executaţi.
- *A.* înfiinţează cohortele urbane.
- *A.* măreşte stagiul militar obligatoriu: şaisprezece ani pentru garda pretoriană şi douăzeci de ani pentru soldaţii din legiuni.

- Regiunea Boiohemum (Boemia) este organizată într-un nou regat de către Marobodus, conducătorul marcomanilor, care se pregătește să atace statul roman.

Anul 6 e.n.

- În scopul preîntîmpinării invaziei marcomanilor, *A.* trimite împotriva lui Marobodus o puternică armată ce numără douăsprezece legiuni.
- Opt sute de mii de pannoni și dalmați se răscoală contra stăpînirii romane.
- Pentru a apăra Italia în fața noii primejdii Tiberius barează cu trupe direcțiile probabile de pătrundere a răsculaților.
- *A.* mobilizează cu greu o armată de două sute de mii de soldați pregătită să-i înfrunte pe răsculați.
- Profitînd de răscoala pannono-dalmatică dacii trec din nou Dunărea, dar sînt respinși de generalul A. Caecina Severus, comandantul districtului militar din Moesia.
- Tigranes al IV-lea, înscăunat rege al Armeniei de către *A.*, este îndepărtat. Armenia va ieși din nou de sub influența Romei căzînd total în sfera de interese a Parției.
- Iudeea este transformată în provincie romană.
- *A.* înființează cohortele de vigili.

Anul 7 e.n.

- *A.* întărește forțele lui Tiberius cu douăsprezece legiuni trimise din Italia sub comanda lui Germanicus, fiul lui Drusus.
- Germanicus obține unele succese în luptele contra dalmaților, dar cu prețul unor mari pierderi.
- *A.* îl exilează pe Agrippa Postumus, fiul său adoptiv.

Anul 8 e.n.

- Războiul contra pannonilor și dalmaților continuă, fără ca răsculații să poată fi învinși. *A.* apreciază grava situație în care se aflau legiunile romane și, cu toate că avea 70 de ani, pleacă la Ariminum pentru a fi mai aproape de teatrul de operațiuni.
- *A.* îl relegă pe poetul Publius Ovidius Naso (decembrie).
- *A.* o exilează pe nepoata sa Iulia.

Anul 9 e.n.

- Tiberius împreună cu Germanicus reușesc să înăbușe marea răscoală pannono-dalmatică. De la izvoare pînă la vărsare Dunărea se află sub controlul romanilor.
- O armată romană, formată din aproape douăzeci de mii de soldați, este complet distrusă în Pădurea Teutoburg de către triburile germanice răsculate. Este cea mai grea înfrîngere suferită de generalii lui *A.* pe timpul stăpînirii sale. Provincia Germania este pierdută.
- *A.* trimite noi trupe la Rin cu ajutorul cărora Tiberius reface apărarea pe această frontieră.
- *A.* creează în partea de răsărit a Galliei două districte militare: *Germania Superior* și *Germania Inferior*.

Anul 10 e.n.

- Tiberius rămîne în Germania doi ani.

Anul 11 e.n.

- Tiberius se înapoiază la Roma unde *A.* îi acordă triumful.
- *A.*, intenționînd să lichideze cu agresiunea dacilor de la Dunăre, ordonă executarea unor incursiuni pe teritoriul acestora. Generalul Gnaeus Cornelius Lentulus îi atacă dinspre Pannonia, iar generalul Sextus Aelius Catus, comandantul districtului militar moesic, trece fluviul atacînd dinspre sud. Urmează străi-

mutarea în Tracia a unui număr de aproximativ cincizeci de mii de geţi din Cîmpia Munteniei.

- Vonones, unul dintre fiii regelui Phraates al IV-lea, fiu ce fusese crescut şi educat la Roma, înscăunat rege al Parţiei de către *A.*, este îndepărtat spulberîndu-se încă o dată speranţele unei influenţe romane asupra parţilor.

Anul 13 e.n.

- *A.* acceptă împuternicirile pe încă o perioadă de zece ani.

Anul 14 e.n.

- Sub conducerea lui *A.* se execută recensămîntul care înregistrează un număr de 4 937 000 cetăţeni.
- *A.* îşi redactează testamentul său politic.
- *A.* se stinge din viaţă în localitatea Nola (19 august). Avea 76 de ani.

Bibliografie

ALBERTINI, Eugène — L'Empire Romain, Paris, 1970.

APPIAN — Războaiele civile, Bucureşti, 1957.

BALACI, Anca — Mic dicţionar mitologic greco-roman, Bucureşti, 1966.

BARBU, N. I. — Aspecte din viaţa romană în scrisorile lui Cicero, Bucureşti, 1959.

BARRIÈRE, P. — L'antiquité vivante, Paris, 1932.

BAYET, Jean — Histoire politique et psychologique de la religion romaine, Paris, 1969.

BÉRANGER, Jean — Recherches sur l'aspect idéologique du Principat, Lausanne, 1953.

BEULÉ, M. — Auguste, sa famille et ses amis, Paris, 1867.

BLOCH, G. — L'Empire romain, évolution et décadence, Paris, 1922.

BLOCH, G. — La République romaine, Paris, 1925.

BLOCH, R., COUSIN, J. — Rome et son destin, Paris, 1960.

BOISSIER, Gaston — La Religion romaine d'Auguste aux Antonins. Tome I—II, Paris, 1884.

BOISSIER, Gaston — L'opposition sous les Césars, Paris, 1913.

BOISSIER, Gaston — Cicero şi prietenii săi, Bucureşti, 1977.

BORNECQUE, Henri, MORNET, Daniel — Rome et les romains, Paris, (f.a.).

BUCMAN, John — Augustus, London, 1937.

CANALI, Luca — Potere e consenso nella Roma di Augusti, Roma, Bari, 1975.

CARCOPINO, Jérôme — Point de vue sur l'impérialisme romain, Paris, 1934.

CARCOPINO, Jérôme — Les étapes de l'impérialisme romain, Paris, 1961.

CARDINALI, Giuseppe — Le cause della formazione dell'Impero Romano, Roma, 1937.

CHAPOT, Victor — Le monde romain, Paris, 1927.

CHARLESWORTH, M. P. — The Roman Empire, London, 1968.

CICERO, Marcus Tullius — Opere alese. Vol. I—III, Bucureşti, 1973.

DAICOVICIU, Hadrian — Dacia de la Burebista la cucerirea romană, Cluj, 1972.

DIO CASSIUS, Cocceianus — Istoria romană, Bucureşti, Vol. I (1973) — Vol II (1977).

DRIMBA, Ovidiu — Ovidiu, poetul Romei şi al Tomisului, Bucureşti, 1960.

DURUY Victor — Histoire des Romains. Depuis les temps les plus reculés jusqu'à l'invasion des barbares, Paris, Tome III (1881), Tome IV (1882).

DURUY, Victor — Etat de monde romain vers le temps de la fondation de l'empire, Paris, 1853.

EULENBERG, Herbert — Cicero, Paris, 1935.

FERRERO, Guglielmo — Grandeur et décadence de Rome, Paris, Tome I (1924) — Tome V (1928).

FERRERO, Guglielmo — Les femmes des Césars, Paris, (f.a.).

FRIEDLAENDER, L. — Moeurs romaines du régne d'Auguste à la fin des Antonins, Paris, Tome I (1865) — Tome IV (1874).

FUSTEL de Coulanges — La Cité Antique. Etude sur le culte, le droit, les institutions de la Grèce et de Rome, Paris, 1885.

GAGÉ, Jean — Les classes sociales dans l'Empire romain, Paris, 1971.

GAILLY DE TAURINES, Ch. — Les légions de Varus. Latins et germains au siècle d'Auguste, Paris, 1911.

GARDTHAUSEN, V. — Augustus und seine Zeit, Leipzig, Vol. I (1891) — Vol. II (1904).

GARZETTI, A. — L'Impero romano, Navara, 1966.

GHEORGHIU, Xenophon C. — Starea societăţii şi a Republicii Romane pe vremea lui Cicero şi a lui Caesar, Bucureşti, 1971.

GHIAŢĂ, Petre — Caesar, Bucureşti, 1971.

GRANT, Michael — From Imperium to Auctoritas, Cambridge, 1946.

GRANT, Michael — History of Rome, London, 1978.

GRAVES, Robert — Eu, Claudius, Împărat, Bucureşti, 1973.

GRENADE, Pierre — Essai sur les origines du Principat, Paris, 1961.

GRIMAL, Pierre — Civilizaţia romană, Vol. I—II, Bucureşti, 1973.

GRIMAL, Pierre — Le siècle d'Auguste, Paris, 1974.

GUIRAUD, P. — La vie privée et la vie publique des Romains, Paris, 1906.

GUNDOLF, Friedrich — César. Histoire et légende, Paris, 1933.

HANGA, Vladimir — Caius Iulius Caesar, Bucureşti, 1967.

HEINZE, Richard — Die Augusteiche Kultur, Leipzig, 1930.

*** — Histoire générale des civilisations. Tome II: Rome et son empire par André AYMARD et Jeannine AUBOYER, Paris, 1962.

HOMO, Léon — L'empire romain, Paris, 1925.

HOMO, Léon — La civilisation romaine, Paris, 1930.

HOMO, Léon — Histoire romaine, Tome III, Paris, 1933.

HOMO, Léon — Les institutions politiques romaines, Paris, 1950.

HORAŢIU — Cele mai frumoase poezii, Bucureşti, 1961.

*** — Istoria lumii în date (Sub redacţia acad. Andrei OŢETEA), Bucureşti, 1969.

JANIN, Jules — Ovide et la poésie amoureuse, Paris, (f.a.).

LA PENNA, Antonio — Orazio e l'ideologia del Principato, Torino, 1963.

LAVEDAN, P. — Dictionnaire illustré de la mythologie et des antiquités grecques et romaines, Paris, 1964.

MAGDELAIN, A. — Auctoritas Principis, Paris, 1947.

MARTIN, Jean-Pierre — La Rome ancienne, Paris, 1973.

MAŞKIN, N. A. — Istoria Romei antice, Bucureşti, 1951.

MAŞKIN, N. A. — Principatul lui Augustus, Bucureşti, 1954.

MATEI, Horia C. — O istorie a Romei antice, Bucureşti, 1979.

MATEI, Horia C. — Civilizaţia Romei antice. Mic dicţionar biografic, Bucureşti, 1980.

MAZZARINO, Santo — L'impero romano, Vol. I—III, Roma, Bari, 1976.

MEAULEAU, M. — Le monde antique, Tome I—II, Paris, 1965.

MOMMSEN, Theodor — Histoire romain, Tome VII (1869) — IX (1887), Paris.

MONTANELLI, Indro — Storia di Roma, Milano, 1965.

MONTESQUIEU — Considerations sur les Causes de la Grandeur des Romains et de leur décadence, Paris, 1880.

OVIDIU — Cele mai frumoase poezii, Bucureşti, 1969.

OVIDIU — Tristele. Ponticele, Bucureşti, 1972.

PARAIN, Charles — Octave Auguste. La naissance d'un pouvoir personnel, Paris, 1978.

PARIBENI, R. — L'età di Cesare e di Augusto, Roma, 1950.

PETIT, Paul — La Paix Romaine, Paris, 1967.

PETIT, Paul — Histoire générale de l'Empire romain. Tome I: La Haut Empire (27 av. J. C. — 161 apr. J. C.), Paris, 1978.

PIGANIOL, André — Histoire de Rome, Paris, 1977.

PIPPIDI, Dionisie M. — Recherches sur le culte imperial, Paris, Bucureşti, (f.a.).

RIPERT, E — Ovide. Le poète de l'amour, des dieux et de l'exil, Paris, 1921.

ROUGE, J. — Les institutions romaines, Paris, 1969.

SUETONIUS, Tranquillus Caius — Vieţile celor doisprezece cezari, Bucureşti, 1958.

SYME, Ronald — The Roman Revolution, Oxford, 1939.

TACIT, Corneliu P. — Opere, Vol. I (1958) — III (1964), Bucureşti.

TITUS, Livius — De la fundarea Romei, Vol. I (1959) — V (1963), Bucureşti.

TUDOR, Dumitru — Cezar, Bucureşti, 1969.

TUDOR, Dumitru — Mari căpitani ai lumii antice, Vol. I, Bucureşti, 1969.

TUDOR, Dumitru — Figuri de împăraţi romani, Vol. I, Bucureşti, 1974.

VERGILIU — Eneida, Bucureşti, 1956.

WARNER, REX — Iulius Caesar, Bucureşti, 1972.

CAIUS IULIUS CAESAR, fratele bunicii lui AUGUSTUS.

IMPERATOR CAESAR AUGUSTUS, fiul adoptiv al lui Caesar.

Calpurnia, a treia soție a lui Caesar.

Livia, a treia soție a lui AUGUSTUS.

Octavia, sora lui AUGUSTUS.

Tiberius, succesorul lui AUGUSTUS.

Drusus, fiul Liviei.

Marcellus, fiul Octaviei şi primul soţ al Iuliei.

Iulia, fiica lui AUGUSTUS din căsătoria cu Scribonia.

Agrippa, cel mai bun prieten al lui AUGUSTUS și cel de al doilea soț al Iuliei.

Caius Caesar.

Lucius Caesar.

Iulia.

Agrippina.

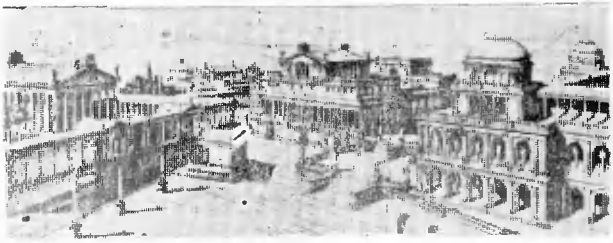

Templul lui Apollo, Palatul lui AUGUSTUS și Palatul lui Tiberius. (Reconstituire).

Agrippa Postumus.

Templul lui Marte Răzbunătorul. (Reconstituire).

Forum-ul roman. (Reconstituire)

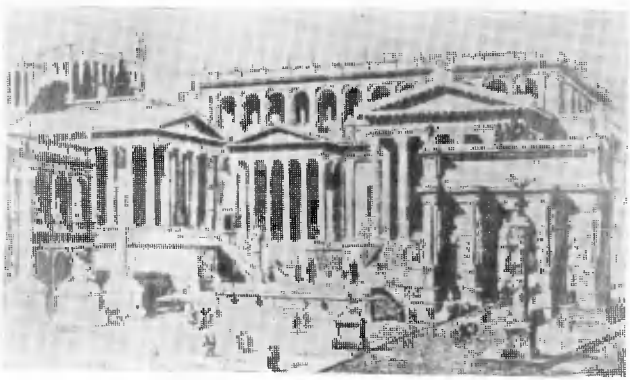

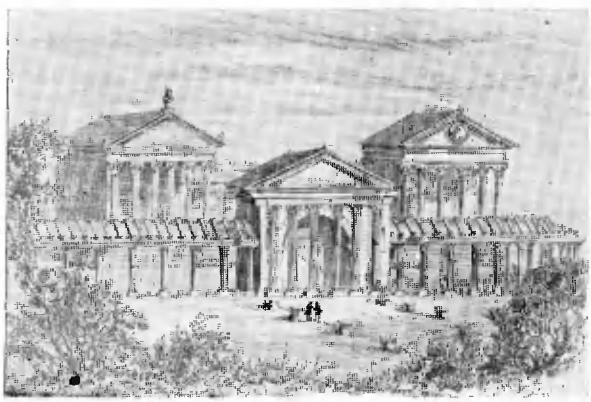

Porticul Octaviei. (Reconstituire).

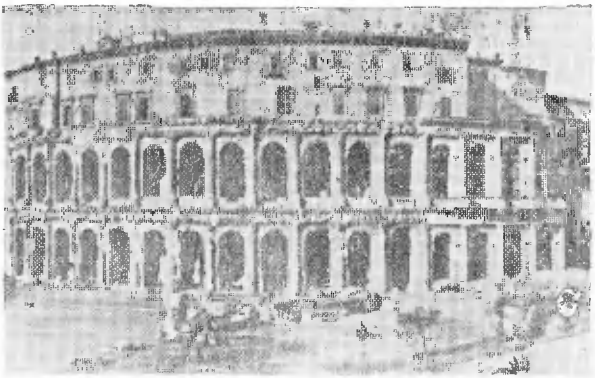

Teatrul lui Marcellus. (Reconstituire).

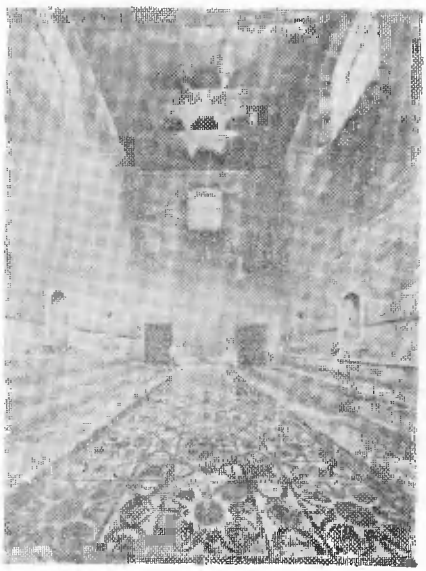

Curia. (Reconstituire).

Ornament de pe Altarul Păcii.

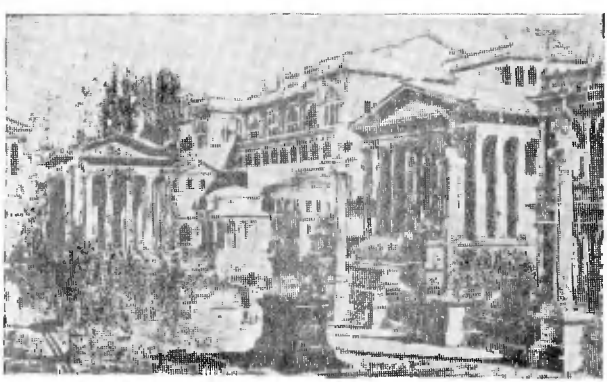

Temple la poalele Capitoliului. (Reconstituire).

Procesiune rituală: AUGUSTUS cu consulii şi augurii. (Relief de pe Altarul Păcii).

AUGUSTUS în togă.

Pax, zeiţa păcii.

Fragment din Altarul Păcii cu imaginea lui AUGUSTUS.

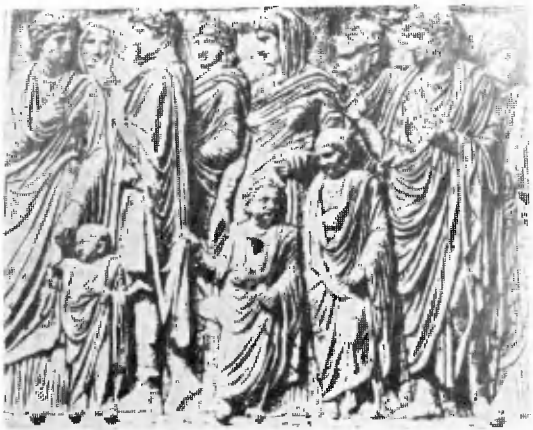

Procesiune rituală: AUGUSTUS, reprezentat ca *Pontifex Maximus*, împreună cu familia sa. (Relief de pe Altarul Păcii).

Legionar roman.

Arcaș călare.

Tabăra pretorienilor la periferia Romei. (Reconstituire).

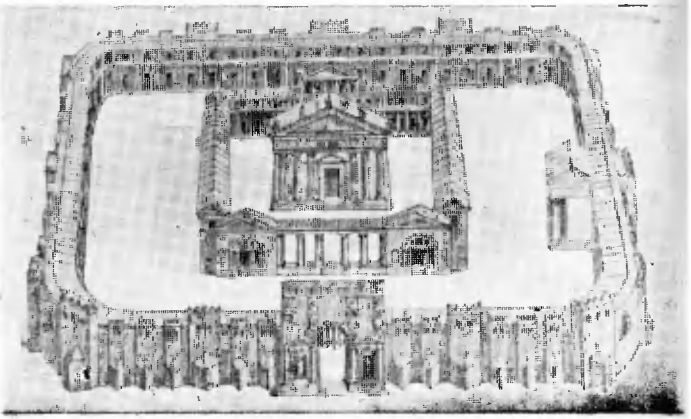

Soldat german din trupele auxiliare.

AUGUSTUS. Comandantul suprem al armatei.

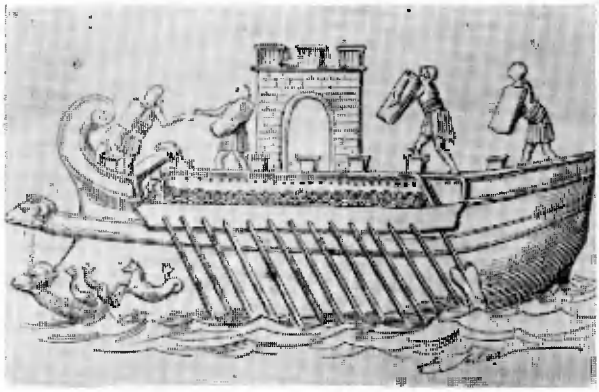

Navă de război.

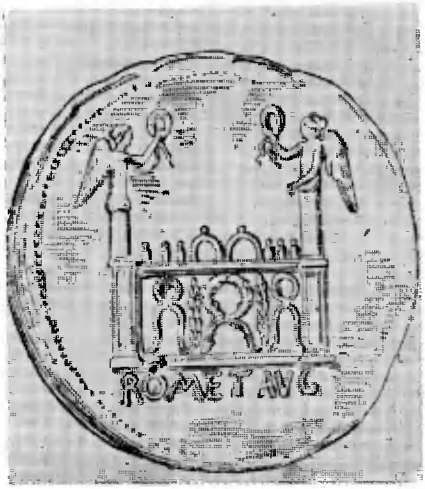

Altarul Romei și al lui AUGUSTUS la Lyon.

Soldați din garda pretoriană.

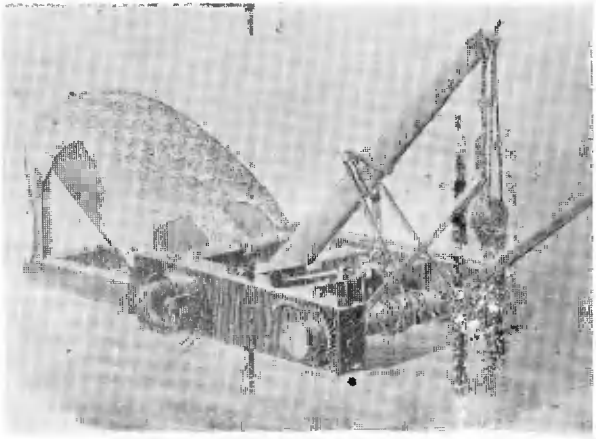

Balistă. (Reconstituire).

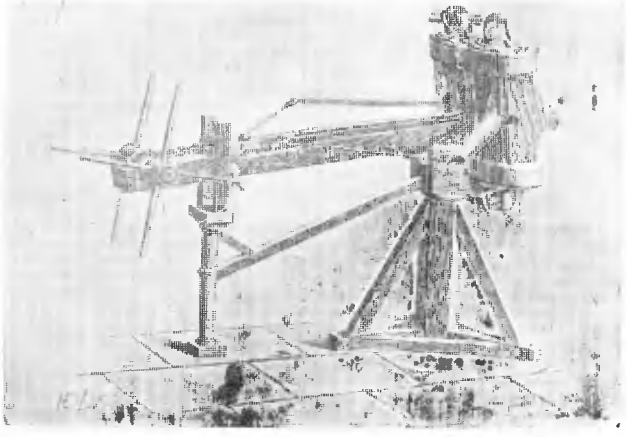

Catapultă. (Reconstituire).

Apollo, zeul luminii, protectorul lui AUGUSTUS.

AUGUSTUS, *Pontifex Maximus*.

Neptun, zeul mării, „spaima" lui AUGUSTUS.

Altarul închinat zeilor Lari și ridicat în vremea lui AUGUSTUS.

Roma şi AUGUSTUS.

Geniul lui AUGUSTUS.

Virgiliu.

Maecena.

Horaţiu.

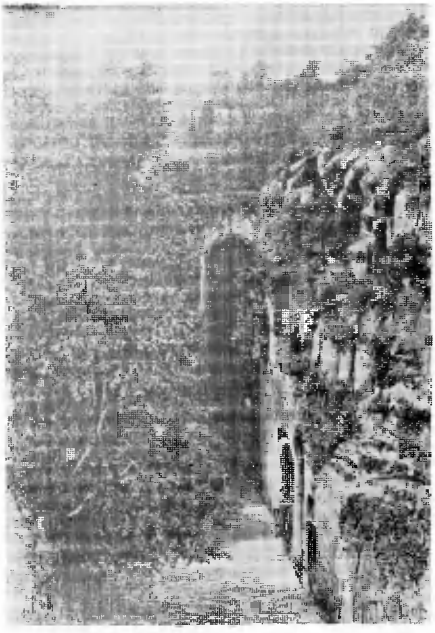

Ruinele presupusului mormînt al lui Virgiliu lîngă grota din Neapole.

Ovidiu. (Gravură din secolul XVII).

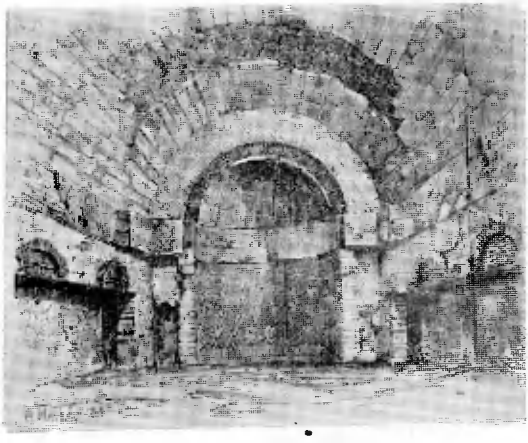

Ruinele casei lui Horaţiu din Tibur (Tivoli).

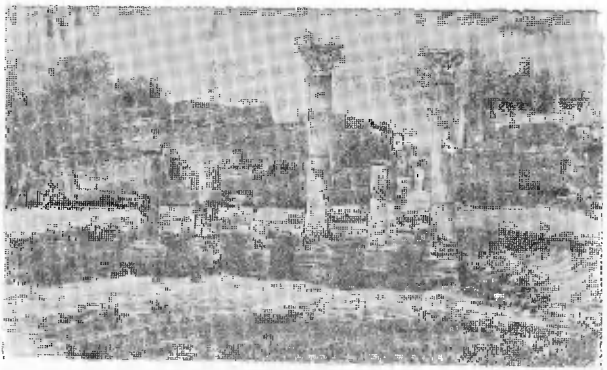

Ruinele Bibliotecii Palatului public.

Egiptul captiv.

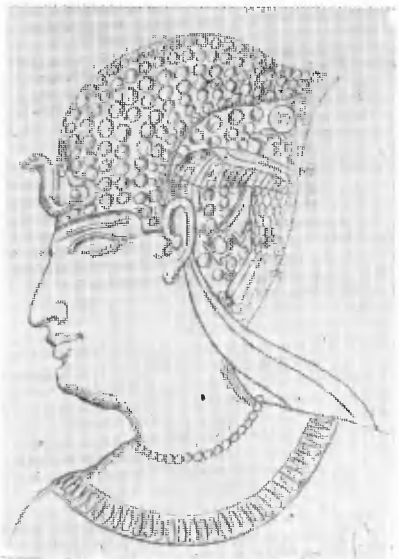

Caesarion, presupus fiu al lui Caesar cu Cleopatra, regina Egiptului.

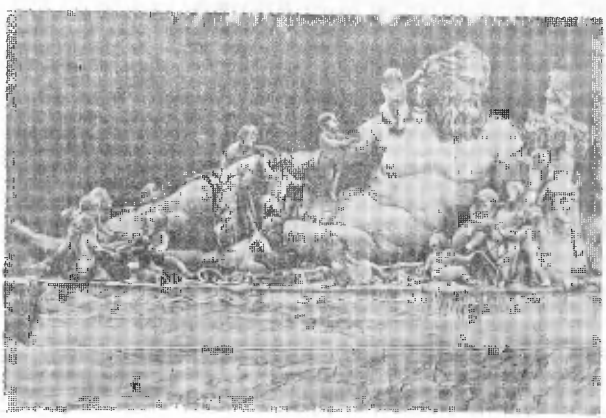

Nilul. (Sculptură, în marmură, adusă din Egipt de către AUGUSTUS).

Osiris, divinitate egipteană, protectoare a morților.

Juba al II-lea, regele Mauretaniei.

Cleopatra Selene, fiica lui Marcus Antonius cu Cleopatra, regina Egiptului, și căsătorită de AUGUSTUS cu Juba al II-lea.

Cap de „barbar".

Armenia captivă.

Gemma Augustea reprezentînd supunerea barbarilor.

Arminius, şef de trib german.

Cernunnos, divinitate gallică.

Phraates al IV-lea, regele Armeniei.

Thermusa, soţia lui Phraates al IV-lea.

Asandros, regele Pontului.

Dynamis, soţia lui Asandros, regina Bosporului.

Fulvia.

Marcus Antonius.

Cleopatra a VII-a, regina Egiptului.

Antonius şi Octavia.

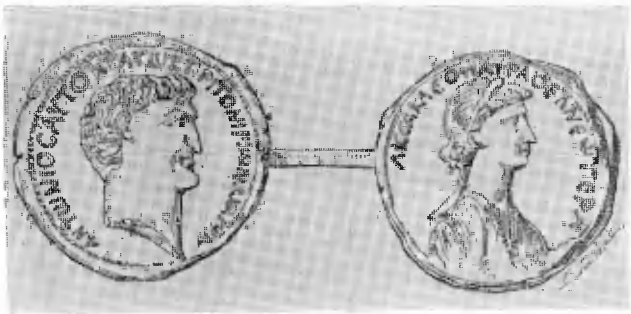

Antonius și Cleopatra.

Ovidiu în exil. (După o pictură a lui Delacroix).

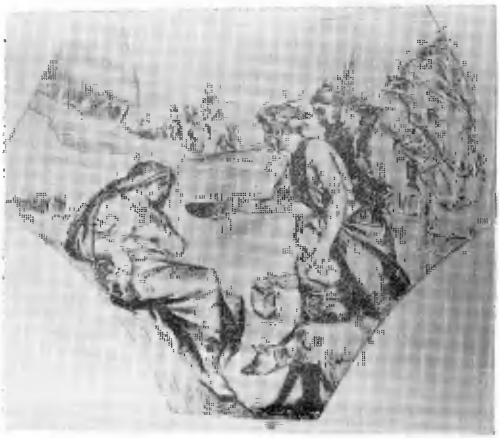

Cicero.

AUGUSTUS.

Ruinele vilei lui Cicero de la Tusculum.

Sextus Pompeius.

Marcus Iunius Brutus.

Lepidus.

Lictori.

Lupte cu fiare în circ. (Reconstituire).

Bacchus, zeul vinului şi al viţei de vie.

Gladiator în armură.

AUGUSTUS.

Ruinele arcului de triumf ridicat de AUGUSTUS în memoria lui Drusus.

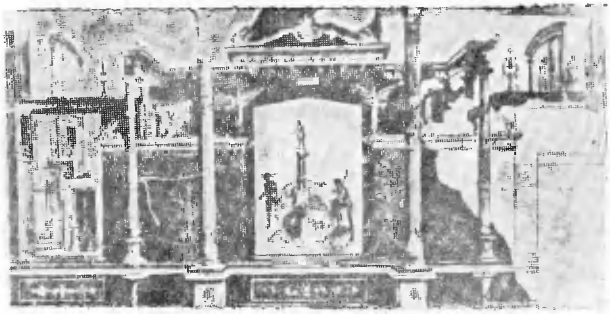

Interior din vila Liviei. (Reconstituire).

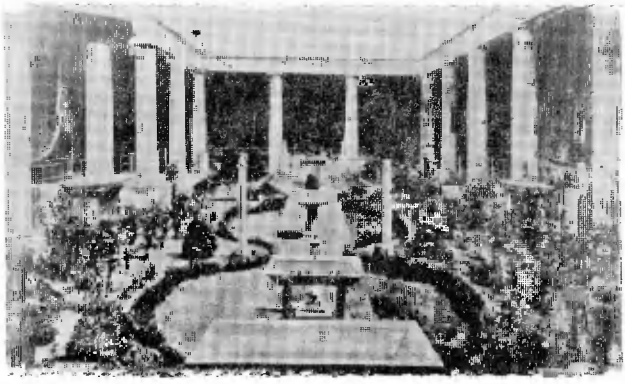

Vila unui patrician; curtea interioară. (Reconstituire).

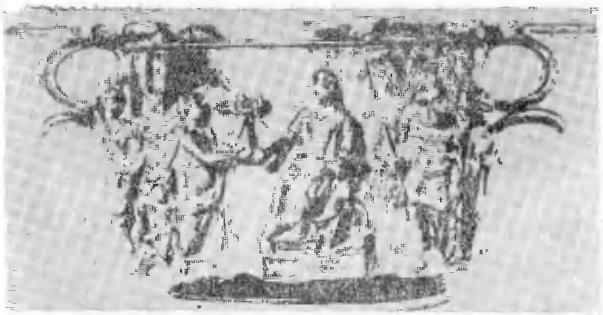

Cupa de la Boscoreale. AUGUSTUS ține un glob în mîna dreaptă și un sul în mîna stîngă.

Fragment din testamentul lui AUGUSTUS.

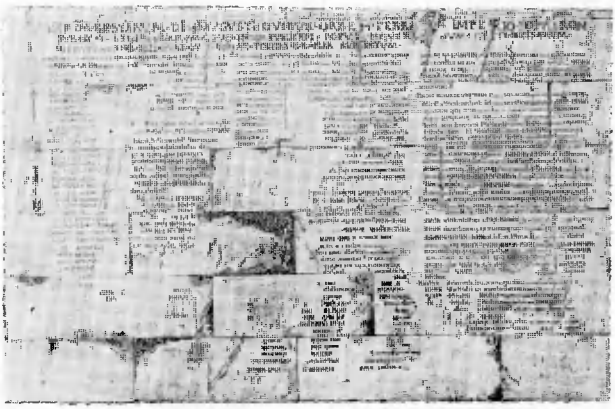

AUGUSTUS la bătrînețe cu văl și coroană de laur.

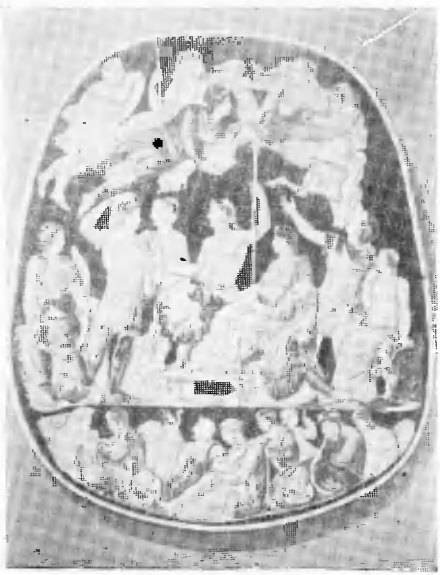

Apoteoza lui AUGUSTUS.

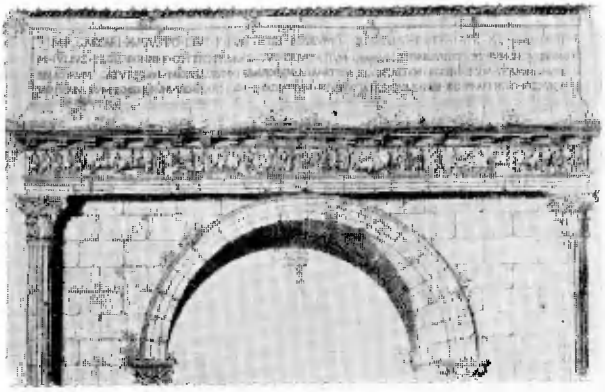

Arcul de triumf ridicat în cinstea lui AUGUSTUS la Segusio, în Alpii Cottieni, de către suveranul Cottius.

Mausoleul lui AUGUSTUS. (Reconstituire).

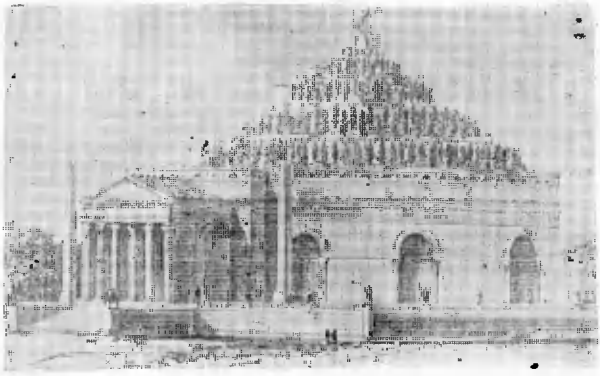

Platoşa lui AUGUSTUS. (De pe statuia găsită la Prima Porte).

Templul lui Apollo. (Reconstituire).

Redactor: Emilia Tomescu
Tehnoredactor: Ştefania Mihai

Coli de tipar 25,5 + 24 pag. planşe
Bun de tipar 18. II. 1985

ÎNTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ CLUJ, B-dul Lenin 146
Republica Socialistă România Comanda 559

În istoriografia noastră, chiar și în cea străină, este pentru prima dată cînd se realizează o lucrare de acest gen, autobiografic, privind viața și activitatea unui important personaj în jurul căruia timp de două milenii s-au formulat cele mai controversate opinii. Expunerea, îmbrăcînd o formă plăcută, expresivă și atractivă, nu conține nimic romantic sau imaginativ. Totul este redat cu mare prudență, numai pe temeiul izvoarelor antice. Figura împăratului se reliefează așa cum au văzut-o cei mai de seamă istorici antici și moderni.

Prof. dr. docent DUMITRU TUDOR

APOTEOZA LUI AUGUSTUS

Lei 44,—